Yılmaz Öztuna

BÜYÜK TÜRKİYE TARİHİ

BÜYÜK TÜRKİYE TARİHİ

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

BÜYÜK TÜRKİYE TARİHİ

Türkiye'nin siyasî, medenî, kültür, teşkilât ve san'at tarihi

Yılmaz Öztuna

Baş Tarafta Türkiye Dışındaki Türk Devletleri Hakkında Geniş Bir Ansiklopedik Bahsi de İçine Almaktadır

ÜÇÜNCÜ CİLT

İSTANBUL

ÖTÜKEN YAYINEVİ

ÖTÜKEN YAYINEVİ : Klodfarcr Cad. Nu.: 40-7 Divanyolu - İstanbul ★ *KAPAK :* Nur ve Olcay Okan ★ *KAPAK BASKISI :* Kuşak Ofset tesisleri ★ *DİZGİ, TERTİP ve BASKI :* İrfan Matbaası

BEŞİNCİ KİTAP

Türk Cihan İmparatorluğu'nun Gerçekleşmesi

(1453-1520)

I

FÂTİH ve BALKANLAR (1453 - 1461)

DOĞU Roma Fâtihi olarak Edirne'ye dönen II. Sultan Mehmed Hân Gazi, burada yeni fetihler üzerinde çalışmaya başladı. Bu fetihlerin sistemli ve programlı olması îcâb ediyordu.

II. Sultan Mehmed Han, babası II. Murâd'ın 3 sefer-i hümâyûnuna katılmıştı. Bunlar 1448 2. Mora, 1448 2. Kosova ve 1450 2. Arnavutluk sefer-i hümâyûnları idi. Fâtih'in ilk sefer-i hümâyûnu ise, 1451 1. Karaman sefer-i hümâyûnudur. 1453 baharındaki Bizans muhâsarası ve fethi, 2. sefer-i hümâyûnunu teşkil eder. Aynı 1453 yılının sonunda, en kısa seferini teşkil eden 3. sefer-i hümâyûnunu yapmıştır ki, Enez sefer-i hümâyûnudur.

3. Sefer-i Hümâyûn: Enez (1453 sonu) ve Kırım Seferi (Temmuz 1454)

Enez sitesi, Meriç'in Enez Körfezi'nde, Semadirek (Semendirek/Samothraki) adasının karşısında denize döküldüğü yerde kurulmuş bir kasabadır. Fakat mühim ve faal bir liman olup, Cenevizliler'in elinde idi. Kasabanın dışarısından itibâren her taraf, Türk toprakları ile çevrilmişti. 1383'ten beri Türkiye'ye tâbî idi ve vergi veriyordu.

Fâtih, 1453 mayısının 29. günü Istanbul ile berâber Ceneviz'e âid Galata'yı da fethettiken sonra, aynı yılın sonunda, bu kasabacığı da aldı ve Cenevizliler'i bir üslerinden daha mahrum etmiş oldu. Dukas'a göre Enez, 24 ocak 1456'da Fâtih, Belgrad seferine giderken yolda fethedilmiş ve Taşoz ile Limni de, bu sırada alınmıştır.

1453 yılının ikinci yarısı, Istanbul'un, cihanın en büyük devletinin taht şehri olmaya ve mâzisine lâyık bir şekilde kalkınması için ateşli bir çalışma ile geçti. Yalnız fethin ilk 3 ayında Anadolu ve Rumeli'nden gelip Istanbul'a yerleşenlerin sayısı 5.000 ailedir (Dukas, 313) ki, Türk askeri ve memurları, tabiatiyle bu sayının dışındadır.

Enez'in fethi, belki fazla ehemmiyetli bir hâdise değildir. Fakat Fâtih'in denizlere doğru hâkimiyet kurmak isteğinin adımlarından biridir. Fâtih çapında tamamen müstesnâ bir dehânın, denizlere hâkimiyetin saadet getireceğini anlıyamamış olmasına esâsen imkân yoktur. Bütün hedefi, Ege'ye, Karadeniz'e, Yunan Denizi'ne, Adriyatik'e doğru yayılmak, Tuna suyunu tutmak ve elde etmek olan Fâtih, bu hedefine adım adım yaklaşmıştır.

1454 temmuzunda artık Karadeniz'e hâkim gibi görünen Fâtih, 50-60 parçadan müteşekkil Donanmay-ı Hümâyûn'u Kırım'da Kefe'ye gönderdi. Kefe (Feodosia), Kırım adasının (Kırım bir ada sayılabilir) güney-doğusunda bir limandı. Ceneviz'in en mühim üslerinden biri idi. Ceneviz, Kırım Hanlığı'na vergi vermek karşılığında bu şehri elinde tutuyor ve Karadeniz ticâretinin dayanaklarından başlıcasını teşkil ediyordu. Kırım Hanlığı, Altınordu Hâkanlığı'ndan yeni ayrılmış, kudretli bir Türk devleti idi. Kırım Hanları da, Altın-Ordu Hâkanları gibi, Cengiz'in Cuci Ulusu'ndan iniyorlardı. Tamamen Türkleşmişlerdi; Moğolca'yı daha yüz sene evvel unutmuşlardı.

Kefe'de Osmanlı donanmasının görünmesi, Ceneviz için bir felâketti. Galata ve Enez'i kaybeden Ceneviz, Boğazlar'ı kapıyan Fâtih'in elinde bir oyuncak olmuştu. Gümrük resmi vermeden geçmek istiyen Ceneviz ve Venedik gemileri, Boğazlar'daki Türk bataryalarının ve Donanmay-ı Hümâyûn'un tehdidi altında idiler. Nitekim Istanbul'un muhâsarasına takaddüm eden günlerde yürüklüğüne güvenerek Istanbul Boğazı'nı Karadeniz'e doğru geçmek istiyen ve gümrük resmi vermekten istinkâf eden bir Venedik gemisi, Hisarlar'dan atılan toplarla derhal batırılmıştı. Venedik ticâreti daha çok Güney Ege ve Doğu Akdeniz'e dayanıyordu. Fakat Ceneviz ticâreti, Kuzey Ege, bilhassa Karadeniz'de idi. Karadeniz'de beynelmilel ticâret, 1453'e kadar âdeta Ceneviz'in inhisârında bulunuyordu.

Kefe'nin zorlanmasından ve düşmesinden çekinen Cenevizliler, Donanmay-ı Hümâyûn'u görünce, Kırım Hânı'na olduğu gibi, Kefe'deki haklarına dokunulmaması karşılığında, Padişah'a da vergi vermeyi kabûl ettiler. Bu suretle Osmanlılar, Kuzey hâkimiyetlerinin temelini atıyorlardı (Karadeniz'deki Ceneviz ticâreti için şu kitabı okumak lâzımdır : Bratianu, *Le Commerce Génois dans la Mer Noire,* Paris, 1929).

1455'te Fâtih, imparatorlukta büyük bir umumî tahrir (sayım) yaptırdı.

4. Sefer-i Hümâyûn: 1. Sırbistan Seferi (1454) — Kuzey Ege Adaları'nın Fethi ve 1. Rodos Seferi

1454'te Fâtih, 4 Sırbistan seferinin ilki için yeni bir sefer-i hümâyûn açtı. Sırbistan prensliği, her an, metbûu olan Türkiye tarafından ilhak korkusu içindeydi. Zira II. Murâd, Segedin Muahedesi'nden önce prensliği ilga edip ülkeyi vilâyet şeklinde devlete bağlamıştı. Sırbistan'ın iç muhtariyetinin ilgası, Macaristan'ı fevkalâde endişelendirecek bir keyfiyetti. Bu takdirde iki büyük Avrupa devleti, Türkiye ile Macaristan, aralarında bu tampon devletin kalkması ile, doğrudan doğruya sınırdaş oluyorlardı. Bu ise, Belgrad kalesinin birkaç kilometre güneyinde Türkler'in hâkimiyeti demekti. Belgrad kalesi, II. Murad tarafından zorlanmış ve alınamamıştı. Avrupa'da hiçbir siyasî kuvvet, bu çok müstahkem kalenin, Orta Avrupa'nın kilidi ve kapısı olduğunda şüphe etmiyordu. Belgrad'ı elinde tutan büyük devlet, eninde sonunda Macar Ovası'na çıkar ve oraya hâkim olurdu. Bu endişeler içinde Sırbistan, metbûu olan Türkiye'yi gücendirmemeye çalışmakla berâber, Macaristan'la olan gizli alâkalarını hiçbir zaman kesmeye yanaşmamıştı. Fâtih'in bu ilk Sırbistan seferi, daha çok zemini yoklama mahiyetinde idi ve bir fütûhat gayesi taşımıyordu. Müstakbel fütûhat için yol açılıyordu.

Fâtih, Sırbistan seferinden Istanbul'a döndü. Pek harap olan ve top ateşiyle yıkılan Bizans sûrlarının tamamen onarılmış olduğunu gördü (Dukas, XLII, 196).

1455'te Baltaoğlu Süleyman Bey'in yerine geçen Amiral Hamza Bey'in Ege Denizi seferi, Donanmay-ı Hümâyûn için, Kefe seferinden sonra, ikinci ve daha büyük bir zafer oldu. Hamza Bey, Rodos Şövalyeleri'ne ait olan ve İstanköy Körfezi'ni kapatan İstanköy (Kos) adasını vurdu ve bu arada başka Ege adalarını yağma etti (Dukas, XLIII, 200). Hamza Bey'in bu seferi 2 ay sürdü (Dukas, XLIII, 202). Gene bu seferde Ege Adaları'nın bâzıları üzerinde ilk Türk-Osmanlı hâkimiyeti kuruldu. Istanbul'un Fethi'nden az sonra küçücük Bozcaada, Bizans'tan Türkiye'ye geçmiş ve Osmanlılar'ın Ege Denizi'nde ilk adası olmuştu. Cenevizliler'e ait olan Limni ile Midilli, Fetih'ten sonra Türkiye'ye haraç vermeye başlamışlardı. 1455'te Hamza Bey, Midilli ile Limni'nin tâbiiyet şartlarını ağırlaştırdı ve tamamen Türkiye'ye tâbi adalar hâline getirdi (Dukas, XLIV, 203). Kavala'nın karşısında olup Orfani Körfezi'ni kaplıyan ve Ege'nin en kuzey adası bulunan Taşoz'u ise, doğrudan doğruya Türkiye'ye kattı. Bu sûretle Taşoz,

Bozcaada'dan sonra Ege'deki 2. Türk adası oldu (Dukas, XLIV, 204).

1456 baharında Hamza Bey, tekrar Ege Denizi'ne açıldı. Limni'deki tâbiiyet rejimini kaldırdı ve doğrudan doğruya Türkiye'ye kattı (Dukas, XLV, 207). Sonra İmroz ve Semendirek adalarını da devlete ilhak etti (Neşrî, 198b). Bu sûretle Kuzey Ege'deki 5 ada (Bozcaada, İmroz, Limni, Taşoz ve Semendirek), Türk toprağı oldu. Bunlardan Bozcaada ile Limni, Asya kıt'asında, diğer 3 ada, Avrupa kıt'asında sayılmaktadır. Bu adaların, bilhassa Bozcaada, İmroz ve Limni'nin Türkiye'ye katılması, Türkler'i, Istanbul Boğazı'nın olduğu gibi, Çanakkale Boğazı'nın da mutlak hâkimi kılıyordu. Artık sıra büyük Midilli adasına gelmişti. Midilli işini 1462'de, bizzat Fâtih Sultan Mehmed ele alacaktır.

Bu sûretle Ege'deki Ceneviz, hattâ Venedik ticâreti, fevkalâde tehdit edilmiş oluyor, Türk denizciliği için verimli ufuklar açılıyordu. 1455'te 80 parçalık Donanmay-ı Hümâyûn, Rodos'a çıkarma yaptı. Adayı yakıp yıktı, fakat alamadı. Bu, Osmanlı Türkleri'nin, Saint-Jean Şövalyeleri'ne ait olan bu pek çetin adayı feth için yaptıkları ilk teşebbüstür ve daha çok bir zemin yoklama mahiyetindedir.

5. Sefer-i Hümâyûn: 2. Sırbistan Seferi (1455) ve Boğdan'ın Tâbiiyet Altına Alınması

1455'te Fâtih, Sırbistan'a 2. sefer-i hümâyûnunu yaptı. Bu, 3. Sırbistan seferine bir hazırlıktı. Seferden dönüşünde Kosova Sahrâsı'nı ve Meşhed-i Hudâvendigâr'ı ziyâret etti (Neşrî, II, 721).

Ertesi yıl (1456) 3. Sırbistan seferine çıkmadan önce Fâtih, baharın başında Pratik Gennadios'u ziyaret etti. Bu tanınmış Ortodoks âlimi ile ilmî, dinî, felsefî mubâhaselerde bulundu. Daha sonra da Patrik'e birkaç ziyâret daha yaptı. Bu, Roma İmparatoru sıfatının gerektirdiği işlerdendi. Bizans imparatorlarının da Patrik'i ziyâretleri âdetti. Fâtih'ten sonra hiçbir padişah Patrik'i ziyâret etmedi. Çünkü Fâtih'in halefleri, diğer sıfatları (Büyük Türk Hâkanlığı, Halîfelik, Mısır Sultanlığı vs.) arasında Roma İmparatorluğu sıfatına ikinci derecede bir ehemmiyet atfetmeye başlamışlardı.

Fâtih'in 2. Sırbistan seferi biterken, 1455 eylûlünde, Boğdan Prensliği, Eflâk gibi Türkiye'ye tâbi olmayı kabûl etti. Bu, mühim bir hâdise idi. Boğdan'ın Türkiye'ye az da olsa yıllık bir vergi vermeyi ve Padişah'ı metbû tanımayı kabûlü, bu prenslik üzerin-

de metbûluk iddia eden Macarístan ve Lehistan krallıkları için bir yıkımdı. Boğdan, bu devletlere Karadeniz'i kapatıyor ve bu iki büyük Avrupa kara devletinin istikbâlini köreltiyordu. Prensliğin batısında Erdel (Transilvanya) bulunuyordu ki, Macaristan'a aitti. İki ülkeyi, Doğu Karpat Dağları ayırıyordu. Doğuda Prenslik, Dniestr nehrine dayanıyor ve Kırım Hanlığı ile komşu oluyordu. Kuzeyde Prut, prensliği Lehistan'dan ayırıyordu. Güneyde Buzau ırmağı ile de Eflâk prensliğinden ayrılıyordu. Bu sûretle asıl Boğdan'dan başka, Moldavya'yı, Besarabya'yı, Bukovina'yı içine alıyordu. Boğdan da, Eflâk gibi, Ortodoks, fakat Slav veya Yunanlı değil, Latin bir devletti. Eflâk gibi ahâlisini Romenler meydana getiriyordu. Boğdan'ın Türkiye himâyesini kabûlü, Türkiye'yi Kuzeybatı Karadeniz'in hâkimi yapıyor ve Kırım'a, Lehistan'a sınırdaş vaziyete getiriyor, Doğu Avrupa'ya çıkarıyordu. Şimdi bu çenberi sıkıştırmak kalıyordu. Fâtih ve oğlu II. Bâyezîd, bunu yapacaklardır.

6. Sefer-i Hümâyûn: 3. Sırbistan Seferi (1456) ve 2. Belgrad Muhasarası

İlk Sırbistan seferinde Fâtih, prensliğin başkenti Semendire'yi zorlamış ve 50.000 esirle geri dönmüştü. İkinci sefer, Hunyadi Yanoş'un, Sırp kuvvetlerinin de katılması ile, Firuzoğlu Mehmed Bey'i bozup esir almasına sebep olmuştu. Bununla berâber, 2. Sırbistan seferinde Macarlar, Fâtih'i karşılamaya cesâret edememişlerdir. Üçüncü seferde Fâtih, Macarlar'dan Belgrad'ı almak ve bu sûretle Belgrad'ın güney varoşlarından başlıyan Sırbistan prensliğini de Türkiye'ye katmak amacını güdüyordu. Bununla berâber bu amacın tahakkuku, ancak 1459'daki 4. Sırbistan seferinde mümkün olabilmiştir. Sırbistan, Bosna krallığının doğusunu kapattığı için, Bosna'nın metbûu olan Türkler'in bu ülkeye akmasına da bir set teşkil ediyordu. Fâtih 2. Sırbistan seferinde iken, Evrenosoğlu Îsâ Bey de 40.000 akıncı ile Berat civarında büyük Napoli birlikleri ile desteklenen İskender Bey'i bozmuştur. Bu zafer, Fâtih'in ilerideki yıllarda Batı Arnavutluk fütûhâtına zemîn açmıştır.

Fâtih'in 150.000 kişi, 300 top ve Tuna'dan 200 parçalık ince filo ile Belgrad'a yürüdüğü Avrupa'da zamanında haber alındı. Bu kadar büyük bir kuvvet Balkanlar'da ancak Macaristan'a yürüyebilirdi. Bunu kestiren Avrupa, bilhassa Alman ve İtalyan devletleri, Belgrad'a 60.000 gönüllü gönderdiler. Gönüllüler bizzat

Papa III. Calixtus'un teşviki ile toplandı. Hedefin Belgrad olduğu, bu kale düşürülmeden Macar Ovası'na girilemiyeceği anlaşıldığı için, Hunyadi Yanoş da, büyük Macar kuvvetleri ile Belgrad'a geldi.

Belgrad, bundan 15 yıl önce 1441'de II. Murâd tarafından muhâsara edilmişti. Bu seferki muhâsara çok şiddetli olmuş, 13 hazirandan 22 temmuza kadar 39 gün sürmüştür. 2 temmuzda Fâtih'in alnından ve dizinden muhâsarayı idare edemiyecek derecede mühim iki yara alması, bir ara sûrları aşıp Türk birliklerinin şehre girmesine rağmen, Belgrad'ın düşürülmemesine sebep olmuştur. Azabların bozulmak üzere olduğunu gören Padişah, en ön saffa atılarak Hammer'in tâbirince (III, 34) «bir aslan gibi döğüşmüş» ve yaralanmıştır. Bu sırada bir ara o kadar kargaşalık olmuştur ki, Fâtih, 3 düşman süvârisi ile karşı karşıya kalmış ve üçünü de kılıcı ile öldürmüştür (Kemâl-Paşa-zâde, VII, 132-5; Neşrî, 201b).

Muhâsarada Rumeli beylerbeyisi Dâmâd Dayı Karaca Paşa ile Yeniçeri ağası Hasan Ağa da şehîd düşmüşler, umumiyetle iki tarafın zayiatı mühim olmuştur. Hünyadi Yanoş ile Papa'nın mümessili Giovanni di Capistrano, çok ağır yaralanmışlar ve yaralarının tesiriyle ilki 11 ağustosta, diğeri 23 ekimde ölmüşlerdir. Rahip Giovanni di Capistrano, sonradan Papa tarafından kanonize edilmiş, yani aziz (saint) mertebesine çıkarılmıştır. Bu sûretle Hunyadi'nin Macar'lığa ve Hıristiyan'lığa son hizmeti, Belgrad'ı savunması ve Orta Avrupa'nın kilidi olan bu şehrin Türk-ler'in eline geçişini 65 yıl geciktirmesi olmuştur. Bu pek namlı Türk düşmanının da ortadan kalkması, başlı başına bir kazanç sayılabilir. Hunyadi'nin şöhreti o derecede muazzam olmuştur ki, oğlu Matthias Corvinus, 2 yıl sonra (1458) Macaristan kralı olmuş, 1469'da Bohemya'yı geri almış ve Prag'da da taç giymiş, 1490'a kadar 32 yıl saltanat sürmüştür. Zamanında Avrupa'nın en büyük ve namlı hükümdarlarından olan Matthias Corvinus, Macaristan'ın da büyük krallarından biri sayılmaktadır (Pirenne, II, 269, 270).

Belgrad muhâsarasının akameti üzerine Macarlar, Sırbistan muhtariyenini kurtarmış olmak iddiası ile, bu ülkeye büsbütün tahakküme başlamışlar, Papa'nın gönderdiği Katolik mümessiller, hepsi Ortodoks olan Sırplar arasında büyük nefret doğurmuştur. Despot Georg Brankoviç'in 24 aralık 1456'da ölümü de Macaristan'ın müdahalesini arttırmıştır. Bu durum, Sırbistan'ı Türkiye'-ye ilhak için çok müsait bir zemin hazırlamıştır.

7. Sefer-i Hümâyûn: 1. Mora Seferi (1458)

1458'de Fâtih, ilk Mora seferine çıkmıştır. Fâtih, Mora'ya giderken, Vezîr-i âzam Mahmud Paşa da Sırbistan seferine çıkmıştır. Mora bu devirde 2 Bizans prensliği hâlinde idare ediliyordu; her ikisi de Türkiye'nin tâbii olan bu prensliklerin başında, son Bizans imparatoru XI. Konstantin'in kardeşleri Prens Thomas Paleologos ile Prens Dimitrios Paleologos bulunuyordu. Attika yarımadasında ise bir Latin dukalığı vardı. Merkezi Atina olan bu dukalık, 1204'ten beri Ortodoks Rumlar'a kan kusturuyordu. Bu da Türkiye'ye tâbî idi. Attika yarımadasının karşısındaki büyük Ağrıboz adası ile Mora'nın güney burunlarındaki Modon ve Koron şehirleri, Venedik Cumhuriyeti'ne aitti. Ağrıboz'un devamı gibi olan Kiklad Adaları ve daha güneydeki büyük Girit adası da Venedik'indi.

1458 ağustosunun son günlerinde Fâtih Sultan Mehmed, Atina'ya girdi. Türkler'in «Medînetü'l-Hükemâ = Bilgeler Şehri» dedikleri bu namlı beldeyi uzun boylu gezip ziyâret etti. Himaye rejimine son verdi. Son Atina dukası Franco Acciajuoli'nin bütün serveti ile berâber İtalya'ya gitmesine müsaade etti. Attika, bir sancak olarak Rumeli beylerbeyiliğine bağlandı. Ortodoks olan ahâli, vicdan hürriyeti getiren Türkler'i sevinçle karşıladılar (Babinger, 195). Esâsen Fâtih bu seferini, Attika ve Mora ahâlisi ve ileri gelenlerinin Padişah'a arkası kesilmez şikâyetlerde bulunması üzerine açmıştı.

Korint Berzahı'nı atlıyan Fâtih, Patras'a geldi. Birkaç gün burada kaldı ve şehrin imârına nezâret etti. Patras, Prens Thomas'ın merkezi idi. Kardeşi Prens Dimitrios ise, güneyde Isparta (Mistra) şehrinde oturuyordu. Korint'te akdedilen anlaşmaya göre, bundan böyle Mora üçe ayrılacak, birinci kısım doğrudan doğruya Türkiye'ye katılacak, diğer iki kısım ise, Türkiye'nin hâkimiyetinde iki kardeşe verilecekti. Prensler'in her biri, yılda 3.000 duka (11.250.000 TL.) vergi ödiyeceklerdi. Patras, Prens Thomas'dan alınıyor ve doğrudan doğruya Türkler'e geçen kısmın merkezi oluyordu. Mora'nın en büyük şehri olan Patras, yarımadanın kuzeyinde, Patras Körfezi ile Korint Körfezi arasında mühim bir limandı (Kritovulos, 121-4). Fâtih, merkezi Patras olan ilk Mora sancakbeyliğine Hamza Bey'i tâyin etti. Bir müddet sonra onun yerine İsfendiyâroğlu Prens Dâmâd Kızıl-Ahmed Bey getirildi (*Tâcu't-Tevârîh,* I, 482). Fâtih, Mora'daki 300 kaleden yalnız 8'ini bıraktı, diğer 292'sini top ateşiyle yerle bir ettirdi (*Düstûr-Nâme,* 98). Bu sûretle Mora'da da Ortaçağ'a bilfiil son verildi.

Fâtih, Mora'da iken, Vezîr-i âzam Mahmud Paşa da Sırbistan'da birçok yerleri almış, Semendire'yi de muhâsara etmişti. Belgrad'ın az güneydoğusunda Morava'nın Tuna'dan ayrıldığı yerin güney kıyısında mühim bir şehir olan Semendire, Sırbistan devletinin merkezi idi. Bu sûretle Mahmud Paşa'nın fütûhâtından sonra, Sırplar'ın elinde, Tuna'nın güneyindeki dar bir şerit, Semendire ile civarı kalıyordu.

8. Sefer-i Hümâyûn: 4. Sırbistan Seferi (1459) ve Semendire'nin Fethi ile Sırbistan Devleti'nin Sonu

Mora'dan çıkan Fâtih, Sırbistan hudûduna gelmişse de, Mahmud Paşa'nın herekâtı mükemmel idâre ettiğini öğrenip, Semendire'ye kadar ilerlemek lüzumunu duymamıştı. Gerçekten 15 mayıs 1458'de Sırbistan'a gitmek üzere Istanbul'dan ayrılan Mahmud Paşa, 8 kasım 1459'da Semendire'yi de almıştır. Semendire, Patras gibi, büyük Rumeli beylerbeyiliğinin yani Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının bir sancağına (vilâyetine) merkez olmuştu. II. Murad'ın fethedip 5 yıl sonra Segedin Muâhedesi mûcibince Sırbistan'a iade ettiği Semendire'nin fethi ile, 8 kasım 1459'da, Türkiye'nin himâyesinde bulunan Sırbistan Prensliği (daha önce krallıktı) tarihe karışmıştır. Bu sûretle Türkiye ile Macaristan tamamen sınırdaş olmuştur. Artık Macar Ovası'na karşı Türkler'i durduracak tek kuvvet, Belgrad kalesi idi. Türk toprakları, bu kalenin güney varoşlarından başlıyordu. Fakat Fâtih'in Macaristan'a karşı fütûhat niyeti olmaması, bu yolun zorlanmasını geciktirmiştir. Fâtih, Tuna akarsuyuna hâkim olmakla yetinmek istiyor, Avrupa karasına dalmak arzusu göstermiyordu. Bundan böyle Bosna'ya, Dalmaçya'ya doğru genişlemek, Yunan ve Adriya Denizleri'ne yaklaşmak, İtalya ile temas etmek arzusunda idi. Ve bu arzu, onda, bir ihtiras şeklini almıştı.

9. Sefer-i Hümâyûn: 2. Mora Seferi (1460 Yazı) ve Mora Prenslikleri'nin İlgası ile Paleologoslar'ın Sonu

Fâtih'i 2 yıl sonra 2. Mora seferine ve Mora despotluklarını ilgaya sevk eden sebep, iki Paleologos prensi kardeşin birbirleriyle amansız mücadelesi, halkı memnun edememeleri ve Prens Thomas'ın Papa ve Venedik ile çapraşık münasebetlere girişip Fâtih'e

sâdık kalmamasıdır. Mora'nın Türk idaresindeki merkezi Patras olan kuzey kısmındaki sükûnu gören despotlukların ileri gelen Ortodoks rahipleri, Ortodoks Kilisesi'nin hâmisi olan Büyük Türk Hâkanı'na müracaat ederek, doğrudan doğruya Türk idaresine geçmeleri için ricada bulunmuşlardır. 13 nisan 1460'ta Istanbul'dan hareket eden Fâtih, yazın başında Mora işini halletmiş ve despotlukları ilga ederek bütün Mora'yı Türkiye'ye bağlamıştır. Bu sûretle merkezi Patras olan Mora sancakbeyliği, yarımadanın tamamına yayılmıştır. Güneydeki burunlar, Modon ile Koron, Venedik'in elindedir (II. Bâyezîd tarafından fethedileceklerdir).

Bu sûretle 1453'te Bizans imparatorluğunu kaybeden Paleologos Hânedânı, tarih sahnesinden çekilmiştir. Yalnız Trabzon'daki Komnenoslar'ın Bizans imparatorluğu kalmıştır.

Prens Dimitrios'a Fâtih, Enez'i vermiştir. Bu prens, 1471'de 64 yaşlarında Edirne'de ölmüştür. Istanbul'un Fethi'nden sonraki 1453 haziranında ağabeyi XI. Konstantin'in yerine imparatorluk iddiasında da bulunmuş olan Prens Dimitrios'un iki kızı kalmıştır. Prens Thomas ise, Papa'ya sığınmış, 12 mayıs 1465'te 56 yaşlarında Roma'da ölmüştür. Oğlu Prens Andria, 1471'de amcasının yerine Paleologos hânedânının başı olmuş, hayat boyu bir yıllık gelir karşılığında, Bizans tâcı üzerindeki muhayyel hukukunu Fransa kralı VIII. Charles'a satmıştır. Bu Prens, Fransa'da ölmüştür. Kızkardeşi Prenses Sofia (Zoe), 1472'de Moskova büyük-dukası III. İvan (1462-1505) ile evlenip Rusya büyük-düşesi olmuştur. Rusya'nın Bizans kartalını senbol olarak kabûlü, bu evlenme dolayısiyledir. Rurik hânedânı, bu izdivaçtan yürümüştür. Son imparator XI. Konstantin'in, son Bizans büyükdukası (başbakanı) Notaras'ın kızkardeşinden olan iki kızından Prenses Elena ise, Sırbistan prensi III. Lazar (1456-1458) ile evli idi. Semendire düşünce, Fâtih, bu prensesin, hazinesini alıp Macaristan'a gitmesine müsaade etmiştir. XI. Konstantin'in ağabeyleri olan Mora prensi (1425-1432) Prens Theodoros ile Selânik despotu Prens Andronikos ve bunun oğlu Mora despotu Prens Theodoros ise, daha önceleri ölmüşlerdi (II. Manuel'in 2. oğlu olan Prens Theodoros'un tek çocuğu olan kızı ile, 1402 sonlarında Süleyman Çelebî evlenmişti). XI. Konstantin'in en büyük ağabeyi VIII. İoannes, 3 kere evlenmesine rağmen, vâris bırakmamıştı. Bunların hepsi, II. Manuel'in oğullarıdır. II. Manuel'in bir de kızı olup, Tzamblakon adlı bir asîlle evlenmişti. II. Manuel'in kardeşi olan Prens Vitas'ın oğlu olduğu sanılan Has Murâd Paşa, bu sûretle XI. Konstantin'le kardeşlerinin amca oğulları olmaktadır. Has

Murâd Paşa, 1473'te Akkoyunlular'a karşı savaşırken şehîd düşmüştür.

Fâtih, Prens Dimitrios'u, yanında zevcesi ve iki kızı olduğu hâlde, 31 mayıs 1460 günü Isparta (Mistra)'da huzûruna kabûl etmiş, iltifatta bulunmuş ve Enez'de oturmak üzere kendisine İmroz, Taşoz, Limni, Semendirek ve Bozcaada'nın valiliğini vermiştir. Bu sûretle Prens Dimitrios'un Mora despotluğu 11, Prens Thomas'ınki ise 1432'den beri 28 yıl sürmüştür. Palologos hânedânı, zamanımızda da Fransa'da, İtalya'da, Romanya'da devam etmektedir.

II

FÂTİH ve GÜNEY KARADENİZ (1461 - 1463)- TRABZON İMPARATORLUĞU'NUN FETHİ

10. Sefer-i Hümâyûn: Amasra (1461 başı)

FÂTİH Sultan Mehmed'in Karadeniz siyâsetinin ilk hedefi, bütün Güney Karadeniz sahillerini, yani Anadolu'nun bütün Karadeniz kıyılarını Osmanlı devleti idaresinde birleştirmek, Doğu Anadolu'dan gelecek başka kuvvetlere denizi kapamak, bu kuvvetleri kara devleti olmanın mahrûmiyetleri içinde bırakmaktı. Amasra (Amastris), Ceneviz Cumhuriyeti'nin elinde kalmış bir Güney Karadeniz üssü, Anadolu toprağının henüz Türkleşmemiş küçücük bir parçası idi.

Fâtih, karadan Amasra kalesinin eteklerine gelip durdu. Limanı, Vezîr-i âzam Mahmud Paşa'nın kumandanlığındaki Donanmay-ı Hümâyûn kapatmıştı. Amasra, derhal teslim oldu ve hiçbir vuruşma olmadı.

11. Sefer-i Hümâyûn: İsfendiyâr Seferi (1461 baharı) ve Candar Beyliği'nin Sonu

Sıra Candar Beyliği'ne gelmişti. Candar veya İsfendiyâroğulları, Osmanlı hânedânı ile son derece sıkı akrabalık bağları kurmuşlardı. Osmanlılar'a uzun zamandan beri tâbî olmakla berâber, artık Anadolu birliği ve Karadeniz siyâseti içinde, bu beyliğin ilgası icâb ediyordu. İsmail Bey, Sinop kalesinde bulunuyordu. Son derece müstahkem olan bu kalede 400 top, 2.000 topçu, 10.000 asker vardı. Fakat İsmail Bey'in idrak ve asaleti, pek kanlı geçebilecek olan bir kardeş kavgasına mâni oldu. Denizden Mahmud Paşa, karadan Fâtih görünür görünmez İsmail Bey, beylikten feragat ettiğini ve ülkeyi Osmanlılar'a bıraktığını bildirdi (Babinger, 232).

Dâmâd Kemâleddin Ebu'l-Hasan İsmail Bey, 1418'de doğmuş, 1479'da 61 yaşında Filibe'de ölmüştür. Tahtından indikten sonra daha 18 yıl yaşamıştır. Fâtih'ten 14 sene yaşça büyük olan İsmail Bey, Fâtih'in bir kızkardeşi ile 1440'ta evlendiği için, onun eniştesidir. Fâtih'in annesi eğer İsfendiyâr prensesi olan hâtûn ise, aynı zamanda onun dayısının oğlu olur. Daha uzak akrabalık münasebetleri de vardır. Babası Dâmâd II. İbrahim Bey'le amcası Dâmâd Kasım Bey de, Çelebî Sultan Mehmed'in dâmâdı idiler. 1459'dan beri yalnız Sinop'ta saltanat süren İsmail Bey, Fâtih tarafından Bursa Yenişehri sancakbeyliğine, birkaç ay sonra da Filibe sancakbeyliğine getirilmiştir. Birçok tarihlerin yazdığına göre, amcası sancakbeylerinden Dâmâd Kasım Bey'le (1464'te ölmüştür) berâber Istanbul'un Fethi'nde bulunmuştur. Fâtih'ten büyük hürmet görmüştür. Sinop'u teslim ettikten sonra Fâtih'in huzuruna çıkmıştır. O sırada Fâtih, 29,5 yaşında idi. Padişah, çadırından dışarıda birkaç adım ilerliyerek İsfendiyâroğlu'nu karşılamış, İsmail Bey elini öpmek istediği zaman tevâzu göstererek müsaade etmemiş : «Sen benim, demiştir; ulu kardeşimsin; revâ mıdır ki elim öpesin?» İsmail Bey, Yenişehir'e giderken, vezîri Şihâbeddin Ağa'yı da kethudâsı olarak berâberinde götürmüştür. Büyük âlim ve imarcı olan İsmail Bey'in fıkh'tan (İslâm hukuku) «*Hulviyyât*» adlı Türkçe büyük bir eseri vardır. Başlıca eserleri Kastamonu'da 3 cami, 2 han, imaret, medrese, hamam, kervansaray, Filibe'de 3 cami, hamam, suyolları, çeşme vs.'dir. Bütün parasını ilim ve imara sarfetmiştir. 5 oğlu ile 2 kızı olmuş, fakat Candaroğulları bunlardan değil, kardeşi Kızıl-Ahmed Paşa'dan yürümüştür. Büyük oğlu Hasan Bey, amcası Kızıl-Ahmed Bey'le berâber Fâtih'in Trabzon fethinde bulunmuş, 1461'de Bolu sancakbeyliğine getirilmiştir. Babasının velîahdi olan Hasan Bey, Filibe'deki camilerinden birinin yanındaki türbesinde gömülüdür. Bu türbe, cami ile berâber, 1914'te Bulgarlar tarafından yerle bir edilmiştir.

Kardeşi — sonradan beylerbeyi ve paşa olan — Cemâleddin Kızıl-Ahmed Bey, Fâtih'in muhtemelen dayısının oğlu, eğer Selçuk Sultan'dan doğmuşsa, aynı zamanda halasının da oğludur. 1443'te Osmanlı hizmetine geçip sancakbeyi olmuş, 1459'dan 1461'e kadar da Fâtih'in Kastamonu sancakbeyliğinde bulunmuştur. Ağabeyinin tesliminden sonra Fâtih'in kendisine Sinop ve Kastamonu'yu vereceğini ümîd etmiş, fakat Anadolu hânedanlarını yerlerinde bırakmayıp başka vilâyetlere vali olarak veya mâlikâne (dirlik) vererek gönderen Fâtih, onu Mora sancaybeyi yapmıştır. Buna kızan Kızıl-Ahmed Bey, Konya'ya Karamanoğulları'nın yanına gitmiş, sonra Fâtih'in gazabından korkup kendini ora-

da da emniyette görmiyerek Tebriz'e gidip, Osmanoğulları'nın en azılı rakîbi olan Akkoyunlu padişahı Uzun-Hasan Bey'in uzun yıllar misafiri olmuştur. Timur, nasıl Candaroğulları'na ve diğer Anadolu Türkmen hânedânlarına Osmanlılar tarafından mahrum bırakıldıkları tahtlarını iade etmişse, Uzun-Hasan'ın da Fâtih'i yenip aynı şeyi yapacağını ümit etmiştir. Uzun-Hasan, Fâtih'e yenilince inkisâra uğramış, fakat Türkiye'ye dönmek için Fâtih'in ölümünü (1481) beklemiştir. II. Bâyezîd tahta çıkınca, ikinci derecede amcası olan Kızıl-Ahmed Bey'i affetmiş ve kendisine beylerbeyilik (orgeneral) pâyesi vermiştir. Birkaç yıl sonra Istanbul'da ölmüştür. Büyük oğlu Dâmâd Mirza Mehmed Paşa, II. Bâyezîd'e dâmâd olmuş ve İsfendiyâr hânedânını devam ettirmiştir.

Bu sûretle Anadolu'da iktidarda Türkmen hânedânlarından Osmanlılar'a tâbî Karaman ve Dulkadır, Memlûkler'e tâbî (Çukurova'da) Ramazan hânedanları kalmıştır. Karaman'ın ortadan kaldırılması Fâtih'in projelerine dâhil olmuştur. Bir krallık olan bu en kudretli beylik hiçbir zaman Osmanlılar'ın Doğu ve Batı'dan gelen en tehlikeli düşmanları ile işbirliği yapmaktan feragat edemiyordu. O da Istanbul'un Fethi'ne asker göndermişti, zâhiren de tâbîlik vazifelerini yerine getirmeye çalışıyordu. Fakat doğuda Akkoyunlular, Avrupa'da Türkiye ile harbe tutuşmak üzere olan Venedik ve Macaristan, Karamanlılar'a yeni ümîd kapıları açıyordu. Karamanlılar, Fâtih'in, büyük dedesi Yıldırım gibi eninde sonunda kendilerini ortadan kaldırmak istiyeceğini çok iyi biliyorlardı. Fırat'ın ve Toroslar'ın bu tarafında böyle dahilî bir muhtariyetin mevcudiyet ve idamesi, Osmanlılar'ın yüksek menfaatlerine aykırı idi; Anadolu'nun ve Türkiye devletinin birliğine engeldi. Osmanlılar'ın bu çok geniş ve mühim araziden askerce, insanca, zenginlikçe istifadelerine mâni oluyordu.

Fâtih'in gözü batıda ve denizlerde olduğu için, Toroslar'ı ve Fırat'ı atlayıp Memlûkler'e çarpmayı düşünmüyordu. Onun için bir tampon devlet olarak Dulkadırlılar'ı muhâfaza, Osmanlı menfaatlerine uygundu. Ramazanoğulları üzerinde ise hiçbir iddiası yoktu.

12. Sefer-i Hümâyûn: Trabzon İmparatorluğu'nun Fethi (1461 yazı)

Aslında Amasra, Sinop ve Trabzon seferleri bir tek seferdir ve üçü de 1461'de olmuştur. Fakat gaye itibariyle başka başka devletlere teveccüh ettiği için, 3 ayrı sefer sayılmakta mahzur yoktur. Gene Fâtih karadan, Mahmud Paşa, denizden yürümüş-

tür. İshak Paşa, (taht muhâfızı) sanıyle Istanbul'da saltanat nâibi olarak bırakılmıştır.

Fâtih'in Candar Beyliği'ni ilga ettikten sonra Trabzon'a teveccühü, Akkoyunlu hükümdarı Uzun-Hasan Bey'i dehşet içinde bırakmıştır. Fakat Trabzon'u Osmanlı devleti gibi dünyanın birinci devletine karşı savunmaya cesaret edememiştir. Zira Uzun-Hasan Bey, henüz 1467'de iktisâb edeceği güce erişmiş değildi; daha imparator da değil, sadece kraldı. Karakoyunlu imparatoru Cihan-Şâh Fâtih'le dost olup Akkoyunlular'dan çok güclü idi ve ezelî rakîbi olan Akkoyunlu Türkmenleri'ni ortadan kaldırmak için fırsat kolluyordu. Cihan-Şâh, Karakoyunlular'dan tek imparatordur. Sultan Şâhruh'un tâbiiyetinden çıktıktan sonra devletini imparatorluk hâline getirmişti. Uzun-Hasan Bey, Karakoyunlular'a karşı kritik bir vaziyette iken Osmanlılar'la açık bir harbi göze alamazdı; ezilir, hattâ tarih ve coğrafya sahnesinden yok edilirdi. Ancak Karakoyunlular'ı ortadan kaldırdıktan ve çok büyük bir güc iktisâb ettikten sonradır ki Osmanlılar'a teveccüh edecek ve Fâtih'le rekabete başlıyacaktır. Henüz mütevâzı bir kraldı; büyük imparatorlarla başa çıkamazdı. Bu liyakatini, muhârebe meydanlarında daha ispat edememişti.

Akkoyunlular ile Trabzon Bizans hânedânı yani Comnenuslar, dost ve akrabalık bağları ile birbirine bağlı idiler. Akkoyunlular, Trabzon'un istiklâlini devam ettirmesine dikkat ediyorlardı. Trabzon devleti, Tebriz-Trabzon yolunu tutmak istiyen büyük devletlerin yolunu kesiyordu. Trabzon şehri ile civarındaki kasabalar, Anadolu'da Türkleşmemiş ve Müslümanlaşmamış en son meskûn yerleri teşkil ediyordu. 1204'te Bizans'ın Latin işgaline uğraması üzerine Bizans imparatorlarından I. Andronicus Comnenus'un torunu Prens Alexius, Trabzon'a gelmiş, bütün Karadeniz sahil şeridini elde ederek bir devlet kurmuştu. Anadolu Selçukluları, bu sahil şeridini yavaş yavaş bu Bizans devletinin elinden almışlar, devletin hükümranlığını Trabzon-Rize civarına inhisar ettirmişlerdi. 2 kasım 1214 muâhedesi ile imparatorluk, Türkiye'ye yâni Selçuklular'a tâbî olmuştu. Selçuklular, Trabzon şehrini de muhasara etmişler, fakat alamamışlardı. Moğol tahakkümü sıralarında Trabzon, Türkiye'nin metbûluğundan çıkmış, İlhanlılar'ı metbû tanımıştı. Sonradan büyük devletlerle iyi geçinerek ve güzellikleri dünyaca meşhur prenseslerini bu devletlerin hükümdar ve prensleri ile evlendirerek biraz gayri tabiî olan hayatını devam ettirmenin çâresini bulmuştur. Ancak 1456'da Osmanlılar'a tâbî olmayı ve vergi vermeyi ilk defa olarak kabûle mecbur kalmıştır. Bu, mühim bir hâdise idi. Çünkü Osmanlılar'ı

Gürcistan'a kadar uzanan bir nüfuz mıntakasına sahip kılıyordu. Akkoyunlular için de yıkımdı. Çünkü Uzun-Hasan Bey, imparatorluğu kendi himâyesinde sayıyordu. Fakat büyük siyasî emellere sahip olduğu ve büyük bir dehâ taşıdığı için, daha vakti gelmeden bu yüzden Osmanlılar'la çatışmak, hırpalanmak, ezilmek istemedi. Zira Sultan Cihan-Şâh, fırsat kolluyordu. Ancak siyasî yollarla Fâtih'i Trabzon'dan vazgeçirmeyi düşündü. Fakat Fâtih'in projelerini ne pahasına olursa olsun tatbik azmini kestirememişti. Bir de Trabzon seferinin çok meşekkatli olduğunu, büyük orduların sevkı için hiçbir yol bulunmadığını düşünüyordu.

Uzun-Hasan Bey, imparator IV. İoannes'in (1429-1458) kızı Prenses Despina Katherina Theodora ile evli idi. Şimdi tahtta IV. İoannes'in kardeşi sonuncu imparator I. David (1458-1461) vardı. IV. İoannes'le David'in kızkardeşlerinden biri de Karakoyunlu imparatoru ve Uzun-Hasan'ın rakîbi Sultan Cihan-Şâh ile evli idi; bir diğeri, Bizans imparatoru VIII. İoannes (1425-1439) ile evlenip Bizans imparatoriçesi olmuştu. Uzun-Hasan Bey'in Comnenuslar ile akrabalık münasebetleri, dâmâdlığından ibâret değildi. IV. İoannes'le David'in babaları IV. Alexius (1412-1429)'un halalarından Prenses Maria Anna Despina, Akkoyunlu Fahreddin Kutlu Bey'le 1352'de evlenmiş ve bu izdivaçtan Uzun-Hasan'ın büyükbabası olan Kara-Yülük Osman Bey doğmuştu. Şu hâlde Uzun-Hasan, damarlarında Comnenus kanı da taşıyordu; büyükbabasının anası bir Comnenus idi.

Uzun-Hasan Bey, Fâtih üzerinde iyice müessir olabilmek ümidiyle kendisine alelâde bir elçi göndermedi; annesi Sâre Hâtûn'u yolladı. Fâtih, Sâre Hâtûn'u hürmetle kabûl etti, kendisine «anne» diye hitâb etti; fakat fikrinden caymadı. Sâre Hâtûn, Fâtih'le berâber Trabzon seferinde bulundu ve şehrin Türkler tarafından fethini gördü. Fâtih, şimdiye kadar bu arazide görülmemiş büyüklükte ordularını sırasiyle Gümüşhane, Kolat ve Trabzon dağ silsilelerinden ve sık ormanlardan aşırabilmek için, ağaçları kestiriyor, yolları tesviye ettiriyor, fakat gene de çok müşkülâtla yürünüyordu. Trabzon imparatoru da bu yollardan büyük bir ordunun yürüyemiyeceğine kaani olduğu için kendini emniyette sayıyordu. Yoksa Trabzon'un Osmanlılar'a karşı koyacak bir kuvveti yoktu. Bir defasında gene karlı ve sarp bir dağın yamacında atından inip yaya tırmanan Fâtih'in yanına gelen Sâre Hâtûn : «Hey oğul, dedi; bu Trabzon'a bunca zahmet nedendir?». Fâtih, şu cevabı verdi : «Hey ana, bu zahmet din yolundadır. Zira bizim elimizde İslâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmezsek bize «gaazî» demek yalan olur!»

Fâtih, Istanbul düştükten sonra IV. İoannes'in etrafında toplanan Bizans kaçkınlarının onu XI. Konstantin'in meşrû halefi ilân etmek istemelerine de kızgındı. Zira Roma imparatorluk tâcının kendisine ve Osmanoğulları'na ait olduğu, Fâtih'in hukukan en fazla itina ettiği mevzulardan biri idi.

Trabzon, mukavemet göstermeden teslim oldu. Donanmay-ı Hümâyûn da Türk ordusu Trabzon sûrları önüne geldiği anda limana vâsıl olmuştu. Yapacak başka bir şey yoktu. Fâtih, Amiral Kâzım Bey'in kumandasındaki bir donanmayı Trabzon'da, Doğu Karadeniz'i gözlemek üzere bıraktı.

İmparator David, imparatoriçe Eleni, 7 oğulları, 1 kızları, 1 yeğenleri (IV. İoannes'in oğlu), gemiyle Istanbul'a, oradan Serez'e nakledildi. Bütün maiyetlerini, hazinelerini almalarına müsaade edildi; üstelik imparatora, hükümdarca yaşıyabilmesi için büyük bir tahsisat verildi. Fakat İmparator David, yeğeni Uzun-Hasan Bey'e mektup yazıp yardım istedi. Uzun-Hasan da, Comnenus prenslerinden birinin kaçıp yanına gelmesini, bu prensi büyük bir ordu ile Trabzon'a gönderip imparator ilân ettireceğini bildirdi. Bu muhâbereler, Osmanlı teşkilâtı tarafından istihbâr edildi. Fâtih'in emriyle İmparator, 7 oğlu ve 1 yeğeni, 1 kasım 1463'te saat 4'te boyunları vurulmak sûretiyle idam edildi. Hânedân efradının bir müddet Istanbul'da kaldıktan sonra Edirne'ye, oradan mâlikânelerinin bulunduğu Serez'e nakledildiği bilinmektedir. İdamın Serez'de değil, Istanbul'a getirilip burada olduğu sanılabilir. İmparator David, ağabeyinin elçisi olarak 1456'da daha prensken de Istanbul'a gelmiş ve Fâtih'e tâbiiyet arzetmişti. Bu sûretle 15 ağustos 1461'de, 257 yıldan beri Trabzon'da saltanat süren Comnenus hânedânı yok edilmiştir. Şu hâlde fethin haziran ayı içinde olması muhtemeldir.

Trabzon imparatorluğunun fethi ile, Türkiye'nin sınırı Çoruh ırmağına dayanmış, Gürcistan ile sınırdaş olunmuştur. Bu sûretle 1461 yılının ilk yarısında bütün Güney Karadeniz sahilleri Türk'leştirilmiş, Osmanlı'laştırılmıştır. Bu, büyük bir hamledir. Bütün Güney Karadeniz, Türkiye devletinin olmuştur. Batı Karadeniz de öyleydi. Kuzeybatı Karadeniz'deki Boğdan sahilleri de Türkiye'ye tâbî bir devletindi. Çenberin kapatılması ve Karadeniz'in bir Türk-Osmanlı gölü hâline getirilebilmesi için, kuzey ve doğu sahillerinin fethi kalıyordu. Bu iş, Fâtih'in projelerine dahildi.

13. Sefer-i Hümâyûn: Eflâk (Romanya) (1462) (*)

Fâtih'in Eflâk seferine sebep, voyvoda III. Wlad Tepes'in (1456 - 1462), metbûu Türkiye'ye baş kaldırmasıdır. III. Wlad, Balkan tarihinin tipik simalarından biridir. Türkler tarafından «Kazıklı Voyvoda» denen bu manyak, yüzlerce, hattâ binlerce kişiyi kazığa vurdurup kazıklanan zavallılar can çekişirken onların karşısında ziyâfetler tertip etmekle meşhurdur. Muntazam Türk ordusunun Tuna'yı geçip Eflâk'a girdiğini gören Kazıklı Voyvoda, türlü hilelerle Türkler'i yıpratmak istemiştir. Ancak düşmanın maksadını sezen Fâtih, daima kaçan ve şurada burada görünen Voyvoda'nın kuvvetlerini birkaç kere yakalamış ve Eflâklılar'a 7.000 kişi kaybettirmiştir. Türk sağ cenâhında Turahanoğlu Ömer, Evrenosoğlu Ahmed, Mihaloğlu Ali, Malkoçoğlu Balı, sol cenahında Delioğlu Umur, Mihaloğlu İskender Beyler gibi en namlı akıncı beyleri bulunuyordu. Yapılacak muhârebe çete muhârebesi şeklinde olduğu için, en iyi yetişmiş akıncılar kullanılmıştır. Türk sipahisi, ancak meydan muhârebesinde kullanılırdı (*Tâcü't-Tevârîh,* I ,488-9). Mihaloğlu Ali ile Turahanoğlu Ömer Beyler, Kazıklı Voyvoda'nın peşini bırakmıyarak 40 gün takip etmişlerdir. 3.000 Eflâk askerini öldürmüşler, 3.000'ini esir almışlar, 200.000 baş at, katır ve eşek sürmüşlerdir (Hammer, Türkçe trc., III, 71). Bir ay daha Eflâk'ta kalan Fâtih, Ali Bey'i akıncıları ile bu ülkede bırakıp, geri dönmüştür.

Voyvoda III. Wlad Tepes, kardeşi Radul ile berâber Istanbul'da vaktiyle rehine olarak bulunmuş ve 1456'da Fâtih tarafından Eflâk'a tâyin edilmişti (Iorga, II, 111-2). Fâtih'in seferi üzerine Voyvoda, Türkler'in eline geçmek üzere iken Macaristan'a kaçmıştır. Bununla berâber Macaristan'da da sevilmediği için iyi muamele görmemiş, tevkif edilmiş, 15 yıl hapsedilmiştir. Fâtih, Kazıklı'nın kardeşi Radul'u voyvoda tâyin etmiştir. Radul 1479'da ölünce Kazıklı, kendisini metbûu Türkiye'ye karşı kışkırtan Macaristan'dan kaçıp Eflâk'a gelmiş, fakat 1481'de Türkler tarafından başı kesilmiştir.

(*) «Eflâk» kelimesinin sonundaki «k» kalın yani «kaaf»tır. «Eflaak» şeklinde telâffuzu lâzımdır. Türkler'in Ulahya (Valachie=Güney Romanya)'ya verdikleri addır. Bu ülke güney ve doğudan Tuna, kuzeyden Transilvanya Alpleri, kuzey-doğudan Seret, kuzey-batıdan Banat Dağları ile çevrilir.

14. Sefer-i Hümâyûn: 1. Bosna Seferi (1462) ve Yayçe'nin Fethi

Bosna-Hersek'in tamâmen fethi, Fâtih'in planlarına dâhildi. Bu iş, 1462, 1463 ve 1464'te üst üste yapılan 3 sefer-i hümâyûn ile tamamlanmıştır.

Bosna krallığı, orta çapta bir devletti, kudretten mahrum değildi, son zamanlarda Macaristan'ın metbûluğundan ayrılıp müstakil olmuştu. Sırbistan üzerinde bile iddia ve emelleri vardı. Fakat 1459'da Fâtih'in Sırbistan muhtariyetine son vermesi ve ülkeyi «Semendire sancakbeyliği» adıyla basit bir vilâyet hâlinde Rumeli beylerbeyiliğine bağlaması, asırlar için Sırbistan mefhumunu yok etmekle kalmamış, Bosna'nın da âkıbetini işaret eylemiştir. Bogomil mezhebinin fecî şekilde ezilmesi, Bosnalılar'ı Türk hâkimiyetini bekler bir hâle getirmişti. Halk, devletinden ve hükümdarından nefret ediyordu. Bogomiller ile Katolikler arasındaki mücadele, Bosna'da gerçek bir iç savaş hâlini almıştı. Bogomiller de Katolikler'e mukabele ediyor, Katolik kiliselerini yakıyor ve rahiplerini öldürüyorlardı. Papa, bu zındıklara karşı Haçlı seferi dâvetleri yapmakla meşguldü. Bogomil mezhebinin bâzı esasları Müslüman dininden alınmıştı. Bu birinci ve başlıca sebepten sonra, krallığın Türkiye'ye katılmasını gerektiren ve hazırlıyan ikinci sebep, Bosnalılar'ı hor ve aşağı gören ve mutaassıp Katolik olan Macarlar'ın, ülkeye bitmek tükenmek bilmez askerî müdahaleleri idi. Budapeşte'nin iddiası, Bosna kralının kendilerine tâbî olduğu merkezinde idi. 1453'te Hırvatistan voyvodası Stefan Vukçiç'in Fâtih'i metbû olarak tanıması, Türkler'i Orta Avrupa'nın derinliklerine doğru itiyor, Macaristan'ın Orta Avrupa'daki nüfuzunu berbat ediyor, Almanya ile Venedik'i tehdit altında bırakıyordu. Hırvatistan voyvodası'nın kullandığı resmî sıfat şöyleydi: «Tanrı'nın ve Metbû-i Mufahhamım İmparator Sultan Mehmed Bey'in lûtfu ile Hırvatistan Voyvodası = Milostiju bozjom i gospodara velikoga gospodina mi cara amir Sultan Mehmed Bega» *(Monumenta Serbica,* 460). Türkler, Balkanlar'ın tek efendisi olduklarını göstermek için, Venedik ile Macaristan'a bunu kabûl ettirmeli, bu büyük devletlerin elini tamamen Balkanlar'dan kesmeli idiler. Sırbistan'ın düşmesinden sonra, Bosnalılar'ın Macarlar'a karşı nefretinin derecesini bilenler, ülkenin Türkler'e açık olduğunda şüphe göstermiyorlardı. Türkler, Srebnica'yı, Usora'yı, Zvornik'i fethettiler. Bosnalılar ve Hırvatlar, şiddetle Türk idaresini istiyorlardı. Yalnız halk tabakası değil, kudretli asılzadeler de bu temayülde idiler. Türkler'in idareye getirdiği düzen, huzur,

mal ve can emniyeti, malûm ve meşhurdu. Buna din ve mezhep hürriyeti de ilâve edilince, Macarlar için hiçbir ümit kalmıyordu. Macarlar'a göre Bosna, bir müstemleke idi. Nitekim Yayçe, savunmadan Fâtih Sultan Mehmed'e teslim oldu. Bosna krallığının taht şehrinin fethi, Türkler'i ülkenin efendisi durumuna getiriyordu. Bosna ve Vrbas suları arasındaki kesim, Türkler'in eline geçmişti. Şimdi Türkler'e, Vrbas ile Una arasındaki kesimi almak ve doğrudan doğruya Hırvatistan'a dayanmak kalıyordu. Bosna Kralı'nın Türkler'e kafa tutmak üzere Macaristan'dan imdat istemesi, felâketine sebep oldu. Böyle bir şeye kalkışmasaydı, Fâtih tarafından tahtından mahrum edilmekle berâber, bütün servet ve arazisini muhafaza edeceği muhakkaktı. Halbuki Tuna'nın güneyinde her hangi bir Macar müdahale ve nüfuzu, Türkiye için düşünülmesi mümkün olamıyacak bir keyfiyetti (Thalloczy, *Studien,* 107).

Fâtih, Hersek'i de itaat altına aldıktan sonra, Üsküb'e geldi.

15. Sefer-i Hümâyûn: Midilli (Eylûl 1462)

Midilli adasının doğrudan doğruya Türkiye'ye ilhakı, 1462 eylûlünde gerçekleşti. Bosna'dan Üsküb'e, oradan Bursa'ya gelen Fâtih, Ayvalık'tan adaya asker çıkardı. Vezîr-i âzam Mahmud Paşa'nın kumandasındaki Donanmay-ı Hümâyûn ise, adayı çepeçevre sarmış bulunuyordu. Adanın Anadolu sahiline bakan ve güneydoğuda olan merkezi Midilli şehri teslim oldu. Bu sûretle Anadolu sahillerine 12 km'ye kadar yaklaşan bu mühim Ege adası, Türk toprağı oluyordu. Adayı kuşatan Türk Donanması, 67 parça idi. Mukavemetin imkânsızlığı karşısında teslim olan Midilli'de yağma ve esir alma olmadı. Fâtih, bizzat Midilli şehrini ziyâret etti ve denize verdiği büyük ehemmiyeti işaret etmiş oldu (Dukas, XXXXV, 213; Dukas'ın tarihi, en son bu vak'ayı anlatır; Midilli'de bulunan tarihçi Prens, adanın fethi üzerine İtalya'ya gitmiş ve 8 sene sonra orada 1470'te ölmüştür). Fâtih, o zaman 20.000 nüfuslu olan Midilli şehrinde 4 gün kaldıktan sonra, Anadolu'ya döndü (Kritovulos, 163) (1951'de Midilli şehrinin 27.000 ve bütün adanın 120.000 nüfusu vardı ki, nüfusun fazla artmadığını gösterir).

Daha 1461 senesinde bir mevsim içinde Fâtih, 103 çift kürekle çekilen 10 harb gemisini denize indirmişti (Dukas, XXXXV, 210). Bu gayretlerin neticesi olarak Midilli alınmıştır 1348'de İzmir önünde şehîd olan Aydınoğlu Gazi Umur Bey de vaktiyle Mi-

dilli, Sakız, Sisam, Naksos ve daha birçok Ege adasını kudretli donanması ile fethetmişse de, elinde tutamamıştı (Dukas, VII, 14).

Gelibolu Tersanesi'nden sonra Istanbul'da Haliç Tersanesi'nin kurulması ve Kadırga deniz üssünün tesisi, Fâtih'in denize karşı olan emellerini gösteriyordu. Nitekim Midilli fethi sıralarında Çanakkale Boğazı'nı da fevkalâde tahkim ettirdi. Anadolu kıyısında şimdiki Çanakkale şehrinde yaptırdığı tahkimat ve kaleye «Kal'a-i Sultânîye», bunun karşısında Gelibolu yarımadasında yaptırdığı tahkimâta da «Kilîdü'l-Bahr = Denizin Kilidi» adı verildi. Burası, Çanakkale Boğazı'nın en dar yeri olup, Istanbul Boğazı'ndaki Hisarlar gibiydi.

16. Sefer-i Hümâyûn: 2. Bosna Seferi (1463)

Fâtih, ertesi yıl Bosna'ya ikinci bir sefer açtı. Fakat Bosna'ya gitmedi. Sofya'ya kadar gittikten sonra, seferden vazgeçip geri döndü. Bu seferin sebebi, geçen seferde işgal edilmiş olan Yayçe'nin Bosna Kralı tarafından geri alınması idi. Macaristan'ın desteğiyle Kral, ülkenin iç durumundan gaflet ediyor ve Türkler'e karşı istiklâlini muhafaza edebileceğini ümit eyliyordu. Papa II. Pius, Bosna ve Hersek'teki Türk terakkisi karşısında, Macaristan'ı olduğu kadar Bosna Kralı'nı da tahrîk ediyor ve sıkıştırıyor, büyük yardımlar va'dinde bulunuyordu. Bosna krallığının ilhakı arifesinde Fâtih, saltanatının yeni bir devresine girmek üzere idi. Orta Avrupa'ya bu dereceye kadar sokulma, Venedik toprakları ile Türkiye'yi burun buruna getiriyordu. Büyük Harb kopmak üzereydi.

III

FÂTİH 25 DEVLETLE HARBE GİRİYOR ve MUZAFFER ÇIKIYOR (1463 - 1473)

17. Sefer-i Hümâyûn: 3. Bosna Seferi (1464)

1464'te Bosna'nın fethi ve ülkenin «Bosna sancakbeyliği» olarak Rumeli beylerbeyiliğine bağlanması, Türk topraklarını, Macar ve Venedik devletlerinin arasına kama şeklinde uzatıyordu. Fâtih'i Yayçe'yi almaktan vazgeçirmek gayesiyle Macaristan Kralı, hazırlık yapıyordu. Fakat Macar ordusu, perişân edildi. Mihaloğlu Ali Bey, Macar ordusunu Sava'ya kadar kovaladı ve çoğunu esir aldı; gerisi de Sava'da boğuldu. Kral ile maiyeti, güçlükle Sava'yı geçebildiler (Hammer, Türkçe trc., III, 83). Macaristan Kralı gibi büyük bir hükümdarın bir Türk sancakbeyi (tümgeneral)'ne bozulması kayda şâyân olduğu gibi, Bosna gibi bir krallığın da —birkaç yıl önce Sırbistan'a yapıldığı gibi— beylerbeyilik (eyâlet) değil, sancakbeyliği (vilâyet) şeklinde ilhâkı alâkaya değer.

Bosna'nın fethi, Türk tarihi bakımından — Arnavutluk'un fethi gibi — verimli olmuştur. Çünkü Boşnaklar, Arnavutlar'dan sonra, geniş ölçüde Müslüman olan iki Balkan kavminden biridir. Bugün tamamen imha edilmiş olan Bogomil mezhebinden İslâm dinine geçiş, Bosnalılar için kolay olmuştur. Türkler, Müslüman Bosnalı ve Hersekliler'e «Boşnak» demişlerdir. Boşnaklar, Hırvatça'nın bir lehçesini konuşurlar. Bu lehçe, Türkçe ve onun vasıtasiyle dile giren Arapça ve Farsça kelimelerle fevkalâde yüklüdür.

1464'te Yayçe kesin olarak fethedilmiş ve Bosna, tamamen Türkiye'ye katılmıştır (Bosna'nın, merkezi Bosnasarayı olan güney-doğusunun uzun zamandan beri Türkler'in elinde olduğu hatırlanmalıdır). Bu sûretle Türkiye'nin sınırı zâten Türk nüfûzunda bulunan Hırvatistan'a, Una ırmağına dayanmıştır. Son Bosna Kralı, Kliacza (Glutz) kalesinde yakalanarak Şeyh Ali Bistâmî'nin fetvâsı ile başı vurulmuştur. Bu idama sebep, Kral'ın, kendisin-

den vergi istemeye gelen Türk elçilerine hakaret ederek hapsetmesi ve bir rivâyete göre de idam ettirmesidir.

Bosna ilhak edilirken, Hersek de tâbiiyet altına alınmıştır. Hersek'in Türkiye'nin tâbiiyeti altındaki Dubrovnik Cumhuriyeti ile Venedik'e ait Dalmaçya arasında Adriyatik'e kısa bir sahili olması, bu ülkenin Türkiye himâyesine girmesinin mânâsını arttırmıştır. Zira Hersek ve Dubrovnik sahillerinden sonra güneye doğru Karadağ ve Kuzey Arnavutluk sahilleri başlıyordu ki, bu sahiller de henüz Venedik'in elindeydi.

Hersek Dukalığı, 1366'dan önce Sırbistan'a, bu tarihten sonra Bosna'ya tâbî olan küçük bir devletti. Sonra Bosna krallığından ayrılarak Türkiye'ye tâbî olmuştu. Fakat başlangıçta, Bosna'nın fethinden evvel, bu tâbiiyet bağları zayıftı. 1466'da duka Stefan Kosariç, oğlu Vladislas tarafından tahttan indirildi. Bunun üzerine Stefan, metbûu olan Fâtih'ten yardım istemek üzere küçük oğlunu Istanbul'a gönderdi (haksız olarak menfaatlerinden mahrum edilen bir tâbiin, bu menfaatlerini koruması ve iadesi için metbûuna baş vurmak hakkı, tâbîlik-metbûluk statüsünün başlıca şartlarından biridir). Bunun üzerine Fâtih, metbûluk vazifesini yerine getirmek üzere, Hersek'e bir ordu yolladı. Fakat 1467'de Türk kuvvetleri Hersek'e geldiği zaman, Kosariç ölmüş bulunuyordu. Duka Vladislas ise, Türkler'in eline geçmemek için, önce Venedik'e, sonra Macaristan'a kaçtı. Hersek, 1467'de bir sancak olarak Türkiye'ye (Rumeli beylerbeyiliğine) katıldı. Böylece bu ülkede de tâbîlik statüsü değiştirilip ilhak vuku buldu. Merkezi Mostar olmak üzere, Balkanlar'da yeni bir Türk sancağı (vilâyeti) teessüs etti. Adriyatik'in ortasında, Narenta ırmağı dolaylarında, Türk sahilleri teşekkül eyledi. — Hamza Bey, ilk Hersek sancakbeyi olarak Mostar'a gönderildi. Kosariç'in ortanca oğlu Vlatko'ya da bir mâlikâne verildi. Vladislas, 1481'de Fâtih'in ölümüne kadar Macaristan'da kaldı. Bu tarihte Macar kuvvetleri ile Hırvatistan'dan Hersek'e girdi. Sancakbeyi Gümlüoğlu Paşayiğit Bey'in küçük birliğini dağıttı. Fakat Bosnasarayı'ndan daha büyük kuvvetlerle yetişen Bosna sancakbeyine yenildi, bir daha dönmemek üzere kaçarak hayatını kurtardı. Kosariç'in 1466'da Istanbul'a yolladığı küçük oğlu ise, Müslüman oldu ve sonradan 5 kere vezîr-i âzamlığa yükseldi. Hersekoğlu Dâmâd Ahmed Paşa, bu zattır (Türkler, dukaya, Almanca'sından alarak, «hersek» derlerdi).

1465, 1471 ve 1479'da 3 kere Macaristan Kralı, Bosna'yı almak için, Bosna'ya girdi. Fakat üçünde de mağlûben geri döndü.

Bosna-Hersek'in fethi üzerine uzun zamandan beri kaynıyan kazan taşmış, Türkiye, başta Venedik ile Macaristan olmak üzere kudretli bir koalisyona karşı büyük bir harbe girişmiştir. Bu harbin sebep, karakter ve safhalarını topluca ele alabilmek için, harbin çıkışını atlayıp Karaman ve Arnavutluk meselelerini gözden geçirecek, sonra Büyük Harb'e döneceğiz.

18. Sefer-i Hümâyûn: Karaman (1466)

Fâtih, 15 yıl sonra Karaman'a ikinci bir sefer açmak zorunda kalmıştır. İlk Karaman seferini, cülûsundan bir kaç ay sonra ve Bizans seferinden (Istanbul'un Fethi'nden) önce 1451'de açmıştı Bu ikinci sefer, Karaman beyliğine ölüm darbesini indirmiştir.

Karamanoğlu İbrahim Bey'in 40 yıl süren bir saltanattan sonra 16 ağustos 1464'te ölümü, Karaman problemini bütün zorluklarıyla ortaya koymuştur. İbrahim Bey, birçok şehzâde bırakmıştı. Bunların en büyüğü İshak Bey hariç, diğerlerinin hepsi Çelebî Sultan Mehmed'in kızından doğmuşlardı, yani Fâtih'in halasının oğulları oluyorlardı. İshak Bey ile kardeşlerinden Sultanzâde Pîr-Ahmed Bey arasında, saltanat mücadelesi başladı. İshak Bey, velîahd sıfatiyle babasının mirasını toplayınca kardeşleri, başta Pîr-Ahmed Bey olmak üzere, Türkiye'ye sığındılar, dayılarının oğlu olan Fâtih'ten yardım istediler. Fâtih, zaten Karaman krallığının metbûu bulunuyordu. Bu durumda kendisine düşman bir Karaman'ı her türlü emellere açık bırakamazdı. Çünkü Akkoyunlu Uzun-Hasan Bey de Karaman'ın iç işlerine karışmak için fırsat gözlüyor ve fırsat yaratıyordu.

Fâtih'in verdiği Osmanlı birlikleri ile Pîr-Ahmed Bey, birkaç aylık bir saltanattan sonra ağabeyi İshak Bey'i tahtından kovdu ve yerine geçti. İshak Bey, merkezi Silifke olmak üzere İçel ve Taşeli'ne çekildi. İçel ve Taşeli, Akkoyunlu desteğiyle, Osmanlılar'a karşı mukavemetin Anadolu'da başlıca yuvası hâline geldi. Pîr-Ahmed Bey, ağabeyinin tehdidine mâruz bulunan Karaman (Lârende) şehrinde değil, Konya'da oturuyordu. Pîr-Ahmed Bey'in Çarşamba Suyu'nun kuzeyinde kalan araziyi doğrudan doğruya Osmanlılar'a bırakması, Osmanlı birliklerini mağrur Karaman beyliğinin topraklarına ve taht şehrine sokması, dayısının oğlu Fâtih'in nüfuz ve tesirinde hareket etmesi, İshak Bey'in Silifke'deki vaziyetini takviye ediyor ve Karaman istiklâlini kurtarmak sevdâsında olan ve Anadolu birliğinin Anadolu Türkü'ne te'mîn edeceği emsalsiz nîmet ve menfaatlerden gafil hareket eden bir

kısım Karamanlılar'ı, Pîr-Ahmed Bey'in aleyhine kışkırtıyordu. Nitekim Pîr-Ahmed Bey, ağabeyini Silifke'den söküp atacak ve babasının mirasının tamamına hâkim olacak gücde değildi. Güneyin dağlık durumu, İshak Bey'i, mahfuz bir duruma getiriyordu. Vaziyet bu derecede basit olmakla da kalmıyordu. Pîr-Ahmed Bey'in ve ana-baba bir kardeşleri olan sultan-zâdelerin (anneleri Osmanlı imparatorluk prensesi olan prenslere «sultan-zâde» denir) ana tarafından kanını taşıdıkları Osmanoğulları'na sadakat besliyecekleri akıldan bile geçmezdi. Çok gerçekçi bir siyâset adamı olan Fâtih'in de Pîr-Ahmed Bey'in verdiği te'mînâta kanmasının ihtimali yoktu. Her Karamanoğlu, Osmanlılar'a, Selçuklu mirasının gasıbı gözüyle bakmakta devam ediyor, Osmanoğulları ile nisbetsiz ve gülünç, fakat acıklı bir rekabete girişmekten vazgeçemiyordu. «Kanına işlemek» tâbiri, tam bu vaziyet için kullanılabilir. Zengin mahallî kültür an'anelerine sahip olan Karaman'ın mevkii, diğer beyliklerle mukayese kabûl etmiyecek derecede güclü görünüyordu. Fakat Türkiye birliği uğruna Osmanlılar'ın Karaman muhtariyetine göz yumabilmelerinin de imkânı yoktu. Nitekim Türkiye, 1463'te büyük bir cihan harbine girişmişti, müttefikı yoktu, Asya ve Avrupa'da birçok devletin birden tehdidine mâruzdu. Bu vaziyette Osmanlılar, kendilerini Avrupa'ya atmak ve Anadolu'dan tamamen kovmak gayesini besliyen Akkoyunlular'ın tehlikeli desteğini gören Karamanlılar'ın ihâneti ile karşı karşıya idiler. Karaman, tâbîlik statüsüne ihânet için hiçbir fırsatı kaçırmıyor, hiçbir muâhedeyi tanımıyordu. Karaman'ın ahdine sadakatsizliği, XV. asır Osmanlı cemiyetinde atasözü hâline gelmişti : *Dirîgaa ahdinê durmaz sanâsın Kaaramanlî'dır* (Necâtî Bey, *Dîvân,* A. N. Tarlan nş., 188, 69, 4b).

Orta Avrupa'ya yaklaşan ve Almanya'ya kadar akıncı orduları gönderecek gücde olan Türkiye'nin, daha Orta Anadolu'yu ilhak edememesi, garip bir durum yaratıyordu. Stratejik ve jeopolitik düşünceler bir yana, insan kaynağı ve iktisadî bakımdan da Osmanlılar'ın Karaman bölgesine ihtiyaçları vardı. Bir Karaman devleti, icabında Türkiye'yi, büyük bir Avrupa devletinden fazla meşgul ediyor, Osmanlı gücünün yıpranmasına sebep oluyordu. Bu beyliklerden bazılarının kardeş kavgası çıkarmamak ve büyük Türk birliğine dahil olup bu birliğin te'min edeceği yüksek menfaatlere iştirâk edebilmek için, mutlak şekilde en kudretli Türk devleti olan Osmanlılar'a katılmaları, zorla ilhak edilenlerin de az zamanda artık kendilerine cihanı açan Osmanoğulları'na bağlanıp kendilerini «Osmanlı» saymaları, Anadolu birliğinin daha fazla gecikmesini önlemiştir. Büyük Fransız tarihçisi Alfred Ram-

baud, Osmanlılar'ın, Anadolu Beylikleri'nden, en büyük Avrupa devletlerinden fazla çekindiklerine dikkat etmiştir *(Histoire Générale,* III, 825). Halbuki Avrupa fetihleri kuzeye doğru her adım ilerlediğinde, aynı ölçüler dâhilinde Anadolu'daki Türk topraklarının da devlete katılması îcâb ediyordu. Zira Avrupa fütûhâtını yapan ve bu topraklara yerleşen Türk unsur, tabiatiyle Anadolu'dan geliyordu. İsfendiyâr beyliğinin birkaç yıl önce ilhakından sonra Osmanlı imparatorluğu, Karaman'ın insan, ziraat ve sanayi gücünden müstağni kalamazdı.

Türkiye, Büyük Harb'e girip şimdiye kadar karşılaşmadığı gücde bir koalisyonla uzun vâdeli bir savaşta tek başına kalınca, Karamanlılar, Osmanlı kudretinin yıkılacağı ümidine bir kere daha kapılmışlardır. Nitekim yalnız Silifke'deki İshak Bey değil, Konya'daki Sultan-zâde Pîr-Ahmed Bey de, Anadolu'da Akkoyunlular ve Avrupa'da Venedik ve Macaristan ile ittifaka dâhil olmuş ve fesada başlamıştır. Bu vaziyet, Anadolu'da Osmanlılar aleyhine büyük bir huzursuzluğun başlangıcı olabileceğinden, Fâtih bizzat müdahaleye karar vermiştir.

Fâtih, 1466 seferinde Konya'ya girmiş ve Karaman devletini ortadan kaldırdığını, beyliği merkezi Konya olmak üzere bir beylerbeyilik (eyâlet) şeklinde imparatorluğa bağladığını bildirmiştir. Pîr-Ahmed Bey ve kardeşi Kasım Bey, güneye çekilmişler ve Osmanlılar'la ümitsiz, fakat şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir. Vezîr-i âzam Mahmud Paşa, güneye inerek Karaman mukavemetini kırmaya çalışmıştır. Mahmud Paşa'nın, Karamanoğulları'nın atalar ocağı olan Lârende (Karaman) şehrini işgali üzerine, Karamanoğulları'nın elinde yalnız İçel ve Taşeli kalmış, Silifke, Karaman muhalefetinin ve Osmanlı düşmanlığının merkezi hâline gelmiştir. Pîr-Ahmed Bey, 1469'a kadar güneyde tutunduktan sonra, Uzun-Hasan'a iltica etmiştir. Kardeşi Kasım Bey, daha 1464'te Akkoyunlular'a sığınmış bulunuyordu. Bu sıralarda Uzun-Hasan, Karaman'ı alttan alta destekliyor, fakat Osmanlılar'la açık bir harbi göze alamıyordu. Çünki Karakoyunlular tarafından tehdit edilmekteydi. Ancak Uzun Hasan'ın 11 kasım 1467'de Çapakçur meydan muhârebesini kazanması ve hiç ümit edilmez bir şekilde baskın tarzında Karakoyunlu sultanı ve Osmanlılar'ın dostu Cihân-Şâh'ı öldürmesi, vaziyeti temelinden değiştiriyordu. Artık Tebrîz ve Bağdad taht şehirleri Uzun-Hasan'ındı ve İran imparatorluk tâcı, Karakoyunlular'dan Akkoyunlular'a geçiyordu. Uzun-Hasan, 15 ay sonra Timurlular'ı da yendiği ve gene bir meydan muhârebesinde ve beklenmiyen sürprizli bir neticeyle Timurlu imparatoru Sultan Ebû-Saîd'i öldürdüğü için, gu-

rûru son dereceyi buldu. Osmanlılar'ı açıktan açığa Rumeli'ne atmak sevdâsındaydı ve bu emeli, Karamanoğulları tarafından son derecelerde kışkırtılıyordu.

Fâtih, 1466'da Konya'da sikke bile kestirdi ve artık bu taht şehrinin Karamanoğulları'na geçemiyeceğine işâret etti. Zira Osmanlılar'ı bir kere girdikleri yerden çıkartmak hiçbir dünyevî kudretin iktidarı dâhilinde değildi. Pîr-Ahmed Bey, şimdi Niğde'de idi ve burasını Osmanlı istilâsından uzak tutmak emelinde bulunuyordu. Niğde ve Silifke, Karamanoğulları'nın elinde kaldığı için, Konya ve Lârende'nin ilhâkına rağmen Karamanoğulları, Osmanlılar'ı daha uzun yıllar uğraştıracaklar ve Karaman problemi, Fâtih'ten II. Bâyezîd devrine kalacaktır.

Fâtih, Konya ve Karaman'a Karamanoğulları'nın dönmemeleri için, «Karaman Tahtı» denen Konya'ya, beylerbeyi olarak oğlu Şehzâde Mustafa'yı tâyin etti. Şehzâde çok değerli bir asker olduğu için, Karaman ve Akkoyunlu tecâvüzlerini defedebilecek kudretteydi. Velîahd-Şehzâde'nin Konya'ya yerleşmesi, Karamanoğulları'nın Konya ile Lârende'yi ebediyen kaybetmeleri neticesini vermiştir.

Karaman beyliğinin tamamen olmasa bile büyük kısmı itibariyle Osmanlı imparatorluğuna katılması, Fâtih'in vaziyetini son derece tahkim etmiştir.

19. Sefer-i Hümâyûn: 1. Arnavutluk Seferi (1466)

Fâtih, Karaman seferi ile aynı yılda Arnavutluk'a da bir sefer açtı ve kumandasını bizzat üzerine aldı. Bu seferde Türkler'in «Akçahisar» dedikleri Kroya muhâsara edilmiş, fakat son derece sarp pozisyonundan dolayı alınamamıştır. Akçahisar, İskender Bey'in merkezi idi ve 1447'de II. Murâd tarafından da düşürülememişti. Fâtih'in Arnavutluk'tan çekilmesi üzerine Balaban Bey, kalenin muhâsarasına devam etmiş, fakat bir müddet sonra kale önünde daha fazla oyalanmaktan vazgeçilmiştir.

Bu seferin en mühim hâdisesi, Fâtih tarafından «Elbasan» (yahut «İlbasan») kalesinin inşâsıdır. Az zamanda bu kale, büyük bir kasaba hâline gelmiştir. Elbasan'ın yerinde, Bizanslılar devrinden kalma Valmora kasabasının harâbeleri vardı. İşkombi suyu üzerinde ve Akçahisar'ın az güneyinde Arnavutluk'un tam merkezî yerinde (Tirana'nın 30 km. güneydoğusu) böyle bir müstahkem Osmanlı mevkiinin ortaya çıkması, Fâtih'in Arnavutluk'un fethini tamamlamak niyetini gösterir.

20. Sefer-i Hümâyûn: 2. Arnavutluk Seferi (1466-67)

Fâtih, 1466'nın sonunda tekrar Arnavutluk'a gelmiştir. 1467 ağustosunda Akçahisar tekrar muhâsara edilmişse de, düşürülememiştir. Ancak bu iki Arnavutluk sefer-i hümâyûnu, İskender Bey'in pozisyonunu son derecede nâzik bir hâle getirmiştir.

İskender Bey, 17 ocak 1468'de yani Fâtih'in 2. Arnavutluk seferinden 4-5 ay sonra eceliyle Türkler'in «Leş» dedikleri «Alessio» da ölmüştür. 65 yaşlarında idi. Leş, Akçahisar'ın az kuzeybatısında ve Adriyatik'e çok yakındır.

İskender Bey isyanı bu sûretle 1443'ten 1468'in ilk günlerine kadar tam 25 yıl sürmüştür. İskender'in ölümü üzerine zevcesi, yanına oğlu Chion (Jean)'u alarak, Napoli'ye gitmiştir. Napoli krallığı, İskender'in metbûu idi.

İskender'in ölümünden sonra Arnavutluk problemi durulmuştur. İskender'in bir kısım toprakları Türkler'e geçmiş, bir kısmında ise mahallî Arnavut sergerdeleri, Türkiye'ye, Venedik'e veya Napoli'ye tâbî olarak yerleşmişlerdir. Bu tarihte kuzeybatıda dar bir şerit dışında bütün Arnavutluk, Osmanlı hâkimiyetindedir.

1469'da Vezîr-i âzam Rûm Mehmed Paşa, İçel ve Taşeli'nden Karamanoğulları'nı çıkartmak üzere bir sefer yapmışsa da yenilerek geri dönmüştür. Buralardaki Karamanoğulları, Akkoyunlular'dan ve Venedik'ten geniş ölçüde yardım alıyorlardı. İshak Bey ölmüştü. İkisi de sultan-zâde olan Pîr Ahmed Bey ile kardeşi Kasım Bey, buralara hâkimdiler ve ikisi de Akkoyunlu ülkesine gidiyor, Sultan Uzun-Hasan'dan yardım alıyor, onu Osmanlılar'a karşı kışkırtıyorlardı. Fâtih, vezîr-i âzamının Silifke'den Karamanlılar'ı çıkartamaması ve halka çok zulmetmesi yüzünden Rûm Mehmed Paşa'yı azletmiş, yerine İshak Paşa'yı getirmiştir.

Bu sûretle Karaman probleminin kökünden halli, Fâtih'e müyesser olmamıştır. Dünya siyâsetinin ortasında bir sürü mesele ile karşı karşıya bulunan Büyük Türk Hâkanı, bizzat bir Karaman seferine daha çıkacak fırsatı bulamamıştır. Fakat Konya'da «Karaman Tahtı»nda Velîahd-Şehzâde Mustafa, Kastamonu'da «İsfendiyâr Tahtı»nda Şehzâde Cem, en son ilhak edilen bu iki mühim Türkmen beyliğinde Osmanlı nüfuzunu tamamen yerleştirmişler ve halkı Osmanoğulları'na bağlamışlardır. 1468'de Kastamonu'ya gönderilen Şehzâde Cem, ağabeyi Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın ölümü üzerine, Kastamonu'dan 25 aralık 1474'te Konya'ya gönderilmiş ve Konya, Osmanoğulları'nın kudretli ve mâhir ellerinden uzak tutulmamıştır.

Türkiye ile 25 Kadar Devlet Arasında 16 Yıl Sürecek Büyük Harbin Patlaması

1463'te hayatî menfaatleri haleldar olan, Bosna ve Hersek'in ilhâkından ürken Venedik ile Türkiye arasında, 16 yıl sürecek Büyük Harb patlamıştır. Bu harbde Türkiye, büyük devletlerden Venedik, Macaristan, Almanya, Lehistan, Aragon, Kastilya, Napoli, İran, diğer devletlerden Kıbrıs, Rodos, Papalık, Floransa, Milano, Savoie, Ferrara, Modena, Siena, Lucca, Pisa, Mantua, Trento, Burgonya, Ceneviz, Karaman, Gürcistan ile savaşa girmiş ve tek başına hepsini yenmiştir. Üstelik düşmanların tahrik ettikleri Arnavutluk, Hersek ve Boğdan'daki mühim isyanlar da bastırılmıştır. Bu büyük Harb'i kuvveden fiile çıkartan muharrik kuvvet, Papa olmuştur. Papa'nın siyasî faaliyetleri, Istanbul'da safha safha ve inceden inceye tetkik ve tâkip edilmekteydi. Avrupa'da çok kuvvetli olan ve bazılarına Tuna üzerinde tımarlar tahsis edilen Türk casusluk şebekesi mensupları, bu meseleye karşı çok hassas olan Istanbul'a günü gününe haber gönderiyorlardı. Bü müşkil anlarda Fâtih Sultan Mehmed'in bütün endişesi, hem Rumeli'nde, hem Anadolu'da aynı zamanda çarpışmaya mecbur kalmak olmuştur. Bunu önliyebilmek için, bütün dehâsını kullanmıştır.

Daha 1454 nisanında Regensburg'da toplanan İmparatorluk Diyeti'nde imparator III. Friedrich ve Napoli kralı V. Alfonso'nun önayak olmalarıyla, bütün Avrupa'da, Hıristiyan devletler arasında, Türkler'i Avrupa kıt'asından söküp atmak üzere, 5 sene müddetle mütareke akdi kararlaştırılmıştı. 1457'de Papa III. Calixtus (1455-1458), hem Uzun-Hasan, hem de Gürcistan Kralı ile, Osmanlılar'a karşı ittifak müzakereleri yapıyordu. Halefi II. Pius (1458-1464), bir Haçlı seferi açılması için, Mantua'da kongre topladı. Sonraki Papalar, II. Paul (1464-1471) ile IV. Sixtus (1471-1484) da, şiddetle aynı siyâseti tâkıyb ettiler. Avrupa'nın en kudretli devletleri, Venedik ile Macaristan, 1463'te, Türkiye'ye karşı tam müttefikan hareket etmenin kesin lüzumuna tamamen inanmışlardı. Bosna'nın fethi, her iki devleti de tehdit ediyordu. II. Pius'un gayretiyle, Venedik ve Macaristan, resmen ittifak muahedesini imzaladılar. Bu ittifaka, Burgonya Dukalığı gibi başka devletler de katıldı. Hattâ Türkiye'nin taksimi projesi bile kararlaştırıldı (Zinkeisen, II, 283). Bu projeye göre, Büyük Harb Müttefikler tarafından kazanıldığı takdirde, Venedik: Mora, Attika, Tesalya, Epir'i, İskender Bey: Makedonya'yı, Macaristan: Sırbistan, Bosna, Eflâk, Bulgaristan'ı yani aslan payını alıyor, merkezi Istanbul olmak üzere Trakya'da da Bizans İmparatorluğu ihya

ediliyordu. Yani Türkler'in Avrupa'dan tamamen sürülmesi kararlaştırılmıştı. Uzun-Hasan da Osmanlılar'ı Anadolu'dan Balkanlar'a atmak azminde olduğuna göre, demek ki Osmanlılar'a hayat hakkı tanınmıyordu. Bu durum, Fâtih'in ne derecelerde nâzik bir pozisyonda bulunduğunu açıklamaya fazlasıyla yeter. Zira Türkiye aleyhindeki koalisyona girmemiş, bir Çin ve Japonya imparatorlukları kalıyordu.

İskender Bey, bu vaitler ve büyük rüşvetler neticesinde, Fâtih'le imzaladığı tâbiiyet anlaşmasını tekrar bozdu ve yeniden isyana başladı. Bunun üzerine Fâtih, Arnavutluk'a 2 sefer-i hümâyûn (*) açmıştır. Fâtih'i en ziyâde ürküten, Bizans'ı ihyâ projesi idi. Bu proje kendisine ihbar edilir edilmez, Komnenos imparatorluk hânedânının bütün prenslerini idam ettirdi. Uzun-Hasan ile Avrupalı müttefiklerine göre Komnenoslar, hem Istanbul'da, hem Trabzon'da yeniden tahta çıkarılacaklardı. Bu sûretle zâten ana tarafından birçok kere Komnenos kanı taşıyan Uzun-Hasan, Trabzon ve Istanbul'da kendi nüfuzu altında iki kukla imparator yaratacaktı. Bu sıralarda Uzun-Hasan'ın sefirleri Venedik'te idiler ve müşterek harekâtı planlıyorlardı. Zira Hıristiyanlar, Osmanlılar'a Anadolu'dan darbe vurulmadıkça, emellerine nâil olmanın imkânsız olduğunu birçok kereler pek bahâlı tecrübelerle anlamışlardı. Uzun-Hasan'ı, Timur'un rolünde görüyorlardı. Osmanlı devletini Türk an'anlerinden ayrılmakla itham edip nefsinde Türkler'i birleştirecek ve Büyük Türk Hâkanlığı tahtına oturacak kudreti tevehhüm eden Uzun-Hasan, bu role zâten hazırdı.

Fakat Fâtih'in dehâsı Türkiye'yi kurtardı ve iki cephenin aynı anda harekete geçmesine fırsat vermedi. Bunu önlemek için giriştiği faaliyet, Fâtih'in, Avrupa devletleri arasındaki siyasî dâva ve ihtilâfların bütün inceliklerine ne dereceye kadar nüfuz ettiğini göstermesi bakımından da mühimdir. Sultan'ın her tarafta Müttefikler'i müşkil vazıyete düşürmesi karşısında II. Pius, 15 ağustos 1464'te Ancona'da kederinden öldü. Halefleri olan Papalar, ondan daha mes'ut neticeler alamadılar. Bu sıralarda Türkiye Hâkanı, Venedik ve Macaristan ile sulh müzakerelerinde idi; hattâ bir ara Venedik'in Mora, hattâ Midilli, Macaristan'ın ise Bosna üzerindeki emellerini okşar göründü. Bu parlak ümitler karşısında gevşiyen Venedik ile Macaristan, mütarekeye yanaştılar. Bu kısa mütarekeden faydalanan ve aslında Mora ile Bosna'yı bırakmayı aklının köşesinden geçirmiyen Fâtih, Anadolu'ya gel-

(*) Padişah'ın bizzat başkumandanlık ettiği seferlere «sefer-i hümâyûn» diyoruz.

di. Yukarıda anlatıldığı üzere Karaman meselesini halletti. Karakoyunlu tehdidi altında bulunan ve Venedik ile Macaristan'ın aldıkları tavır karşısında tereddüde düşen Akkoyunlu Uzun-Hasan Bey, Karaman'ı kurtaramadı.

Karaman probleminde Dulkadıroğulları, metbûları Fâtih'e sadâkat gösterdiler, hem Karamanlılar'a, hem de Akkoyunlular'a karşı cephe aldılar. Orta Anadolu'nun mutlak şekilde Osmanlı nüfuzuna geçmesi, Uzun-Hasan'ın bütün emellerini karartıyordu. Sıranın Doğu Anadolu'ya, Akkoyunlular'ın atalar yurduna bile gelmesi muhtemeldi. Fâtih, Dulkadıroğulları'nın metbûu olmakla kalmıyor, damarlarında babaannesi tarafından Dulkadır kanı taşıyor, üstelik Dulkadırlılar'ın dâmâdı bulunuyordu. Dulkadır'a karşı açık bir harbe girişmek Uzun-Hasan için şu bakımdan bir kat daha müşkildi ki, bu küçük, fakat coğrafya konuşu bakımından nâzik devlet, Mısır Memlûkleri ile de sıkı münasebetteydi. Memlûkler'in Dulkadır İli'nde Akkoyunlu hâkimiyet, hattâ nüfuzuna rıza göstermiyecekleri açık bir keyfiyetti. Zira Dulkadır topraklarını ele geçiren büyük devlet, Suriye'yi kesin şekilde tehdide muktedir bulunuyordu. Suriye'nin kaybı, Memlûkler'in Afrika'ya atılması ve cihanşümul rollerinin son bulması demekti. Uzun-Hasan, teşebbüse geçmeden önce Kahire'ye elçiler gönderdi ve elçilerin Sultân'a ifadesinden şu mânâ çıkarıldı ki, Uzun-Hasan, ataları gibi, kudretli Memlûkler'in mütevâzı bir tâbiidir. Bu sözlerden gururlanan Memlûk Sultanı gevşedi ve Uzun-Hasan'ı hareketlerinde serbest bırakmaya karar verdi. Bu psikolojik ortamı elde eden Akkoyunlu Padişahı, hızla Dulkadır topraklarına girdi ve Dulkadıroğlu Arslan Bey'i ezdi. Karamanoğlu İshak Bey de, Konya'da Memlûk sultânı Hoşkadem nâmına hutbe okutmuştu. Bütün bunlar, Memlûkler'i, netice itibariyle Osmanlılar'ın lehine olacak bir müdahaleden menetmeye mâtuf hareketlerdi. Anadolu hâkimiyeti çekişilirken, Memlûkler uyutulmak ve köşede pasif durumda bırakılmak isteniyordu.

Bununla berâber Dulkadıroğlu Arslan Bey (1454-1465), Fâtih'in irâdesi dışında hareket etmedi ve Akkoyunlular'a baş eğmedi. Karakoyunlular'ın İran işlerine iyice dalması, Anadolu'da Akkoyunlular'ı hareketlerinde nisbeten serbest bırakıyordu. Fakat Konya'da Uzun-Hasan Bey tarafından tahta çıkarılan İshak Bey'in Fâtih'in darbesiyle tahtını kaybetmesi, mücadelenin ilk safhasını zaten Uzun-Hasan için boşa çıkarmış bulunuyordu. İshak Bey'in metbûu Osmanlılar'a açıkça cephe alması, hutbede Mısır Sultanı'nın adını okutarak Osmanlı metbûluğunu reddettiğini hukukî bakımdan açık şekilde göstermesi, Fâtih'i, Karaman Bey-

liği'nin ilhâkına sevketmiş, âdetâ mecbur bırakmıştır. Mısır, Fâtih'in prestijinden zâten ürküyordu. Suriye'nin kuzeyinde Osmanlılar'ın nüfuz kurması üzerine korkan Memlûkler, Dulkadıroğlu Arslan Bey'i öldürtüp, Maraş tahtına kardeşi Şahbudak Bey'i geçirdiler. Fâtih, metbûluk hukukuna dayanarak Şahbudak Bey'in hükümdarlığını tasdik etmedi ve kardeşi Şehsüvar Bey'i, onun aleyhine destekledi. Kayınbiraderi Fâtih Sultan Mehmed'e yazılı bir tâbîlik ahidnâmesi veren Şehsuvar Bey, 1467'de kardeşini düşürdü ve Dulkadır tahtına oturdu.

Konya taht şehrinde Osmanlı Velîahd-Şehzâde'sinin oturduğunu ve Maraş taht şehrinde Fâtih'in sâdık bir bendesinin, üstelik kayınbiraderinin bulunduğunu dehşetle gören Akkoyunlular ve Memlûkler, Osmanlılar lehine geniş ölçüde değişiklik gösteren Orta Anadolu problemini daha çıkmaz şekillere getirmeye kararlı idiler. Memlûkler'in, büyük gazi Osmanlı imparatorluğu ile açık bir mücadeleye girişmek için hiçbir istekleri yoktu. Bilakis Sultan'dan halk tabakalarına kadar Mısır-Suriye'de herkes, Osmanoğulları'nın Avrupa'daki muvaffakıyetlerini sevinçle tâkıyb ediyor, kutluyor, Fâtih'i çok seviyordu. 1456'da Fâtih'in vebadan öldüğü haberinin uydurma olduğu anlaşılınca, Kahire'de Sultan'ın emriyle 3 gün, 3 gece süren şenlikler yapılmıştı. Memlûkler'in UzunHasan gibi Anadolu hâkimiyeti için de hiçbir arzuları yoktu. Ancak en büyük İslâm devleti saymakta devam ettikleri imparatorlıklarının nüfuz ve prestijinden tâviz vermek ve en küçük şekilde fedakârlığa yanaşmak ve Anadolu'daki topraklarını kaybetmek niyetinde değillerdi. Hele Suriye'nin Osmanlı imparatorluğu gibi bir dev tarafından tehdit edilmesine, Dulkadır İli'ne ve Akdeniz kıyılarına Osmanlılar'ın sağlam bir şekilde yerleşmesine müsaade edemezlerdi. Böyle bir şeye müsamaha göstermek, Mısır'ın bile kaybına müncer olurdu. Daha çok evvelleri Sultan Barkuk, Yıldırım'ın Mısır'ı almasından ve Memlûk imparatorluğunu ortadan kaldırmasından korktuğunu açıkça söylemişti. Fâtih, Yıldırım'dan çok daha fazla güc kazanmış bulunuyordu.

Karamanoğulları prensleri Tebriz Sarayı'nın eşiğini ümitsizlik içinde aşındırıyorlardı. Bulundukları ve içinden yetiştikleri muhitin komplekslerinden kurtulamıyan ve gerçekçi siyâset adamları olamıyan Karamanoğulları'nın acıklı âkıbetleri yaklaşıyordu. Karamanoğulları 2 asırdan beri — I. Mehmed Bey hariç — dehâ sahibi hiçbir hükümdar yetiştirememişlerdi. Bu mahrumiyet, onların Anadolu Selçukluları'nın mirasını toplıyamamalarının başlıca sebebidir. Yoksa Batı Anadolu'ya doğru değilse bile,

Orta Anadolu'nun doğu kısımlarına doğru genişleyip güc kazanabilirlerdi. Bir Uzun-Hasan'ın dehâsı, başında bulunduğu devlete (Akkoyunlular'a) bu imkânı kazandırmıştı.

Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki başlıca rekabet mevzuu, Dulkadır meselesiydi. Osmanlılar, Dulkadır üzerindeki metbûluk haklarından bir vazgeçseler, Kahire'yi son derece memnun bırakır ve artık Osmanlılar aleyhine herhangi bir fikir, Memlûkler'in aklına gelmezdi. Fakat Dulkadır üzerindeki hakkından vazgeçmek, Fâtih için bir prestij meselesiydi ve başka sahalarda vahîm neticeler doğurabilirdi. Yoksa Fâtih, Mısır'ı almayı aklından geçirmiyordu. Hele Uzun-Hasan, Osmanlılar'ı Anadolu'da tehdit ederken. Bu tehdit, Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında, Ankara vuruşması çapında bir boy ölçüşmenin kaçınılmaz olduğuna işaret ediyordu. Bununla berâber Fâtih, birkaç imparatorluk tâcı taşıyan bir hükümdar, Büyük Türk Hâkanı idi. Dünyanın birinci devletinin başında bulunuyordu. Bu durumda, vaziyetinin icap ettirdiği hiçbir şeyi ihmal edemezdi. 1463'te Fâtih'in Kahire'ye gönderdiği Osmanlı sefiri, âdet hilâfına, Sultan Hoşkadem'in (1461-1467) huzurunda yer öpmedi. Halbuki Mısır sefirleri, Osmanoğlu'nun huzurunda yer öpüyorlardı. Böylesine protokol dışı bir hareketin Fâtih'in emri olmaksızın Türk elçisi tarafından yapılabileceği düşünülemez. Nitekim elçinin bu davranışına Sultan Hoşkadem çok kırıldı; fakat gene de Osmanlı dostluğundan ayrılmadı. İran ile Mısır ve Türkiye arasındaki en büyük tampon devlet ve muvazene unsuru olan Karaman Beyliği'nin ortadan kalkması, Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın Konya tahtına oturması, muvazeneyi Osmanlılar lehine kökünden değiştiriyordu. Üç imparatorluk arasında ikinci tampon devlet vaziyetinde bulunan Dulkadır ülkesinde de buna benzer bir hâdise, İran ve Mısır Türk imparatorluklarının prestijini mahveder, hattâ istikballerini karartırdı. Nitekim Yavuz devrinde böyle olacaktır. Karaman'ın ilhâkı Avrupa'da da büyük yankılar yapmıştı. Bir Haçlı koalisyonu teşkil edildiği zaman Avrupalılar, Osmanlılar'ı Anadolu'dan vurmak üzere daima Karaman'a güvenegelmişlerdi. Karaman istiklâlinin iâdesi, Akkoyunlular ve Avrupa için, âdetâ harbi kaybedip kazanmak demekti. Nitekim büyük Haçlı donanması Türkiye sularına yaklaşırken, Uzun-Hasan, Karaman İli'ne girmeye hazırlanıyordu. Fakat artık hiçbir kuvvet, Osmanlılar'ı Karaman'dan söküp atamıyacaktır.

Karaman problemi milletlerarası bir dâva hâline gelmişti. Fâtih'i en iyi tanıyan ve dehâ sahibi olan yabancı hükümdar, Uzun-Hasan idi. Uzun-Hasan, Karaman istiklâlinin iadesi ile bile

işin bitmiyeceğini iyiden iyiye anlamış ve Fâtih gibi bir adamın asla durdurulamıyacağını kavramıştı. Osmanlı devi tarafından yutulmamak için, eninde sonunda Osmanoğulları'na Ankara'dakine benzer bir darbe vurmak icap ediyordu. Uzun-Hasan buna kararlı idi. Ancak Uzun-Hasan, Timurlu ve Karakoyunlu imparatorlarını muhârebe meydanlarında yenip öldüren bir asker ve çok zekî bir siyâset adamı olmakla berâber, ne Timur idi, ne de Timur'un gücüne sahipti. Üstelik Fâtih, Yıldırım'dan da yüksek bir şahsiyetti ve Osmanlı imparatorluğu, Yıldırım devrindekinden çok daha güclü ve sağlam temeller üzerinde bulunuyordu. Bu devi altetmek için, kudretli bir koalisyonun teşekkülü şarttı ve bu koalisyon mevcuttu.

Ne Avrupa'nın bir arada harekete geçememesi, ne Avrupa devletlerinin iktisadî ve askerî bakımdan Asya devletlerine nisbeten güçsüzlükleri, ne de 1464 sonunda Zwornik meydan muhârebesinde Macaristan Kralı'nın Haçlı ordusunun Osmanlılar'a yenilip Kral'ın güclükle canını kurtarması gibi hâdiseler, Uzun-Hasan'ın ümidini söndürmüyordu. İki imparatorluğun galibi olmanın verdiği psikolojik çenberi kıramıyan Akkoyunlu Padişahı, eninde sonunda başını Osmanlılar'la büyük çapta bir belâya sokmaya kararlı idi.

Akkoyunlu meselesini müstakil bir bahiste incelemek üzere burada bırakıyoruz. Şimdi Avrupa ahvalini ve Büyük Harb'in patlayıp gelişmesini ele alıyoruz.

Büyük Harbin İlk Safhası

3 nisan 1463'te Türkler'in fiilen harbe başlaması üzerine Venedik Cumhuriyeti, 28 temmuzda Türkiye'ye resmen harb ilân etti (Babinger, 274), 30 eylûl 1463'te Macar ordusunun Türk hudunu geçmesi ile de Türkiye ile Macaristan arasında fiilen harb başlamış oldu. Fakat Vezîr-i âzam Mahmud Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusunun yaklaşmakta olduğu haberi gelince Macarlar, muharebeye lüzum görmeden, bütün toplarını, cephane ve mühimmatlarını bırakarak can havliyle Sava'yı geçtiler. Kaçanların mühim kısmı Türk kılıcını yedi veya esir oldu. Zwornik meydan muhârebesi diye meşhur olan ve Bosna'da Drina'nın batı kıyısında geçen bu mühim vuruşmada kral Matthias (Hunyadi Yanoş'un oğlu), büyük müşkilâtla canını kurtardı ve ordusunun döküntülerini Belgrad kuzeyinde toplamaya çalıştı (Babinger, 280). Papa II. Pius'un mart 1462'de Haçlı ordusunun başına — tarihte görülmemiş bir keyfiyet olarak — bizzat geçmeye karar ver-

mesi, 1464'te ölümü ile akıym kaldı ve bu proje de, Türkler aleyhindeki niceleri gibi sukuta mahkûm oldu (Babinger, 281). Türkiye'nin taksîmini kararlaştıran 23 eylûl 1463 tarihli bu projenin gerçekleşeceğine Avrupa'da yalnız Fransa inanmamış, bunun bir hayal mahsulü olmaktan ve kâğıt üzerinde kalmaktan ileri geçemiyeceğini söylemişti (Babinger, 282). 25 ekim 1463'te Papa'nın Haçlı seferi teşkilini emreden fermânı (bulle), Avrupa'da halka resmen ilân olunmuştu. Bu emirde şöyle yazılıydı (Babinger, Fransızca trc., 283) : «Siz Almanlar, Macarlar'a yardım etmiyorsunuz; şu halde Fransızlar'dan yardım görmeyi ümit etmeyiniz. Ve siz Fransızlar, eğer Almanlar'ın yardımına gelmezseniz, İspanyollar'ın muavenetinden ümit kesiniz. Ölçtüğünüz ölçü ile ölçüleceksiniz. Istanbul ve Trabzon İmparatorları, Bosna ve Sırbistan Kralları, daha nice hükümdarlar, beklemek ve diğerlerinin imhasını seyretmekle ne kazanılacağını bize öğrettiler. Hâlen Doğu Roma'yı ele geçiren Sultan Mehmed, Batı Roma'yı da elde etmek istemektedir».

En az 6 ay bu Haçlı ordusunda bulunacak her Hıristiyan'ın bütün günahlarının af olunacağını Papa, taahhüt ediyordu (Babinger, 285-6).

18 haziran 1464'te Saint Pierre'de yapılan mutantan bir merasimden sonra ihtiyar ve hasta Papa, Roma'yı terketti. Türkiye üzerine sefere çıkmak üzere omuzda taşınan bir tahtın üzerinde bir müddet yol aldı ise de, yolda öldü (Babinger, 287).

Venedik Doçu da 2 ağustosta gemiyle Venedik'i terketti. Fakat Türkiye üzerine sefere gitmekten vazgeçti. 15 ağustos 1464'te sabah saat 3'te II. Pius'un ölümü, buna âmil olmuştur (Babinger, 288). «II. Pius , II. Mehmed'in Batı'daki inkişafları ne dereceye kadar ferasetle tâkip ettiğini ve Osmanlılar'ın şiddetli kuvvetini, kâfi derecede nazar-ı itibara almamıştı» (Babinger, 288). Papa'nın ölümünden sonra Cennet va'deden Papalık fermanlarından (indulgence) ve Türkler'e karşı harb dolayısiyle konan fevkalâde vergiden elde edilen meblâğ, bir kardinaller hey'etinin kontrolü altında, maksada yararlı şekilde, yani Türkler'e karşı kullanılmaya başlandı (Babinger, 289).

Kasım 1466'da Nuremberg'de toplanan imparatorluk meclisinde, Türkler'e karşı Haçlı hareketinin imkânları tekrar müzakere edildi. Burada alınan karara göre, Alman devletleri arasında 5 senelik bir mütareke aktedilecek ve 3 yıl boyunca Haçlı ordusunda istihdam olunmak üzere her 100 kişiden 1 kişi, askere alınacaktı. Fakat bu proje de, niceleri gibi, tatbikata konulamadı (Babinger, 321). Almanya İmparatorluğu, bu sûretle Büyük Harb'-

de, Türkiye aleyhine teşekkül eden koalisyona dâhil olmuş bulunuyordu.

Fâtih, Venedik'i yıkmak için, Floransa'yı fevkalâde himayeye başlamıştı. Bu sûretle Türkler, Floransa'nın, XV. asrın ikinci yarısında, küçüklüğü ile mütenasip olmıyan refah, terakkî ve haşmetine yardımcı olmuşlardır. 1507'de Galata'da 60-70 Floransa ticaret firması olup, bunların iş hacmi yılda 5-6 yüz bin duka altınına (bugünki râyiçle 1.875-2.375 milyon TL.) bâliğ oluyordu (Heyd, II, 344). Bu, Floransa gibi küçük bir ülke için, büyük rakamdır ve Fâtih'in verdiği imtiyazların neticesidir. Büyük Harb sırasında Venedik ticaretinin mühimce bir kısmı bu sûretle Rönesans hareketinin maddî zeminini hazırlamıştır. Büyük Harb başladığı zaman, yani 1463'te, Floransa'nın Yakın Doğu ve Türkiye ile ticâreti, hiç mesabesinde idi. Fâtih, bu sûretle de Venedik'i hırpalamaya muvaffak olmuştur. Askerî hiçbir ehemmiyeti olmıyan Floransa (Toskana) devletinin, Türkiye'ye zarar vermesi muhtemel değildi.

Büyük Türk akınları, her yıl biraz daha şiddet kesbetmiş ve Venedik'in iktisadî felcini tamamlamıştır. Macaristan da, Venedik gibi, bu akınlardan sarsılmıştır. 1461 ve 1466 Macaristan akınlarında Mihaloğlu Ali Bey (Gazi Alâeddin Ali Paşa), kumandanlık etmiştir. Ali Bey, bu akınların ilkinde (1461) Macaristan kralı Matthias Corvinus'un kardeşi (Hunyadi Yanoş'un küçük oğlu) Prens Mihaly'yi, ikincisinde (1466) ise, Kral'ın kızını esir etmiştir. Bu prenses, «Mehtâb Hanım» adını alarak Müslüman olmuş ve Ali Bey'le evlenmiştir. Mihaloğulları, bu evlenmeden yürümüşlerdir (Babinger, 243; Sûzî, *Gazavât-Nâme-i Alî Bey*). Aşağıda, Fâtih'in son zamanlarında yapılan akınlar, topluca gözden geçirilecektir.

Diğer taraftan Balkanlar'ın Ortodoks âlemi, Katolik dünyasının Türkler'e karşı giriştiği Haçlı hareketini umumiyetle soğuk karşılamıştır. «Ortodokslar'ın Latinler'e olan nefreti, Osmanlı işgali korkusundan fazla idi» (Babinger, 273).

31 mart 1468'de İmparator'un müttefiki olan Macaristan kralı Matthias Corvinus, Bohemya halkı tarafından dâvet edildi. Macirastan Kralı, 3 mayıs 1469'da kral George'u yendi. Bohemya tacını giydi. Bu sûretle Bohemya, Moravya, Silezya ile şişen Macaristan, Türkiye'nin karşısına daha güclü bir düşman olarak dikiliyordu (Babinger, 322).

Ocak 1469'da, kış ortasında, Bosna sancakbeyi Îsâ Bey'in kumandasındaki akıncılar, bütün Doğu Adriyatik sahillerini vurdular. Dalmaçya ve Hırvatistan, baştanbaşa çiğnendi. 10.000 kişilik

bir akıncı birliği Karniyol'de göründü ve Venedik Körfezi'nin kuzeyindeki toprakları taradı. Şubat ve mart aylarında kasırga gibi esen bazı akıncı alayları, Slovenya'yı taradılar ve Ljubljana (Laibach) etrafını yaktılar. Bu sûretle yalnız Venedik toprakları değil, ilk defa olarak Avusturya toprakları da büyük zarar gördü. Almanya imparatorluğunun birçok ülkeleri, Türk akınlarının tehdidinde kaldı. Yalnız Karniyol'den, yani Venedik Körfezi'nin kuzeyindeki topraklardan 20-24.000 seçkin esir, Türkiye'ye götürüldü. Viyana, Roma ve Venedik, Îsâ Bey'in bu büyük akınından derinliklerine kadar titredi ve en büyük taht şehirleri bile, kendilerini ânî bir Türk akınından masûn görmemeye başladılar (Babinger, 328).

Genişliyen harbler ve Venedik gibi büyük bir denizci devletle yapılan büyük mücadele, Türk deniz kuvvetlerinin daha da güclü kılınmasını icap ettirdi. Birkaç yıl içinde Türk donanması, geniş ölçüde takviye edildi. Fâtih, donanmanın kuvvetlendirilmesini yakından ve titizlikle tâkip etti. Yalnız Gelibolu tersanelerinde 100.000 işçinin birden çalıştığını söylemek, Büyük Harb'de Türkiye'nin sarfettiği enerji hakkında bir fikir edinmeye yeter (Babinger, 332).

Venedik, Türkiye harbi için, 16 yıl boyunca, yılda şimdiki râyiçle 6.750.000.000 TL harcadı ki, 16 yılda 108 milyar TL. eder. Venedik'in kaybı bununla kalmıyordu. Türkiye, Venedik Cumhuriyeti'ni kendi imparatorluğu ile her türlü ticaretten men ettiği-için, bu yüzden Venedik, yılda 7,3 milyar TL. tutarında para kaybetmiştir (16 yılda 116,8 milyar TL. eder) (Babinger 309, 340).

— Az aşağıda görüleceği üzere — 12 temmuz 1470'de pek müstahkem Ağrıboz kalesinin düşmesi ile Ağrıboz adası, Türkler'in eline geçti. Bu, Venedik için ağır bir darbe idi. Fâtih, akıncı beylerinden İskender Bey'i, Ağrıboz'a sancakbeyi yapmakla, buraya verdiği askerî ehemmiyeti göstermiş oluyordu (Babinger, 341).

Bu kötünün kötüsü vaziyet karşısında Venedik, tarihin en büyük askerî ve siyasî dehâsına çattığını anlamakta gecikmedi ve bütün ümidini, Fâtih'in şahsını yok etmek fikrinde topladı. 1456 nisanından 1479 temmuzuna kadar geçen 23 yıl, 3 ay zarfında Venedik, Büyük Türk Hâkanı'nın şahsını hedef tutan tam 14 suikast teşebbüsünde bulundu. Bunlar, yalnız tarihçe mazbut olan teşebbüslerdir ve başkalarının da yapılmış olması lâzımdır. Bunların hiçbiri netice vermedi, yâni Fâtih yok edilemedi (Babinger, 347). Ancak 1481'de Fâtih'in gene zehirlenerek öldürüldüğünü hatırlamak lâzımdır.

Türk donanmasının büyük güc kazanması da Venedik'i son derece korkutuyordu. Donanmay-ı Hümâyûn'u imha etmek için Cumhuriyet, karışık yollardan faaliyete geçti. Floransa'nın Istanbul'daki konsolosu Francesco Baroncello ile Istanbul limanındaki Türk harb gemilerini bir suikastle yakmak üzere anlaşıldıysa da, bu projenin gerçekleştirilmesi için fırsat bulunamadı (Babinger, 348).

1471 noelinde Papa IV. Sixtus (1471-1484), Türkler'e karşı tertibat almakla vazifelendirilmiş 6 kardinalden mürekkep bir hey'etin çalışmasına nezarete başladı. Rum ırkından olan Kardinal Bessarion, Fransa, Burgonya ve İngiltere'yi, Kardinal Alessandro Borgia (müstakbel papa) Kastilya ve Aragon'u, Kardinal Marco Barbo ise Lehistan, Macaristan ve Almanya'yı ziyâret edecekti (Babinger, 357).

Bu sıralarda Gürcistan Kralı bile, Mukaddes İttifak'a girmişti (Babinger, 365). Bilindiği gibi Gürcüler, Ortodoks'tur.

21. Sefer-i Hümâyûn: Ağrıboz (1470 yazı)

1468'de Donanmay-ı Hümâyûn, Venedik'e ait Siklad (Kiklad) adalarını, bilhassa en kuzeydeki Andros'u vurdu. Andros'un az kuzeyinde, Ege Denizi'nin en büyük ve mühim adası olan Ağrıboz vardır. İşte 1468 deniz seferi, 1470 Ağrıboz seferinin bu sûretle gerçek bir öncüsü olmuştur.

Yunanlılar'ın «Euboea», İtalyanlar'ın «Negroponte», Türkler'in «Ağrıboz Eğriboz» dedikleri ada, Attika yarımadasına yapışık gibidir ve onun kuzeydoğusunca uzanır. Ağrıboz Boğazı, adayı Attika'dan (üzerinde Atina'nın bulunduğu yarımada) ayırır. Ağrıboz, 4.297 km² büyüklüğündedir (Girit ve Kıbrıs'ın aşağı yukarı yarıları kadar). Ağrıboz, IV. Haçlı Seferi'nden sonra 1210'da Venedik'in eline geçmiştir. Esasen Ege Adaları'nın çoğu, Venedik'in elindedir. Bu sûretle Ağrıboz, 1470 Türk fethine kadar tam 260 yıl Venedik hâkimiyetinde kalmıştır.

Ağrıboz seferine katılan Donanmay-ı Hümâyûn, 100 kadırga (saff-ı harb gemisi) ve 200 küçük harb ve nakliye gemisinden müteşekkildir (Hammer, III, 102). 14 haziran 1470'de Donanma, Ağrıboz Boğazı'na girmiştir. Orduy-ı Hümâyûn ise, Termopil Geçidi'nden Tesalya'dan Attika'ya geçmiş, Tep (Tebai) yakınlarına gelmiştir. Gerek ordunun, gerek donanmanın hedefi, adanın merkezi olan Chalkis (Egripo) kalesidir ki, Türkler bu şehre de «Ağrıboz/Eğriboz» demişlerdir. Kale, Venedik'in en müstahkem mev-

kilerinden biri olup, Yunanistan'a adanın en yaklaştığı (5 km.) yerde, Ağrıboz Boğazı'nın ortasında yer almaktadır.

Kalenin muhasarası 17 gün sürmüş ve 12 temmuz 1470'de 5. Türk taarruzunda düşmüştür. Merkezin ve Venedik valisi Paolo Erizzo'nun teslimi üzerine bütün ada, Türk hâkimiyetine geçmiştir.

Ağrıboz sefer, muhasara ve fethini bizzat Fâtih idare etmiştir. Türk kara ordusu en az 70.000 kişiden müteşekkildi. Donanmay-ı Hümâyûn'un başında, eski Vezîr-i âzam Mahmud Paşa, kapdân-ı deryâ sıfatıyla bulunuyordu. Türk ordusu, Ağrıboz Boğazı üzerinde muazzam bir köprü kurarak adaya geçmiştir. Amiral Nicolo Canale'nin kumandasındaki büyük Venedik donanması, Ağrıboz Boğazı'nın güney açıklarında bulunmakla beraber, Türk donanması ile boy ölçüşmeye cesâret edemediği için, Ağrıboz'a yardımı dokunmamıştır. Eğer Fâtih yalnız karadan Ağrıboz üzerine yüklenseydi, Türkler için vaziyet felâketli olabilirdi.

Ağrıboz'un düşmesi, Avrupa'da Istanbul'un ve Trabzon'un düşmesine benzer büyük bir dehşet ve üzüntü yaratmıştır. Büyük Harb'in çıkmasından 7 yıl sonraki bu Türk zaferi, Venedik'in artık savaşı kaybettiğini gösteriyordu. Bununla berâber, bütün ümidi Sultan Uzun-Hasan'da olan Venedik, daha 9 sene dayanmıştır.

Niğde ve Alâiye'nin İlhâkı

1470 de Niğde, 1471'de Alâiye, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Niğde seferinde Osmanlı ordusuna Vezîr-i âzam İshak Paşa, Alâiye seferinde ise İshak Paşa'nın dâmâdı olan müstakbel Vezîr-i âzam Gedik Ahmed Paşa kumanda etmişlerdir.

Niğde ve Aksaray ile çevresinin doğrudan doğruya Osmanlı topraklarına katılması üzerine, Karamanoğulları'nın elinde sadece Taşeli, yâni Silifke kalmıştır. Aksaray şehrinden binlerce Türk, Istanbul'a getirilmiş ve bugün «Aksaray» denen semte iskân edilmiştir. Aksaray, henüz Selçuklular devrindeki parlaklığını kaybetmemiş, sancak merkezi, mühim bir şehirdi.

Alâiye, Kılıç-Arslan Bey'in hüküm sürdüğü, Osmanlı himâyesinde küçük bir prenslikti. Konya'dan üzerine gelen Şehzâde Mustafa'nın lâlası Gedik Ahmed Paşa'ya mukavemetsiz inkıyat eden Kılıç-Arslan Bey'e, Gümülcine sancakbeyliği verilmiştir. Fakat istiklâl peşinde olan Kılıç-Arslan Bey, Gümülcine'de vazifesini bırakarak önce Kahire'ye, sonra Tebrîz'e sığınmış, az sonra Tebriz'de ölmüştür. Kılıç-Arslan Bey'in ailesi, bu arada zevcesi, oğlu ve kızı, Istanbul'a yerleşmişlerdir. Fâtih'in son vezîr-i âzamı Kara-

mânî Mehmed Paşa, Kılıç-Arslan Bey'in dâmâdıdır (bu Kılıç-Arslan'ın, son Ertena (aslı : Aratna) kralı ve Kadı Burhâneddin'in selefi Melik Kılıç-Arslan'ın torunu veya torununun oğlu olması muhtemeldir).

Taşeli'nin İlhâkı

1472'de Vezir Gedik Ahmed Paşa, Silifke seferine çıkmış, başta Silifke olmak üzere Taşeli'ni Karamanoğulları'ndan almıştır. Bu sûretle Karamanoğulları devleti fiilen son bulmuştur.

Niğde, Alâiye ve Silifke'nin ilhakı, Akkoyunlular gibi Memlûkler'in de hoşuna gitmemiştir. Bir tampon olarak Anadolu'da büyük devletler arasında mühim bir rol oynıyan Karamanlılar'ın haritadan silinmesi, muvâzeneyi tamamen Osmanlılar lehine, Akkoyunlular ve Memlûkler aleyhine değiştirmiştir.

Dulkadır meselesi de yeniden alevlenmiştir. 1472'de Memlûkler'in, Fâtih'in sâdık tâbii ve kayınbiraderi Dulkadıroğlu Şehsuvâr Bey'i yakalayıp Kahire'ye götürerek idam etmeleri, Osmanlı-Memlûk münasebetlerini ciddî şekilde bozmuştur. Şehsuvâr Bey-in yerine tekrar Dulkadır tahtına çıkan Şâh-Budak Bey, Osmanlılar'dan çok, tahtını medyun bulunduğu Memlûkler'i tutmaya mecbur kalmıştır. Fâtih, Şâh-Budak Bey'e karşı, onun kardeşlerinden Alâüddevle Bozkurt Bey'i desteklemiştir. Alâüddevle Bey, Fâtih'in yalnız kayınbiraderi olmakla kalmıyor, Şehzâde Bâyezid'in de kayınpederi bulunuyordu. Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hâtûn, Fâtih'in oğlu ve halefi Şehzâde Bâyezîd ile evli idi (Yavuz Sultan Selim bu izdivaçtan 1470 yılında doğmuştur).

1473 yılı hızla yaklaşırken, Büyük Harb'in ilk devresi Türkiye lehine sonuçlanmış bulunuyordu. Ağrıboz'un düşmesi ve akıncıların Venedik, Macaristan ve Almanya topraklarındaki muvaffakıyetleri, Avrupa'yı iyiden iyiye sarsmıştı. Anadolu cephesinde de Fâtih, Akkoyunlular'a ve başka düşman ve rakîplerine karşı başarı göstermiş, Karaman meselesini kökünden Osmanlılar lehine neticelendirmişti. Venedik donanması, Donanmay-ı Hümâyûn karşısında âciz kalmıştı. Bu vaziyette harbin kaderi, enerjik ve tam bir Akkoyunlu müdahalesine bağlı bulunuyordu. Uzun-Hasan Bey, Fâtih'ten sonra cihanın en güclü imparatoru gibi görünüyordu.

Akkoyunlular'dan himmet beklemekle berâber Avrupa, daha harbi kaybedilmiş saymıyordu. Venedik, Macaristan, Almanya, Lehistan gibi büyük devletlerin etrafına Papalık devletinin teşvi-

kıyle bir sürü devlet toplanmıştı. Bunlar Türkler'e karşı «Mukaddes İttifâk»ı teşkîl ediyorlardı. Ocak 1471 muâhedesi ile Napoli krallığı, Aragon krallığı, bütün küçük İtalyan devletleri (Floransa, Milano, Sovoie, Ferrara, Modena, Siena, Lucca vs.) de Mukaddes İttifak'a dâhil olmuşlardı. Türkiye'nin harb hâlinde bulunduğu devletlerin sayısı 20'den az değildi ve bunlardan Akkoyunlu ve Almanya imparatorlukları ile Lehistan, Macaristan, Napoli, Aragon krallıkları ve Venedik Cumhuriyeti, büyük devletlerden sayılıyordu. Üstelik pek kudretli Memlûk imparatorluğu ile Türkiyenin arası da açılmıştı. Çandarlı Halil Paşa'nın kehâneti doğru çıkmış, Doğu Roma'nın düşmesi, hemen bütün Avrupa'yı ve Asya'daki rakîplerini Türkiye aleyhine birleştirmişti. Bu emsalsiz koalisyonu yıpratmak, parçalamak, kırmak, yenmek mümkin mi idi? Türk imparatorluğunun kaderi, bu sual üzerinde düğümleniyordu.

Ancak nihâî çatışmaya geçmeden önce, Büyük Harb'in politik safhaları hakkında geriye dönerek biraz daha bilgi edinmek münasiptir.

Cihan siyâsetinde iki şahsiyetin, bir kaç yıl için, dünya dengesini ellerinde tuttukları görüldü: Avrupa'da «Gran Turco, Grand Turc, Great Turk» (Büyük Türk) diye anılan Fâtih Sultan Mehmed Han ve «Piccolo Turco, Petit Turc» (Küçük Türk) diye anılan Sultan Uzun-Hasan Bey...

Avrupa politikasında da daima olduğu gibi Venedik Cumhuriyeti baş çekiyordu. Osmanlı'ya karşı mümkin olabilen her dünya devletini koalisyona almıya çalışıyordu. Önce 12 eylûl 1463 ittifak muâhedesini Petervaradin'de Macaristan kralı Mathias Korvinus'a (ki Hunyadi Yanoş'un oğludur) imzalatmaya muvaffak oldu. Şimdi Osmanlı'ya karşı koalisyon, Venedik - Macaristan mihveri çevresinde teşekkül edecek, fakat çok gariptir, daha çok Akkoyunlu Türk imparatorluğunun Osmanlı'yı ezeceği planı üzerinde bir strateji gerçekleştirmiye çalışacaktı. 17 eylûl 1463'te Rodos üstad-ı âzamı ve 19 ekim 1463'te Burgonya dukası Philippe le Bon ittifaka katıldıklarına dâir muâhedeyi imzaladılar. Macaristan Kralı, bir kaç yıl önce Fâtih'e karşı Belgrad'ı savunurken ölen babasının, Burgonya dukası ise, Fâtih'in dedesinin babası Yıldırım'ın karşısında ona yenilip esir düşerek rezîl olan babası Korkusuz Jean'ın intikamını almıya kararlı idiler. Sicilyateyn (Sicilya-Napoli), Fransa ve Portekiz kralları, resmen ittifâka dâvet edildi. Arnavutluk'taki âsî İskender Bey'e de her türlü yardımın yapılması kararlaştırıldı. Venedik Senatosu, bu ittifaklar manzûme-

sini 9 kasım 1463'te tasdîk etti. Ancak Cumhuriyet Senatosu'nda, istikbali görenler, Osmanlı'yı iyi tanıyanlar da vardı; bu senatörlerden 11'i red oyu kullandı ve 16'sı çekimser kaldı.

Venedik elçileri ve kuryeleri yalnız Tebrîz Türk imparatorluk sarayında değil, Konya Türk kraliyet sarayında da görülmeye başladı. Venedik ajanları, Anadolu'da cirit atmaya başladılar. Aslında Fâtih'e tâbî olan Karamanoğlu Dâmâd II. İbrahim Bey (1424-1464), halası ile evli bulunduğu metbû-i mufahhamı Fâtih Sultan Mehmed'in, kendisini Anadolu'nun ortasında bırakmıyacağını biliyordu. Venedik tekliflerine cân attı. Fakat bu sıralarda tam 40 yıllık bir beylikten sonra öldü. Yerine geçen oğulları, onun politikasını tâkıyb edeceklerdir. Bir çok defa damarlarında Osmanoğlu kanı taşımalarına rağmen Karamanoğulları, Anadolu Türk birliğini gerçekleştirmemesi için, Osmanlı'nın bir asırdan fazla bir müddetten beri yüz binlerce şehîd bahâsına fethettikleri Rumeli'nden sökülüp atılmasına râzı idiler. İbrahim Bey, Venedik doçu (cumhurbaşkanı) Francesco Foscari'ye daha yıllarca önce bir mektup yazmış, «çok sevgili kardeşim ve ulu dostum» diye hitâb ettiği Foscari'nin elçisi Giovanni Mocenigo'yu sevinçle kabûl ettiğini bildirmişti. Karamanoğlu, Doç'a, «Papa Hazretleri ile Aragon Kralı'na da» kendisini Osmanlı tasallutundan kurtarması için mektuplar yazdığını müjdeliyordu. Fâtih'ten «müşterek düşmanımız» diye bahsediyordu. Ancak İbrahim Bey, Venedik elçisine, Osmanoğlu'nun fevkalâde kudretli olduğunu, Avrupa'dan çok büyük destek görmezse, Osmanlı aleyhine en küçük kıpırdanışında ezileceğini bildiriyor, Venedik'e Orta Anadolu'nun güney kesiminde üsler ve her türlü ticarî imtiyazlar vermeyi kabûl ediyordu. Papa II. Pius, 16 ekim 1459'da İbrahim Bey'e gönderdiği mektupta, 40 000 kişilik bir ordu ile Osmanlı'yı vurmaya hazır olmasını, Karamanoğlu'nun şartlarının kabûl edildiğini bildiriyordu. Bu uzun diplomatik çalışmalardan sonra Venedik Senatosu, 2 aralık 1463'te Karaman ve İran (Akkoyunlu) ittifâkının esas şartlarını 110 müsbet, 3 muhâlif, 6 çekimser reyle kabûl etti.

Uzun-Hasan'ın mukabil elçisi de Venedik'te görünmekte gecikmedi. Akkoyunlu elçisi Hacı Mehmed, Tebrîz-Haleb yoluyle karadan ve Haleb'in bir iskelesinden Rodos yoluyle denizden 13 mayıs 1464'te Venedik'e geldi ve yeni doç Cristoforo Moro'ya efendisinin nâmesini takdîm etti. Uzun Hasan, Trabzon'un Osmanlılar'ca fethini, çok büyük tehlike işâreti gördüğünü ve hazmedemediğini açığa vurmaktan çekinmiyordu. Venedik-Akkoyunlu müzâkereleri neticesinde şu kararlara varıldı :

Uzun-Hasan, 1465 bahârında Osmanlı'ya karşı sefere hazırdı. 60.000 süvari ile Gelibolu'ya gelecekti. Bu sayede Venedik Donanması, Çanakkale Boğazı'ndan geçecek, Istanbul'dan Osmanlı'yı kovacaktı. İki taraf, Osmanlı ile münferit sulh yapmıyacaklardı. Ancak Osmanlı'nın Venedik-Akkoyunlu koalisyonu ile dize getirilemiyeceğini iki taraf da kabûl ediyordu. Bunun için, daha bir takım devletlerin ordularının Osmanlı üzerine harekete geçmesi şarttı. Papalık, Macaristan, Karaman ve diğer müttefik devletlerin aynı anda savaşa hazır bulunmaları îcâb ediyordu. Venedik, Dîvân-ı Hümâyûn'a resmen harb îlân etti. Fâtih, Venedik'in savsaklamasını ve ümîde düşürülmesini istedi. Vezîr-i âzam Adlî Mahmud Paşa, Istanbul'daki Venedik büyükelçisi Paolo Barbarigo'yu dâvet etti. Cumhuriyet'in harb îlânına rağmen kendisini tevkif etmiyeceğini ve diplomatik imtiyazlarına dokunmıyacağını, çünki bu harb îlânının Venedik bakımından acele, faydasız, şüpheli bir karar olduğunu, Venedik'in Macaristan, İran yahut Karaman için başını belâya sokmak istemesini anlıyamadığını söyledi. Vezîr-i âzam'la bu görüşmesini Barbarigo, bir kurye ile derhal Venedik'e bildirdi. Kurye, Istanbul büyükelçisinin mektubunu Doç'a verdiği 10 temmuz 1464 günü, Uzun-Hasan Bey'in elçisi Hacı Mehmed, hâlâ Venedik'te idi. Cumhuriyet Senatosu, tereddüt geçirdi. Osmanlı'ya karşı ittifakların âkıbetini biliyordu. Bu defaki koalisyon, eskilerinden çok daha kudretle teşekkül etmedikçe, boşuna can, mal ve para sarfedileceğinin idrâki içindeydi. Çok gerçekçi olan Venedik diplomasisi, Uzun Hasan'ın Gelibolu'ya kadar gelebileceğine de, Venedik Donanması'nın Çanakkale'yi geçeceğine de gerektiği kadar inanmamıştı. Hele Istanbul'a denizden çıkartma ile Osmanlı taht şehrinin düşürülmesinin epey iyimser bir hayâl olduğunu biliyordu. Gerçi Venedikliler aynı şeyi 1204'te Bizans'a karşı yapmışlar, Istanbul'u işgal etmişlerdi. Fakat günün şartları, o günün şartlarından, çeşitli bakımlardan farklı idi. Cumhuriyet Senatosu, şâhinler ve güvercinler olarak ikiye ayrıldı ve belirli bir karara varamadı. Bu sırada Papa II. Pius'un gemiyle Ancona'ya çıktığı ve Istanbul'a gitmek (!) için Venedik donanmasını Ancona'da beklediği haberi geldi. Dijon'dan da Burgonya Dukası, ordusunun yolda olduğunu bildiriyordu. Bu durumda Senato, Istanbul büyükelçisine, Sultân'ın sulh teklifinin reddedildiği, harb îlânı karârının geçerli olduğunu bildirdi. Ancak bu sırada (15 ağustos 1464) Papa, ansızın öldü. Yeni seçilen II. Paulus (1464-1471), selefi II. Pius'un Büyük Türk'e karşı politikasını aynen devâm ettireceğini açıklamasına kadar bir kaç hafta geçti.

Diğer taraftan Fâtih, Karamanoğulları'na da çengel atmıştı. İbrahim Bey'in oğullarından —halasının oğlu olan— Pîr Ahmed Bey'e bir ajan gönderip, kendisini tahta çıkan ağabeyi İshak Bey'e karşı destekliyeceğini bildirdi. Osmanlı desteğiyle Pîr Ahmed Bey, Konya ve Karaman'dan ağabeyini kovdu. Silifke'ye sığınan Karamanoğlu İshak Bey, Venedik'ten, Rodos'tan, İran'da Uzun-Hasan Bey'den ve Mısır'da Sultan Hoşkadem'den Osmanlı'ya karşı yardım istedi. Bu sûretle milletlerarası arenaya, çok kudretli diğer bir Türk imparatorluğu, Mısır-Suriye Memlûkleri de karıştı ki, o da Akkoyunlular gibi Anadolu'da toprak sahibi bir devletti ve zaman zaman —Dulkadıroğulları üzerinde olduğu gibi— Karaman üzerinde de metbû geçinirdi. Venedik, Silifke'ye doğru 7 kadırga yola çıkardı.

Uzun-Hasan, Batı ve Güney Anadolu (Ege ve Akdeniz) sahillerinde de Venedik'e bir kaç Osmanlı limanını vermeyi kabûl ettikten sonra, Silifke'ye bir Akkoyunlu ordusu göndererek İshak Bey'i destekledi. Buna Fâtih, Dulkadıroğlu Melik Arslan'a, İshak Bey'in topraklarına girmesini emretmekle cevap verdi. Henüz iki devlet, birbiriyle karşı karşıya gelmiye hazır değildi. Piyonları yerlerinden oynatarak peşreve başlamışlardı. Uzun-Hasan'ın ordusu, Pîr Ahmed Bey'den bazı toprakları alıp ağabeyi İshak Bey'e verirken durum böyleydi. Ve Osmanlı nüfûzunun artık Karaman beyliğinde çok yerleştiğini gösteriyordu. Akkoyunlu-Venedik ittifak muâhedesinin dîbâcesinde, bu ittifâkın mûcib sebebleri şöyle açıklanıyordu (İtalyanca metin : Guglielmo Berchet, *La Repubblica di Venezia e la Persia,* Floransa, 1865, 105-6) : «Osmanlı'nın politikasındaki tek prensip, yeryüzündeki devletleri ortadan kaldırıp ilhâk etmektir. Bunun için önce komşusu olan devletleri hedef alır. Gurur ve ihtirâsı sonsuzdur. Bugünki padişahın ihtirasını tatmîn etmek mümkin değildir. Kudret ve istibdâdını kuvvetlendirmek için bütün devletleri yıkmak istiyor. Bu politikayı önlemek için tek çare, padişahı mağlûbiyete uğratmak, kaabilse devletini yok etmektir. Padişah, bugünki kudret ve otoritesini muhafaza ettikçe, hiç bir devlet tek başına onun hakkından gelemez. Onun için Hıristiyan ve Müslüman devletlerin Osmanlı'ya karşı ittifâkı şarttır. Hıristiyanlar'ın başı olan Papa, bütün Hıristiyanlar'ı Osmanlı'ya karşı birleştirmek için elinden geleni yapmaktadır. Müslümanlar cephesinde de aynı misyon Sultân Uzun-Hasan Bey'e düşmektedir. Ordularımız ve donanmalarımız hazırdır. Bütün bu ittifâkın kara ve deniz kuvvetlerine karşı tek başına Padişah'ın karşı koyabilmesi imkânsızdır. Bu durumda,

ne kadar sür'atle harekete geçebilirsek, Osmanlı topraklarını istilâ edebilmemiz o kadar kolaylaşır» (26 eylûl 1464).

Bu sırada Venedik deniz kuvvetleri kumandanı Amiral Pietro Mocenigo, donanması ile Rodos'a, Anadolu kıyılarına gelmişti.

Venedik, Avrupa'nın en büyük ve sistemli diplomasisine sahib bulunmanın şuûru içindeydi. Bu, Avrupa için bir gerçekti. Ama Avrupa'nın güney-doğu ucundaki Fâtih Sultan Mehmed'in şahsî diplomasisi, Venedik'in asırların tecrübesinden geçmiş dış politikasından çok üstündü. Cür'etkâr olduğu derecede ihtiyatlı, ihtiyatlı olduğu derecede sürprizli, sürprizli olduğu derecede gerçekçi bir politika idi bu. Fâtih, Karamanoğlu, İskender Bey gibi âsî tab'asını kendisine karşı kışkırtan Venedik'e, bu Cumhuriyet'in sömürücülüğünden bıkan Floransa ve Milano dukalıkları ile münasebet kurmak, onları Venedik aleyhine kışkırtmakla cevap verdi. Sonra Sicilyateyn krallığının hiç olmazsa bu ittifâkın harâretli tarafdarlarından biri olmasını önlemek için, Napoli'ye bir elçi ve Kral Ferrante'ye hediyeler (Türk atları, av köpekleri, değerli Türk kumaşları, at takımları) gönderdi. Sonra bir Osmanlı tümeni göndererek İshak Bey'i Karaman'dan söküp attı, Pîr Ahmed Bey'i Karaman tahtına oturttu. Yurdunu kaybeden İshak Bey, soluğu Tebrîz'de alıp Akkoyunlu Sultânı'na sığındı. Bu durumda Venedik donanması, şimdi artık hasım bir Karaman beyine güvenip Karaman limanlarından Anadolu'ya çıkartma yapamadı. Uzun-Hasan, Timurlu imparatoru Sultân Ebû-Saîd Mîrzâ'yı yenip öldürdükten sonra bile bu durumda Osmanlı üzerine taarruza geçemedi. Gelibolu'ya değil, Trabzon'a gelemedi. Venedik'e yeni bir elçi (Hasan Bey) yolladı, Osmanlı'ya taarruza geçebilmesi için batıdan Venedik taarruzunun yetersiz olduğunu, mümkin olduğu kadar çok Hıristiyan devletinin harekete geçmesi îcâb ettiğini bildirdi. 23 şubat 1465'te Istanbul'daki Venedik büyükelçisi Barbarigo'yu tekrar dâvet edip görüşen Mahmud Paşa, padişahın Venedik'in hasmâne hareketlerine ehemmiyet vermediğini, Venedik'e karşı şefkat (!) beslediğini bildirdi. Bu makyavelist politikadan ürken Cumhuriyet Senatosu, ittifak hazırlıkları tamamlanmadan Osmanlı'ya silâhlı harekete geçilmemesinin münasip olacağına karar verdi (10 mayıs 1465). Hattâ, savaş önlenebilir mi diye Venedik, Istanbul'a yeni bir fevkalâde büyükelçi gönderdi. Giovanni Capello, yanında baştercemânı Girit Yahûdîsi David olduğu halde 1465 haziranında Istanbul'a geldi. Ve Fâtih'e mahsus sürprizlerden biriyle karşılaştı : Padişah, şartları kabûl edilmeden Venedik'le sulh yapamıyacağını resmen bildirdi ki, daha 4 ay önceki söylediklerinin tam tersi idi. Sulh için, ittifkâın dağılması-

ın, Macaristan'la kendisinin baş başa bırakılmasını, Venedik'in yıllık vergi ödemesini istiyordu. Bu şartlardan birincisi müşkil, ikincisi gayrı mümkin, üçüncüsü (Venedik'in yıllık vergi ödemesi) ise imkân sınırlarının bile dışındaydı. Cumhuriyet Senatosu, düştüğü tuzağı anladı; padişaha büsbütün diş bilemeğe başladı ve Fâtih'e kanarak çok değerli bir zaman parçasında hareketsiz kaldığını idrâk etti. Üstelik Vezîr-i âzam Mahmud Paşa, yeni Venedik büyükelçisini, hükûmetinin Macaristan'a büyük nakdî yardımda bulunduğu için sert şekilde azarladı. Venedikliler'in akıllarıyle öğündüklerini, halbuki Macaristan Kralı'nın menfaatlerine budalaca hizmet ettiklerini söyledi. «Yoksa siz Venedikliler, bizden ne koparmayı ümîd edebildiniz de savaşa girdiniz?» dedi, «bir karış Türk toprağı fethetmeyi ciddî şekilde ümîd edebilir misiniz? Boyuna yumruğunuzu sert duvara vurup elinizi incitiyorsunuz!» Ama Osmanlı'nın Venedik'le bir işi olmadığını, Macaristan'la işi olduğunu, Venedik aklını başına toplarsa elbette sulh yapılabileceğini eklemekten de geri kalmadı. Venedik ümîde düştü. Herhalde iyi bir diplomat göndermedik diye, Istanbul'a müzakere için yeni bir diplomat (Nicolo da Canale) yolladı. Yeni büyükelçi, sonu gelmez diplomatik müzâkerelerle uyutulup aylar geçerken, Fâtih, Macaristan Kralı'na bir elçi yolladı. Varadin'de Türk sefîrini kabûl eden Kral Matthias, efendisi padişahın Macaristan toprakları üzerinde hiç bir emel beslemediğini, Macaristan'la ciddî bir ihtilâfları bulunmadığını, geçmişin geçmiş olduğunu hayretle dinledi. Türk padişahı gibi çetin bir hükümdârın bu sözleri karşısında bocaladı, tereddüde düştü ve gevşedi.

Diğer taraftan padişahın Macaristan kralına elçi gönderdiğini haber alıncaya kadar Venedik, çok değerli bir zaman parçasını daha harcadı. Ancak olayı öğrenir öğrenmez, Büyük Türk'ün diplomatik manevrasını teşhîs etti. 2 şubat 1468'de imzalanan ve 26 mayısta Senato'da tasdik kılınan ittifak muâhedesi ile, koalisyonun bağları sıklaştırıldı. Venedik, Napoli, Papalık, Milano, Floransa, Modena, Siena, Lucca devletleri yeni muâhedeyi imzâladılar. Bu sûretle bütün İtalyan devletleri, Osmanlı'ya karşı ittifak etmiş oldular. Müşterek hareket için bu devletler 100.000 filorin (Floransa altını) (525 milyon TL.) parayı bir fonda toplamaya karar verdiler. Bu fon, Osmanlı'ya karşı âcil olan her hangi bir işte kullanılacaktı. Nicolo da Canale'nin kumandasındaki Venedik donanması da herekete geçti. Ağrıboz üssünden kalkarak Selânik'i ve Enez'i topa tuttu (14 temmuz 1469). Limni ve İmroz adalarına asker çıkartıp işgal etti. Macaristan, Almanya, Polonya, Kastilya, Aragon, Fransa, Burgonya, Kıbrıs, Rodos, Gürcistan gi-

bi devletler (sonuncusu Ortodoks, diğerleri Katolik), Osmanlı'ya karşı birleştiler. Harb, daha büyük vüs'at kazandı. Cihanşümûl bir harbe dönüştü. Osmanlı'nın tek başına bir tarafı teşkîl ettiği bir cihan harbi hâline geldi.

Ama Fâtih, Karaman'ı eyâlet şeklinde ilhâk etmiş, Pîr Ahmed ve kardeşi Kasım Beyler, Taşeli'ne çekilmişler, Akkoyunlu desteği bekler hâle gelmişlerdi. Ama Karamanoğlu Pîr Ahmed Bey, Taşeli'nde de tutunamadı, niceleri gibi Tebrîz Sarayı'na sığındı. Tebrîz, Osmanlı düşmanlarının, tahtlarını Osmanlı'ya kaptıranların melcei olmuştu. Ağrıboz'u alan Fâtih ise, akıncıları ile Venedik, Macaristan ve Almanya topraklarını alt üst ediyordu. Almanya, Türkiye ile henüz sınırı olmadığı için, artık Macaristan uğruna başını belâya sokup sokmadığını düşünmeye başlamıştı. Papa II. Paulus, Türkler'e karşı savaşacak her Hıristiyan'ın, yahut bir gönüllünün 4 aylık masraf ve ücretini ödiyerek Türkler'e karşı savaştıracak her mü'minin bütün günahlarını afvedeceğine, bunların doğrudan doğruya, Cehennem'e uğramaksızın Cennet-i Âlâ'ya gideceklerine dâir bir indulgence yayınladı.

Nicolo da Canale, deniz kuvvetleri kumandanlığından azledildi, büyük-amiral rütbesi alınarak sürüldü. Yerine Pietro Mocenigo, Türkiye'ninkinden sonra dünya ikincisi ve daha bir kaç yıl öncesine kadar dünya birincisi olan Venedik donanmasının başına getirildi (30 ağustos 1470). Ama Venedik, bunalmaktaydı. Türkiye'ye karşı savaş kendisine yılda 1.200.000 duka altınına (6. 750.000.000 TL.) mâl oluyordu. Üstelik akıncıların tahrîb ettiği Venedik varlığı da çok büyüktü. 25 dukadan fazla maaş alan me'murların maaşları yarı yarıya, bazıları üçte bire indirildi. Almanya'da imparatorluk meclisi Regensburg'da Türk meselesinin nasıl halledilebileceğini müzâkere ettiyse de, Türkler'i durduracak bir çâre bulamadı.

Bu durumda da Fâtih, doğuda, artık çok güçlenmiş ve şımarmış Uzun-Hasan olduğunu unutmadığı gibi, Batı Avrupa devletlerinin daha harâretle harbe katılmalarından da çekiniyordu. Venedik'e denizde de haddini bildirmişti. Cumhuriyet'in yorgunluğunu biliyor, sulha zorlıyamasa, Akkoyunlu'dan ümîdini kestiremese bile, yeniden bir müddet için uyutmaya, gevşetmiye, rehâvete ve ümîde düşürmeye çalışıyordu. Kendisini çok seven üvey annesi ihtiyar Mara Hâtûn ile kızkardeşi Cilly düşesi Catherina'yı, gûyâ kendi haberi yokmuş gibi, ayrı ayrı Venedik ajanları ile temâsa me'mûr etti (Prenses Mara, eski Sırbistan kralının kızı ve II. Murâd'ın zevcesi idi, çocuğu olmadı; hayatının sonuna kadar Ortodoks Hıristiyan kaldı ve ihtidâ etmedi; Fâtih üvey annesini tah-

ta geçtiğinden beri hayli diplomatik görevde kullanmıştı; hakkında büyük hürmet gösterirdi). Prenses Mara'nın, padişahın mahremi olduğunu bilen Cumhuriyet, ümîde düştü. Fakat tek başına sulh yapması bahis mevzuu değildi. Macaristan ve Fransa'ya haber vererek, gene de Osmanlı'nın şartları nedir, öğrenmek istedi. Nicolo Cocco ve Francesco Capello adlı Venedikli diplomatlar 2 ocak 1471'de hareket ederek Istanbul'a geldiler. Vezîr-i âzam İshak Paşa, işgal ettiği Limni'yi ve Adalar Denizi'nde elinde tuttuğu bütün adaları boşaltıp Türkiye'ye verdiği ve yılda 100.000 duka vergi vererek Osmanlı'ya tâbî devletler arasına girdiği takdirde, padişahı sulha iknâ edeceğini Venedikli diplomatlara bildirdi. Venedikliler'in Venedik'in, Venedik şehri işgal edilmedikçe hiç bir devlete tâbî olmıyacağını, hattâ Venedik şehri kendilerine kalmak şartıyle diğer bütün topraklarını vermeyi tâbî olmaya tercîh edeceklerini bildirdiler. Elçilerden biri Istanbul'da öldü, Cocco, Venedik'e dönüp durumu bildirdi. Padişahın yeniden zaman kazanmak için kendilerini oyaladığını bir defa daha anlıyan Senato, Türk şartlarının Türkler için bile ancak bu maksatla ileri sürüldüğüne karar verdi.

7 yıldan beri Tebrîz'de bulunan Venedik büyükelçisi Lazaro Quirini, yanına Uzun-Hasan Bey'in elçisi Murâd Bey'i alarak, şubat 1471'de Venedik'e döndü. Akkoyunlu padişahının «Sultâniyye, 2 ağustos 1470» tarihli nâmesinde, Osmanoğlu'nun işini bitirmeye kararlı olduğu, iki taraftan yüründüğü takdirde «Osmanoğlu Mehmed Bey'in» saltanatının yıkılamıyacağı diye bir şey olmadığını, Osmanlı mülkünün tamamını ele geçireceklerini, Asya topraklarının tamamının kendisine, Avrupa topraklarının tamamının da Venedik ve müttefiklerine geçeceğini, dünyada Osmanlının müttefikı bir tek devlet bulunmadığı için bu işin kolayca başarılacağını yazıyordu.

Kıbrıs, Rodos, Napoli, Sicilya, Venedik kuvvetleri güney-batıdan ve denizden, Macaristan, Almanya, Polonya kuvvetleri kuzey-batıdan ve karadan, Akkoyunlular doğudan ve Gürcistan kuzey-doğudan Osmanlı topraklarını işgal etmek üzere yığınağa başladılar. Fakat bunun için Fâtih'in ordusunun bir meydan muhârebesinde iyice hırpalanması îcâb ediyordu. Aksi takdirde yıllardan beri yaptığı gibi düşmanlarını birer ikişer, üçer beşer vurup mahvedeceği âşikârdı.

Uzun-Hasan Bey, Papa ile de sıkı münâsebetlerde bulunuyor, Papa'nın Hıristiyan âlemindeki nüfûzunu biliyor, Osmanlı'nın en büyük düşmanı olduğunu idrâk ediyordu. Papa'ya bir elçi gönderdi. Fakat bu sırada (26 temmuz 1471) II. Paulus öldü ve 9

ağustos 1471'de yerine IV. Sixtus (1471-1484) seçildi. Akkoyunlu sefîrini, yeni Papa kabûl etti. IV. Sixtus, Büyük Harb'in son papası oldu. 13 yıllık hükümranlığında Büyük Harb'in kaybedilmesiyle üzüldü; fakat cihan galibi Fâtih'in ölümüne de yetişerek bir dereceye kadar tesellî buldu.

Osmanlı ajanları ise, Sultân Uzun-Hasan'ın Kıbrıs kralına, Rodos üstâd-ı âzamına ve Alâiye beyine gönderdiği elçileri yakalayıp Akkoyunlu sultânının nâmelerini ele geçirmeye muvaffak olmuşlardı. Bütün Avrupa ve Yakın Doğu'ya yayılan haberalma servisiyle Fâtih, esâsen her olayı en kısa zamanda ve doğru şekilde öğreniyordu.

Gedik Ahmed Paşa da son Karaman topraklarını, Silifke ve Alâiye (Alanya) limanlarını ele geçirdi. Karamanoğlu Kasım Bey de ağabeyi gibi Tebrîz'i boyladı. Bu sûretle Venedikliler'in Anadolu'da yanaşacakları liman kalmıyordu. Anadolu'nun her denize açılan sahillerinde yalnız Tarsus'la İskenderun arasındaki kıyılar Osmanlı'nın elinde değildi ama, Memlûkler'in elindeydi. Ve Memlûkler de Venedik'e Osmanlı aleyhinde üs vermeyi akıllarından geçirmezlerdi. Fâtih kadar Uzun-Hasan'dan da ürküyorlardı. İkisi de fütûhatçı hükümdarlardı. Memlûkler ise, sadece ellerindeki ülkeleri muhâfazaya, ama kudretle ve azimle muhâfazaya çalışıyorlardı. Cihan Harbi'ne silâhla katılmıya niyetleri yoktu.

Nitekim Venedik'in Tebrîz'e gitmekte olan yeni büyükelçisi Caterino Zeno, yollar kesildiği için Rodos'ta bir kaç ay bekledi. Güçlükle Tebrîz'e ulaşabildi. Karaman meselesinin halli ile artık Avrupa-İrân yolu kapanmıştı. Venedik'le Akkoyunlular'ın muvâsala imkânları yoktu. Fâtih, iki tarafından düşmanla sarılmış değil, kendini, düşman kamplarını ikiye bölmüş, muvâsalalarını kesmiş sayıyordu.

Venedik donanması, büyük-amiral Pietro Mocenigo'nun kumandasında Kıbrıs'ın Larnaka limanında alesta bekliyordu. Uzun-Hasan, Osmanlı ordusunu dağıtınca, Silifke'den veya o civarda başka bir limandan Osmanlı topraklarına çıkartma yapacaktı. Nitekim Uzun-Hasan'ın yeni büyükelçisi Hacı Mehmed 30 mayıs 1472'de Tebrîz'den hareket edince, önce Kıbrıs'a gelip Venedik amirali ile görüştü, sonra Venedik'e gitti. Zira Venedik, Osmanlı ordusunu dağıttıktan sonra, Marmara'ya doğru ilerliyecek ve Istanbul'a girecek Akkoyunlu ordusuna top ve tüfeği, donanmasından çıkartarak hazır bekletecekti.

Uzun-Hasan, mayıs 1472'de Trabzon'u muhâsaraya kalkıştıysa da, limandaki Osmanlı filosunun top ateşine dayanamıyarak çekilip gitti. Bu muhâsaraya gûya son Trabzon imparatoru Da-

vid'in yeğeni ve meşrû halefi olup Tebrîz'de yaşıyan Komnenos prensi kumanda etti.

Bununla beraber Akkoyunlu Sultânı, Osmanlı devletini ortadan kaldırmadan evvel, son bir merhamet teşebbüsünde bulunmaya karar verdi. Istanbul'a bir elçi gönderdi. Karaman eyâleti ile Trabzon sancağının kendisine iâde edilmesi şartıyle, Büyük Koalisyon'dan çekileceğini ve harbi bırakacağını bildirdi. Uzun Hasan Bey'e göre buraları zâten Osmanlı değildi. Bu toprakların meşrû sahipleri kendisinin yanında Tebrîz'de yaşıyorlardı. Elçiyi bizzât Fâtih Sultan Mehmed kabûl etti ve artık doğuya gitmeye karar verdiği için, diplomatik kılıcının kesici tarafını gösterdi: Akkoyunlu elçisini ağır şekilde tahkıyr etti. Bunun üzerine Karaman'ı bizzât almak üzere Uzun-Hasan, bu eyâlete büyük bir Akkoyunlu ordusu sevk etti ki, Şehzâde Mustafa tarafından Kıreli meydan muhârebesinde imhâ edilecektir. Bu bozgun üzerine Akkoyunlu ordusunda bulunan Karamanoğlu kardeşlerden Pîr Ahmed Bey tekrar Tebrîz'e kaçmış, Kasım Bey ise, tekrar Taşeli'ne sokularak orada küçük bir toprak ele geçirmişti.

Venedik donanması hâlâ Akdeniz kıyılarında geziyordu. 19 Papalık, 17 Napoli ve 3 Rodos kadırgası da bu donanmada idi. (48 Venedik kadırgası, hepsi 87 kadırga). 1472 ağustosunda 10 Venedik kadırgası Vettor Soranzo'nun kumandasında Antalya limanına girdi ve limanı yağmaladı; fakat 50 ölü ve 1.000 yaralı verip çekildi. 13 eylûlde de İzmir limanını bombardıman ve yağma eden Venedikliler, bu sûretle 1472 kışını kapatmış oluyorlardı.

Yeni seçilen Doç Nicolo Tron (1471-1473), Sultân Uzun-Hasan'dan hârikulâde bir fîrûze (228 milimetre çapında) hediye gelince sevindi. 1472-73 kışı, Müttefikler içinde son büyük ümit dönemi olarak geçti. Zira Akkoyunlu Sultânı'nın bahâr için fevkalâde bir süvari ordusu hazırladığı biliniyordu. Süvari birliklerinin bâzı atlı ve atları zırhlı idi.

Macaristan da, Uzun-Hasan Bey, Osmanlı ordusunu imhâ ettikten sonra Avrupa'daki Osmanlı ülkelerinde arslan payını Venedik'e bırakmamak için savaşa yeniden harâret vermişti. Tebrîz ile Budapeşte arasında elçiler gidip geliyordu. Ancak 1472 sonbahârında Akkoyunlu Sultânı'nın Kral Matthias'a gönderdiği elçiler, Osmanlı ajanları tarafından yakalandı ve Istanbul'a sevk edildi. Fâtih, işe o derecede ehemmiyet veriyordu ki, elçileri kendisi sorguya çekti. Padişah, Akkoyunlu'nun işini bitirebildiği takdirde Avrupa'nın baş eğeceğini iyi teşhîs etmişti. Koalisyonun başını çeken Venedik'le Macaristan'ın da güçlerinin sonuna geldiğini biliyordu. 1472 sonunda Fâtih, Venedik'e bir diplomat daha

gönderdi ve Venedik'le işi olmadığını, Uzun-Hasan için Cumhuriyet'in başına belâ açmamasını, sulha hazır olduğunu beyân etti. Aynı zokayı mükerreren yutan Senato, bu defa Osmanlı sulh teklîfini reddetti; müttefik İran'dan ayrı bir sulh yapmıyacağını, Türkiye'yi mutlaka akıl sınırlarına râzı edeceklerini bildirdi.

Bu sırada Venedik'ten Tebrîz'e 5.000 tüfek, 52 top ve 100 arkebüz yola çıkarılmıştı. Yeni Venedik elçisi Giosafatte Barbaro da Tebrîz'e hareket etti ki, iyi Türkçe biliyordu. Napoli Kralı ve Papa'nın elçileri de nihâî muhârebeyi ve Uzun-Hasan, Osmanlı ordusunu imhâ ettikten sonraki Türkiye'nin nihâî paylaşılmasını bir daha gözden geçirmek üzere Napoli ve Roma'dan hareket ettiler. Rodos üstâd-ı âzamı Prens Giovanni Orsini ve Kıbrıs kraliçesi Caterina Cornaro (1473-1489) —ki bunlar da İtalyan'dı— da, donanmalarının, Osmanlı ordusu imhâ edildikten sonra Venedik-Papalık-Napoli donanması ile Akdeniz sahillerinden Anadolu'ya çıkmaya hazır olduklarını bildirdiler.

Görüldüğü gibi bütün planlar, 1473 yazında Akkoyunlu ordusunun —Karakoyunlu ve Timurlu imparatorluk orduları gibi— Osmanlı ordusunu da imhâ etmesi esâsına dayanıyordu. Uzun-Hasan, Karakoyunlu imparatorluğunu tek darbeden sonra haritadan silebilmiş, Timurlu imparatorluğunu ise tek darbede yarı yarıya budamış, parça parça etmiş, fakat haritadan silememişti. Ve bu işleri müttefiksiz, tek başına yapmıştı. Halbuki şimdi Osmanlı'ya karşı hemen bütün Avrupa ile müttefikti. Osmanlı'nın Karakoyunlu ve Timurlu olmadığını da —yeteri derecede değilse bile— bir dereceye kadar elbette biliyordu. Ancak 20 küsur müttefikıne güveniyordu. Bütün mesele, Osmanlı devletini küçük bir beylik olarak tâbiiyetine alarak devâm ettirse miydi, büsbütün mü ortadan kaldırsaydı, tereddüdünden doğuyordu. Gönlü büsbütün ortadan kaldırmayı istiyordu; zira Osmanoğulları'ndan korkuyordu; bükülebilen, fakat eğilmeyen bir hânedandı; her padişahları eskisinden daha çetin şahsiyetler oluyordu. Uzun-Hasan, bundan sinirleniyordu. Tereddüd ettiği nokta, Osmanlı'nın Rumeli ve Anadolu'da çok kökleşmiş olmasıydı. Tamamiyle ortadan kaldırıp hânedâna son verirse, sonu gelmez ısyanlar ve kargaşalıklarla başı çok mu ağrırdı? Mutlaka çok ağrıyacağına, fakat bu gaileyi Avrupalı müttefikleri ile paylaşacağına karar verdi. Biraz da iki planından hangisini tatbik edeceği hususunda savaşın seyrine bakacaktı. Nihâyet Venedik ve diğer denizci Avrupalı müttefiklerine Anadolu'nun Akdeniz ve Ege kıyılarında belli başlı limanları terk etmeye kesin şekilde karar verdiğini Venedik'e bildirdi. Osmanlı gaile çıkarırsa, bu gaileden bunlar da pay alacaktı. Esasen

Karaman başta olmak üzere bir iki eski beyliği diriltirse, Osmanoğlu'na bağlılıkta bu derecede inat gösteren halk ayaklanmalarına da elini bulaştırmıyacak, Akkoyunlu ordusunu yıpratmıyacak, bu beylikleri ve Hıristiyanlar'ı kullanacaktı.

Sultân Uzun-Hasan Bey, bu fikirlere vardığı sıralarda «Osmanoğlu» —hattâ «kahbe Osmanoğlu»— dediği Fâtih Sultan Mehmed, cehennemî bir orduyu seferber hâle getiriyor, 5 kolordunun Doğu Anadolu'ya kadar bütün menzil ve ikmal ve toplanma işlerinin son hazırlıklarını gözden geçiriyordu. Osmanlı görevlileri bu hazırlıklarda bir saniye hatasının padişahça nasıl cezalandırılacağının şuûru içinde çalışıyorlardı. Rumeli'nde Fâtih, aynı kudrette bir orduyu, belli başlı müstahkem mevki'lerde hazır bulundurmaya, bir Macar-Alman-Leh istilâsını püskürtebilecek duruma getirmeye de aynı itinayı gösterdi. Rumeli'nden fazla birlik çekerse, Avrupa kara devletlerinin bu fırsatı derhal değerlendireceklerini biliyordu.

Bu sırada Fâtih, Mısır-Suriye Memlûk Türk imparatorluğunu da gözetiyor ve bu işe hayâtî ehemmiyet veriyordu. Kahire'yi mümkin olabildiği derecede yemledi. Memlûk Sultânı'na «azîz babacığım» diye hitâb eden bir mektup gönderdi ki, cihâna kafa tutan Osmanoğlu'nun bu hitâbı karşısında Sultan Kayıtbay (1468-1496) küçük dilini yutayazdı. Zira Fâtih'in kendisinden vaktiyle «Çerkes köleciği» diye bahsetdiğini duymuştu. Ama gene de yumuşadı. Zira güneyden kudretli Memlûk ordusunun Osmanlı'ya taarruzu, Akkoyunlu taarruzu ile aynı zamana isabet ettiği takdirde Türkiye, felâkete uğrardı. Gerçi Fâtih ülkesinin bir kısmını Memlûk istilâsına açık bırakıp Akkoyunlu'nun işini bitirdikten sonra, Memlûkler'i de çarpmayı hedef alan bir ihtiyat plan yapmıştı ama, gene de bu, fevkalâde keyifsiz bir durum yaratabilirdi. Ayrı ayrı bir Mısır ve İran taarruzu ise Fâtih'in ikinci derecede endişesi idi. Zira bu takdirde, rahatça birinin ordusunu imhâ edip diğerine dönecekti. Fakat gene de Memlûkler, en büyük endişesi idi. Zira Venedik, bu defaki sulh zokasını değil yutmak, ağzına almak istememişti.

Fâtih, bununla kalmadı. Timurlu imparatoru Sultan Hüseyin Baykara'ya, Herât'a gönderdiği bir elçi ile, iki taraftan ilerliyerek Akkoyunlu imparatorluğunun taksîmini teklîf etti. Hüseyin Baykara'nın fütûhatçı olmıyan politikası böyle bir şeyi engelledi ise de, Uzun-Hasan için doğu sınırlarında bir endişe kaynağı yaratmış oldu.

Fâtih'i bu en büyük endişesinden şahsî diplomatik ve askerî dehâsı değil, en büyük hasmı Uzun-Hasan kurtardı. 1473 yılı girmeden Uzun-Hasan'ın Memlûkler'e ait Malatya'yı aldığını ve Birecik'i muhâsara ettiğini öğrendiği zaman, keyfine pâyan yoktu. Uzun-Hasan'ı Memlûk toprakları üzerine saldırtmak çılgınlığına sevk etmek için Fâtih'in yapmıyacağı fedakârlık yoktu. Bu iş şimdi kendi kendine oluyordu. Uzun-Hasan'a öyle bir gurur gelmişti ki, Fâtih böyle bir gurura, 21 yaşında Ortaçağ'a son verdiği anda bile kapılmamıştı. Gerçi bunda Fâtih'in ince politikasının te'sirleri de vardı. Memlûkler'i çok iyi uyutmuştu. Kendisinin bütün Avrupa koalisyonuna karşı cihâd içinde ve Akkoyunlu'nun bu koalisyona girmekle İslâm'a hiyânet içinde bulunduğu propagandasını Mısır'da ve İslâm âleminde çok iyi işlemişti. Kahire'de Osmanoğulları, dünyanın en büyük gazi'leri sayılıyordu. Istanbul'un Fethi hâdisesi Kahire'de, yer yerinden oynıyarak kutlanmıştı. Nihayet Memlûkler'in, Osmanlı topraklarında gözü yoktu. Osmanlı'nın Dulkadır ve Karaman Türkmen beyliklerine müdahalesine kızıyorlardı, o kadar. Ve Fâtih'in Memlûk Sultânı'ndan aslında nefret ettiğini de teşhîs edememişlerdi. Halîfe'yi Kahire'de emrinde bulundurmaları, 3 Kutsal İslâm Şehri'ne (Mekke, Medîne, Kudüs) hâkim olmaları dolayısıyle Fâtih, Memlûkler'i hiç sevmiyordu. Bunların, Osmanlı'nın hakkı olduğunu düşünüyordu. Memlûkler, İslâm'ın bu derecede mukaddes makamlarına hâkim olmak için ne yapmışlardı? Kendi ataları ise bir kaç milyon şehîd verip Malazgirt'ten Venedik varoşlarına gelmişlerdi.

1473 yılı girmişti. Uzun-Hasan, Fâtih'in ordusunu imhâ ettikten sonra, İzmir'e gelmeyi ve burada Avrupalı müttefiklerinin temsilcileri ile Osmanlı devletinin müstakbel statükosu üzerinde son tashihlerin yapılmasına karar verdi. İzmir'e kadar olan bölgeyi de kendi nâmına Karamanoğlu Kasım Bey'in (ki Fâtih'in halasının oğlu idi) idare etmesi, kararları arasında idi. Zira ana tarafından Osmanoğlu olan Kasım Bey, Osmanlı politikasını daha iyi biliyordu ve bu toprakları daha iyi elinde tutabilecekti. Üstelik eski Karaman beyliğine ait Silifke gibi limanlar, Avrupalı denizci devletlere terk edileceği için, Karaman beyliğinin daha genişlemesi lâzımdı.

Tebrîz yolundaki Venedik, Papalık ve Napoli elçileri, Silifke yakınlarında Karamanoğlu Kasım Bey'le 8 mayıs 1473'te karaya 4 kadırga ile çıkarak görüştüler. Kasım Bey'in sadece 200 süvari ile 500 piyadesi vardı. Vaktiyle on binlerce kişilik ordularla Bursa'ya, Ankara'ya kadar gelen Karamanoğlu, bu derekeye düşmüştü. Bir Osmanlı alay beyinin daha büyük birlikleri vardı. Fakat

yerli halktan Karamanoğulları'na yardım eden vefâlı Türkler çoktu. Ama artık Karaman eyâleti halkı da bu Osmanlı-Karaman çekişmesinden bıkmış, velvelesi cihânı tutan Osmanlı'ya kafa tutulamıyacağını anlamış, Osmanlı birliğinin getirdiği çeşitli nîmetlerle refah ve huzûra kavuşmuş, Karamanoğulları'nın direnmelerini iyi nazarla görmemiye başlamıştı. Hele Karamanoğulları'nın bu işi yabancı kuvvetleri karıştırarak yapması, Karaman (Konya) halkını çok rahatsız ediyordu.

Karamanoğlu Kasım Bey, 64 kadırgalık bir Venedik armadasını, Silifke yakınlarında küçücük bir Osmanlı deniz kalesi olan Sigin'i almıya kışkırttı. Büyükamiral Mocenigo, armadası ile kaleyi bombardıman edince, 25 askeriyle kaleyi savunan Dizdâr İsmâil oğlu Mustafa, vire ile teslîm oldu ve 25 askerini, sivil halktan istiyenlerle beraber yanına alıp çekildi. Fakat yolda Mustafa'nın iki kardeşi, ağabeylerini, kanının son damlasına kadar kaleciği savunmayıp Osmanlı şerefine leke sürdüğü ve Anadolu kıyısında Kâfir'e bir üs sağladığı için, öldürdüler (27 mayıs 1473). Haçlı Armada (4 Rodos, 2 Kıbrıs, 58 Venedik kadırgası), sonra gene Silifke yakınlarında biraz daha irice bir liman kalesi olan Görgös'ü 6 haziranda vire ile teslîm aldı. Amiral Mocenigo, kaleyi Kasım Bey'e verip çekildi. Sigin de Kasım Bey'e verildi. Sonra mühim bir deniz kalesi olan Silifke'ye gelen Armada, burayı bombardıman etti. Kaleyi 50 Osmanlı muhâfızı savunuyordu. Kasım Bey, muhâfızlara karadan bağırarak, kaleyi kendisinin teslîm alacağını, Hıristiyanlar'ın eline geçmiyeceğini söyleyince Silifke, 13 haziranda vire ile teslîm olup Karamanoğlu'na verildi. Bu limanların, anlaşmaya göre Venedik'e terki lâzımdı. Venedikliler'in Kasım Bey'e vermeleri üzerine Karamanoğlu, Mocenigo'ya bir canlı parsla, gümüş takımlı bir at hediye etti. Venedik, Uzun-Hasan, Osmanlı'yı ezmeden, Anadolu halkını karşısına almamak gibi ince politikasını devâm ettiriyordu.

21 haziranda Anadolu kıyısından ayrılıp ertesi gün Magusa limanına giren Haçlı donanma, ateşli silâhları da Türkiye'ye çıkaramadı. Zira Osmanlılar, bütün yolları tutmuşlardı. Uzun-Hasan gûyâ bir ordu gönderip bu silâhları aldıracaktı. Fakat Uzun-Hasan'ın ordusu değil, bir tek ajanı bile Osmanlı hatlarını geçip sahildeki Haçlılar'a ulaşamadı. Karamanoğlu da vaad ettiği yiyecek mikdârını te'mîn edip, Haçlılar'a verememişti. Zira Haçlı donanmasındaki asker ve forsalar bir ordu kadar kalabalıktı. Az yiyecekle geçinmeleri mümkin değildi.

25 haziran 1473'te Venedik Senatosu, Büyükamiral Mocenigo'ya, Kıbrıs'tan ayrılarak Çanakkale ağzına gelmesini, müttefik

Akkoyunlular'ın Fâtih'in ordusunu yok etmek üzere olduğunu, bu işin bittiği haberi üzerine Istanbul önlerine gelip şehri zabt etmesini bildirdi. Aklını peynir ekmekle yemiyen ve Osmanlı'yı çok iyi tanıyan Venedik deniz kuvvetleri kumandanı, Senato'nun bu emrini savsaklamaya karar verdi.

Memlûkler'i güneyden Osmanlı üzerine saldırtamıyan Venedik, kuzeyden Türkiye'yi müşkil durumda bırakmayı düşündü. Cumhuriyet Senatosu, Altınordu Türk hâkanı Seyyid-Ahmed Hân'a müracaat etti. Giovanni-Battista Trivisano, hâkana elçi olarak yola çıkarıldı. Moskova büyük-prensi III. İvan'a da, Osmanlı'ya karşı bütün devletlerin birleştirildiği, onun da üzerine düşeni yapması bildirildi. Bu sırada gelen bir kurye, Senato'ya, Uzun-Hasan'ın 400.000 süvari ile Harput'a geldiğini, Osmanlı sınırını geçmesinin an meselesi olduğunu bildirdi. Uzun-Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Mîrzâ da 10.000 süvari ile Karaman'a doğru yola çıkarıldı. Bu yanlış haberden cesaretlenen Karamanoğlu Kasım Bey, Karaman (Lârende) kalesine kadar sokulmıya muvaffak oldu. Fakat 1.000 muhâfızla kaleyi savunan Kemal Paşa, Karamanoğlu'nu kolayca def etti.

Orta Anadolu'nun Akdeniz'e kadar olan güney kesiminin Karamanoğulları'na küçük bir teveccühleri kaldı ise, bu olaylarla o da ortadan kalktı. Karamanoğulları'nın, Türkiye'nin en büyük düşmanlarına rehberlik yapması, nefret uyandırdı. Karamanoğulları, mutlaka kendi topraklarını istemekte çok direnmişlerdir. Sonuna kadar Türkiye'li ve Türk olamamış, Karamanlı Türkmen kalmışlardır. Bu da mahvolmaları neticesini verdi. Çünki diğer Türkmen hânedanları gibi Osmanlı devletinde dirlik sahibi olup şan ve şeref içinde yaşıyabilirlerdi. Nitekim bir kısım Karaman prensleri böyle yapmışlardır. Halbuki onlar yalnız Karaman'ı istiyorlardı. İstiklâl ile istiyorlardı. Anadolu birliği diye bir şey, hiç bir Karamanoğlu'na anlatılamadı, böyle bir şeyi akılları kesmedi, akılları kesenin hisleri kabûl etmedi. Cihan verilse Karaman'ı bırakmamak için katlanmıyacakları, göze alamıyacakları kötülük olmadığı bir asırdır ortaya çıktı. Osmanlı birliğini kabûl etse idiler, Osmanlılar kendilerine diğer Anadolu hânedanlarından seçkin muâmele yapacaklardı. Zira Batı Anadolu Türkmen hânedanlarının ulu'su idiler, üstelik Osmanlı hânedânı ile içli dışlı akrabâ idiler ve damarlarında pek çok Osmanlı padişahının kanı dolaşıyordu. Bu kanı, damarlarına zorla sokulmuş kötü kan görmekte direndiler. Menteşeoğulları, İsfendiyâroğulları, Germiyanoğulları, Dulkadıroğulları, Ramazânoğulları, hattâ Akkoyunlular, Osmanlı'ya baş eğmesini bildikleri için, asırlarca dünyanın en bü-

yük devletinde sadrâzamlık dâhil her makama yükseldiler; hepsinin nesli de zamanımıza kadar geldi. Ancak o kocaman Karamanoğulları hânedânı, ne hikmetse daha XVI. asırda söndü ve zamanımıza gelemedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân ise 11 nisan 1473'te Istanbul'dan ayrıldı. Cem'an 190.000 kişi tutan ve o zamana göre akıl almaz mükemmeliyette techîz edilmiş 5 kolordu ile Sıvas'a geldi. Amansız hasmının Sıvas'a geldiğini ve doğuya doğru hareket ederek sınırı geçeceğini anlıyan Uzun-Hasan Bey, Harput'tan 300.000 süvari ile kuzeye hareket edip Erzincan taraflarına çıktı. 100.000 süvarisini geride, ülkesinde ihtiyatta bırakmıştı. 41 yaşındaki Osmanoğlu II. Mehmed'le 50 yaşındaki Akkoyunlu Uzun Hasan Bayındır, Avrupa Umumî Harbi'nin neticesini Kuzeydoğu Anadolu'da tâyin edeceklerdi. Hasmını imhâ etmeye kesin şekilde kararlı iki Türk ordusu, birbirini ararken, Otlukbeli sahrâsında buluşacaklardır.

Otlukbeli, Çoruh ırmağının kaynadığı bölgede, bu ırmağın doğu kıyısındadır. Az güneyinde Karasu'dan ayrılan bir çay akar. Kuzey-batıda Pulur Dağları ve güneyde Keşiş Dağları yükselir. Kelkit kasabasının güney-doğusunda, Bayburt'un güney-batısında, Erzincan'ın 40 kilometre kuzey-doğusundadır. Bugün Gümüşhâne ilinin en güneyinde kalmaktadır ki bir iki kilometre ötesi (doğu) Erzincan ilidir.

Cehennem ânının yaklaştığı günlerde Uzun-Hasan, müttefikleri Venedik doçuna, Almanya imparatoru III. Friedrich'a, Macaristan kralı Mathias'a birer mektup gönderdi. Osmanoğlu'nun üzerine geldiğini, ordusunun büyük olduğunu, fakat kendi ordusunun çok daha büyük olduğunu, üzerine gelmesinin Tanrı'nın lutfu olduğunu, çünki Osmanlı ordusu imhâ edilmedikçe Anadolu'nun istilâ edilemiyeceğini, böyle bir şey yapmaya kalksa, sonradan Osmanlı ordusunun üzerine gelerek ve müsait ânı kollıyarak topraklarını geri alacağını, bir kaç gün içinde Osmanlı ordusunu imhâ etmesinin muhakkak bulunduğunu, ancak padişahı esîr edip edemiyeceğini bilemiyeceğini, bu Osmanlı'nın dokuz canlı olduğunu, ordusu imhâ edildikten sonra da hayâtiyetini devâm ettirip yıkılmadığını (71 yıl önceki Ankara muhârebesi), onun için Avrupalı müttefiklerin, Osmanlı ordusu imhâ edilir edilmez, bu devletin Rumeli topraklarını işgal etmekte gecikmemelerini, bu sûretle Osmanlı tamamen yok edilmese bile, artık üçüncü derecede bir devlet, alelâde bir beylik derekesine düşeceğini, şan ve şerefinin kalmıyacağını yazdı.

Venedik ise, Fâtih'in ordusu ezilince, Boğaz'a kadar gelmeyi ve Istanbul'u işgal ederek 1204'te Bizans imparatorluğuna yaptığını 269 yıl sonra tekrarlamayı planlıyordu. Fakat Macaristan ile Almanya'nın yıllarca devâm eden savaşta nefesi kesilmiş, Türk akıncılarına pes etmişlerdi. Savaşı bir an evvel bitirmek istiyorlardı, bilhassa Almanya bu hususta kararlı görünüyordu. Uzun Hasan'a gelince, Osmanlı devletini tabiatiyle tanıyordu. Gaflet içinde bulunduğu söylenemez. Mektubunda kapalı olarak, Osmanlı'yı yeryüzünden silmenin, devletlerini yıkmanın imkânsız bulunduğunu ifade ediyordu. Ancak Otlukbeli'nde nasıl bir ordu ile savaşacağını kendi gözleriyle gördüğü âna kadar, Osmanlı devletinin gücünü gerçekte olduğu derecede anlıyamamıştı. Bu da gayet tabiîdir. Psikoloji bakımından tabiîdir. Zira iki şanlı Türk imparatorunu, Karakoyunlu Cihan-Şâh'ı ve Timurlu Ebû-Saîd Mîrzâ'yı muhârebe meydanlarında yenip katlederek, devletlerini berbâd eylemişti. Bilhassa ikinci zaferinden sonra kendisini Timur'un hem meşrû halefi, hem ikinci Timur olarak görüyordu. Liderlerin çevresi bakımından tabiîdir. Zira liderlere, en büyük rakıyblerinin gücünden, kudretinden, mezîyetinden bahsedilememektedir. Sultân Uzun-Hasan'a da Fâtih'in ve devletinin gücünden olduğu gibi bahsedecek babayiğit çıkmamıştır. Hattâ dalkavuklar, bu gücü küçümsiyerek Akkoyunlu hükümdârının hoşuna gitmeye veya onu kışkırtmaya (Karamanoğlu, Venedik gibi) gayret göstermişlerdir. Fâtih'in gerçekçi, gösterişten tamamen uzak, yalnız gayeye yönelen politikasına Uzun-Hasan sâhib değildi. Uzun-Hasan'ın politikasında —Fâtih'in aksine— gösteriş, kudretini olduğundan fazla göstererek öğünme unsurları ağırlık kazanıyordu. Fâtih'in hatâsız vasfına pek çok yaklaşan politikasına karşılık, Uzun-Hasan'ınkinde ağır davranış yanlışları derhal kendini gösteriyordu. Bunun şâhânesi, Osmanlı ile hayat memat ânı yaklaştığı anda, Memlûkler'den Malatya'yı almaya kalkışmasıdır. Gerçi hatâsını anlamış, Sultan Kayıtbay'la münasebetlerini hemen düzeltmeye gayret göstermiş, Fâtih'in hiç bir çizgide durmamasından fevkalâde ürken Sultan Kayıtbay da, Uzun-Hasan'a yaklaşmıştı. Ama artık çok geçti. Sultan Kayıtbay'ın elçisi Uzun-Hasan'la Erzincan'da görüşürken, Fâtih, 190.000 kişilik bir ordu ile Sıvas'ta idi. Atlı ordusunun süvarilik mahâretine, sayıca üstünlüğüne, yiğitliğine güvenen Akkoyunlu Sultânı, modern bir Yeni Çağ ordusunda bu unsurların ancak ikinci derecede rol oynadığını, Osmanlı ordusunu gördüğü andan bir saniye önce bile kavrıyamıyacaktır.

Otlukbeli'nden sonra, Venedik ve müttefikleri, Akkoyunlu savaştan çekilir endişesiyle dehşet içinde kaldılar. Bu endişe de gerçekleşti. Venedik'ten Tebrîz'e gönderilen Paolo Ognibene de, tekrar bu göreve yollanan Giosafatte Barbaro da, Sultân Uzun-Hasan'ı iknâ edemediler. Zâten bu elçiler gelmeden, Otlukbeli'nden hemen sonra Uzun-Hasan, Fâtih'ten sulh istedi. 29 ağustos 1473'te Şebinkarahisârı'na gelip burayı Akkoyunlular'dan alan ve Osmanlı topraklarına katan Fâtih, Akkoyunlu elçilerini bu şehirde kabûl etti. Akkoyunlu sefîri Ahmed Bekrî'ye Fâtih, sulhu kabûl ettiğini bildirdi. Aynı elçi gidip Uzun-Hasan'la görüştükten sonra, Istanbul'a dönen Fâtih tarafından tekrar kabûl edildi. Istanbul'da sulh muâhedesi imzâlandı. Bundan sonra Venedik ve müttefiklerinin bütün teşebbüslerine rağmen Uzun Hasan, imzâladığı sulhu bozmadı. Osmanlı tarafından hiç bir şey ümîd edilemiyeceğine kesin karârını verdiği gibi, Hıristiyanlar'la ittifâkının kendi tab'ası tarafından da hoş karşılanmadığını anlamıştı. Kendi imparatorluğu büyük ve zengindi, İran, Irak, Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu ihtivâ ediyordu. Trabzon ve Karaman'a ihtiyâcı yoktu. Bu düşüncelerle tesellî buldu. Esâsen yıpranmış ve Otlukbeli darbesine fevkalâde üzülmüştü. Bu darbeyi, hiç olmamışçasına telâfî etmek imkânının da bulunmadığını kavrıyacak realizme sahipti.

Gedik Ahmed Paşa, Karamanoğulları'nın son sığınağı kaleleri de geri aldı (Ermenek, Menyan, Silifke, Görgös, Sigin, Develikarahisar, Lûlûe). Bu kaleleri Karamanoğulları, son krizde ele geçirmişlerdi. Pîr Ahmed Bey teessüründen öldü ve kardeşi Kasım Bey, Taşeli'nde bir dağ başına saklanarak, sonra Memlûkler'e ilticâ etti ve orada 8 yıl yaşadı (Fâtih'in ölümünden sonra yeniden ortaya çıkıp yeğeni Sultan Cem'in tarafını tutacaktır).

Tebrîz'deki Venedik büyükelçisi Barbaro'dan başka Cumhuriyet, ayrıca bir fevkalâde elçiyi (Ambrogio Contarini), 1474 bahârında Akkoyunlu taht şehrine yolladı. Sonra Napoli elçisi geldi. Bütün bunlar, Uzun-Hasan Bey'e sulhu bozduramadı. Venedik, Ağrıboz adası ile Mora'da Argos deniz kalesinin iâdesi şartıyle Osmanlı ile sulha hazır olduğunu Istanbul'a bildirdiği gibi, Tebrîz'den de bu hususta hiç olmazsa Osmanlı nezdinde tavassut rica etti. Uzun-Hasan, böyle tavassutlara Fâtih'in iltifât etmiyeceğini bildiği için, bu işe bulaşmadı. Istanbul'da da Venedik tekliflerinin epey alay mevzuu olduğunu gören Cumhuriyet, bu defa sadece Argos limanının iâdesi ile sulha râzı ve hazır bulunduğunu bildirdi. Venedik elçileri Tebrîz'de istiskaal edilmiye başlandı. Contarini, sefâret-nâmesinde *(Viaggio,* 116a), Tebrîz'de bir defa ha-

kın elinden zor kurtulduğunu, Tebrîzliler'in «bunlar biz Türkler'-in arasını açmak için gönderilmiş köpeklerdir, gebertelim!» diye bağrışıp Osmanlı ile savaş istemediklerini anlatır.

Daha sonra Fâtih'in Kırım'ı ilhâkı, zâten pek çok ümîde son verdi. Sultân Uzun-Hasan da 5 ocak 1478 gecesi Tebrîz Sarayı'nda öldü. 55 yaşında idi. Fakat çok faal hayatı ve içki içmesi yüzünden 70 yaşında gösteriyordu. Zayıf ve çok uzun boylu idi.

Artık Venedik savaşına ehemmiyet bile vermiyen, yalnız Arnavutluk'ta Venedik elinde kalan bir iki kaleyi almak istiyen Fâtih, Rodos ve İtalya fethini planlamıya başlamıştı. Napoli krallığını işgal ettikten sonra Roma'ya girmeyi, Güney İtalya'ya el koymayı, sonra Kuzey İtalya'daki küçük devletlerle el birliği yapıp, Venedik'i çevirmeyi düşünüyordu. 1478 ocağında Tommaso Malipiero, Venedik fevkalâde büyükelçisi olarak Istanbul'a gelip mütâreke ve sulh aramıya çalıştı. Artık sulh için Türkiye'den bir şey istemesi bahis mevzuu değildi. Fâtih, İşkodra'yı istedi ve Haşmetlû Cumhuriyet'in onurunu kırmak için yıllık vergide direndi. Bu şartları kabûl edemiyen Malipiero döndü. Giovanni Dario tam bir yıl sonra Istanbul'da göründü. İşkodra'yı Fâtih zâten almıştı. 25 Ocak 1479 Muâhedesi, Venedik'i 10.000 duka (37,5 milyon TL.) yıllık vergiye bağlıyor ve Türkiye'nin harac-güzârı kılıyordu. Bütün şâşaalı tarihi boyunca Haşmetlû Cumhuriyet, asla böyle bir utanç vesikasına imzâ koymamış, asırlardan beri Avrupa'da birinci sayılan diplomasisi ile cihânı Türkiye'ye karşı ayaklandırmış, bir dünya savaşı çıkartmış, ve yenilmişti.

Şimdi savaşın Akkoyunlu cephesini yakından inceliyebiliriz.

IV

FÂTİH ve UZUN-HASAN OTLUKBELİ'NDE TÜRKİYE'Yİ ÇEKİŞİYORLAR (11 Ağustos 1473)

Sultan Uzun-Hasan Bey'in Son Durumu

MEŞ'UM 1473 yılını hazırlıyan vak'alar, gittikçe hızlanıyordu. Saat çalmak üzere idi. 1471 yılının baharında imzalanan Tebrîz Muahedesi, Akkoyunlu imparatorluğu ile Venedik cumhuriyetini, Osmanlı Türkiye'sine, Büyük Türk Hâkanlığı'na karşı tedâfüî ve taarruzî bir şekilde birleştiriyordu. Bu muâhede, uzun müzakerelerin neticesi idi. Yıllardan beri Catherino Zeno, Antonio Contarini, Giosafa Barbaro, L. Quirini, Leopardo Bettini, Paolo Ognibene gibi Venedik elçileri, Tebrîz imparatorluk sarayının eşiğini aşındırmışlardı. Murâd, Hacı Mehmed, Gaffâr-Şâh ve Nicolo gibi Akkoyunlu elçileri de Venedik'e gidip gelmişlerdi. Bunlardan Catherino Zeno, sonunda Tebrîz Muâhedesi'ne Venedik nâmına imza koymuştu. Bu zat, Uzun-Hasan Bey'in akrabası idi. Şöyle ki : Uzun-Hasan'ın zevcesi olan Prenses Katherina'nın kızkardeşi olan Komnenos prensesi, Catherino Zeno'nun annesi idi. Yani Zeno, Uzun-Hasan'ın zevcesi tarafından yeğeni oluyordu.

Tebrîz muahedesi'ne göre Venedik ve İran, harbi, Osmanlı devletini yok etmeden bırakmıyacaklar, münferit sulh yapamıyacaklardı. Istanbul dâhil olmak üzere Anadolu, Akkoyunlular'a, Istanbul hâriç bütün Rumeli, Venedik ve Müttefikleri'ne ait olacaktı. Osmanoğulları hânedânı yıkılacak, Uzun-Hasan, Istanbul tahtına oturacaktı. Tabiî bu durum, Müslüman dinine ve Türk ırkına büyük bir ihânet demektir. Zira Uzun-Hasan, Osmanlılar'dan fazla Türk olduğunu iddia etmekle berâber, Türkler'in asırlardan beri yüzbinlerce şehîd vererek fethettikleri Balkanlar'ı, Avrupa'ya bırakıyordu. Halbuki Balkanlar'da birçok ülke, artık Türk yurdu olmuştu ve Türk nüfus ekseriyeti ile meskûn idi. Bununla beraber, Akkoyunlu Sultanı, Osmanlılar'ı ortadan kaldırdıktan sonra devleşeceğini ve Balkanlar'ı eski müttefiklerinden kolayca alacağını şüphesiz düşünmüş olmalıdır.

Uzun-Hasan, Timur rolünde idi. Fakat bütün kudretine rağmen, Büyük Timur'un ne gücüne, ne de şahsiyetine mâlik bulunuyordu. Ama bunun farkında değildi. Kendisini Fâtih'e eş görüyordu. Tebrîz'de Catherino Zeno'ya söylediği şu sözler bunu gösterir: «Osmanoğlu'na her taraftan aynı zamanda taarruz edelim. Öyle ki, bir daha kendine gelemesin ve adı, mümkinse, dünya yüzünden ebediyen kalksın!». Gururu son haddini bulan Uzun-Hasan, Tebrîz Sarayı'nda, İsfendiyâroğlu, Germiyanoğlu, Dulkadıroğlu, Karamanoğlu gibi Fâtih'ten kaçmış Türk prenslerini ağırlıyor ve kendilerine vaidlerde bulunuyordu. Uzun-Hasan, Fâtih'ten açıkça Karaman ve Sinop ile Trabzon'u bırakmasını istemek derecesinde cür'ette bulunmaya başladığı anda Türkiye Hâkanı, Venedik'i sulh hayâliyle oyalamak için mütâreke istiyordu. 1471 yazında Venedik, Fâtih'in Cumhuriyet'e hiçbir zaman mâlik olmamış bulunduğu Bosna gibi yerleri vâdetmesi ile, fevkalâde gevşemişti. Fâtih'in büyük hazırlığı, Orta Anadolu'da idi. Hala oğulları olan Karamanoğlu Pîr-Ahmed ve Kasım Beyler'in Tebrîz Sarayı'ndaki devamlı kışkırtmalarının neticesini tahmin ediyordu. Karamanoğulları, Uzun-Hasan'ı da kendi âkıbetlerine düşmekle korkutuyorlar, Fâtih'in kardeş çocukları oldukları halde şimdi sığıntı durumuna düştüklerini, Fâtih'in hiçbir akrabalık münasebeti olmıyan ve kendisini o derecede cür'etli hareketlerle kızdıran Uzun-Hasan'a kimbilir neler yapacağını söylüyorlardı. Uzun-Hasan'ın gururu inciniyor ve tesir altında kalıyordu. Bir taraftan Avrupa devletleri ile gerçekten sulh yaparsa tek başına Fâtih'in karşısında kalmaktan da hakikaten ürküyordu. İlk taarruza geçenin kazanacağı fikrindeydi ve şimdiye kadar baş döndürücü muvaffakıyetlerini, hep teşebbüsü kendi elinde bulundurmakla kazanmıştı. Ne var ki Fâtih, inisiyatifi düşmanına bırakacak adam değildi.

Uzun-Hasan da aklınca Istanbul'a sefîrler gönderip Fâtih'i oyalıyor, bu sıralarda Doğu Anadolu'da cehennemî kuvvetler topluyordu. Ateşli silâhlardan ve deniz gücünden tamamen mahrum olan Akkoyunlu Sultanı, büyük, kalabalık ve muzaffer Türk atlı ordusuna güveniyor ve Osmanlılar'ın kuvvetlerinin en büyük kısmını Rumeli'nde bırakmak mecbûriyetinde olmalarından cesâret alıyordu. Fâtih, Uzun-Hasan'ın elçilerini sabır ve soğukkanlılıkla dinliyordu.

Uzun-Hasan'ın harekete geleceği büyük saatin çalmak üzere bulunduğunu bilen Avrupa, Büyük Türk Hâkanlığı'nı batı cephesinde bunaltmak için elinden gelen gayreti harcıyor, büyük fedâkârlıklar gösteriyordu. Haçlı Donanması, büyük bir kuvvet teşkil

ediyordu. 100'den fazla büyük harb gemisinden müteşekkil olan bu donanma, Venedik amirali Pietro Mecenigo'nun başkumandanlığı altında idi. 60 Venedik kadırgasından başka, Amiral Roqueseus'un kumandasında 17 Napoli kadırgasını, 5 Kıbrıs, 2 Rodos, Kardinal Caraffa'nın kumandasında 19 Papalık kadıgasını ihtiva ediyordu. Bununla berâber, hareket sebebinin o olmasına rağmen Haçlı Donanma, Çanakkale Boğazı'nı geçmek teşebbüsünde bulunmaya cesâret edemedi. Boğaz, Fâtih tarafından son derecede tahkim edilmiş olmakla kalmıyor, Donanmay-ı Hümâyûn da Haçlılar'ı düşündürüyordu. Onun için, mümkin olduğu kadar müdafaasız ve açık sahillere saldırmak sûretiyle Türkiye'nin rahatsız edilmesi yolu tutuldu. Türkiye'ye ait Ege adalarına, Ege ve Akdeniz üzerindeki Türk sâhillerine taarruz edildi.

Eğer Sultan Uzun-Hasan, Memlûkler'i de Osmanlılar aleyhine harekete geçirebilseydi, Türkiye için durum fecî olabilirdi. Bu takdirde Fâtih için, Avrupa devletleri ile acele ve fedakârca bir sulh yapmaktan başka çâre kalmazdı. Fakat Uzun-Hasan, Memlûk ittifakını te'min edemedi ve etmek de istemedi. Zira Memlûkler'in de ittifaka girmesi hâlinde Osmanlılar'dan alınması düşünülen Anadolu, tek başına Uzun-Hasan'a kalmaz, Mısır, en az Akkoyunlular kadar pay isterdi. Doymak bilmiyen Akkoyunlu Sultanı için bu fedakârlığa imkân yoktu. O, Suriye'yi bile Memlûkler'den almak kararında idi. Hele Osmanoğlu ile işini bitirsindi, Memlûkler'in Asya topraklarına da sıra gelecekti. Nitekim Suriye'ye birçok kereler girip Memlûk düşmanlığını kazanmıştı. Fâtih de Akkoyunlu-Memlûk ittifakının vehâmetini anladığından, buna mânî olacak her türlü faaliyette bulunuyordu. Uzun-Hasan'ın Venedik'e gönderdiği bir nâme, Fâtih tarafından ele geçirilip Kahire'ye yollanmıştı. Bu nâmede Uzun-Hasan, ihtiraslarının derecesini açığa vuruyor, Osmanlılar gibi Memlûk imparatorluğuna göz diktiğini itiraf ediyor ve Avrupa ile yaptığı ittifakı Memlûkler'e karşı da tevcih etmek istiyordu.

Avrupalılar'ca Fâtih «Büyük-Türk», Uzun-Hasan ise «Küçük-Türk» diye anılıyordu. 30 kasım 1467'de Çapakçur meydan muhârebesini kazanan Uzun-Hasan, Karakoyunlu imparatoru Sultan Cihân-Şâh'ı yenip öldürmüş, imparatorluğa yükselmiş, taht şehrini Âmid (Diyarbakır)'den Tebrîz'e nakletmiştir. 28 ocak 1469'da da Âzerbaycan'da Mahmûdâbâd meydan muhârebesini kazanıp Timurlu imparatoru Sultan Ebû-Saîd Mîrzâ'yı öldürmüştür (Ebû-Saîd, Büyük Timur'un torununun oğlu ve Bâbur'un büyükbabasıdır). Böylece İran imparatorluk tâcı, münakaşasız şekilde Uzun-Hasan'a geçmiş, Yakın-Doğu'da devletler muvazenesi, Akkoyunlu-

lar lehine altüst olmuştur. Bu iki çok büyük ve biraz şans eseri olan başarı, Uzun-Hasan'ın başını döndürmüştür. Çünkü bu muvaffakıyetler, Osmanlılar'ınkiler gibi derin güc sebeplerine dayanmıyor, daha fazla Akkoyunlular'ın düşmanlarının gafletleri neticesi hâsıl olmuş bulunuyordu. Fethettiği büyük ülkelerin güc kaynaklarını eline geçirmiş olmakla berâber Uzun-Hasan, büyük bir imparatorluğun îcab ettirdiği ince devlet teşkilâtına sâhib değildi. Uzun-Hasan'ın cür'eti 1469'da son haddini bulmuştu. Nitekim 1472'de cihânın karşısında titrediği Osmanlı devletine silâhlı taarruza kalkışacak derecede şımaracaktır. Daha 1459'da Uzun-Hasan, Istanbul'a, Fâtih'e yeğeni Murâd Mîrzâ'yı fevkalâde elçi olarak göndermiş, kendisinin Timur'un vârisi olduğunu, binâenaleyh Fâtih'in büyük-babası Çelebî Sultan Mehmed'in Timur'a ve sonra oğlu Şâhruh'a verdiği vergi ve hediyelerin kendisine gönderilmesi îcab edeceğini söylemişti. Bu akıl almaz cür'et karşısında hislerini belli etmiyen Fâtih, Murâd Mîrzâ'ya yakında bizzat Doğu Anadolu'ya gelip bu vergi mes'elesini halledeceğini söylemekle iktifa eylemiştir. Şüphesiz Uzun-Hasan, Fâtih'i Anadolu'da Akkoyunlular aleyhine fütûhattan menetmek, ürkütmek istemiştir. Fakat —yukarıda görüldüğü gibi— 1459'dan sonra Fâtih, Orta Anadolu'da baş döndürücü başarılar kazanmıştır. Akkoyunlu tahriki, Fâtih'in Karaman meselesini şiddetle halletmesinde teşvik edici unsur olmuş, yâni netîce, Uzun-Hasan'ın tahminlerinin aksi çıkmıştır.

Otlukbeli'ne takaddüm eden günlerde Tebrîz İmparatorluk Sarayı, Istanbul ve Kahire saraylarının ihtişâmına yaklaşıyordu. Uzun-Hasan, tımarlı sipahi teşkilâtını Osmanlılar'dan iktibas ederek büyük bir hamle yapmıştı. Baş döndürücü Rumeli fütûhâtının tımarlı sipahiler tarafından yapıldığını biliyordu. Aynı zamanda, gene Osmanlılar'ı taklîd ederek, göçebe Türkmenler'i iskâna başladı. Arazi ve teşkilât kanunları yaptırdı. «*Hasan Pâdşâh Kaanûnları*» denen bu kanunlar, tatbik edildikleri ülkelerin şartlarına o derecede uygundular ki, XVI. asırda Doğu Anadolu'da Osmanlılar bile bunları yürürlükten kaldırmadılar. Akkoyunlular'ın yerine geçen Safevîler de, bu kanunları örnek aldılar. Akkoyunlu hassa askeri, Osmanlılar'da olduğu gibi, tımarlı değil, maaşlı idi. Akkoyunlu bayrağı, beyaz renkteydi. Uzun-Hasan, Akkoyunlular'dan ilk defa «sultan = imparator» ve «padişah = büyük imparator» unvanlarını takınan hükümdardır.

Uzun-Hasan. gerek saray teşkilâtını, gerek askerî teşkilâtını Osmanlılar'dan almakla berâber, Osmanlı teşkilâtının ancak taklitçisi derecesinde kaldı. Osmanlı imparatorluğunun merkeziyet-

çi idaresine sâhip değildi ve olamazdı, olmaya vakit bulamamıştı. Akkoyunlu imparatorluğu, feodal karakterde idi, yani tam bir Ortaçağ devleti idi. Sonra Akkoyunlular'da, Osmanlılar'da olduğu gibi, saltanat ve verâset meseleleri kesin hükümlere bağlanmamıştı. Bayındır Hânedânı'na mensup bütün şehzâdeler, imparatorluğun müşterek sahipleri sayılıyordu. Uzun-Hasan, bunların âdetâ bir metbûu durumunda bulunuyordu. Şehzâdeler, pek geniş eyâletlerin başında, birer hükümdar gibi hüküm sürüyorlardı. Akkoyunlu devletinin en büyük za'fı, merkezî idare kuramaması idi. Halbuki Osmanlılar'da Dîvân-ı Hümâyûn'un gönderdiği basit bir nâme, imparatorluğun en uzak köşesinde dakikası dakikasına tatbik edilmekteydi. Osmanlı padişahı ve dîvânı (hükûmeti) üzerinde, yanında ve altında, hiçbir kudret mutasavver değildi.

Akkoyunlular'ın Tokat'a Taarruzu ile Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Fiilen Başlaması

Akkoyunlu ordusu Orta Anadolu'daki Osmanlı topraklarına girdiği zaman, Uzun-Hasan'ın oğullarından Yusufça Mirza, başkumandanlık ediyordu. Yusufça Mirza'nın yanındaki en mühim kumandanlar, Uzun-Hasan'ın vezîri Bektaşoğlu Emîr Bey, Uzun-Hasan'ın diğer oğullarından Zeynel ve Ömer Mirzalar, 3 de Timuroğlu şehzâdesi Muhammed Bâkır, Zeynel ve Muzaffer Mirzalar idi. Bâkır, Zeynel ve Muzaffer Mirzalar kardeş olup, Hüseyin Baykara'nın rakîbi Sultan Yâdgâr-ı Muhammed Mirza'nın oğulları idiler ve Akkoyunlu hizmetine girmişlerdi (22 ağustos 1470'de Herât'ta Sultan Hüseyin Baykara tarafından öldürülen Sultan Yâdgâr-ı Muhammed, Sultan Uluğ-Beğ'in torununun oğlu, yani Büyük Timur'un 5. kuşaktan torunudur). Bu 3 Timuroğlu, genç yaşta idiler (Otlukbeli'nde üçü de Fâtih'e esîr düşmüş, Istanbul'a götürülüp orada ölmüşlerdir). Uzun-Hasan'ın oğullarından olan diğer Zeynel Mirza ise, 1469'dan beri Kirmân umûmî valisi idi (bununla berâber yukarıda tercih ettiğimiz rivâyet, biraz karışıktır. Bazı kaynaklara göre Bâkır Mirza, Kıreli meydan muhârebesinde ölmüştür ve Yusufça Mirza, Uzun-Hasan'ın bu isimdeki oğlu değil, yeğeni, yani ya kardeşi Hüseyin Bey'in, yahut 1475'te ölen diğer kardeşi Urfa valisi Hacı Üveys Bey'in oğludur).

Bu büyük Akkoyunlu ordusu, başta Sıvas ve Tokat'ı baskınla yağmaladıktan sonra, eski Karaman ülkelerine geçti. Kayseri yakınlarından geçerek Konya'ya yaklaşmaya başladı. Bilhassa To-

kat'ta büyük zulüm yapıldı. Gedik Ahmed Paşa, Yusufça Mirza'ya yenildi ve Konya'ya kaçtı.

Tokat'ın işgali, Istanbul'u karmakarışık etti. Sefer mevsiminin geçmesine rağmen Fâtih, saraydan çıkıp Üsküdar sahrasında otağ-ı hümâyûn kurulmasını emretti. Bununla beraber az sonra gelen Şehzâde Mustafa'nın zafer haberi, padişahın bizzat sefere çıkmasına lüzum bırakmadı, daha doğrusu bu sefer, bir yıl geriye atılmış oldu.

Şehzâde Mustafa'nın Kıreli Meydan Muhaberesi'nde Akkoyunlu Ordusu İmhası (18 Ağustos 1472)

Konya'da «Taht-ı Karaman»da beylerbeyi olan Şehzâde Mustafa, maiyyetinde lalası Gedik Ahmed ve Anadolu beylerbeyisi Dâvud Paşalar olduğu hâlde, Akkoyunlu istilâsını durdurmak üzere Konya'dan çıkmıştır. Sağ cenaha Gedik Ahmed, sol cenaha Dâvud Paşalar kumanda ediyorlardı (ileride bu paşaların ikisi de vezîr-i âzamlığa yükseleceklerdir). Yusufça Mirza'nın hedefi, doğrudan doğruya Konya idi. Konya'yı Karamanoğulları'na iade edecek ve böylece Orta Anadolu'nun güney ve batısında, Uzun-Hasan'ın kuklası bir devlet teşekkül edecekti. Bu, Osmanlılar'ın Anadolu siyâsetinin, hattâ cihan imparatorluğu fikrinin yıkımı demekti. Yusufça Mirza, Konya Ovası'nı çiğnemiş, Akşehir yakınlarına gelmişti. Buradan Şehzâde Mustafa'nın üzerine yürüdüğünü öğrenen Mirzâ, güneye indi. Beyşehri Gölü'nün az doğusunda Kıreli mevkıinde iki ordu, karşı karşıya geldi.

Akkoyunlu taarruzu, bir akın kadar ânî ve sürprizli olmuştu. Şehzâde Mustafa'nın hazırlığı ve düşmanı karşılaması da o derecede serî ve sürprizli oldu. Böyle bir şey beklemiyen ve Fâtih, Üsküdar'dan yürüyüp büyük ordusu ile gelinceye kadar Anadolu'nun altını üstüne getireceğini sanan Yusufça Mirza, şaşaladı. 18 ağustos 1472 günü geçen ve Otlukbeli'nin gerçek bir habercisi olan büyük meydan muhârebesinde Şehzâde Mustafa, Akkoyunlu ordusunu perişan ve imha etti. Başkumandan Yusufça Mirza, kardeşleri Zeynel ve Ömer Mirzalar'la beraber esir düştü ve Istanbul'a sevkedildi (Hammer, III, 148, 150). Uzun-Hasan, ağırlıklarınca altın (takriben bugünki râyiçle 90 milyon TL.) ödiyerek oğullarını esaretten kurtardı (Neşrî, 224a-b). Neşrî'ye göre (228b), Timurlular'dan iki imparatorluk prensi de esir edilmiştir ki, bunlar bir yıl sonraki Otlukbeli muhârebesine katıldıkları için, Fâtih tarafından Uzun-Hasan'a iade edildikleri anlaşılıyor. Şehzâde Mustafa, bu hayatî ehemmiyetteki vuruşmayı büyük bir dirâyet-

le idare etti ve babasına lâyık muktedir bir kumandan olduğunu gösterdi.

Akkoyunlu ordusunda bulunan Fâtih'in hala oğulları Karamanoğlu Pîr-Ahmed ve Kasım Beyler, bozgun başlayınca atik davranıp kaçmışlardı. Pîr-Ahmed Bey, Tebrîz'e gitti. Kardeşi Kasım Bey ise, Silifke'ye giderek bu civarı tekrar ele geçirdi. Bunun üzerine ikinci kere Silifke'ye sefer açan Gedik Ahmed Paşa, Kasım Bey'i oradan çıkardı. Bununla beraber Taşeli'nde Karaman nüfuzu, hattâ Kasım Bey'in hâkimiyeti kesin şekilde sona erdirilemedi. Arada Tebrîz'den taze kuvvetler alarak gelen Kasım Bey, Akdeniz kıyılarına iniyor ve Avrupa'dan da yardım görüyordu.

Bu sıralarda büyük Haçlı Donanması, İzmir limanını bombardıman etmiş, bir müddet Akdeniz'de, Türkiye'nin güney kıyılarında dolaşmış, fakat hiçbir başarı gösterememiştir (Hammer, III, 172-5). Pietro Mocenigo'nun başkumandanlık ettiği müttefik donanma, Silifke'ye yanaşmış ve Karamanoğlu Kasım Bey'e mühim miktarda silâh ve harb levazımı vermiştir (Hammer, III, 178-9).

Bu sıralarda Uzun-Hasan, düşüncesiz bir harekette bulunmuş, Haleb kuzeyine kadar sarkarak Memlûk imparatorluğunu tehdide başlamıştı. Bu gibi fırsatları asla kaçırmamak itiyadında olan Fâtih, Sultan Kayıtbay'a (1468-1496) ittifak teklif etmiş, bu teklif pek de sevimsiz karşılanmamıştır. Bu hâdise, 1473 başlarında, yani Kıreli'nden sonra ve Otlukbeli'nden, hayâtî dakikadan önce geçmiştir. 1471'den beri Hacı Mehmed Bey, Uzun-Hasan'ın Venedik'te daimî sefiri bulunuyordu. Murad Bey isminde başka bir elçi de, Uzun-Hasan'ı Roma ve Napoli'de temsil ediyordu. Venedik de Catherino Zeno'yu Tebrîz'e daimî elçi olarak göndermişti. Son müzâkere durumuna göre Akkoyunlular ve Avrupalı müttefikleri Osmanlılar'a Anadolu'nun Marmara ve Ege kıyılarını bırakmaya karar vermişlerdi. Bu karar, şüphesiz Kıreli zaferinin tesiriyle olmuştur. Ancak cehennemî Otlukbeli ânı yaklaşırken Müttefikler tekrar hülyalara dalmışlar ve gene Osmanlı devletini haritadan silmek kararına dönmüşlerdi.

22. Sefer-i Hümâyûn: Akkoyunlu Seferi ve Otlukbeli Zaferi (11 Ağustos 1473)

Fâtih "Taht Muhâfızı" unvanıyla küçük oğlu Şehzâde Cem'i Istanbul'da saltanat nâibi olarak bırakıp, 11 nisan 1473'te Üsküdar'dan hareket etti. Tam 4 ay sonra büyük bir meydan muharebesi verilecek ve bu vuruşma, Fâtih'in kazandığı meydan muharebelerinin en büyüğü ve mühimmi olacaktır. Otlukbeli vuruşması, Kıreli zaferinden bir yıldan bir hafta eksik bir zaman sonra cereyan etmiş ve artık burada, iki büyük Türk imparatorluğu, kesin şekilde hesaplaşmışlardır.

Fâtih artık Türkiye'nin istikbalinin Fırat vâdisindeki büyük meydan muharebesinde halledileceğini anlamıştı. Akkkoyunlu sefer-i hümâyûnu, Fâtih'in en dâhiyâne harblerinden biridir. Siyâset bakımından dâhîcedir. Memlûkler okşanmış ve kışkırtılmış, Venedik ve Macaristan ümide düşürülüp şaşkın bir duruma sokulmuştur. Teşkilât bakımından dâhicedir, Rumeli'nde büyük kuvvetler bırakıldığı halde Akkoyunlular üzerine müthiş bir ordu çıkarılmıştır. Askerlik bakımından dâhîcedir. Fâtih, meydan muharebesi taktiğinin şâheserini bu vuruşmada vermiştir. Disiplin, intizam, ikmal, iaşe, idare ve irtibat bakımından Osmanlı ordusu, dünyada hiçbir devletin malik olmayı ümit edemiyeceği mükemmeliyette olduğunu, fiilen bu seferde ispat etmiştir.

Filhakîka Osmanlı teşkilâtının intizam, sür'at ve azametini, iktisadî gücünün büyüklüğünü lâyıkıyle takdîr edemiyen Sultân Uzun-Hasan, Otlukbeli sahrasında bu vazıyeti bizzat müşahede edinceye kadar, Osmanlılar hakkında duyduklarını mübâlağaya hamletmekte devâm etmiştir. Bu yanlış hesap, Akkoyunlu Sultânı için felâket olmuştur. Cihân-Şâh ve Ebû-Said gibi iki büyük imparatoru mağlûb ve katletmekle Uzun-Hasan'ın gururu, son haddini bulmuş (Neşrî, 229b) ve gerçekleri görmesine mâni olmuştur. Akkoyunlu Sultanı'nın, daha Osmanlı ordusunun alaylarının saf tertibini, yürüyüşlerindeki âhengi, üniformalarının temizliğini ve üniforma kumaşlarının çok ağır ve pahalı dokumalar olduğunu görünce nasıl şaşırdığını, muasır müşahitler kaydetmişlerdir. Zira kendi ordusu, mert ve zorluklardan yılmaz Türkler'den müteşekkil idiyse de, büyük çapta bir meydan muharebesinde saflarını muhafazaya ve başkumandanla olan irtibatını korumaya muktedir değildi. Hepsi alaylı askerlerdi. Osmanlı neferleri ise, en ciddî talim ve terbiye ile yetiştirilmişti. Üstelik Osmanlı ordusunun Karakoyunlu ve Timurlu imparatorluk orduları gibi, belki onlardan biraz üstün olduğunu sanan Uzun-Hasan, dehşetli surette yanıl-

mıştı. Bundan başka Osmanlı ordusu, o zamana kadar Asya ve Avrupa'da kesin ihtiyacına inanılmıyan top ve tüfek gibi ateşli silâhlarla mücehhezdi. Akkoyunlular ise, ateşli silâhları istihfaf ediyorlardı. Bu noktayı, muhârebe ile çağdaş olan tarihçi Neşrî: «Zîrâ (Uzun-Hasan hayatında) top, tüfenk cengini görmemiş idi» (228b) şeklinde vâzıhan ifâde etmektedir. Osmanlı kudretinin derecesini ve dayandığı temel ve sebepleri pek iyi bilen Karamanoğlu, senelerce Uzun-Hasan'ı, bu kudretin mübalâğa edildiğini telkîn ederek kandırmıştır. Bu gibi telkinlerin, daha önceki muvaffakıyetleriyle sarhoş olan devlet adamlarına derhal te'sîr ettiği, tarihteki pek çok vak'a ile sâbittir. Bu durum, Timur'un karşısında Yıldırım'ın takındığı tavra benzemektedir. Otlukbeli, XV. asrın ikinci yarısında, yâni Yeniçağ'ın ilk yarım asrında geçen dünyanın en büyük meydan muhârebesidir. Ancak 1514 Çaldıran vuruşması, Otlukbeli'ni geride bırakacaktır. Uzun-Hasan, muhârebeyi kaybettikten sonra, bu kaybı tâlih ve tesadüfün sevkıne hamledip, kendi kendini aldatmak ve hatâlı yolunda devam edip imparatorluğunu büsbütün kırdırmak yoluna gitmemiş, Osmanlı şevket ve kudretinin gerçek sebeplerini kavrıyarak, bir daha hayâtının sonuna kadar Osmanlılar'a sataşmamak için âzamî gayreti göstermiştir. Bu husus, ölürken oğullarına : «Osmânoğlu ile asla muhârebe etmeyesiz!» (Neşrî, 228b) şeklindeki vasiyeti ile sabittir. Oğulları, bu âkılâne nasihati tutmuşlardır.

Vezîr-i âzam Mahmud Paşa, yanına Rumeli beylerbeyi Has Murâd Paşa'yı alarak, Fâtih'in emriyle keşif hareketine çıkmıştır. Has Murad Paşa'nın tümeni ihtiyatsız bir şekilde Fırat'ı geçince, karşısında ansızın Akkoyunlu ordusunu bulmuştur. Pusuya düşen Paşa, şehîd olmuş, maiyetinde bulunan meşhur akıncı kumandanı Turahanoğlu Ömer Bey, Rumeli defterdârı (mâliye müsteşarı) Ahmed Çelebî, Fenârî-zâde Ahmed Paşa, Aydın Beyoğlu Hacı Bey, Akkoyunlular'a esîr düşmüştür. Has Murad Paşa, Paleologos imparatorluk hânedânından bir prens olup, Müslüman olmuş ve Türk hizmetine girmiştir. Aksaray'da, Vâlide Camii'nin arkasındaki zarif camii o yaptırmıştır.

Bu Akkoyunlu muvaffakıyeti ve Murad Paşa'nın 12.000 kişilik tümeninin büyük kısmının şehîd ve esîr olması, Fâtih'i kızdırmış ve yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Bu vak'a, Otlukbeli vuruşmasından 7 gün önce, yani 4 ağustosta cereyan etmiştir.

Bundan sonra iki büyük ordu, Otlukbeli sahrasında karşı karşıya gelmişlerdir. Otlukbeli, Erzincan ile Tercan arasındadır. Eskiden bu mevkıe «Başkent», şimdi «Başköy» denilmektedir (nahiye merkezi).

Osmanlı ordusu, 5 kolorduya ayrılmıştı. Merkezdeki kolorduya Padişah, sağ cenahtaki kolorduya Şehzâde Bâyezid, sol cenahtakine Şehzâde Mustafa kumanda ediyor, diğer iki kolordu geride bulunuyordu. Şehzâde Bâyezid'in yanında kurmay başkanı olarak Gedik Ahmed Paşa, Şehzâde Mustafa'nın yanında da Anadolu beylerbeyi Dâvud Paşa vardı. Osmanlı ordusunun mevcudu 190.000 kişi idi. Bunun 100.000'i muhârip sınıflar, 90.000 kadarı da yardımcı sınıflar idi. Gayrimuhariplerin bu kalabalıklığı, Osmanlı ordusunun, o sırada bütün dünya ordularından nakliye, istihkâm, sıhhiye ve levâzım gibi hususlardaki mutlak ve kayıtsız şartsız üstünlüğü dolayısiyledir (Babinger, Fransızca trc., 371).

Cihanın hiçbir ordusunda o sıralarda tahayyülüne dahi cesaret edilemiyen disiplin, saf nizamı, teşkilât, yürüyüş, birlik, giyim-kuşamı haiz Osmanlı ordusunu görünce, Uzun-Hasan'ın: «Vay kahbe Osmânoğlu, ne deryâ düzmüş!» diye hayretini izhâr etmesi meşhurdur. Uzun-Hasan'ın sağ cenahına velîahdi şehzâde Uğurlu-Mehmed Bey, sol cenahına da diğer oğlu Şehzâde Zeynel Bey kumanda ediyordu. Sağ cenahta ayrıca Karamanoğlu Pîr-Ahmed Bey, Mehmed Bey, Süleyman Bey, Mühürdâr Şeyh-Ali, Velîbeyli Ali Bey, sol cenahta Timuroğlu Muhammed Bâkır Mirza ile kardeşleri Muzaffer ve Zeynel Mirzalar, Rüstem Bey, Süleyman Bey, Şâh-Mehmed Bey bulunuyordu. Akkoyunlu öncü (pîşdâr) kuvvetlerine Bayındır Tarancı Bey kumanda ediyor, maiyetinde Ali Mirza ile Bürcek, İbrahim-Şâh ve Gâvur İshak Beyler bulunuyordu. Ali (veya Ali-Han) Mirza, Uzun-Hasan'ın 9 oğlundan biridir. Uzun-Hasan'ın kolordusu, Fâtih'inkiyle, Uğurlu-Mehmed'in kolordusu Şehzâde Bâyezid'inkiyle, Zeynel Mirza'nın kolordusu ise, Şehzâde Mustafa'nınki ile karşı karşıya idiler. Osmanlı ateşli silâhları, neticeyi daha baştan tâyin etmiş bulunuyordu (Babinger, 373). Bilindiği gibi Uğurlu-Mehmed Mirza, Otlukbeli'nden az sonra babası ile bozuşup Osmanlı hizmetine girmiş, Fâtih kendisine tek kızı Geverhan Sultân'ı vermiş ve «paşa» unvânıyle beylerbeyi yapmıştır.

Şehzâde Mustafa'nın, Akkoyunlu sol cenahına yüklenip Zeynel Mirza başta olmak üzere bu cenahın kumandanlarını öldürmesi, Osmanlılar için zafer işâreti teşkil etmiştir. Şehzâde Mustafa, Rumeli kuvvetlerine kumanda ediyordu. Zeynel Mirza'nın ölüsü, babasının yanına taşınmış, sonra Hısn-Keyfâ'ya (Hasankeyf) götürülüp gömülmüştür. Bu arada Timuroğulları'ndan 3 imparatorluk prensi kardeş, Muhammed Bâkır, Zeynel ve Muzaffer Mirzalar da esîr düşmüşler ve diğer Akkoyunlu kumandanları ile beraber Amasya'ya sevk olunmuşlardır (Hammer, III, 165-6).

Muhârebe nasıl Şehzâde Mustafa'nın bir zaferi ile başladıysa, son ve nihaî darbe de kardeşi Şehzâde Bâyezid tarafından vurulmuştur. Babasının emriyle tam zamanında taarruza geçen Şehzâde Bâyezid, muhârebenin 8. ve sonuncu saatinde, bütün cenahları çözülmek üzere bulunan Akkoyunlu ordusuna kesin darbeyi indirmiştir. Şehzâde Bâyezid, Uzun Hasan Bey'in otağına kadar ilerlemiş, Akkoyunlu İmparatoru, sür'atiyle meşhur arap atını, mahmuzlariyle yaralıyarak canını kurtarabilmiştir. Akkoyunlu imparatorluk otağı ve hazinesi, Osmanlılar'ın eline geçmiştir.

Fâtih'in birliklerini ve topçu ateşini dehâsına has bir şekilde kullanması, kesin neticenin 8 saat içinde alınmasına âmil olmuştur. Akkoyunlu zayiatı müthiş olmuş, 170 Akkoyunlu kumandanı ve birçok prens Osmanlılar'a esir düşmüştür. Bütün Akkoyunlu esirlerinin sayısı 5.000 kadardır. Uzun-Hasan, çadırını, hazinelerini ve sancaklarını bırakarak dört nala muhârebe meydanından uzaklaşırken, suçu maiyetindeki Karamanoğlu Pîr-Ahmed Bey'e (ki Fâtih'in halasının oğludur) atmış : «Behey Karamanoğlu, demiştir; hânedânın harâb olsun! Bed-nâm olmama sebeb oldun. Benim Osmânoğlu ile ne işim vardı?»

Fâtih, Akkoyunlu döküntülerini ve Uzun-Hasan'ı tâkıyb ettirmemiştir. Akkoyunlu Türkmen atlıları çok şeci muhârip oldukları için, ümitsizlik içinde ve çetin bir arazide Osmanlılar'ın lüzumsuz zâyiat vereceğini düşünmüştür. Fâtih Sultan Mehmed, Otlukbeli zafer sahrasında 3 gün kalmıştır (*Tâcu't-Tevârîh,* I, 540). Devletin Timur'dan beri karşılaştığı bu en büyük tehlikenin atlatılması dolayısiyle Fâtih, Allah'a şükran hislerini ifâde etmek üzere 40.000 esiri satın alıp âzâd etmiştir (esir âzâd etmek İslâm dininde, en büyük sevaplardan biridir).

Bundan sonra Osmanlı devleti için, bir Akkoyunlu problemi mevcut olmamıştır.

24 ağustosta Şarkîkarahisar (Şebinkarahisar), Akkoyunlular'dan alınmış ve Osmanlı hududu, doğuya doğru bir miktar ilerlemiştir. Muhârebenin zafer-nâmeleri belli başlı bütün hükümdarlara merasimle gönderilmiştir. Bilhassa Akkoyunlu düşmanı olan Timurlu imparatoru Sultan Hüseyin Baykara'ya gönderileni, pek mutantandı.

Böylece Uzun-Hasan Bey, hayatının başlıca akılsızca hareketini, Osmanlı devleti gibi bir cihan imparatorluğu ile rekabete düşmekle göstermiştir. Erzincan ovasında halledilen bu dâva sonunda Akkoyunlu imparatorluğu, bir daha asla kavuşamamak üzere, şevketine öldürücü bir darbe yemiş, az zaman içinde parçalanıp

gitmiştir. Bu darbenin meyvasını, çeyrek asır sonra, Şâh İsmail Safevî toplamıştır. Bununla beraber Uzun-Hasan'ın dehâsı, boyunun ölçüsünü aldıktan sonra, artık Osmanlılar ile iyi geçinmek siyâsetine derhal verdiği kararla, bir defa daha kendini göstermiştir. Gerçekten Akkoyunlu Sultanı'nın ilk işi, Tebrîz'e döner dönmez, Osmanlılar'a karşı başlıca müttefikleri olan Macaristan ve Lehistan elçilerini, memleketlerine iade etmek olmuştur (Babinger, 377). Yalnız akrabası olan Venedik elçisi Zeno'yu muhafaza etmiştir. Bu hareket, Avrupa için bir yıkım demekti ki, tesirleri, aşağıda incelenecektir. Böylece Büyük Avrupa Harbi'nin kesin sonucu Avrupa'da değil, Anadolu'da, Erzincan Ovası'nda alınmıştır. Bu keyfiyet, stratejik harbin garip tecellilerinden biridir. Otlukbeli darbesinden sonra, Avrupa için harbi kazanabilmek ümidi mahvolmuş bulunuyordu.

Otlukbeli, Uzun-Hasan'ın bütün gururunu kırmıştır. Öyle ki, bu mutaazzım Türk imparatoru, sulh istiyen mektubunda, Fâtih'e sanki metbûu gibi hitab etmiştir. Osmanlılar'la her hangi bir hâdise çıkartmamaya kararlı olduğu halde Uzun-Hasan, Osmanlı dostluğunda asla samimî olmamıştır. Nitekim Otlukbeli'nden bir müddet sonra, tekrar Avrupa devletlerini Türkiye aleyhine kışkırtmıştır. Fakat bu hususu haklı görmek icab eder. Çünki Avrupa'da sulha kavuşunca Fâtih'in, Akkoyunlu devletini tamamen yıkacağını sanmıştır. Aslında Fâtih'in böyle bir niyeti yoktu ve Büyük Türk Hâkanı, İtalya'nın fethini hazırlıyacak teşebbüslerle meşguldü. Bu yeni kışkırtma, Fâtih'in gözünden kaçmamıştır. Bunu öğrenir öğrenmez Fâtih, Sultan Hüseyin Baykara'ya, Herât'a elçi göndermiş, iki taraftan yürümek sûretiyle Akkoyunlu imparatorluğunu haritadan silmek teklifinde bulunmuştur. Fakat 6 ocak 1478'de Uzun-Hasan'ın ölümü, bu projenin ele alınmasına lüzum bırakmamıştır. Esasen Fâtih'in bu teşebbüsü, Akkoyunlular'a gözdağı vermek için yaptığı sanılır. Zira Hüseyin Baykara, hiçbir şekilde fütûhat siyâseti tâkib etmiyordu

Uzun-Hasan Bey, rakîbi Fâtih Sultan Mehmed'den 9 yaş büyüktü (1423'te Âmid = Diyarbakır şehrinde doğmuştur). «İri, uzun boylu ve güzel bir adamdı... Yüzü açık renkte idi... Sohbeti hoştu... Sevimli bir hükümdâr idi...» (Contarini, *Viaggio,* 73a). Bir İtalyan seyyahı, bizzat gördüğü Akkoyunlu Sultanı'nı, bu kelimelerle tavsif etmektedir. Uzun-Hasan'ın Tebrîz'deki Heşt-Behişt («Sekiz Cennet») Sarayı, azamet itibariyle Istanbul ve Edirne sarayları ayarında idi. «Uzun-Hasan'ın ordugâhında öyle bir sessizlik vardı ki, insan kendini bir mâbedde sanırdı» (Berchet,

Venezia e Persia, 134). Akkoyunlu ordusu, çok iyi bakılan bir ordu idi. Bu neferin yıllık maaş, tahsisat ve geliri 40-60 duka (150 - 225.000 TL.) idi *(Aynı Eser,* 134).

Şehzâde Mustafa'nın Ölümü (19 Ağustos 1474)

Otlukbeli'nde mühim rol oynıyan ve bir yıl önce de Kıreli zaferini kazanan Şehzâde Mustafa, büyük bir kumandan, ileri görüşlü ve gözü pek bir askerdi. Çeşitli branşlarda âlimdi. Fakat böbreklerinden rahatsız bulunan Şehzâde, Akkoyunlu seferindeki sür'atli ve yorucu harekâttan müteessir olarak, şiddetle hasta düştü. Dönüşte Konya'ya varmadan Niğde civarında Borpazarcığı'nda 19 ağustos 1474'te öldü (Kemâl-Paşa-zâde, VII, 335). Bu ölüm, Fâtih'i büyük teessürlere gark etti. Bursa'ya nakledilen Şehzâde'nin na'şı, dedesi II. Murad'ın türbesi yanında inşa edilen türbeye gömüldü. Bu türbeye «Şehzâde Mustafây-ı Atıyk Türbesi» denir. Şehzâde, erkek çocuk bırakmamıştır. Kendisinin Fâtih'in büyük oğlu mu, ortanca oğlu mu olduğu, yani Bâyezid'den büyük mü, küçük mü olduğu pek sarih değildir. Ekseri kaynaklar Bâyezid'in büyük olduğunu yazmakla beraber, bu husus pek vâzıh değildir. Şehzâde Mustafa, Taht-ı Karaman'da, yâni Konya beylerbeyiliğinde büyük bir iktidarla vazife görmüş, henüz Osmanlı idaresine giren bu Osmanlı düşmanı ve mağrur muhitte kendisini ve temsil ettiği devleti sevdirmiş, Karamanoğulları'nı unutturmuştur. Yerine Kastamonu'da İsfendiyâr Tahtı'nda oturan kardeşi Cem, Konya valisi olmuştur (Cem bu sırada 15 yaşında idi).

Otlukbeli'nden Sonra Avrupa Devletleri'nin Durumu

İzmir, Antalya, Midilli limanlarını bombardıman etmiş olan büyük Haçlı Donanması'nın, Otlukbeli üzerinde hiçbir tesiri olmamıştır. Bu donanma, Osmanlı Donanması'na hiçbir darbe indirmeye muvaffak olamadığı gibi, Akdeniz kıyılarından Türkiyeye asker de çıkaramamıştır. 100 küsur saff-ı harb gemisinden müteşekkil Müttefik Donanma, Otlukbeli haberini alınca dağılmış, gemiler, kendi memleketlerine çekilmişlerdir (Babinger, 379). Bu donanmanın yarı kuvvetini Venedik, gerisini Papalık, Napoli, Kıbrıs, Rodos gemileri teşkil ediyordu.

Otlukbeli'nden sonra Toroslar'a ve Fırat'a kadar olan sahalarda Osmanlı hâkimiyeti, münakaşa edilemez bir şekilde kesinleşmiş, Yıldırım Sultan Bâyezid devrindeki sınırlara erişilmiştir.

Bununla beraber Fâtih, halasının oğlu olan Karamanoğlu Kasım Bey'e, kayd-ı hayat şartıyla İçel beyliğini vermiştir (Babinger, 385). Şu şart ile ki, Kasım Bey ölünce, yerine kimse geçemiyecek, İçel doğrudan doğruya devlete katılacaktı.

Otlukbeli, Türkiye'yi büyük bâdireden kurtarmıştır. Zira Müttefikler'in kararına göre Osmanlı devleti ortadan kaldırılacak, Büyük Türk Hâkanlığı tâcı, Uzun-Hasan'a, Bayındır hânedânına geçecekti. Müttefikler, bütün Rumeli'ni istiyorlardı. Fakat Uzun-Hasan'ın Istanbul ve Gelibolu'yu Müttefikler'e bırakmak niyetinde olmadığı, Üsküdar dahil bütün Anadolu ile iktifa etmek istemediği anlaşılmaktadır. Ancak Otlukbeli'nde farz-ı muhâl Uzun-Hasan, Osmanlılar'a Timur'un yaptığı gibi öldürücü bir darbe vurmaya muvaffak olsaydı bile, bu projenin gerçekleşebilmesi son derece şüpheli bir keyfiyetti. Diyelim ki, hânedanlarına taparcasına bağlı olan Osmanlı Türkleri, Fâtih ile 3 oğlu esir veya şehîd edildiği takdirde, başka şehzâde olmadığı için mecburen bir Türk ve Sünnî hânedân olan Akkoyunlular'ı imparatorluk tahtına kabûl etsinler ve bu hususta hiçbir mukavemette bulunmasınlar. Bu takdirde dahi, Osmanlı'ya öldürücü darbeyi tek başına vuran Uzun-Hasan, Avrupa'daki Türk topraklarını Hıristiyan devletlere bırakmazdı. İstese de bırakamazdı. Zira bırakmak istediği takdirde Osmanlı Türkleri, hattâ bütün İslâm âlemi ile başı tam mânâsiyle belâya girerdi. Yâni bir Müslüman devletinin yardımına muhtaç oldukları müddetçe, Avrupa için, Türkler'i Balkanlar'dan söküp atmak ümidi yoktu. Bu husus, ancak birleşik Avrupa tek başına Türkiye'ye karşı büyük bir darbe indirebildiği takdirde bahis mevzuu olabilirdi (krş. Babinger, 384).

Asya'dan tehdit edilmiyen bir Türkiye'nin, birleşik bir Avrupa tarafından bile yenilemiyeceği, uzun ve pahalı tecrübeler neticesi iyice anlaşılmıştı. Bu hakikatten, Avrupa devletleri içinde en gerçekçi siyâset tâkip etmekle mâruf bulunan Venedik Cumhuriyeti tarafından gaflet edilmesine imkân yoktu. Onun içindir ki, Akkoyunlu ve Karamanlı ittifakına bu derecede değer verilmişti. Bu ittifak çözülünce, Venedik başta olmak üzere bütün Türkiye ile muhârip bulunan Avrupa devletlerine, daha ağır zayiata uğramadan sulh istemek düşüyordu. Nitekim öyle olmuştur. Büyük Harb, Otlukbeli'nden sonra daha 6 yıl devam etmekle berâber, artık kesin netice belli olmuş, harbin Avrupa tarafından kazanılmasına maddî imkân bulunmadığı tezâhür etmiştir.

Otlukbeli, Anadolu'da Osmanlılar'a hiçbir kuvvetin ve devletin rakîp olamıyacağını da göstermiştir. Anadolu'nun şurasında, burasında toprak sâhibi olan diğer Müslüman devletler, bundan

böyle bu ülkeleri muhafaza için, Osmanlılar'la çok titiz ve ince bir siyâset tâkip etmeye mecburdular.

Papa IV. Sixtus'un 6 kardinalini bütün Avrupa devletlerine yollıyarak Haçlı ruhunu alevlendirmesinden 2 yıl sonra Otlukbeli'nde, Avrupa'nın bütün ümitleri iflâs etmişti. Birleşik bir Avrupa donanmasının da, Avrupa ordusu gibi, Türkiye ile başa çıkamıyacağı anlaşılmıştı. Nitekim daha 1470 Ağrıboz seferinde Avrupa donanması, Ağrıboz Boğazı'nı tutan Türk donanmasına taarruza cesâret edememiş, âtıl mevkide kalmış, Ağrıboz'un Avrupa'yı o derece telâşa veren fethine seyirci olmuştur. Fâtih'le harb hâlinde bulunan 20 kadar devletin mutlak şekilde en kuvvetlisi olan Akkoyunlular'ın Otlukbeli'nde yedikleri öldürücü darbeyi öğrenen Haçlı donanması, birleşmeleri için yapılan bunca fedakârlığı unutarak, dağılmaktan başka çâre görememişlerdir (Hammer, III, 178-9).

Bu sıralarda dünyada 17 büyük devlet bulunuyordu : Türkiye, Mısır (Memlûkler), İran (Akkoyunlular), Hindistan (Dehli Sultanlığı), Güney Hindistan (Behmenîler), Çin, Timurlular, Fas, Venedik, Almanya, Macaristan, Lehistan, Fransa, İngiltere, Napoli, Aragon ve Kastilya.

Sultan Uzun-Hasan Bey'in, Fâtih'e karşı, harbden vazgeçmek için yaptığı nihâî, yâni kendi cephesinden en fedakârca teklifler, Fâtih devrinde Osmanlılar'ın Anadolu'da kazandıkları bütün yerlerin terki idi. Buna göre Uzun-Hasan, kayınpederine ait olan Trabzon imparatorluğu ile taht müddeîleri yanında, Tebrîz'de yaşıyan (Kızıl-Ahmed ve Pîr-Ahmed Beyler) İsfendiyâr ve Karaman beyliklerinin iâdesini, eski hallerine gelmesini, yâni istiklâllerini istiyordu. Bu takdirde ise, bu 3 devletin, Akkoyunlu nüfuz sahasına geçeceği, bir daha istiklâllerini Osmanlılar'a kaptırmamak için Uzun-Hasan'ın en sâdık bendesi olacakları muhakkak ve tabiî idi. Halbuki Fâtih, Fırat ve Toroslar ile Tuna arasındaki kesin hâkimiyetini kurduktan ve Karadeniz ile Ege'yi Türk gölü hâline getirdikten sonra, Yunan Denizi'ni ele geçirmeyi, Venedik'i boğmayı, İtalya'yı fethetmeyi düşünüyordu. Üstelik Uzun-Hasan'ınkine benzer ultimatomları kabûl ettiği takdirde, cihanın en büyük imparatoru olduğu iddiasından da vazgeçmesi lâzımdı (Babinger, 386).

1474'te Gedik Ahmed Paşa, 3. Kilikya seferini yaptı. Bu sefer tekrar Silifke, Ermenek, Develikarahisar gibi yerlerden Karamanlılar'ı kovan Osmanlılar, Kasım Bey'in, Osmanlı ordusu çekilince

Silifke'yi tekrar ele geçirmesine mânî olamamışlar ve buna emrivâki gözüyle bakıp Kasım Bey'in ölümünü beklemekten başka bir teşebbüse girişmemişlerdir.

Şehzâde Mustafa'nınki gibi, genç kardeşi Cem'in de Karaman valiliği pek verimli olmuştur. Bu iki şehzâdenin mâhirane ve titiz idarelerinden sonra halk, Karamanoğulları'nı tamamen unutmuş, onları huzursuzluk unsuru olarak görmeye, yani tamamen bir Osmanlı gibi düşünmeye başlamıştır. Şehzâde Cem, yaşına rağmen, bu eski krallığı büyük dirayetle idare etmiştir. İlmi ve san'atı —bu hareketlere şahsan da iştirak ederek— fevkalâde korumuştur. Karamanlı bilginlere ve san'atkârlara büyük teveccüh gösterdiği gibi, Türkiye'nin başka taraflarından da mârifet erbâbı celbetmiş ve Karaman topraklarının en az iki asırlık mahallîlik ve kapalılığına son vermiş, bu verimli ve sevimli toprakları, imparatorluğun büyük aktivitesine katılan bir ülke hâline getirmiştir. Umumî spor gösterilerine bizzat katılıp büyük muvaffakıyet gösteren genç, zekî, bilgin ve sevimli Şehzâde, halkın geniş ölçüde sevgisini kazanmıştır (Hammer, III, 183).

V

FÂTİH, KUZEY KARADENİZ ve İTALYA -KIRIM'IN İLHÂKI- CİHAN İMPARATORLUĞU'NUN TEMELLERİNİN ATILMASI (1473 - 1481)

A. BÜYÜK HARBİN SONU ve TÜRKİYE'NİN ZAFERİ

Büyük Harbin Son Safhası

AKKOYUNLU krizinin kronik safhasında Fâtih, Venedik ve Macaristan'ı —mümkin olabildiği nisbette— uyutmaya çalışıyordu. Büyük Türk Hâkanı'nın —Avrupalılar'ın ifadesine göre «Büyük Türk»ün— elçileri, Budapeşte'de Kral'a sulh teklifleri arzediyorlardı. Bununla berâber Venedik, Macaristan ve Almanya'ya, yâni koalisyonu teşkil eden Avrupa devletlerinin en kudretlilerine karşı yapılan müthiş akınlar durdurulmamıştı. Çünkü kuvvet gösterisi olmaksızın yapılan sulh isteklerinin ve uyutma teşebbüslerinin düşmanda aksi tesir yapacağı malûmdu. Avrupa devletleri arasında da rekabet, hattâ düşmanlık büyüktü ve Türkiye'ye karşı birleşmiş olmak, çok defa bu vaziyeti örtemiyordu. Almanya imparatoru III. Friedrich'in düşmanı olan Macaristan kralı Matthias, Türk akıncılarının Avusturya'yı altüst etmeleri karşısında memnuniyet duyuyordu. Kral'ın sefirleri 1473 başında Istanbul'a geldiği zaman, Türkiye Padişahı, büyük Akkoyunlu seferine hazırlanıyordu, hareket etmek üzereydi. Elçiyi Istanbul'da kabûl etmedi ve alt kademedeki Türk diplomatları tarafından binbir siyasî müzakere ile oyalanan Macar elçisi, Padişah'ın arkasından gittiği Anadolu'da, Sıvas'ta huzura kabûl edilinceye kadar tam 3 ay bekletildi. Anadolu'daki kudretli müttefik Uzun-Hasan, ölüm darbesini yerken, kral Matthias, elçisinin pek başarılı sulh konuşmaları yaptığı kanaatinde idi. Otlukbeli zaferi gerçekleşince, türlü tatlı vaitlerle uyutulmuş olan elçiye, sulh yapılmıyacağı ve harbe devam edileceği bildirilip Macaristan'a iade edildi. Aynı

anda Istanbul'dan emir alan Mihaloğlu Ali Bey, korkunç Macaristan akınlarına başladı. Bir müddet evvel Alman toprakları çiğnendiği için memnun olan Matthias Corvinus, şimdi akıncıları, kendi ülkelerinde görmek felâketine dûçar oluyordu. Boğdan (Moldavya) seferine takaddüm eden aylarda Fâtih, Macaristan'a yeniden sulh müzakereleri açılmasını teklif etti. Fakat arka arkaya iki kere sahte sulh tekliflerine yanaşıp mütarekeyi kabûl eden Matthias, üçüncü kere aynı hatâya düşmedi ve teklifi reddeyledi. Türkiye, düşmanlarını teker teker yere sererken Venedik, ciddî hiçbir teşebbüste bulunmuyordu. Venedik, Türk topraklarını tehdid edecek bir orduya mâlik değildi. Ordusu, kendi topraklarını savunmaya ancak kâfi geliyordu. Venedik'in bütün kudreti, büyük donanmasında, ince diplomasisinde ve zenginliğinde idi. Esâsen Venedik de Türkiye tarafından son saate doğru itiliyordu. Her şey bunu gösteriyordu. 1477 sonbaharında Bosna sancakbeyi ve akıncı kumandanı İskender Paşa'nın Kuzeydoğu İtalya'ya yaptığı akın, Osmanlı tarihinin bu çeşitten en meşhur hareketlerinden birini teşkil ediyordu. Bu seferde akıncılar, Türkler'in «Aksu» dedikleri Isonso ve Tagliamento ırmaklarını geçip Venedik Ovası'nı yaktılar. Venedik ticaret ve iktisadiyatı mahvolmak raddelerine gelmişti. Venedik ise, ticâret ve iktisadî kudretiyle yaşıyan bir devletti. Cumhuriyet'in XV. asrın son çeyreğinde Asya'dan alıp Avrupa'ya sattığı malların yekûnu 37 milyar TL. gibi muazzam bir yekûna bâliğ oluyordu (Pirenne, II, 363). İşte bu ticâret, Türkiye ile girişilen Büyük Harb'de, temellerine kadar sarsılmıştı.

1467'de Türkler'e karşı İtalya birliği âdetâ ihyâ edilmişti. Siena, Lucca, Modena, Pisa, Mantua, Ferrara, Trento beyliklerine varıncaya kadar bütün İtalyan devletleri, Türkiye'ye karşı tecavüzî muâhedelerle birleşmişlerdi (Pirenne, II, 237, 238). İtalyan devletlerinin şüphesiz ve kesin şekilde en mühimmi olan Venedik, Avrupa'nın bile en zengin devleti idi. Avrupa saraylarına ilk defa olarak daimî elçi gönderen XV. asırda Venedik olmuştur. Ondan önce devletler birbirlerine lüzumu hâlinde elçi gönderirlerdi; mukim elçiler yoktu. «Balyos» denen bu büyükelçilerden biri de Istanbul'da idi. Venedik ticâret filosu, XV. asrın son yarısında Fâtih ve II. Bâyezid devirlerinde yediği büyük darbelerden önce, 3.500 gemiden müteşekkildi ve şüphesiz dünyanın birinci ticâret filosu idi. Yıllık Venedik ticâret hacmi 37 milyar TL.'nı buluyordu. Bu rakam, Avrupa'nın geri kalan diğer bütün Hıristiyan devletlerinin ticâret hacimlerinin yekûnuna eşitti (Pirenne, II, 236). Türkiye'nin bu kudretli rakîp ve düşmanını biraz daha yakından tanımak, bahsimize aydınlık tutmak bakımından faydalıdır.

XV. Asır Sonlarında Venedik'in Durumu

Venedik, Avrupa'nın pek güclü bir devleti idi. Deniz ticaretinin verdiği zenginlik, onu Avrupa devletlerinin kıyas kabûl etmez şekilde en zengini yapmıştı. Venedik'in ticaret ve harb donanması, yalnız Avrupa'da değil, bütün dünyada birinci idi. İşte Fâtih, bu birinciliği, Türkiye lehine Venedik'ten alacaktır. Daha 1422'de Venedik, Paris'ten sonra Avrupa'nın en büyük Hıristiyan şehri olup, nüfusu 190.000 idi (Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü,* I, 100). 1423'te Venedik Cumhuriyeti'nde tedâvül eden paranın miktarı 10.000.000 duka altınına bâliğ oluyordu *(Aynı Eser,* I, 101). Bu para, yılda 4.000.000 altın kâr getiriyordu (1 duka altının XV. asırda iştirâ kıymetini bulmak için, aşağı yukarı 3.750 TL. ile çarpmak lâzımdır). Devlet bütçesi 1.100.000 duka idi. 1.000 vatandaşın yıllık geliri, 4.000 ile 70.000 duka arasında olup, diğerlerininki yılda 4.000 dukadan azdı. Bu 1.000 vatandaşın hepsi asilzâde idi *(Aynı Eser,* I, 101). Venedik'in 3.000 küçük, 300 büyük, 45 çok büyük gemisi vardı. Bu gemilerin mürettebatı 36.000 kişiyi buluyordu. Tersanelerde çalışan 16.000 işçi ile beraber denizcilerin adedi 52.000'e ulaşıyordu *(Aynı Eser,* I, 101). Venedik, dünyanın birinci gemi sanayiine mâlik olup, dünyanın en büyük tersaneleri Venedik'te idi (Fâtih çağında bu dünya birinciliği de Türkiye'ye geçecektir). Venedik'teki evler ve diğer mülklerin değeri 7.000.000 duka idi; bunlar yılda 500.000 duka kira getiriyordu *(Aynı Eser,* I, 101).

Floransa da Venedik'ten sonra büyük bir zenginliğe kavuşmuştu. Devlet bütçesi 1338'de 300.000 altın gulden iken 1453'te 1.000.000 altına çıkmıştı. 1338'de 90.000 olan Floransa şehrinin nüfusu, XV. asırda 100.000'i aşmıştı *(Aynı Eser,* I, 109). 1422'de devlette tedavülde olan para, 2.000.000 altın gulden, yani Venedik' teki emisyonun 5'te 1'i idi *(Aynı Eser,* I, 111).

Burckhardt'ın *İtalya'da Rönesans Kültürü* adlı klâsik eserinden aynen aldığımız aşağıdaki satırlar (I, 132-5) mühimdir:

«XV. asırda açıktan açığa, hiçbir çekingenlik göstermeksizin Türkler'le işbirliği yapılıyordu. Siyasî bir nüfuz vasıtası olarak böyle bir hareket, aynı çeşitten olan diğer hareketlerden farklı bir şey sayılmıyordu. «Batı Hıristiyan birliği» inancı, daha Haçlı Seferleri sırasında çok ciddî olarak sarsılmış bulunuyordu. II. Friedrich, bu inançtan sıyrılmış olsa gerektir. Ancak Yakın Doğu milletlerinin yeniden batıya doğru akın etmeleri, Bizans'ın içinde bocaladığı tehlike ve nihayet çökmesi, genel olarak batı milletlerinde, aynı gayreti değilse bile, eski ruh hâletini canlandırmıştı. Fa-

kat İtalya, bu hususta genel olarak istisna teşkil ediyordu. Türkler karşısında duyulan korku ve gerçek tehlike ne kadar büyük olursa olsun, hatırı sayılır İtalyan hükûmetleri arasında bir tanesini bulmak hemen hemen mümkin değildir ki, Fâtih Sultan Mehmed ve bunun halefleri ile diğer İtalyan devletlerine karşı anlaşmaktan çekinmiş bulunsun. Hakikatte Türkler'le işbirliği yapmamış olan devletler var idiyse bile, her biri, diğerleri hakkında, Türkler'le anlaşacakları kanaatini besliyordu. Çünkü Türkler'le anlaşmak, Venedik sarnıçlarını zehirlemek üzere adamlar göndermekten (meselâ Venedikliler, Napoli tahtının mirasçısı Alfonso'yu böyle bir harekette bulunmakla itham ediyorlardı) daha fena bir hareket değildi. Sigismondo Malatesta gibi bir cânîden, Türkler'i İtalya'ya dâvet etmekten daha iyi bir hareket beklenmiyordu. Fakat Napoli'deki Aragon hânedânı hükümdarları —ki vaktiyle Fâtih Sultan Mehmed, sözde diğer İtalyan hükûmetlerinin tahriki ile, Otranto'yu bunların elinden almıştı— II. Sultan Bâyezid'i Venedik'e karşı kışkırtıyorlardı. Aynı suç, Lodovico Moro'ya da yüklenmektedir. Devlet vak'a-nüvîsi, şöyle yazıyor: «Savaşta ölenlerin ruhları, haykırarak ondan öc alınmasını diliyorlar». Her şeyin haber alındığı Venedik'te, Moro'nun kuzeni ve Pesaro hükümdarı Giovanni Sforza'nın, Milano'ya seyahat etmekte olan Türk elçilerini barındırmış olduğu da biliniyordu. XV. yüzyıl papalarının en fazla saygıya değer olanları V. Nicolaus ile II. Pius, Türkler yüzünden duydukları derin üzüntüler içinde ölmüşlerdir. Hattâ II. Pius, şahsen sevk-u idâre etmek istediği bir Haçlı seferinin hazırlıkları ile meşgul bulunduğu bir sırada gözlerini kapamıştır. Buna mukabil bu papaların halefleri, bütün Hıristiyanlık âleminde aynı amaçla toplanan paraları kötüye kullanarak başka yerlere dağıttılar ve gene bu maksatla vücuda getirilen endüljansın, bunu şahsî kazançları için ticaret spekülasyonunda kullanmak sûretiyle, kutsallığını giderdiler. VIII. Innocentius, Osmanlı padişahı II. Bâyezid'in verdiği yıllık bir para karşılığı olarak kendini, kaçak Osmanlı şehzâdesi Cem Sultan'ın zindancıbaşısı mevkiine düşürmeye muvafakat ediyor, VI. Aleksandr ise, İstanbul'da Lodovico Moro'nun Türkler'i Venedik'e karşı hücuma geçirmek yolunda sarfettiği gayretleri (1498) destekliyor. Bunun üzerinedir ki Venedik, bir konsil toplamakla, Papa'yı tehdit ediyor. Görülüyor ki, Fransa kralı I. François ile Kaanûnî Sultan Süleyman arasında yapılıp adı o kadar kötüye çıkarılan bağlaşma, kendi nev'inde yeni ve o vakte kadar işitilmemiş bir şey değildir.— Üstelik Türk hâkimiyeti altına girmeyi pek o kadar korkunç bir şey olarak saymıyan halk kitleleri de mevcuttu. Bunlar,

sırf kendilerini ezen hükûmetlerini tehdîd etmek için, bu isteği ortaya atmış olabilirler. Böyle davranmış olsalar dahi, gene de bu arzu, bu fikrin yabancı olmadığına ve az-çok benimsenmiş bulunduğuna bir delil teşkil eder. Daha 1480 tarihinde Batista Mantovano açıktan açığa ifâde ediyor ki, Adriya Denizi kıyılarında oturan ahalinin çoğu, Türk hâkimiyetinin geleceğini sezmektedir ve hususiyle Anconalılar bunu arzu etmektedirler (Doris'in *Türk Donanması Şarkısı*'nda bu arzu ifâde edilmektedir). Papa X. Leo idaresi altında Ancona, kendini çok fazla baskı altında hissettiği zaman, günün birinde bir Ravenna murahhas, Papa'nın temsilcisi Kardinal Giulio Medici'nin yüzüne şu sözleri söylemişti : «Monsenyör, Fehâmetlû Venedik Cumhuriyeti, Kilise ile bir anlaşmazlığa düşmemek için, bizi istemiyor; fakat Türkler, Ragusa'ya geldikleri takdirde, biz, onlara teslim olacağız».— Daha o zaman İtalya, İspanya tarafından boyunduruk altına alınmaya başlamıştı. Bu durum karşısında duyulan teselli, acı da olsa, büsbütün sebepsiz değildi. Çünkü bu sâyede İtalya, Türk hâkimiyeti altına girip barbarlaştırılma (yani Hıristiyan âleminden koparılma) tehlikesinden korunmuş oluyordu».

Macaristan'ın Durumu

Türk Arpad hânedânının idaresindeki Ortaçağ Macaristan'ı, Türkler'in fütûhat an'anesi üzerine kurulmuş askerî, büyük bir devletti. Fransız Anjou hânedânı devrinde, Batı Avrupa'nın birçok feodal an'anelerini iktibas etti. Türkler'e karşı Haçlı fikrini ateşliyen Hunyadi Yanoş zamanında ise, net olarak bir askerî-millî karakter gösteren bir devletti ve bu hususta Avrupa devletleri arasında öncü idi. Türkler'e karşı mücadelesinde samîmî ve musırdı. Venedik gibi kaypak ve menfaat incelikleri uğrunda idealden fedakârlık edecek karakterde değildi. Ancak gene de Venedik'in iktisadî ve Almanya'nın emperyalist tazyikıne karşı kendisini savunmak durumundaydı. Hunyadi Yanoş'un oğlu Matthias Corvinus devrinde Rönesans hareketinden müteessir olmakla beraber Macaristan, gene de net çizgilerle Batı Avrupa cemiyetinden ayrılıyordu. Lehistan gibi o da tam bir kara devletiydi. Bütün gücüne ve kral Matthias'ın dehâsına rağmen, bir denizci devlet olamamanın mahrumiyetleri içindeydi. Adriyatik yolu Venedik, Karadeniz yolu Türkiye, Baltık yolu Almanya tarafından kesilmişti. Bu yolları açmak için hiçbir ümidi de yoktu. Tek dayanak noktası, kudretli ordusu idi. Bu ordu, belki en güclü Hıristiyan ordusu idi. Bununla beraber Macaristan, tabiî hudutlara erişmiş-

ti. Güneyde Tuna hattı, onun en tabiî sınırı idi. Fakat bu sınırı tutabilmek için, Tuna'nın güneyinde hâkimiyet, hiç olmazsa nüfuz sahibi olmalıydı. Tuna hattını, Belgrad'ı elinde bulundurmakla tutuyordu. Bir kere Belgrad'ı kaybetti mi, Türkler'in Macar Ovası'na girmesine hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Hunyadi Yanoş, Belgrad uğrunda ölmüş ve Belgrad'ı hayatı pahasına savunarak, Macaristan'ın ömrünü üç çeyrek asır uzatmıştı. Fâtih'in Balkan fütûhâtı, Karadeniz ve Tuna'da Türk donanmasının hâkimiyeti, Lehistan gibi Macaristan'ı da can evinden tehdîd ediyordu. Fakat kralın ve asılzâdelerin mutlak iktidarları, böyle bir iktidarı hâiz olmıyan Lehistan'a nisbetle, Macaristan'ı çok daha güclü kılan unsurlardı. Macar kralları, birçok kereler başlarına Lehistan krallık ve Almanya imparatorluk taclarını da giymişlerdi (Iorga, *Hist. des Roumains,* 90-91).

Türkler, Macaristan'ı akınlarla yıpratmaya, iktisadî bakımdan felce uğratmaya, ondan sonra bu büyük devleti olgun bir meyva gibi düşürmeye kararlı idiler .Macar Ovası, Türk akıncılarının en hasretle baktıkları ülke olmuştu.

Orta Avrupa'ya Büyük Türk Akınları

Orta Avrupa'ya yapılan büyük Türk akınları, Büyük Harb'i Türkiye'ye kazandıran, Macaristan, Venedik, Almanya, Lehistan gibi büyük Avrupa devletlerine baş eğdiren en mühim âmillerden biridir.

Daha yıllar önce Mihaloğlu Gazi Alâeddin Ali Paşa, Macaristan'a yaptığı meşhur akında, Matthias Corvinus'un kardeşi Prens Michael ile kral Matthias'ın kızını esir etmek derecesinde muvaffakıyet göstermişti. Bu prenses, «Mehtâb Hanım» adını alarak ihtidâ etmiş ve Ali Paşa (o zaman daha «bey») ile evlenmiştir. Gazi Hasan Bey, Gazi Ahmed Bey, Gazi Mehmed Bey, Gazi Hızır Bey, Gazi Kara Mustafa Bey gibi 5 mâruf akıncı kumandanı, bu izdivaçtan doğmuştur, yâni hepsi Matthias Corvinus'un ana tarafından torunlarıdır. Bu 5 kardeş de Kaanûnî'nin ilk senelerinde ve muhtelif akınlarda şehîd olmuşlardır. Gazi-Mihaloğulları, bunların sonuncusu olan Gazi Kara Mustafa Bey'den devam etmiştir.

Fâtih, Akkoyunlu seferinde iken fırsatı nihayet yakaladığını ve Türkler'in Uzun-Hasan tarafından yenileceğini sanan Macaristan kralı Matthias Corvinus, Padişah'ın elçisinin başına çadırını yıkmak sûretiyle hakaret etmişti. Bunun üzerine Fâtih, İshak Bey-zâde Îsâ Bey'e, Macarlar'ın cezalandırılmasını bildirdi. Mihaloğlu Ali Bey, Îsâ Bey'in emriyle Tuna'yı geçti, Varadin'i aldı,

32.000 esirle döndü.— 1470'te üç kol hâlinde Karniyol, Ljubljana (Slovenya) ve Neustatel üzerine akın yapıldı. 20.000 kişilik bir düşman ordusunu dağıtan akıncılar, 8.000 esirle döndüler (Hammer, Türkçe trc., III, 140).

1471 baharında Bosna sancakbeyi ve akıncı kumandanı Gazi İshak Bey, 25.000 akıncı ile Hırvatistan, Karniyol, Karintiya, İstirya ve Slovenya'yı çiğnedi. 20.000 esir alındı. Bu akında yüzlerce küçük müfrezeye ayrılan akıncılar, Venedik kapılarına kadar vardılar. Venedik şehrinin kulelerinden, Türk akıncılarının at koşturdukları dehşetle seyredildi. Ertesi yıl, 1472'de Slovenya'nın merkezi Ljubljana tekrar vuruldu (Hammer, III, 139-40).

Türk akın tekniği şöyleydi : Muayyen yerlerde akıncı ordusu, parçalara ayrılır, o parçalar gene muayyen yerlerde daha küçük parçalara ayrılarak yollarına devâm ederdi. Her müfrezenin vuracağı şehir ve kasabalar evvelden tâyin edilirdi. Dönüşte müfrezeler, gene belirli yerlerde, fakat evvelce ayrıldıkları mevkılerde olmamak üzere birleşirler, birkaç birleşmeden sonra tekrar tek ordu hâline gelirlerdi. Bu hal, düşman ülkesini dehşet içinde bırakır, yıldırımlar ve kasırgalar gibi esip geçen akıncıların nerede, ne zaman bulundukları hakkında yüzlerce rivâyet çalkalanırdı.

Mihaloğlu Gazi Ali Paşa (1435?-1507), 1473'te fiilen Varadin şehrini zaptetmiş ve tamamen yağmalamıştı. Bu pek mâruf akıncı kumandanı, Tuna'yı hayatı boyunca kuzeye doğru tam 330 defa geçmiştir (Sûzî, *Gazavât-ı Alî Bey,* b. 234). Bu akında 18.000 akıncı bulunmuş, 900.000 hayvan ve 60.000 esir, Türkiye'ye sürülüp getirilmiştir ki, bu rakamlar, düşmanın iktisadî ve netice itibariyle harb gücünün ne şekilde kemirildiğini açıkça gösterir (Me'âlî, *Tarih Derg.,* I, 156'da).

Bu akın, Karniyol eyâletine yapılan en büyük Türk akınıdır. Frangipan hânedânına karşı yardım istiyen Hırvat asılzâdelerinden Krupalar'ın arzusu üzerine açılan bu seferde akıncılar, Hırvatistan'ı çiğnedikten sonra Karniyol'e girmişler, Ljubljana önlerine de gelmişlerdir (Slovenya'nın merkezi). Bir kol Karintiya'ya girmiştir. Burada üçe ayrılan akıncılar, sırasıyla Pork'a, Velkemark'a ve Polzensteten'e kadar ilerlemişlerdir. Ana kol, Klagenfurt'a kadar gitmiş ve yolunun üzerindeki bütün meskûn yerleri yakmıştır. Klagenfurt'tan çıkan düşman süvarî birliği dağıtıldıktan sonra, içlerinde bu şehre mensup asılzâdelerin de bulunduğu 2.000 kişi, akıncılara esir olmuştur. Sonra Guttenstein'a gelen akıncılar Volfgong'da bir düşman kuvvetini daha dağıttıktan sonra, Karintiya'dan İstirya'ya geçmişlerdir. Cilli'de kalıp 5 kasım 1473'te Vin-

dischgraz'a girmişler, burada da 3 gün geçirmişlerdir. Ayın 9. günü Sunstein kasabasına vâsıl olmuşlardır. Başka bir kol, 1 kasım günü Gor önlerine varmıştır (Hammer, Türkçe trc., III, 141).

1474 sonbaharında sıra, Lehistan'a geldi. Akıncılar, Lehistan'ın Podolya ve Galiçya eyâletlerini çiğnediler (Hammer, III, 204). Aynı yıl, Erdel'e (Transilvanya) 9. Türk akını yapıldı (bu ülkeye ilk Türk akını 1391'de Yıldırım Bâyezid zamanında, 8. akın ise 1442'de II. Murad zamanında ve Varna zaferinden 2 yıl önce yapılmıştır). Erdel akınına, Semendire sancakbeyi Malkoçoğlu Balı Bey kumanda etti (bu ismin «Balı» şeklinde olması lâzımdır, fakat «Bâlî» tarzında telâffuzu yerleşmiştir). Semendire'den Tuna'yı geçen Balı Bey, Sirmia'ya girdi. Varadin'e kadar, Macaristan'ın incisi olan bu eyâlet çiğnendi. 6 şubatta Varadin şehri tekrar yakıldı. 10. Erdel akını, 5 sene sonra, 1479'da yapıldı. Bu sefere 30.000 akıncı katıldı. Başlarında Mihaloğlu Ali ve kardeşi İskender Beyler ile gene Malkoçoğlu Balı ve Hasan Bey-zâde Îsâ Beyler bulunuyordu. Îsâ Bey, öncü birliğine kumanda ediyordu. 11. Erdel akını bundan 14 sene sonra II. Bâyezid zamanında 1493'te gene Mihaloğlu Ali Bey tarafından yapılmıştır. 12. Erdel seferi ise, 1526'da Mohaç sefer-i hümâyûnu'ndan sonra yapılan ve artık ülkeyi Türk hâkimiyetine koyan seferdir.

Mihaloğlu Ali Bey, mayısın ilk günlerinde 15.000 akıncı ile Dalmaçya ve Karniol'u da çiğnemeyi ihmal etmedi. Bu akında Türkiye'ye 20.000 esir sürüldü (Hammer, Türkçe trc., III, 142-4).

1475'te İstirya ve Karintiya'ya tekrar akın yapıldı. Ahmed Paşa, düşman ordusunu Rann meydan muhârebesinde dağıttı. Düşman askerinin 6.000'i muhârebe meydanında kaldı. 124 asılzâde esir edildi. Başka bir akıncı kolu da Karniol'e aktı (Hammer, III, 155).

1477'de Isonzo ile Taglimento geçildi. Piave kıyılarında Türk akıncıları, atlarını suladılar. Piave'ye kadar yakılmadık meskûn yer kalmadı. Friol'den dönülerek avdet edildi (Hammer, III, 161).

1478 Venedik akınına 15.000 kişi katıldı. Başkumandan İskender Paşa idi. Yanında Mihaloğlu Ali, Malkoçoğlu Balı Beyler vardı. Friul'den sonra Gorizia şehrini alıp (Lavisse - Rambaud, III, 862) Isonzo'ya varınca, yeni katılan kollarla akıncılar, 30.000 kişiyi buldular. Türkler'in «Aksu» dedikleri Isonzo'ya gelince 15.000 kişi nehri geçti. Diğer 15.000 akıncı, nehrin berisindeki ülkeyi yağma ile meşguldü. Çok sarp olan ve insanın bile geçemediği yerlerden akıncılar, atlarını kayalardan ve yarlardan atlatmak sûretiyle geçiyorlardı. Venedik Ovası'nı yakan bu korkunç akın,

İşkodra'nın mukavemetine rağmen, Venedik'e baş eğdirmiştir (Hammer, III, 178-9; Kretschmayer, *Geschichte von Venedig,* II, 131; Kemâl-Paşa-zâde, VII, 436).

1477 ve 1478 Venedik akınlarından sonra, 1479'da 40.000 akıncı ile Erdel'e girildi. Bu akında Mihaloğlu Ali Bey'in yanında Mihaloğlu İskender, Evrenosoğlu Hasan ve kardeşi Îsâ, Malkoçoğlu Balı Beyler de bulunuyordu (Hammer, III, 183).

1479'da Dâvud Paşa'nın Macaristan akınında, Avusturya topraklarına da girilmiştir (Kemâl-Paşa-zâde, VII, 480). Akıncıların bir kolu da Paşa'nın oğlu Süleyman Bey'in kumandasında Sklovenya'yı çiğnemiştir (*Aynı Eser,* VII, 494) (bu akının bütün tafsilâtı, Kemâl-Paşa-zâde, VII, 473-500'de verilmiştir).

Büyük Harb'in son devresinin siyasî safhası ele alındıktan sonra, akınlara tekrar dönülecek ve tafsilât verilecektir.

Büyük Harb'in Son Safhasında Siyasî Durum

1471'de bütün Almanya imparatorluğunda, Türkler'e karşı savaşmak için hususî ve mühim bir vergi konmuştu (Gemeiner Pfenning) ki, böyle bir verginin tarhı, uzun zamandan beri gerçekleştirilmesine çalışılan bir mesele idi (L. von Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeiltalter der Reformation,* Türkçe trc., I, LX).

1471'de Ratisbon'da Alman devletlerinin katıldığı diète (imparatorluk meclisi), Malkoçoğlu Balı Bey'in büyük akın hareketinden mütevellit feryatları teessürle dinlemişti. 40.000 akıncının Venedik sûrlarına kadar sokulup verimli Venedik Ovası'nı ateşe vermeleri, dehşet uyandırmıştı. Bosna sancakbeyi İshak Paşa'nın akıncıları ise, tekrar Hırvatistan, Slovenya, Karniol ve Stirya'yı taramışlar, Hırvat, Sloven, İtalyan ve Almanlar'la meskûn memleketler ateşe verilmiş, Ljubljana ovası baştan başa yakılmıştı (Babinger, 392).

2 kasım 1474'te Floransa Cumhuriyeti, Milano, Modena ve Ferrara dukalıkları Venedik ile ittifak ettiler. Bu 4 küçük devlet de kendi çaplarında Türkiye'ye silâh çekerken, 1473'te Macaristan'a korkunç bir akın yapmış olan Semendire sancakbeyi Malkoçoğlu Balı Bey, 6 şubat 1474'te tekrar Macaristan'a girmişti. Kış içinde, Macar Ovası'na dehşet saçıldı ve Tuna'nın güney sahiline bir sürü esir getirildi. Büyük Macaristan, biraz daha sulha zorlanmış oluyordu (Babinger, 409).

18 kasım 1473'te Boğdan (Moldavya) Prensliği, Türkiye'ye karşı fiilen Mukaddes İttifak'a girdi ve Türkiye'ye tâbî Eflâk'a taarruza başladı. Boğdan, Macaristan ve Lehistan tarafından kuv-

vetle destekleniyordu. Macaristan, artık perişan olmuştu. 1474 sonbaharı ve 1475 ilkbaharında, yalnız Türkler'e karşı savaşta kullanılmak gayesiyle, Macaristan Kraliyet Meclisi, iki defa üst üste fevkalâde mühim meblâğlar tahsis etti. Bu gayret, devletin son takatini teşkil ediyordu (Babinger, 410).

1473'te Fâtih, Matthias Corvinus'a sulh teklifi yapmıştı. Bu teklifte Padişah, krala, Bosna'yı bırakacağını bildiriyordu. Ancak Otlukbeli'ni kazandıktan sonra Fâtih, Bosna'yı bırakmaya hazır olduğunu, fakat Almanya'ya geçebilmek için Macaristan topraklarından ordusuna serbest geçit hakkı istediğini söyledi. Esâsen Bosna'nın terki teklifine şaşıran Kral, hakikatı anlayınca, sulhu reddetti (Babinger, 422).

1476 akınları da müthiş oldu. Ljubljana'dan geçerek 15 temmuzda Hırvatistan'ın merkezi Zagreb'e gelen akıncılar, güneydoğuya doğru yol alırlarken, düşmanı şaşırtmak üzere birden kuzeybatıya döndüler, Hırvatistan ve Slovenya'yı çiğneyip, ağustosta Avusturya'ya girdiler ve Karintiya'nın merkezi olan Klagenfurt'u yaktılar (Babinger, 425).

1476 ağustosunda Türk Donanması, Venedik'e ait Kiklad Adaları dukalığını vurdu ve adaların en mühimmi olan Naksos'u fecî şekilde bombardıman etti (Babinger, 435).

Harbde fazlaca ezilen Macaristan'a, İtalyan hükümdarları ve Papa, aralarında 1.450.000.000 TL. tutarında bir meblâğ toplayıp gönderdiler. Bununla berâber, uzayıp giden harbden Türkiye'nin mağlûp çıkacağından ümidini kesen ve Avrupa'nın en güclü devleti Venedik'in bile Türkler'e mütemadiyen yenilmekte olduğunu gören Macaristan, yavaş yavaş siyasetini düzeltmeye başladı. Matthias Corvinus, Fâtih'e : «ağabeyim!» hitabiyle yazdığı nâmede, açıkça sulh taleb ediyordu. Böylece Türkiye'nin Macaristan'ın üstünde bir devlet olduğunu da kabûl etmiş oluyordu. Macaristan ve Venedik'in çözülmesine, bilhassa akınlar sebep olmuştu. 1466 kasımında Avusturya'nın Stirya eyâletini taramaya başlıyan akıncılar, o zamandan beri faaliyetlerine hemen hiç ara vermemişlerdi. 1477 eylûlünde Venedik'in Friul vilâyetinin altı üstüne getirilmiş, ekim ve kasım aylarında ise Trieste ve İstirya yarımadası, akıncıların eline geçmişti (Babinger, 436).

Bu büyük akınlar, Bosna sancakbeyi İskender Paşa tarafından sevk-u idare edilmişti. Turahanoğlu Ömer Bey ise, 1.000 kişilik küçük bir akıncı birliği ile Venedik üzerine yürümüş, Isonzo nehrini geçmiş ve nehrin ağzına hâkim olmuştu. Venedik, tarihi boyunca buna benzer bir felâket görmemişti. General Novella'nın kumanda ettiği Venedik ordusu, bu küçük akıncı birliğini, Ison-

zo ırmağı ağzında yakalamaya muvaffak olmuştu. Zafer, Venedikliler için muhakkak gibiydi. Zira akınlarda en büyük prensip düşman ordusuna asla raslamamak ve meydan muhârebesi kabûl etmemekti. Meydan muhârebesini akıncı (gerilla) sınıfı değil, tımarlı sipahisi (süvari) sınıfı yapardı. Bununla beraber, Venedik ordusu tam bir bozguna uğradı. Kumandan Novella ile oğlu, en seçkin Venedik kumandan ve subayları, Türkler'e esir düştü. Bunların arasında Caldora ve Piccinino Kontları'nı saymak kâfidir. Venedik'in kalbinde Venedik ordusunu bozan Ömer Bey, bu büyük zafer üzerine, Isonzo ile Tagliamento ırmağını da geçti. Bütün şatolar, ormanlar, anbarlar ve evler, ateşe verildi. Birkaç gün sonra Türkler, Tagliamento ile Piave nehirleri arasındaki sahaya da hâkim oldular. Friul'u baştan başa yakarak geçen Ömer Bey, 2 kasım günü akıncılarına Piave suyunu da atlamak emrini verdi. Bu son derece cür'etli geçişle akıncılar, kendilerini Venedik Gölü üzerinde buldular. Venedik'in yüzbinlerce nüfusu, korkudan titriyerek kiliselerin çan kulelerine hücum etti ve Türkler'in her an yaklaşan ateşlerini seyre başladı. Ancak bu anda büyük Venedik ordusu ile donanması Ömer Bey'in üzerine yürüdü. Bununla berâber akıncılar, ellerinde kendi sayılarından birkaç misli fazla esir ve fevkalâde zengin ganimet ve en yüksek kıymette eşya olduğu halde, hayrete değer bir sür'atle arka arkaya bir gün içinde 3 ırmağı geçerek Slovenya'ya daldılar. Venedik ordusu için, ele geçmez, ancak bir müddet sonra tahribatı görülür Türk akıncılarını tevkif etmek şansı, artık kaybolmuştu (Babinger, 437).

Celso Maffei, Venedik doçu (cumhurreisi) Andrea Vendramin'e yazdığı bir mektupta şöyle demektedir: «Düşman, kapılarımızdadır. Balta, ağacın köküne kastetmiştir. Eğer bize Tanrı'nın bir yardımı vaki olmazsa, balta, kökü kesecektir». Venedik'teki hâlet-i rûhiye, Büyük Harb'in sonlarına doğru, işte bu şekildeydi. Mukaddes İttifak'tan Türkiye ile sulha yanaşan ilk devletler, Aragon ve Napoli krallıkları oldu. Her ikisi de büyük devletlerden sayılan bu krallıkların, sulha yanaşması, Mukaddes İttifak'ın çözülmesi ve harbin Avrupa'ca kaybedilmesi demekti. Zaten Napoli ile Venedik arasında büyük rekabet vardı. Napoli kralı Ferrante (1458-1494), Macaristan kralı Matthias'ın kayınpederi idi (Babinger, 438).

Üstelik kral Ferrante, Napoli devletinin bütün limanlarını Türk harb ve ticaret gemilerine açmayı kabûl etmişti ki, bu husus, Venedik'in son derecede aleyhindeydi. Çünkü Türk donanması ve zahire gemileri, İtalya'nın güneyinde üslenebilecekti. Kral Ferrante'nin pek zengin hediyelerle gönderilen sefiri, Istanbul'a

Fâtih'ten sulh ricasına gelmişti. Napoli gibi bir devletin bu derece dize gelmesi, artık Venedik için harbi kazanmak şöyle dursun, şerefli bir sulh elde etmek imkânının bile ortadan kalktığını gösteriyordu (Babinger, 439).

1478'de Sultan Uzun-Hasan'ın ölümü ile, Venedik ve müttefiklerinin İran Türk imparatorluğundan hâlâ ümit kesmeksizin bekledikleri hayalî yardım ihtimali de kalmadı. Venedik'te malî müzâyaka son haddini bulmuştu. Refah ve âsâyişe alışmış zengin Venedik halkı, hiçbir kazanma şansı olmıyan Türkiye harbinden vazgeçilmesi için hükûmeti tazyik ediyordu. Halkın ticaretine büyük ölçüde halel gelmiş, son akınlarda Piave bile atlanarak Venedik şehrinin varoşları yakılmıştı. Böyle şeyleri akıllarından bile geçirmiyen mağrur Venedikliler, yılmışlardı. Napoli'nin baş eğmesinden sonra vaziyet büsbütün ümitsizleşmişti. 1478 yazında, daha mahsul toplanmadan, İskender Paşa'nın akıncıları tekrar Venedik'i Slovenya'dan ayıran üç ırmağı geçerek Karniyol, Karintiya, Stirya ve Friul bölgelerini yaktılar. Bu seferki akına, 30.000 akıncı katılmıştı. Bu akın, halkın son ümit ve imkânlarını da mahvetti. Senenin her hangi bir zamanında, yaz ve kışa bakmadan ansızın karşılarında yıldırım gibi hareket eden Türk atlılarını görmek korkusu, her ne pahasına olursa olsun sulha râzı olmak hususunda, halkın, hükûmeti daha ziyâde tazyikini intâc ediyordu. Halk meskenlerini terk ediyor, toprak içine kazdığı büyük siper ve sığınaklarda yaşamaya başlıyordu. Bu büyük sığınaklar bugün hâlâ durmaktadır ve hayretle seyre şâyândır. Temmuzda, Venedik Ovası ateşe verildikten sonra, birden hızla kuzey istikametine yürüyen İskender Paşa, ağustosu, Karintiya'da geçirdi. Burada akıncılar, Venedik'in fevkalâde harb vergilerinden dolayı köylünün hükûmete baş kaldırmış olduğunu hayretle gördüler. Buradan Avusturya yoluyla güneye inen İskender Paşa, Slovenya ve Hırvatistan'ı çiğnedikten sonra, Bosna'da Türkiye'ye girdi (Babinger, 448).

Almanya'daki Türk Casuslarının Faaliyeti

Bu akınlarda Türkler'in Alp geçitlerinden çok mahirâne geçmeleri, muntazam düşman ordusu bulunan yerlere temas dahi etmeden uzaktan mesafe almaları, Avrupa'da fazlasıyla nazarı dikkati çekmiş, fakat asla Almanya ve İtalya'daki Türk casus şebekesi keşfolunmamıştı. «Almanya ve Macaristan'da hiçbir meclis toplamaya imkân yoktu ki, Türk casusları tarafından müzakerelerine vâkıf olunmasın» (Babinger, 449). Bu esnada bütün Bavyera'-

da büyük tedbirler alınmasına rağmen, bu navâlide şehirden şehre dolaşan bir Türk casusu, ele geçirilememişti (Babinger, 449). Türk casuslarının çoğunun da akıncı sınıfından olduklarını, bunların çok güzel Avrupa dillerini konuştuklarını kaydetmek lâzımdır. Ancak Avrupa'da, para karşılığı casusluk yapıp memleketlerine ihânet eden Avrupalılar da vardı. Bilhassa Yahudiler, Avrupa ile Türkiye arasında karşılıklı casusluk yapıp, bu mevzuu büyük bir ticaret hâline getirmişlerdi. Ancak Türk devlet müzakerelerinin çok gizli olması yüzünden, Türkiye'nin millî güvenliği ile alâkalı malûmat, nâdiren dışarı sızıyordu. Esâsen Fâtih'in, kararlarını, tatbik mevkiine koymadan, vezirlerine bile bildirmediği meşhurdur.

Almanya imparatorluğunun merkezi olan Avusturya'da panik, son haddinde idi. Binlerce halktan mürekkep kolonlar, Almanya'nın her tarafına, Bavyera'ya, meselâ Münih'e kaçıp ülkelerini terkediyor, Almanya'nın uzak köşelerine yerleşiyorlardı. Bu hal, Avusturya'yı Türkler'e karşı büsbütün zayıf bir duruma getiriyordu. Münih şehri bile kendini Türk akıncılarına karşı emniyette görmüyordu. Bavyera'da şehirden şehre dolaşan bir Türk casusu olduğu ve bu adamın muntazaman akıncılara haber gönderdiği Alman imparatorluk makamları tarafından kesin şekilde anlaşılmıştı. Fakat bütün gayretlere rağmen bu Türk'ün hüviyetinin tesbiti ve yakalanması mümkin olmamıştı. Bu keyfiyet, halka dehşet ve şüphe saçmış, gelecek akınlardan birinin Bavyera'ya olacağı fikrini uyandırmıştı. Bunun üzerine Münih Belediye Meclisi, şehir halkından 1.600 kişiyi, muhtemel Türk akınında kullanılmak üzere milis kuvveti olarak silâhlandırdığı gibi, Saint-Peter Kilisesi'nin kulesine de küçük bir top koydurdu. Böyle mühim bir yerin bir tek küçük topla teslihi, Almanya'nın, diğer Avrupa devletleri gibi, bu devirde modern silâhlar bakımından ne kadar fakir olduğuna delildir (Babinger, 450). Oysa ki, topçu ateşinin akıncılara karşı hiçbir tesiri olamazdı; çünki iyi bir akıncı birliği, asla sâbit hedef teşkil etmezdi.

Bu sûretle Venedik, bir an evvel aktedilecek sulhun, Cumhuriyet için en kârlı hal şekli olacağına karar verdi ve 1478 sonunda, sulh müzâkerelerini açmak için, fevkalâde salâhiyetlerle, en mâhir diplomatı olan ve Türkiye'yi pek iyi tanıyan Giovanni Dario'yu memur eyledi. Senato genel sekreteri olan bu zâta, Cumhuriyet tarafından verilen salâhiyet «hudutsuz» olarak tasrih edilmişti. Yâni istediği şartları ortaya atmaya ve kabûle me'zundu. Fâtih de sulha taraftardı. Venedik'ten alınan yerlerin Türkiye'ye geçtiği kabûl edildiği takdirde Fâtih, harbi devam ettirmek için

hiçbir sebep görmüyordu. Venedik'in ilk planda düşündüğü husus, deniz yollarının açılması idi. Venedik tarihinde, hiçbir sulh müzakerecisinin, Dario'nunki derecesinde sonsuz salâhiyetlerle mücehhez kılındığı görülmemiştir (Babinger, 451). Bu husus, Cumhuriyet'in, Türk sulhuna verdiği ehemmiyet ve içinde bulunduğu buhranlı durumu gösterir. Venedik Cumhuriyeti, tarihinde hiçbir zaman bu derece berbat ve korkulu duruma düşmüş değildi. Hem toprakları, hem geçim kaynağı olan ticareti, mahvolma raddelerine gelmişti. Giovanni Dario'ya, Padişah'ın ileri süreceği her hangi bir şarta Cumhuriyet'in San-Marco mührünü basmasına dâir verilen salâhiyet, Venedik tarihinde, bir dönüm noktası teşkil eder (Babinger, 451). Bilindiği gibi Türkiye, bir zamanlar en güclü Hıristiyan devleti olan Venedik'i, nihayet 1715'te, büyük devletler arasından bile silecektir.

Büyük Harb'in Türkiye'nin Kesin Galibiyetıyle Bitmesi

25 ocak 1479 Istanbul Muâhedesi, Babinger'in «cihan galibi» (s. 452) dediği Fâtih'in, 25 devletle birden tek başına yaptığı harbden eşsiz bir galibiyetle çıkmasının hukukî nişânesidir. Akkoyunlular'dan sonra, Avrupa koalisyonunun kesin şekilde en güclü uzvu olan Venedik de tasfiye edilmiş oluyordu. Dâhiyâne bir şekilde, düşmanlarını, hepsiyle harb hâlinde olduğu halde, birleşmelerine meydan vermeden teker teker vuran Büyük Türk Hâkanı, nihayet büyük zaferinin meyvasını topluyordu. Bu harbde —ki tam 16 yıl sürmüştür— Türkiye, 8 büyük (İran, Venedik, Macaristan, Almanya, Napoli, Aragon, Kastilya, Lehistan) ve 15 kadar orta ve küçük devletle savaşmıştır. Büyük Harb, Avrupa'nın «Türk Sulhu»na fiilen muhtaç olduğunu da ispat ediyordu. Roma İmparatorluğu'nun tek, gerçek ve meşrû vârisi olarak da Fâtih, bütün Avrupa devletlerince kabûl ediliyordu. Harb boyunca Türkiye Hâkanı'nın şu veya bu devlete en sıkışık anlarda parlak sulh tekliflerinde bulunması, o devleti mütarekeye kandırıp sulh müzakerelerini binbir diplomatik yolla uzatıp, diğer cephelerde galibiyet kazandıktan sonra, parlak vaitlerle uyuttuğu devletin üzerine çullanması, hakikaten hayran olunacak derecede mahirâne ve dâhiyânedir. Büyük Harb, Fâtih'in diplomatlığının, askerliğinden geri olmadığını fiilen göstermiştir. 1479 Istanbul Muâhedesi, Ağrıboz adası ile Doğu Arnavutluk'ta Venedik'in elinde bulunan yerleri, Türkiye'ye bırakıyordu. Üstelik Venedik, Türkiye'ye 750.000.000 TL. (bugünki râyiç) (200.000 duka altını) tutarında bir harb tazminatı ödemeyi kabûl ediyordu. Bu tazminat, 2 sene

zarfında ödenecekti. İktisadî bakımdan yıkıma yaklaşmış olan Cumhuriyet'in daha büyük bir tazminat vermesine imkân olmadığı anlaşılmıştı (Babinger, 452).

Almanya da dize getirilmek icâb ediyordu. 24 ağustos 1479'da Türk akıncıları, Bosna'dan hududu geçti. Karniyol çiğnendikten sonra Raba ırmağı vâdisi kuzeye doğru hızla geçildi. Budapeşte ile Bratislava arasında bulunan Tuna vâdisinin güneyi tarandı. Alman ve Macar topraklarına, büyük zarar verildi (Babinger, 457).

Bu 1479 yaz akını, Türk tarihinin en mühim akın hareketlerinden biridir. Tam kadro (43.000 akıncı) tarafından yapılmıştır. Venedik tarafından serbest kalan Türkiye, artık bütün kuvvetini Almanya ve Macaristan'a teksife muktedirdi. Erdel'deki (Transilvanya) altın, gümüş vesair madenlerin tahribini hedef tutan bu akında, kuzeye doğru ilerlendikçe, birçok kollara ayrılan akıncıların başında, 12 sancakbeyi (akıncı tümgenerali) bulunuyordu. Başkumandan Mihaloğlu Gazi Alâeddin Ali Paşa idi. Mihaloğlu İskender Bey, Malkoçoğlu Balı Bey, Îsâ ve Hasan Beyler gibi en tanınmış akıncı kumandanları, bu sefere katılmışlardır. Bu beyler, meselâ Ali Paşa, Macarca ve Romence dâhil, Avrupa dillerinden birkaçını, Türkçe derecesinde konuşuyorlardı. Bu akında bütün Erdel çiğnenmiş, akıncılar bir ordu hâlinde kalabalık oldukları için, birçok meydan muhârebesi verilmekten de çekinilmemiştir. Bununla beraber Almanya ve Macaristan'ın son gücünü mahveden bu akın, Türkler için de çok zayiatlı olmuştur. 43.000 akıncının 20.000'e yakını, Macar Ovası'nın zümridî yeşilliği üzerinde kalmıştır. Muntazam Macar ordusunun zayiatı da on binlere bâliğ oluyordu. Almanlar, Romenler ve Macarlar'la meskûn Erdel ahalisinin kaybını, buna ilâve etmek icab eder. Akının en büyük meydan muhârebesi, 13 ekim 1479 günü, Türkler'ce «Kelle Sahrâsı» diye anılan Maros vâdisi üzerinde Kenyérmezö'de verilmiştir (Broos ve Mühlbach kasabaları arasında, Karpatlar ile Maros nehri arasındaki vâdide) (Babinger, 458).

1479'daki büyük zâyiatlarının öcünü almak istiyen akıncılar, 1480'de tekrar Karniol, İstirya eyâletlerini çiğnediler. 29 temmuzda 5. defa olarak Karniol'e giren akıncıların bir başka kolu da 5 ağustosta 4. kere İstirya'yı çiğnedi. Weisskirchen, St. Michael, Neumarkt, Mautern, Freisach gibi yol üzerindeki bütün kasabalar yakılıp yağma edildi. Akıncıların beşinci ve sonuncu bir kolu da Graz'a kadar uzandı. Dâvud Paşa, 15.000 akıncı ile Hırvatis-

tan'ı, Slovenya'yı, İllirya'yı baştanbaşa çiğnedi. Mur nehrini geçip Raab nehrine dayandı. Bosna'ya girerek Türkiye'ye avdet etti (Hammer, III, 184-5; Hayrullah Efendi, VIII, 162).

İşkodra gibi mühim bir stratejik müstahkem mevkıi de Türkiye'ye bırakan Istanbul Sulhu (Hammer, III, 243), 25 nisan 1479'-da, yani Istanbul'da imzalandıktan tam 3 ay sonra, San-Marco Günü'nde, Venedik Doçu tarafından, Venedik'te merasimle tasdik ve şartları halka ilân edildi (Hammer, III, 245).

Osmanlı tarihçilerinin ifadesine göre «köpekleri domuzlara ve domuzları köpeklere düşürerek» Fâtih'in kazandığı bu 16 senelik Büyük Harb, Türkiye'yi, bütün dünyanın ümitleri hilâfına, büyük bir galibiyetin mümessili olarak muzaffer kılıyordu. Bu muzafferiyet, Türkiye'yi emsalsiz parlaklıkta bir istikbale doğru itiyor ve Osmanlı gücünün münâkaşasız şekilde cihanşümûl olduğunu, hiçbir müttefikler koalisyonu tarafından mağlûp edilemiyeceğini gösteriyordu (Hammer, III, 247).

Venedik ve Macaristan, bu harbin sonunda, kesin şekilde Balkanlar'dan atılmışlar ve fiilî durumu tasdik etmişlerdir. Artık Tuna güneyinde Türkiye'den başka hiçbir devlete hayat hakkı kalmıyordu. Zâten bütün Balkanlar, Venedik ve Macarlar'ın, yani Katolikler'in idaresinden nefret ediyordu. Balkanlar'da, Türk idaresini Avrupa'nın her hangi bir devletinin idaresine tercih etmiyen tek Hıristiyan ülkesi, şehri, kasabası, köyü yoktu (A. Dabinovitch, *Gouverneurs Ottomans et les Grands Seigneurs de Bosnie et de Croatie,* 568).

Balkanlar da yer yer hızla Türkleşiyordu. Büyük Harb'in sonuna doğru Fâtih Sultan Mehmed, bütün Balkan vilâyetlerinde tek resmî dil olarak Türkçe'nin kullanılmasını ve İslâm dinine ait bazı hususlara riâyet edilmesini buyuran fermânını yayınlamıştır.

23. Sefer-i Hümâyûn: Boğdan (Moldavya) (1476 bahar ve yazı)

Fâtih'in bizzat Boğdan (Moldavya) Romen prensliği üzerine sefer açmasına sebep, 1475'te Rumeli beylerbeyisi Süleyman Paşa'nın, Arnavutluk'tan gelip Boğdan'a girmesi, fakat 17 ocakta Voyvoda IV. Stefan'a bozulmasıdır. Süleyman Paşa'nın Boğdan seferine sebep, Türkiye'ye tâbî olan bu prensliğin vergisinin elçi vasıtasıyla değil, bizzat Voyvoda'nın Istanbul'a getirip dönmesinin istenmesiydi. IV. Stefan, bu isteği reddetmişti (Neşrî, 231b).

Fâtih, 1475'in ilk aylarını Istanbul'da sarayında geçirmek mecburiyetinde kalmıştı. Osmanoğulları'nda irsî şekilde mevcut olan nikris illeti, padişahı fevkalâde rahatsız ediyordu. Bu yüzden tasarladığı bazı işleri yapamadı, ileriye bıraktı (Babinger, 414). Süleyman Paşa'nın bozgununu, bu sıralarda haber aldı. Karadeniz'i Türk gölü hâline getirmek üzere bulunan Fâtih, Boğdan'da Türk hâkimiyeti kurmaya mecburdu. 300 harb ve nakliye gemisinden müteşekkil Donanmay-ı Hümâyûn, Karadeniz'e çıktı ve Moldavya sahillerini bombardımana başladı. Bu sıralarda Fâtih, Dobruca'dan Tuna Deltası'nı geçip ülkeye girmişti. 26 temmuz 1476 günü Türkler'in «Akdere» dedikleri Valea-Alba'da geçen meydan muhârebesinde Fâtih, IV. Stefan'ın kuvvetlerini yok etti. Atından düşen IV. Stefan, güçlükle hayatını kurtarıp kaçtı. Boğdan ordusunda, yardımcı seçme Leh ve Macar yardımcı birlikleri de vardı. Düşmanın şiddetli top ateşi karşısında Türk askeri yere yatıp hareketsiz kalmıştı. Behemehal derhal taarruz etmek istiyen Fâtih, atına binerek ileriye atıldı. Bunu gören asker, padişahı tâkip etti ve zafer kazanıldı (Solak-zâde, 255). Bu sefere Osmanlı tarihinde «Kara-Boğdan Sefer-i Hümâyûnu» denir. Bu sûretle Boğdan'da Türk himaye rejimi kesin şekilde kurulmuş oldu. Bu ülkede Türk himayesini Lehistan ve Macaristan kabûl etmiyordu. Bilhassa Lehistan'ın Boğdan ile ilgisi fazla idi. Boğdan'a hâkim olan büyük devlet, Lehistan'ı tehdit edebilirdi.

Fâtih, Boğdan seferinde, bu küçük devleti himâye eden Lehistan'ı cezalandırmak için, Hotin kalesini muhâsara ettirdi. Bu sûretle ilk defa olarak muntazam Türk ordusu, Lehistan'a girmiş oluyordu. Podolya ve Galiçya eyâletleri, Türk tehdidi altına alındı.

24. Sefer-i Hümâyûn: Macaristan (1476 sonu)

Aynı 1476 içinde Matthias Corvinus'un bizzat başkumandanlık ettiği büyük bir Macar ordusu, Semendire'yi muhasara etmişse de, alamamıştır. Macarlar ancak Türkler'in «Böğürdelen» dedikleri Sabacz kalesini aldılar. Belgrad'ın batısında, Sava üzerinde bulunan bu kale, ancak 45 yıl sonra, Kaanûnî tarafından Belgrad'la berâber 7 temmuz 1521'de Macarlar'dan geri alınacaktır.

Boğdan'dan dönen Fâtih, sene sonunda Macar topraklarına girdi ve Macaristan'a mukabele etmek istedi. Fakat sefer mevsimi geçip kış gelmiş olduğu için fazla ilerlemeyip, geri döndü.

25. Sefer-i Hümâyûn: 3. Arnavutluk Seferi (1478)

1474'te Türkler, İşkodra'yı muhâsaraya başladılar. Fevkalâde berkitilmiş olan İşkodra, Venedik'in Arnavutluk'taki en mühim üssünü teşkil ediyordu.

Rumeli beylerbeyisi Süleyman Paşa, mayıstan ağustosa kadar 3,5 ay İşkodra'yı şiddetle muhâsara etmiştir. Bir ara Türk askeri kaleye girmişse de, Venedikli kumandan Antonio Loredano tarafından püskürtülmüştür.

1477'de Türkler'in «İnebahtı» dedikleri Lepanto muhâsara edilmiştir. Lepanto, Korint Körfezi'nin kuzey kıyısında bir liman olup, Venedik'in bu taraflarda tesâdüfen elinde kalmış bir üstü. Rumeli beylerbeyisi Süleyman Paşa, gene Loredano tarafından savunulan bu kaleyi de alamamış, bunun üzerine azledilerek yerine Dâvud Paşa getirilmiştir.

Lepanto ile aynı yılda (1477) Türkler'in «Akçahisar» dedikleri Kroya muhâsara edilmiştir. Burası, İskender Bey'in merkezi idi. İşkodra'nın güneydoğusunda bulunan bu kale, İskender'in ölümünden sonra Venedik tarafından ele geçirilmişti. Akçahisar'ı Mihaloğlu Ali Bey muhasara etti. Muhasara, Venedikliler'in şiddetle savunmaları yüzünden 13 ay sürdü. Kale, 16 haziran 1478'de fethedildi. Vaktiyle bir Türk kalesi iken İskender'in hileyle ele geçirdiği bu fesat yuvası, bu sûretle Venedikliler'den alınmış oldu. Artık sıra İşkodra ile Türkler'in «Leş» dedikleri Alessio'ya gelmişti. Leş, İşkodra ile Akçahisar arasında bir Venedik kalesi idi. Adriyatik sahiline çok yakındı. Arnavutluk'un en mühim şehri olan İşkodra ise, İşkodra Gölü'nün güneydoğusunda, çok sarp bir mevkide, Drin ırmağının kuzey kıyısı üzerinde idi. İşkodra'nın limanı, gene Venedik'in elinde bulunan ve Türkler'in «Ülgün» dedikleri Dulcigno (Uljcin) idi.

Rumeli beylerbeyisi Dâvud Paşa ile Anadolu beylerbeyisi Mustafa Paşa, 8 haziran 1478'de İşkodra muhâsarasına başladılar. 15 haziranda 4.000 Yeniçeri, kalenin önüne geldi. 3 gün sonra (18 haziran) asıl Orduy-ı Hümâyûn ve 1 temmuzda da Fâtih, İşkodra'ya vâsıl oldu.

İşkodra muhâsarasında, Fâtih'in Bizans'ın fethinde kullandığı en büyük toplardan daha büyük ve mütekâmil toplar kullanıldı. Ağır topların dağlardan aşırılarak kale önüne vaz'edilmesine imkân olmadığı için, Türk mühendisleri, İşkodra önlerinde derhal yüksek fırınlar te'sis edip, bu topları dökmeye başladılar. Artık Türk topçuluğu, çeyrek asırlık Bizans muhâsarasından beri bu derece tekâmül etmişti. Büyük toplar ,kaleye günde 178 gülle atı-

şı yapabiliyordu. Bu muhâsarada Türkler, askerlik tarihinde ilk defa olarak zeytinyağına batırılmış yün, güherçile vs.'den mürekkep bir mermi kullandılar (Hammer, III, 170-2). Kaleyi, Venedikli kumandan Antonio de Lezze savunuyordu. İşkodra muhâsarası şiddetle devam ederken Türkler, Leş kalesini 16 günlük bir kuşatmadan sonra fethettiler. Leş'e yardıma gelen 2 büyük Venedik kadırgası (saff-ı harb gemisi), Türkler tarafından zaptedildi (Dursun Bey, 168). İşkodra'nın bütün etrafı ile alâkası kesildi. Şehir ve dış tahkimatı ele geçirildiği halde, asıl kalede Venedik mukavemeti şiddetle devam ediyordu. Mevsim geçtiğinden Fâtih, 8 eylûlde İşkodra önünden ayrıldı (Hammer, III, 176). Şu halde Padişah, tam 2 ay, 9 gün kale önünde kalmış demektir. İlk hücumda (27 temmuz) Türkler sûrlara bayrak dikmişler, fakat kaleyi düşürememişlerdir (Hammer, III, 174). Padişah çekilmekle berâber, muhâsara kaldırılmadı. 8.000 askerle Ömer Bey (Hammer, III, 175) ve 40.000 askerle Evrenosoğlu Ahmed Bey, muhâsaraya devam ettiler (Neşrî, 233a-b).

İşkodra, 26 ocak 1479 Istanbul Muahedesi mûcibince, Türkler'e teslim oldu. Venedikliler'in, taşıyabildikleri eşya ile ve deniz yoluyla kaleden çıkıp gitmesine müsaade edildi. Bu sûretle Türkler'in «İskenderîye, Arnavut İskenderîyesi« dedikleri bu mühim şehir, Türkiye'ye geçmiş oldu. Bir sancak merkezi yapıldı. Karadağ, bu sancağın bir kazası idi. İşkodra kadar sarp olan Akçahisar'ın fethi de mühim bir muvaffakıyettir. Akçahisar'da İskender Bey'in gömülmüş olduğu St. Nicola kilisesi, camie çevrilmiştir.

Büyük Harb'in sonunda Arnavutluk, Venedik'ten temizlenmiş oldu. Venedik'in elinde Arnavutluk'ta yalnız Türkler'in «Dıraç» dedikleri Durazzo, Karadağ'da da Ülgün (Dulcigno) ve onun az kuzeyindeki Bar (Antivari) limanları kalıyordu.

Istanbul Muâhedesi'nin Doç tarafından tasdik edilmiş suretini almak üzere Venedik'e gönderilen Türk elçisi Lutfi Bey, 25 nisan 1479'da Venedik'le gizli bir muâhede imza etti. Bu muâhedeye göre iki devletten biri bir Avrupa devleti ile harbe girip de diğerinden yardım isterse, Venedik 100 kadırga (saff-ı harb gemisi), Türkiye ise 100.000 süvari ile yardıma gelecekti. İtalya'ya atlamak üzere olan Fâtih, bu sûretle Venedik'i müşkil diplomatik kombinezonlara sokmuş oluyordu.

İşkodra'nın muhâsarası, Fâtih'in en dâhiyâne seferlerinden biridir. Padişah burada askerlik tarihinde ilk defa olarak 11 tane dev top, yangın füzeleri ve yanmaz balonlar kullanmıştır. İşkodra muhâsarası, muhâsarada kale içinde bulunan Marino Barlezio adındaki Venedikli rahip tarafından Latince olarak 3 cilt hâ-

linde kaleme alınmıştır. Bu sebepten, muhâsaranın bütün tafsilâtına vâkıf bulunuyoruz (Babinger, 444). Türk harb tekniğine dâir Barlezio'nun verdiği tafsilât, hayrete şâyandır. Âdetâ modern bir muhârebe tasvir olunuyor sanılır. Gerçekten büyük çapta ve korkunç denecek derecede muazzam ağızlı topların ağırlıklarından dolayı pek sarp olan İşkodra'ya nakli mümkin olmayıp, Venedikliler'in hayretten büyüyen gözleri önünde kale eteklerinde Türk mühendislerinin hazırladıkları seyyar dökümhânelerde dökülüp monte edilip kaleye ateş açmaya başlaması, düşmanın mânevî kudretini geniş ölçüde kırmıştır. Fakat Venedik savunması kahramanca ve pek inatçı bir mukavemetle geçmiştir. Uçan ve değdiği yerde patlıyan Türk füzelerinin, söndürülmesi pek müşkil alevlerle hemen her tarafı yakmaya başlaması karşısında kaledekiler dehşet içinde kalmışlarsa da, Venedik askeri, kuvvetinin sonuna kadar karşı koyup, bu muhâsaradan yüz aklığı ile çıkmıştır (Babinger, 445).

Fâtih'in sonuncu seferi, bu Arnavutluk seferi olmuştur. 2,5 sene sonra sonuncu seferine çıkacak olan Fâtih, 1477'de Gedik Ahmed Paşa'yı vezîr-i âzamlıktan uzaklaştırarak, yerine Karamânî Mehmed Paşa'yı getirmiştir. Bu tâyin, mühim bir hâdise idi. Bir kere, Çandarlı-zâde Halil Paşa'dan sonra ilk kere devşirme olmıyan Türk asıllı bir adam bu mevkie getiriliyordu ki, bu Türk aristokrat partisinin bir zaferi idi. Sonra gene ilk kere askerî sınıftan olmıyan bir zat vezîr-i âzam (başbakan) oluyordu. Karamânî Mehmed Paşa, sivil hizmetten vezîr-i âzam olan nâdir Osmanlı sadrâzamlarından biridir. Büyük bir hukuk âlimi olup, koyduğu kanunlar, Tanzimat'a (1839) kadar yürürlükte kalmıştır.

B. KIRIM HANLIGI'NIN İLHÂKI

Kırım Hanlığı'nın Türkiye'ye Katılması (1 Haziran 1475)

Kırım Hanlığı gibi çok mühim bir Türk devletinin Türkiye'ye katılması, Türk Cihan İmparatorluğu'nun temellerinin atılmasında en mühim hamlelerden biri olmuştur. Bu hâdisenin Türkiye tarihi boyunca işgal ettiği ehemmiyet, her türlü tahminin üzerindedir.

Kırım sahillerinde birkaç yere Cenevizliler yerleşmişlerdi. Ellerinde bulundurdukları bu birkaç iskele sâyesinde Cenevizliler, ticâret yoluyla memleketin kanını emiyorlar ve yerlerinden sökülüp atılmamak için, yerli beyler arasında her türlü kanlı entrika

yı çevirip para kuvvetiyle çeşitli kargaşalıklar çıkarıyorlardı. Altınordu Türk Hâkanlığı, dağılmak üzereydi ve Cuci Ulusu'ndan birçok rakîp hanlar, birbirleriyle acıklı bir kardeş kavgasına düşmüşlerdi. XV. asır ortalarında Kırım, Altın-Ordu Hâkanlığı'nın küçük bir ülkesiydi. Birçok mes'eleler arasında Kırım sahillerindeki Cenevizliler'i söküp atmak, bir türlü mümkin olmamıştı. Fâtih, Cenevizliler'i Yakın Doğu'dan tamamen söküp atmak azmindeydi. Galata'yı almış, Boğazlar'ı kapamış, Ceneviz Cumhuriyeti'ni büyük devletler arasından silmişti. Altın-Ordu'nun büyük zaaflarından biri, denizci bir devlet olmamasıydı. Harb ve ticaret gemisi yoktu. Bütün kuvveti, müthiş atlı ordusu idi. Onun için Ceneviz'le başa çıkamıyor, üstelik birçok karmaşık ticarî mes'elelerde Ceneviz filosuna muhtaç kalıyordu. 1454'te, yani Istanbul'un Fethi'nin akabinde Hacı Giray Hân, Büyük Türk Hâkanı II. Sultan Mehmed'den, Cenevizliler'e karşı yardım istedi. Fâtih, Demir Kâhya idaresinde Kırım'a 50 kadırga yolladı, Ceneviz'e ait Kefe'yi bombardıman ettirdi. Bu, Büyük Alâeddin Keykubâd'ın Kırım seferinden sonra, Türkiye'nin, Kırım'a ikinci müdahalesiydi. Fakat arkası gelmedi. Hacı Giray, Cenevizliler'le uyuştu ve Osmanlılar'a teşekkür etti.

Daha sonra tamamen bir Kırım Hanlığı teşekkül etti. Fakat merkezi Volga üzerinde Saray olan Altınordu Hâkanlığı yaşamaya devam ediyordu. Kırım gibi başka hanlıklar da Doğu Avrupa Türk İmparatorluğu'ndan ayrılmıştı. Hepsinin başında Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan gelen tamamen Türk'leşmiş ve Moğolca'yı unutmuş hanlar vardı. Zâten daha Cengiz zamanında bile muazzam Moğol Hâkanlığı'nın devletlerarası dili (lingua franca) Türkçe idi (Pelliot, *T'oung Pao,* XXVII, 191, 208). Hanlar, birbirleriyle azılı rekabet hâlindeydiler. Lehistan krallığı ve küçük Rusya, yâni Moskova devleti, bu kavgalardan faydalanmaya çalışıyorlardı. Kırım Hanlığı kurulunca, merkez Kırım'da Bağçesarayı'na ve Akmescid'e getirildi ve yarımada (ada da sayılabilir, Türkler «Yeşilada» da derler), fevkalâde ehemmiyet kazandı. Esasen stratejik durumu çok mühimdi. Kırım Hanlığı, Altın-Ordu'nun mirasının en büyük parçasına sahip çıkmıştı. Moskova'nın az güneyine kadar muazzam bir arazide yayılıyor ve büyüklüğü, hemen hemen asıl Osmanlı imparatorluğunun büyüklüğüne yaklaşıyordu. Fakat nüfus seyrekti. Türkler, daha çok Kırım'da toplanmışlardı. Toprak bakımından 26.000 km^2 olan küçük Kırım, hanlığın ana yurdu idi. Kuzeyinde uzanan ucsuz bucaksız topraklar, Türk atlılarının oynaştığı müstemlekelerdi. Rusya, Kırım'a yıllık vergi öderdi. Orta Avrupa'da Türk hâkimiyetinin ileride

sağlam dayanaklarından biri olan Kırım Hanlığı, icabında 200.000 atlı asker çıkarabilecek gücteydi. Bu ordu Ortaçağ metodlarını bırakmamakla berâber, çok şecî idi. Kırım ordusu, hele XVII. asırda, Osmanlı ordusunun vazgeçilemez bir parçası hâline gelmiştir. Bu asırlarda, Avrupa'nın büyük devletlerinden olan Lehistan'ın kralı, «kalgay» denen Kırım velîahdine «kardeşim» diye hitab eder ve çok kere Moskova gibi Lehistan da hanlığa bac öderdi. 1700'de bile hanlık henüz 600.000 km² büyüklüğünde idi (Schnitzler, *L'Empire des Tsars,* Paris, 1869). XVIII. asrın ortalarında, yâni Kırım'ın sonu yaklaşmışken bile, uzun müddet bu ülkede ve Türkiye'de bulunmuş olan Baron de Tott, Kırım'ın nüfusunun Fransa'nınkine müsâvi olduğunu, Türkiye ve Rusya'dan sonra geldiğini yazmaktadır (bununla beraber Fransa'nın bu tarihte nüfusu 24 milyon olduğuna göre, Tott'un pek mübalâğalı sûrette yanıldığı anlaşılıyor). 1700-1720 arasında hanlıkta Janloky'ye göre 80.000 köy ve kasaba vardı. Yalnız Kırım yarımadasının nüfusu 1,5 milyondu (bugün de bu kadardır). Bu kısa izâhat, Kırım'ın müstakbel Türkiye'deki mevkıini belirtmek için verilmiştir.

XVII. asra kadar Kırım Hanlığı, hemen bütün Rusya'nın hâkimi, Altın-Ordu'nun gerçek vârisi olan muhteşem bir imparatorluk hâlindeydi. İkinci Kırım hanı olan Nûr-i Devlet Giray Han (1466-69 ve 1474-77) Fâtih Sultan Mehmed tarafından azledilip yerine kardeşi I. Mengli (Türkiye Türkçesi ile: «Benli») Giray Han (1469-74 ve 1477-1515) tâyin olununca, Nûr-i Devlet, 1486'da Kasım hanlığına hükümdar olmuş ve bu hanlığın tahtında 2 oğlu tarafından istihlâf edilmiştir. Kasım hanlığının taht şehri olan Kasım şehri, Moskova'nın ancak 250 km. güneydoğusunda olup, ilk zamanlarda Moskova prensliğini kontrol altında bulunduruyordu. Kazan Hanlığı tahtında ise Mengli Giray ile Nûr-i Devlet'in büyük-babalarının amcası olan Uluğ-Muhammed Hân'ın nesli bulunuyordu. Hattâ Mengli Giray'ın oğullarından I. Sâhib Giray Hân da, bir müddet Kazan'da saltanat sürmüştür. Mengli Giray, Yavuz'un kayınpederi ve Kaanûnî'nin ana tarafından büyük-babası idi; Kırım Hânları, onun sulbünden yürümüştür. Sâhib Giray, Kaanûnî'nin dayısı olup 1532'den 1551'e kadar Kırım hânı idi. Kırım'ın taht şehri olan Bağçesarayı, Kasım'dan —düz hatla— 1.250, Kazan'dan 1.600, Moskova'dan 1.260, Varşova'dan 1.280, Astırhan'dan 1.140, Viyana'dan 1.270, fakat Istanbul'dan ancak 600 ve Sinop'tan ise 300 km. uzaklıkta idi. Bağçesarayı - Kasım - Kazan - Astırhan mesâfeleri, Altın-Ordu Hâkanlığı'nın bu 4 vârisinin sahip bulunduğu coğrafî alanın azametini gösterir. 1523'te Kırım Hânları, Astırhan şehrini de alıp bu hânlığa sâhib

olmuşlardır. Ruslar tarafından zabtedilen bu mâruf şehir gene 1554'te Kırımlılar tarafından geri alınmış, fakat sonunda Rusya'da kalmıştır. Şu hâlde, Türk Cihan İmparatorluğu'nun bir parçası olan Kırım devletinin, Lehistan'dan Hazar Denizi'ne ve Karadeniz'den Moskova'ya kadar uzandığı devirler olmuştur. Bu topraklar, 2.000.000 km²'den büyüktür. Fakat Hânlık, XV-XVII. asırlarda umumiyetle 1.000.000 km² toprağa mâlik bulunmuştur.

Kırım Hanlığı ve Moskova Büyük - Prensliği

Kırım, Altın-Ordu'nun zengin medenî an'anelerine sâhipti. Vernadsky'ye göre Ruslar, «hâkimiyet telâkkisi, askerî sistem, posta, vergi sistemi ve idâre sisteminin başlıca unsurlarını» Altın-Ordu'dan almışlardır (Rasonyi, *Archivum Europe Centro-Orientalis,* I, 242). Ancak bu telâkkiler, Kırım'a inhitat hâlinde geçmiş ve Kırım, hiçbir zaman Türkiye gibi modern bir devlet olamamıştrı.

Kırım hânlığının Türkiye'ye tâbi olmasına takaddüm eden senelerde, Rusya devleti, oldukça güc kazanmıştı ve orta derecede devletler arasında adı geçiyordu. Ancak gene orta derecede bir devlet olan, yâni büyük devletlerden sayılmıyan Kırım hânlığı ile uzaktan dahi mukayese edilebilecek bir seviyede değildi. Bununla berâber, Moskova'nın emelleri büyüktü ve Türk hanlarının birbirlerine karşı giriştikleri ölüm kalım mücadelelerinden faydalanma fırsatlarını hiçbir zaman kaçırmıyordu. 1472'de Moskova büyük-prensi III. İvan, Prenses Sofia ile evlendi. Prenses Sofia, son Bizans imparatorunun kardeşi olup Fâtih tarafından Mora despotluğundan atılan Prens Thomas Paleologos'un kızı idi. Prens Thomas, Mora'dan Romanya'ya gitmişti. Papa III. Paulus, Prens Thomas'ın kızını siyâsî bir izdivaçla Türkler'in aleyhine kullanmak istiyordu. Aslen Rum olan Kardinal Bessarion, Papa'ya, Moskova Büyük-Prensi'ni tavsiye etti. Bunun üzerine yapılan izdivaç, III. İvan'a yeni hayaller getirmişti. Prenses'le beraber Moskova'ya gelen İtalyan ve Rum ilim ve san'at adamları, III. İvan'a yeni şeyler öğretmişlerdi. III. İvan, bu izdivaçtan sonra çifte başlı Bizans kartalını arma olarak kabûl etmiştir. XV. asrın sonlarında gülünç olan bu arma, sonraki asırlarda gerçek mânâsını almakta gecikmemiştir. III. İvan, Uzun-Hasan'dan yardım istemek derecesinde ufkunu genişletmeye ve siyasî aktiviteye katılmaya çalışmış bir hükümdardır. III. İvan devrinde Moskova büyük-prensliği, Rusya devleti hâline gelmek yoluna girmiştir. Fâtih, Ruslar'ın emel-

lerine vâkıftı ve bunun için Kırım hanlığını kudretli bir askerî devlet olarak muhafaza lüzumuna inanmıştı.

Altınordu hanları ile Kırım hanları arasındaki savaşın sürüp gitmesi, Doğu Avrupa Türk İmparatorluğu'nun parçalanmasından mütevellit bütün imkânları, Ruslar'a bahşetmiştir. Hacı Giray Han'ın oğlu Mengli Giray Han'la oğlu Mehmed Giray, Nûr-i Devlet'le yaptıkları mücadeleyi kaybetmişlerdi. Fâtih, bunların ikisini de Istanbul'a getirmiştir. Ancak Nûr-i Devlet Han da devlete hâkim olamamış, bir taraftan rakîp prensler ve diğer taraftan kendisine tahakküm etmek istiyen Türk aristokrasisi ile mücadeleye girişmiştir. Osmanlı hâkimiyeti, bütün bu kargaşalıklara nihâyet verecek derecede tesirli ve güclü görülmüş, öyle de olmuştur. Fâtih, Altın-Ordu ile de münasebetteydi. 1459'da Altın-Ordu tahtına geçen Mahmud Han, Fâtih'e çok dostça bir mektup göndermiştir.

Osmanlılar'ın Kafkasya'ya müdâhalesi, Fâtih Sultan Mehmed'in (1451-1481) tahta çıkması ile başlar. Henüz «Fâtih» olmıyan II. Mehmed, tahta çıktıktan bir kaç ay sonra, 1451 yazında, Doğu Karadeniz kıyılarına 50 kadırgalık donanmasını gönderdi. Kapdân-ı deryâ Baltaoğlu Süleyman Bey (o tarihte deniz kuvvetleri kumandanına tümamiral rütbesi verilmektedir, oramiral rütbesi 1456 ve kesin şekilde 1463'ten başlar) kumandasındaki Donanmay-ı Hümâyûn, Sohumkalesi'ne geldi. Burası Hıristiyan veya Putperest (sonradan Müslüman olmuşlardır) Abazalar'ın (Abkhazlar) yurdu idi; bölgenin tek şehri ve iskelesi olup Cenevizliler'in nüfuz veya hâkimiyetinde bulunuyordu. Sohum'u alan Osmanlılar, Karadeniz kıyılarında kuzeybatıya doğru ilerliyerek Kerç Boğazı'na kadar geldiler. Bu kıyılar, Osmanlı tâbiiyetine girdi.

Fâtih, 3 yıl sonra Donanma'yı tekrar bu sulara gönderdi. 1454 haziranında 56 parça Donanmay-ı Hümâyûn, tekrar Sohumkalesi'nde demirledi. Başında Kapdân-ı Deryâ Hamza Paşa bulunuyordu. Şehirdeki bütün Cenevizliler esîr edilerek gemilere alındı. 11 temmuzda Donanmay-ı Hümâyûn, Kırım'ın doğu kıyısında Kefe'ye girdi. «Feodosiya» adını taşıyan bu iskele de bir Ceneviz kolonisi idi ve sağlam kalesi dolayısıyle Kırım Hanı'nca alınamamıştı. Kırım Hanı, 6.000 süvari ile gelip Osmanlılar'a katılınca, Kefe Cenevizliler'i itaat etti. Yılda 1.500 duka altını (5.625.000 TL.) vergi karşılığında ve Osmanlı tâbiiyetinde olmak şartıyle Cenevizliler, Kefe'de bırakıldı.

Bu sûretle daha 1451'de bugünki Gürcistan'ın bütün kıyıları, Osmanlı eline geçti. Gürcistan kuzeyinden, Soçi'den başlıyan ve kuzeybatıya yol alan Karadeniz kıyıları ise, Kırım Hanlığı'nın

elindeydi (1475'te Hanlık, Osmanlı birliğine katılacaktır). Sohumkale, Abazalar ülkesi ve Gürcistan kıyılarının Riyon ırmağına kadar olan kısmı, 1810'da Ruslar'a geçecek ve Türkiye bunu 1829 Edirne Muâhedesi ile tanıyacaktır. Bu sûretle Poti ile Soçi arasındaki kıyılarda Osmanlı hâkimiyeti 1451'den 1810'a kadar 359 yıl sürdü.

1479'da bugünki Acaristan (Batum ve çevresi), Gürcüler'den fethedildi. Bu tarihten itibâren Acara Gürcüleri (ki bunların bir kısmı Türk asıllı Kuman-Kıpçak olup dil bakımından Gürcü'leşmiş Ortodoks idiler) Müslüman olmaya başladı ve sonraki asırlarda bu İslâmlaşma tamamlandı.

Kırım'ın Osmanlı'ya katılması ise, Donanmay-ı Hümâyûn'un 1454 temmuzundaki Kırım seferinin 20 yıl sonraki bir gelişmesidir. 1454 seferinde Kırım'daki Ceneviz sömürgesi Kefe, Osmanlı tâbiiyetine alınarak yıllık vergiye bağlanmıştı. 1469 yazında, 15 yıl sonra Fâtih, Donanmay-ı Hümâyûn'u gene Kırım'a gönderdi. Donanmaya Kapdân-ı Deryâ Yâkub Bey kumanda ediyordu. Yâkub Bey, vergi taahhüdünü bir müddetten beri savsaklıyan Cenevizliler'in Kefe ve Soğdak iskelelerini bombardıman etti; karaya asker de çıkardı. Ceneviz, bu koloniler için 1454'ten beri ödediği yıllık önce 1.500, sonra 3.000 altın vergiyi, 8.000 duka altınına çıkardı (30 milyon TL.). 1470'te bu mıkdar vergi, Kefe'den Istanbul'a gönderildi. Ancak Osmanlı devleti, Kefe-Cenova deniz yoluna izin vermiyor, Boğazlar'dan İtalyan gemisi geçirtmiyor, bunu daha cok, Karadeniz'de Osmanlı bayrağından gayrisinin gezemiyeceği hakkındaki Fâtih'in sert ve tâviz vermez prensibi için yapıyordu. Onun için Kefe-Cenova yolu karadan kullanılıyordu ki, çok masraflı ve meşakkatli idi. Zira Kırım-Macaristan-Almanya-Cenova yolu kullanılıyor ve Kırım Hanı'na da harac ödeniyordu.

Sonra Gedik Ahmed Paşa, Karadeniz'in tarihi boyunca asla görmediği büyüklükte bir donanma ile (183 harb, 290 nakliye gemisi = 473 parça) Kırım'a çıktı. 19 mayıs 1475'te Istanbul'dan ayrılan Donanmay-ı Hümâyûn, haziranın birinci günü Kefe limanında demirledi. 5 haziranda Cenevizliler, şehri teslîm ettiler. Gene Cenevizliler'in olan Kefe'nin güneybatısındaki Soğdak (Sudak) iskelesi de işgal edildi. Sonra Kırım'ın en güneyinde Mengüp (bugünki Yalta'nın az batısında) alındı ki burası, Trabzon Komnenos imparatorluk hânedânı ile akrabâ Theodor oğlu Aleksandr'ın elindeydi. Böylece son Bizans kalıntısı da ortadan kaldı-

rıldı. Sonra Donanma'nın bir kısmı Kerç Boğazı'nı geçti; Azak Denizi'ni kuzeydoğuya doğru geçerek Tana (Azak) nehir limanını (Don = Ten nehrinin deltası üzerinde, Rostov banliyösü) aldı. Kerç Boğazı'nın Kafkasya tarafında kalan Taman ve Kırım tarafında kalan Kerç limanları ve çevresi de işgal edildi. Yalnız Kefe, 8.000 hâne ve 70.000 nüfuslu büyük bir şehirdi. Şehirde ticaret maksadıyle bulunan Avrupa tab'asından 250.000 duka altını alındı (937.500.000 TL.). Şehrin yerlisi olan Hıristiyanlar'dan da kişi başına 7,5 ilâ 50 altın alındı (28.125 ilâ 178.500 TL.). Soldaja (Sudak) limanından da daha küçük ölçüde aynı şeyler elde edildi. Mengüp (Mangup) Bizans beyi Aleksandr, 1471'de Ceneviz'le ittifak yaptığı için esir olarak Istanbul'a sevkedildi.

Bu sûretle 1475 haziranında yalnız Kırım, Ukrayna'nın doğu yarısı, Kuzey Kafkasya'nın ehemmiyetli kısmı ve Güney Rusya'dan parçaları elinde tutan muazzam Kırım Hanlığı, kudretli bir Türk kara devleti, Osmanlı birliğine alınmadı. Azak Denizi de kapatılmış oldu. Ve Kefe sancak beyliği kuruldu. Rumeli eyâletine bağlanan bu sancak, 1580'de Kefe ve bâzan Azak merkez olmak üzere, eyâlet hâline getirildi. Kırım Hanlığı ile ilgisi olmıyan bu Osmanlı toprağı, bugünki Sivastopol'dan Kerç'e kadar Kırım'ın bütün güney kıyısını, karşıda Taman yarımadasını ve Don (Türkçe : Ten) nehri ağzı ile civar toprakları içine alıyordu.

Böylece 1475 haziranında Osmanlı elinde bulunmıyan Taman yarımadası ile Kuban'la Karadeniz arasında kalan dar arazi (merkezi Anapa) kaldı. Burada Çerkesler'in en batı kabîleleri yaşıyorlardı; çoğu Putperest, bir kısmı Hıristiyan, bir kısmı Müslüman'dı. Taman yarımadasının batısında Kerç Boğazı üzerinde Taman limanı ile aynı yarımadanın kuzeyinde Azak Denizi üzerindeki Kopa iskelesi ise, 1423'ten beri Cenevizliler'in elindeydi ve Kefe Ceneviz kolonisine bağlıydı. Buraları 1479'da, 4 yıl sonra fethedildi. Buraya Kocaeli deryâ sancak beyi Cezerî-zâde Koca Kasım Bey'in kumandasında 30 kadırgalık büyük bir filo gönderildi. Filoyu gören Cenevizliler, teslîm oldular. Bu Kasım Bey, sonradan vezir ve Kasım Paşa olmuştur; «Sâfî» mahlasıyle parlak şiirler yazmış bir san'atkâr ve bilgindir; babası Fâtih'in ilk nişancı'sı (devlet bakanı) Cezerî-zâde Mehmed Çelebî, kayınpederi de Fenârî-zâde Ali Efendi'dir. Kasım Bey, Taman'da 1484'te tamamlanan Kasımpaşa Camii'nin hayır sahibidir.

Gedik Ahmed Paşa'nın Kırım Seferi

Kırım'ın Türkiye'ye ilhakı, Kırımlılar'ın Osmanlılar'ı dâveti ile vuku bulmuştur. 19 mayıs 1475'te Istanbul limanını terkeden Gedik Ahmed Paşa'nın kumandasındaki Donanmay-ı Hümâyûn, Kırımlılar'ı hayrete düşürecek derecede muhteşem bir deniz kuvveti idi. Donanmay-ı Hümâyûn, 183 harb, 170 nakliye gemisinden başka, at nakline mahsus 120 küçük gemiden müteşekkildi. İcabında Gedik Ahmed Paşa'ya savaşmak emri verilmişti. Fakat donanmanın azametinin yaptığı te'sir ve Fâtih'in daha evvelce diplomatik yollarla hazırladığı muhit, bir harbe meydan vermemiştir. Donanmay-ı Hümâyûn, 13 günde Istanbul'dan Kefe'ye gelmiş, 70.000 nüfusu olan bu zengin limana demir atmıştır (Babinger, 417). Bu sûretle 1 haziran 1475 günü, Kırım'da fiilen Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Kırım'daki Ceneviz müstemlekelerinin merkezi olan Kefe, mukavemetsiz teslim olmuştur. Bunun üzerine diğer Ceneviz üsleri, Menkup ile Azak da Türkler'e geçmiştir. Azak'ın Osmanlılar'a geçmesi, şimdi Rostov'un banliyösü olan bu şehir vasıtasiyle, Osmanlılar'ı Azak Denizi'nin ve Don nehrinin ağzının mutlak hâkimi kılmıştır.

Kırım seferinden sonra Donanmay-ı Hümâyûn, Türkler'in «Hocapaşa» dedikleri Odesa Körfezi'ne de hâkim olmuştur. Akkerman kalesi, fevkalâde ehemmiyet kazanmıştır. Osmanlılar, Boğdan ile Kırım gibi kendilerine tâbi iki devletin arasındaki arazide üslenerek, hem bu devletlerin yollarını kesmişler, hem de kuzeye (Lehistan) doğru yapacakları seferler için mükemmel hareket ve ikmal noktaları elde etmişlerdir (Babinger, 421).

Kırım Seferi, Türkiye'nin hududunu bir hamlede 55° kuzey paraleline çıkarmakla, imparatorluk topraklarını genişlik bakımından iki misline iblâğ etmekle kalmıyor, bunlardan mühim olarak, —Azak Denizi dâhil— bütün Karadeniz'i mutlak şekilde Osmanlı Türk gölü hâline getiriyordu. Karadeniz'in kapalı bir göl hâline getirilmesi, Fâtih'in en büyük hedeflerinden birinin gerçekleşmesi demek oluyordu. Boğazlar'ın kapanmasından sonra, bu, ikinci safhayı teşkil ediyordu. Artık kesin şekilde İtalya'ya dönülebilirdi, bu işe sıra gelmişti.

Fâtih, Venedik'in bütün müttefiklerinin başını ezdikten sonra, son derece ehemmiyet verdiği Kırım Seferi sırasında, Venedik'i de sulh oyunları ile âtıl bırakmış ve Ceneviz'e yardım etmesine zaman ve zemin bırakmamıştır. Filhakika Kırım Seferi'ne takaddüm eden günlerde Fâtih, Venedik sefirlerini aylarca sonu gelmez müzakerelerle oyalamış, Kırım'ın ilhakından sonra, mütareke hâ-

linin son bulup harbe devam edileceğini Venedik'e tebliğ eylemiştir. Zira İşkodra düşürülmeden, Haşmetlû Cumhuriyet'in, Fâtih'in sulh şartlarını kabûl etmiyeceği malûmdu. Ceneviz'in zavallı hâline düşeceğinden endişe eden Venedik, daha İşkodra düşmeden, Fâtih'in bütün sulh tekliflerini kabûl etmiştir.

Fâtih ile Kırım Hânı arasında teati edilen ve Kırım'ın tam 300 senelik statüsünü teşkil edecek olan mukavelenâmeye göre, «Padişah, Kırım'a han olarak, Cengiz Han neslinden bir zâtı tâyini taahhüt eder» (madde 1), Padişah, bütün Kırım ülkelerinde cumâ hutbelerinde kendi isminden sonra, Kırım Hanı'nın adının da anılmasına müsaade eder ve kezâ sikke kesmek (para basmak) hakkı verilen Kırım hanlarının ismi, sikkelerde, padişahın adından sonra zikredilir (madde 4). Kırım yarımadasının bütün doğu sahili, Han tarafından Padişah'a hediye edilmiştir ve burası doğrudan doğruya Istanbul'dan gönderilen Osmanlı valileri tarafından idare edilir, bu topraklarda Kırım Hanı'nın hiçbir alâka ve hakkı kalmamıştır. Bu sûretle yeni bir Osmanlı eyâleti, Kefe beylerbeyiliği teşekkül etmiştir. Bu beylerbeyilik, Kefe, Sudak, Mengup limanları, yâni Kırım'ın güneydoğu sâhil şeridi ile Kerç Boğazı etrafını, Taman yarımadasını, Türkler'in «Özü» dedikleri Dnieper nehri ağzındaki limanları ve bu arada Özü (Oczakov) limanını, Don nehri ağzını ve Tagonrog Körfezi ile Azak (Rostov) müstahkem mevkiini içine almıştır. Kefe beylerbeyliğine, ekseriya amiraller gönderildi. Bu beylerbeyliğin yukarıda tavsif edilen arazisi harita üzerinde görülecek olursa, Fâtih'in nasıl en stratejik noktalara yerleştiği anlaşılır. Bilindiği gibi Kefe beylerbeyileri, bazan Kırım hânlarına bile kafa tutmuşlar, Istanbul'dan aldıkları emre göre Kırım'a girmişler, hânlığın iç işlerine karışmışlar, hânları tahtlarından indirip yerine yenisini getirmişlerdir.

1476 yazında, tam bir yıl önce ilhak edilen yeni tâbi devlet, Kırım Hânlığı, Fâtih Sultan Mehmed'in ilk iradesine muhatap olmuştur. Bu irâde, Boğdan'a giren Osmanlı ordusuna, bir Kırım tümeninin yardımcı olarak gönderilmesini emrediyordu. Kırım atlı tümeni, Emînek Mirza'nın kumandasında olarak gönderildi. 1466 eylûlünde, 4. Kırım hanı olan I. Hacı Giray ölmüş, yerine oğlu Nûr-i Devlet Giray, han olmuştu. Fakat ertesi sene, 1467'de, Istanbul'da bulunan kardeşi Mengli Giray, Kırım'a geldi ve han oldu. Bu suretle Osmanlı nüfuzu, daha 1475 seferinden çok evvel Kırım'a iyice sokulmuştu. Mengli Giray, 1474'e kadar 7 yıl hanlıkta kaldı. Yerine tekrar ağabeyi Nûr-i Devlet tahta çıktı. Fakat ertesi sene, 1475'te tekrar Mengli (Mengli = Benli) Giray, han oldu. 1476'da Nûr-i Devlet, bir kere daha kardeşinin yerini aldı.

1476'da ölümü üzerine, yerine üçüncü kere Mengli Giray geçti. Bu sûretle Nûr-i Devlet'in hükümdarlığı 3 kerede cem'an 4 yıl sürdü. Mengli Giray ise, 36 yılı sonuncu (üçüncü) defasında olmak üzere, 1514'e kadar tam 44 sene tahtta kaldı ki, bu müddet, Kırım tarihinin en uzun saltanatını teşkil eder. Mengli Giray, Şehzâde Selim'in, yâni II. Sultan Bâyezid'in 4. oğlunun kayınpederi idi. Dâmâdı Yavuz'un tahta geçtiğini gördükten 2 yıl sonra ölmüştür.

Karadeniz kapatıldığı zaman, Ege Denizi'nin en büyük kısmı, güney hariç, Türk denizi hâlindeydi. 1475'te bir hamle daha yapılmış, Türkler'in «Sisam/Susam» dedikleri Samos fethedilmiş ve Sakız adası da Türk himâyesine alınmıştır (Sakız, ancak 1566 da doğrudan doğruya Türkiye'ye katılmıştır).

Altın - Ordu ve Akkoyunlu Türk İmparatorluklarının Çökmesi (1502)

Altın-Ordu'nun çöküşünü hasretle bekliyen Ruslar, bu fırsatı kaçırmadılar. 1483'te tarihte ilk kere olarak Ruslar'ı, Batı Sibirya'da, İrtiş ve Obi nehirleri kıyılarında görüyoruz. Altın-Ordu hâkanı Seyyid-Ahmed Han (1481-1502) ile kardeşi Şeyh-Ahmed Han, Kırım hanı Mengli Giray ile uzun bir mücadeleye girişmiştir. 1485'te, yâni Fâtih'in ölümünden 4 yıl sonra, Seyyid-Ahmed Han'ın kardeşleri Murtazâ Sultan ile Mahmud Sultan'ın kumanda ettiği Altın-Ordu ordusu, Mengli Giray'ın ordusunu bozdu. 1491'de, bizzat Seyyid-Ahmed Han, Saray'dan çıkarak Mengli Giray üzerine yürüdü. Fakat kendisini tehlikede gören Kazan Hanlığı da, Altın-Ordu'ya baş kaldırdı ve Seyyid-Ahmed Han seferdeyken, başkenti Saray şehri, kardeş Kazanlılar tarafından yakılıp tahrip ve yağma edildi. 1502'de Mengli Giray, Altın-Ordu'dan ayrılan bütün devletlerle birleşerek bir kere daha Saray'a girip, bu tarihî Türk şehrini temellerine kadar yakıp yıktı. 1502, Altın-Ordu'nun sonu oldu. Daha birkaç yıl Altın-Ordu hânı olduklarını iddia edenler ortada dolaştıysa da, Doğu Avrupa Türk İmparatorluğu, ebediyyen târihe karışmış oldu. Seyyid-Ahmed Hân'ın kardeşi ve halefi Şeyh-Ahmed Han, Mengli Giray'ın darbeleri altında perîşan vaziyette Türkiye'ye sığınmak istedi. Fakat akrabalık bağları ile de bağlı olduğu Mengli Giray'ı gücendirmek istemiyen II. Sultan Bâyezid, sonuncu Altın-Ordu hâkanını, Türkiye'ye kabûl etmedi (Z. V. Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 351). Doğu Avrupa Türk İmparatorluğu'nun zavallı hâkanı, Türkler'in «Mingker-

man» dedikleri Kiev'e gitti ve Litvanya büyük-dukalığına iltica etti.

III. İvan, bütün bu fecî hâdiselerden faydalandı. Daha 1475'-te Marcus Rufus adlı elçisini Uzun-Hasan Bey'e, Tebriz'e gönderip, Altın-Ordu aleyhine yardım istemek sûretiyle maksadını açığa vurmuştu. Fakat Uzun-Hasan'ın, Doğu Avrupa'nın fakir bozkırlarında her hangi bir mâceraya atılmaya hiçbir niyeti yoktu (Togan, 356).

Uzun-Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunlu, yâni İran Türk İmparatorluğu da çökme krizleri içine girdi. Safevîler'i önder tanıyan ve bu hânedânın uğrunda gözü kapalı ölecek derecede elektriklenen Şîî Türkmenler, Akkoyunlu imparatorluğunu tehdit eden birinci unsurdu. Hânedân âzâsının her birinin geniş salâhiyetlerle bir eyâletin başında bulunduğu ve merkezî otoriteyi hiçe saydığı Akkoyunlular'da, başta Uzun-Hasan gibi pek kuvvetli bir hükümdar olmadan, birliği devam ettirmek müşkildi. Bu vaziyette müthiş Safevî propagandası ile de başa çıkılamıyordu. Akkoyunlu ileri gelenleri, devletin ve hânedânın istikbâlini kurtaracak tek çârenin, Osmanlı usûlü merkezî idare kurmak olduğunu anladılar. Bunun için Istanbul'da bulunan Göde Ahmed Mirza'yı, Tebrîz imparatorluk tahtına dâvet ettiler. Sultan-zâde Dâmâd Göde Ahmed Mirza, Uzun-Hasan'ın büyük oğlu ve velîahdi iken, babası ile bozuşup Fâtih'e sığınan, onun tek kızı Gevherhân Sultan'la evlenen, «beylerbeyi» rütbesi ve «paşa» unvânıyla Osmanlı hizmetine giren Dâmâd Uğurlu Mehmed Paşa (Bey/Mirza)'nın oğlu idi. Ana tarafından Fâtih'in torunu oluyordu. Üstelik II. Bâyezid'in kızlarından Ayn-i Şâh Sultan'la evlendiği için, bu padişahın hem yeğeni, hem dâmâdı olmuştu. Istanbul'da Osmanlı prensleri gibi yetiştirilen Sultan Ahmed Göde, Osmanlı an'anelerini benimsemişti. Nitekim Tebrîz tahtına oturunca, İran'da da aynı şeyleri tatbika kalktı. Halbuki İran, daha Ortaçağ'ı yaşıyordu. Yeni hükümdarın merkezî idaresini, feodal hakları ortadan kaldırmasını hoş görmiyen Akkoyunlular, 1497'de Sultan Ahmed Göde'yi öldürdüler. Bu sûretle Akkoyunlu şehzâdelerinin her biri gene bir eyâletin başında kaldı ama, imparatorluğun istikbâli tamamen körletilmiş oldu. Nitekim imparatorlukta aynı zamanda saltanat süren iki imparator, Sultan Murâd ile Sultan Elvend göründü ve Akkoyunlu devleti, kendi bünyesinde parçalanmış oldu. Tebrîz'deki sultanın otoritesi, geniş ölçüde sarsıldı.

Bu vaziyette çocuk yaşındaki genç Şâh İsmail'e gün doğuyordu. Nitekim ileride görüleceği gibi, İran imparatorluğunu Akkoyunlular'dan aldı. Şîî mezhebi, Şâh İsmail tarafından kan ve

ateşle yayılmaya başlayınca, yüzbinlerce Sünnî Akkoyunlu Türkmeni, Anadolu'ya geldi ve Osmanlı vatandaşı oldu. Bu sûretle Türkiye'de Türk nüfusu esaslı şekilde arttı ve XVI. asrın büyük fütûhatı, bu takviye edilmiş nüfusla yapıldı. Diğer taraftan aynı anlarda Altın-Ordu Hâkanlığı'nın parçalanıp yok olmasından mütevellit kargaşalıkların sürüklediği yüzbinlerce Doğu Avrupa Türkü, yâni Moğol kanı ile karışmış eski Kıpçak Türkler'i Balkanlar'a indiler. Dobruca'da, Bulgaristan'da, Moldavya'da, Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yerleştiler ve Türk nüfusunu kuvvetlendirdiler (Z. V. Togan, 357, 359).

1479'da Türkiye'nin hududu, Gürcistan'da, Kafkasya'da biraz ileriye götürüldü ve Doğu Karadeniz sahili, biraz daha kapatıldı. Rakkas Sinan Bey, Gümüşhane'nin kuzeybatısındaki Torul kasabasını (ki Akkoyunlular'a tâbi bir Türk beyinin idaresinde idi) zaptettikten sonra, ihtimal Karadeniz kıyısından Acaristan'a çıkmıştır. Ancak Kırım'da Kefe'den de Doğu Karadeniz'e bir sefer yapıldığı anlaşılıyor. Bu seferde Anapa zaptedilmiş ve Kuban ırmağının ağzı, Kefe beylerbeyiliğine katılmıştır (Kemâl-Paşa-zâde, VII, 468). Bu taraflar henüz Müslüman olmamış, Hıristiyan veya Putperest Çerkesler'le meskûndu. Bu seferle Doğu Karadeniz sâhili, hemen hemen kapatılmıştır. Bu sâhil, kuzeyden güneye doğru Çerkesler, Abazalar (Abkhazlar), Gürcüler ve Acarlar'la meskûndur.

Memlûkler ile İlk Ciddî İhtilâf (1479)

Kendisine «ed-Dewleti't-Türkîye = Türkiye Devleti» adını veren Mısır-Suriye Türk Memlûk imparatorluğu, o sıralarda, Osmanlılar'dan sonra cihânın en büyük devleti idi. Toroslar ve Fırat, iki dev Türk imparatorluğunu birbirinden ayırıyordu. Çukurova'daki Ramazan Türkmen Beyliği, kesin şekilde Memlûkler'e tâbi idi. Maraş çevresindeki Dulkadırlılar ise, eskiden beri Osmanlılar'a tâbî olmakla berâber, Mısır'ın tazyikının ağır bastığı zamanlar, mecburen Memlûkler'e meylediyorlardı. Üstelik Fâtih'ten çok korkan Dulkadıroğulları, tekrar Mısır'a yaklaşmak siyâsetini tâkibi düşünüyorlardı. Fakat Osmanlı korkusundan bu siyâset, pek suyun altında cereyan ediyordu. Fâtih, atalarının Karakoyunlular'la dost ve onları himâye eder siyâsetine devam etmiş, Sultan Cihân-Şâh'la çok iyi geçinmişti. Uzun-Hasan, Cihân-Şâh'ı ortadan kaldırıp İran, Irak, Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'yı içine alan İran Türk imparatorluğunu ele geçirdikten sonra Fâtih, Memlûkler'i okşamak mecburiyetinde kalmış-

tı. Akkoyunlular, eskiden beri Timurlular'ın ve Memlûkler'in himâyesine mazhardı. Fakat Uzun-Hasan, Timurlu imparatoru Sultan Ebû-Said'i de ortadan kaldırmış, Timurlular'ın Semerkand ve Herât şûbeleri olmak üzere iki imparatorluğa ayrılmasına zemin hazırlamıştı. Âmid (Diyarbakır) krallık tahtından Tebrîz imparatorluk tahtına geçen Uzun-Hasan, Büyük Türk Hâkanlığı tacının kendisine ait olduğuna inanıyordu. Bu tac, mâdem Timuroğulları'nda idi, Şâhruh'tan II. Murâd'a geçmişti, Uzun-Hasan, Sultan Ebû-Saîd'in galibi sıfatiyle, en büyük Türk imparatorunun hak kazandığı bu titulaire (lâfzî) tâca hak iddia edebilirdi. Uzun-Hasan'ın Osmanlılar'ın Rûm (Sıvas) beylerbeyisi Hamza Bey'e yazdığı meşhur nâmede (Topkapı Sarayı Arşivi, no. 11.602 ve 11.440) bu iddia, sarih şekilde açığa vurulmuştur. Fâtih'ten kaçan bütün taht müddeîlerinin, Trabzon'un son imparatorunun yeğeninin, Karamanoğlu Sultan-zâde Kasım ve kardeşi Pîr-Ahmed Beyler'in, son Germiyan beyi II. Yâkub'un oğlu olan son Germiyan velîahdinin, İsfendiyâroğlu Kızıl-Ahmed Bey'in, Dulkadıroğulları'ndan Şâh-Mehmed, Rüstem ve Süleyman Beyler'in, Sultan Hüseyin Baykara'dan kaçan Timuroğlu Muhammed Bâkır Mirza ile 2 kardeşinin ve daha başkalarının, Tebrîz sarayına sığınmış olmaları, Uzun-Hasan'ın nazarında, iddiasına destek olan unsurlardı. Ancak Otlukbeli'nden sonra ortada böyle bir iddia kalmadı.

Uzun-Hasan, kendisini himaye eden Timurlular'la bozuşup onları yendiği gibi, aynı şeyi, Akkoyunlular'ın uzun zaman tâbi bulundukları Memlûkler'e de yaptı. Suriye'ye vuku bulan Akkoyunlu akınları, bizzat Uzun-Hasan'ın başkumandanlığı altında cereyan etti ve hiç olmazsa Suriye'yi Mısır'dan koparmak hususundaki Akkoyunlu padişahının fikrini Kahire'ye açıklamış oldu. Fâtih, bu vaziyetten faydalandı. Ancak Akkoyunlular, Otlukbeli zaferinden sonra Osmanlılar için tehlike ve rakîp olmaktan çıkınca, Fâtih, Memlûkler'e eski sıcak alâkayı göstermedi. İslâm Halîfesi'ni Kahire'de ellerinde tutmaktan mütevellit Memlûkler'in İslâm âleminde iddia ettikleri üstünlük, Fâtih gibi bir şahsiyeti şüphesiz sinirlendirmiştir. Üstelik Ezher Üniversitesi, İslâm ilimlerinin cihanşümûl merkezi sayılıyordu. Fâtih, az zamanda Istanbul'da Sahn-ı Semân Üniversitesi'nin, Kahire'yi geride bırakacağına inanıyordu, nitekim böyle olmuştur. Fakat ne kadar güclü olursa olsun, Fâtih, Abbâsî Halîfesi'ni elinde ve himayesinde bulunduran, Emânât-ı Mukaddese'ye sâhip olan, Mekke, Medîne ve Kudüs gibi İslâm dîninin 3 kutsal mahallinin mâliki ve İslâmî ilimlerin merkezi Kahire'nin sâhibi Memlûkler'in, İslâm dünyasında Osmanlılar aleyhindeki prestijini kıramazdı. Sultan Hoşka-

dem, Fâtih'in niyetlerinin farkındaydı. Fakat asıl büyük bir hükümdar olan Sultan Kayıtbay (1468-1495)'dır ki, Osmanlılar'a karşı ciddî davranmanın gerektiğine kanî olmuştu (Babinger, 294). Nitekim Sultan Kayıtbay, 1477 baharında, Anadolu'daki Memlûk kalelerini teftiş için bizzat Anadolu'ya —şimdiki Urfa ve Antep vilâyeti topraklarına— geldi (Honigmann, *Rum-Kale, İA,* 780a).

Dulkadır Türkmen beyliği, iki dev imparatorluğun mücadele ve rekabet sahnesi olmuştu. Kahire kuvvetleriyle bugün Maraş tahtına bir Dulkadıroğlu oturtuluyor, bir müddet sonra Istanbul kuvvetleriyle gelen bu beyin kardeşi onun yerine geçiriliyordu. 1479'da Fâtih, daha cesur bir adım attı. Hicaz'da hacıların susuzluktan ıstırap çektiğini söyliyerek, Hicaz su yollarını tâmir ettirmek istediğini Sultan Kayıtbay'a bildirdi. Fâtih'in bu teklifinden fevkalâde alınan Kayıtbay, su yollarını Memlûk devletinin tâmir ettireceği cevâbını verdi. Ancak bu kere zarlar atılmıştı.

3. Rodos Seferi (1480)

Rodos, 672'den 680'e kadar, Emevî hânedânının kurucusu I. Muâviye zamanında 8 yıl İslâm imparatorluğuna dâhil olmuştu. Saint-Jean (Hospitalier) askerî tarikati 1291'de Memlûkler tarafından Akkâ'dan kovulunca, 1301'e kadar Doğu Akdeniz'de serseriyâne dolaşmış, bu tarihte Kıbrıs kralı II. Henri (1285-1324) tarafından Limasol limanında yerleştirilmişlerdi. Şövalyeler, 1306'da Limasol'dan Rodos'a çıktılar ve 15 ağustos 1308'de Rodos kalesini Bizanslılar'ın elinden aldılar. Sonradan Oniki Ada ile Nikarya, Karpatos ve Kaşot adasını, Anadolu sâhili üzerindeki küçük Meis adacığını, Bodrum limanını da ele geçirdiler. Hattâ Gâvur İzmir limanını da Timur tarafından buradan çıkarılıncaya kadar ellerinde tuttular. Memlûkler, İskenderiye ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki yolların emniyeti bakımından, Kıbrıs gibi Rodos'la da alâkalanıyorlardı. 1424, 1425 ve 1426 Memlûkler'in üst üste Kıbrıs'a yaptıkları 3 sefer, Kıbrıs krallığını bunaltmıştı. 1426'daki seferde Memlûkler, Kıbrıs kralı Janus'u esir alıp Kahire'ye götürdüler. Kral, Kahire'ye tâbî olmayı ve yıllık vergi vermeyi kabûl eden bir muâhedeye imza koyduktan sonra serbest bırakılıp Kıbrıs'a iâde edildi. Bundan sonra Memlûkler, Rodos'u da nüfuzları altına almaya çalıştılar. 1440, 1442-43 (80 gemi ile) ve 1444-45'te Rodos'a 3 Memlûk seferi yapıldı. Kıbrıs ve Rodos'a yapılan 6 sefer de, II. Murâd'ın saltanat yılları ile çağdaştır. Rodos seferleri sıra-

sında Saint-Jean tarikatinin üstâd-ı âzamı (Latince : magnus magister, Fransızca : grand maître) yani Rodos devlet reisi, Jean de Lastic (1437-1454) idi. Önce Kıbrıs'a, sonra Alâiye'ye gelen Memlûk donanması, Rodos kalesini düşüremedi, fakat adayı fecî şekilde tahrip etti. Sonuncu seferde (1444-45), Memlûk donanması Şam Trablusu limanından hareket etmiş, Rodos kalesini tam 40 gün muhâsara etmiş, fakat düşürememiştir. Bundan sonra teşebbüs, Osmanlılar'a geçmiştir.

Son Memlûk seferinden 10 yıl sonra Fâtih, Amiral Hamza Bey'i Rodos seferine göndermiştir. 1455'teki bu sefer, yukarıda görülmüştü. Rodos'la berâber İstanköy (Kos) adasını da yakan Hamza Bey, kalenin sarplığı, tahkimatının mükemmelliği ve Şövalyeler'in kanlarının en son damlasını akıtmadan müdafaa saflarından çekilmemeleri karşısında, âciz kalmıştır. Bu sefer sırasında üstâd-ı âzam, Jacques de Milly idi. (1454-1461). Onu Pierre-Raymond Zacoste (1461-1467), onu Jean-Batiste des Ursins (1467-1476), onu Pierre d'Aubusson (1476-1503) tâkip etmiştir. 1467'de Osmanlılar, Rodos'a birincisinden daha zayıf bir sefer yapmışlar, bunda da esas gayeye erişilememiştir. Mesih Paşa'nın 3. Rodos seferi, diğer ikisiyle mukayese edilemiyecek derecede ciddî ve hazırlıklı olup, Paşa, Fâtih'ten, adayı düşürmek hususunda kesin emir almıştı. İtalya'yı fethe hazırlanan Fâtih, Donanmay-ı Hümâyûn'un ardında böyle bir çıban başı bırakmak istemiyordu. Şövalyelerde Fransız kanı hâkim olmak ve ekseri üstâd-ı âzamlar bu milletten seçilmekle berâber, Avrupa'nın her milletinden şövalye vardı. Bu tarikate yapılan bağışlar muazzam meblâğlara vâsıl oluyordu. Papa, Rodos'u şiddetle destekliyor, bağışlara ve yardımlara ön ayak oluyordu. Tarikatin Fransa gibi Avrupa ülkelerinde emlâki ve kaleleri de vardı (bu tarikat hâlâ devam etmekte ve «ordre souverain = hükümran tarikat» sayılmaktadır, fakat artık toprağı yoktur). Mesih Paşa'nın seferi, Pierre d'Aubusson'un üstâd-ı âzamlığına tesâdüf eder. 27 yıl bu mevkide kalan d'Aubusson, üstâd-ı âzamların en meşhurlarından biridir ve gayesi uğrunda her türlü vasıtayı meşrû saymakla tanınmıştır.

Fâtih, önce Rodos'u tesirsiz bir hâle getirmeye, zamanla elde etmeye çalışmıştır. Bunun için Karaman valisi Şehzâde Cem, Üstâd-ı Âzam ile müzakereye başlamış, yıllık vergi verip Türkiye'ye tâbi olması karşılığında Rodos'a sulh bahşedileceğini ileri sürmüştür. Şehzâde, isteklerini yerine getirtmek gayesiyle nümâyiş yapmak için, Konya'dan Rodos'a bakan Anadolu sâhillerine kadar gelmiştir. Ancak müzâkerelerden hiçbir netice alınamamıştır. Bu-

nun üzerine Fâtih, Rodos seferine karar vermiştir. 4 aralık 1479'da Türk harb gemileri, Rodos ve Oniki Ada sularında keşif hareketine başlamıştır.

Fâtih, 1479 senesini Istanbul'da geçirerek geniş çapta îmar işleriyle meşgûl olmuştur (Babinger, 461). Bu arada devlet teşkilâtında da bâzı yenilikler yapmıştır. Bunların en mühimmi, 1480'de kazaskerlerin birden ikiye çıkarılması ve «Rumeli Kazaskeri», «Anadolu Kazaskeri» denmesidir. Fâtih zamanında daha kazaskerlik, Şeyhulislâmlık'tan mühim ve nüfuzlu bir mevki idi. Kazaskerlik rütbesi sonradan, askerî-mülkî rütbe olan vezirlik (mareşallik) rütbesine eşit sayılmış, dinî-ilmî-kazaî rütbe idi. Birkaç vezir olduğu gibi, 2 kazasker olmasına da lüzum görülmüştür (ileride kazaskerlik, rütbe olarak birçok kişiye verilecektir). Devlet teşkilâtında, bu meslekten yetişen vezîr-i âzam Karamânî Mehmed Paşa, Fâtih'e yardımcı olmuştur.

İşte bu sırada Fâtih, Rodos seferine Vezir Mesih Paşa'yı başkumandan tâyin etmiştir. Mesih Paşa, Paleologos imparatorluk hânedanından bir prens olup, ihtidâ etmişti. Ancak, Paşa, orta çapta bir kara askeri olup, deniz işlerini hiç bilmiyordu. Halbuki bu seferlerde geniş deniz bilgisine ihtiyaç vardı (Babinger, 467). Ancak Fâtih, Rodos önüne yığdığı büyük ordu ve donanmanın muvaffakıyetine inanmış ve askerî ölçüyü, Rodos kalesini düşürmeye muktedir bir seviyede hesaplamıştır. Mesih Paşa'ya verilen donanma, 160 harb gemisinden müteşekkildi. Türk askerinin 70.000 kişi olduğu rivâyet edilmektedir. Gelibolu'dan kalkan donanma, 23 mayıs 1480 günü Rodos önlerinde demirlemiştir.

Muhasaranın olgunlaştığı 28 temmuz günü 100 parçalık başka bir Türk donanmasının İtalya'nın Pulya sâhillerine asker döktüğü aynı gün, Mesih Paşa, Rodos kalesine umumî hücum emrini verdi. Kalenin etrafında ve adada ateşe verilmedik yer bırakılmamıştı. Bu muhâsarada ilk defa olarak infilâkli tahrip bombaları kullanılmış, düşmana pek büyük zâyiat verdirilmişti. Şafakla başlayan hücumda, sûrlara Türk bayrakları dikildiği gibi, büyük kule de ele geçirildi ve açılan büyük gedikten Türk askeri, kaleye girdi. Kalenin büyük kulesinde, Mesih Paşa'nın altın (zer) ve gümüş (sîm) tellerle çekilmiş serdâr-ı ekremlik sancağı dalgalanıyordu (Babinger, 486). Rodos şehri, zâten Türkler'in elindeydi. Kale de düşmüş sayılırdı. Şövalyeler, kalenin şurasında, burasında ancak birkaç saat dayanabilirdi. Tam bu anda Serdar Paşa, ordu arasına münadiler çıkrdı : Kalenin düşmek üzere olduğunu,

her türlü yağma, esir alma ve yangını yasak ettiğini, her şeyi Hazîne-i Hümâyûn'a aldıracağını ilân etti. Bu emir, mantıksız olduğu kadar, tamamen kanunsuzdu. Ancak kendiliğinden teslim olan kaleler hiçbir şekilde yağma edilemez ve içindekiler esir alınamazdı. Zorla düşürülen kalelerde, serdârın münasip göreceği bir müddet boyunca (bir saatten üç güne kadar) yağma serbestti. Bu, yalnız Türk kanunu değil, istisnasız dünyanın bütün devlet ve milletlerinde riayet edilen bir temayüldü. Bu gibi yağmalarda ancak silâhsızları öldürmek ve yangın çıkarmak, lüzumsuz tahribat yapmak yasak edilebilirdi. Serdârın son salâhiyet derecesi, askerî ve san'at değeri olan şurasını ve burasını bana bırakın, içine girmeyin demek olabilirdi. Nitekim Fâtih, Ayasofya'yı yağma ettirmemiştir. Fakat zorla düşürülen bir kalenin —kendiliğinden teslim olmuş gibi— yağmadan masûn tutulması, tamamen kanunsuzdu. Böyle yağmalarda ele geçen mal, —canlı esirler dahil— beşte biri padişah hakkı olarak hazineye alındıktan sonra, beşte dört nisbetinde, serdâr, kumandan, subay ve neferler arasında —rütbe derecelerine göre— bölüşülürdü. Fütûhat devri Türk kumandan ve amirallerinin pek zengin adamlar olmasının sebebi budur.

Ordu bu emri alır almaz, yerinden kımıldamamış, kaleye girmekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine kaleye giren Türk birliklerinin ekserisi, Şövalyeler tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Bu arada İsfendiyâr (Kastamonu) valisi (eski Rumeli beylerbeyisi) Süleyman Paşa da şehîd düşmüştür. Askerin harb etmemekte direnmesi gibi bir fâcia karşısında, muhasaranın kaldırılma ve geri dönülme emrini vermek mecburiyetinde kalmıştır. 3 ağustosta donanmaya bindirilen ordu, Rodos'tan ayrılmıştır. Bu sûretle, 2 ay, 12 günlük muhârebe, 9.000 şehîd ve 15.000 yaralıya mal olmuştur. Yalnız kalenin düşmek üzere olduğu son umumî hücumda 3.500 şehid verilmiştir. Türk donanması, bu seferde adayı tam mânâsiyle abluka altına alamamıştı. Rodos'a Avrupa'dan yardım geliyordu. 42 sene sonra Kaanûnî Sultan Süleyman, bütün bunlardan iyice ders alarak hareket edecektir (Hammer, III, 288).

Mesih Paşa, Istanbul'a döndükten sonra Fâtih'ten dayak yemiş, vezir (mareşal) rütbesi sancakbeyliğine (tümgeneralliğe) indirilip vazifesinden uzaklaştırılmıştır (Babinger, 487).

C. İTALYA FÜTÛHÂTI ve FÂTİH'İN ÖLÜMÜ

İyonya Adaları'nın Fethi

İtalya karasının fethine adım olmak üzere, İyonya Adaları'nın fethi gerekiyordu. İyonya veya Yunan Adaları, Yunan veya İyonya Denizi'nin doğusundadır. Bu deniz, Adriyatik ile Akdeniz arasında yer alır. Bu adaların en mühimmi, en kuzeyde Epir kıyılarında bulunan Korfu'dur. Korfu'nun güneyinde minik Paksos ve Antipaksos adaları vardır. Daha güneyde 3 irice ada, kuzeyden güneye doğru Santa Maura veya Leukas, Kefalonya ve Zanta (Zakynthos) adalarıdır. Kefalonya'nın kuzeydoğusunda İthake adası, Santa Maura'nın doğusunda da üç küçük ada vardır. Kefalonya, Patras Körfezi'ni kapatır. Güneyindeki Zanta, Mora sahillerine, kuzeyindeki Santa Maura ise Attika sahillerine karşıdır. Bu adalar, İnebahtı (Lepanto), Preveze, Navarin, Modon, Koron limanları, Çuha (Cerigo) ve Çuha ile Girit arasındaki Cerigotto gibi, Venedik'in mühim deniz üslerini teşkil etmektedir. Girit ile Siklad (Kiklad) Adaları da Cumhuriyet'e aittir. Bunlar sâyesinde Venedik, Adriya ve Yunan Denizleri ile Ege ve Akdeniz arasındaki deniz yolunu te'min etmektedir.

Korfu (Kerkyra) 638, Kefalonya 601, Zanta (Zakynthos) 408, Santa Maura (Aya Mavri, Levkas, Leukas) 300 km^2'dir. Yalnız büyüklük bakımından değil, kuzeyde münferit bulunması ve nüfus bakımından da Korfu, bu adaların en mühimmidir. Korfu şehri, Korfu adasının doğuda Epir'e bakan sâhili üzerindedir. Yunan Adaları'nda başka şehir yoktur. Zanta'nın aynı adı taşıyan merkezi kasaba, adanın güneydoğusunda, Mora'nın karşısındadır. Kefalonya'nın merkezi olan Argostolion liman kasabası, adanın güneybatısında Yunan Denizi üzerindedir. Dağlık olan adalarda Kefalonya'da 1.620, Korfu'da 914 metrelik yükseklikler görünür. Korfu ve Leukas, sahile fevkalâde yaklaşırlar (5 km., hattâ daha az). Dağ yamaçları ve sahiller, zeytinlikler ve bağlarla kaplıdır. Şimdi Yunanlı olan ahali, o zamanlar Yunanlı ve İtalyan idi. Korfu'nun kuzeyinde de iki minik adacık vardır. Avlonya'nın karşısında Otranto Boğazı (ki Yunan ve Adriya Denizleri ile Arnavutluk ve İtalya'nın topuğu olan Pulya'yı ayırır) üzerindeki pek küçük Saseno (Sazan) adası da, bir Venedik üssüdür. Bundan sonra, Dalmaçya'ya kadar ada yoktur. Dalmaçya ve bütün adaları, Venedik'indir. Dubrovnik'ten Karnero Körfezi'ne kadar uzanan kıyılara «Dalmaçya» denir. Burada halk, o zamanlar İtalyan'laşmış İliryalı ve Hırvatlar'dan müteşekkildi (şimdi Hır-

vat). İtalya'nın Pulya (Puglia/Apulia) eyâletinin Otranto limanı, Arnavutluk sâhilinden 80 km.'dir. Bu açıklık, Otranto Boğazı'nın en dar yerini teşkil eder. Türkler'in «Pulya» dedikleri bu eyâletin güneyi, yâni İtalyan çizmesinin tam topuğu, ârızadan mahrum, düz bir ovadır.

Bu zarurî coğrafya izâhatından sonra, Fâtih'in İtalya fütûhâtını inceleyebiliriz.

28 şubat 1478 muâhedesi ile Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye ödediği yıllık vergi 12.500 filoriye (bugünkü râyiçle aşağı yukarı 46,9 milyon TL.) çıkarılmıştır. Fâtih, İtalya'nın fethinin arifesinde, bu küçük cumhuriyeti daha sıkı bağlarla Istanbul'a bağlamak istemiştir.

Korfu hâriç, diğer İyonya adaları, Tocco hânedânına ait bir dukalık idi. Bu dukalık, Venedik'e tâbi ve onun sıkı kontrolünde olmakla berâber, Türkiye'ye de yıllık vergi öderdi. Onun için Fâtih, hukukî bakımdan, dukalığın Türkiye'nin bir parçası olduğunu Venedik'e karşı iddia edebilecek vaziyetteydi. Bundan şu netice çıkar ki, devletler hukukuna göre, Venedik'e harb açmaksızın (ki birkaç ay önce sulh yapılmıştı), bu adaları Türkiye'ye katmak mümkindi. Çünki Fâtih'e göre bu adalar zâten Türkiye imparatorluğunun bir parçası idi; öyle olmasa, Istanbul'a vergi vermezdi. Gene Fâtih'e göre, Venedik, dukalığın Türkiye'ye vergi vermesine göz yummakla buraların Türk toprağı olduğunu zâten kabullenmiş demekti. Bu sıralarda duka olan zat, Leonardo idi.

Duka Leonardo Tocco, Napoli krallık hânedânından bir prensesle evlenmişti. Bu vaziyet, nâzik bir mesele doğurdu. Çünkü Venedik ile Napoli, harb hâlinde idi. Venedik, Adriyatik'i iç deniz hâline getirmek için Napoli'yi ezmek istiyordu. Napoli ise, kendi gücünden başka, Aragon krallığına dayanıyordu. Diğer İtalyan devletleri, bu iki büyük İtalyan devletinin etrafında gruplaşmışlardı. Böyle bir evlenme, Taranto Boğazı'nın karşı sâhiline Napoli nüfuzunun yerleşmesi neticesini verebileceği için, Venedik'in işine gelmiyordu. Napoli, İskender Bey'in eski metbûu olan devletti ve Osmanlı desteğini kazanırsa, Venedik'i Dalmaçya ve daha güneyde, yâni Adriya Denizi'nin doğusunda tehdit edebilirdi.

Fâtih, 1479 Istanbul Muâhedesi'ni dukalığa teşmil etmemişti. Venedik diplomasisinin bu noktada nasıl atladığı şaşılacak bir şeydir. Çünki bu, Fâtih'in dukalığı açıkça Venedik'e ait saymadığını ve bu telâkkisini hukuk yoluyla zımmen de olsa Cumhuriyet'e kabûl ettirdiğini gösterir. Nitekim Istanbul Muâhedesi'ni imzaladıktan birkaç ay sonra Fâtih, Gedik Ahmed Paşa'ya, dukalığın işgali emrini verdi. Buna sebep olarak da, Duka'nın 1479 ver-

gisini nakden değil, aynen ödemesini gösterdi. Şüphesiz sudan bir bahane idi. Fakat birkaç ay önce 16 yıllık Büyük Harb'den çıkan, Napoli gibi büyük bir devletle harb içinde olan, İtalya hükûmetlerinin kıskanç nazarları ile çevrili Venedik, Türkiye ile yeniden mücadeleye girişecek kudreti asla haiz değildi. Akıncıları Venedik Ovası'nda görmek için hiçbir arzu taşımıyordu.

Duka Leonardo, tek silâh atmadan, Gedik Ahmed Paşa'nın 29 kadırgasına teslim oldu, hazinesini alıp Napoli'ye sıvıştı.

Kefalonya, Zanta, Leukas, İthaka adalarının doğrudan doğruya Türkiye'ye ilhakı, mühim bir adımdı. Çünkü Otranto Boğazı'nın doğusunda Türk hâkimiyetinin kurulması ve Korfu adasının da tehdidi demekti. İtalya'nın topuğu, yâni Otranto da alındığı takdirde, Otranto Boğazı, Türkler'in eline geçmiş, Venedik'e kapatılmış olurdu. Bu sûretle Venedik, Akdeniz'e çıkmak için Donanmay-ı Hümâyûn'un en lûtufkâr davranışlarını beklemekten başka bir şey yapamaz, netice itibariyle boğulur, diğer İtalya kara devletlerinden farkı kalmazdı. Boğazın kapatılmasına Venedik hukukan itiraz edemezdi. Zira Taranto, Napoli krallığına, yâni Venedik'in harb hâlinde bulunduğu devlete aitti. Şüphesiz düşmanının topraklarını işgal ettiği için Cumhuriyet, Fâtih'e hukukî bir itirazda bulunamazdı. İşte Venedik'i Fâtih Sultan Mehmed'e karşı son ve nihâî suikasde sürükliyen ümitsiz durum, bundan ibârettir. Şimdi Otranto'nun fethi ve İtalya'ya adım atılmasını incelemeden önce, İtalya devletlerinin Türkiye'ye karşı durumunu gözden geçirmenin sırası gelmiştir.

Fâtih ve İtalya

Fâtih, artık Avrupa devletler muvazenesinin nâzım kudreti olarak, kıt'anın her türlü işine karışıyordu. Küçük, fakat pek parlak Floransa Cumhuriyeti, büyük Aragon ve Napoli krallıkları ile harbe girişince, Türkiye, Floransa'yı açıkça himâyeye başladı. Hattâ Floransa'ya daimî bir Türk elçisi gönderildi. Napoli velîaht-prensi Alfonso (müstakbel II. Alfonso), 1480 haziranı sonunda Sienna'ya girdi. Bunun üzerine Papa'nın müttefik kuvvetleri, 9 ağustosta Forli önünde göründü. Floransa'nın başında «Magnifico = Muhteşem» unvanı verilen Lorenzo de Medicis (1478-1492) bulunuyordu ki, 1448'de doğan bu hükümdar, 1469'dan beri naipti. Bu son derece sıkışık durumda Türkler, hızır gibi yetişti. Floransa, kudretli düşmanlarına karşı silâhlarını bırakacağı bir anda, 28 temmuz 1480'de, Otranto yakınlarında Türk ordusu İtalya'ya çıktı ve topuğu işgal etmek sûretiyle, Pulya eyâletinin fet-

hine başladı. Pulya, Napoli'ye aitti. Bunun üzerine Floransa topraklarını boşaltan Napoli, var gücüyle ana vatanını savunmaya koştu. 7 ağustosta Sienna'yı terk eden velîaht-prens Alfonso, 11 ağustosta, müstahkem Otranto kalesinin Türkler'in eline düştüğünü teessürle haber aldı. İtalya'nın Türkler'ce istilâya başlanması üzerine Papa IV. Sixtus, kendini emniyette saymıyarak Güney Fransa'da Papalık'a ait Avignon şehrine nakletmeyi düşündü. Bir an, Sicilya'dan Alpler'e kadar bütün Apeninler Yarımadası, heyecan ile titredi. Muhteşem Lorenzo, Fâtih'in resmini taşıyan madalyonlar kestirmek sûretiyle, Roma İmparatoru mevkıinde bulunan Türkiye hükümdarına şükran hislerini ifadeye ve onu İtalya'da selâmlamaya çalıştı. Bu madalyonların bir tarafında 3 imparatorluk tâcı vardı : Bunlar, Fâtih'in sâhip olduğu Türkiye, Doğu Roma ve Trabzon imparatorluklarının tacları idi. Madalyonun üst kısmına, boş bir imparatorluk tahtı resmedilmişti ki, bu taht, Batı Roma imparatorluk tahtını gösteriyordu. Şu hâlde Fâtih'in İtalya'ya hâkim olacağından şüphe edilmiyordu ve Floransa gibi bazı devletler, Türk Hâkanı'nı, Roma İmparatoru sıfatıyla metbû-i mufahhamları olarak selâmlamaya hazır bulunuyorlardı. Gene madalyondaki Latince ibârelerden, hâlen Napoli krallığına ait bulunan Güney İtalya ve Sicilya'nın, Fâtih'in meşrû ülkeleri olarak kabûl edildiği anlaşılmaktadır. Şu halde hiç olmazsa Floransa'ya göre, Güney İtalya, doğrudan doğruya Fâtih'in olacak, Orta ve Kuzey İtalya ise, tâbîlik yoluyle ona bağlanacaktı. O anda İtalya'da böyle bir projenin, birçok partizanı etrafına topladığı sanılır. Çünkü bu sûretle, Güney İtalya ile Sicilya'dan İspanyol asıllı Napoli devleti kovulacak ve buraları Türkiye'ye verilecekti. Zâten Sicilya, asırlarca Müslüman Araplar'ın pek parlak idaresinde yaşamış bir ülke idi. İtalyan Rönesansı ise, mâziye hasretin ifadesi olarak doğmuştu. Papa, Roma'da kalacak ve Istanbul'da Patrik'in hâiz bulunduğu statüyü hâiz olacaktı. Bununla berâber Orta İtalya'daki Papalık memleketleri, Floransa'ya bırakılacaktı. Fâtih, bu sâdık tâbiine karşı şüphesiz böyle bir lûtfu esirgemiyecekti. Kuzey İtalya ise, tamamen Venedik'in olacaktı. Bu projeye göre İtalya, birliğe doğru gerçek bir adım atmış oluyordu. Makyavel ve Sezar Borjiya gibi aynı fikirdeki şahsiyetlerin mevcudiyeti, İtalya'yı mümkin olduğu kadar birliğe götürmek fikrinden, XVI. asra kadar vazgeçilmediğini gösterir. Fâtih'e ait madalyonlar, yalnız Floransa'da basılmıyordu. Müstakbel imparatorlarını, Ferrara devleti ahalisi de bir madalyon yayınlıyarak selâmlamayı münâsip görmüştü. Bu madalyonun üzerinde Latince olarak ; «Svltani Mohammeth Octhomani vgvli Bizantii Impe-

ratoris, 1481/Svltanus Mohammeth Othomanvs Tvrcorvm Imperator = Türkler'in ve Doğu Roma'nın İmparatoru Osmanoğlu Sultan Mehmed» yazılıdır (bu paragraf Babinger, 474-5'ten aynen alınmıştır).

O çağa ait İtalyan arşiv vesikalarının incelenmesinden, Güney İtalya'dan İspanyol hâkimiyetinin sökülüp atılması düşünüldüğü, Napoli devleti yerine Venedik Cumhuriyeti veya Türkiye İmparatorluğu'nun ikamesinin tercih edildiği, bu fikrin taraftarlarının pek de az olmadığı anlaşılmaktadır. Venedik'e gelince, Haşmetlû Cumhuriyet'in Istanbul büyükelçisi Battista Gritti, Fâtih Sultan Mehmed'e, Güney İtalya'daki meşrû haklarını tanıdığını resmen bildirmişti. Çünkü Güney İtalya, vaktiyle Bizans imparatorluğuna aitti ve hâlen de Doğu Roma İmparatoru, Fâtih idi (Babinger, 477-8).

Donanmay-ı Hümâyûn İtalya'ya Türk Ordusunu Çıkarıyor (28 Temmuz 1480)

Eski vezîr-i âzam Gedik Ahmed Paşa'nın uhdesine kapdân-ı deryâlık verilerek Pulya'ya gönderilmesi, bütün İtalya'nın değilse, şüphesiz Güney İtalya'nın, yâni Napoli krallığının fethi gayesine müteveccih bir hareketti. Fâtih, siyasî bakımdan —yukarıda anlatıldığı üzere— bu teşebbüsün zeminini tamamen hazırlamıştı. 1480 yazında 140 parçalık (Angiolello, 244'e göre 132 parça) Donanmay-ı Hümâyûn, Mesih Paşa'nın Rodos'a başka bir büyük Türk donanması ile ayak bastığı anda, Ege Denizi'nden Yunan Denizi'ne geçti (Donanma, daha 1479'da Gelibolu'dan ayrılmıştı). 100 harb, 40 nakliye gemisinden müteşekkil olan donanmadaki gemilerin 40'ı, büyük teknelerdi. Istanbul ve Gelibolu tersanelerinde ihtimamla hazırlanmış gemilerdi. Donanmay-ı Hümâyûn, 26 temmuzda, İtalya'yı fethetmek üzere, son ikmâl üssü olan Avlonya (Valona) limanını terketti (Hammer, III, 191). Draç daha Venedikliler'de olduğu için Avlonya, Türkiye'nin Arnavutluk kıyılarındaki başlıca deniz üssü idi ve tam da Otranto Boğazı üzerinde bulunuyordu. 75 kilometrelik Otranto Boğazı'nı geçen Donanmay-ı Hümâyûn, Otranto civarına ilk ağızda 18.000 Türk piyâdesi çıkardı. Yalnız 1.000 kadar at getirilmişti. Fakat kara topları boldu. 60 parçalık Venedik Donanması, Korfu açıklarında bulunuyor ve Donanmay-ı Hümâyûn'un harekâtını heyecanla seyrediyordu. Önce Türk Donanması'nı çok uzaktan tâkip eden Cumhuriyet Donanması, Türkler'in Pulya'ya asker döktüğünü görür görmez, Korfu'daki üssüne döndü. 28 temmuz 1480'de, İtalya'ya

çıkan Türk ordusundan 1.000 kişilik bir atlı birliği, keşif maksadıyla, hızla İtalya içlerine daldı. İhraç hareketi tam bir şekilde muvaffakıyetle neticelenmiş ve düşman, bu hareketten zamanında haberdar olamamıştı (Babinger, 477-8).

Napoli ile Venedik'in büyük rekabeti, şüphesiz Türkler'in İtalya'da pek muvaffakıyetli bir köprübaşı tutmasında âmil olmuştur. Ancak en büyük gerçek muvaffakıyet, Fâtih'in diplomatik yollarla zemini fevkalâde müsait bir tarzda hazırlamasıdır. Bu hazırlama, Istanbul'un Fethi'nden itibâren adım adım tâkip edilen büyük siyâsetin, 27 yıl sonra gerçekleşen meyvası idi. Fâtih, Otranto'yu bir Gelibolu yapmak niyetindeydi. Gelibolu'dan Balkanlar fethedilmişti, Otranto'dan da Akdeniz'in ikinci büyük yarımadası, İtalya fethedilecekti. Osmanlı tarihlerinin «Pulya Seferi» dedikleri bu harekette Serdâr-ı Ekrem Gedik Ahmed Paşa, Napoli velîahd-prensi Kalabriya Dukası Alfonso'nun (müstakbel kral) ordusunu dağıttıktan sonra, 11 ağustos 1480'de Otranto kalesini fethetmiştir (Hammer, III, 191). Kalabriya Dukası'nın kuvvetleri, Osmanlılar'la gerçek bir vuruşmaya girişemiyecek derecede zayıftı. Esâsen Napoli krallığının bütün ordusunun Gedik Ahmed Paşa'yı durdurmasına imkân yoktu. Fâtih'in tertip ettiği kontenjan, Napoli kara ve deniz kuvvetlerinden daha üstün olmak üzere hazırlanmıştı. Napoli, Aragon krallığının İspanya'dan yollıyacağı acele yardımı bekliyordu. Bununla berâber denizde, birleşik Napoli-Aragon donanması da Gedik Ahmed Paşa'nın 140 gemisiyle vuruşacak gücde değildi. Birleşik donanmanın yekûnu 40 harb gemisinden ibâret olup, Donanmay-ı Hümâyûn'a yaklaşmayı aklından geçirmiyordu. Papalık, bütün gücüyle Napoli-Aragon-Kastilya koalisyonunu destekliyordu. Ancak bu koalisyon. Venedik, Macaristan gibi daha güclü müttefikler bulamadığı takdirde, Türkler'i durdurabilecek gücde değildi.

Otranto, Türkler'e 14 gün karşı koyabilmişti. Bununla beraber kalenin savunması ciddî ve şiddetli oldu. Öyle ki, kaledeki 22.000 kişinin ancak 10.000'i hayatta kaldıktan sonra Otranto düştü. Bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa, ordusunu ikiye ayırdı: Birinci tümen kuzeydoğuya, diğeri kuzeybatıya doğru ilerledi. İlkinin hedefi Brindisi, ikincisinin Taranto idi. Pulya eyâletinin tamamı teshîr edilmek üzereydi. Türkler, İtalyan çizmesinin topuğuna hâkim idiler (Babinger, 479).

Brindisi, Otranto'nun 70 km. kuzeybatısında, Otranto Körfezi'nin kuzey kıyısında bir limandır. Taranto, onun mukabilinde Taranto Körfezi'nin tam ortasında bulunur. Brindisi'den yukarıya, kuzeybatıya doğru sahili tâkiben çıkılırsa, Pulya eyâletinin

merkezi olan Bari limanına vâsıl olunur. Taranto Körfezi'nin batı tarafı, İtalyan çizmesinin burnudur. Burası Kalabriya eyâleti olup, merkezi Reggio limanıdır. Kalabriya ile Sicilya'yı, Messina Boğazı ayırır. Kalabriya, bir müddet Müslüman Arap hâkimiyetinde kalmıştır. Kalabriya'nın kuzeyinde, merkezi Napoli olan ve pek kesif nüfusla meskûn bulunan Campania eyâleti yer alır. Daha kuzeyde Napoli krallığının sınırları başlamakta ve Papa'nın Kilise Devleti bulunmaktadır.

8 eylûlde büyük Napoli ordusu, Napoli'yi terketti ve Pulya hududunda durdu. Bizzat Kral'ın kumanda ettiği ordu, günlerce hareketsiz bekledi ve Türkler'in üzerine yürümeye asla teşebbüs etmedi. Otranto kalesine Hayreddin Mustafa Bey'i, Türkiye'nin ilk Otranto sancakbeyi olarak kumandan tâyin eden Gedik Ahmed Paşa, kalede 6.500 piyade ve 500 süvari bıraktı; kendisi, Napoli Kralı'nın üzerine yürüdü. Hayreddin Mustafa Bey, Rumca ve İtalyanca konuşan bir asker olup, gözünü pek açık tutması için en kesin emirler almıştı. Ahmed Paşa, Kral Ferrante'ye elçi göndererek, Brindisi, Lecce ve Taranto'nun teslimi ile Pulya eyâletinin sulhan Türkiye'ye terkini istedi. Aksi takdirde Padişah'ın 100.000 piyade ve 18.000 süvari ve görülüp işitilmemiş azamette toplarla birkaç ay sonra ilkbaharda (1481) gelip, bütün Napoli devletinin altını üstüne getireceğini bildirdi (Babinger, 480).

Gerçekten Roma İmparatoru Sultan Mehmed'in 200.000 askerle Arnavutluk'ta Avlonya'da, yâni Otranto Boğazı üzerinde bulunduğu, kasımda (1480) Pulya veya Sicilya'ya çıkacağı haberi, bütün İtalya'da, Sicilya'dan Alpler'e kadar, hükümdarlardan çobanlara kadar dedikodusu yapılan en mühim ve dehşet verici havadisi teşkil ediyordu. Papa, Fransa'ya çekilmeye hazır hâlde, Türkler'in biraz daha yaklaşmasını bekliyordu. Patrik gibi Türkler'e tâbi olmaya niyeti yoktu. Zira Patrik, esâsen İmparator'a tâbî bir ruhânî reisti, toprağı ve devleti yoktu. Papa ise, Orta İtalya'yı elinde tutan mühim bir devletin başındaydı, hükümdardı. Roma şehrinin etrafına hendekler kazılmışsa da, halk, bu gibi şeylerle Türkler'in şehre girmesine mâni olunamıyacağı kanaatinde idi. Kral Ferrante ise, Papa'ya ve diğer hükümdarlara gönderdiği mektuplarda, çok ciddî yardımlar almadığı takdirde Türkler'in her türlü teklifini kabulden başka çâresi olmadığını resmen ve açıkça bildiriyordu (Babinger, 481). Papa, ilk ağızda Kral'a, mâlik olduğu bütün gümüşü gönderdi ve ikinci yardım için, bütün ruhbâna acele bir vergi koydu. Türkler'i İtalya'nın fethinde muvaffakıyetsizliğe uğratmaya çalışacak her Hıristiyan'ın günahlarının Tanrı katında affedileceğini ilân eyledi (Babinger, 481).

İtalya devletlerini derhal Türkler'e karşı birleşmeye dâvet eden Papa, harb hâlinde bulunduğu Floransa ile hemen sulh yapmakla, ilk örneği bizzat vermiş oldu. Papa'nın bir fermânı ile, bütün Avrupa'da, Toussaint Yortusu'nda, Türkler'e karşı Hıristiyanlar'ın muzaffer olması için duâ edildi. Papa'nın hazînesi boşalmış, her eve tarhedilen bugünki râyiçle 7.500 TL. tutarındaki vergi de, Türkler'e karşı yapılacak bir harb için kâfi meblâğı te'min edememişti. Türkiye imparatorluğunun bütün Avrupa'ya müsâvi emsalsiz iktisadî kaynakları karşısında, zâten böyle bir şeye ihtimal verilemezdi. Üstelik İngiltere kralı IV. Edward, Türkler'le bir alâkası olmadığı için Haçlı hareketine katılamıyacağını bildirmişti. IV. Edward, Türkler'in Manş'ı aşmalarını muhtemel görmüyordu (Babinger, 482).

Fransa kralı XI. Louis'ye gelindikte, Türkler'e karşı savaşa hazırdı. 23 mayıs 1480'de Mesih Paşa'nın 100 parçalık başka bir muazzam donanma ile Rodos'a harekete geçmesi de Avrupa'da dehşet uyandırıyor (Babinger, 483), Türk Donanması ile karşı karşıya gelinemiyeceği kanaati hâkim bulunuyordu.

Napoli şehrinde halk panik hâlinde limana yığılırken, Fâtih'in ölüm haberi alınmakta gecikmedi. 49 yaşındaki bir adam için beklenmiyen bu haber, İtalya'yı kurtardı. Hiç olmazsa Gedik Ahmed Paşa'nın «Pulya Beylerbeyisi» olarak tarihe geçmesine mâni oldu.

Bu bahse son vermeden evvel, İspanya'nın, daha doğrusu Aragon krallığının — ileride pek çok geçecek olan — Güney İtalya ile alâkasının mâhiyetini biraz açıklamayı münasip gördüm :

Bu sıralarda Napoli kralı I. Ferrante idi (1458-1494). Velîahdi olan Kalabriya dukası müstakbel II. Alfonso, «Büyük» diye tarihe geçmiştir. I. Ferrante, Aragon, Sicilya ve Napoli (bu ülkeler ayrı ayrı 3 krallık tâcıdır) kralı V. Alfonso'nun (1416-1458) oğludur. V. Alfonso ölünce, yerine Aragon kralı olarak II. Juan (1458 - 1479) geçmiş, II. Juan'ın kardeşi I. Fernante de Napoli kralı olmuş, yâni krallık ikiye bölünmüştür. II. Juan'dan sonra oğlu II. Fernando (1479-1516) Aragon kralı olmuş, Kastilya kraliçesi Isabella ile evlendiği için, İspanya birliği gerçekleşmiş, Aragon ve Kastilya krallıkları yerine bir tek İspanya krallığı ortaya çıkmıştır. XV. asrın 3. çeyreğinde vuku bulan bu hâdise, Avrupa tarihinin mühim ve istikbal bakımından mânâlı olaylarından biridir. V. Alfonso, Akdeniz imparatorluğunu kurmak fikrinde olan bir hükümdardı. Onun sulbünden gelen Charles-Quint, bu fikri fiilen gerçekleştirmek istiyecektir. Ancak V. Alfonso, Türkiye ve Venedik gibi pek büyük denizci devletler yanında bu fikrinden feda

kârlık yapmış, ancak Batı Akdeniz hâkimiyeti için çalışmıştır. Gerçekten Appeninler ve İberya yarımadaları arasındaki bütün denizlerde, yâni Batı Akdeniz'de hâkim kuvvet, İspanyollar, onların denizci olan kavmi, Aragonlular idi. Daha Türkler, Cezâyir'e gelmemişlerdi. İspanya, bu sebepten, diğer Avrupa devletlerine nazaran nisbî bir zenginlik içinde bulunuyordu (Pirenne, II, 202; Langer, *World History,* 283). İspanya üniversitelerinde tedris dili hâlâ Arapça idi (Pirenne, II, 204). Portekiz krallığı da inkişaf hâlinde ve büyük devlet olmaya namzet bulunup 1420'de Medeira Adaları'nı, 1431'de Açore Adaları'nı, 1460'da Afrika'nın batı ucunda Yeşilburun Adaları'nı keşfetmişti. V. Alfonso'dur ki, nüfuzunu kullanarak Papalık tahtına bir İspanyol olan II. Calixtus Borgia'yı (1455 - 1458) seçtirmişti. Napoli şehrinin nüfusu bu devirde 150.000'in üzerinde idi (diğer büyük İtalyan şehirleri şöyleydi: Venedik 180.000, Milano 130.000, Floransa 120.000, Cenova 120.000, Roma 100.000), yâni Venedik'ten sonra geliyordu. Aynı devirde Paris 300.000 nüfusa sâhipti. Müslüman şehirleri olan Gırnâta, Istanbul, Edirne sayılmazsa, 100.000'in üzerinde nüfuslu başka Avrupa şehri yoktu (Londra: 35.000). Sicilya, Aragon'a aitti. 1443'te Anjou (Fransız Capet hânedânının bir kolu) hânedânından Aragon hânedânına geçen Napoli (Güney İtalya) krallık tâcı, yukarıda görüldüğü üzere sonra Aragon hânedânının iki dalı arasında bölünmüştü. Istanbul düşünce, İtalya devletleri, aralarında meşhur «Lodi Sulhu»nu imza etmişlerdi. Çünki Fâtih'in iki Roma tâcını birleştirmek üzerindeki kesin fikri malûmdu. «Kaysar-i Rûm = Roma İmparatoru» unvanını, unvanları arasına katan Fâtih, işte Istanbul'un Fethi'nden başlıyan bir azmin neticesinde İtalya'ya çıkmıştı.

Fâtih II. Sultan Mehmed Hân'ın Vefatı (3 Mayıs 1481)

Fâtih Sultan Mehmed Hân, 25 nisan 1481 günü Topkapı Sarayı'ndan (o zamanki adı: Saray-ı Cedîd/Yeni Saray) ayrıldı, Boğaz'ı geçti, Üsküdar'a çıktı. Maltepe ile Gebze arasındaki Sultan Çayırı'nda ordugâh kurulmuş ve ordunun büyük birlikleri toplanmıştı. Ortaçağ'ı kapıyan Büyük Türk Hâkanı, ordugâhtaki otağ-ı hümâyûn'una geldi, yâni seferî hâle geçti. Çok sevdiği ve hayatının en büyük kısmını arasında geçirdiği ordusunu son görüşü olduğunu tahmin etmiyordu. Pek muhtemelen İtalya üzerine olacak büyük bir sefere çıkmak üzere son hazırlıklarını yapıyordu. Ölümü intaç edecek hiçbir rahatsızlığı yoktu. Fakat ansızın şiddetle sancılandı ve 3 mayıs 1481 perşembe (4 rebî'u'l-evvel 886)

günü öğleden sonra saat 4'te vefat etti. 49 yaşını 1 ay, 5 gün geçiyordu. Bu sırada fezâda hâkim seyyâre Merih (savaş seyyâresi) idi. Ertuğrul Gazi'nin ölümü ve Osman Gazi'nin cülûsundan tam 200 yıl geçmişti.

Fâtih, Venedik tarafından zehirletilerek ölmüştür. Bu, Venedik'in, padişahın şahsına tevcih edilmiş 15. ve sonuncu suikast olup, diğer 14'ü hedefine ulaşamamıştı (Babinger, 349). Venedik, nihâî teşebbüsü, Fâtih'in hususî hekimlerden Venedikli bir Yahudi olup, gûyâ ihtidâ eden ve Yâkub Paşa adını alan Maestro Iacopo vasıtasıyla yapmıştı. Venedik, muvaffak olduğu takdirde Iacopo'ya bugünki râyiçle 1.450.000.000 TL. gibi pek muazzam bir meblâğ vâdetmekle kalmıyor, Iacopo'nun kendisi ve neslinden gelecek bütün ahfâdı için Venedik vatandaşlık hukuku tanıyor, bunları Cumhuriyet'in bütün vergi ve mükellefiyetlerinden muaf tutuyordu (Babinger, 349). Babinger'e göre Fâtih, Üsküdar'a geçtiği gün yani 25 nisanda zehirlenmeye başlamış (s. 492-3), sonra tedavi yapıldığı iddiasıyla zehrin dozu arttırılmıştır. Fâtih'in ölümünü yakından bilen Âşık-Paşa-zâde, padişahın ciğerinin doğranarak kan kustuğunu yazmaktadır. Hâkanın suikaste mâruz kaldığı derhal anlaşılmış, Maestro Iacopo, nâm-ı diğer Yâkup Paşa, hükümdarın ölümünden az sonra Türk askeri tarafından parça parça edilmiş, milyonlara kavuşamamıştır (Babinger, 494).

«La Grande Aquila è Morta! = Büyük Kartal öldü!» cümlesini taşıyan nâmeyi, Venedik'in Istanbul büyükelçiliğinin bir kuriyesi, hâdiseden tam 16 gün sonra, 19 mayısta, Venedik'e getirmiştir (Babinger, 497). Birkaç gün sonra, yani mayısın sonuna doğru haber, Roma'ya da vâsıl olmuştur. Bütün İtalya'da toplar atılıp günlerce şenlikler yapılmıştır. Bilhassa Roma'da sevinç, son haddini bulmuştur. Papa, bütün Avrupa kiliselerinde 3 gün, 3 gece çanlar çalınıp, «şükür âyini» yapılmasını emretmiştir (Babinger, 496).

Fâtih'in Şahsiyeti ve Dünya Tarihindeki Yeri

Fâtih'in 49 yaş gibi pek faal bir derede ölmesi, şüphesiz Türk tarihinin büyük felâketlerinden biridir. Bir müddet daha yaşadığı takdirde dünya tarihinin akışı, hattâ dünyanın bugünki coğrafyası şüphesiz değişecekti. Ancak bu değişikliğin ne dereceye kadar Türk'lüğün lehine olacağı malûm değildir. Çünkü Fâtih, birkaç yıl daha yaşasaydı, behemehâl İtalya'yı alacaktı. Halbuki iki dev halefi, torunu Yavuz'la onun oğlu Kaanûnî, İtalya'nın fethini akıllarından bile geçirmemişler, biri İran ve Mısır'a, diğe-

ri Macaristan ve Almanya'ya teveccüh etmiştir. Bütün bu yollar, hükümdarların kaprislerine göre değil, şüphesiz o ânın jeopolitik zarûretlerine uyularak tâkib edilmiştir. Bu zarûretler, Türkiye ile Türkistan'ın birleşmesi gibi bir hâdiseye zemin hazırlamamıştır. Türk olmakla berâber Şiî bir İran'ın Türkiye ile Türkistan, yâni Batı ve Doğu Türk âlemi arasına girmesi, bunun en büyük sebebidir. Türk birliği yapılamamakla, Doğu Türk âlemi gittikçe perişan olup müstemleke derekesine düşmekle berâber, Osmanlı cihan imparatorluğunun teşekkülü de, sağlam, zengin, mes'ut ve müreffeh bir Türkiye'nin asırlar için kurulup yaşamasını sağlamıştır. Bilindiği gibi, Roma ve Osmanlı imparatorluklarından sonra dünya tarihinin üçüncü ve sonuncu devamlı cihan imparatorluğu olan İngiliz imparatorluğunda da hâl aynen böyle cereyan etmiştir. Sonunda Britanya da cihan imparatorluğunu kaybetmiş, fakat birçok ülkeyi ebediyen Anglo-Sakson kılmaya muvaffak olmuştur. Osmanlılar da bunu başarmışlar, Anadolu'nun Marmara çevresi, Trabzon çevresi, Istanbul, Trakya, Balkanlar'da birçok yerler, hattâ Doğu Anadolu'da birçok çevreler, Osmanlılar tarafından ebediyen Türk'leştirilmiştir. Bu Türk'leştirme, sağlam temeller üzerinde olmuş, bu temeller sâyesindedir ki Türkiye, I. Cihan Harbi'nden sonra sömürge yapılamamıştır. Böyle bir Türkiye'nin kurulmasında Fâtih, tamamen müstesnâ bir rol, belki birinci rol oynamış olan tarihî şahsiyettir.

Fâtih'in şahsiyetinden Istanbul'un Fethi bahsinin sonunda söz edildiği için, burada bu bahis tekrar ele alınmıyacaktır. Ancak orada söylenmemiş olan bâzı noktalara temas zarûreti vardır.

Fâtih'in 3. saltanatı 30 sene, 2 ay, 14 gün sürmüş ve her yılı, her ayı değerlendirilmiş, Türklük için faydalı olmuştur. Torununun oğlu Kaanûnî gibi muazzam bir hükümdar, Fâtih'in muvaffak olduğu şeyleri başarmayı aklından bile geçirmeye cesâret edemediğini Vezîr-i âzam Makbûl İbrahim Paşa'ya açıkça söylemiştir. Kaanûnî'nin bu sözü tamâmen tevâzû eseri sayılamaz, şüphesiz tarihî bilgi mahsûlüdür. Fâtih'in Istanbul'un Fethi'nden sonraki saltanat süresi 27 sene, 11 ay, 6 gündür.

Fâtih'in yalnız 3 oğlu ile bir tek kızı olmuştur. Kızı Gevher-Han Sultan, Uzun-Hasan'ın büyük oğlu Dâmâd Uğurlu Mehmed Paşa (Mirza/Bey) ile evlenmiştir. Bu evlenmeden doğan Sultanzâde Dâmâd Sultan Ahmed Göde, İran Akkoyunlu imparatorluğu tahtına çıkmıştır. Sultan Ahmed Göde de, dayısı II. Bâyezid'in kızlarından Ayn-i Şâh Sultan'la evlenmiştir.

Fâtih'in büyük oğlunun Bâyezid mi, Mustafa mı olduğu kesin şekilde mâlûm değildir. Büyük bir asker ve bilgin olan Sultan

Mustafa, —yukarıda görüldüğü gibi— babasının hayatında 1474'-te ölmüştür. Türkiye tarihine Kıreli meydan muhârebesini kazandıran, bu şehzâdedir. Mustafa Çelebî'nin şehzâdesi yoktur. Kızı, amcası II. Bâyezid'in büyük oğlu Velîahd-Şehzâde Abdullah'la evlenmiştir ki, bu izdivaç, 1920 tarihine kadar bir şehzâde (Osmanlı imparatorluk prensi) ile bir sultan (Osman imparatorluk prensesi) arasındaki tek evlenmedir. Fâtih'in yerine geçen II. Bâyezid'le kardeşi Sultan Cem, bundan sonraki bahsimizin mevzuu olacaktır.

Fâtih'in fetihleri yalnız büyük değil, mühim ve mânâlı olmuş, Osmanlı Türk cihan imparatorluğunun temelleri bu fetihlerle atılmıştır. Fâtih, Kaanûnî'nin gerçek bir müjdecisi sayılabilir. Istanbul'un Fethi'nden sonra 1453 haziranında Osmanlı imparatorluğunun büyüklüğü 964.000 km^2 idi, yâni Yıldırım devrine ulaşılmıştı. Bu 964.000 km^2'nin 480.000 km^2'si Asya'da (Anadolu), 484.000 km^2'si ise Avrupa'da (Rumeli/Balkanlar) bulunuyordu. Yâni imparatorluğun iki kıt'a arasındaki toprakları tam bir muvazene hâlindeydi. Bu 964.000 km^2'ye tâbî devletler dâhildir. Bu devletler, Anadolu'da Candar (İsfendiyâr), Karaman ve Dulkadır Türkmen beylikleri, Balkanlar'da ise Bosna krallığı, Sırbistan prensliği, Dubrovnik cumhuriyeti, Eflâk (Ulahya - Romanya) prensliği, Mora Bizans prensliği, Atina (Attika) Latin dukalığı ile Hersek dukalığı idi. Bu tâbî devletlerden en mühimmi, Karaman Türk krallığı idi. Meriç ağzında Enez ve Karadeniz üzerinde Amasra Cenevizliler'e, Ege üzerinde Bodrum, Rodos Şövalyeleri'ne aitti. Türkiye'nin Marmara Denizi'ndekiler dışında Ege'de hiçbir adası yoktu. Bozcaada, İmroz, Limni, Meis gibi Anadolu kıyılarına en yakın adalar bile sınır dışında kalıyordu.

1453'ten 28 yıl sonra 1481'de Türkiye haritası, temelinden değişmiştir. Bu tarihte, yâni Fâtih'in ölümünde (mayıs 1481) imparatorluğun büyüklüğü 2.214.000 km^2'yi buluyordu. Bunun 1.703.000 km^2'si Avrupa, 511.000 km^2'si ise Asya'da kalıyordu. 982.000 km"yi tek başına Kırım Hanlığı teşkil ediyordu. Kırım Hanlığı dışında imparatorluk 1.232.000 km"den ibâretti (511.100 km^2'si Asya, 722.000 km^2'si Avrupa'da). Bu sûretle Avrupa toprakları, Anadolu topraklarını çok geçiyordu. Yalnız Kırım dışındaki Avrupa toprakları bakımından Türkiye, Avrupa'nın en büyük ve en nüfuslu devleti idi. 1453'teki tâbî devletlerden Karaman krallığı, İsfendiyâr prensliği, Bosna krallığı, Sırbistan prensliği, Mora Bizans prensliği, Atina dukalığı, Hersek dukalığı, doğrudan doğruya Türkiye'ye katılmıştır. Dulkadır prensliği, Eflâk prensliği, Dubrovnik cumhuriyeti, tâbî devlet statüsünü muhafaza etmişlerdir. Yeni

tâbî devlet olarak Kırım krallığı, Boğdan (Moldavya) prensliği, Hırvatistan dukalığı imparatorluğa katılmıştı. Boğdan prensliği'nin de himâyeye alınmasıyla, bütün Romen ülkeleri yâni Balkanlar'ın yegâne Latin ülkesi, Osmanlı idaresinde birleştirilmiştir. Bu prenslik, bugünki Romanya'nın Moldavva eyâleti ile eskiden Romanya'nın, şimdi Sovyetler'in olan Moldavya ve Bukovina eyâletlerini içine alıyordu. 5 ekim 1455'te Türkiye'ye tâbî olan Boğdan'ın tâbîlik şartları zamanla ağırlaştırılmıştı. Bu prensliğin Fâtih devrinde Türkiye'ye ödediği nakdî vergi 7,5 milyon TL.'ndan ibâret, yâni çok senbolik mâhiyette idi.

Kırım Hanlığı, Kırım yarımadasından başka, bugünki Ukrayna Cumhuriyeti'nin en büyük kısmını, Rusya'nın Krasnodar, Voronej, Rostov, Kursk, Volgagrad eyâletlerini içine alıyordu.

Türkiye'nin Avrupa toprakları yalnız Balkanlar'a inhisar etmiyordu. Kuzey Karadeniz'de Kırım Hanlığı dışında da 10.000 km² kadar bir arazi doğrudan doğruya Istanbul'a bağlı idi. Bu arazi, Kırım hanlığından alınan Kefe, Azak gibi eski Ceneviz müstemlekeleri ve Fâtih'in son yıllarında (1479) fethedilen Taman yarımadası ile Anapa, yâni Çerkesistan sâhilleri idi (Kafkas Dağları, Asya ve Avrupa kıt'alarını ayırır).

Balkanlar dışında bir Türk toprağı da, İtalya'nın Pulya eyâletinde Napoli krallığından fethedilen Otranto yarımadası, yâni İtalyan çizmesinin topuğu idi. Burası 3.000 km² kadardı.

Meriç'in ağzındaki Enez Ceneviz dukalığı da, Istanbul'un Fethi'nden hemen sonra devlete katılmış ve Trakya'nın birliği sağlanmıştır. Fâtih, Batı Arnavutluk ve Karadağ'ı da Türkiye'ye katmıştır. Ancak Arnavutluk'taki Draç limanı ile Karadağ sâhillerinde birkaç kasaba Venedikliler'in elindedir.

Fâtih'in adalar fütûhâtı çok mühim olmuştur. Zira bu fütûhât iledir ki, imparatorluk gerçekten denizci bir mâhiyet iktisâb eylemiştir. Fâtih, Ege'nin Asya (Anadolu) kıyılarındaki adalarından İmroz'u (295 km²), Midilli ve Limni'yi (ikisi 2.166 km²), Sisam'ı (550 km²) fethetmiş, Sakız Ceneviz dukalığını da (902 km²), Türkiye'nin himâyesine almıştır. Ege'nin Avrupa adalarından Bozcaada (40 km²), Taşoz ve Semendirek (ikisi 600 km²), nihâyet Ege'nin en büyük adası olan Yunan sâhilindeki Ağrıboz (4.297 km²), bu devirde fethedilmiştir. Ege dışında Türkiye, Yunan (İyonya) Denizi'nde Zanta, Kefalonya, Leukas, İthaka adalarını (1.309 km²) almıştır.

Anadolu'da Trabzon imparatorluğunun fethi çok mühim olmuştur. Zira burası, ilk defa Türkler'in eline geçen ve en son Türk'leşen Anadolu parçasını teşkil etmektedir. Amasra Ceneviz

müstemlekesi devlete katılmıştır. Anadolu'da başka fetihler de olmuş, Otlukbeli'nden sonra Akkoyunlular'dan bir kısım arazi alındığı gibi, Acaristan, yâni Batum çevresi ile Abhazistan sâhilleri de ele geçirilmiş, bu sûretle Doğu Karadeniz kıyılarında Osmanlı Türk hâkimiyeti kurulmuştur. Bugünki Trabzon, Rize ve kısmen Artvin, Gümüşhâne vilâyetleri, bu devirde kesin şekilde Osmanlı devletine bağlanmıştır.

Bu sûretle Fırat ve Toroslar'a kadar Anadolu, Tuna'ya kadar Balkanlar hemen tamamen tutularak tabiî sınırlara erişilmiştir. Balkanlar'da Türkiye'ye ait olmıyan köşeler, Macaristan'ın Belgrad kalesi ile Slovenya ve Esklavonya (Sava ile Drava arası) eyâletleri, Venedik'e ait Mora'nın güneyindeki burunlar üzerindeki Modon, Koron, Navarin limanları, Girit ve Kiklad adaları, Korfu adası, Dalmaçya, Karadağ'da birkaç sâhil kasabası, Lepanto limanı vs.'den ibâret kalmıştır. Anadolu'da Bodrum kalesi de henüz Şövalyeler'dedir.

Fâtih, 2 imparatorluğun (Doğu Roma ve Trabzon), 4 krallığın (Kırım, Karaman, Sırbistan ve Bosna), 11 prenslik ve dukalığın, yâni tam 17 devletin fâtihidir. Bu devletlerin 5'i Türk, diğerleri Hıristiyan'dır. Akkoyunlu, Venedik, Napoli, Ceneviz gibi birçok devletten yaptığı ülke, şehir, ada fetihleri, yukarıdaki 17 devlet sayısına dâhil değildir.

Fâtih devrinde Türk ordu ve donanması çok terakkî etmiştir. Ordunun silâhları, her birkaç senede bir yenilenir ve daha mütekâmilleri, eskilerinin yerine konurdu. Türk Osmanlı donanmasının gerçek kurucusu da Fâtih'tir. Tahta geçtiği zaman Türkiye'nin yalnız 30 kadırgası (saff-ı harb gemisi) vardı. Diğer harb gemileri küçük teknelerdi ve açık deniz muhârebesinde rolleri mahduttu. Venedik Donanması, Türkiye'ninkinden ehemmiyetli nisbette kuvvetli idi. 1474'te, 23 yıl içinde, Fâtih, 92 kadırga, 16 başka sınıftan büyük harb gemisi, 400 kadar nakliye gemisinden müteşekkil bir donanmaya mâlik bulunuyordu. Ölümünde ise Osmanlı donanmasında 250 harb ve 500 kadar nakliye gemisi bulunuyordu. Bu kuvvet, münakaşasız şekilde dünyanın birinci deniz kuvveti ve Venedik donanmasından çok daha güçlü idi. Fâtih devrindeki Türk denizciliğinin gelişmesini Babinger, «hayrete sezâ» şeklinde tavsif etmekte ve Donanmay-ı Hümâyûn'un «Avrupa donanmalarına üstün» olduğunu söylemektedir (Babinger, 535).

Istanbul Üniversitesi'nin de kurucusu Fâtih'tir ve bugün de her yıl, Istanbul Üniversitesi'nin kuruluşu 1453 sayılarak törenle kutlanmaktadır. Fâtih'in Istanbul'da kurduğu Sahn-ı Semân (8 Fakülte), devrinin büyük kültür müessesesi idi ve muntazaman

inkişaf etti. Fâtih Külliyesi (Üniversitesi)'nin sahn'larından, yâni fakültelerinden biri tıbba ayrılmış olup, 70 yataklı bir hastahâne, bu fakültenin tatbikat çalışmalarının yapıldığı yerdi.

Osmanlı imparatorluğunun anayasası sayılan ***Fâtih Kaanûn-Nâmesi*** de mühim bir eserdir. Padişah ile son vezîr-i âzamı Karamânî Mehmed Paşa'nın müşterek çalışmaları ile tedvin edilmiş olan bu pek mühim kanun-nâmeyi, Nişancı Leys-zâde Mehmed Çelebî kaleme almıştır. Kaanûnî'nin *Kaanûn-nâme*'sinde de bu eser esas alınmış ve bu kanunlar, Tanzimat'a (1839) kadar, Osmanlı anayasası şeklinde mer'iyette kalmıştır.

«Türk dünyası için Fâtih, günümüze kadar, bütün imparatorların en büyüğü olup, beşer tarihinde başka her hangi bir şahsın kendisi ile mukayese edilmesi müşkildir» (Babinger, 498-9).

«Fâtih Mehmed, Türk milletine, bütün tarihinin en harikulâde ve en yaklaşılması gayrıkabil şahsiyeti olarak takdîm edilegelmiştir» (Babinger, 499).

«Batı âleminin mukadderatı, Fâtih Mehmed'in görünmesi ile, sarih bir şekilde işaretlenmiştir. Belki ancak Napoléon ile mukayesesi kabil olan kudretli şahsiyeti, büyük Avrupa sâhalarının haricî görünüşünü derinden değiştirmiştir. Ortaçağ'dan çıkarken insanları ve dünyayı görüş tarzında, en yüksek noktasında, Fâtih'in şahsiyeti, zekâları, tesiri altında bırakmıştır» (Babinger, 518).

«II. Mehmed, Türk ve Moğol hükümdarlarının çoğu gibi, yabancı dinlere karşı düşmanlık fikrine tamamen yabancıydı... Istanbul şehrinin îmarı bakımından, bir Müslüman Justinyen gibiydi... Ortodoks ruhânîlerinin çoğu, kendi dinlerinin bu garip koruyucusuna karşı minnettardırlar ve minnetlerini her vesile ile gösteriyorlardı... II. Mehmed'in saltanat devri, Asya ve Avrupa'nın birçok hânedânı için, Kıyâmet Günü'nden nişâne gibi görünüyordu» (Lavisse-Rambaud, III, 856, 857, 858, 859).

Topçuluğa en büyük ehemmiyeti veren ilk hükümdar, Fâtih'tir. Fâtih'ten evvel topçuluk, bütün dünyada, istihfaf edilen, daha çok sesiyle düşmanı ürkütmek için orduda kullanılan bir silâhtı. Büyük kaleleri yerle bir edebileceği, akıldan bile geçirilmezdi. Hele meydan muhârebelerinde rol oynıyacağı, neticeye müessir olacağı, kat'iyen inanılmıyan hususlardı. Nitekim, Istanbul'un Fethi'nden 20 yıl sonra bile Uzun-Hasan gibi dehâ sâhibi bir asker, böyle bir şeye inanmıyordu. Piyâdeye de eskisine nisbetle büyük ehemmiyet veren Fâtih'tir. Gerçi Osmanlı ordusu esas bakımdan bir atlı ordu olmakta devam etmiştir. Fakat yeniçeri ve azab gibi piyâde sınıfları, Fâtih devrinde ehemmiyet kazanmıştır.

Sultan Mehmed'e takdîm edilen binlerce kasîde arasında en meşhûru, Giovanni-Maria Filelfo'nun tam 4.706 mısrâ tutan, Latince şiiridir. Bu gibi kasîdelerle İtalya şairleri, Rönesans'ın büyük mesenlerinden olarak tanınmış müstakbel imparatorlarını selâmlıyorlardı. Gerçekten bu sıralarda İtalya'da, birlik getirecek bir imparatora, Roma İmparatoru'na olan hasret, bârizdi (Babinger, 616).

«Pek tabiî, Doğu Roma İmparatorluğu'nun efendisinin Apeninler Yarımadası'nı hedef tutan projeleri, İtalya için meçhul değildi. Daha ocak 1454'te, Doğu'yu çok iyi tanıyan Nicolo Sagundino, Istanbul'dan Napoli'ye gelince, Istanbul Fâtihi'nin, İtalya ve Roma şehrinin de efendisi olmayı tahayyül ettiğini bildirmişti. Fâtih, imparatorluğun kızı olan Bizans'ı aldığına göre, anası olan Roma'yı da alacaktı. Sagundino'nun beyânına göre Sultan, İtalyan devletleri arasındaki anlaşmazlıklara mükemmelen vâkıftı ve casusları vasıtasıyla, neler geçtiğini muntazaman haber alıyordu. Draç'tan Brindisi'ye geçmek çok kolaydı ve Sultan Mehmed, bu işe çeşitli engeller gösteren Türk devlet adamlarını —Bizans'ın fethinde olduğu gibi— şiddetle reddediyordu. — Fakat Doğu Roma İmparatorluğu'nun vârisinin ruyalarına giren, yalnız İtalya değildi. Birden fazla teşebbüsü göstermiştir ki, Macaristan'ı da hâkimiyetine almak istiyordu. Bütün Güneydoğu Avrupa'da, bir tek şahsın, bu projelerden habersiz kaldığı söylenemez» (Babinger, 598).

Fâtih'in İtalya'yı fethi, Istanbul'un fethi ile berâber aklına koyduğu anlaşıldıktan sonra, onun planlama, sabır ve azim kudretine daha fazla hayran olunur. Çünki bu İtalya'yı fethetmek teşebbüsü için 27 sene hazırlık yapmış, büyük bir donanma meydana getirmiş, Toroslar ile Tuna arasında kendisini rahatsız edecek bir unsur bırakmamayı başarmıştı. 20 devletle birden harbinde olduğu gibi, İtalya'nın fethinde de, müttefikleri birbirinden ayırmak yolunu tutuyor, Venedik'in Kuzey İtalya'daki ihtiraslarını destekler görünerek onu uyutuyor, Floransa'ya Papa ve Napoli'ye karşı yardımda bulunuyordu. Napoli ve Kilise devletlerini ortadan kaldırdıktan sonra, sıranın diğer İtalyan devletlerine gelmiyeceğini kimse iddia edemezdi.

Fâtih'in geniş casusluk şebekesi, Batı'nın bütün sahalarına yayılıyor ve Almanya'yı da içine alıyordu. Almanya'da, Türkler'e karşı harekâtı müzâkere eden bütün meclislere, Türk casusları sokuluyordu. Alman ülkelerinde, meselâ Bavyera dukalıklarında, yerlilerden elde edilmiş casuslar da vardı (Babinger, 599).

«Avusturya ve Güney İtalya'da işliyen Türk casus şebekesi, Orta ve Kuzey İtalya'daki Türk casus şebekeleri ile mukayese edilirse, ilkel kaldığı görülür. Bütün İtalya, son derece mahrem ve dâimî bir Türk haberalma servisi ile örülü idi» (Babinger, 599).

Fâtih, ölümünden sonra, Doğu'da olduğu gibi Batı'da da binlerce san'at eserine mevzu olmuştur. Yalnız İngiltere'de 1594-1749 arasında Fâtih'i konu alan 6 piyes yazılmıştır. Bu piyeslerden birinde, Bizans'ın mağlûbiyeti hakkettiği söylenmiş ve Fâtih öğülmüştür ki, o zamanki Avrupa zihniyetine göre dikkate şâyândır (Bernâ Moran, *Türk Dili ve Edebiyatı*, VIII, 76-7, 80 ve *Türkler'le İlgili İngilizce Yayınlar*, 160, 2, 4-5).

Fâtih, Rönesans devrinin ideal büyük hükümdarı ve imparatoru olarak, XV. ve XVI. asırlar Avrupa'sında, hattâ Rusya'da tebcil edilmiş ve «örnek hükümdar» şeklinde görülmüştür. Meselâ büyük Rus edibi Perevetov, IV. İvan'a 1560 senelerinde sunduğu «*Sultan Mehmed'e Dair*» nâmındaki kitabında, Fâtih'i Çar'a örnek bir feylesof, devlet, siyâset ve askerlik adamı olarak göstermektedir (A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, 189).

Fâtih'in ilmi ve san'atı himâyesi, Avrupa'ca meşhurdu. Istanbul Sarayı, Avrupalı ilim ve san'at adamlarıyla dolup boşalırdı. Nasıl ki, Doğulu âlimler ve sanatkârlar da Istanbul saray ve üniversitesinde toplanıyorlardı. Fâtih'e sunulan Latince, İtalyanca, Yunanca ve başka Batı dillerinde ilmî ve edebî eserlerin, resimlerin listesi pek uzundur. Padişah, son olarak Venedikli büyük ressam Gentile Bellini'yi dâvet etmiş, kendisine iki portresini yaptırmıştır. 25 ocak 1480'de yâni Fâtih'in ölümünden 15 ay önce biten bu cihanşümûl şöhreti haiz tablolardan meşhuru Londra'da National Gallery'dedir. Ressamı fevkalâde ağırlıyan Fâtih, san'atkârın eline bir de Venedik Senatosu'na hitâben yazılmış bir nâme vermiştir ki, Doğu Roma Fâtihi'nin bir vatandaşları hakkındaki sitâyişinden çok gururlanan Senato, bunun üzerine Bellini'ye, kaydıhayat şartıyla yıllık büyük bir tahsisat (bugünkü râyiçle 17,5 milyon TL.) bağlamıştır.

Fâtih, Venedik Cumhuriyeti'nden, Veronalı ressam Matteo D'Patsi'yi istemiş, bu san'atkâr Istanbul'a gelmiştir. Ancak Fâtih'in emriyle yapılan eserlerinden hiç biri zamanımıza kalmamıştır (Tuasne, *Bellini*, 18-9).

Fâtih, daha Istanbul'un fethinden önce Latince, Yunanca ve İtalyanca'yı iyi öğrenmiştir. Kendisinin Latince ve İtalyanca hocası olan ve modern arkeolojinin kurucularından sayılan Cyria-

cus'a, 1452'de her gece Roma ve Avrupa tarihleri okutup dinlediğini biliyoruz (Jacobs, *Cyriacus von Ancona und Mehemmed II, Byzantinische Zeitschrift,* XXX, 197-202).

Alman tarihçisi A. D. Mordtmann, Fâtih için şöyle der: «Dünya tarihinde bir dönüm noktası yaratmış, Doğu ile Batı'nın kapısında durmuş, her iki âlemin kültürünü nefsinde toplamış bir insandı».

Bilindiği gibi Fâtih'in Avrupa kültürünü ve dillerini iyi bilmesi, Batı'da olmadık ümidler yaratmış, Papa II. Pius, Fâtih'e yazdığı mektupta, Hıristiyan olduğu takdirde, kendisini Roma imparatoru olarak selâmlamıya hazır olduğunu bildirmiştir.

Paul Wittek şöyle diyor: «Ayasofya'nın, bu muhteşem kilisesinin muhafazasını, asırlar görmüş yapının zamanın tahribatına karşı müdafaasını, sırf Türkler'in sâhip olduğu teknik mahárete ve iktisadî kaynaklara borçlu olduğumuzu îtiraf edelim... Muzaffer Türkler, İslâm dünyasında kemâlini bulan yüksek medeniyete tamamen sâhiptiler ve Fetih'ten sonra, bu medeniyet için, yepyeni bir hamle ve devir yarattılar. Sultan Mehmed, kendisi de, azamet ve ihtişamda Ayasofya ile rekabet eden yeni bir câmi ve etrafında 8 medresesi, hastahâneleri ve kütüphânesi ile yeni bir külliye, çok geçmeden bütün İslâm âleminden âlimleri çeken bir üniversite inşâ ettirdi. Şehrin yeniden îmârı, Fâtih'in ölümünden sonra, nesiller boyunca, hâlâ bitirilmiş nazarıyla bakılmıyan bir iş olarak Türkler'ce ele alınmıştır. Bu mesâinin devamınca Türkler, kendilerine has, hakikaten muhteşem bir üslûpta bir mîmârî inkişaf ettirmişlerdir... Bu yeniden ihya edilen şehir, Türkler'in bu muhteşem Istanbul'u, Asya'nın ve Avrupa'nın mukadderatına şekil verdi».

Fâtih devrinde Türkiye İmparatorluğu, Avrupa'nın XV. asırda ilk «merkezî devlet» tipini teşkil etmiş ve Yeniçağ tarihinin siyasî tekâmül bakımından bir fârikası olan bu yeni rejimin Avrupa'da ilk örneği olmuştur (Iorga, *Essai de Syntèse de l'Hist. de l'Humanité,* I, 500).

Böyle bir merkezî idâre kurmak için Fâtih, modern devlet mefhumu uğruna, büyük millî fedâkârlıkta bulunmuştur. Fâtih'le berâber imparatorlukta gerçek bir devşirmeler saltanatı başlamıştır. Türk aristokrasisi, hiçbir zaman devşirme partisi ile mücadeleden —ki bu mücadele bâzan pek kanlı olmuştur — vazgeçmemekle berâber, büyük bir darbe yemiştir. Bu darbe, Çandarlı Halil Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması ile başlar.

Fâtih'in vezâret-i uzmâ (başbakanlık) makamına getirdiği şahsiyetler şunlardır :

Babası devrinden kalan Çandarlı-zâde II. Halil Paşa, Mahmud Paşa (1453-1466), Rûm Mehmed Paşa (1466-1469), İshak Paşa (1469-1472), tekrar Mahmud Paşa (1472-1474), Gedik Ahmed Paşa (1474-1477) ve Karamânî Mehmed Paşa (1477-1481).

Bunlardan Mahmud ve Mehmed Paşalar, büyük şahsiyetlerdir. Mahmud Paşa, 15 yıl gibi uzun müddet iktidarda kalmış, îdam edilmiştir. «Adnî» mahlası ile Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Nâsir ve edîb olarak da değerlidir. *Dîvân*'ı ve *Münşe'ât*'ı vardır. Pek çok da hayır eseri bırakmıştır. Istanbul'da «Mahmudpaşa» semti hâlâ onun adını taşımaktadır. Buradaki Mahmudpaşa Câmii, Hamamı vesair binalar, Istanbul'daki ilk Türk eserleri arasındadır.

Karamânî Mehmed Paşa da büyük bir âlimdir. İstisnâî olarak askerî sınıftan değil, sivil sınıftan vezîr-i âzam olmuştur. Mehmed Paşa, «Nişânî» mahlâsı ile 3 dilde şiirler yazmışsa da, asıl mühim cephesi tarihçiliği ve âlimliğidir (Arapça yazdığı Osmanlı tarihinden *Bibliyografya*'da bahsedilmiştir). Karamânî Mehmed Paşa, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin torunlarındandır. Câmii ve türbesi bulunan Nişanca mahallesi, Istanbul'da Kumkapı'dadır. Karamânî Mehmed Paşa'nın nesli asırlarca devam etmiş ve pek çok tarihî şahsiyet yetiştirmiştir.

Fâtih devrinde şeyhulislâm olanlar şunlardır : Molla Fahreddin Acemî (1436-1461), Molla Husrev (1461-1480) ve Molla Gûrânî (1480-1488). O zaman meşîhat (şeyhulislâmlık) kaydıhayat şartıyle olduğu için, üçü de ölümleriyle makamlarından ayrılmışlardır. Bu zatlar, Fâtih'in hocalarıdır. Molla Gûrânî, Fâtih'i yetiştiren asıl hocasıdır. Molla Fahreddin 25, Molla Husrev 19, Molla Gûrânî 8 yıl şeyhulislâmlıkta kalmışlardır. Fakat bu devirde şeyhulislâmlık, henüz XVI. asırda başlıyacak olan ehemmiyetini haiz bulunmuyordu.

VI

II. BÂYEZİD ve SULTAN CEM (1481 - 1495)

Fâtih'in Ânî Ölümünün Doğurduğu Buhran

FÂTİH'in ânî ölümü, asla tabiî bir hâdise gibi karşılanmadı. Büyük bir siyâsî buhran doğurdu. Türk aristokrat partisi ile devşirme partisinin şiddetli rekabeti, bu hâdiseden faydalanarak kanlı bir durum aldı. Türk aristokrat partisinin lideri, vezîr-i âzam olan Mevlânâ soyundan Karamânî Mehmed Paşa idi. Vezir Mustafa Paşa ile Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, diğer liderlerdi. Devşirme partisinin lideri eski vezîr-i âzam İshak Paşa idi. Otranto'da bulunan Gedik Ahmed Paşa, İshak Paşa'nın dâmâdı bulunuyordu. Hâdiselerin tetkikınden, devşirme partisinin Şehzâde Bâyezîd'i, Türk aristokrat partisinin Şehzâde Cem'i tuttuğu anlaşılmaktadır.

Vezîr-i âzam Karamânî Mehmed Paşa, Fâtih'in öldüğü ordugâh ile Istanbul'un bütün irtibatını kesmiş, yolları tutmuş, Üsküdar'dan Istanbul'a geçmeyi yasak etmiş, deniz vâsıtalarına el koymuşsa da, gene de hâdisenin duyulmasına mânî olamamıştır. Ordugâhta devşirme partisinin adamları, ne yapıp yapıp, pâdişâhın ölümünden 12 saat geçmeden, haberi Istanbul'a ulaştırmışlardır. İshak Paşa, durumdan hemen faydalanmış, yeniçerileri kışkırtarak büyük rakîbi Karamânî Mehmed Paşa'yı öldürtmüştür. Bu fecî hâdiseden sonra iktidar, İshak Paşa'nın eline geçmiştir. İshak Paşa, Fâtih'in ölümünden takriben 24 saat sonra, Istanbul'da bulunan Velîahd-Şehzâde Bâyezid'in 3. oğlu Şehzâde Korkut'u saltanat nâibi ilân etmiştir. Bu sûretle II. Bâyezid, vali olarak bulunduğu Amasya'dan gelinceye kadar 17 gün, 14 yaşındaki Şehzâde Korkut, saltanat nâibi olmuştur. Karamânî Mehmed Paşa, babalarının ölüm haberini hem Bâyezid'e, hem Cem'e bildirmişti. Konya'daki Cem'in, Amasya'daki Bâyezid'den önce Istanbul'a gelip tahta çıkacağını ümîd ediyordu. Fakat devşirme partisi, Cem'e giden haberciyi yolda öldürmüştür. Haberi geç öğrenen Cem, Istan-

bul'a yetişememiştir. Şehzâde Bâyezid, Bolu yoluyla 21 mayısta Istanbul'a gelip tahta çıkmıştır. II. Bâyezid tahta otururken, Yeniçeriler'e «kul cinsi»nden, yâni «devşirme» olmıyanların iktidara getirilmiyeceğine dâir söz vermeye mecbur olmuştur (Angiolello, 179). Fakat birkaç yıl sonra Çandarlı-zâde II. İbrahim Paşa'yı vezîr-i âzam yapmış ve bu sözünü tutmamıştır. Yanında Amasya'dan getirdiği 4.000 atlı vardı. 28 mayısta da Cem, Konya'dan Bursa'ya gelmiş, kendini bu eski taht şehrinde padişah ilân etmiştir. 23 gün Bursa'da saltanat süren Sultan Cem'in Bursa'da nâmına hutbe okunduğu gibi, sikke de kesilmiştir.

22 mayısta, yâni II. Bâyezid'in tahta oturduğunun ertesi günü, Fâtih Sultan Mehmed'in cenâze merâsimi yapıldı. Vefâtından 19 gün geçmişti. Cenâze namazı Fâtih Câmii'nde kılındı. Şeyh Muslihuddin Mustafa Vefâ Efendi («Vefâ» semti bunun adını taşır), Yeniçağ'ı açan ve dünyanı titreten muhteşem hükümdarın namazını : «er kişi nîyetine!» diyerek kıldırdı. Sultan Bâyezîd, bizzat babasının tabutunu omuzladı. Bütün Istanbul kan ağlıyordu (Babinger, 495).

Türkiye tarihinde bir devir kapanmıştı. II. Bâyezîd'in 31 yıllık saltanatını iki devre ayırmak mümkindir : Sultan Cem'in ölümüne kadar (1495) olan 14 yıllık devre ve ondan sonraki 17 yıllık ikinci devre. Her iki devre de bir durgunluk zamanıdır. Birinci devrede Sultan Cem'in varlığıyla paralize olan II. Bâyezid, ikinci devrede bu te'sir altında, yeni çıkan Safevî meselesi ve oğullarının gailesi ile, daha aktif bir siyâset yürütememiştir.

İtalya Fütuhatının Terki (10 Eylûl 1481)

Fâtih'in ölümü ve Şehzâde Cem probleminin ortaya çıkmasıyla, İtalya'nın fethi projesi, bir daha ele alınmamak üzere terkedilmiştir. Türkler'in elinde bulunan Otranto yarımadası da bırakılmıştır.

Napoli krallığı, Türkler'i İtalya karasından atamadığı takdirde, kendisi için istikbal olmadığını çok iyi biliyordu. Ancak krallığın gücü, Gedik Ahmed Paşa'nın kuvvetlerini bile sökmeye kâfi değildi. Onun için Napoli Kralı, dâmâdı olan Macaristan kralı Matthias Corvinus'tan ve aynı hânedândan olduğu Aragon (Kuzey İspanya) kralından acele yardım istemişti. Macaristan, 2.000 atlı göndermekle kaldı. İyice hazırlanan Napoli Kralı, diğer İtalyan devletlerinden de aldığı yardımcı kuvvetlerle, Otranto kalesi önlerine geldi. Fâtih'in ölüm haberi, Türkler arasında geniş ölçüde şevksizlik yaratmıştı. Napoli - Papalık - İspanya müttefik

donanması da, 40 harb gemisi ile, Otranto limanı önlerine demirlemişti.

Bu sıralarda Gedik Ahmed Paşa, Fâtih'in ölüm haberini alır almaz, acele İtalya'dan ayrılmıştı. Serdâr'ın, donanmanın tamamını ve ordudan esaslı bir kuvveti alarak gitmesi, Türk askerini İtalya'da çok güç şartlar içinde bırakmıştı. Gedik Ahmed Paşa'nın bu ânî ayrılışının II. Bâyezid'in emriyle olduğu rivâyet edilmekteyse de, kendiliğinden olduğu hakkındaki rivâyetin daha kuvvetli olması icab eder. Vezîr-i âzam İshak Paşa, dâmâdını acele Istanbul'a çağırtmış olacaktır. Vezîr-i âzamlar, pâdişahın emriymiş gibi emir yollıyabildikleri için, İtalya'dan hareketin II. Bâyezid'in irâdesi ile yapılmış olduğu zannı uyanmıştır. Gedik Ahmed Paşa, kardeşi Cem'le karşılaşmak üzere Bursa Yenişehri'ne gelen II. Bâyezîd'e, burada mülâkî olmuş ve İtalya fütûhâtının giranbahâ ganimetlerini takdim eylemiştir. Ahmed Paşa, Otranto'da 8.000 asker ve 1,5 senelik mühimmat ile Hayreddin Paşa'yı bırakmıştı. Bu kadarcık bir kuvvetin, büyük devletlerin müttefik kara ve deniz güclerine karşı, İtalya'nın topuğunu tutması, askerlik bakımından imkânsızdı. Müttefik donanmaya, Kalabriya Dukası, yâni Napoli velîahdi kumanda ediyordu. Ordunun başında bizzat Kral vardı.

Hayreddin Paşa, mukavemet edip 8.000 Türk'ü boş yere kırdırmaktansa, kaleyi teslim etmeyi münasip gördü. Türk askerinin bütün silâh ve malları ile Türkiye'ye çekilmelerine müsaade edildiği takdirde, kaleyi bırakacağını Kral'a bildirdi. Kral, bu teklifi kabûl etti. Türkiye'den yardım gelmesinden ve başına yeni belâlar açılmasından korkuyordu. Hayreddin Paşa, 8.000 askerini alıp gemilere bindi, Otranto Boğazı'nı geçip Arnavutluk'ta Türk topraklarına çıktı. Böylece 10 eylûl 1481'de, İtalya kara toprakları kaybedilmiş oldu (Solakzâde, 260). Bu hesaba göre Türkler, tam 13 ay Otranto yarımadasına sâhip olmuşlardır.

Napoli Kralı, Türkler'in tekrar İtalya'ya çıkmaması için II. Bâyezîd'in elçisi Ozguroğlu Kasım Bey'le müzâkereye başladı. Yapılan muâhedeye göre, Türkler'in İtalya'ya bir daha çıkartma yapmamak vâdi karşılığında Napoli, Hayreddin Paşa'nın götüremediği bütün Türk toplarını, Napoli krallığı dâhilindeki bütün Türk ve Türk olmıyan diğer Müslüman esirleri, Türkiye'ye yolladı. Donanmay-ı Hümâyûn'un, dostça olmak şartıyla, Adriya ve Yunan Denizleri'nde serbestçe dolaşabilme hakkı da tanındı. Böylece pek velveleli başlıyan bir hareket, sönük şekilde bitti. Avrupa, böyle bir şey ümid etmemişti. Türkiye'nin iç savaşları, durumu bu hâle getirmişti.

İtalyanlar, Türkler'in Otranto'da yaptıkları tahkimatı incelediler ve bundan sonra yaptıkları askerî tahkimatta, Otranto'yu örnek aldılar.

Sultan Cem'in Saltanat Mücâdelesi

20 haziranda II. Bâyezid, kardeşi Sultan Cem'i bizzat Bursa Yenişehri'nde karşıladı. Burada geçen meydan muhârebesinde 22 yaşındaki genç Cem, yenildi. Konya'ya geldi. Burada 3 gün kaldı. Kastamonu ve Konya'daki uzun valilikleri sırasında kendisini halka çok sevdirmişti. Halkın büyük tezâhürâtı ile karşılaşıyordu. Fakat bütün kuvvetler, Sultan Bâyezid'in elindeydi. 28 haziranda, ailesi ve maiyetiyle berâber, halkın gözyaşları içinde Konya'dan ayrıldı. Ağabeyinin kuvvetleri, üzerine geliyordu. II. Bâyezid, Cem'in yerine büyük oğlu Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah'ı, Konya'ya yolladı ve Karaman Tahtı'na oturttu. Şehzâde Abdullah, amcası Şehzâde Mustafa'nın kızı ile evliydi. Sultan Cem, Çukurova'ya geldi. Burası Memlûkler'e tâbi Ramazânoğulları'na aitti. Ramazânoğlu, Şehzâde'yi karşıladı, elini öptü. 300 kişilik maiyeti ile Şam'a gelen Cem, Ablah Sarayı'nda misâfir edildi (Hammer, III, 347), 26 eylûlde Kahire'ye vardı. Konya'dan ayrıldığı 2 ay, 28 gün olmuştu.

Sultan Kayıtbay, Cem'i imparatorlara mahsus merâsimle karşıladı, Şehzâde'nin elini sıktı. Halk da Doğu Roma Fâtihi'nin şanlı hâtırasına hürmeten Sultan Cem'e candan tezâhüratta bulundu. Sultan Cem, Kahire'de aylarca kaldı. Bir ara hacca gitti. 12 mart 1482'de Kahire'ye döndü. Sultan Cem, hacca giden tek Osmanoğlu'dur. Osmanoğulları'ndan başka hiçbir padişah veya şehzâde —4 asırdan fazla halîfelik etmiş olan bir hânedân için belki garip olmakla berâber — hacca gitmemiştir (Sultan Vahîdeddin istisnaî olarak Hicaz'a gitmiş, fakat haccetmemiştir).

Sultan Cem, Memlûkler'in misâfiri iken, Istanbul'da da mühim hâdiseler geçiyordu. Karamanoğlu Kasım Bey, bulanık suda balık avlamaya çalışıyordu. Yeğeni II. Bâyezid'e başkaldırmış ve küçük yeğeni Velîahd-Şehzâde Abdullah'ı Konya'da kuşatmıştı. Ancak Istanbul'dan gönderilen Gedik Ahmed Paşa, Karamanoğlunu Konya'ya giremeden uzaklaştırdı. Gedik Ahmed Paşa ve kayınbabası Vezîr-i âzam İshak Paşa'nın bitmek tükenmek bilmez kışkırtma ve entrikaları ile 1481 sonlarına doğru, Kara Mustafa Paşa önce azil, sonra îdam edildi. Kara Mustafa Paş, 2. vezirdi, yâni devlet mansıplarında hemen İshak Paşa'dan sonra geliyordu. Ba-

bası Hamza Bey, onun babası Yahşı Bey'dir. Paşa, II. Bâyezid'in dâmâdı idi. Padişahın sevdiği bir şahsiyet olmasına rağmen, parti ihtirasları yüzünden hayatı kurtarılamadı. Karamânî Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra Türk aristokrat partisinin başına o geçmişti. Onun îdamı üzerine Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Türk aristokratlarının lideri oldu. Mustafa Paşa, Bursa'ya, babasının yanına gömüldü. Devşirme partisinin ihtirasları, bu tamamen yersiz ve haksız idamla, bir dereceye kadar sükûn bulmuştu. Şimdi iktidar, İshak Paşa ile dâmâdı Gedik Ahmed Paşa'da idi. Ancak bunların diktatörlüğünden usanan II. Bâyezid, onları iktidardan uzaklaştırmak için fırsat gözlüyordu.

Sultan Cem'in Mısır'dan Anadolu'ya Dönmesi

Sultan Cem'in 26 mart 1482 günü Kahire'den Anadolu'ya doğru hareket ettiğinin duyulması, Türkiye'de yeniden bir kriz devresi açtı. Sultan Kayıtbay, Şehzâde'ye 65.000 duka altını (şimdiki râyiçle aşağı yukarı 243.750.000 TL.) vermişti. Cem, 6 mayısta Haleb'e, 14 mayısta Adana'ya geldi. Şehzâde, Kahire'de iken, ağabeyi II. Bâyezid'den bir mektup almıştı. Sultan Bâyezid, hükümdarlık arzusundan vazgeçtiği takdirde, kardeşine yılda 1.000.000 akça (146.000.000 TL.) tahsisat ödemeyi vait ve teklif ediyordu. Fakat Cem, bu mâkul teklifi reddetti *(Münşe'âtu's-Selâtıyn,* I, 291-2). Nitekim Sultan Cem, Konya Ereğlisi'ne geldiği zaman, II. Bâyezîd'in elçileri padişahın aynı tekliften vazgeçmediğini kendisine bildirdiler. II. Bâyezîd, kardeşine çok samimî ve şefkatli bir dille rica yollu hitab ediyor, yıllık tahsisatını alıp Kudüs'te oturmasını ve hükümdarlıktan vazgeçtiğine dâir yemin etmesini istiyordu *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 22).

Cem, Adana'da kendisini karşılıyan dayısı Karamanoğlu Sultan-zâde Kasım Bey'le buluştu. Kasım Bey'e, tahta geçerse, eski Karaman beyliğini kendisine iade edeceğine söz verdi. Adana'dan yürüyüşe geçti. Türkiye sınırını aştı. 27 mayıs 1482'de Konya önlerinde göründü ve yeğeni Velîahd-Şehzâde Abdullah'ın savunduğu şehri muhâsaraya başladı. II. Bâyezid'in kuvvetlerinin yaklaşmakta olduğu haberi üzerine Cem, yanında Kasım Bey olduğu halde, Konya muhâsarasından vazgeçti, Ankara'ya geldi. 8 haziranda Ankara'yı kuşattı. Fakat birkaç gün sonra burasını da bıraktı. Taşeli'ne geldi. Burası, gûya II. Bâyezîd'e tâbî olan Karamanoğlu Kasım Bey'in ülkesi idi. Muvaffakıyetten şimdilik ümid kesen Cem'in niyeti, Mısır'a dönmekti.

Cem'in, Mısır'a deniz yoluyla gitmek istediği, fakat vâsıta bulamadığı anlaşılıyor. Bunun üzerine, Rodos yoluyla Mısır'a gitmek kararını vermiştir ki, bu karar, kendi şahsı ve Türkiye tarihi için, son derece şeametli olmuştur.

Sultan Bâyezid, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey'e, Çukurova'dan geçerken Mısır'a gideceğini sandığı Cem'i tevkif emrini vermişti. Bu sırada Şövalyeler'in üstâd-ı âzamı Pierre d'Aubusson da Şehzâde'yi ısrarlı ve çok nâzik bir dille Rodos'a dâvet ediyordu.

Kasım Bey ise, Cem'den ümidini kesmişti. Taşeli'ni de kaybetmemek için, II. Bâyezid'e itaatini arz etti. II. Bâyezid, bir sancakbeyi salâhiyetiyle Taşeli'ni, Kasım Bey'de bıraktı.

29 temmuz 1482'de Sultan Cem, Rodos limanında karaya ayak bastı. Rodos'a gelmeden önce d'Aubusson ile karşılıklı imzaladıkları bir senet mûcibince, istediği zaman Rodos'tan ayrılabilecekti. Fakat bütün hukuk, şeref ve ahlâk telâkkilerini ayak altına alan d'Aubusson, bunu bulunmaz ve bir daha ele geçirilemez bir fırsat saydı. Cem'i bırakmadı. Bundan böyle Cem, Hıristiyanlar'ın II. Bâyezid'i dolandırmaları, tehdîd etmeleri, hattâ durdurmaları için kullanılan bir koz hâline gelmiştir.

Sultan Cem Fransa'da

Cem, Rodos'ta 34 gün kaldı. 1 eylûlde, arzusu hilâfına Şövalyeler tarafından yola çıkarıldı. 46 günlük bir deniz yolculuğundan sonra Nice'de karaya ayak bastı. Bu sûretle Şehzâde'nin 6 yıl, 4 ay sürecek olan Fransa ikameti başladı. Bu müddet içinde, Güney Fransa'da, Şövalyeler'e ait bir kaleden diğerine nakledildi ve muhafaza tedbirleri gittikçe sıklaştırıldı. Bulunduğu ülke Fransa'ya değil, Savoie dukalığına aitti. Cem, Türkçe ve Farsça şiirlerde bu mâcera ve ıstıraplarını dile getirmiştir.

Acâib şehr imiş bû şehr-i Nitse
Ki kaalır yânınâ her kim ne itse

beyti ile başlıyan manzûmesinde, ilk Avrupa intıbalarını ifade eder. Yıllar geçtikçe bu intıbâlar, gittikçe kötümser olacaktır.

II. Bâyezid müşkil durumda idi. Her şeye rağmen hânedânın şerefini korumaya dikkat ediyordu. Cem'in ikinci Anadolu ricatinde, halktan ve memurlardan Şehzâde'ye zorluk çıkaran bazı şahısları, mukaddes olan Osmanoğulları'nın bir âzasına hakaret ettikleri isnâdiyle şiddetle cezalandırdı (Hammer, III, 348). Bu arada d'Aubusson ile II. Bâyezîd arasında, Sultan Cem hakkında bir an-

laşmaya varıldı. 7 aralık 1482 muâhedesi ile II. Bâyezîd, kardeşinin bakım masrafı olarak, her senenin 1 ağustos günü, Şövalyeler'e 45.000 duka altını (168.750.000 TL.) ödemeyi kabûl etti. Şehzâde, Nice'de iken Şövalyeler, Cem'i Fransa'ya ait topraklardan geçirmek üzere izin almak için, Fransa kralı XI. Louis ile müzakereye giriştiler. Bu müzakereler, az zamanda bütün Avrupa'ya yayıldı. Cem, milletlerarası en mühim mevzu hâline geldi. Papalık, Fransa, Macaristan, Venedik, Napoli, bu hâdiseden ne gibi bir pay çıkarabilecekleri husûsunda ateşli bir çalışmaya koyuldular. Sultan Kayıtbay bile Cem'i elde etmek istiyordu. Kayıtbay, Cem'i kendisine teslim etme karşılığında XI. Louis'ye 1.000.000 duka (3.750.000.000 TL.) gibi muazzam bir meblâğı teklif etti. Papa ise, Cem'in kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Şehzâde daha Nice'e ayak basar basmaz Papa, yeni bir Haçlı seferi için tahrik unsuru saydığı Sultan Cem'i elde etmek üzere Şövalyeler'i tehdide başladı.

21 şubat 1483'te Cem, 15 yaşındaki Savoie dukası I. Charles ile görüştü. Kuvvetli şahsiyeti ile, genç hükümdarın üzerinde büyük bir te'sir bıraktı. O kadar ki, I. Charles, Şehzâde'yi Şövalyeler'in elinden kurtarmak için faaliyete geçti. Bu sırada II. Bâyezîd'in XI. Louis'ye yolladığı fevkalâde elçi Hüseyin Bey, Savoie'dan geçiyordu. Sultan Cem ile görüşmek istedi. Şövalyeler buna müsaade etmediler. Fakat II. Bâyezid'in kardeşine yazdığı mektubu, Hüseyin Bey'den alıp Cem'e verdiler (*Münşe'âtu's-Selâtıyn*, I, 293'te bu mektup nakledilmiştir). 30 ağustosta XI. Louis öldü ve Şehzâde'yi korumak daha güçleşti. Bunun üzerine Şövalyeler, Sultan Cem'in maiyet halkından 29 Türk'ü zorla Şehzâde'den ayırdılar. Bu arada Sultan Cem, Sassenage Şatosu'nda 2 ay ikamet etti ve Baron Jacques de Sassenage'ın kızı Philippine-Hélène ile sevişti. Bu aşk mâcerası, sonradan romanlara mevzu olmuştur.

Bu sıralarda II. Bâyezid'in Napoli krallığını fethetmek üzere Donanmay-ı Hümâyûn'u hazırladığı, babasının yolunda yürüyeceği haberi Avrupa'ya vardı. II. Bâyezîd'in bu isteği ciddî idi. Ancak bütün Avrupa'nın aralarında birleşip Cem'i padişah ilân etmeleri endişesi, bu fikrini tatbika mânî oldu. Çünki Türkiye içinde de bütün gayrimemnunlar Cem'i tutuyorlardı. d'Aubusson, İtalya'nın kurtarıcısı olarak alkışlanıyordu. Rodos Üstâd-ı âzamı, Şehzâde'yi Fransa'ya götürmek fikrinden çoktan caymıştı. Fransa'da genç kral VIII. Charles'a Anne de Beaujeu niyâbet ediyordu. Naibe, Fransa'nın ileri gelenleri ile anlaşmazlık hâlindeydi ve Fransa'nın iç durumunda istikrar yoktu. Dünyanın en güclü dev-

leti olan Türkiye'ye karşı gerçek bir siper teşkil eden Şehzâde'yi, Avrupa'da ele geçirmek istemiyen hiçbir devlet ve hükümdar yoktu. II. Bâyezîd ise, Sultan Kayıtbay'dan, Cem'in Kahire'de kalan ailesinin Türkiye'ye iadesini istemiş, fakat red cevabı almıştı. Bu red cevabı, Türkiye'nin Mısır'a harb açması için sebep sayıldı ve —aşağıda görüleceği üzere— Türkiye ile Memlûkler arasında tarihte ilk harb başladı.

Fransa, Macaristan ve Venedik gibi Avrupa'nın en büyük 3 devleti, Sultan Cem'i ele geçirebilmek için, aralarında müthiş bir mücadeleye girişmişlerdi. Bu mücadele, kanlı bir safhaya girmek istidadında idi. Venedik ve Macaristan, Şehzâde'yi elde etmek için, Floransa'nın yardımını istediler. Fakat Lorenzo de Medici'nin, Türkiye ve Fransa gibi iki büyük devletle arasını bozmak için hiçbir niyeti yoktu. Bu işe karışmayı reddetti. Macaristan ve Papa'nın Şövalyeler nezdindeki elçileri, bu işle tavzif edilmişlerdi ve Şövalyeler'i mütemâdiyen tazyik ediyorlardı. Sultan Kayıtbay da Şövalyeler'i tehditten ve Cem'i tekrar elde etmek ümidinden fâriğ olmamıştı. Şehzâde'nin Mısır'a gelecekken Rodos'ta tevkif edildiğini ileri sürüyordu. Şövalyeler, yüklü bir para alıp Şehzâde'yi Macaristan kralı Matthias Corvinus'a, yâni Fâtih tarafından Belgrad'da öldürülen Hunyadi Yanoş'un oğluna teslim edip bütün bu tehditlerden kurtulmayı düşündüler. Fakat Venedik öyle şiddetli bir müdahalede bulundu ki, Şövalyeler, en güclü Hıristiyan denizci devleti ile bozuşmayı göze alamadılar. Şimdi rakîpler, artık iyiden iyiye birbirlerini yemeye başlamışlardı. Fransa için en korkunç ihtimal, Sultan Cem'in Papa'ya değil, fakat İmparator Maximilian'a teslîm edilmesi idi. Papa, Şehzâde'nin asla Almanya İmparatoru'nun eline düşmiyeceğine söz verdi. Bunun üzerine Fransa, Şehzâde üzerindeki isteklerinden vazgeçti ve Cem'in Papa'ya teslimini kabûl eyledi. Böylece Şövalyeler, Sultan Cem'i Papa'ya teslime karar verdiler. 5 ekim 1488'de yazılı bir anlaşmaya varıldı. II. Bâyezîd ise, 1488'in son günlerinde, Paris'e varan yeni bir elçisi ile, Şehzâde'nin Fransa Kralı nezdinde tutulmasını istiyordu. Buna karşılık Fransa'ya senede 50.000 duka altını (187.500.000 TL.) ödiyecek ve harb hâlinde bulunduğu Memlûkler'den Kudüs'ü fethederse Kamâme Kilisesi'ni Hıristiyanlar'a bırakacaktı. İstanbul'da bulunan Hıristiyan dinine ait birkaç mukaddes eşya da, cemîle olmak üzere Fransa Kralı'na gönderilecekti. Padişah'ın bu tekliflerinin müzâkeresi, Fransa'da en mühim devlet işi hâline geldi. Paris halkı bile gece gündüz bu meseleden bahsediyordu. Saltanat nâibesi olan Anne de Beaujeu, II. Bâyezîd'in tekliflerini

kabûle karar verdi. Yalnız birkaç asılzâde muhâlefet ediyordu. Bu sırada Sultan Cem, 18 ekimde Lyon'a getirilmişti. 47 gün bu şehirde kaldı. Ancak 1489 şubatında Toulon'a getirildi. Fransa Kralı'nın, Şehzâde'nin durdurulması hakkındaki iradesine rağmen Şövalyeler, Sultan Cem'i acele gemiye bindirdiler. 14 mart 1489'da Cem, Roma'ya vardı. Yepyeni bir safha başlıyordu. Cem, İtalya'da idi.

Bu hâdiseler akıp giderken II. Bâyezîd de nihayet fırsat yakalamış, 18 kasım 1482'de Edirne'de Gedik Ahmed Paşa'yı idam ettirmiştir. Bu arada Cem'in Türkiye'de bulunan oğlu Şehzâde Oğuz-Han da öldürülmüştür. İshak Paşa'nın dâvetiyle Otranto'yu bırakıp gelmesi ve İtalya fütûhâtının ziyâına sebeb olması, II. Bâyezîd'i Gedik Ahmed Paşa'ya karşı kindar kılmıştı. Üstelik bu paşanın serkeşliğinden ve kayınpederi İshak Paşa'nın diktatörlüğünden usanmıştı. Bu arada İshak Paşa da 2. sadâretinden azledildi ve Dâvud Paşa, vezîr-i âzam oldu. Istanbul'da «Gedikpaşa» semti Gedik Ahmed Paşa'nın adını taşımaktadır. Yeni vezîr-i âzam Dâmâd Koca Dâvud Paşa da «Dâvudpaşa» semtine adını vermiştir. Dâvudpaşa, Türk ordularının Avrupa seferlerinde hareket noktası olmakla meşhurdur. Dâvud Paşa, 1497'ye kadar tam 15 sene iktidarda kalmıştır.

1. Sefer-i Hümâyûn: Macaristan Üzerine Morava Seferi (1483)

II. Bâyezîd'in saltanat müddeti ile babası Fâtih'inki hemen hemen birbirine eşittir. Fâtih bazan yılda iki sefere çıktığı halde, II. Bâyezîd yalnız 5 kere sefere çıkmış, yâni bizzat başkumandanlık etmiştir. Cem kompleksini bir türlü kıramıyan ve babası gibi bütün Avrupa'ya karşı harekete geçemiyen II. Bâyezid, esâsen büyük bir asker değildir.

Sultan Bâyezîd, 1483 baharında Edirne - Filibe - Sofya yoluyla Sırbistan'a geldi (Hammer, IV, 10). Morava kıyılarını dolaşan Padişah, Belgrad yakınlarına kadar sokuldu. Bu çevredeki bütün kaleleri tâmir ve tahkim ettirdi. Kasım 1483'te Istanbul'a döndü. Bu ilk sefer-i hümâyûnu, takriben 7 ay sürmüştür. Hâkan'ın bu seferi, Macaristan'ı telâşlandırdı. Türkiye ile harbi göze alamıyan Kral Matthias, 1483 sonlarında Osmanlılar'la bir sulh imzaladı.

2. Sefer-i Hümâyûn: Boğdan Seferi (1484)

Ertesi yıl Sultan Bâyezîd, tekrar sefere çıktı. 1 mayıs 1484'te Istanbul'dan ayrıldığına göre (Hammer, IV, 11), iki sefer arasında taht şehrinde 5,5 ay kadar kalmış demektir. Bu müddette Karaman ülkesinde iki mühim değişiklik oldu. Konya'da Karaman Tahtı'nda oturan Sultan'ın büyük oğlu Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah, öldü. Takrîben 18 yaşında idi. Yerine padişahın 4. oğlu olan Şehzâde Şehenşah, Konya'ya yollandı. Diğer taraftan Karamanoğlu Sultan-zâde Kasım Bey de öldü (1488 şubatının son haftası). Yerine kızının oğlu olan Turgutoğlu Mahmud Bey, İçel sancakbeyi tâyin edildi. Mahmud Bey, sonuncu Karamanoğlu olarak 1487'ye kadar 3 yıl bu vazifede kaldı. Bu tarihte Memlûkler'e sığındı. Bu suretle takriben 237 yıl süren Karamanoğulları, tarihe karıştı. Esasen Osmanlı şehzâdeleri Konya'da Karaman Tahtı'na yerleştiğinden beri, bu hânedân için hiçbir ümit kalmamıştı (Hammer, IV, 11).

II. Bâyezîd'in Boğdan sefer-i hümâyûnu, babasının aynı ülkeye yaptığı seferden 8 yıl sonradır. Bu sefere Eflâk (Ulahya/Güney Romanya) voyvodası Vlad Calugarul da 20.000 askerle katılmıştır. Seferinin maksadı, Boğdan'ı Eflâk'ınki derecesinde daha sıkı bir statü ile devlete bağlamak ve Boğdan'ın Karadeniz üzerindeki topraklarını doğrudan doğruya ilhak edip, bu beyliğin deniz ile alâkasını kesmekti. Her iki gaye de tamamen tahakkuk etmiş ve Karadeniz, mutlak şekilde Osmanlı gölü olmuştur. 6 temmuzda Orduy-ı Hümâyûn, Tuna'nın kuzey sahilindeki Kilye (Kili/Kilya) önüne geldi. Istanbul'dan çıkıldığından beri 2 ay, 6 gün geçmişti. 9 gün sonra 15 temmuzda Kilye, teslim oldu. 24 temmuzda Türkler'in «Akkerman» dedikleri Cetatea Alba'nın muhâsarasına başlandı. Bu çok mühim kale, Dniestr'in Karadeniz'e döküldüğü koyun güneyinde bulunuyordu. 16 gün sonra 9 ağustosta Akkerman da fethedildi. Bu muhâsaraya, 50.000 (veya 70.000) atlı ile Kırım'dan gelen Kırım hânı Mengli Giray da katılmıştır *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 42-4). Bu sûretle ilk defa bir Kırım hânı, bizzat Osmanlı ordusunda vazîfe almış oluyordu (Hammer, IV, 12).

Akkerman'ın fethi mühim bir başarıdır. Çünki Osmanlı Türkleri, 1419, 1454, 1474'te Çelebî Mehmed ve Fâtih devirlerinde bu kaleyi 3 kere kuşatmışlar, fakat alamamışlardı. Uzun-Hasan'ın oğlu İran'ın Türk Akkoyunlu imparatoru Sultan Yâkub, Fas Sultanı, hattâ Macaristan kralı Matthias gibi birçok hükümdarın sefirler göndererek II. Bâyezîd'i tebrik etmeleri de, bunu gösterir. Necâtî Bey'in :

Hoş aldı Hazret-i Han Bâyezîd-i Osmânî
Kilî ilê Kara-Boğdan'dan Âkkermân'î (*)

diye başlıyan kasîdesi (*Dîvân,* A. N. Tarlan neşri, 94-6), bu muvaffakıyeti terennüm etmektedir.

Bu sûretle Boğdan'ın Karadeniz'de sahili kalmadı. Doğrudan doğruya Istanbul'dan idâre edilen Dobruca ile Kırım Hanlığı'na ait topraklar birleşti. Prut ile Dniestr arasında Karadeniz sâhillerindeki topraklar, doğrudan doğruya ilhak edildi.

II. Bâyezîd, bu seferden Istanbul'a dönmedi. Edirne'de kışladı. Yazın Filibe'ye kadar gitti (1485) ve bu çevreyi teftiş etti. Ertesi kış (1485-86) tekrar Edirne'de kaldı. 1486 başında burada Kral Matthias Corvinus'un elçilerini kabûl etti. Ancak 1486'da Istanbul'a döndü. Buradan ayrıldığı tam 2 sene olmuştu (Hammer, IV, 13).

6 Yıl Sürecek Olan Osmanlı-Memlûk Harbi'nin Patlaması (Mayıs 1485)

Yakın Doğu'nun iki büyük devleti olan Türkiye ile Mısır, dünyanın güc ve kudret itibariyle 1. ve 2. devletleri idiler. Mısır-Suriye Türk-Memlûk imparatorluğu, gerçi ilk zamanlarındaki (XIII. asrın 2. yarısı) kudretinde değildi. Fakat dediğimiz gibi güc bakımından uzaktan da olsa, dünya devletleri arasında Türkiye'yi hemen tâkib ediyordu. Devletin resmî adı «Türkiye Devleti» idi. Asıl Türkiye devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'na ise, ancak Avrupa'da «Türkiye» deniyordu. Osmanlılar, kendi devletlerine «Osmanlı Devleti» diyorlardı. Her iki dev imparatorluğu Fırat ve Toroslar birbirinden ayırıyordu. Bir zamanlar Orta Anadolu'ya iyice girmiş olan Memlûk nüfuz, hattâ egemenliği, artık Toroslar ve Fırat ötesine atılmıştı. Fakat gene de Güney Anadolu'nun küçük bir kısmı Memlûk idaresinde olduğu gibi, Çukurova'da merkezi Adana olan Ramazan Türkmen Beyliği de, kesin şekilde Memlûkler'i metbû tanıyordu. Memlûkler, Maraş çevresindeki Dulkadır Türkmen Beyliği'nin de Osmanlı tâbiiyetinde bulunduğunu kabûl etmiyorlardı.

Osmanlı Türkleri'nin devlet siyâsetinin, cihanşümul bir siyâset olduğunda hiçbir şek ve şüphe yoktu. Memlûkler ise, ellerindekini muhafazadan, amma çok büyük bir devlete yakışır bir kıs-

---

(*) Eski Türkçe : kermen = kale-şehir (Osmanlı telaffuzu : kermân).

kançlık ve titizlikle muhafazadan başka bir şey düşünmüyorlardı. Büyük bir harb göze alınmadan, Memlûkler'den bir tek kale fethetmenin mümkin olmadığını Osmanlılar biliyorlardı. Bir Memlûk kalesi almak için, bu imparatorluğu temellerine kadar çökertmekten başka çâre yoktu. Bunun içindir ki Osmanoğulları, bu kudretli, dindaş ve ırkdaş komşularına karşı diğer bütün devletlerden farklı bir siyâset güdememişlerdi. Yavuz tahta oturmadan, Osmanlı devletinde hiçbir hükümdar ve devlet adamı, Memlûk imparatorluğunu yıkmayı, Mısır'ı fethetmeyi aklına getirmemiştir. Ancak Fâtih tabiî sınırlara, yâni Avrupa'da Tuna'ya, Anadolu'da Fırat'a erişmişti. Bu sınırları tutmak için, Tuna'nın ve Fırat'ın ötesinde bir miktar ülke kazanmak îcab ediyordu. Nitekim Türkler, birçok yerde Tuna'yı ve Fırat'ı atlamışlardı. Osmanlılar, Avrupa'da istedikleri kadar parlak başarılar kazansınlardı. Bu başarılar Kahire'de devletin resmî şenlikleri ile kutlanıyordu. Fakat Osmanlılar'ın Çukurova'da görünmesine Memlûkler'in tahammülü yoktu. Nasıl Istanbul, Fırat'ı tutabilmek için öte tarafta bâzı ülkeleri elinde bulundurmak istiyor idiyse, Kahire de, Suriye'yi pek kudretli komşusundan korumak için, Çukurova'da, Ayntab'da en sağlam şekilde yerleşmek istiyordu. İşte iki büyük imparatorluğun ihtilâfının birinci sebebi tamamen jeopolitik idi.

İkinci sebep, prestij meselesiydi. Osmanlılar, Memlûkler'i şu bakımdan kıskanıyorlardı ki, İslâm Halîfesi, İslâm Mukaddes Şehirleri (Mekke, Medîne ve Kudüs), İslâm dininin Mukaddes Emânetler denen kutsal eşyası, Memlûkler'in elindeydi. Halbuki Osmanlılar, münakaşa kabûl etmiyecek şekilde dünyanın birinci devleti idiler. Şu hâlde dinî bakımdan Memlûkler'in üstünlüğüne katlanmaları gittikçe ağır geliyordu. Netekim bir müddet sonra Yavuz, halîfeliğin, yâni İslâm dininin ruhânî başkanlığının, en kudretli Müslüman devletinde bulunması lâzım geldiğini iddia edecektir. Fâtih, Mekke ile Medîne'de bâzı haklar elde etmeye çalışmış, fakat bu arzusu, Memlûkler tarafından korkulu bir kesinlikle reddedilmişti.

Dikkate değer taraf, iki imparatorluğun, bir asırdan fazla bir zamandan beri komşu olmalarına rağmen, hiç harb etmemeleridir. Halbuki cihangir bir siyasetle tarih sahnesine çıkan Osmanoğulları'nın harbetmedikleri hiçbir komşuları yoktu. Yıldırım zamanında bir çatışma olmuşsa da, bu asla topyekûn bir savaş sayılamaz.

İşte ilk Osmanlı-Memlûk harbi, 1485'te patladı ve 6 yıl sürdü. Bu sıralarda Memlûkler, dünyanın ikinci devleti olmanın verdiği ölçüsüz gururla, 32 yıl sonra tarih sahnesinden silineceklerini ha-

tırlarına bile getirmiyorlardı. Belki Suriye ve Filistin istilâya mâruz kalabilirdi. Fakat dışarıdan gelen bir istilâ ile Mısır'ı fethetmek, çok müşkil bir işti. Bütün tarihte ancak birkaç kere tecrübe edilmişti. Memlûkler, bu coğrafî pozisyonlarına da çok güveniyorlardı.

Harb sebepleri, yukarıda izah edildiği gibidir. Bilindiği gibi harblerin bir uzun vâdeli, bir de kısa vâdeli sebepleri olur. Harb, daima kısa vâdeli sebeplerden çıkar. Fakat gerçek sebepler, uzun vâdeli olanlardır. 1485 Türkiye-Mısır harbinin patlamasına vesile veren hâdiseler de, Türk hacılarına taarruz ve Istanbul'a gönderilen Behmenî hediyelerine muvakkaten el konulmasından ibarettir. Buna, Memlûkler'in, Cem'in ailesini Istanbul'a iade etmemelerini de eklemek lâzımdır.

2 mart 1482'de Güney Hindistan Türk imparatorluğu tahtına babasının yerine oturan Mahmud Şâh Behmenî, Sultan Bâyezid'e içlerinde çok değerli mücevherler de bulunan hediyeler göndermişti. Mısır gümrük idaresi, diplomatik nezâkete aykırı olarak, bu hediyeleri, sonunda Istanbul'a yollamakla beraber, uzun müddet alakoydu. Fakat hediyeler Istanbul yolundayken Türkiye, Mısır'a savaş açmış bulunuyordu.

Savaşın ikinci zâhirî (görünüşte) sebebi, her yıl Hicaz'a giden Türk hacılarının, Bedevî Araplar tarafından taarruz ve yağmaya uğramasıydı. Istanbul, Kahire'ye, Hac Yolları'nın güvenliğini sağlıyamadığından dolayı ağır notalar göndermiş, fakat Memlûkler, geçim kaynakları yağma olan Bedevîler'e bir türlü mânî olamamışlardı.

1485 mayısında savaş başladı. Savaş sahnesi, Çukurova idi. Fâtih'in ölümünden tam 4 yıl geçmiş bulunuyordu. Burada şu noktayı işâret etmeden geçmemek lâzımdır, bu savaş, aslâ topyekûn bir harb olmadı. İki imparatorluk, aslâ bütün ordularını karşı karşıya getirmedi. Daima iki devletin askerî kuvvetleri nazarı itibara alındığı takdirde, nisbeten belirli birliklerle vuruşmalar oldu. Buna sebep, savaşın bir muvazene harbi olmak mâhiyetidir. Ne Memlûkler Orta Anadolu'da, ne de Osmanlılar Suriye'de fütuhat yapmak niyetindeydiler. Çekişilen bölgeler, stratejik tampon bölgelerdi: Çukurova ve Dulkadır Ülkesi. Topyekûn, sonuna kadar bir savaş bahis mevzuu değildi.

Karagöz Mehmed Paşa'nın kumanda ettiği Osmanlı birliklerinin taarruzu ile, savaş fiilen başladı. Karagöz Paşa, Memlûkler'in elindeki Külek Boğazı'ndaki tahkimatı düşürdü, boğazdan geçti, Çukurova'ya girdi. Osmanlı Türkleri, tarihte ilk defa olmak üzere Adana'yı işgal ettiler. Karagöz Paşa, güneydoğuya döndü,

Tarsus'u da aldı, Akdeniz sahiline kadar indi. Bir an için Çukurova'nın Osmanlı egemenliğine geçtiği sanıldı. Burası, doğrudan doğruya Memlûk idaresindeki bir ülke değildi, Ramazan Beyliği'nin topraklarını teşkil ediyordu. Ramazanoğlu Mahmud Bey de Istanbul'a geldi, sancakbeyi (tümgeneral) olarak Osmanlı hizmetine girdi. Ramazan Beyliği ilhak edilmiş veya Dulkadırlılar gibi tâbîiyet altına alınmış mı idi? Hayır. Memlûk kuvvetleri geliyordu. Ve Osmanlılar'ı Çukurova'dan kovmaya kararlı idi.

Memlûkler, önce Türkiye'nin tâbii olan Dulkadır topraklarına girdiler. Alâüddevle Bozkurt Bey, Istanbul'dan acele yardım istedi. II. Bâyezid, Alâüddevle Bey'in damadı idi. Kayseri sancakbeyi Yâkup Bey, Osmanlı kuvvetleri ile Dulkadır-İli'ne geldi. Memlûk ordusunu yendi ve Memlûkler'i Dulkadır topraklarından çıkardı. Mısır'a ait olan Malatya önlerine kadar geldi. Memlûk başkumandanı Özbek Bey, Yâkup Bey'i pusuya düşürdü ve Osmanlı birliğini imha etti. Bunun üzerine Özbek Bey, Çukurova'ya girdi. Adana sancakbeyi Mûsâ Bey ile Tarsus sancakbeyi Dâmâd Ferhâd Bey, şehîd oluncaya kadar kalelerini savundular. Fakat Özbek Bey, Osmanlılar'ı Çukurova'dan çıkarıp Toroslar'ın ötesine attı.

1485 yılı bu hâdiselerle geçti. 1486 ocağında Anadolu beylerbeyi Hersek-zâde Ahmed Paşa, Çukurova'yı geri almak için tekrar Külek Boğazı'nı geçti. Fakat Özbek Bey'e mağlûb ve esîr oldu. Sultan Kayıtbay, bu mânâsız harbe son vermek ve eski nizâmı (statu quo) muhafaza şartıyla sulh yapmak istiyordu. Kahire'ye getirilmiş olan Hersek-zâde'ye bu fikrini açtı. Hersek-zâde, tam bir yıl süren bir esirlik devresinden sonra serbest bırakıldı ve Istanbul'a geldi. Ancak başarı ile bitmiyen bir savaşa nihâyet vermeye alışmamış olan Osmanlı devlet adamları, sulha yanaşmadılar.

1487'de bu sefer bizzat Vezîr-i âzam Dâmâd Koca Dâvud Paşa, Çukurova'yı geri almak üzere Memlûkler'in üzerine yürüdü. Ancak yanına Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey'i alan Dâvud Paşa, bizzat Çukurova'ya girmedi. Rumeli beylerbeyi Ali Paşa'yı (müstakbel vezîr-i âzam) Tarsus'a gönderdi ve bu şehri işgal ettirdi. Kendisi İçel'e geldi. Korkan Turgutoğlu Mahmud Bey, yâni Karamanoğulları'nın son vârisi, kaçıp Kahire'ye sığındı.

Muvazene harbi, hakikaten muvazeneli bir şekilde akıp gidiyordu. Bu arada (1487) II. Bâyezîd, Venedik'e elçi gönderdi. Kıbrıs'ın doğu kıyısındaki Magosa limanında, Memlûk Harbi devam ettiği müddetçe Türk Donanması'nın üslenmesine müsaade edilmesini istedi. Venedik, bu pek can sıkıcı isteği, nazikâne reddetti;

Doç, Mısır ile harbi göze almaksızın böyle bir arzusunun yerine getirilmesine imkân olmadığını Padişah'ın lûtfen takdîr buyuracağı ümidinde olduğunun bildirilmesini, Türk sefirinden rica etti (Hammer, IV, 22). Fakat Venedik'te ileriyi gören diplomatlar, II. Bâyezid'in bu cevaba şimdilik ses çıkarmamakla berâber, gerçek tepkisini göstermesinin pek yakın olduğunu söylüyorlardı. Türk Hâkanı, Floransa'ya da bir elçi gönderip, Venedik'i telâşa düşürmüştü. Lorenzo il Magnifico'nun (1478-1492) idaresinde tarihinin en parlak çağını yaşıyan Floransa, Venedik'in rakîbi idi. II. Bâyezid, Lorenzo'ya hediye olarak Avrupa'da görülmemiş nâdir hayvanlar, bu arada şimdiye kadar hiçbir İtalyan'ın görmediği bir yaratık, bir zürafa göndermişti (Hammer, IV, 23). Yeni olan her şeye delice meraklı olan Rönesans İtalyanı, Türkiye hükümdarının nezâketinden pek memnun olmuştu. Seçilen hediyelerin mâhiyeti, Türk devlet adamlarının, her memleketin psikolojisini gayet iyi bildiklerini göstermektedir.

1488 yazının müthiş sıcağı altında Osmanlı ordusu, tekrar Çukurova'ya girdi. Vezir Ali Paşa (müstakbel vezîr-i âzam), başkumandan idi. Yanında 3 beylerbeyi (orgeneral) vardı : Rumeli beylerbeyi Halil, Anadolu beylerbeyi Sinan ve Yâkup Paşalar. Ali Paşa, Çukurova'yı yeniden işgal etti. Adana, Tarsus, Sis (Kozan, Ermeni krallığının eski taht şehri) başta olmak üzere Çukurova'nın bütün şehir ve kasabaları Osmanlılar'a geçti. Ancak, büyük bir harb adamı olan Özbek Bey, gene yetişti. 16 ağustos 1488'de geçen Ağaçayırı meydan muhârebesinde, Adana-Tarsus yolu üzerinde Ali Paşa, Özbek Bey'e bozuldu. Bu zaferden sonra Özbek Bey, Çukurova'yı Osmanlılar'dan temizlemeye çalıştı. Adana kalesi şiddetle savundu ve ancak 2 nisan 1489'da Memlûkler'e teslim oldu (şu halde 7 ay mukavemet etmiştir). Ağaçayırı bozgunu, Istanbul'da soğuk bir hava yarattı. Bozgundan mes'ul olduğu iddia edilen Karagöz Mehmed Paşa, Kayseri sancakbeyi Yularkısdı Sinan Bey ile alay beylerinden Karaca Beyoğlu İskender Çelebî, azil ve hapis edildi.

Adana'nın düşmesinden sonra, şimdiye kadar kolay bir Osmanlı başarısı bekliyen Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey, metbûu olan Osmanlılar'dan yüz çevirdi, Memlûkler'e yanaştı. II. Bâyezid, kayınpederi olan Alâüddevle Bozkurt Bey'i azletti ve yerine kardeşi Şah-Budak Bey'i tâyin eyledi. Yanında Sinan Bey'in yerine Memlûkler'e karşı Kayseri sancakbeyliğine getirilmiş olan meşhur akıncı Mihaloğlu İskender Bey'i alan Şah-Budak Bey, Elbistan yakınlarında ağabeyi Alâüddevle Bey'e yenildi. Esir düşen Şâh-Budak Bey, Kahire'ye gönderildi ve orada idam olundu.

Dulkadır hâdisesinden cesâretlenen Memlûkler, 1490'da Kayseri'yi kuşatarak Osmanlılar'a gözdağı vermek istediler. Memlûk başkumandanı Özbek Bey, Kayseri'yi muhâsara ettiği gibi, Kayseri'den Karaman'a kadar olan Osmanlı topraklarını, güneybatıya doğru ilerliyerek çiğnedi. Bu akın, Osmanlı gururuna dokunmuştur. Bunun üzerine Hersek-zâde Ahmed Paşa, Özbek'in üzerine yürümüştür. Ancak Kayseri yakınlarında Osmanlı kuvvetlerini dağıtan Memlûkler, Ahmed Paşa'yı ikinci defa olarak esîr almışlardır. Hersek-zâde, gene Kahire'ye götürülmüştür. Osmanlı esirleri arasında mâruf akıncı kumandanı ve Kayseri sancakbeyi Mihaloğlu İskender Bey'in de bulunduğu rivâyeti vardır.

Harbin son seneleri, yukarıdaki hulâsadan anlaşılacağı üzere, daha çok Memlûkler'in lehine geçmiştir. Memlûk başkumandanı Özbek Bey, büyük ün kazanmıştır (hâlâ Kahire'nin büyük «Özbekîye» semti, bu zâtın adını taşır.) Bununla berâber Anadolu ile ticâreti kesilen Memlûk imparatorluğunda, esasen bir zamandan beri duyulan iktisadî sıkıntı şiddetlenmiştir. Hersek-zâde'nin ikinci mağlûbiyeti üzerine II. Sultan Bâyezid, bizzat sefere çıkmaya karar vermiştir. Bunu duyan Sultan Kayıtbay, fevkalâde telâş göstermiştir. Çünki bu, harbin topyekûn bir savaş hâline girmesi, mahallîlikten çıkması demekti. Şimdiye kadar bütün Osmanlı tarihinde ise, topyekûn savaşta ancak Timur, Osmanlılar'ı yenebilmişti.

Bizzat sulh istemeyi gururuna yediremiyen, yahut bu takdirde Osmanlılar'ın aşırı istekler ileri süreceklerinden çekinen Sultan Kayıtbay, üçüncü bir Müslüman hükümdarın, Tunus Hafsî kralı III. Sultan Yahyâ'nın aracılığını istemiştir. Sultan Yahyâ'nın arabuluculuk teklifini Istanbul, kabûl etmiştir. Sultan Yahyâ, statu quo (alâ hâlihi) prensibi üzerine sulh yapmış, yâni iki imparatorluğun vazıyeti, 6 sene evvelki durumuna getirilmiştir. Sınırlarda hiçbir değişiklik olmuyor, başka hiçbir hukukî durum da değişmiyordu. Dulkadır Beyliği gene Osmanlılar'ın, Ramazan Beyliği ise, Memlûkler'in yüksek hâkimiyetlerine bırakılıyordu. Bu sûretle hiçbir netice vermiyen bu 6 yıllık mahallî harbde Osmanlılar, birkaç kere işgal ettikleri Çukurova'yı elde edememişlerdi. Bir müddet sonra, 1496'da Sultan Bâyezid, kardeşi Sultan Cem'in kızı ile yeni tahta çıkan Memlûk imparatoru Sultan Nâsır Muhammed'i (1496-1498) evlendirmek sûretiyle, iki dev imparatorluğu birbirine yaklaşmıştır. Bu harbin tarihî mânâsı, bir asırdan beri hemen daima dostça yaşıyan iki büyük devletin artık çatışma devresine girmiş olmalarıdır. Bu çatışma, Türkiye imparatorluğu-

nun tâkib ettiği temel siyâsetten, yâni cihan devleti olmak siyâsetinden çıkmıştır.

3. Sefer-i Hümâyûn: Macaristan ve Arnavutluk Seferi - Belgrad'ın 3. Muhâsarası (1492)

II. Sultan Bâyezid, 1490'da Gümülcine'ye kadar uzanıp Trakya'ya geldi. Fakat Sofya'da, Belgrad'ın muhâsarası işini Süleyman yûn'una çıkmak üzere, Istanbul'dan hareket etti (Hammer, IV, 32). Seferin hedefi, Belgrad'ın fethi idi. Bunun için Padişah, Sofya'ya geldi. Fakat Sofya'da, Belgrad'ın muhâsarası işini Süleyman Paşa'ya bıraktı. Kendisi Arnavutluk üzerine gitti. Osmanlı hükümdarlarının umumiyetle muhâsara işiyle uğraşmayı sevmedikleri, meydan muhârebesi adamı oldukları hatırlanmalıdır. II. Bâyezid, Sofya'dan güney batıya doğruldu. Manastır'a geldi. Manastır ve Sofya, pek geniş Rumeli beylerbeyiliğinin merkezleri olan şehirlerdi. Beylerbeyi bâzan Manastır'da, fakat ekseriya Sofya'da otururdu. Manastır'dan batıya ilerliyen Türk Hâkanı, Arnavut topraklarına geldi ve Tepedelen'de durdu. Temmuz sonlarında Manastır-Pirlepe yolunu geçerken, İranlı bir Şiî fedâisi tarafından suikaste uğradı. Padişah, suikastten kurtuldu, derviş, asker tarafından parçalandı (Hammer, IV, 33). 1492'nin son günlerinde Istanbul'a dönüldü (Hammer, IV, 34). Şu halde bu 3. sefer-i hümâyûn, 9,5 ay sürmüş demektir. Bu seferde yalnız Türkiye topraklarında dolaştığı için, bir vuruşma olmamıştır.

Süleyman Paşa ise, Belgrad'ı kuşatmıştı. Bu, II. Murad'ın ve Fâtih'in muhasaralarından sonra, bu ünlü Macar kalesinin Osmanlı Türkleri tarafından yapılan 3. muhâsarasıdır. Süleyman Paşa, Macarlar'ı yıldırmak için Erdel'e (Transilvanya) girmiş, fakat mağlûb olmuştur. Bu mağlûbiyet üzerine başarı ihtimâli kalmadığı için, muhâsarayı kaldırmıştır. Belgrad muhâsarası sırasında Macaristan ve müttefikı Almanya üzerine yapılan akınlar, aşağıda topluca gözden geçirilecektir.

Türkiye ile Lehistan, sınırdaş idiler. Lehistan ve Macaristan krallıkları, çok defa Türkiye'ye karşı birlikte hareket edegelmişler idiyse de, aralarında rekabet vardı. 1490'da Türkiye, hazırlanmakta olduğu Macaristan savaşında Lehistan'ın tarafsız kalması için, bu devletin bir kısım Macar topraklarını işgaline göz yummayı va'detmişti. Buna rağmen 1492 Türkiye-Macaristan savaşında ümid edilen fütûhat yapılamamıştı.

Yâkub Paşa'nın Adbina Zaferi (9 Eylûl 1493)

Yâkub Paşa'nın Adbina zaferi, bir akında fazla bir meydan muhârebesi hususiyeti taşır. Onun için akınlar arasında değil, burada anmak faydalıdır. Macaristan'ın 1495'te Türkiye ile sulha razı olmasında da bu zaferin birinci derecede rolü olmuştur.

Bosna sancakbeyi ve akıncı kumandanı şâir Yâkub Paşa, Şehzâde Bâyezid Amasya'da vali iken, Velîahd-Şehzâde'nin yanında babası Fâtih'in temsilcisi olarak bulunmuştu. II. Bâyezid tahta geçince, çok beğendiği Paşa'yı oğullarından Şehzâde Alem-Şâh'a (Hammer, IV, 37) atabey tâyin etti. Sonra Bosna beyliğine getirildi.

Akıncılar, 1492'de Slovenya'da Celje (Almanca : Cilli) şehrini kuşatmışlardı. Celje, Maribor-Ljubljana yolu üzerinde, Avusturya'nın kapısında olduğu için, Macaristan kadar Almanya da telâşa düşmüştü. 1493'te Yâkub Paşa, 8.000 akıncı ile İstirya'yı, yâni Trieste'nin üzerinde bulunduğu yarımadayı altüst etti. Fakat geri dönerken, büyük bir Macar ordusu tarafından Hırvatistan'da Adbina (Karatova) mevkıinde yolu kesildi. Bilindiği gibi akınlarda muntazam düşman kuvvetine rastlamak, büyük felâket sayılır. Ancak dünyanın en kaliteli askeri olan akıncılar, hayatlarını bahalıya satmıya karar verdiler. Her akıncıya 5 düşman askeri düşüyordu. Macarlar, o zamana kadar görmedikleri sür'atli manevralar karşısında şaşkına döndüler. Akıncıların hangi hareketinin dağılma, hangisinin toplanma olduğunu kestiremiyorlardı. Sonunda 5.700 düşman muhârebe meydanında kaldı ve 25.000'i de esir edildi. Esirler arasında, büyük asılzadeler de bulunuyordu.

Bu dillere destan bir kahramanlık vak'ası idi. II. Bâyezid son derece memnun oldu. Yâkub Paşa'yı, pek mühim bir mevki olan Rumeli beylerbeyiliğine, yâni Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının askerî umumî valiliğine getirdi.

Adbina zaferinin diğer bir ehemmiyeti, şair olan Yâkub Paşa'nın bu hâdiseyi uzun bir manzûme şeklinde kaleme almış olmasıdır. Kasîde şeklinde yazılmış olan bu manzumenin sonunda Paşa, kendisini derviş-gazilerin yâni akıncıların kumandanı olarak göstermektedir :

Benim Bosnâ beyî dervîş Yâ'kuub
Hudâ avniyle erdim bû cihâda

Kemal Reis'in 1. İspanya Seferi (1487)

Kemal Reis'in tarih sahnesine çıkması, Türk denizcilik tarihinin dönüm noktasıdır. Gerçi Donanmay-ı Hümâyûn, Fâtih'ten beri dünyanın birinci deniz gücünü teşkil ediyordu. Fakat Kemal Reis'e kadar —hiç olmazsa bugünki bilgilerimize göre— Türkler, Çaka Bey ve Aydınoğlu Gazi Umur Paşa dışında deha sâhibi hiçbir birinci sınıf amiral yetiştirememişlerdi. Kemal Reis'in ortaya çıkması, Türk denizcileri için bir bereket kaynağı olmuştur. Artık ondan sonraki devirde yetişen ve tarih çapında birinci sınıf amiral olarak kabûl edilebilecek Türk denizcilerinin sayısı, bir ara, aynı değerdeki Türk generallerinin sayısını aşmıştır. Kemal Reîs, Türkler'in büyük denizcilik asrını müjdeliyen şahsiyettir.

Kemal Reis'in dünya tarihi sahnesine çıkmasına, İspanya meselesi vesile vermiştir. 1487 I. İspanya Seferi ile Türkiye devleti ile İspanya'nın münasebetleri birinci derecede bir hâle geldiği için, artık İspanya'nın bu devirdeki durumu üzerinde birkaç söz söylemenin sırasıdır. O zamana kadar İspanya'yı aralarında paylaşan ve her ikisi de büyük devletler arasında sayılan Aragon ve Kastilya krallıkları, Türkiye ile harbe girmişler, meselâ Büyük Harb'de Fâtih'e karşı bir araya gelen koalisyona dâhil olmuşlardı. Ancak 1487'ye kadar ne Osmanlılar'ın, ne de başka bir Türk kavminin İspanya'ya gittiğini bilmiyoruz (Macar akınları hâriç).

Artık İspanya'da tek Müslüman devleti, «Nasrîler» de denen Benî-Ahmer hânedânı idi. Bu Arap hânedânı, 1232'den beri başkenti Gırnâta (İspanyolca: Granada) olmak üzere, «Endülüs» denen Güney İspanya'da hüküm sürüyordu. Ancak XV. asırda çok dar sınırlara itilmişti. Bununla berâber bu Müslüman krallığında bu asırda 2 milyon kadar nüfusun yaşadığı tahmin edilebilir. Yalnız başkenti olan Gırnâta'nın nüfusu 500.000 idi ki, Avrupa'nın XV. asırda en büyük şehri budur (asrın sonlarında Istanbul, Gırnâta'yı geçmiştir). Halk, Arap'laşmış Berberî idi. Aralarında Arap'laşmış İspanyol da vardı. Devletin Hıristiyan ve Yahudi tab'ası da boldu. 1482'de Endülüs Krallığı, merkezi Toledo olan Kastilya krallığına tâbî olmaya mecbur kalmıştı. Kastilya büyük kara devleti, Aragon ise denizci devletti. Mâlikî mezhebinden Sünnî olan Endülüs devleti, gittikçe Kastilya'ya toprak kaptırıyordu. 20 ağustos 1462'de İspanyollar, Cebelü't-Târık limanı gibi (şimdi İngiltere'ye aittir) çok stratejik bir mevkii Endülüs'ten almışlardı. 20 mayıs 1485'te Rondo, erteşi yıl Loja şehirleri de İspanyollar'a geçmişti. Fakat 1487'deki İspanyol fütûhâtı, denebilir ki, medeniyetçe ve halkının seviyesi bakımından dünyada birinci

olan, fakat askerî bir gücü olmıyan bu devlete ölüm darbesini vurmuştur.

1487'de el-Merîye (İspanyolca : Almeria) ve Mâlaka limanları ile Velez Malaga şehrinin İspanyollar'ın eline düşmesi, Endülüs devletini artık Gırnâta şehri ile civarına münhasır, Akdeniz üzerinde ve ehemmiyetsiz bir devlet derekesine indirmiştir.

711 yılından beri devam eden İberya yarımadasındaki Müslüman hâkimiyeti, şüpürülmek üzere idi. O hâkimiyet ki, bir zamanlar bütün İspanya, Portekiz, hattâ Güney Fransa'ya yayılmıştı. Avrupa'nın bütün medenî sahalarda üstâdı, hocası, mürebbîsi olmuştu. Cihânın en yüksek medenî seviyesine çıkmıştı. İnsanlığın yüz aklarından olan ilim, fen, edebiyat ve felsefe dâhileri yetiştirmişti. Medreselerinde okuyan Hıristiyan öğrenciler, sonradan Avrupa'da kral ve papa olmuşlardı. Bu medeniyetin silik de olsa son temsilcisi bulunan Endülüs devletini kim savunacaktı ?

Bu savunma şüphesiz büyük devletler arasında sayılan Fas'taki Merînî Arap imparatorluğuna düşerdi. Türkiye ve Mısır imparatorlukları Akdeniz'in öte tarafında oldukları gibi, Mısır'ın büyük deniz gücü de yoktu. Fakat Merînîler, Akdeniz'in kuzey yakasına müdahale edecek iç bünye kuvvetine mâlik değillerdi. Bilâkis İspanyollar, Akdeniz'i güneye doğru atlıyarak Kuzey Afrika'ya müdahaleye hevesli idiler. Gerçi Merînîler, İberya yarımadasını paylaşan 3 büyük devletle, Kastilya, Aragon ve Portekiz'le (bu sonuncusu, 1499'da büyük devletler arasına girecektir) daimî bir mücâdele içindeydiler. 1437'de Portekiz prensi Don Fernando, Merînîler'e esîr düşmüştü. Fakat Fas imparatorluğu hiçbir zaman İspanya'ya asker çıkaramadı. Bir kere güclü bir donanması yoktu. Sonra sultan, aynı hânedâna mensup ve her biri bir eyâletin başında bulunan prenslerin her an ayaklanma tehdidi altında idi; Istanbul ve Kahire imparatorluk tahtlarında oturan Türk sultanları gibi merkezî otoriteden mahrumdu. Yoksa evvelce gene Fas'ta teşekkül eden Murâbıt ve Muvahhid imparatorlukları, İspanya'ya müdahale etmişler, yarımadaya hâkim olmuşlar ve Müslüman'lığın bu ülkedeki bekasını sağlamışlardı.

1469'da Kastilya ve Aragon krallıklarının fiilen birleşmesi, muhtelif bakımlardan Avrupa tarihi için çok mühim bir hâdise teşkil eder. Kraliçe Isabella (Kastilya kraliçesi) ile Aragon kralı Fernando el Catolico'nun evlenmeleri, İspanyol birliğini sağlıyordu. Birliğini yapan milletler her mânâsiyle büyürler ve cihan siyâseti tâkib ederler. 1504'te Isabella'nın 53 yaşında ölümüne kadar 35 yıl süren bu evlilik, İspanya için çok verimli oldu. Kral ile Kraliçe çok iyi anlaşıyorlardı. İkisi de «mutaassıp» kelimesiyle an-

cak ifade edilebilecek derecede Katolik idiler. Müslümanlar'a, Yahudiler'e ve Katolik olmıyan Hıristiyan mezheplerine karşı sönmez bir kin besliyorlardı. Kral Fernando, zâten kan itibariyle de Isabella'nın akrabası oluyordu: babasının amca oğlu idi. Zevcesinden bir yaş genç olan Fernando, 1479'da tahta geçti. Diğer tahtı ise Isabella, 1474'ten beri işgal ediyordu. Şu hâlde iki krallığın gerçek birleşme tarihi 1479'dur. Bir müddet sonra üçüncü bir büyük Avrupa devleti Napoli Krallığı da İspanya ile birleşti. Sicilya krallığı zâten İspanya'nındı. Bu sûretle İspanya, gerçek bir güce erişti. Diğer Avrupa devletleri, Venedik, Macaristan, Almanya ve Fransa, İspanya'nın yanında gücsüz kaldılar. Bu evlenmeden Don Juan ile Dona Juana doğdu. Velîahd Don Juan, 1498'de 28 yaşında yâni annesinin ve babasının hayâtında öldü. Almanya imparatorluk hânedânı olan Habsburglar'dan Arşidüşes Marguerite ile evlenmişse de, çocuğu olmamıştı. Bu vaziyette Dona Juana, 1498'de 19 yaşında Velîahd-Prenses ilân edildi (İspanya'da —İngiltere' de olduğu gibi— kadınlar tahta geçebilir; Fransa ve Almanya'da geçemez). Dona Juana da 1496'da Habsburglar'dan Arşidük Philippe ile evlenmişti. Bütün bu muazzam mîras, dâmâda, Arşidük Philippe'e geçecek gibi görünüyordu. Fakat Philippe ancak Holanda ve Belçika hükümdarı ve Kastilya prince consort'u olabildi. 1506'da 28 yaşında öldü. Geride kalan oğlu Charles-Quint'e, muazzam bir mîras bırakıyordu. Yâni Charles-Quint, Katolik Fernando ile Isabella'nın kızlarının oğludur. Bu vazıyet, Kaanûnî Sultan Süleyman'a ait bahiste görüleceği üzere, XVI. asrın ilk yarısının Avrupa tarihinin en mühim problemi olmuş ve Türkiye'yi şiddetle alâkadar etmiştir.

İspanya. her tarafı tehdit ediyordu. Fransa'yı da yenmiş ve Fransa kralı XI. Louis (1461 - 1483), bu zorlu düşmana Roussillon eyâletini terketmeye mecbur olmuştu (Pirenne, II, 225).

18 ağustos 1487'de 776 yıllık bir Müslüman şehri olan Mâlaka (Malaga) limanının düşmesi yalnız Gırnâta'yı değil, Müslüman âlemini de heyecanlandırdı. İspanya, Gırnâta'ya Türkiye'den veya Mısır'dan yapılacak yardımdan çekiniyordu. Bu sırada bu iki büyük Müslüman Türk imparatorluğu harb hâlindeydi. Bir ara İspanya'da Türkiye ile Mısır arasında sulh yapıldığı duyuldu ve telâş uyandırdı. Yardım yetişmeden Gırnâta'nın işini bitirmek istiyen Katolik Hükümdarlar, çok çetin bir savunma gösteren Malaga'nın kudretli sûrlarını, büyük gayret ve fedakârlık pahasına aşmaya muvaffak oldular. Gırnâta'nın Akdeniz'le alâkası kesilmiş oldu.

Gırnâta hükümdarı XI. Ebû-Abdullah Muhammed (1482 - 1483 + 1487-2.I.1492), hem Istanbul'dan, hem Kahire'den resmen yardım istedi. İspanyollar, Mısır'ın büyük bir ordu yollıyacağını sanıyor ve korkuyorlardı. Halbuki Sultan Kayıtbay, Kudüs Fransisken Manastırı'nın başrahibi ile bir arkadaşını Toledo'ya göndermekle iktifa etti. İspanyollar, Gırnâta'dan el çekmezlerse, Filistin'deki Hıristiyanlar'ı Kamâme Kilisesi'nde kestireceğini, duvarları üzerlerine yıkacağını, bundan böyle Filistin'i bütün Hıristiyan hacılara kapatacağını söyletti. Katolik Fernando, bu tehdide inanmadı ve işine devam etti. Zira Müslüman devletlerin ayaklanmamış itaatli Hıristiyan tab'alarına zarar verdikleri şimdiye kadar görülmüş bir şey değildi. Hıristiyan hacılardan da ayakbastı parası alındığı için, Filistin'e haccın men edilmesi, Memlûk devletinin lehine değil, aleyhine olurdu.

Daha XIV. asırda İspanya'daki Araplar'ın imhası İspanyollar'ca belki maddeten kabildi, fakat imkânsız bir şeydi. Şu bakımdan ki, bu, İspanya'da ticâret, sanayi ve san'atın imhası demek olurdu. Bunlar tamamen Araplar'ın elindeydi (Pirenne, II, 226). XV. asrın son çeyreğinde, yani incelemekte olduğumuz devirde İspanyollar, medeniyet bakımından üstatları Araplar'a yaklaşmışlardı, artık aralarında muazzam bir uçurum kalmamıştı. 1431'deki ilk Arap katliâmı, artık bu incelmiş Müslüman azınlığa İspanyollar'ın ihtiyacının eskisi gibi hayatî olmaktan çıktığını gösterir. Burada Endülüs Devleti dışında, İspanya'nın şurasında burasında, bilhassa Akdeniz sahillerinde yaşıyan Müslümanlar'dan bahsediyoruz. Filhakika Aragon ve Kastilya devletlerinin milyonlarca Müslüman tab'ası vardı. Kral Fernando, şahsan Inquisition Teşkilâtı ile meşguldü. Torquemada'yı büyük Inquisiteur, yâni Inquisition Mahkemesi başkanı tâyin etti. Ateş kütükleri yanmaya başladı ve artık hiç sönmedi. Fernando, «Katolik Kral» unvanına hak gösterdi (Pirenne, II, 226 v.d.).

Avrupalılar'ın «Boabdil», Mağribli Araplar'ın «Bû-Abdel» dedikleri XI. Ebû-Abdullah Muhammed'in II. Sultan Bâyezid'e gönderdiği elçiler, yukarıdaki vaziyeti acıklı bir dille Padişah'a anlattılar. Istanbul, zaten duruma vâkıftı. Fakat Cem meselesinden lüzumundan fazla ürken II. Bâyezîd, Papa'yı tahrik edip, bütün Avrupa ile savaşa girişmeyi göze alamıyordu. Ancak 1479'da İspanya birliğinin fiilen gerçekleşmesi, Endülüs'ün son gayret damlalarının harcandığının bilinmesi, Cihânın birinci devletine sığınan ve İspanya'da Müslüman hâkimiyetinin pek şanlı hâtıralarını temsil eden Endülüslüler'e büsbütün yardım edilmemek yolunun kabûlüne de imkân vermiyordu. Fiilen yardım etmemek,

cihan siyâseti tâkip eden ve her vesileyle dünyanın birinci devleti olduğu iddiasında bulunan Türkiye için, prestij kırıcı olabilirdi. Fakat Kuzey Afrika'da Türkler'in elinde henüz hiçbir üssün bulunmaması, yapılacak yardımın değerini azaltabilirdi.

İspanya'ya bir ordu çıkartmayı düşünmiyen II. Bâyezid, İspanya sâhillerini yakıp yıkmak sûretiyle Katolik Hükümdarlar'ın Endülüs'e karşı nihâî taarruzunu durdurmayı tecrübeye karar verdi. Bu işe Kemal Reis'i memur etti.

Kemal Reis, Batı Akdeniz'de mühim işler yaptı. Donanmay-ı Hümâyûn, ilk defa olarak Batı Akdeniz'de harekâtta bulunuyordu. Türk Amirali, sırasıyla Cerbe, Malta, Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını vurdu. Bu adalar ya İspanya'nın idaresinde, veya nüfuzunda bulunan adalardı. Güney İtalya kıyılarını da yaktıktan sonra Balear Adaları'na geldi. Bu takımadaları altüst etti. Sonra Aragon sahillerini vurdu. Hemen bütün İspanyol limanlarını bombardıman etti. Birçoklarına asker döküp yağmalattı. Sonra güneye indi. Birkaç ay önce İspanyollar'ın Araplar'dan almış oldukları Malaga limanını fiilen zaptettikten sonra tamamen yağma etti ve şehre ateş verdikten sonra çekildi. Cebelitârık Boğazı'ndan geriye döndü. Fransa sahillerine doğru kuzeye çıktı. Bu sahilleri de yaktı. Güneydoğu'ya indi. Büyük donanması ile Korsika ve Sardunya adalarını ayıran Bonifacio Boğazı'ndan geçti. Tiren Denizi'nde güneye indi. İspanyollar'a kolaylık gösteren Tunus Hafsî sultanının birkaç sahil şehrini bombardıman edip Türkiye'ye döndü. Muhteşem bir sefer olmuştu. İspanya sahilleri çok zarar görmüştü. Fakat bu, Katolik Hükümdarlar'ın azmini kırmadı. Gırnâta'nın ancak 4 yıllık ömrü kalmıştı.

Gırnâta'nın Düşmesi (2 Ocak 1492)

İspanya-Portekiz'deki 781 yıllık Müslüman hâkimiyeti, 2 ocak 1492'de Gırnâta'nın Katolik Hükümdarlar'a teslim olması ile nihayet buldu. Tarihin bir devresi kapanmıştı. XI. Muhammed, Kuzey Afrika'ya kaçtı. İspanyollar'ın Gırnâta'yı işgalleri medeniyet tarihi bakımından silinemez bir leke olarak kalacaktır. Tam bir barbarlık göstermişler, henüz üstâdları olan Müslümanlar'ın seviyesine erişebilmekten pek uzak olduklarını ispat etmişlerdir. Aşağılık bir Kardinal'in emriyle, Gırnâta şehrinin büyük meydanında 500.000 küsur yazma kitap yakılmıştır. Bütün Avrupa kütüphanelerindeki kitapların yekûnundan fazla olan bu kitapları Müslümanlar, 8 asırdan beri dünyanın her tarafından toplamışlardı. İnsanlık âlemi, bu kitapların yakılmasından doğan boşluğu,

bugüne kadar telâfi edememiş, en değerli müelliflerin eserleri ateşe verilmiştir. Bu tarihlerde Avrupa'da 10.000 cildi bir araya getiren hiçbir kütüphanenin bulunmadığını da ehemmiyetle hatırlamak lâzımdır.

Müslümanlar, İspanyol zulmü altında bir kat daha bunaldılar. Şimdi Müslüman tab'asının sayısı tehlikeli şekilde artmış bulunan İspanya devleti, bunları imha etmek veya Hristiyan yapmak için, akıl almaz yollara baş vurdu. Bugün Endülüs ahâlisinin çoğu, bu Hristiyan olmuş Araplar'ın ahfâdıdır ki, İspanyolca'nın Endülüs lehçesini konuşuyorlar.

Nâmık Kemal şöyle diyor: «İspanyollar, Gırnâta'yı aldığı zaman, halkı, tebdîl-i dîn icbâriyle âteşlere yakdılar. Biz Istanbul'u aldığımız vakit, her mezheb sâhibine, icrâ'-i âyîn içün me'zûnîyet-i kâmile verdik» *(Hürriyyet,* no. 11).

Gırnâta, Araplar'ın her türlü dinî hürriyetlerine, can ve mallarına dokunulmamak şartıyla teslim olmuştu. Fakat Katolikler'e göre «Kâfir Müslümanlar»a verilmiş sözün hiçbir ehemmiyeti olamazdı. Böylece Yeniçağ'ın eşiğinde beşer tarihinin en büyük yüzkaralarından biri irtikâb edildi. İnsanlığın müşterek malı olması icap eden medeniyetin, o çağ için en zarif olan dallarından biri, sistemik şekilde imhaya başlandı. Hele cihanın en büyük kütüphanesinin merasimle yakılması, yakın zamanlarda bütün İspanyollar tarafından bile lânetlenmiş bir hâdisedir. Araplar, Akdeniz'in karşı sahiline can atmıya başladılar. Gırnâta düşer düşmez 300.000 Arap, soluğu Fas ve Cezâyir sahillerinde aldı. Türk Donanması, bu muhâcereti, kudretli topları ile himâye ediyordu. Bu Arap göçü, İspanya, hususiyetle Endülüs, yani Güney İspanya için, gerçek bir iktisadî yıkım oldu. O parlak ipek, bakır, porselen, çini, kadife, mücevher sanayi ve san'atları, İspanya'dan ebediyen göçtü. Araplar'ın gitmesinden sonra, Endülüs'ün bakır ve kurşun madenlerini İspanyollar işletemediler. Araplar'ın bütün topraklarına ve servetlerine el konuldu. Fakat bu zenginlik işletilmedi. İspanyol asılzâdeleri tarafından har vurulup harman savruldu. İlk zamanlarda Amerika'dan ve Endülüs'ten elde edilen servetler İspanya'nın malî gücünü çok yükseltti ise de, sonradan bu servet, işler hâle getirilemediği için devletin işine yaramadı. Kral Fernando'nun cülûsu ile ölümü arasında geçen 37 yıl içinde (1479-1516) İspanya'nın vâridatı tam 32,5 misli arttı. Bu hâlin verdiği imkânlar, XVI. asırda İspanya'yı, Hristiyan Avrupa'nın en büyük harb makinesi durumuna getirdi. XVI. asrın ilk çeyreğinde Akdeniz ticaretine Türkler'in hâkim olması, Türkler'e hoş görülmiyen hiçbir harb ve ticaret gemisinin Akdeniz'i aşamaması,

İspanya'nın yüzünü tamamen Amerika'ya çevirmesine sebebiyet verdi. Bu suretle Yeniçağlar'ın başında, gerçek bir değişiklik oldu. XVI. asrın ilk çeyreğinde Türk Donanması'nın hâkimiyetinde bulunmıyan tek yol, Ümit Burnu yolu idi. Bu yolu da Portekizliler ele geçirdiler. İspanya için yapılabilecek tek şey, sıkı sıkıya Amerika'ya yapışmak oluyordu (bu paragraf Pirenne, II, 226-8'den hulâsa edilmiştir).

Gırnâta'nın fethi ile, İspanyollar'ın «reconquista = yeniden fetih» dedikleri İberya'nın Müslümanlar'dan temizlenmesi hareketi bitmiş oldu. Artık İberya'da bir Müslüman devleti yoktu. Sadece 2-3 milyon Müslüman tab'a vardı. Bu suretle İspanyollar'ın birkaç asırlık gayreti, meyvasını verdi. Bu hâdise ile aynı yılda, 1492'de, Cristophus Colombus, Amerika'yı —İspanya nâmına— keşfetti. Amerika kıyıları, İspanya sömürgesi oldu. Yeni Dünya'dan gittikçe artan bir tempo ile gelen ham maddeler, İspanya'ya yığıldı. İspanya, ilk senesinden son senesine kadar bütün XVI. asır boyunca, Avrupa Hristiyan devletlerinin mutlak şekilde en güçlüsü oldu.

Gırnâta alınır alınmaz, Katolik Hükümdarlar bir irâde yayınladılar. Bu irâdeye göre, İspanya'da yaşıyan 200.000 Yahudi, 4 ay içinde ya Hıristiyan olacak veya İspanya'yı terkedecekti. Beraberlerinde altın, gümüş ve mücevher götürmeleri yasaktı. Yani herşeylerini İspanya'da bırakacaklardı. Öyle oldu. Bu 200.000 Yahudi, Portekiz'e göçtü. Ancak 5 yıl sonra, 1497'de Portekiz Kralı da aynı mealde bir irâde yayınladı. Bunun üzerine Yahudiler, Portekiz'den Türkiye'ye göçtüler. Istanbul'da Yahudi İspanyolcası konuşan Mûsevîler, bu göçmenlerden inmişlerdir (Hauser, *Les Débuts de l'Âge Moderne,* 23). Portekiz'den sürülen Yahudiler'in, 14 yaşından küçük kız ve erkek çocukları kendilerine verilmemiş, Hıristiyan yapılarak Portekiz'de alıkonulmuştu ki, insanlık tarihinin en büyük facialarından biridir. Kovulan Yahudiler'in büyük bir kısmı da, Lizbon-Istanbul deniz yolculuğunda, hastalık ve sefaletten telef olmuştur. Aynı yıl, Portekiz'deki bütün Müslümanlar da kovulmuş, bu suretle Portekiz, İspanya'dan çok önce Müslümanlar'ı sınırlarından dışarı atmıştır. Bunlardan bir kısmı, Holanda'ya bile gitmişlerdir. 1506'da Portekiz halkı, Hıristiyan olup Lizbon'da kalan Yahudi ve Müslümanlar'ın 2.000'ini, «gerçek Hıristiyan olmadıkları» gerekçesiyle linç etti *(Aynı Eser,* 28-9).

3 Ağustos 1492'de hareket eden Kristof Kolomb, 8 eylûlde Kanarya, 12 ekimde Bahama, 27 ekimde Küba ve az sonra Haiti (Hispaniola) adalarına vardı. 15 mart 1493'te, 7 ay, 13 günlük

seyahatten döndü. Beraberinde, İspanya Kralı için birkaç Kızılderili de getirmişti. Kolomb, Hindistan'ın doğusunda bulunan adalara geldiğini sandığı için, Antiller'e «Doğu Hind Adaları» ve Kızılderililer'e —günümüze kadar— «Hindli» dendi. «Hindistan Amirali» sanını alan Kolomb, Venezuela kıyılarına kadar geldi. Bu ülkeye «Küçük Venedik» mânâsına «Venezuela» dendi. 4. Amerika seferinden sonra, 1506'da sefalet içinde öldü. Hiçbir zaman yeni bir kıt'aya eriştiğini öğrenemedi. Hâlâ Asya'nın doğu adalarına ilk defa olarak batıdan gittiğini sanıyordu. Amerika'ya Gine kıyılarından ilk esir Zenci kafileleri, 1501 ve 1505 yıllarında sevkedildi ve artık bunun arkası kesilmedi (Hauser, *Débuts de l'Âge Moderne,* 55-8).

Kuzey Afrika'ya, Cezâyir'e, Fas'a, kısmen Tunus'a her yıl muntazam göçen İspanya Müslümanlar'ı, bu ülkelere, bilgileri ve san'atları ile beraber, Hıristiyan adından nefret duygusunu da getirdiler. Yapılan vuruşmaları, baskıları, yağmaları, camilerin ve türbelerin uğradığı hürmetsizlikleri, insanların ateşte kebap edilmesini anlattılar. Her taraf, heyecan içinde ürperdi. Bunun neticesinin zuhuru da gecikmedi. Bütün Kuzey Afrika'da sahil şehirlerinde, 300 seneden beri ticaretgâhları, evleri, kiliseleri taarruzdan tamamen masûn olarak yaşıyan İtalyanlar, Fransızlar ve başka Avrupalılar, galeyana gelen Müslüman halkın taarruzuna uğramıya başladılar. Kuzey Afrika'da emniyet ve asayiş, temelinden sarsıldı. Gelen muhâcirler, İspanya'da kalan dostları, akrabaları, dindaşları için Kuzey Afrika'da büyük ölçüde yardım propaganda etmeye başladılar. Müslüman dininin icapları, kan rabıtası, insanlık duygusu, siyasî menfaat ve herşey, İspanya Müslümanları'na yardımı mecburiyet hâline getiriyordu. İçtimaî ve siyasî hayat Kuzey Afrika'da karmakarışık oldu. Bu karmakarışık vazıyete hâkim olan hiçbir siyasî otorite yoktu. Arap'laşmış Berberî devletleri, feodal şeyhlikler hâlindeydi. Birleşmiş, pek kudretli bir İspanya ile mücadeleleri kabil mi idi? İspanyol Donanması, Kuzey Afrika kıyılarını dolaşıyordu. Boşalan otoritenin yerine hangi kudret geçecek, âsâyiş ve huzûru hangi kudret iâde edecekti? Şüphesiz Doğu İslâm Âlemi'nde (Maşrık) olduğu gibi Batı İslâm Âlemi (Mağrib)'nde de bu tarihî misyon, Türkler'e düşüyordu. Kemal Reis'in Batı Akdeniz'e müdâhalesi, Kuzey Afrika'da asla unutulamıyan hâtıralar bıraktı. Türk gücüne, irâdesine ve adâletine büyük bir hayranlık doğdu. Türk Hakanlığı'nın Mağrib'e de uzanması için bütün psikolojik ortam hazırdı. Ancak bu kere teşebbüs devletten değil, şahıstan geldi. Tarihî âmil-

ler, bu misyona bir Türk sipahi subayının 5 oğlundan 3.'sünü itiyordu. Bu sipahi-zâdenin adı Oruç'tu.

Kemal Reîs'in 2. İspanya Seferi (1510)

Kemal Reis'in İspanya seferleri henüz iyice tetkik edilmiş, Arap ve İspanyol kaynakları gözden geçirilmiş değildir. Türk tarihlerine göre Kemal Reis'in biri 1487'de, diğeri tam 23 yıl sonra 1510'da olmak üzere 2 İspanya seferi vardır. Fakat hâdiselerin tetkıkinden bu iki tarih arasında da Türk amiralinin Kuzey Afrika sularında dolaştığı anlaşılıyor. Bir keresinde Kemal Reis, yanında 20 yaşlarındaki yeğeni —müstakbel büyük denizci— Pîrî Reis olduğu halde Fas'a gitmiş, son Endülüs hükümdarı XI. Muhammed'in oğlu yani son Endülüs veliaht-prensi ile görüşmüştür. Bu görüşmeden, Türk denizcisinin emellerinin geniş olduğu anlaşılıyor. Ancak II. Bâyezid hükûmeti, anlaşılan amirale bu hususta salâhiyet vermemiştir. Kemal Reis'in projelerini, Oruç Reis gerçekleştirecektir.

Kemal Reis'in zaferleri, Sinoplu şair Safâyî'nin 11.000 beyitlik büyük mesnevîsinde terennüm edilmiştir. Fakat ne yazık ki bu kaynak şimdi elimizde değildir.

Kemal Reis'in deniz harb tarihinde yaptığı en büyük yenilik, uzun menzilli topları harb gemilerine tatbikı olmuştur. Bu suretle Türk gemileri, çok uzak mesafeden düşman gemilerini ve sahillerini döğmek imkânını elde etmişlerdir. Bu vazıyet başlangıçta Hıristiyan gemilerini —top atışı mesafesine girmiyen— Türk gemileri karşısında âciz durumda bırakmış, fakat sonunda Hıristiyan gemileri de uzun menzilli toplarla silâhlanmışlardır. Bu suretle o zamana kadar yakın mesafeden top ateşi açan donanmalar, daha uzak mesafeden vuruşmaya başlamışlardır.

«Kemal Reis» diye anılan Ahmed Kemaleddin Bey, Karamanlı Ali'nin oğludur. Gelibolu'da doğmuştur. 16 ocak 1511'de Gelibolu yakınlarında çıkan fırtınada gemisi batmış ve boğulmuştur. 60 yaşlarında idi. Yeğeni büyük amiral, coğrafya, kartoğrafya ve matematik bilgini Pîrî Reis'i o yetiştirmiştir. Şu halde Türk amirali, 1510 2. İspanya seferinden bir yıl sonra ölmüş demek oluyor.

XV. Asrın Son Senelerinde İtalya'nın Durumu

Cem'in Avrupa'daki hayatının İtalya'da geçen ikinci ve son safhasının anlatmıya girişmeden önce, mevzuu ve muhiti iyice kavramak için, bu devir İtalya'sını, Avrupa siyasetinin hareket

noktası olmak bakımından, daha yakından tanımak zarûreti vardır. Bu mevzuda kalemi, büyük Fransız tarihçisi Michelet'ye bırakıyoruz:

«İtalya için, mutlaka büyük bir devletin yemi olmak zamanı yakındı. Ufukta iki devlet görünüyordu : İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu. —Bu son devlet, sade bir imparatorluk değil, aynı zamanda, her sene, mukadder olan bir ilerleyişle, Batı'ya doğru sarkarak İtalya'ya dayanan, Müslüman unsurların büyük bir hareketi idi. Türkiye, batıda bu durumda olmakla beraber, güneyde de, büyük bir bahriye kuvveti olarak kendisini gösteriyordu. Bu kuvvet, Otranto'yu henüz yıkmıştı. Bu hâdise, bütün sahillere, Türk korsanlarının zarar ve hasar vermelerine, ahâlisinin vakit-vakit kaçırılmasına başlangıç olmuştu. Kuzeyde, İstirya'da, Friyol' de ve başka Venedik ülkelerinde de bu kuvvet kendisini gösteriyor ve Türkler'e has hareketler, yani büyük süvâri kuvvetleri ile baskınlar yapıyor ve her sene tekrarladığı baskınlarla, memleketi, oturulamaz, ekilip biçilemez, ıssız bir hâle sokuyor, bu sûretle de, kat'î istilâyı hazırlıyordu. Osmanlı Padişahları, bu yağmaların cazibesi, din fikri, Hıristiyan putperestlere karşı beslenen kin ve nihayet Roma'yı almak için edilen yemin ile, Avrupa'ya yabancı bir âlemi, peşisıra sürüklüyorlardı. Bu devirde, Türkler'in yaptıkları harbler, son derece yıkıcı idi.— Venedik'in Napoli'ye, Napoli'nin de Venedik'e yaptığı gibi, Türkler'i çağırmak, korkunç bir oyun olurdu. Bununla beraber, bir İspanyol istilâsının, Türk istilâsından daha endişe verici olduğunu söylemekte, tereddüt edilemez. İspanya bu sıralarda, dahilde korkunç bir işe girişmişti : Tahrip işinde kılıca düşen vazife bitmiş, top ve tüfeğe baş vurulmuştu. Albigeois'lardan beri, buna benzer bir hal görülmemişti. Ateşte yakılmak, açlık, yokluk, sefâletler ve denizde boğulmalar ile dolu, ânî bir firar felâketi yüzünden, 10 sene içinde, 1.000.000'a yakın Yahudi, bir o kadar Mağribli (yani 1.000.000 da Endülüslü Arap) telef olmuştu. Yeni bir esas üzerine ve çok geniş ölçüde yeniden kurulan Enkizisyon, Kral'a ve Papa'ya meydan okuyan bir kudretle, İspanya'yı sardı. Kraliyetin varidatına el koymaktan çekinmiyor, Papa'nın paraya karşılık beraatlerine hüküm verdiği kimseleri, ateşte yaktırıyordu. O, Seviila şehrinin kapılarına, her köşesinde bir insan yakılan, içleri boş birer peygamber heykeli bulunan, taştan işkence yerleri yaptırdı. İniltiler yükseliyor, yanık yağ kokuları genizleri dolduruyor, dumanlar etrafı bürüyor, her taraf kokuyordu. Fakat ölümü bekliyenlerin dehşet veren çehreleri ve kıvranmaları, görünmüyordu. Bir şehirde, yalnız bir tek 1481 senesi içinde, erkek veya kadın, zengin veya fakir olmak

üzere 2.000 insanın ateşte yaktırıldığı, bütün bir milletin alevlere kurban edildiği tesbit olunmuştur. Bilhassa ilk senelerde, yani 1480'den 1498'e kadar, Enkiziyon'un başı Torquemeda zamanında, bütün İspanya, bir ocak gibi tütmüştü» (Michelet, *Rönesans*, 135-7).

«Eğer İtalya'nın zabtı işinde Fransa, İspanya'ya rakıyb olmasaydı, onu bu devirdeki istilâsı, Enkizisyon'un istilâsı olacaktı. İtalya da İspanya gibi, bir ateş ocağı, bir cehennem hâline gelecekti. Bu felâket, vuku bulmadı. İstilânın geciktirilmesi, bu noktada ihtiyatlı davranılması, tamamiyle siyasî idi. Umumiyetle İtalya, dayandı. Milano ve Napoli, başarı ile mücadele ettiler» (Michelet, 138).

«Papa, II. Bâyezid'e dört elle sarılmıştı. VI. Alessandro, Padişâh'ın himâye ettiği kimseleri, yüksek rütbede rahip, hattâ kardinal yapıyordu ki, tarihte görülmüş ve işitilmiş şeylerden değildir» (Michelet, 159).

«Eflâtuncu diye şüphe altına alınan, Roma akademisyenleri'ne, Papa II. Paul, bizzat kendisi işkence yapmıştı. Bunlardan biri, kolları arasında ölmüştü. Bu Papa, Bohemyalılar'ın (Çekler'in) kanına o kadar susamıştı ki, onları yok etmek için, Avrupa'nın tek koruyucusu Matthias Corvinus'u (Macaristan kralı) ikna edip, Türkler'i orada bırakmaya teşvik eyliyordu. Paul, servet yığmak için, yeni ve garip bir çare bulmuştu. Bu da, kimseyi piskoposluğa tâyin etmemek, her yeri münhal bırakmak ve varidatı, kendi başına toplamaktı. Ömrü vefa etseydi, belki Hıristiyan'lığın sonuncu piskoposu olacaktı.— I. Sixtus, ondan da fena çıktı. Onun papalığı zamanındaki öfke, küstahlık ve serkeşlikle dolu vak'alar, Suétone'un anlattıklarını, geride bırakır. Roma, İmparatorlar devrinde olduğu gibi, Papalar devrinde sık sık deliler yetiştirmiştir. Kendilerini «yanılmaz» sanıyorlar ve aklı başında kalan adam, azgın bir manyak oluyordu. Sixtus, papa olunca, yeni bir örnek verdi: kadınları kovdu; oğlanlarla yaşamaya başladı. Bu oğlanlar yetişince, insanlara hak yolunu gösteren, piskopos ve kardinal oluyorlardı. Bu tabiat harici temayüller ile beraber, o, tabiî münasebetten de geri durmadı. Piçleri için, bilhassa kızkardeşinden olan ikisi için, Hırisliyan'lığı ayaklar altına aldı. Bütün İtalya'yı altüst etti; silâh kuvvetleriyle piçlerine prenslikler aradı. Papa, harb esirlerini işkenceye sokarak, kendisiyle birleşmiyen namuslu rahipleri de esir diye Türkler'e satmakla tehdit ederek, yeni bir devletler hukuku (!) yarattı.— Bu korkunç Papa öldüğü zaman herkes Tanrı'ya şükretti. Kim der ki, bundan sonraki papalık daha da fena oalcak? Bu da oldu. Yakınları için daha az harîs

daha az ahlâksız olmamakla beraber, kendi cinâyetlerinden başka, başkalarının cinayetlerine de göz yuman VIII. Innocentius, ruhânî siyâseti elde etti. Artık, hiçbir şeyde emniyet kalmadı. Hırsızlık, tecavüz, herşey, Roma'da caiz oldu. Asîl kadınlar akşam kaçırılıyor, sabah evlerine geri gönderiliyordu: Papa, bu hâle gülüyordu. Onu bu kadar elverişli görünce, herkes adam öldürmeye başladı. Fakat Papa'nın, kılı bile kıpırdamadı. Bir adam, iki kız öldürmüştü. Hâdiseyi ihbar edenlere, Papa'nın oda hizmetkârı tebessüm ederek: «Tanrı suçlunun ölmesini değil, suçsuzun kefaretini vermesini ve yaşamasını istiyor» diye cevap vermişti.— Innocentius'un ölümüne kadar, Roma'da her 15 günde, 100-200 katil vak'ası görülüyordu (şehrin nüfusu 100.000 civarında idi). Yerine geçen VI. Alessandro (Papa III. Calixtus'un yeğeni), ondan da beter çıktı... Papalar arasında ilk defa olarak, o, ölülerin bile günahlarını bir sözüyle silebileceğini, Âraf'da azap çeken ruhları kurtarabileceğini, resmî olarak ilân etti. Onun bu hareketi, zamanın icâbını iyi kavramış olduğunu gösteriyordu... Hangi evlât, anasını alevlerin içinde bırakmaya katlanabilirdi? Hangi ana, oğlunun yerine cezayı çekmeye (para vermeye) razı olmazdı?— Fakat Âraf'ın manevî ateşlerinden bahsetmek münasip ise de, istenilen tesiri yaratmak ve ceplerden parayı çekmek hususunda, gözle görülen cismanî alevler, daha ne kadar ümit verici idi. Enkizisyon dehşetinin, Papa'lığa ne kadar varidat temin ettiğini kim hesaplıyabilir? Almanya'da, VIII. Innocentius tarafından küçük bir memlekete, Trier'deki piskoposluk bölgesine gönderilmiş iki rahip, büyücü diye, 6.000 insanı ateşte yaktılar. İspanya'dan bahsetmiştik. Kendisini tehlikede gören herkes Roma'ya koşuyor ve mallarını, Papa'nın ayaklarına seriyordu. Bu durum karşısında Papa ne yapıyordu? Doymak bilmiyen IV. Sixtus, İtalya'da çok zalim olduğu halde, Enkizisyon'a, İsa'yı örnek aldığını hatırlatarak, İspanya'da yumuşak ve merhametli davrandı. Daha akıllı olan VI. Alessandro, tam tersine, Enkizisyon ne kadar fazla adam yakarsa, Papa'ya olan ihtiyacın o derecede artacağını anladı. Enkizisyon hâkimlerini öğdü; İspanya'da zalim, İtalya'da merhametli oldu...— Sultan Bâyezid'in dostu olan bu Papa'nın, Haçlı ordusundan çekilmesi için, birçok sebep vardı...— VI. Alessandro, çeyrek saatte bir fikir değiştirecek, hiçbir şeye karar veremiyecek hâle düştü. Sultân Bâyezid'i yardıma çağırdı. Padişâh, çok uzak olduğu için, yardıma yetişemedi. Roma sûrları, tamir edildi. Napoli ordusu, Roma şehri içine alındı. Sonra da Fransa Kralı ile müzâkereye girişmek istedi: bunun için VIII. Charles'a murahhas gönderdi...— Bir halk hikâyesine göre gûyâ Papa, Kral'a, kolera

ve kıtlık olduğu için Roma'ya gelmemesini tavsiye etmiş, fazla olarak, böyle bir hareketin, Türkler'in İtalya'ya girmelerine sebep olabileceğini söyletmiş, Kral da buna karşı, koleradan korkmadığını, ...açlıktan da yılmadığını, yiyecek, içecek getirip bolluk yaratacağını ve Türkler gelince de, onlarla döğüşmekten başka bir dileği olmadığını, gelirlerse, yolun yarısını (yani Türkiye hududunu) yürümekten kendisini kurtaracakları için, bundan memnun olacağını söylemiş.— ...Paris Parlementosu'nun reisi, şartları tanzim etti: 1) Kral'ın, Kraliçe'nin ve Veliaht'in imtiyazlarının devam etmesi (yani afaroz edilmiş bulunmalarına rağmen, dinî âyinde hazır bulunabilmek hakkının tanınması, yani afaroz'un kaldırılması), 2) Napoli kraliyetinin tevcihi, 3) Sultân Bâyezid'in birâderi Sultân Cem'in geri verilmesi.— Birinci maddeyi kabûl ettikten sonra Papa, diğer iki maddeden kurtulabileceğini ümit ediyordu... Sultân Cem'e gelince, onun reyini alır gibi davrandı; Kral'ın önünde ondan, Roma'da mı kalmak, yoksa Fransa Kralı'nı mı tâkip etmek istediğini sordu. Üstün bir zekâ sahibi olan ve durumunun mühlik olduğunu gayet iyi sezen mevkuf, fikrini bildirmek istemedi: «ben bir sultân gibi muamele görmüyorum; bir mevkufun gitmesi ile kalmasının ne ehemmiyeti olabilir?» dedi. Bu cevap karşısında bocalıyan Papa, kendisinin bir mevkuf olmadığını, her ikisinin de hükümdâr olduklarını, kendisinin de aracıdan başka bir şey olmadığını söyledi. VIII. Charles, Cem'in huzurunda ısrar etmedi; fakat 3 gün sonra Şehzâde'yi kendisine teslim etmeye, Papa'yı mecbur eyledi.— Sultân Cem'in solgun, mükedder ve asîl bir çehresi vardı. Burnu, şahin gagası gibi sivri, gözleri bir şâirin ve bir mutasavvıfın gözleri gibi idi. Avrupalı asılzâdeler ve Fransızlar onda, ancak Doğu'ya mahsus gurur ve zerâfetle karışık hakiki hükümdar tavırları buluyorlardı. Tâlihsiz adam, uzağa gidemedi. 13 seneden beri mevkuf bulunduğu İtalya'nın havası, aydınlığı, göğü ve belki de hayranı olan ve şerefine şenlik yapan Fransız ordusunun taşkınlığı, ona uğursuzluk getirdi. Umumî kanaat, VI. Alessandro'nun, gerek intikam kasdıyle (VIII. Charles'dan), gerekse Sultân Bâyezid'den para koparmak için, onu, zehirliyerek Kral'a teslim ettiği merkezindedir. Muhakkak olan bir şey varsa o da şudur ki, Cem, hastalandığı gün, Papa'nın oğlu, kıyâfet değiştirerek Fransız ordugâhından kaçtı ve Roma'ya döndü. Cem, Capua'ya getirildiği zaman, o kadar zayıf idi ki, annesinin Mısır'dan gönderdiği mektubunu, okuyamamıştı. Onu Napoli'ye götürdüler. Rivâyete göre orada, Papa'nın, kendini, İslâm'a karşı çıktığı harbde âlet olarak kullanmaya imkân vermiyen Allah'a şükrederek, dinî bir vecd

içinde öldü. Cem'e çok acıyan VIII. Charles, cesedini tahnit ettirdi ve bıraktığı şeylerin hepsini, vâlidesine (Kahire'deki Çiçek Hâtun'a) gönderdi.— Papa, yüzünden maskeyi atmıştı. İspanya'da aynı şeyi yaptı... Buna rağmen Aragonlular, hiçbir şey elde edemediler. İhtiyar Napoli Kralı öldü; oğlu Alfonso kaçtı. Diğer oğlu Fernando, topraklarını terketti; Ischia'ya geçti. Fransızlar'a dayanan istihkâmlar da zaptolundu ve içindekilerin hepsi öldürüldü. Dehşet, Napoli kraliyeti topraklarına yayılıyordu, Adriya Denizi'ni aşmıştı» (Michelet, 160-67).

«Türk Hâkanı ile birlikte o korkunç ve karışık Roma'da hüküm süren Papa'nın heybetli görünüşü, bin yıldan beri eşi görülmedik bu en canlı sahne, dünyayı ruyalar ve fikirler deryasına daldırdı» (Michelet, 175-6) (Fransız müverrihi burada II. Bâyezid'in VI. Alessandro üzerindeki tesirini şüphesiz mübalâğa etmekte ve Padişah'ı, Papa ile berâber Roma'da müşterek hükümdar addetmeye kadar meseleyi ileri götürmektedir).

Aynı büyük Fransız tarihçisi, Cesare Borgia'nın ağabeyini öldürtmesinden bahsederken şöyle diyor : «Başı ve kolları havanın bir tarafından ve ayakları öbür tarafından sarkan bir cesedi taşıyan beyaz bir ata binmiş olan süvariye işaret etmiş olduklarını, şüprüntülerin nehre döküldüğü yere yaklaşarak bu cismi bütün kuvvetleriyle oradan nehre fırlattıklarını görmüş olduğunu, söyledi. Polis müdürüne hâdiseyi niçin haber vermediği soruldu. Hayatında aynı şeyin yüz defa tekrar edildiğine şâhit olduğu halde, böyle şeylerle hiçbir zaman meşgul olmadığı cevabını verdi» (Michelet, 205).— Cesare Borgia, babası Papa'nın mantosuna sığınmış olan Peroso'yu, babasının kolları arasında iken hançerledi ve maktulün kanı, Papa'nın yüzüne fışkırdı (Michelet, 208). Cesare'nin ağabeyini öldürmesine bir sebep de, kızkardeşleri Lucrezia'nın aşkına tek başına sâhip olabilmekti (Michelet, 208).

«VI. Alessandro 18 ağustos 1503'te ansızın ölmeseydi, oğlu Cesare Borgia, Toskana'yı mahvederdi. — Baba ile oğlun paraya ihtiyaçları oldu mu, bir Kardinal'i yok etmeyi âdet edinmişlerdi. Bu sefer, zehri sunacak adam bulundu. Fakat tuzağa düştüler. Zehir üçe bölündü. Papa içti ve öldü. Oğlu ile Kardinal ölmediler amma, hastalandılar.— Korkunç ve kapkara kesilen VI. Alessandro, San Pietro'ya götürüldü. Millet, büyük bir sevinç içinde, bu leşi görmeye koştu. Kendini kaybetmiş olan Cesare, Vatikan'a götürüldü. Çok genç, aynı zamanda sıhhatli olan Cesare, babası ile aynı zamanda felâkete uğrıyacağını, aklından bile geçirmemişti. Düşmanları, büyük gürültülerle Roma'ya tekrar girdiler; Cesare'nin ordularını yenerek dağıttılar. Borgialar'dan birini bularak öl-

dürmek saadetini elde eden Fabio Orsini, ellerini onun kanında yıkamak zevkıni tattı ve o kanla, ağzını çalkaladı» (Michelet, 232-3).

Tam mânâsiyle İtalyan olan yeni papa II. Julius (VI. Alessandro, İspanyol idi), Fransızlar'ı da, İspanyollar'ı da İtalya'dan atmak fikrindeydi (Michelet, 233-4).— Birkaç sene sonra Cesare Borgia, İspanya'da bir ormanda eşkıyalık ederken öldü (Michelet, 235).

«Eski devri harap edenlere, yakıcılara, elyazmalarını kazıyanlara karşı, büyük bir kin yükseldi. Fetihten sonra Gırnâta'da Enkizisyon idaresinin verdiği kararla 1.000.000 cilt kitabın yakılması, akla, Tanrı'ya karşı işlenmiş büyük bir cinâyet sayıldı.— *Tevrât*'ı 5 lisanda tab'ettirmek ile, Kardinal Ximenès, 80.000 elyazmasını yalnız kendi eliyle yakmak suçunun kefaretini vermiş olabilir mi?— Her ne zaman kaybolan müelliflere ait bir kelime tatsız bâzı mezâmîrin altında keşfedilirse, bu cinâyete, insan nev'ine karşı yapılan bu hırsızlığa, yerinin doldurulması kaabil olmıyacak şekilde onun mâmelekine yapılan bu eksiltmeye lânet ediliyordu» (Michelet, 293).

Avrupa'nın yetiştirdiği en büyük mütefekkir tarihçilerden biri sayılan Michelet'nin yukarıya aldığımız kudretli pasajları ile «Rönesans İtalyası» denen âlemin atmosferine girmiş olduk. Şimdi artık Sultan Cem'i bu atmosfer içinde mütalâa etmek kolaylaşmıştır.

Sultan Cem İtalya'da (13 Mart 1489 - 25 Şubat 1495)

13 martta Roma'ya vâsıl olan Şehzâde, şehrin dışında Papa'nın oğlu Francesco Cybo, Kardinaller, muazzam bir halk kitlesi tarafından karşılandı. Kalabalık, Roma İmparatoru'nun oğlu ve kardeşi olan şahsı görmek için birbirini eziyordu. Büyük hükümdarlara yapılan bu merâsimden sonra Şehzâde, Vatikan Sarayı'nda, misâfir hükümdarlara mahsus daireye götürüldü. Burası, ikametine tahsis edilmişti. Bu andan itibaren Roma, Avrupa siyâsetinin hareket noktası hâline geldi. Macaristan Kralı ile Memlûk Sultanı, Papa'yı, Şehzâde'yi vermesi için tazyika başladılar. Cem'in 6,5 yıl süren Fransa ikameti bitmişti. Şimdi İtalya'da ikameti başlıyordu. Bu, Roma'ya gelişinden ölümüne kadar itibar edilmek üzere, 5 yıl, 11 ay, 14 gün sürecektir.

Şehzâde'yi Roma dışında karşılıyanlar içinde, Memlûk Sultanı'nın Papa'ya göndermiş olduğu elçiler de vardı. Memlûk elçileri, atının üzerinde bulunan Sultan Cem'i görünce, uzaktan top-

rağı öptüler. Sonra yaklaştılar. Şehzâde'nin üzenginde duran ayaklarını öptüler. Ertesi gün Cem, Papa tarafından kabûl edildi. Papa, Kardinaller ve Roma'da bulunan bütün elçiler, Şehzâde'yi ayakta karşıladılar. Papa, büyük tâcını ve merâsim elbisesini giymişti. Teşrifat memurları Cem'e, imparatorların bile Papa'nın ayaklarını öptüklerinden bahs ile, kendisinin hiç olmazsa eğilmesini rica ettiler. Bu hareketi zillet olarak tavsif eden Şehzâde, babasından başka kimsenin önünde eğilmemiş olduğunu, bundan böyle de eğilmiyeceğini söyledi. Israr eden teşrifat memuruna, aksi takdirde ölümü tercih edeceğini söyleyince, Şehzâde'nin hareketi emrivâki hâline gelmiş oldu. VIII. Innocentius, kendisini başıyla selâmlıyan Büyük Türk Hâkanlığı Müddeîsi'ni, kucaklayıp öpmek suretiyle büyük iltifat eseri gösterdi.

Bundan sonra 3 gün, Şehzâde'nin şerefine yapılan şenlik ve ziyâfetlerle vakit geçirildi. Cem, Vatikan Sarayı'nda ikametine tahsis kılınan pek geniş dairede rahat, fakat son derecede huzursuzdu. Birçok kereler Papa tarafından dâvet edilip, kabûl olundu. Papa, Türkiye'ye karşı yapılacak bir Hıristiyan müşterek hareketi için Şehzâde'yi elde etmek istiyordu. Fakat bu hususta üstü kapalı olarak fikrini açtığı zaman bile Cem, karşısına dikildi. «Dîn-i Mübîn-i İslâm»a ihânet edemiyeceğini söyledi. Papa'nın Cem'le resmî ve hususî görüşmelerinden hiçbir netice çıkmadı. Cem, mütemadiyen bunca maceradan sonra artık saltanat tâcını başına koysalar istemiyeceğini, tek emelinin Kahire'ye gitmek, ailesinin yanında ömrünü tamamlamak olduğunu leitmotiv gibi tekrarlıyordu. Hattâ bir keresinde Papa, müteessir olup ağladı, veya ağlar gibi yaptı.

Papa ile Cem'in müzakereleri Türk Şehzâdesi'nin bükülmez karakteri, sağlam millî terbiyesi, yüksek zekâsı sebebiyle daima VIII. Innocentius'un ilzam edilmesiyle kapanıyordu. Sultan Cem, babası gibi, Doğu dillerinden başka, Latince, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca biliyordu. Hattâ uzun gurbet yıllarında efendisine refakat eden ve onun hayatını *Vâkı'ât-ı Sultân Cem* adıyla kaleme alan Haydar Bey, Şehzâde'nin bu dilleri aynı zamanda «yazmasını fasîh bildiğini» kaydetmektedir. Papa'da kendi arzusu ile Cem'in Türkiye'ye karşı harekete geçmiyeceği üzerinde tam bir kanaat hâsıl oldu. Bütün psikolojik yollar kullanılmış ve netice vermemişti. Şimdi kral Matthias'ın ve Sultan Kayıtbay'ın tazyiklerine mukavemet etmek kalıyordu. Fakat II. Bâyezîd'in de tazyikı vardı ve tehdidindeki kudret bakımından, Macaristan ve Mısır hükümdarlarınınkini gölgede bırakacak mahiyetteydi.

1490 kasımında Roma'ya Sultan Bâyezid'in elçisi Kapıcıbaşı Mustafa Bey geldi (müstakbel vezîr-i âzam Koca Mustafa Paşa). Sultan Cem'in 3 yıllık tahsisatını birden Papa'ya teslim etti. Ayrıca Hazret-i Îsâ'nın böğrüne saplanan mızrak olduğuna inanılan mukaddes nesneyi de Papa'ya Padişah'ın hediyesi olarak takdim eyledi. Mustafa Bey, Sultan Cem tarafından da hükümdarlara mahsus merasim ve şatafatla kabûl olundu. Şehzâde'nin ayağını öpen Mustafa Bey, ağabeyi Sultan Bâyezîd'in nâmesini ve hediyelerini verdi *(Vâkı'ât,* 24).

Sultan Cem, iyi kalbliliğinden, Roma'da gezintiye çıktığı zaman, yollarda gördüğü fakirlere şâhane sadakalar dağıtırdı. Onun bu hâli yanlış tefsir edildi. Avrupa'da insanlığa şâmil bir anlayış henüz teşekkül edemeyip her şey din zâviyesinden görüldüğü için, Roma halkı karşısında, Şehzâde'nin Hıristiyan'lığa meylettiği dedikodusu yayıldı. O kadar ki, Papa bile bu rivayeti deşmek lüzumunu duydu. Bir gün mülâkatları sırasında Papa, Cem'i açıkça Hıristiyan'lığa dâvet etti. Şehzâde, bu teklifi hakaret saydı. Ayağa kalkıp mülâkata son verdi. Türkiye saltanatı için değil, dünya saltanatı için bile böyle bir denaat irtikâp etmiyeceğini söyledi. İnce psikolog olan Papa, hiddetlendiğini gördüğü Şehzâde'yi teselli eden sözler söyledi.

1492 ağustosunda, yâni Cem, Roma'ya geldikten 3 sene, 5 ay sonra, papa VIII. Innocentius öldü. Yerine VI. Alessandro Borgia papa seçildi. Bu papanın zamanında Cem, daha serbest bir hayata kavuştu. Roma şehri dışında atla gezinmesine bile müsaade olundu. Cesare Borgia, Kardinaller ve büyük asılzâdelerle ahbap olan Cem, bunların en gözde davetlisi olarak açıkhava veya salon toplantılarına katıldı. Bir rivâyete göre, Lucrezia Borgia, yâni Papa'nın meşhur kızı, Şehzâde'nin huzurunda çıplak raksetmiştir.

Bu sıralarda Venedik toprakları, gene Türk akıncıları tarafından çiğneniyordu. Venedik, bîzar olmuştu. Sultan Bâyezid'i korkutmak için, Şehzâde'yi elde etmek üzere Papa'yı tazyîka başladı. 1494 ekiminde Fransa kralı VIII. Charles, fütûhat maksadıyla İtalya'ya girdi. Birkaç senedir Şehzâde'nin ikametine tahsis edilen San Angelo Şatosu'ndaki Rodos Şövalyeleri, Rodos'a gittiler (bu arada d'Aubusson'a kardinallik pâyesi, Hıristiyan silsile-i merâtibinin son rütbesi verilmişti). Kendisini bu kadar tazyık eden Şövalyeler, huzûrunda diz çöküp arz-ı vedâa geldikleri zaman, çok iyi kalbli ve vefâkâr olan Sultan Cem, ciddî şekilde teessür gösterdi. 21 ocakta Papa, yanında VIII. Charles olduğu halde, San Angelo Sarayı'nda Sultan Cem'i resmen ziyâret etti. Büyük merasim yapıldı. Papa, VIII. Charles ile Şehzâde'yi tanıştırdı. Bundan son-

ra VI. Alessandro Borgia, Fransa Kralı'nın baskısına dayanamadı ve Şehzâde'yi, VIII. Charles'a teslim etti. Papa, VIII. Charles'a karşı II. Bâyezid'den yardım bile istemişti (Lavisse - Rambaud, IV, 51). Fransa Kralı, güneye, Napoli'ye iniyordu. Cem, yanında idi.

Sultan Cem, yolda rahatsızlandı ve öleceğini hissetti. Annesi ile bütün adamlarını koruyup gözetmesi için ağabeyi II. Bâyezid'e vasiyette bulundu. Rahatsızlığı süresince VIII. Charles, samimî bir alâka gösterdi. Sık sık ziyâret edip Şehzâde'yi yokladı. Bu ziyâretlerinden birinde, iyi olunca artık kendisini tutmamaya kararlı olduğunu, nereye isterse gitmesi için emrine vâsıta vereceğini söyledi. Şehzâde, bu habere fevkalâde sevindi.

Sultan Cem'in Ölümü (25 Şubat 1495)

25 şubat sabahı Sultân Cem, Napoli'de öldü. 35 yaşını 3 ay, 3 gün geçmişti. Fransa'da Avrupa'ya ayak bastığı tam 12 yıl, 4 ay, 29 gün olmuştu.

Sultân Cem'in Papa VI. Alessandro Borgia tarafından zehirletildiği sanılmaktadır. Papa, Şehzâde'yi VIII. Charles'a teslim etmesi sebebiyle Sultan Bâyezid'in ve başka devlet hükümdarlarının kendisinden hesap soracağından korkmuş olacaktır. Bu iş için II. Bâyezid'den rüşvet almış da olabilir.

Şehzâde'ye, maiyyetinden Celâl ve Sinan Beyler tarafından dinî merâsim yapıldı. Cenâze tahnit edildi. VIII. Charles, cenâzeyi Celâl ve Sinan Beyler'e verdi. Onlar da tabutu şimdilik Napoli'de kral Ferrante'nin saraylarından birinin bahçesine yerleştirdiler. Haber az zamanda Istanbul'a erişti. Sultân Bâyezid'in irâdesi ile Türkiye'de 3 gün mâtem tutuldu. Bütün Türkiye câmilerinde «gaaib cenâze namâzı» kılındı. Fukarâya 100.000 akça (7.300.000 TL.) dağıtıldı. Istanbul'da dükkânlar ve çarşılar kapandı *(Münşe'âtü's-Selâtıyn,* I, 294; *Tâcü't-Tevârîh,* II, 40).

Cem'in tabutu bile devletlerarası bir faaliyete mevzû teşkil etti. Gerek Sultân Bâyezid, gerekse Papa, tabutun teslimi için Napoli Kralı'nı sıkıştırmaya başladılar. Papa'nın bu husustaki talebi, yüzsüzlüğün nümûnesiydi ve maksat şüphe yok ki, cenâzeyi II. Bâyezîd'e satmaktan ibâretti. Bu müzâkere ve tehditler, tam 2 yıl sürdü. Fâtih olsa, donanma gönderir, Napoli sahillerini yaktırırdı. Fakat II. Bâyezid'e halk «Velî» diyordu, sabırlı adamdı. Harbi son çâre olarak kabûl ederdi. Bu arada VIII. Charles'ın yerine Fransa kralı olan XII. Louis, Napoli üzerine yürüdü. Napoli Kralı, Fransa ve Papalık'tan sonra Türkiye'yi de kendine düşman etmek iste-

medi. 1499 ocağında, tabutu Türkiye'ye yolladı. Bu sûretle Cem, ölümünden ancak 4 yıl sonra Türk topraklarına kavuşabildi.

Cenâzenin Türkiye yolunu tutmak üzere gemiye bindirildiğini öğrenen Papa, müthiş öfkelenerek Napoli Kralı'nı tehdit etti. İyi bir Hıristiyan için bu çeşitten bir öfke şüphesiz bir leke teşkil eder. Fakat Rönesans Papaları'nın nasıl adamlar olduklarını, yukarıda Michelet'nin kaleminden okumuştuk. Cenâze, Mudanya'da karaya çıkarıldı. Bursa'ya nakledildi. Ağabeyi Şehzâde Mustafa'nın türbesine, onun yanına gömüldü. Toprağa verilmesi münâsebetiyle yeniden dinî tören yapıldı. İslâm âleminde «gaaib cenâze namâzı» kılındı. Cenâze ile beraber Şehzâde'nin kitapları, şahsî birtakım eşyâsı, meşhur maymunu ile papağanı da Sultan Bâyezid'e gönderilmişti. Cem'in Avrupa'da kendisine sadâkatle hizmet eden kalabalıkça maiyyeti —vasıyeti mûcibince— Türkiye'ye döndükleri zaman, Sultân Bâyezid tarafından takdir ve iltifatla karşılandılar; bâzılarına sancakbeyliği (tümgenerallik) bile verildi. Kızı Gevher-Melik Sultan, amcası II. Bâyezid tarafından evlendirildi.

II. Bâyezid, Cem için Şövalyeler'e ve Papalar'a tam 600.000 duka altını (aşağı yukarı 2.250.000.000 TL.) ödemiştir. Yapılan sair masraflar buna dahil değildir. Cenâze için bile Napoli Kralı'na ayrıca para ödenmiştir. Birçok müracaatlarından atlatılan Sultân Bâyezid, sonunda donanması ile Napoli'yi tehdît etmiş, 8 gün içinde cenâzesinin teslim edilmemesi hâlinde Güney İtalya'ya asker çıkaracağını, zorla gelip cenâzeyi alacağını bildirmiştir. Bu ültimatomdan telâşa düşen kral Frederico, cenâzeyi gemiye bindirmiş, donanmasından bir filo ile beraber Avlonya'ya yollamıştır. Avlonya'da cenâze Donanmay-ı Hümâyûn tarafından top ateşiyle selâmlanarak askerî merasimle teslim alınmıştır. Avlonya'dan Mudanya'ya kadar tabutu, Türk Donanması'ndan bir filo getirmiştir.

Cem'in Hıristiyanlar'ın elinde bulunması, II. Sultân Bâyezid' in en büyük kâbusu olmuş, Avrupa'ya karşı büyük teşebbüslerden alakoymuştur.

C. Caursin, Rodos'ta bulunduğu zaman yakından gördüğü Şehzâde'yi şöyle tavsif etmektedir: «hafif sakallı, eğri burunlu, yanık çehreli, uzunca boylu, çevik ve vakar sahibi genç bir prens». Gene Şehzâde'yi şahsen görenlerden Matteo Bassi, onun, babası Fâtih'e bâriz şekilde benzediğini kaydetmiştir. Papa'nın, Şehzâde ile VIII. Charles'ı tanıştırdığı merâsimde bulunan Sanuto şöyle yazmaktadır: «Şehzâde'nin hareketlerinde ve tavırlarında, büyük bir harb adamının vasıfları müşahede edilmektedir.

Böyle bir prensin Türkiye'nin başına geçmemiş olması, Hıristiyanlar için, Tanrı'nın bir lûtfudur» (Thuasne, *Djem Sultan,* 66, 78, 231, 245, 255).

Cem'in annesi Çiçek Hâtûn, oğlunu esaretten kurtarmak için yıllarca boş yere çalışmıştır. 1498 mayısında Kahire'de ölmüştür (55-60 yaşlarında olması icap eder). Yâni oğlunun ölümünü işitmiş, fakat cenâzesinin Türkiye'ye naklini görememiştir.

Sultan Cem, babası Fâtih ve ağabeyleri II. Bâyezid'le Şehzâde Mustafa gibi şâirdi. Şâirlikte hepsini geçmiştir. Türkçe ve Farsça 2 *Dîvân*'ı vardır. Avrupa dillerini de biliyordu (II. Bâyezid'in Avrupa dillerini bildiğine dâir elimizde hiçbir kayıt yoktur). Dinî ve edebî ilimlere fevkalâde vâkıftı. Büyük bir ilim ve edebiyat koruyucusu idi. Avrupa'da birçok bilgin ve san'atkârlar eserlerini Cem'e ithaf etmişlerdir. Hattâ Fransa'da ikamet ettiği zaman, kendi nâmına Hıristiyan bilginler tarafından bir kitap te'lif edilmiştir (Thuasne, 117). *Dîvân*'larından başka Selmân-ı Sâvecî'nin Farsça bir mesnevîsini Türkçe'ye manzum olarak tercüme etmiştir. Bu gençlik eserini, babası Fâtih'e ithaf eylemiştir.

Cem'in ölümü ile II. Bâyezîd'in birinci saltanat devresi sona ermiş, ikinci ve sonuncu devre açılmıştır. Bu devrenin karakteristik hususiyetini, İran'da Sünnî Akkoyunlular'ın yerine Şiî Safevîler'in iktidara gelmesinden mütevellit buhran teşkil eder.

VII

II. BÂYEZİD'İN SALTANATININ İKİNCİ DEVRESİ

(1495 - 1512)

Koca Dâvûd Paşa'nın Düşmesi ve Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın İktidara Gelmesi (3 Mart 1497)

KOCA Dâvud Paşa'nın vezîr-i âzamlığı, 3 mart 1497 günü azledilinceye kadar 14 yıl, 3 ay, 15 gün sürmüştür. İshak Paşadan sonra II. Bâyezid'in 2. sadrâzamı olan Dâvud Paşa'nın yerine, Hersek-zâde Ahmed Paşa getirilmiştir. Dâvud Paşa, yılda 300.000 akça (21.800.000 TL.) tahsisatla tekaüt edilmiş, Dimetoka'daki mâlikânesine çekilmiştir. Esasen son derece zengin bir adamdı. İstanbul'un bir semti onun adını taşımaktadır. Avrupa'ya yapılan seferlerde Türk ordusunun hareket noktası, bu Dâvudpaşa Sahrâsı olmuştur. Dâvud Paşa, 2 yıl sonra, 1499 başlarında ölmüştür.

Hersek-zâde'nin ilk vezîr-i âzamlığı 1 yıl kadar sürmüştür. 1498'de yerine Çandarlı-zâde II. İbrahim Paşa getirilmiştir. İbrahim Paşa, II. Murad'ın meşhur vezîr-i âzamı II. Halil Paşa'nın oğludur. İlmîye'den yetişmiştir. Onun iktidara gelmesi, Türk aristokrat partisinin zaferi olmuştur. İbrahim Paşa, babası, Fâtih tarafından idam ettirildiği zaman, Edirne kadısı idi. Paşa, 2 yıllık bir iktidardan sonra 1500'de ölmüştür. 80 yaşına yaklaşıyordu. Nakit olarak ancak 8.000 akçası (600.000 TL.) çıkmıştır ki, o zamanlar bir vezir ve imparatorluğun en mâruf ailesinin vârisi için, şaşılacak bir şeydi.

II. İbrahim Paşa'nın yerine 1500'de Hacı Mesih Paşa vezîr-i âzam olmuştur. Mesih Paşa, 1480 Rodos muhâsarasını akamete uğrattığı için Fâtih'ten dayak yeyip vezirlikten azledilen ve rütbesi de sancakbeyliğine (mareşallikten tümgeneralliğe) indirilmiş olan şahıstır. 1 yıl sonra Mesih Paşa da bir barut infilâkinde ölmüştür. 1502'de Ali Paşa, vezîr-i âzam olmuştur. İşte aşağıda gözden geçirilecek olan vak'alar, bu zatların iktidarları zamanına tesadüf eder.

Türkiye-Lehistan Harbi — Balı Bey'in 1. ve 2. Lehistan Seferleri (1498 bahar ve sonbaharı)

1498 başlarında Lehistan'ın Türkiye himayesinde bulunan Boğdan prensliğine tecavüzü üzerine Türkiye-Lehistan harbi patladı. Önce Lehistan'a karşı Rumeli beylerbeyisi Yâkub Paşa, hattâ Vezir Mesih Paşa tâyin edildi. Fakat Lehistan Kralı'nın Türk-Boğdan birliklerine Bukovina'da bozulup ancak 1.000 atlı ile hayatını kurtarabilmesi ve 20.000 araba dolusu ordu ganimetinin Türkler'-in eline geçmesi üzerine buna lüzum olmadığı anlaşıldı. Harbin idaresi Silistre sancakbeyi olan mâruf akıncı kumandanı Malkoçoğlu Balı Bey'e verildi. Balı Bey'in, 1498 yılının ilk ve son baharlarında olmak üzere iki Lehistan seferi vardır. Bunlar, Osmanlı tarihinin en büyük akın hareketlerindendir (*Tâcu't-Tevârîh,* II, 79). Bu seferlere, 40.000 akıncı, yâni bu ocağın tam kadrosu katılmıştır.

Türk atlı ordusunun sağ kanadına, Balı Bey'in büyük oğlu Ali Bey, ardcı birliklere de küçük oğlu Tur-Ali Bey kumanda ediyordu. Sol kanat kumandanı Kasım Bey-zâde Mustafa Bey'di. Türk atlıları, önce Prut, sonra Dniestr nehirlerini kuzeye doğru atladılar (Hammer, IV, 44-5). Mustafa Bey, Galiçya'yı çiğnedi. Kuzeybatıya doğru ilerledi. Vistül nehrinin kollarından San ırmağını kuzeye doğru çıktı. Lwow (Lemberg) şehrinin 100 km. kadar kuzeybatısında bulunan Jaroslaw şehrini zaptetti (50° arz dairesi üzerindedir). Bu mevki, Baltık Denizi'ne ancak 500 km. mesafededir ve Varşova'nın 260 km. güneydoğusundadır.

Balı Bey'in esas kuvvetleri ise önce Lehistan'ın en büyük şehirlerinden olan Lwow (Lemberg/Leopol) şehrini aldılar. Bütün Galiçya'yı çiğnedikten sonra (Hammer, IV, 45), kuzeybatıya doğruldular. Hızla Vistül'ü kuzeye doğru çıktılar. Bu nehrin üzerindeki Varşova şehrine girdiler, yakıp yıktılar. Bu sûretle Türk akıncıları ilk defa olmak üzere 53° arzına kadar kuzeye çıkmış oldukları gibi, Baltık Denizi'ne de 220 km. yaklaştılar. Vistül'ün doğuya uzanan kollarından Bug ve Narev ırmaklarının vâdilerini taradılar. Lublin ve Radom şehirlerinin varoşları da yakıldı. Birinci seferden temmuz ayında Akkerman'a dönüldü; 10.000 seçkin esir Türkiye'ye sürüldü.

Lehistan şaşkın ve perişan bir duruma düşmüştü ki 3 ay sonra, kasımda Türk ordusu, tekrar bu ülkeye girdi. Bu sefer gene Podolya ve Galiçya altüst edildi. Bilhassa Dniestr ve San ırmaklarının çıktığı bölge tahrip edildi (bu arada Drohobycz şehri). Fakat şiddetli kış olduğu için, bu kere Vistül'e kadar gelinemedi.

Bu büyük başarıları üzerine Balı Bey'in rütbesi sancakbeyliğinden beylerbeyliğine (tümgenerallikten orgeneralliğe) çıkarıldı (Hammer, IV, 46). «Balı Paşa» oldu (sancakbeylerine «bey», ancak beylerbeyilere ve vezirlere «paşa» denildiği unutulmamalıdır). Bu Lehistan seferi, Yâkub Paşa'nın yukarıda görülen seferini gölgede bırakmıştır (Hammer, IV, 38-9).

Dehşet içinde kalan Lehistan-Litvanya, Macaristan'dan yardım istedi. Venedik de bundan faydalanarak savaşa girdi. Zâten Venedik ve Macaristan ile Türkiye arasında bir sulh yoktu. Savaş, devreli bir şekilde devam ediyor ve Türk akıncıları, Macar ve Venedik topraklarından eksik olmuyordu. Şimdi Türkiye, 3 büyük Avrupa devletinin, Venedik, Macaristan ve Lehistan'ın teşkil ettikleri kudretli bir koalisyonun karşısında idi. Bu koalisyonun en güclü üyesine, Venedik'e esaslı bir darbe indirilirse, koalisyon parçalanırdı. II. Bâyezid'in 4. sefer-i hümâyûnu, işte bu maksadı te'min etmek için açılmıştır. Fakat bu 1499-1500 sefer-i hümâyûnu incelemeden önce, II. Bâyezid devrindeki Türk akınlarını gözden geçirmenin sırası gelmiştir.

II. Bâyezid Devrinde Türk Akınları

1482 akını, II. Bâyezid, Akkerman seferinde iken, batıdan gelecek tehlikeyi önlemek için yapılmıştır. 7.000 akıncı, Hırvatistan'dan Karniyol ve Karintiya'ya girmiştir. Bu sûretle Macaristan'a, Venedik'e ve Almanya'ya ait topraklar çiğnenmiştir. 10.000 seçkin esir, Türkiye'ye sürülmüştür *(Münşe'âtu's-Selâtıyn,* I, 313).

1486'da Malkoçoğlu Balı Bey, Boğdan Voyvodası'nı cezalandırmak için Boğdan'a girmiştir. Voyvoda, korkusundan Lehistan'a kaçmıştır. Balı Bey, bu akınında Prut'u kuzeye doğru atlıyarak Voyvoda'yı tâkip etmiştir *(Tâcu't-Tevârih,* II, 45).

1492 akınları, Belgrad muhasarası münasebetiyle yapılmıştır. Hedef, Macaristan'a Venedik ve Almanya'dan yardım gelmemesini temindi. Bu seferki akında Stirya, Karniyol ve Karintiya eyaletleri tarandı. Bu, Karintiya'ya yapılan 6. ve Karniyol'e yapılan 8. büyük akın hareketi idi. İstirya'ya 7. kere giriliyordu. Karintiya'ya dalan kol tam bir başarısızlığa uğradı. Zira dönüşte yolları kesildi. Düşman ordusunu karşılamak üzere ileri atılan Mihaloğlu Ali Bey, sürmekte olduğu 15.000 esirin zincirlerinden boşanmaları üzerine iki ateş arasında kaldı ve yenildi. Aynı yıl Ali Paşa'nın Erdel akını da başarısızlıkla bitti. Dönüşte yolu kesilen Ali Paşa, sürmekte olduğu esirlerin hepsini bırakmaya mecbur oldu ve ağır zayiat verdi (Hammer, IV, 27).

1493'te yapılan akın, Yâkub Bey'in büyük zaferi ile bitti ki, yukarıda anlatılmıştı. Bu akından dönüşte 9 eylül 1493'te Hırvatistan'da Una ile Kulpa arasında kazanılan meydan muharebesi üzerine, Yâkub Paşa, Rumeli beylerbeyiliğine getirilmiştir *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 79; Solak-zâde, 306).

Gene 1493'te Mihaloğlu Mehmed Bey'in (sonradan paşa) Erdel'e yaptığı akın, en büyük akınlardandır.

1494'te 8. İstirya akını yapıldı. Aynı yıl içinde Macaristan'ın Banat eyaleti tarandı.

1496'da Hırvatistan'a, 1497'de Dalmaçya'ya akınlar yapıldı. İkincisinde Zara çevresi tahrip edildi. İşkodra sancakbeyi Firuz Bey de Cattaro (Kotor) iskelesini almak istediyse de, Venedik savunması karşısında muvaffak olamadı. 1498'de Ali Paşa, Zara çevresini tekrar tahrip etti ve Dalmaçya'da pek çok Venedik kasabasını yaktı. Bu son akınlar, Venedik harbine başlangıç olmuştur.

Venedik ile harb patladıktan sonra, 1499'da, Bosna sancakbeyi olan ihtiyar İskender Paşa, tekrar Dalmaçya'ya daldı. Bilhassa Zara çevresini tamamen yaktı. Bu akın, baharda yapılmıştır. Aynı yılın sonbahârında İskender Paşa, Venedik Cumhuriyeti'ni anavatan topraklarında vurdu. Türkler, sırasıyle Isonzo, Aksu (Tagliemento) ve Piave ırmaklarını atladılar. Venedik'in dış mahallerine kadar bütün ovayı yaktılar. Sonra Venedik şehrini de arkada bıraktılar. Galiba tarihte ilk defa olmak üzere Brenta ırmağını doğudan batıya geçtiler. Vicenza şehrinin varoşlarını ve Padova şehrinin çevresini yaktılar. Verona şehrine, Adige ırmağına yaklaştılar. Yâni 11° tûlüne kadar batıya ilerlediler. Fâtih devrinde 12° tûlünden batıya geçilememişti. İskender Paşa'nın kuvvetleri 20.000 kişiye yakındı. Büyük Venedik kuvvetleri Mora'da II. Bâyezid'e karşı savaştığı için Cumhuriyet, ana vatanı savunmaya muktedir olamadı. Şehirlerdeki milis kuvvetleri dışında Venedik'e anavatanda ancak 6.000 asker kalmıştı ki, bunlar İskender Paşa-nın karşısına çıkıp döğüşmeyi tecrübe etmek bile istemediler. İskender Paşa, bu akından 8.000 seçkin esirle döndü. Tam 130 şehir ve kasaba yakmıştı. Bu Venedik akını sırasında başka bir akıncı birliği de Dalmaçya'yı yağmalamıştır.

Burada yalnız büyük akınların anıldığını — yanlış bir fikre meydan vermemek için — belirtmek isteriz. Meselâ Karniol'e yapılan 9 akından bahsettik. Bunlar büyük birliklerle yapılan büyük harb hareketleridir. Aslında Karniol'e, XV. asrın sonuna kadar 36 akın yapılmıştır. Fakat 27'si birkaç yüz kişi, nihayet bir iki bin akıncı ile yapılan mahallî hareketlerdir. Küçük akınların tafsilâtı, zâten tarihçe malûm değildir.

İskender Paşa'nın oğlu Mustafa Bey, 3.000 kadar bir akıncı birliği ile, birçok küçük akınlar yapmıştır. Bunlar da bazan çok başarılı geçiyor, gafil avlanan düşman büyük zararlara uğratılıyordu.

Bu akınlarda bazan üslerden son derece uzaklaşıldığı görülmektedir. Meselâ Balı Bey, Varşova'ya kadar gitmiştir. Balı Bey'in esas üssü Tuna'nın güneyindeki Silistre'dir. Fakat akınlarında Dniestr ağzından Akkerman'ı hareket merkezi yapmıştır. Akkerman, Silistre'nin 335 km. kuzeydoğusundadır. Burasını da sulhan geçilmiş olduğuna göre, Türkiye sınırı, Çernoviç civarından başlamaktadır. Çernoviç, Akkerman'ın aşağı-yukarı 400 km. kuzey-batısındadır. Çernoviç'ten, Lwow 220, Jaroslaw 300, Radom 485 ve Varşova ise 570 km.'dir. Silistre-Varşova kuşuçuşu 1.020 km.'dir.

1500 yıllarından sonra Türk akıncılığı bir çeyrek asır kadar durgunluk devresine girmiştir. Bu devirde büyük akınlar yoktur. Türkiye, doğuya dönmüştür ve Avrupa ile umumiyetle sulh hâlindedir. Ancak Kaanûnî'nin büyük Avrupa seferleri ile, tekrar geniş çapta akınlar başlar.

Yeni Bir Avrupa Harbinin Yaklaşması

Yeni bir Avrupa harbinin yaklaştığı, bütün emarelerden belli oluyordu. Bir kere Sultan Cem ölmüştü. Istanbul hükûmeti, daha enerjik bir siyâset tâkibine geçebilirdi. 1497'den itibaren yapılan büyük çapta akınlar, vaziyeti belli ediyordu. Yeni harbde de Türkiye'nin karşısına birinci düşman olarak Venedik çıkacak, Almanya ve Macaristan tarafından desteklenecekti. Venedik, 1499'a kadar 2 yıl harbin patlamaması için çalıştı ve hazırlıklarını tamamladı. Mora'da Cumhuriyet'in elinde kalan son üslerde Türkler'in gözü olduğunu çok iyi biliyordu. Karadağ taraflarındaki Venedik üsleri de Türkler'ce iyi gözle görülmüyordu. 1500'de (başka bir rivâyete göre daha 1497'de) Karadağ'daki mahallî Sırp derebeyliğine Türkler son verdiler ve topraklarını doğrudan doğruya ilhak ettiler. Bu sûretle yeryüzündeki son Sırp muhtariyeti de nihayete erdi (Jirecek, II, 194; Hopf, 335).

Türk Donanması da faaliyetini açık şekilde arttırdı. 1496'da Kemal Reis, Rodos büyük-amiralinin gemisini zapt, amirali esir ve Rodos donanmasını imha etti. Bu büyük bir zaferdi ve şimdilik Venedik'le yapılacak savaşta Rodos'tan gelecek yardımın beli kırılmış oluyordu. Çağdaş bir Arap tarihçisi : «Rodoslular, diyor;

Kemal Reis'ten Azrail'den daha fazla korkarlar» (İ. H. Uzunçarşılı, *Belleten,* 71, 352).

Hırvatistan'da Türk nüfuzu son derecede olup, bu ülke âdetâ Türk yüksek hâkimiyetinde idi. Türk akıncıları, Stirya ve Karniyol dukalıklarını hemen hemen oturulmaz birer ülke hâline getirmişlerdi. Hırvatistan banı Marian Derenczen'in Türk akıncılarına yenilmesi ve bu vuruşmada en büyük Hırvat asılzâdelerinin ölmesi, Macaristan'ın kendisine ait olduğu iddiasında bulunduğu bu memleketi müdafaadan âciz olduğunu, Hırvatlar'a açıkça göstermişti. Hırvatlar, Katolik olmakla beraber, Ortodoks Sırp kardeşlerinin Türk tab'ası olarak yaşadıkları hayâta imreniyorlar, Macarlar'dan ve Almanlar'dan nefret ediyorlardı. Esâsen Bosna'da, Hersek'te, Türkiye'nin yüz binlerce Hırvat tab'ası da vardı.

1499 eylûlündeki akında İskender Paşa, Udine şehrini fiilen işgal etmişti. Türkler'in bu derece uzak yerlerde hâkimiyet kurmaları, düşmanı ümitsiz vaziyetlere duçar ediyordu. Türkler, Venedik Ovası'ndaki İtalyanca coğrafya isimlerine Türkçe adlar takmaya bile başlamışlardı : Tagliemento'ya «Aksu», Isonzo'ya «Doline» diyorlardı *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 87).

Almanya da Türkiye'ye karşı tamamen âcizdi. Alman İmparatorluk Meclisi'nin (Reichstat) en birinci vazifesi, «Türkler'e karşı mukavemeti idare etmek» idi (L. von Ranke, *Geschichte im Zeiltalter der Reformation,* Türkçe trc., 29). XV. asırda Türkler'e karşı harb etmek için sık sık hususî vergiler konması, Almanya İmparatorluğu'nda âdet hükmüne girmişti *(Aynı Eser,* 33). Bilhassa Türkler'in İtalya'yı her an için fethedebilecekleri korkusu, bunda âmil oluyordu *(Aynı Eser,* 34). Hassaten Napoli ve Sicilya krallıkları, yani Güney İtalya, Türk tehdidi altında telâkki ediliyordu *(Aynı Eser,* 52). Türkler'e karşı savaş için İmparatorluk'ta alınan hususî verginin adı «Gemeiner Pfenning» idi *(Aynı Eser,* 53). İmparatorluk idaresinin en mühim vazifesi, Türkler'e karşı harbi ve onlara karşı yapılacak hayalî Haçlı hareketini yöneltmek idi *(Aynı Eser,* 64). İmparator Maximilian, İmparatorluk Meclisi'nin Türkler'e karşı kararlarını müzakereye bizzat iştirâk ederdi *(Aynı Eser,* 65). Gerçekten İmparator, Türkler'e karşı mukavetin plânlaştırılması için, İmparatorluk İstişare Meclisi'ni (Reichsregiment) bizzat İmparatorluk Sarayı'na sık sık dâvet ederdi *(Aynı Eser,* 66). İmparator'un oğlu Arşidük Philipp, kayınpederinin yerine Kastilya kralı olunca, Almanya'da, bu genç hükümdara Türkler'i hattâ Istanbul'dan çıkarmak ve «Doğu Roma İmparatorluğu» tâcını Padişah'tan almak mazhariyetinin nasıyb olacağına dair rivayet, kehanet ve budalaca ümitler deverana başla-

mış, bu hayal ile halk, şifa bulur gibi olmuştu *(Aynı Eser,* 76). 1498'de İmparatorluk, Papa'nın Almanya'da tahsil ettiği dinî vergileri, Türkler'e karşı savaşmak üzere İmparator'a bırakmasını, Papa'dan resmen talep etmişti *(Aynı Eser,* 150). XV. asırda hepsi Hıristiyan olmak üzere 2 imparatorluk, 14 krallık, 300 prenslik ve şehrin Türkler tarafından fethedilmesi hâdisesi, Avrupa'yı istikbal endişesi ve dehşet içinde bırakmıştı. Almanlar, bu Türk muvaffakıyetinin sebebini, bir türlü teşkilâtlanamamalarına ve askerî kuvvetlerinin kifayetsizliğine hamlediyorlardı *(Aynı Eser,* 154). Gerçekten Almanya'da idarî ve içtimaî teşkilât kötü idi. Halk şairleri, Türkiye Padişahı'nın ağzından millî ve içtimaî dertlerini terennüm edip, Alman halkına bir uyanıklık aşılamaya çalışıyorlardı *(Aynı Eser,* 158).

1499'da İsviçre federasyonunun Almanya imparatorluğundan ayrılması ve tamamen müstakil bir devlet olması da, imparatorluğu sarsan bir hâdise olmuştur.

4. Sefer-i Hümâyûn: Venedik'e Karşı Yunanistan Seferi (1499)

Fâtih devrinde düşürülemiyen Venedik'in Güney Mora'daki mühim deniz üslerinin fethi ve Osmanlı Türkleri'nin tarihlerinde ilk defa olarak cihanşümul bir açık deniz muharebesini kazanmaları, XVI. asrı Türkiye hesabına bahtlı bir şekilde açmıştır.

II. Bâyezid, Venedik'e ağır bir darbe vurmak niyetindeydi. Onun için Macaristan'ı mümkin olabildiği nisbette uyuttuğu gibi (Zinkeisen, II, 515), diğer İtalya devletlerinin de Haşmetlû Cumhuriyet'in yanında yer almalarını önledi. Diğer İtalya devletleri, zâten Venedik'in muvazenesiz deniz iktisadî gücünden ürküyorlardı. Pek sıkışmadıkça Venedik'le müttefikan hareket etmek istemezlerdi. Fakat II. Bâyezid, Floransa (Toskana), Milano (Lombardiya), Ferrara, Mantua gibi küçük İtalya devletlerini ve Napoli krallığını ayrı ayrı okşamayı gene de ihtiyata uygun buldu. Hattâ Napoli'ye 25.000 askerle yardım vaadinde bulundu.

Bu sıralarda Venedik'in Güney Yunanistan'daki deniz üsleri, Türkler'in «İnebahtı» dedikleri Korint Körfezi üzerindeki Lepanto ile Güney Mora'nın üç yarımadasının en batıdakinin üzerinde bulunan Modon, Koron ve Navarin (Navarino) limanları idi. Mora'nın doğudaki güney yarımadası, Malia Burnu karşısındaki Türkler'in «Çûha Adası» dedikleri Cerigo (Kythera) adası ile bu ada ve Girit'in batı kuzeyi arasındaki minik Cerigotto (Antikythera) adacığı da Venedik'indi. Girit de Venedik'in elindeydi. Ağrıboz'un güneyinden başlıyan Siklad (Kiklad) Takımadaları da ya

Venedik'in hâkimiyetinde, veya nüfuzunda bulunuyordu. Kiklad-lar'ın güneydoğusunda Oniki Ada, en doğuda Rodos, bunun kuzeydoğusundaki Meis, Girit ile Rodos arasındaki Karpatos (bunun güneybatısındaki Kasos/Kaşot, Venedik'e aitti) adaları ise, Rodos Saint-Jean devletini teşkil ediyordu. Doğu Akdeniz'de büyük Kıbrıs adası, 1489'da müstakil bir Latin krallığı olmaktan çıkmış, Venedik'in eline düşmüştü. Donanmay-ı Hümâyûn'un Kıbrıs'ı daimî tazyiki, Kıbrıs krallığının istikbâlini koruyamamasının âmillerinden biri olmuştur. Anadolu'daki Bodrum kalesinin de Türkiye'ye değil, Rodos Şövalyeleri'ne ait bulunduğunu söylersek, XV. asrın son yılında Güney Ege'nin siyâsî coğrafyasının hulâsasını tamamlamış oluruz. Orta ve Kuzey Ege'deki diğer bütün adalar ya doğrudan doğruya Türk idaresinde idi, veya Türkiye'nin yüksek hâkimiyetini tanıyordu (Sakız, Sisam, Nikarya).

II. Sultan Bâyezid, Venedik seferine (ki seferlerinin en ünlüsüdür) hareket etmek üzere, 31 mayıs 1499 günü Istanbul'dan ayrıldı. Donanmay-ı Hümâyûn'un büyük bir parçası Kıbrıs açıklarına gönderilmişti. Bu sûretle Kıbrıs'ın da tehdit altında olduğunu sanan Venedik, kuvvetlerini dağıtmak mecburiyetinde kalmıştır (Hammer, IV, 71). 1499'da Venedik'in Korfu valisi Andrea Loredano, Türkler'e esir düştü ve Türk esirlerine kötü muamele yaptığı için idam edildi. Bu hâdise, Venedik'i çok telâşlandırmıştı. Amiral Melchior Trevisano, Güney Mora'daki Venedik üslerine fevkalâde salâhiyetlerle başkumandan tâyin edildi ve Modon'a geldi. Modon valisi Marco Gabrieli, hummâlı bir müdafaa hazırlığı içindeydi.

II. Bâyezid, Vardar Yenicesi'ne geldi. Buradan Rumeli beylerbeyisi Koca Mustafa Paşa, Korint Körfezi'nin kuzey kıyısındaki Venedik üssü İnebahtı üzerine gönderildi. 1493'ten beri kapdân-ı deryâ bulunan Küçük Dâvud Paşa, Mora sularına iniyordu. Küçük Dâvud Paşa'dan önceki kapdân-ı deryâ Güveği Sinan Paşa idi ve bu makamda bir yıl kadar kalmıştı. Ondan önceki kapdân-ı deryâ Mesih Paşa, 4. sefer-i hümâyûn sıralarında vezîr-i âzam olmuştur.

Kemal ve Barak Reisler Sapienza'da 200 Parçalık Venedik Donanması'nı Perişan Ederek Türkler'in Tarihteki İlk Büyük Açık Deniz Muhaberesini Kazanıyorlar (28 Temmuz 1499)

200 parçalık büyük Venedik Donanması, Donanmay-ı Hümâyûn'u Mora sularından uzaklaştırmak gayesiyle Modon açıklarına gelmişti. Donanmaya amiral Antonio Grimaldi kumanda ediyordu. Mora'nın güneybatı ucundaki (Messenya) Gallo Burnu'nun batı açıklarında küçük Sapienza adacığı yakınlarında yeryüzünün en kudretli iki dev deniz kuvveti karşılaştı. Donanmay-ı Hümâyûn'u Kemal Reis idare ediyordu (Küçük Dâvud Paşa, denizci değildi). Sağ kanatta 1483'te II. Bâyezid'in diplomatik misyonla Fransa'ya (Savoie vs.) gönderdiği Barak Reis vardı.

Ümitsiz bir vaziyette Barak Reis, amiral gemisini düşman gemilerinin arasına sürdü. Düzinelerce Venedik gemisi, Barak Reis'e bayrak indirtmek için, Türk sefinesine çullanmıştı. Barak Reis, gemisindeki barut deposuna ateş verdi ve hızla düşman gemilerinin en yoğun şekilde bulunduğu sahaya girdi. Bir anda tarihte o âna kadar görülmemiş büyüklükte bir barut infilâki denizi kapladı. Türk gemisi ile berâber birçok Venedik gemisi sütunlar hâlinde havaya uçtu. Barak Reis'in bulunduğu geminin kaptanı Kara Hasan Reis, 500 Türk denizcisi de şehîdler arasında idi. Amiral Loredano ve Armenio, havaya uçan Venedikliler arasında idi. Bu gözleri kamaştıran kahramanlık sahnesi üzerine Kemal Reis, derhal taarruza geçti. Perişan olan Venedik Donanması, kuzeye doğru yelken kırdı ve denizi, muzaffer Türk gemilerine bıraktı.

Tarihin büyük deniz vuruşmalarından biri olan Sapienza deniz meydan muhârebesi, Türkler'in tarihte kazandıkları ilk cihanşümul açık deniz vuruşmasıdır. Bundan sonra XVI. asır, Türk deniz meydan muhârebeleri asrı olacaktır. Bu cehennemî vuruşmada iki taraf da büyük kahramanlık göstermiş, 400 harb gemisi ve onbinlerce denizci karşı karşıya gelmiştir. Bu zaferden sonra artık Venedik üslerini savunacak hiçbir kudret bahis mevzuu değildi.

Bu tarihten itibaren Türkler, Sapienza adasına «Barak-Reis Adası» adını vermişlerdir. Türk amiralinin havsala almaz bir cüretle şehîd düşmeyi göze alması, bundan böyle, XVI. asra birkaç ay kala, yeni yetişen cihangir Türk deniz ekolü için. örnek olacaktır.

5. Sefer-i Hümâyûn: Güney Mora Seferi (1500)

30 ağustos 1499'da, yâni Sapienza zaferınden 33 gün sonra İnebahtı (Lepanto) kalesi düşmüştür. Venedik büyük amirali Grimani'nin Sapienza'da perîşân olmuş donanması ile İnebahtı açıklarından geçerek kuzeye Korfu'ya çekilmesi, bu kaledeki Venedikliler'in bütün mânevî kudretlerini kırmıştır. Kale kumandanı general Zuano Mori, bunun üzerine teslîm olmuştur. Sıra, Koron, Modon ve Navarin'e, yâni Güney Mora'daki 3 mühim üsse gelmişti.

Bu sırada müşkil durumda olan Napoli krallığı, Türkiye'den yardım istedi. II. Bâyezid, İtalya'nın güneyindeki Taranto limanı kendisine bırakıldığı takdirde, 23.000 asker gönderebileceğini bildirdi.

Ancak bu sıralarda Venedikliler, 20 yıldan beri (1479-1499) Türkler'in olan Kefalonya adasını üstün kuvvetlerle basmışlar ve işgal etmişlerdir.

Kefalonya başarısından cesaretlenen Venedikliler, amiral Bartholome Pesaro'nun kumandasında, Preveze'deki Türk tersânesini basıp kızaktaki gemileri yakmışlar, fakat buradaki bahriye sancakbeyi (tümamiral) Mustafa Bey tarafından püskürtülmüşlerdir (Preveze, eskiden Venedikliler'in idi; Korfu ile Levkas adaları arasında deniz üzerinde mühim bir üstü).

Bundan sonra bizzat II. Bâyezid'in kumanda ettiği Türk ordusu Modon'u muhâsara etmiştir. Kale, pek inatçı ve Venedikliler'e has muannidane bir şekilde savunmuş, fakat 10 ağustos 1500'de düşmüştür. II. Bâyezid, 1499 sonunda Yunanistan'dan İnebahtı - Yenişehir - Manastır - Köprülü - Üsküb yoluyle (Hammer, IV, 58) Edirne'ye dönmüş ve birkaç ay dinlenmişti. 7 nisan 1500'de Edirne'den tekrar ayrılmıştı. Bu bakımdan bu hareketi, 5. sefer-i hümâyûn olarak sayılır. 18 gün Leontari'de kaldı. Şeker Bayramı'nı burada geçirdi. Sonra Mora'ya teveccüh etti (Hammer, IV, 62). 7 temmuzda Donanmay-ı Hümâyûn da Modon önlerine gelmişti (Hammer, IV, 63).

Sultan Bâyezid, bizzat Modon'a girdi (Hammer, IV, 64).

Modon'un bütün mukavemetine rağmen düşürülmesi üzerine, bu kalenin yakınlarında bulunan Koron ve Navarin kaleleri için ümit kalmamıştı. Amiral Geronymo Contarini'nin 24 temmuz 1500'de Modon muhâsarasını kaldırtmak maksadiyle Türkler'e denizden hücumu, başarı kazanmadı. Türk Donanması'na Kemal Reis tarafından koydurulan yeni toplar, Venedik deniz toplarından çok üstün silâhlardı. Hem çok uzun menzilli idiler, hem de

çabuk ve sık ateş yapabiliyorlardı. Modon askerî valisi General Gabriel de Türkler'e esir düşmüştü.

12 ağustosa doğru, yâni Modon'un fethinden bir iki gün sonra Navarin, etrâfındaki Milona ve Fener kaleleri ile berâber teslîm oldu. Kendiliğinden teslim olan General Carlo Contarini, Navarin'i boşalttı ve Türkler'in müsaadesiyle bütün asker ve mühimmatını alıp Venedik'e gitti. Navarin, Avar Türkleri tarafından kurulmuş bir şehir olup, ismi de «Avar» kelimesinden gelir (Râsonyi, *Türklük,* 67).

16 ağustosta Koron da karşı koymadan teslim oldu. II. Bâyezid, Koron'a geldi ve 3 gün şehirde kaldı. Moron ile Koron'da 2.500'er kişilik iki Türk garnizonu bırakıldı. Navarin'e daha zayıf bir garnizon tahsis edildi (Hammer, IV, 65).

Venedik'in Mora ve kara Yunanistan'ı ile ilgisi kesildi. XVI. asır, Venedik için felâketli bir şekilde başlamıştı.

Birkaç ay sonra, 3 aralık 1500 günü, Venedik amirali Benedetto Pesaro, Navarin önlerine geldi. Türk Donanması, kış münasebetiyle üslerine çekilmişti. Bir Hıristiyan Arnavut, Venedikliler tarafından elde edilmişti. Onlara kalenin kapısını açtı. Venedikliler, Navarin'i ele geçirdiler. Ancak Kemal Reis, 30 harb gemisi ile ansızın limana girdi. Venedik'in limandaki 8 harb gemisini zabtetti. Venedikliler'i esîr aldı. Navarin'i tekrâr ele geçirdi (20 mart 1501). 8 büyük düşman gemisi, Istanbul'a getirilip halka gösterildi. Navarin, ancak 3 ay, 18 gün Venedikliler'de kalabilmişti. Bu, Venedik'in bu sâhadaki son teşebbüsü oldu (Kâtib Çelebî, *Tuhfetü'l-Kibâr,* 21; Hammer, IV, 46-9).

Türkiye - Venedik Sulhu (14 Aralık 1502)

Venedik'i ağır kayıplar bahasına Türkiye ile sulha götüren diğer siyâsî ve askerî hâdiseleri kısaca açıklamak lâzımdır.

Venedik, ana yurdunda, Venedik Ovası'nda son derecede baskı altına alınmıştı. Venedik şehri, her an için Türk akıncıları tarafından yakılmak ve işgal edilmek tehlikesindeydi. Bu, Venedik târihinde görülmedik bir yüz karası olurdu. Yukarıda Venedik Ovası'na yapılan akınlar görülmüştü. Bilhassa ihtiyar İskender Paşa'nın Orta Avrupa'ya 21. büyük Türk akınını teşkil eden hareketi, Verona'ya kadar Kuzeydoğu İtalya'yı yakmıştı. Tam 132 düşman şehir ve kasabası temellerine kadar tahrip edilmişti. Macaristan, Fransa ve Papalık, Türkiye'ye harb ilân etmişlerdi. Diğer devletler de buna hazırlanıyorlardı. Fakat artık çok geçti. Hiçbir kudret Güney Mora'daki Venedik üslerini kurtaramaz, Venedik

Ovası'ndan ne zaman geleceği belli olmıyan Türk akıncılarını uzaklaştıramazdı. Papa, Endülüs Müslümanları'nın daimî bir hâl alan ayaklanmalarını bastırabilmesi için İspanya'ya yaptığı malî yardımdan çok yıpranmıştı. Böyle olduğu halde, Türkiye'ye karşı Avrupa'yı birleştirmek için büyük bir faaliyete koyulmuştu (Hammer, IV, 67).

Venedik'e yeni Türk fetihlerini muahede ile tanıtmak için, Türk akıncıları gibi Türk deniz kuvvetleri de gayret gösteriyorlardı. II. Bâyezid devrinin büyük denizcisi Kemal Reîs, 1500'de, henüz Venedik tarafından işgal edilmiş olan Yunan Denizi'ndeki Kefalonya adasına asker çıkardı.

Venedikliler, Kefalonya gibi, onun kuzeyindeki Levkas (Aya Mavri) adasını da işgal ettiler. Müttefik Venedik - Fransız - Papalık donanması, 1502 yılının başlarında adayı aldı. Fakat birkaç ay sonra Kemal Reis yetişti. 30 ağustos 1502'de Türk Donanması, Venedikliler'i Levkas adasından kovdu.

Levkas adasını korumaya memur olan küçük Yeniçeri birliği, büyük Müttefik Donanma'yı görünce, vuruşmadan Venedikliler'e kaleyi teslim etmiş ve anlaşma mûcibince silâhlarını alıp Istanbul'a gelmişti. II. Bâyezid, düşmana silâh atmadan adayı teslim eden bu yeniçerileri idam ettirdi.

13 ağustos 1502'de, Evrenosoğlu Îsâ Bey-zâde Mehmed Bey (ki Elbasan sancakbeyi ve akıncı kumandanı idi), Dıraç limanını fethetti. Dıraç, Venedik'in Arnavutluk'taki son üssü idi. Artık Venedik'in Mora ve Yunanistan gibi Arnavutluk'ta da hiçbir alâkası kalmadı.

Venedik, Moron, Koron, Navarin, İnebahtı (Lepanto), Dıraç gibi en mühim üslerini kaybetmişti. Yalnız Kefalonya adasını Türkler'den almış, Levkas'ı birkaç ay işgal etmişse de, bu adadan çıkarılmıştı. Aşağıda anlatılacağı üzere Fransızlar'ın Midilli'ye taarruzları da hiçbir netice vermedi. Akıncıların ve Donanmay-ı Hümâyûn'un tazyikı arttıkça artıyordu. Bu vaziyette Haşmetlû Cumhuriyet için, kayıpları hukukan tasdik edip sulha yanaşmaktan başka çâre görünmüyordu.

Venedik, bir müddetten beri Türkiye ile sulh müzakerelerinde idi. Ticareti geniş ölçüde ihlâl edilmişti. Fakat Istanbul'a yollanan Venedik murahhası Andrea Gritti (müstakbel Venedik doçu = cumhur reisi), bir netice alamadı. 27 eylûl 1502'de daha büyük salâhiyetlerle Zacharia Freschi, Istanbul'a gönderildi. Nihayet 14 aralık 1502'de 31 maddelik Türkiye - Venedik sulhu (Istanbul Muâhedesi) imza edildi. Bu sırada Ali Paşa, vezîr-i âzam idi. Yapılan muâhede, Türkler'in bütün yeni fetihlerini (Moron, Ko-

ron, İnebahtı, Navarin, Dıraç) tanıyordu Yalnız Kafalonya, Venedik'e veriliyordu. Bu sûretle bu adada ilk Türk hâkimiyeti 23 yıl devam etmiştir. Levkas, Ithake ve Zanta adaları Tüirkiye'de kalıyordu (Hammer, IV, 74).

20 ağustos 1503'te Macaristan ile de sulh muâhedesi imza edildi. Bu muâhedenin hükümleri, Türkiye ile Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz, Lehistan, Napoli ve Rodos ile de teati edildi. Bu sûretle Türkiye, Avrupa devletleri ile uzun sürecek bir sulh devresine girmiş oldu. Zira yeni hâdiseler, tamamen Doğu'ya dönmeyi icab ettiriyordu.

Daha sonra Venedik Cumhuriyeti; Almanya, Fransa, İspanya ve Papalık'a karşı müthiş bir savaşa tek başına girişti. Üstelik Macaristan'dan da çekiniyordu. O kadar sıkıştı ki, 1509'da Türkiye'den yardım istedi. Bunun üzerine Papa, Doç'u aforoz etti. Doğu işlerine dalan Türkiye, bu Avrupa savaşına katılmadı. Kudretli diplomasisi, Venedik'i kurtardı (Lavisse-Rambaud, IV, 67).

II. Bâyezid, 1502'de Volga boylarından celbettiği bir kısım Türkler'i Kili havalisine yerleştirdi. 1514'te de bir kısım Kırım Türkü'nü Dobruca'da iskân etti. Bu tarihlerde artık Dobruca'da ve Türkler'in «Bucak» dedikleri Güney Moldavya'da, Türkler kesin şekilde ekseriyette idiler (Türkler'in «Bucak» dedikleri ülke, Tuna deltasının kuzeyi ile Dniestr arasıdır; Akkerman ile Kilye ve İsmail arasında uzanır).

Fransızlar'ın Midilli Muhasarası ve Hezimetleri (1501)

Papa'nın teşvikıyle Fransa, Venedik'in yanında yer almış ve Türkiye'ye savaş açmıştı. Amiral Ravestein'ın kumanda ettiği Fransa Donanması'nın tamamı, eylûl başında Ege Denizi'ne girdi. Bu donanmaya 10.000 de piyade bindirilmişti. Eylûl ortalarında Fransızlar, Midilli kalesini muhasaraya başladılar. Bunun üzerine II. Bâyezid'in 2. oğlu Şehzâde Korkut (ki Manisa sancakbeyi idi), şimdiki Ayvalık'a, yâni Midilli kalesinin karşısına gelmiş ve 800 kişilik bir yardımcı kuvvetini adaya geçirmiştir (Hammer, IV, 68-9). Ekim sonlarında Donanmay-ı Hümâyûn'un Çanakkale Boğazı'ndan çıktığını öğrenen Ravestein, dehşete düşmüş ve 6 haftadan beri düşüremediği Midilli kalesinin önünden çekilmiştir. Acele, âdetâ panik hâlinde gemilerine binen Fransızlar, hızla Ege Denizi'ni geçip, Mora'nın güneyinde Çuha (Cerigo) adası açıklarına gelmişlerdir. Fransız Donanması, burada müthiş bir fırtınaya yakalanmıştır. Bütün Fransız Donanması batmış, birkaç yüz kişi, kurtulabilmiştir (Hammer, IV, 70). Bu tecrübe Fran-

sa'ya pek pahalıya mal olmakla berâber, bundan iyi ders almış ve bir daha bu gibi maceralara girişmemiştir.

Fransız Donanması, Midilli'den kaçarken, Rodos Donanması ile İspanya Donanması, Ege'ye girmiş, Çanakkale Boğazı'na kadar sokulmuştur. Amiral Gonzalvo de Cordova'nın kumanda ettiği İspanyollar, Kemal Reis'in yaptıklarının öcünü alacaklardı. Fakat Fransız Donanması ile birleşemedikleri için, bu yabancı sulardan ürkmüşler ve hiçbir şey yapmaksızın dönüp gitmişlerdir.

Bu sûretle Venedik, İspanya, Macaristan, Lehistan, Fransa, Almanya, Rodos ve başka devletlerin, hemen bütün Avrupa'nın Türkiye'ye karşı birleşmesine rağmen, müttefikan hareket edememeleri yüzünden, Türkiye, harbden tam bir galibiyetle çıkmıştır.

Karamanoğlu Mustafa Bey'in Son Teşebbüsü (1500-1501)

Türkiye, Venedik'e baş eğdirmeye çalışırken, Karamanoğulları, XVI. asrın eşiğinde, son bir gaile daha çıkarmışlardır. Bu gaileyi çıkaran Karamanoğlu Mustafa Bey, Hacı Hamza Bey'in, o Mirza Bey'in, o da II. Mehmed Bey'in oğludur. İlk Karaman beyi Nûre-Sûfî'nin (1250?-1256?) 8. batından torunu olan bu Prens, Tebrîz Sarayı'nda, Akkoyunlular'ın nezdinde misafirdi, esasen orada büyümüştü. II. Bâyezid, Mora'da iken, İçel'e gelmiştir. Burada etrafına topladığı Türkmenler'le, Karaman (Lârende) kalesini muhâsaraya kalkışmıştır. Ancak bu harekete Osmanlılar o kadar ehemmiyet vermemişlerdir ki, Karaman beylerbeyisi olarak Konya'da oturan II. Bâyezid'in 4. oğlu Şehzâde Şehenşah, Mustafa Bey'in üzerine bizzat yürümeye lüzum görmemiş, Beyşehri sancakbeyi olan oğlu Şehzâde Mehmed-Şâh'ı göndermiştir. Mehmed-Şâh yaklaşınca, Mustafa Bey, vuruşmayı kabûl etmemiş ve İçel'e çekilmiştir. 1500 yılı sonlarında Şehzâde Şehenşah, bizzat İçel'e gelmiş, fakat Mustafa Bey'i yakalıyamamıştır. 1501 baharı gelince, mart sonunda, Vezîr-i âzam Hacı Mesih Paşa da İçel'e gelmiştir. Bunun üzerine Mustafa Bey, Tarsus'tan gemiye binip Suriye'ye çıkmış, Haleb'e gitmiş ve Memlûkler'e sığınmıştır. Osmanlılar'la Karamanlılar yüzünden yeni bir anlaşmazlığa düşmek istemiyen Memlûk Sultanı, Karamanoğulları'nın zavallı son temsilcisini öldürtmüştür.

Akkoyunlular'ın Düşmesi ve İran İmparatorluk Tahtına Safevîler'in Çıkması (1502)

1502'de Akkoyunlular, Tebrîz'i kaybettiler ve İran imparatorluk tahtına başka bir Türk hânedânı, Safevîler geçti. Bu, Yakın Doğu'da siyâsî durumu altüst eden mühim bir hâdise oldu. Üç büyük imparatorluğun, Türkiye, İran ve Mısır'ın mütekabil siyâsî durumları karmakarışık oldu. Hâdisenin en ehemmiyet arz eden cephesi şu idi ki, Safevîler, Şiî mezhebindendiler. İran imparatorluğunun Şiî, hem de çok mutaassıp ve müsamahasız bir şekilde Şiî olan bir hânedâna geçmesi, Türkiye kadar Mısır'ı ve Türkistan'ı, hâsılı bütün Sünnî Müslümanlar'ı tehdit eden bir vakıa idi.

Safevîler, aslen Sünnî çok ünlü bir şeyh ailesinden iniyorlardı (II. ciltte Safevîler bahsinde hânedânın gelişmesinden bahsedilmiştir). Sonradan hem Şiî olmuşlar, hem de Akkoyunlu ve Trabzon imparatorluk hânedânları ile sıkı akrabalık bağları kurmuşlar, siyâsî hayâta atılmışlardı. 1502'de nihâyet imparatorluk tâcını giymeye muvaffak olan Şâh İsmail Safevî, ana tarafından Sultân Uzun-Hasan'ın torunu idi. Bu genç imparator, nihâî derecede harîs idi ve kazandığı muvaffakiyetlerle sarhoş olmuştu. Asker, devlet, siyâset, ilim ve edebiyat adamı olarak, Uzun-Hasan'dan yüksek bir şahsiyetti, fakat Timur derecesinde değildi. Şâh İsmail, Türkiye'yi doğudan tehdîd eden üçüncü ve sonuncu büyük tehlikedir. Bu üç tahdîdin de gayesi, Türkiye imparatorluğunu yıkmaktı. Safevî tehdidi, Akkoyunlu (Uzun-Hasan) tehdidinden daha kudretli idi. Fakat Timur'unki derecesinde değildi. Şimdi Osmanlı Türkleri, Diyâr-ı Bekr ile Taşkent arasında uzanan, kan ve ateşle Sünnîler'i sindirip Şiî mezhebini hâkim kılmak istiyen Şâh İsmail ile karşı karşıya idiler. Şâh İsmail, Hazret-i Alî'nin neslinden indiğini iddia ediyor, imamlık, yâni Şiî mezhebinin başkanlığını taslıyordu. Daha 1 yaşında iken babası Şeyh Haydar Safevî, Şirvan-Şahlar tarafından öldürülmüş, İsmail, tam bir hayat mücadelesi ve bitip tükenmek bilmez hayat korkusu içinde yaşamıştı. Türk ve İslâm tarihinin bu pek seçkin simasının, bütün dünya çapında şahsiyetler gibi, çeşitli cepheleri vardı. Tam bir harb ve siyâset adamı olduktan başka, deha sahibi bir şâirdi. Şiirlerini Farsça'dan çok Türkçe söylüyordu. Çünki hitap ettiği kitlelerin dili Türkçe idi. Türkçe şiirleri de, klasik ve halk tarzında olmak üzere ikiye ayrılır. Halk tarzında söylediği şiirler (nefesler, ilâhiler) o kadar açık bir Türkçe ile yazılmıştır ki, bugün bile bunları anlamıyacak hiçbir Anadolulu köylü yoktur. Şâh İsmail, şüphesiz II. Bâyezid'den üstün bir şahsiyetti. Sultan Bâyezid kadar büyük bir âlim değildi, onun insan cephesine de mâlik değildi. Fakat

enerjisi ve kitleleri tesiri altına almaktaki başarısı, onu daha da büyük muvaffakıyetlere namzet kılıyordu. Onunla, ancak Şehzâde Selim çapında ve karakterinde bir şahsiyet başa çıkabilirdi.

Sultan Bâyezid, Türkiye'nin Fırat-Toroslar sınırını tutabilmek için, İran'ın elinden Doğu ve Güneydoğu, Mısır'dan da Orta-Güney Anadolu'yu almanın jeopolitik bir zarûret olduğunu şüphesiz görmüştür. Fakat işi idare-i maslahatla yürütmek istiyordu. Şehzâde Selim gibi cezrî (radikal/kökten) bir harekete teşebbüs edemedi. II. Bâyezid, kızı Ayn-i Şâh Sultân'ı, esâsen ana tarafından Fâtih'in torunu olan Akkoyunlu sultânı Ahmed Göde Bey'e, Sultan Cem'in kızını, Memlûk Sultanı'na vererek, Avrupa'da olduğu üzere, akrabalık yoluyla Türkiye'nin yüksek menfaatlerini korumak yoluna gitmişti (Hammer, IV, 50). Fakat bunlar, kifâyetsiz tedbirlerdi. Hele ortaya Şâh İsmail gibi bir şahsiyet çıktıktan sonra.

1507'de Kemal Reis, Mısır'a ikinci defa bir dostluk ziyâretinde bulundu. Esasen İran'da Şiî'lerin iktidara gelmesi, Türkiye ile Memlûkler'i yaklaştırmıştı. Kemal Reis, Kahire'de Sultan Kansu tarafından merasimle karşılandı ve Osmanlı teşkilâtında rütbesinin ancak bahriye sancakbeyi (tümamiral) olmasına rağmen, pek ağır şekilde misafir edildi.

Şâh İsmail ise, Akkoyunlular'ı cihan haritasından silmekle meşguldü. Üst üste üç darbeyle Akkoyunlular'ı Tebrîz'den, Bağdad'dan ve Âmid'den (Diyarbakır), yâni bütün taht şehirlerinden ebediyen kovmuştu. Son Akkoyunlu imparatoru Sultan Murâd Bey, Istanbul'a gelmiş ve kederinden 25 yaşında ölmüştü. 1496-1498 arasında II. Bâyezid'in hem yeğeni, hem dâmâdı olan Sultan Ahmed Göde'nin sallantıda olan Akkoyunlu imparatorluğunu, Osmanlı devlet sistemini tatbik ederek canlandırmak istemesi, feodallerin, şehzâde ve devlet adamlarının işine gelmemiş, Sultan, hayâtını kaybetmişti. Sultan-zâde Dâmâd Sultan Ahmed Göde Bey'in oğlu Zeynel Mirza (ki II. Bâyezid'in torunu idi), 1504'te aynı şeyi yapmak istemiş, fakat o da muvaffak olamamış, Tebrîz'i Şâh İsmâil'den geri alamamıştır.

Ümitler, Trabzon sancakbeyi ve II. Bâyezid'in hayattaki 3. oğlu Şehzâde Selim-Şâh'ta toplanıyordu. Şehzâde Selim, ana tarafından Dulkadıroğlu idi. Faaliyetleri, tamamen dâhiyâne bir gösterişte idi. Stratejik ve siyâsî görüşlerinin derinliği, şimdiden şöhret bulmuştu. Safevîler'in ve Gürcü prenslerinin hareketlerini, dikkatle tâkip ediyordu. Vaktiyle Yıldırım tarafından fethedilmiş ve bir ara Fâtih tarafından da alınmış olan Erzincan'ı, yeniden fethetmişti. Gürcü prensi Mirza Çubuk'u mağlûb etmiş, İspir

kasabasını almıştı. Diğer bir Gürcü prensini, III. Bagrat'ı da yenmiş, Gürcistan'ın Tiflis'ten sonraki en büyük şehri Kütayis'i fethetmişti. Gürcü prensleri, Şehzâde Selim'e vergi vermeye başlamışlardı. Gürcistan'ın metbûu olan Safevîler için bu hâdiseler, haysiyet kırıcı idi. Şehzâde'nin Gürcistan içlerine kadar hulûlü ve Güney Kafkasya'yı tehdid etmesi, Şâh İsmail'i endişeye düşürüyordu. Ancak şimdilik Osmanlılar'la silâhlı bir çatışmaya girişmek istemiyor, bu zemini hazırlamak için bütün enerjisini kullanıyordu. 1508'de Gürcistan'ın en mühim kısmı, Osmanlılar'ın, daha doğrusu Şehzâde Selim'in yüksek hâkimiyetini tanımış bulunuyordu. Şehzâde'ye tâbî olan Gürcü hükümdarlarının en mühimmi, Mirza Çubuk (1502-1516) idi. Bu prens, Erzurum, Kars vilâyetlerinin tamamı ile Bayburt'a hâkimdi (44.000 km^2). Kuzeyde, III. Bagrat'ın Gürcü devleti başlıyordu ve burası da Şehzâde Selim'in nüfuz ve kontrolünde idi.

Şâh İsmail'in zuhuru, Timur'un ve Uzun-Hasan'ın zuhurları gibi Türkiye ile başa çıkmaktan tamamen âciz olan Avrupa'da büyük yankılar uyandırmıştı. Papa bir mektubunda bu hâdiseyi, «Türkler'e karşı büyük ölçüde bir harekete geçmek için ilâhî bir fırsat» şeklinde selâmlıyordu (Zinkeisen, II, 558). Papa, Gırnâta'nın düşmesinden büyük ümitlere kapılmıştı. Batıda olduğu gibi, doğuda da Müslümanlar'ın Avrupa kıt'asından çıkarılabileceği ümidlerini ızhâr ediyordu. Artık en büyük Hıristiyan hükümdârı durumunda bulunan İspanya kralı Katolik Fernando'ya : «Şerefsiz Türkler'e karşı Almanya, Fransa, İspanya, Portekiz, İskandinavya devletlerinin derhal birleşmesi lâzımdır» diyordu (Zinkeisen, II, 558).

Şâh İsmail, asıl büyük rakîbinin Osmanlı devleti olduğunu çoktan görmüştü. Daha 1501'de, yâni Tebrîz imparatorluk tahtını Akkoyunlular'dan almadan bir yıl önce, Kahire'ye elçiler göndermiş, Memlûkler ile Osmanlılar'a karşı birleşmek istemişti. Şüphesiz Osmanlı kudreti Memlûkler'in yardımı ile yıkılınca, Mısır, Şâh İsmail için, olgun bir meyve derekesine düşecekti.

Avrupa'da siyâset dünyasının merkezi olan Venedik'te de bu mevzuda faaliyetler geçiyordu. Şâh İsmail'in elçileri 1508'de Türkiye'nin amansız düşmanı ve rakîbi olan Haşmetlû Cumhuriyet'in başkentini de ziyâret ettiler ve aynı mealdeki tekliflerini yaptılar. Venedik, daha 6 yıl önce Türkiye ile sulh yapmıştı. Şu sıralarda Türkiye, bütün Avrupa ile sulhu devam ettirmek için âzamî gayretini esirgemiyordu. Doğudan gelen tehlikenin azameti, Istanbul'ca malûmdu. Osmanlı cihan devletini, ancak başka bir Türk

devleti yıkabilirdi. Şâh İsmail, açıkça bu emelde olduğunu birçok kereler göstermişti.

Venedik, Şâh İsmail'in Türkiye'ye derhal savaş açılması teklifini kabulü göze alamadı. Ancak Şâh İsmail harbe girerse yardım edeceğini müphem bir sûrette vaad etti. Şâh, Venedik'in deniz gücünden faydalanmak istiyordu. Çünki donanması yoktu. Deniz gücüne sahip olmıyan bir devletin ise, karada ne derecede kudretli olursa olsun Türkiye'yi sarsması imkân hâricinde idi.

II. Bâyezid, Şâh İsmail'in bu teşebbüslerine, Kemal Reis'le Mısır'a külliyetli miktarda top, topçu mütehassısı, stratejik harb malzemesi ve bahriye levazımı göndermekle mukabele etti. Şâh İsmail'in Şîî'liği, Fâtımîler'in hâtırasının unutulmadığı Mısır'da, Memlûkler'i, Osmanlılar'dan fazla korkutuyordu. Şu noktayı unutmamalıdır ki, Memlûk imparatorluğunun bünyesi, ezici Türk çoğunluklarına dayanan Türkiye ve İran imparatorlukları gibi değildi. Mısır'da bir avuç Türk, milyonlarca Arab'ı idâre ediyordu. Şîî propaganda makinası, muntazam işliyordu. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in oğullarından Şehzâde Murâd'ın bile bu mezhebi kabûl ettiği rivayetleri dolaşıyordu.

7 eylûl 1506'da Hersek-zâde Ahmed Paşa azledilmiş ve Ali Paşa, 2. kere vezîr-i âzam olmuştu. Ali Paşa, Anadolu'da Şîî propagandasını önlemek için birçok tedbirler aldı.

«Şâh İsmail, güzel görünüşlü, pek fazla boylu olmakla berâber mütenasip vücutludur... Geniş omuzludur... Sakalı yoksa da bıyığı vardır... Çok yakışıklıdır... Açık renkli ve zayıf bir adamdır. Sakalı ve bıyığı kızıldır» (Ramusio, *Navigationi,* 90a ve 73a).

İran'da o zamana kadar Sünnî mezhepler, Hanefîlik, ikinci derecede Şâfiîlik ekseriyette idi. Şîî mezhepler azınlıktı. Şâh İsmail'in vicdan hürriyeti tanımaması, o zamana kadar kardeşçe yaşamış olan Sünnî ve Şîîler'i birbirine düşürdü. Türkmenler'in büyük kısmı Şîî oldu. Sünnî kalanlar, Anadolu'ya göçtü. Kan ve ateşle, İslâm dininin mezhep coğrafyası değiştirildi.

Şâh İsmail'in emelleri pek genişti. Vaktiyle Fâtımîler'in muvaffak olamadıkları bir şeyi, İslâm dünyasını Şîî mezhebi altında birleştirmeyi tasavvur ediyordu. Osmanlı barajı yıkılırsa, Mısır ve Türkistan'daki Türk imparatorluklarının artık Safevî kudreti önünde tutunabilmeleri bahis mevzuu olamazdı.

Şah İsmail'in Dulkadır Seferi (1507 - 8)

Şâh İsmail'in 1507-8 Dulkadır Seferi, Yakın Doğu tarihinde mühim bir hâdisedir. Safevî Şâhı, bu hâdise ile, müstakbel hareketlerinde Türkiye ve Mısır'ın gösterecekleri tepkinin derecesini ölçmüştür. Seferin zâhirî (görünüşte) sebebi ise, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in, Şiî olan Şâh İsmail'e kızı Beğli Hâtûn'u (Fâtih'in baldızı olur) vermeyi reddetmesidir. Şâh İsmail, Osmanlı toprakların çiğniyerek, Kayseri'nin güneydoğusundan Dulkadır topraklarının kuzeybatısına girmiştir. Alâüddevle Bey, yenilmiş ve kaçmıştır. Şâh İsmail, Alâüddevle Bey'in bir oğlu ile 2 torununu ele geçirip öldürtmüştür. Sonra Maraş'a ve Elbistan'a girmiş, Dulkadıroğulları'nın hânedan mezarlarını yaktırmak derecesinde vahşet göstermiştir. Maraş'tan Diyarbakır'a dönen Şâh İsmail, zarûrî olarak Osmanlı topraklarından geçtiği için özür dileyen bir mektubu II. Bâyezîd'e göndermek yüzsüzlüğünde de bulunmuştur.

Bu mühim hâdisenin Istanbul'da ve Kahire'de tepkileri ne olmuştur? Senelerden beri Dulkadır beyliğinin kendi toprakları olduğunu iddia edip, birbirini yiyen Mısır ve Türkiye imparatorlukları, bu hâdise karşısında İran'a harb açmaktan çekinmişler, yâni pasif kalmışlardır. Bu, Şâh İsmail için Anadolu'da muazzam bir prestij yaratmıştır (Hammer, IV, 93). Yalnız Şehzâde Selim, dünyanın en muhteşem iki imparatorluğunun göstermekten çekindikleri tepkiyi göstermiştir. Şâh İsmail, Şehzâde Selim'in bir dayısı ile 2 dayı oğlunu fecî şekilde öldürtmüştü. Alâüddevle Bozkurt Bey, Şehzâde Selîm'in ana tarafından büyük babası idi. Kayın pederinin ve tâbiinin ezilmesini seyreden II. Bâyezid'in bu hâdise ile nasıl istikbâli kararmışsa, gösterdiği tepki de, Şehzâde Selim'in başına devlet kuşunun konmasını sağlamıştır. Şehzâde, Âzerbaycan'a kadar İran topraklarını çiğneyen bir akında bulunmuş, Safevî hânedânından Şehzâde İbrahim Mirza'yı esir alıp Trabzon'a getirerek, Şâh İsmail'in öldürttüğü dayısının intikamını almıştır (Hammer, IV, 94). Bu hâdise, bütün nazarların Trabzon tahtında oturan Şehzâde Selim-Şâh'a çevrilmesine sebeb olmuştur.

Bununla berâber, II. Bâyezid, büsbütün gafil davranmamış, Orta Anadolu'ya büyük kuvvetler yığmıştır. İhtimal bu kuvvetlerden çekindiği içindir ki Şâh İsmail, Osmanlı topraklarında derinlemesine ilerlemeye cesâret edememiş, çekilip gitmiştir. Ankara'da Anadolu beylerbeyisi Karagöz Paşa, büyük ordusunu Çubuk Ovası'nda toplamıştı. Dâmâd Yahyâ Paşa ise, 70.000 kişi ile Kay-

seri-Sıvas arasına geldi. Şehzâde Şehenşâh, 10.000 askerle Konya'dan Aksaray'a yürüdü. Amasya'da Velîahd-Şehzâde Ahmed, 12.000 askerle emir bekliyordu. Hepsine başkumandan tâyin edilen Karagöz Paşa, 23.000 asker alıp Çubuk Ovası'ndan Kayseri'ye geldi. Bu 115.000 kişilik yeryüzünün birinci ordusunu gözü kesmiyen Şâh İsmail, II. Bâyezîd'e : «Şanlı yüce babam!» diye hitâb eden bir mektup yazıp, Âmid'e (Diyarbakır) gitti. Şâh İsmail, 1508'in ilk aylarında Dulkadır-İli'nden çekilmişti. Bütün 1508 yılı boyunca 115.000 kişilik Osmanlı ordusu, hazır bekledi. Fakat Şah'ın tecâvüze niyeti olmadığı anlaşıldığı için, sonunda yerlerine dağıldı. Gerçekten Şâh İsmail, Anadolu'da Şîî propagandasını olgun hâle getirmeden dünyanın bir numaralı ordusuna çarpacak akılsızlardan değildi. Bu propaganda ise, her yıl yeni sahalar kazanıyordu. Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya geçmiş, Rumeli'ne atlamak üzere idi.

Safevî ordusunun ezici çoğunluğu atlı olup, tamamen Türk'tü, Şâh İsmail'in saray erkânı da Türk idi. İranlılar ancak bürokrasi işlerinde kullanılıyorlardı. Ordu, saray dili, resmî dil Türkçe'nin Âzerî lehçesi idi. Ancak XVII. asırdadır ki, Safevî imparatorluğu İranlı'laşmaya başladı. Etrafındaki Sünnî Türk imparatorluklarına karşı mezhebini ve varlığını ancak bu sûretle koruyabildi. Bununla berâber bilindiği gibi, 1925'e kadar İran'da iktidar, Türkler'de kalmıştır.

Şehzâde Yavuz Sultan Selim - Şâh Hân'ın Gürcistan Seferleri

Şehzâde Sultan Selim, 29 yıl Trabzon sancağını idare etti (1481 - 1510). 11 yaşına kadar babası ile beraber Amasya'da yaşamış, esasen Amasya'da doğmuş, arada dedesi Fâtih çağırınca Istanbul'a gitmişti. Trabzon'da Doğu (İran ve Kafkasya) meselelerini çok iyi inceledi. Osmanlı devletinde Safevî tehlikesini ilk teşhîs eden politikacı odur ve bu teşhîs erkenliği, onu tahta yükseltecektir. 1501'de Şâh İsmail Safevî, Akkoyunlular'ı Tebrîz imparatorluk tahtından kovarak, Fırat'la Taşkent arasında uzanan İran Türk imparatorluğuna el koydu. Sünnî Akkoyunlular'ın yerine Şîî mezhebini getirdi. Akkoyunlu şehzâdeleri, soyluları, adamları, aşîretleriyle, Osmanlı topraklarına akmıya başladılar. Bunlara en iyi muâmeleyi Şehzâde Selim gösterdi. Herkesi derecesine göre bir yere iskân etti. Trabzon'la Rize, bilhassa Sürmene ile Rize arasındaki araziyi Akkoyunlu Türkmen boylarıyle doldurdu. Bu sûretle bu bölgede nüfus çok arttı. Güneye doğru Trabzon'la Maçka arası araziyi de bunlara verdi. Şehzâde Selîm'in teyzesi olan

Dulkadırlı Türkmen prensesi ile evli olduğu için eniştesi bulunan son Akkoyunlu imparatoru Sultan Murâd (Uzun-Hasan'ın torunu ve Şâh İsmail'in dayı oğludur), Trabzon'a sığındı (Trabzon'da Murâd Hân-zâdeler, ondan inmektedir). Murâd Hân'ı, sancak beyi olarak Osmanlı hizmetine aldı ve oğulları (Yavuz'un da teyze oğulları) Yâkub ve Hasan Mîrzâlar'ı da maiyetine kabûl etti (Yâkub Mîrzâ'nın büyük oğlu Murâd Paşa, Kaanûnî devrinde Osmanlılar'ın Irâk-ı Acem = Hemedân beylerbeyisi olacak ve küçük oğlu da Trabzon'daki âlinenin atasını teşkîl edecektir) (Şâh İsmail, bu Sultan Murâd'ın kızkardeşi Tâclı Beğim ile evlenmiştir ki, bu prenses, 1514'te Çaldıran'da Yavuz'a esîr düşecektir).

Şehzâde Selim, hakkında masallar anlatılan bir destan kahramânı hâline gelecek sür'atli ve azimli akınlarıyle, Safevî İran'a karşı hareketlerde bulundu. 3 defa Gürcistan seferine çıktı. 1508 Kütayis seferi, en meşhurlarıdır. Trabzon - Kütayis kuşuçuşu 280 kilometre ise de, sarp dağlar arasından geçen kara yolu, bunun iki mislidir. Daha evvel Atabeyler'in idaresindeki Şavşadistan'ı Osmanlı'ya tâbî kılan Şehzâde, bu seferiyle, İmeret (Açıkbaş) Gürcü prensliğini de (Bagrad Hânedânı), tâbiiyetine almıştır. Bu sûretle Akkoyunlular'a tâbî olan bu iki Gürcistan devleti, Sâfevîler'e değil, Osmanlı'ya tâbî olmuşlardır. Bu da sadece Şehzâde Selim'in şahsî teşebbüsüyle gerçekleşmiş, Istanbul'dan böyle bir emir almamış, hattâ Istanbul, Şehzâde'nin bu hareketine kızmış ve ona kınayan bir mektup gönderilmişti. Zira devlet emri olmaksızın sefer açmak, şüphesiz devlet mefhumuna çok uygun bir davranış telakkıy edilmemiştir. 1508 yılı bahârının son ayında yapılan ve Kütayis'in işgali ile neticelenen bu Osmanlı seferi, bu sırada 38 yaşında bulunan Şehzâde Selîm'in şöhretini pek çok arttırmış, pek çok ülkeye duyurmuştur. Bu seferde Şehzâde Selim, Hopa'nın az kuzey-doğusundaki dağa (1.441 metre) çıkarak oradan Acaristan'ı seyretmiş ve o günden günümüze kadar dağa «Sultanselim Dağı» denmiştir. Ordugâhını, bu dağın eteğindeki —Hopa ile Muratlı arasında— Abıslah köyünde kurmuştur. Muzaffer ve fâtih şehzâde hakkında :

Yürü Sultân Selîm, devrân senindir !

nakaratlı türküler, halk arasında söylenmiye başladı ve Istanbul'a kadar terennüm edildi.

Bâzı yerleri doğrudan doğruya sancağına katan Selim Hân, bu sûretle 2 Gürcü prensliğini, imparatorluğa bağlamış oldu : Şavşadistan (ki bunun başındaki hânedan, Gürcü'leşmiş Türk'tür :

Atabeyler) ve Osmanlı terminolojisinde «Açıkbaş» denen İmeret. Yarım asır sonra Müslüman dinini kabûl ederek Türk'lüğe dönen Atabeyler'in yurdu, büyük kısmı bugünki Türkiye topraklarında kaldığı için, Yavuz'un hizmeti büyük olmuştur (bugün Kars'ın Posof, Hanak, Ardahan, Çıldır, Göle ilçeleri, Erzurum'un İspir, Tortum, Narman, Oltu, Olur, Şenkaya ilçeleri, Artvin'in Şavşat, Ardanuç, Artvin merkez, Yusufeli ilçeleri, cem'an 15 Türkiye ilçesi). Atabey yurdunun Ahıska ve Ahılkelek kesimi ise 1877'de Ruslar'a bırakılmıştır, şimdi Gürcistan'dadır ve ekseriyetle hâlâ Türkler'le meskûndur. Bu bölge asırlarca Atabey ailesine sancaklar hâlinde tevcîh edilerek idâre edilmiştir. Merkezi Kütayis olan İmeret prensliği, bunun kuzeyinde uzanmaktadır ve Batı Gürcistan'dır (Fâtih devrinde fethedilen sahil kısmı hâriç).

3 Gürcistan seferi dışında Şehzâde Selim-Şâh, Anadolu'da Akkoyunlular'dan Safevîler'e geçen toprakların bâzılarını da ele geçirdi. Bu sûretle Sünnî Türkler'in minnetini kazandı (Akkoyunlular, Osmanlılar gibi Sünnî, Safevîler ise Şîî idiler). Bayburt, Erzincan ve Kemah'ı aldı. İspir'le Kemah, Gümüşhâne ile Çemişkezek (Tunceli) arasındaki eski Akkoyunlu topraklarına el koydu. Şâh İsmail'in kardeşi İbrahim Mîrzâ'yı esîr aldı. Şâh İsmail, bizzat Erzincan üzerine gelerek kaleyi geri almak istedi. Şehzâde Selim, daha Safevî ordusu yolda iken durumu haber almış, yanında 12 yaşındaki tek oğlu Şehzâde Süleyman (Kaanûnî) olduğu halde, yıldırım gibi güneye inerek Trabzon'dan Erzincan'a gelmişti. Bir gece baskınıyle Şâh İsmail'i bozdu ve kaçmaya mecbûr etti. Sonra Erzincan kalesine daha büyük ölçüde asker koydu.

Dünyanın 2. devletinin imparatoru olan, Taşkend ile Diyarbekir arasında hükmeden Safevî Şâhı, Osmanlı padişahının oğluna bizzât yenilmiş, kardeşini esir vermiş, prestiji bozulmuştu (1507 yazı). Istanbul'a, II. Bâyezîd'e, dehşetli tehditler taşıyan bir protesto gönderdi. Akkoyunlular'ın meşrû vârisi olduğunu (zira Uzun-Hasan'ın kızının oğlu idi), Akkoyunlu topraklarını padişahın oğlunun elinden almıya hakkı olmadığını, Osmanlı ve Safevî devletleri arasında savaş bulunmadığını, Şehzâde'nin cezalandırılmasını, Trabzon'dan alınmasını, işgal ettiği toprakların iâdesini bildirdi. Şehzâde Selim, başta Erzincan olmak üzere bu toprakların atası Yıldırım Bâyezid tarafından fethedildiğini, vaktiyle meşrû Osmanlı toprağı olduğunu ileri sürdü ve dünyanın birinci devletinin şu veya bu zamanda ele geçirdiği bir toprağı bırakmasının, birinci devlet olma iddiası ile zıd düşeceğini îmâ etti. Ama Dîvân-ı Hümâyûn, Bayburt, Kemah, Erzincan ve İspir'in Safevîler'e geri verilmesini, Şehzâde'ye emretti ve II. Bâyezîd oğ-

luna : «ancak sancağını muhâfazaya meşguul olup ziyâdeye tecâvüz eylemiyesin!» ihtârını taşıyan bir ferman gönderdi. Bu ferman, Şehzâde Selim'in kesin şekilde tahta çıkmak kararını vermesine sebeb olmuştur. Gerçi itaat ederek bu toprakları Safevîler'e iâde etti. Fakat bu şerefsizliği hazmedecek mizaçta değildi. 1509 sonbahârında Kefe sancağına getirilen oğlu Süleymân'ı görmek, gerçekte kayınpederi Mengli Giray Han'dan yardım dilemek üzere, Trabzon'dan Kırım'da Kefe'ye geçti (1510 sonbahârı). Istanbul'da Orduy-ı Hümâyûn da Safevîler'e toprak iâdesini iyi karşılamamıştı. Fakat asıl Şâh İsmail'in Amasya-Tokat bölgesinde Osmanlı tab'ası Alevî Türkmenler'i, devletlerine karşı, ajanlar göndererek ayaklandırması ve Velîahd-Şehzâde (Ulu Şehzâde) Sultân Ahmed'in bu ihtilâlle başa çıkamaması, Ordu'yu fena halde sinirlendirdi. Bütün ümitler Şehzâde Selim'e bağlandı ve taht yolu ona açıldı. Çorlu'da babasına yenildikten sonra Kefe'ye dönen Sultan Selim, artık Kırım'da sadece tahta dâvet edilmesini bekliyebilirdi. Ortam o derecede olgun hâle gelmişti.

Şâh İsmail, % 95'ten fazla nisbette Türkmen ve bunun yarısından fazlası Anadolu Türkmeni olan bir orduya dayandı. Bu sûretle Anadolu'da nüfus zayıfladı. Zira on binlerce Türkmen'i propaganda ile Alevî yapıp Anadolu'dan bugünki İran'a götürdü ve İran'ın her tarafına (bilhassa kuzey-batısına) iskân etti. Onun için İran Türkleri'nin ehemmiyetlice bir kısmı, XV. asrın son ve XVI. asrın ilk yıllarında Anadolu'dan giden Türkmenler'dir. Şâh İsmail'in ayartıp Anadolu'dan İran'a götürdüğü bâzı Türkmen boyları şunlardır : Erzincan'dan Ustaçlı boyu, İçel'den Varsak boyu, Sıvas'tan Rûmlu boyu, Maraş'tan Dulkadırlı boyu, Arabgir'den Şanlı boyu, Van'dan Afşarlı boyu, İspir'den İspirli boyu *(Ahsenü't-Tevârîh,* 41). Asırlarca Safevî devletinin hemen bütün «han» denen beylerbeyileri ve «sultan» denen sancak beyleri, alay beyleri, bütün subayları ve erleri, bu Türkmen boylarından çıktı.

Şehzâde Korkut Meselesi (1509)

II. Bâyezid'in 8 oğlu ve pek çok kızı olmuştur. Oğullarından en büyüğü Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah, babasının tahta geçmesinden az sonra, yâni çoktan, pek genç yaşında ölmüştü. Padişahın 6., 7., 8. oğulları olan Şehzâde Mahmud, Şehzâde Mehmed, Şehzâde Alemşah 1507'den önce ölmüşlerdi. Şimdi hayatta yaş sırasıyla Velîahd-Şehzâde Ahmed, Şehzâde Korkut, Şehzâde Selim (veya Selim-Şâh) ve Şehzâde Şehenşah bulunuyorlardı. Hepsi olgun yaşa gelmişler, 40 yaşlarına yaklaşmışlar veya geç-

mişlerdi. Şehzâde Sultan Selim Hân, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hâtûn'dan doğmuştu. Trabzon'da sağlam şekilde yerleşmiş ve Kuzeydoğu Anadolu'da hükümdarca bir nüfuz edinmişti. Velîahd-Şehzâde Ahmed, Amasya'da idi. Şehenşah, Konya'da Karaman Tahtı'nda oturuyordu. Bunların üçünün de erkek çocukları, yâni şehzâdeleri vardı. Yalnız Şehzâde Ahmed'den sonra gelen Şehzâde Korkut'un şehzâdesi yok, kızları vardı. Bu şehzâde, 1509'da tam 40 yaşında idi. Önce Manisa sancakbeyi olarak Saruhan Tahtı'nda otururken, sonra Antalya'ya, Teke Tahtı'na gönderilmişti. Şehzâde Korkut, büyük bir âlim, bestekâr ve şâirdi. Safevî krizinin taht üzerindeki tesirlerini biliyordu. Hele babası gibi, tekrar iktidar mevkiine gelen Vezîr-i âzam Ali Paşa'nın da Amasya'daki ağabeyi Velîahd-Şehzâde Ahmed'i tuttuğunun farkında idi. Istanbul'daki her hangi bir hâdise üzerine derhal taht şehrine yetişebilmek için, kendisine eskisi gibi Manisa sancağının verilmesini istedi. Bu isteği, reddedildi.

Bunun üzerine Şehzâde Korkut, babasının gözünü korkutup Manisa sancağına yerleşebilmek için, amcası Sultan Cem'i taklit etti. Hacca gideceğini söyleyip, 137 kişilik maiyeti ve 8 gemi ile, 1509 mayısının ilk haftasında Antalya'dan hareket etti. İskenderiye'ye gitti. Şehzâde Korkut'un —ileride izah edileceği gibi— Türk denizcileri üzerinde fevkalâde nüfuzu vardı. Bu nüfuzdan faydalanmak istiyeceği açıkça görülüyordu.

29 mayısta Şehzâde Korkut, Sultan Kansu tarafından Kahire'de muhteşem bir şekilde karşılandı. Memlûk Sultânı, Fâtih'in sevgili torunu ve maiyeti için günde 50 koyun, 2.000 piliç, 5 ton şeker, 5 ton bal, 2.000 kaz vs. tahsis etti (Hammer, IV, 97). II. Bâyezid gibi Türk devlet adamları da Şehzâde Korkut'un Mısır seyahatinden kuşkulanmışlardı. Cem meselesinin başlangıcına benziyordu bu iş. 28 yıl sonra aynı şey tekrarlanacak mı idi? Hayır. Şehzâde, babasının ve Ali Paşa'nın gözünü korkutmak istemişti. O kadar. Fakat maksadına, yâni Manisa sancağına nâil olamadı. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in Amasya'dan yaptığı tazyik fazla idi. II. Bâyezid, gerçi oğlunu affetti. Fakat Şehzâde Korkut'a tekrar Teke ve Hamîd (Antalya ve Isparta) sancakları verildi. Sâh İsmail'in Yakın Doğu'da her arzusunu empoze eden bir prestij derecesine yükseldiği bugünlerde Türkiye ile bozuşmak istemiyen Sultan Kansu, II. Bâyezid nezdinde, Şehzâde Korkut için şefaat etti. Sultan Bâyezid'in oğlu ile mesele çıkarmak için hiçbir niyeti yoktu. Fakat şehzâdelerin, babaları ve birbirleri ile mesele çıkarmaya hazır ve teşne oldukları, her hareketlerinden belli oluyordu.

Şehzâdeler Kavgası Hâd Safhaya Giriyor

Şehzâde Selim'in hareketleri ölçülü, adımları kararlı idi. Fakat azminden ölüm bahasına dahi dönmiyecek çok sert bir karaktere mâlik olması, kardeşleri gibi babasını ve devlet adamlarını da ürkütüyordu. Şehzâde Korkut, nisbeten yumuşak ve mûtedildi. Çok da muktedir bir adamdı. Fakat erkek çocuğu olmadığı için taraftar toplıyamamıştı. Esâsen görünüşe göre tahta ya Şehzâde Ahmed geçecekti, çünki meşrû velîahd, büyük şehzâde idi; ya da Selim hâkanlık tâcını kapacaktı, çünki şahsiyetinin kudreti pek ağır basıyordu.

Şehzâde Selim'in de endişeleri derindi. Ağabeyleri, Amasya'daki Ahmed olsun, Antalya'daki Korkut olsun, hattâ küçük kardeşi Konya'daki Şehenşah, hepsi, Istanbul'a Trabzon'da bulunan kendisinden daha yakındılar. Bir defa tahta oturan bir şehzâdeyi ise oradan söküp atmak, hemen hemen imkânsız bir şeydi. Nice kudretli prensler, daha zayıf rakîplerine taht ve tac kaptırmışlardı. Şehzâde Selim'in tahttan vazgeçebilmesine imkân ve ihtimal yoktu. Senelerden beri, tahta oturduğu takdirde yapacağı büyük işleri kafasında planlamıştı. Bu projeleri, ne bahâsına olursa olsun tatbik edecek, cihangir olacaktı.

Şehzâde Selim, ilk taşını oynadı. Oğlu Şehzâde Süleyman, 14 yaşına gelmişti (1509). Bülûğ yaşına gelen şehzâdelere sancak verilmesi kanundu. Selim-Şâh, babasından, oğlu için Bolu sancağını istedi. Şehzâde Süleyman, Şebinkarahisar sancakbeyi idi. «Karahisâr-ı Şarkıy» denen Şebinkarahisar, Şehzâde Selim'in bulunduğu Trabzon'a tâbî idi. Bolu ise, müstakil bir sancaktı. Istanbul - Trabzon deniz yolu üzerinde hârikulâde bir de mevkıi vardı. Şehzâde Selim'in arzusu yerine geldi. Şehzâde Süleyman, Şebinkarahisar'dan Bolu'ya nakledildi. Ancak Velîahd-Şehzâde Ahmed, kendisine Amasya-Istanbul yolunu tıkayan yeğenine fevkalâde kızıyor :

— Bu oğlan benim yolum üzerinde n'eyler ?

diyordu. Istanbul'a o derece baskı yaptı ki, Şehzâde Süleyman'ı Bolu'dan kaldırmak îcâb etti. Ağabeyi ile başa çıkamıyacağını anlıyan Şehzâde Selim, stratejik dehâsını gösterdi. Akla gelmiyecek bir sancağı, Kırım'daki Kefe sancağını, oğlu için istedi. Sonunda Şehzâde Süleyman, 1504 yılında ölen amcası Şehzâde Mehmed'in sancakbeyliği yaptığı Kefe'ye gitti. Kefe, doğrudan doğruya Istanbul'dan idâre edilen, Kırım Hânı ile alâkası olmıyan bir Kırım li-

manı idi. Sinop'un karşısında, Karadeniz'in mukabil tarafında idi. Artık burada nüfuz, Istanbul'a değil, Trabzon'a Şehzâde Selim - Şâh'a ait olacaktı.

Sırasıyla Ahmed, Korkut, Selim ve Şehenşah arasında çok az yaş farkı vardı. Şehzâde Selim ile Korkut, birbirlerini çok severlerdi. Ancak araya taht ve tâc meselesi girmişti. İhtimal ağabeyi Korkut'u taklit etmek istiyen Şehzâde Selim, 1511'de ansızın Trabzon'dan gemiye bindi. Büyük bir maiyetle Kefe'ye gitti. Gûya kayınpederi Kırım hânı Mengli Giray'la oğlu Şehzâde Süleyman'ı görecekti. Bu tarihte Şehzâde Süleyman 16, babası Selim 41, Korkut 44, Ahmed ise 45 yaşında idi. Şehenşah, 40 yaşında idi.

Şehzâde Selim'in maksadı, kayınpederi olan Mengli Giray'la taht için sıkı bir işbirliği yapmak ve oğlu Süleyman'a mahrem tâlîmat vermekti. Bu maksat malûm bir şeydi. Fakat II. Bâyezid, oğlunun zâhirde haklı gözüken sebeplerini kabûl ile, ona Kırım seyahatine müsaadeden başka bir çâre görememişti. Aksi halde Selim, babasının müsaadesi olmaksızın da aynı şeyi yapardı. Gürcistan ve Âzerbaycan'a yaptığı pek başarılı seferleri için Istanbul'dan izin almamıştı. Velîahd-Şehzâde Ahmed, Kırım hânı Mengli Giray'a bir mektup gönderdi. Kardeşi Selim'e yardımdan vazgeçmediği takdirde, padişah olduğu zaman, Kırım tahtından ümîd kesmesini yazarak açıkça tehdit etti. Kırım hükümdarlarının en büyüklerinden olan ve dâmâdını candan destekliyen Mengli Giray, bu tehdide kulak asacak adam değildi. Ancak Velîahd-Şehzâde, babasını tazyik edip Hân'ı azlettirebilirdi. Kayınpederini müşkil mevkide bırakmak istemiyen Şehzâde Selim, Kırım'ı terketti. Rumeli'ne geldi. Şehzâde'nin Trabzon'a dönecek yerde Rumeli'ne ayak basması, işleri eskisinden çok daha geniş ölçüde karıştırdı. Şehzâdeler mücadelesi, hâd safhasına girdi.

Selim'in Kırım'a geçmesinden az sonra Şehzâde Korkut, babası üzerindeki tazyikini arttırarak, nihâyet emeline nâil oldu ve kendisine Manisa sancağı verildi. Şimdi Istanbul'a en yakın şehzâde, Korkut idi. Anadolu, müthiş bir Safevî propagandası ile çalkalanıyordu. Bu vaziyette II. Bâyezid, oğullarına karşı askerî bir harekete geçmeyi düşünmüyordu. Esâsen çocuklarına karşı şefkati vardı. Tatlılıkla meseleleri halletmek tasavvurunda idi.

Bu sefer Şehzâde Selim, artık Trabzon'a dönmiyeceğini, kendisine Rumeli'nde sancak verilmesini bildirdi. Şehzâdelere Rumeli'nde sancak verilmesi, kanuna aykırı idi. Daima Anadolu sancaklarına tâyin edilirlerdi. Yalnız Şehzâde Mehmed'le yeğeni Şehzâde Süleyman, Kırım'a Kefe'ye gönderilmişlerdi. Şimdiye kadar âdet olan, şehzâdelere Manisa, Amasya, Konya, Trabzon, Antalya,

Bolu, Kastamonu, Aydın, Şebinkarahisar, Kütahya, Beyşehir, Balıkesir gibi sancakların verilmesi idi. Velîahde ekseriya Manisa, yahut Amasya sancağı verilirdi. Şehzâdelere beylerbeyilik de verilmezdi. Ancak Karaman ve Trabzon gibi beylerbeyilik merkezleri de, buraları yeni fethedildiği ve halkını Osmanlı idâresine ısındırmak için, şehzâdelere verilegelmişti. Meselâ uzun zamandan beri Konya'da Karaman Tahtı'nda oturan Şehzâde Şehenşah'ın anası Karamanoğlu idi. Bundan dolayı onun Konya'da oturması siyâsî bir gayeye hizmet ediyordu.

Bununla berâber ordu tarafından pek sevilen Şehzâde Selim'e, maalmecburiye Semendire ve Vidin sancakları verildi. Tuna üzerindeki bu sancaklar, son derece mühim, geniş, tımarlı sipahi ve akıncısı bol, zengin vilâyetlerdi. Şehzâde Selim'in pozisyonu, kardeşlerininkilerden üstün görünüyordu. Fakat II. Bâyezid ve Vezîr-i âzam Ali Paşa, kesin şekilde Velîahd-Şehzâde Ahmed'i tutuyorlardı. Acaba son söz onların mı olacaktı?

2 temmuz 1511'de ana tarafından Karamanoğlu olan Şehzâde Şehenşah'ın 40 yaşında eceli ile ölümü, taht rakîplerinin sayısını azalttı, 3'e indirdi. Şehzâde Şehenşah, Konya'da çok sevilmiş ve görevinde pek muvaffak olmuştu. Bunu nazar-ı itibara alan Istanbul, yerine 23 yaşlarındaki oğlu Şehzâde Mehmed-Şâh'ı Karaman Tahtı'na tâyin etti. Bunda şüphesiz Mehmed-Şâh'ın babaannesinin Karamanlı prensesi olmasının da rolü vardır.

Anadolu'da Şahkulu İhtilâii (1511)

Şâh İsmail'in Anadolu'da Şiî ve Safevî propagandasına memur ettiği halifelerinin başı, «Şahkulu» adını taşıyan adamdır. Antalyalı (Teke Türkmenleri'nden) olan Şahkulu, Anadolu'da büyük başarı kazandı ve Şiî propagandasına birçok kimseyi avladı. İran'dan da kıyafet değiştirerek Anadolu'ya binlerce Türkmen sokuluyordu. Bu durum, Anadolu'nun İran hâkimiyetine geçmesi ihtimalini, Osmanlılar'ın akılları başlarında olanlarına ihtar ediyordu. Bu aklı başında olanlar, Şehzâde Selim'in azim ve dehâsına mâlik bir hükümdarın başa geçmesinden başka bir çâre göremiyorlardı. Gerçekten Şahkulu Anadolu eyâletinin merkezi olan Kütahya'ya kadar sokulmuştu. Bu şehrin kapılarında Osmanlı kuvvetlerini dağıtmıştı. II. Bâyezid, bu hâdiseden ve sevgili oğlu Şehenşah'ın ölümünden pek müteessirdi. Dedesi II. Murâd gibi tahtını büyük oğlu Ahmed'e bırakmak istiyordu. Tahttan feragati yıllardan beri düşünmüştü. Şimdi bu işi gerçekleştirme safhasını ele alabilirdi. Fakat bu husustaki fikrini açtığı Vezîr-i âzam Ali Paşa, buna rızâ

göstermedi. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in şiddetli taraftarı olan Ali Paşa, Şahkulu'nu yok etme görevinin Velîahd'e verilmesini istedi. Böyle bir başarı kazanacak olan Şehzâde Ahmed, kardeşlerinden fazla prestij sâhibi olacak ve cülûsu (tahta oturması), imparatorlukta, nisbeten daha zayıf itirazlarla karşılanacaktı.

Bu sıralarda Anadolu beylerbeyisi Karagöz Paşa'yı yenen ve öldüren Şahkulu, Kütahya'ya girmişti. Bunun üzerine Velîahd-Şehzâde Ahmed, Amasya'dan çağırıldı. Kendisine başkumandanlık verildi. Vezîr-i âzam Ali Paşa da yanına katıldı. Şahkulu üzerine gönderildi. Ali Paşa, muktedir bir kumandan ve devlet adamı idi.

Kayseri ile Sıvas arasında Osmanlı ordusu, Şahkulu kuvvetlerine rastladı. Gökçay meydan muhârebesinde 1511 temmuzunda Osmanlılar, «Kızılbaş» dedikleri Şîî Türkmenler'i yendiler. Şahkulu öldürüldü. Fakat Paşa da şehîd düştü *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 162-72).

Bu mühim bir muvaffakıyetti. Anadolu'da Safevî tehdidini şimdilik ortadan kaldırmıştı. Fakat Şâh İsmail'in muntazam kuvvetleri, Osmanlı imparatorluğunun bünyesinin zayıflamasını ve karışmasını bekliyordu, pusuda idi.

Ali Paşa, 2 kerede 7 yıl iktidarda kalmıştı. Yerine üçüncü defa olarak Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Paşa tâyin edildi. Ancak birkaç ay sonra yerini Koca Mustafa Paşa'ya bıraktı. Koca Mustafa Paşa, II. Bâyezid'in son sadrâzamı oldu.

Şimdi Velîahd-Şehzâde Ahmed'in vaziyeti Şahkulu muvaffakıyetinden dolayı biraz daha tahkim edilmiş görünüyordu. Fakat kudretli taraftarı Ali Paşa'nın ölümü, gerçekte Velîahd'in durumunu son derece sarsmıştı. Ordunun ve halkın hayran olduğu Şehzâde Selim'in değil, Şehzâde Korkut'un bile vaziyeti daha şanslı görünüyordu. Ancak erkek çocuğunun olmayışı, Şehzâde Korkut'un tahta geçmesi için ciddî bir mâni sayılıyordu. 45 yaşında olan Şehzâde'nin bundan sonra bir şehzâdesinin dünyaya geleceği sanılmıyordu.

Şehzâde Korkut, Türk denizcilerini himaye etmekle, büyük bir şöhret yapmıştı. Düşman elinde bir Türk esiri görmeye tahammül edemez, ne yapar yapar, onu esaretten kurtarırdı. Bu bakımdan da binlerce kişinin minnettarlığını kazanmıştı. Onun sancakbeyi olarak Güneybatı Anadolu'yu idare ettiği yıllarda, Rodos Şövalyeleri'nin elinde pek az Türk esîri kalmıştır. Cebinden fidyelerini ödeyip her yıl Türk esirlerini kurtarır ve Türkiye'ye getirir, evlerine, barklarına gönderirdi. Üstelik işleri olmıyanlara iş de ve-

rirdi. Türk donanmasını, bilhassa karadaki akıncı sınıfının mukabili olan korsan sınıfını ve Türk deniz ticâretini her fırsatta himaye ederdi. Daha uzak ülkelere de adamlarını yollar, Türk esirlerinin fidyelerini ödetip Türkiye'ye getirirdi. Oruç Reis, kardeşi Hızır Reis, genç Turgut Reis, —ileride anlatılacağı üzere— Şehzâde Korkut'un himâye ve lûtufları ile yetişmişler, şan ve şöhret sâhibi olmuşlardı.

Nihayet Korkut, Fâtih'in en sevgili torunu olarak mâruftu. Büyükbabasının sarayında Istanbul'da büyük ihtimamlarla yetiştirilmişti. Bir Türk için, Fâtih'in sevdiği her şey kutsaldı. Gerçekten Korkut, pek iyi yetişmiş, büyük bir bilgin ve san'atkâr olmuştu. Şiirleri okunuyor, besteleri çalınıyor, ulemâ arasında yazdığı eserler pek makbûl sayılıyordu. Üstelik Korkut, babası Amasya'dan Istanbul'a gelinceye kadar, büyükbabası Fâtih'in ölümünden sonra, kısa bir müddet saltanat nâibliği de yapmış, taht ve tâcın lezzetini almıştı.

Şehzâde Selim'in Tahtı Ele Geçirmek İçin Son Teşebbüsleri (1511 - 1512)

1511 temmuzunda Şehzâde Selim, Vidin'den Edirne'ye geldi. Bu mühim şehri işgal ettikten sonra, Çorlu'ya vardı. Ancak 3 ağustosta babası II. Bâyezid tarafından karşılandı. Şehzâde, birkaç dakikalık bir vuruşmadan sonra mağlûp oldu. Ancak bu Uğraşderesi mağlûbiyeti, Selim'in azmini kıramadı. «Karabulut» adındaki meşhur atının yürüklüğü sâyesinde kaçıp hayâtını kurtardı. Şehzâde kaçarken, adamlarından —sonradan vezir olan— Ferhâd Bey, tâkip kuvvetlerini meşgul ediyordu. Şehzâde'nin gemileri, Bulgaristan sahilinde Ahyolu limanında bekliyordu. Muhtemel bir mağlûbiyeti hesaplıyan Selim, ihtiyatı elden bırakmamıştı. Böyle bir mağlûbiyetten sonra Vidin ve Semendire'ye dönemezdi. Artık âsî olmuştu. Derhal tekvif edilip Istanbul'a gönderilirdi. Ahyolu'nda gemiye binen Şehzâde Selim-Şâh, Kefe'ye oğlu Süleyman'ın yanına gitti. Ferhâd Bey, Şehzâde'ye sâdık adamları toplayıp, Moldavya, Ukrayna ve Kırım'dan geçerek Kefe'ye geldi, Selim-Şâh'a ulaştı. Uğraşderesi (veya Sırtköyü) muharebesinde Şehzâde, 2.000 kişi kaybetmişti. Bu hâdise Selim'e ders oldu. Orduyu elde etmeden, kaba kuvvetle babasının tahtına oturamıyacağını iyice aklı kesti.

21 ağustos 1511'de II. Bâyezid'in, bir emrivâkî ile tahta geçirmek üzere dâvet ettiği büyük oğlu Veliaht-Şehzâde Ahmed'in Maltepe'ye kadar gelmesi ile, Istanbul'da Şehzâde Selim'e taraftar

olan birlikler, baş kaldırdı. Bunun üzerine Şehzâde Ahmed, Istanbul'a gelmemiş ve Maltepe'den geri dönmüştür. Şehzâde'nin Istanbul'a dâveti Vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın üzerine yıkılarak azledilmiş, yerine Koca Mustafa Paşa getirilmiştir. Şehzâde Ahmed, Amasya'ya döneceğine Konya'ya gitmiş, yeğeni Şehzâde Mehmed-Şâh'ı oradan kovmuş ve Konya'da saltanatını ilân etmiş, babasının orduya söz geçiremediği iddiasında bulunmuştur. Sultan Ahmed'in açıkça müddeî sıfatını takınması üzerine ordunun ve ulemânın tazyiki ile Sultan Bâyezid, Şehzâde Selim'e Semendire sancağını tekrar vermiştir. Selim, derhal Kefe'den Semendire'ye gelmiştir.

Şehzâde Korkut'un ansızın Istanbul'a gelmesi, işleri bir kat daha karıştırmıştır. Şehzâde, ağabeyinin açıkça ısyanı üzerine saltanat ümidine düşmüştü. Orduyu elde etmek istemiş, generaller, Şehzâde'ye büyük saygı göstermişler, fakat Sultan Bâyezid'in henüz hayatta olduğu gerekçesi ile, Korkut'u desteklememişlerdir. Babası ile de görüşen Şehzâde Korkut, tahttan ümîdini kesmiştir. Bu sûretle, iki büyük kuvvetin, ordu ve ulemâ'nın, Şehzâde Selim'den başkasının tahta oturmasına rıza göstermiyeceği, kesin şekilde belli olmuştur.

II. Bâyezid'in, büyük babası II. Murâd gibi tahttan çekilme kararı kesindi. Bu işi, büyük oğlu Ahmed lehine daha yıllarca önce yapmaya hazırdı. Fakat Şehzâde Selim'in Kızılbaşlar'a karşı kazandığı devletin onurunu koruyan başarılar ve şahsiyetinin azameti ile herkesi büyülemesi, buna engel olmuştu. 1511 sonlarında artık vaziyet öyle bir durum almış ve zemin o kadar hazırlanmıştı ki, Şehzâde Selim'in yeni bir teşebbüsü, tahtı ele geçirmesi için kâfi gelecekti. Nitekim öyle oldu.

1512'nin ilk günlerinde Anadolu'daki Kızılbaşlar, Nûr-i Ali adlı Safevî halifesinin etrafında toplanıp Amasya ve Tokat'ta büyük kargaşalıklar çıkardılar. Sultan Ahmed'in Amasya'dan çekilmesi, bu bölgede büyük bir boşluk yaratmıştı. O, şimdi Konya'da bulunuyordu. Kızılbaşlar'ın çıkardığı büyük kargaşalık, Istanbul'da kötü akisler yaptı. 6 martta Kapıkulu Ocakları, Istanbul'da büyük bir nümâyiş yaptılar. II. Bâyezid, Sultan Ahmed'i desteklemekte devam ettiği takdirde kan döküleceğini anladı. Küçük oğlu Selim'in saltanat arzusunu ve iktidarını da biliyordu. Bunun üzerine, onun lehine tahttan feragate karar verdi ve bir nâme yazarak, Semendire'deki Şehzâde'yi Istanbul'a dâvet etti. Edirne yoluyla Şehzâde Selim, 19 nisanda Istanbul'a vâsıl oldu.

II. Bâyezîd'in Tahttan Feragati (24 Nisan 1512)

Şehzâde Sultan Korkut, Istanbul'da bulunuyordu. 3 yaş küçük kardeşi Selîm'i karşıladı ve padişahlığını tebrîk eyledi. Korkut'un Selim'i padişah olarak tanıması üzerine, ortada müddeî sıfatıyla yalnız Sultan Ahmed kalıyor demekti. Artık II. Bâyezid de Sultan Ahmed'e tahtını terketmeyi düşünmüyordu. Velîahd-Şehzâde'nin Orta Anadolu'yu Kızılbaşlar'a karşı koruyaması ve Konya'da hükûmete baş kaldırması, Sultan Bâyezid'i îkaz etmişti. Kızılbaş meselesini kökünden halle muktedir tek şahsiyet, Şehzâde Selim idi (bu anda Selim 42, Korkut 45, Ahmed 46, II. Bâyezid 62 yaşlarında bulunuyorlardı).

24 nisan günü II. Sultan Bâyezid, oğlu Selim nâmına tahttan feragat ettiğini resmen bildirdi. 5 gündür Istanbul'da bulunan Selim, halkın bitmek tükenmek bilmez tezâhürlerine muhâtab olmuştu.

Sultan Selim, hasta babasının elini öptü ve tahta oturdu. Selim, babasının Istanbul'da şimdiki Üniversite'nin yerinde Fâtih'in Topkapı Sarayı'ndan önce yaptırdığı, sonra beğenmeyip oturmaktan vazgeçtiği Eski Saray'da ikametini istiyordu. Fakat Sultan Bâyezid, Dimetoka Sarayı'na çekilmek arzusunu gösterdi. Sultan Selim, bunu kabûl etti. Uzun zamandır tahttan ayrılmayı düşünen II. Bâyezid, Dimetoka Saray-ı Hümâyûnu'nu tâmir ettirmişti. Emrine verilen Rumeli beylerbeyisi Yûnus ve Kasım Paşalar ile berâber, seyahat hazırlığını yaptı. Kendisine kalabalık bir maiyet refakat edecekti (*Tâcu't-Tevârîh,* II, 205).

24 nisanda Sultan Selim cülûs merasimi için Topkapı Sarayı'na giderken, Sultan Bâyezid de Eski Saray'a çekilmişti. Sultan Selim, babasını Eski Saray'ın kapısına kadar bizzat götürmüştü. II. Bâyezid, 11 gün sonra Dimetoka'ya hareket etmek üzere Eski Saray'dan ayrıldı (Hammer, IV, 122). Vezir Yûnus ve Defterdar Kasım Paşalar'la beraber seyahate çıkan sâbık hâkanı, Sultan Selim, yaya yürüyerek uğurladı. Hasta olan II. Bâyezid, ata binememiş, taht-ı revanla gidiyordu. Birkaç kere Sultan Selîm'e artık geri dönmesini söyledi. Sultan Selim, Istanbul sûrlarına varınca, atına bindi. Bir müddet de atlı olarak babasının tahtı revanı yanında gitti. Bu sıralarda Sultan Bâyezid, oğluna devlet işleri üzerinde mühim nasihatlerde bulunuyordu (Hammer, IV, 123). Nihayet Sultan Selim, babasının hayır duasını rica etti, oğluna dua eden Sultan Bâyezid, elini öptürerek veda etti. Her ikisi de ağladı. Maiyetlerinde bulunanlar da çok üzgündüler. Türk tarihinin bir

safhası kapanmıştı, yeni bir safha açılıyordu *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 206).

II. Sultan Bâyezîd'in Ölümü ve Şahsîyeti

Sultan Bâyezid, Dimetoka'ya varamadı. Istanbul'dan hareketinden 1 ay, 2 gün sonra, 26 mayıs 1512'de, Edirne'nin güneydoğusundaki Havsa (Hafsa) kasabasının Abalar köyünde öldü *(Tâcu't-Tevârîh,* II, 207). Oğlu Yavuz tarafından zehirletildiği rivâyeti zayıf görünmektedir. Zira Istanbul'dan ayrıldığı zaman çok hasta ve bitkin olduğu, atına binemiyecek, tahtırevanla seyahat edecek derecede yorgun bulunduğu malûmdur.

II. Bâyezid'in cenâzesi Istanbul'a getirilmiş, kendi yaptırdığı Bâyezid Camii'ndeki türbesine gömülmüştür.

II. Sultan Bâyezid'in saltanatı 31 seneden 9 gün eksiktir. En kuvvetli rivayete göre ölümünde 62 yaşında idi. Fakat birkaç yaş fazla gösteren kaynaklar da vardır.

II. Bâyezid, babası Fâtih'ten sonra bütün Osmanoğulları'nın en bilginidir. Çok mükemmel bir tahsil görmüştü. Türkçe, Farsça, ve Arapça'yı edebiyatlarıyla öğrenmiş, İslâmî ilimler, felsefe, matematik ve mûsiki tahsil etmişti. Türkçe'nin Çağatay lehçesini ve Uygur alfabesini de bilirdi. Bestekâr, hattat ve şairdi. Dîvânı vardır. Mahlâsı «Adnî» idi. Bestelediği eserlerden yalnız bâzılarının notası zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunların hepsi saz eseridir.

Bilginler ve sanatkârlar için hususî bir bütçesi vardı. Kendisine takdim edilen bütün eserleri okurdu. Değerli bulduklarını teşvik ederdi. Dalkavukça yazılmış eserlerin müelliflerine yüz vermezdi. Merhametli, vefâkâr ve kadirşinastı. Meziyetlerinden dolayı, ölümü, İslâm âleminde büyük teessürle karşılandı. Gerçekten dünyanın en büyük devletinin pek faziletli hükümdarı olarak, hayatında büyük hürmet görmüştür. Kahire'de ölümü işitilince, başta Sultan Kansu olduğu hâlde, bütün halk, «gaaib cenâze namâzı» kıldı. İslâm âleminin başka yerlerinde de gaaib namazı kılınmıştır.

Babası zamânındaki Türk Rönesansı'nın devâmını te'mîn etti. Devrinde büyük fetihler olmadı. Fakat Fâtih'in büyük fütûhatı, bu devirdedir ki iyice hazmedildi. Babası gibi İtalya'nın iç işlerine fiilen müdahele ederdi. Venedik tarafından esir tutulan Mantua Dukası'nın serbest bırakılması hususunda Cumhuriyet'i tazyik etmiş ve Venedik'i, Duka'yı memleketine iâdeye mecbûr etmiştir (Hammer, IV, 104). İtalya'da itibarı pek yüksekti.

(48) YAVUZ'UN CÜLÛSUNDA TÜRKİYE (24.IV.1512)
RUSYA
KASIM HANLIĞI
LEHİSTAN KR.
Kiev
Poltava
HANLIĞI
FRANSA KR.
ALMANYA İMPARATORLUĞU
TÜRKİSTAN İMPARATORLUĞU
KIRIM
Azak
BOĞDAN PR.
Kişnev
Yaş
Akkerman
MACARİSTAN KR.
Akmescid
Kerç
Kalas
İsmail
Bağçesarayı
Kefe
Zagreb
İbrail
EFLÂK PR.
Belgrad
Bükreş
Yerköyü
HAZAR DENİZİ
KARADENİZ
Yayçe
Semendire
Niğbolu
VENEDİK CUMH.
Vidin
Varna
Mostar
Niş
Sofya
Tırnova
Filibe
Burgaz
Sinop
Samsun
Trabzon
SAFEVİ İMPARATORLUĞU
Kosova
Amasra
Kastamonu
İşkodra
Dimetoka
Edirne
İstanbul
Amasya
Üsküb
Kavala
Ohri
Enez
Manastır
İznik
Bolu
Çankırı
Çorum
Tokat
Selânik
Gelibolu
Bursa
Söğüt
Ankara
Kayseri
Maraş
DULK.
Meyyâfârikıyn
Yanya
Balıkesir
Yenişehir
Aksaray
Niğde
Elbistan
Amid
EYYÛBİ KR.
İSPANYA KRALLIĞI
NAPOLİ KR.
Karahisar
Konya
Malatya
Hısn-ı Keyfâ
Atina
İzmir
Patras
RAMAZAN
Bodrum (Rod)
Karaman
SAFEVİ İMPARATORLUĞU
MEMLÛK İMPARATORLUĞU
Koron
RODOS SÖV.
TUNUS SULT.
Modun
AKDENİZ
Alâiye
KIBRIS (Ven.)

Batı (Osmanlı) ve Doğu (Timurlu) Türk rönesansı, II Bâyezid devrinde parlaklıkla devâm etti. II. Bâyezid'in Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde şöhreti ve itibârı, Avrupa'dakinden az değildi. Timurlular ülkesinde ve Hüseyn Baykara himâyesinde yaşıyan çok büyük İran şâir ve mutasavvıfı Câmî (Molla Abdurrahman Câmî), II. Bâyezid adına kasîdeler ve *Silsiletü'z-Zeheb* adlı eserini yazmıştır. II. Bâyezid, İtalya'ya olduğu gibi Türkistan'a, Horasan'a, Arabistan'a ve başka ülkelere de entelektüel bakımdan ilgi gösteriyordu. Her yıl Herât'taki Câmî'ye 5.000 ve Buhârâ'daki Nakşbendî tarîkatinin başı olan şeyhe kezâ 5.000 akça gönderiyordu (5.000 akça = 975.000 TL.).

Sonradan doç, yâni Venedik cumhurreisi olan Cumhuriyet'-in o zamanki Istanbul balyozu (büyükelçisi) Andrea Gritti, II. Bâyezid hakkında Senato'ya yolladığı bir raporunda şöyle demektedir :

«Boyu ortadan yüksektir... Hiç içki kullanmaz; gençliğinde içerdi, babasının baskısı ile tevbe etmiştir. Az yer. Ata binmekten pek hoşlanır... En sevdiği şey, av eğlenceleri ve atlı sporlardır. Dinî merasimlere pek riayet eder ve pek bol sadaka dağıtır. Felsefe ve astronomi ile meşgul olur... Tetebbû ve mütâlaaları, dışında, ordusunun ıslâhı ve tensikı ile uğraşmaktadır... Yeniçeriler'in sayısını arttırdığı gibi, askerini, modern silâhlarla da teçhiz etmiştir. Bilhassa topçu ve süvâri teşkilâtı ve top nakliyatını, ciddî ıslâhata tâbî tutmuştur. Süvarisi ve donanması, şâhit olduğumuz hârikulâde hâdiselerin gerçekleşmesini te'min etmiş, pek sür'atli bir şekilde toplanıp yığılmaya muktedir bir hâle getirilmiştir» (Cantacasin, *Origine des Turcqz*'den naklen).

Fâtih'in ölümünde İmparatorluk, 2.214.000 km² kadardı. Bunun 511.000 km²'si Asya'da, 1.703.000 km²'si Avrupa'da (Balkanlar ve Kırım Hanlığı) idi. II. Bâyezid'in ölümünde İmparatorluk, takriben 2.373.000 km² bir büyüklük göstermektedir. Anadolu'daki topraklar 596.000 km²'yi bulmuştur. Bu yeni topraklar, Şehzâde Selim'in devlete tâbî kıldığı Kars, Erzincan, Erzurum ve Batı Gürcistan'daki mahallî devletciklerdir. Avrupa'da ise, Otranto ile Kefalonya adası kaybedilmekle berâber, Koron, Modon, Navarin, İnebahtı ve Draç limanları, Venedik'ten fethedilmiştir. Bu sıralarda Kasım Hanlığı'nın başına da Kırım Hânedânı geçtiği için, 75.000 km² kadar tutan bu hanlık da, dolayısiyle İmparatorluk camiasına dâhil olmuştur. Bu sûretle Türkiye'nin Doğu Avrupa'daki sınırları, Moskova varoşlarına iyice yaklaşmıştır. Nihâyet Türkler'in «Bucak» dedikleri Moldavya'nın Prut ile Dniestr arasındaki Karadeniz sahilleri, Boğdan beyliğinden kopa-

rılarak, doğrudan doğruya devlete bağlanmıştır. Bilhassa Dniestr'in denize döküldüğü koyun güneyindeki Akkirmân (Akkerman) limanının fethi, stratejik bakımdan mühimdir.

II. Bâyezid'in 7 vezîr-i âzamı, yukarıda zikredilmiştir. Bunların içinde Koca Dâvud Paşa, 15 yıl (1482-1497) süren uzun iktidarı ile, padişahın ilk saltanat devresinin bâriz siması olmuştur. İkinci devrede bâriz sima, 2 kerede 7 yıl (1501 - 1503 + 1506 - 1511) iktidarda kalan ve Kızılbaşlar'a karşı şehîd düşen Hadım Ali Paşa'dır. Hersek-zâde Ahmed Paşa da 3 kerede 4 yıl iktidarda kalmıştır (1497-1498 + 1503-1506 + 1511). Hersek-zâde, Yavuz devrinde de 2 kerede 3 yıl iktidara getirilmiştir. Nihâyet Çandarlı-zâde II. Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu II. İbrahim Paşa'nın bir yıllık (1498-1499) iktidârı, karakteristiktir ve bu zât, ölümüyle iktidardan düşmüştür. İbrahim Paşa'nın oğlu Çandarlı-zâde Îsâ Paşa da, II. Bâyezid'in son ve Yavuz'un ilk nişancısı olmuştur. Bunlar dışında II. Bâyezid'in vezîr-i âzamları, İshak Paşa (1481-1482) ile Hacı Mesih Paşa'dır (1499-1501). Mesih Paşa, bir yangında kazaen ölerek iktidardan düşmüştür.

II. Bâyezid'in şeyhulislâmları şunlardır : Molla Gûrânî (1480-1488 = 8), Molla Abdülkerim (1488-IV.1495 = 7), Alâeddin Molla (IV.1496-II.1503 = 6,10) ve Zenbilli Ali Efendi (II.1503-1526 = 23). O zaman bu makama yapılan tâyinler kaydıhayat şartıyla olduğu için, bunların hepsi ölümleri ile makamlarından çekilmişlerdir. Molla Gûrânî, Fâtih'in meşhur baş hocasıdır ve II. Bâyezid'e, Fâtih devrinden intikal etmiştir. Zenbilli Ali Efendi ise, Osmanlı şeyhulislâmlarının en büyüklerinden olup, meşîhati, bütün Yavuz devrini kaplamış ve Kaanûnî'nin ilk 6 yılına kadar devam eylemiştir. Kendisinden ileride bahsedilecektir.

II. Bâyezid'in kapdân-ı deryâlarının en uzun müddet vazifede kalanı Küçük Dâvud Paşa'dır. 2 kerede (1493-1502 + 1503 - 1506) 12 yıl bu makamda kalmış ve kapdân-ı deryâ olarak ölmüştür. Ondan sonra bu makama Hersek-zâde Ahmed Paşa getirilmiş ve vezîr-i âzam oluncaya kadar (temmuz 1511), 5 yıla yakın bu vazifede kalmıştır. Yerine sonradan paşa olan İskender Bey getirilmiştir. II. Bâyezid'in ilk kapdân-ı deryâsı olan müstakbel vezîr-i âzam Hacı Mesih Paşa, Fâtih'in son yılından başlıyarak, Türk deniz kuvvetlerinin başında 12 yıl kalmıştır (1480-1492). Diğer kapdân-ı deryâlar, Güveği Sinan Paşa (1492-1493) ile Kara Nişancı Vezir Dâvud Paşa (1502-1503)'dır.

VIII

YAVUZ ve ŞÂH İSMÂİL - ÇALDIRAN (1512 - 1516)

Yavuz ve Ağabeyleri (1512 - 1513)

YAVUZ tahta geçtiği zaman, II. Bâyezid'in 8 oğlundan ancak 3'ü hayatta bulunuyordu: 42 yaşındaki Yavuz, 45 yaşındaki Ebu'l-Hayr Mehmed Korkut ve 46 yaşındaki Ahmed. Yavuz, 3 kardeşin en küçüğü idi. Bunlardan Ahmed'in, müteaddit şehzâdesi vardı. Korkut'un yalnız 2 kızı bulunuyordu. Yavuz'un bir tek oğlu Süleyman (ki şimdi velîahd-şehzâde olmuştu) ile birkaç kızı vardı. Fakat II. Bâyezid'in ölen oğullarının çoğu, arkalarında şehzâdeler bırakmışlardı. Yavuz'un bu yeğenlerinden bâzılarının yaşları yirmiyi geçiyordu, hepsi yetişmiş şehzâde idiler.

II. Bâyezid'in bereketli nesli arasında Yavuz'un padişahlığını tanımıyan ve açıkça saltanat iddia eden, eski velîahd-şehzâde Sultan Ahmed idi. Tabiî onun oğulları da, amcaları Yavuz'u tanımıyorlardı. Sultan Korkut ve Yavuz'un diğer yeğenleri, Sultan Selim'i padişah tanımışlardı. Yavuz, cülûsu sırasında Istanbul'da bulunan, kendisini tebrik ve kendisine bîat eden 3 yaş büyük sevgili ve pek değerli ağabeyi Sultan Korkut'a kıyamamıştı. Korkut'un Istanbul'dan ayrılmasına müsaade etti. Korkut, kardeşi Sultan Selim'den, Anadolu'da istediği sancakların kendisine verileceğine, bu sancakların iç idaresi hususunda hiç kimsenin müdahalede bulunmıyacağına, bu sancakların gelirinden başka paraya ihtiyacı olursa, onun da Istanbul'dan padişah hazinesinden gönderileceğine dâir bir senet istedi. Yavuz, ağabeyine bu senedi verdi. O da Yavuz'a onun padişahlığına karşı hiçbir harekette bulunmıyacağına dâir bir senet tevdî etti. Ancak Korkut'un Anadolu'ya geçtikten sonra sözünde durmak niyetinde olmadığı, başına lüzumundan fazla büyük kuvvetler toplamasından anlaşıldı. Önce ağabeyine kıymayı aklından geçirmiyen Yavuz, Sultan Korkut'un ordusunun her gün büyümekte devam ettiği hakkındaki haberlerin ardı kesilmeyince, son bir tecrübede bulunmaya karar

verdi. Birtakım devlet adamlarının ağzından, Sultan Korkut'a, gûya kendisini saltanata dâvet eden mektuplar yazdırdı. Yaptığı yemin mûcibince bu mektupların, Sultan Korkut tarafından, Yavuz'a gönderilmesi lâzımdı. Fakat böyle olmadı. Mektuplara inanan Korkut, büsbütün saltanat hevesine düştü. Kendisine mektup yollıyan Istanbul'daki ricale, müsbet cevaplar veren ve yardımlarını istiyen nâmeler gönderdi. Bunun üzerine Yavuz, Marmara'yı geçti, Anadolu'ya geldi.

Yavuz, İran üzerine sefere çıkarak Türkiye'nin istikbalini karatan Safevî meselesine son vermek azmindeydi. Trabzon'da iken Safevîler'le yıllarca savaşmış, mücadele etmiş, büyük muvaffakıyetler kazanmış, devletin yüzünü ağartmış, bu faaliyetleri, kendisine taht yolunu açmış, ordunun, ulemâ'nın ve halkın istekleri, Selim üzerinde toplanmıştı. Kendisine «Yavuz» deniyordu. Anadolu'da bir sürü saltanat müddeîsi varken böyle uzun ve tehlike dolu bir sefere çıkmanın imkânı yoktu. Böyle bir teşebbüs, yıkımla neticelenebilirdi.

Sultan Korkut, kardeşinden Manisa sancağı, yâni Saruhan Tahtı'ndan başka Midilli adasını da istemiş, her iki arzusu da yerine getirilmişti. Denizcilikle büyük alâkası olan Korkut, Midilli'yi tutmak ve kendi himâyesi ile yetişen Barbaros Kardeşler'in desteğini te'min etmek istiyordu. Ancak Yavuz'un Anadolu'ya geçtiğini duyunca, Manisa'da durmayı akıl kârı görmedi, Antalya'ya doğru sancağından uzaklaştı.

Bu sıralarda Sultan Ahmed de Konya'da idi. Oğullarından Şehzâde Alâeddin'i Bursa'ya göndermiş, şehri kendi nâmına işgal ettirmişti. Ancak Yavuz, Anadolu'ya geçince, Şehzâde Alâeddin de acele Bursa'dan çekildi. Konya taraflarına gitti. Böylece Anadolu, müthiş ve yıkıcı bir Kızılbaş propagandası altında inlerken, bu kere bir de dehşet verici bir saltanat mücadelesine sahne oluyordu ve bu mücadelede rakîpler, ikiden fazla idi.

Yavuz, tahta geçer geçmez, oğlu Şehzâde Süleyman'ı, Kırım'da Kefe'den Istanbul'a çağırmıştı. Onu Istanbul'da saltanat nâibi olarak bıraktı ve Bursa'ya geldi. Yanında 70.000 asker vardı. Bu sayı, mücadelenin büyüklüğünü ve Yavuz'un mücadeleyi mutlaka kazanmak azminde olduğunu gösterir. Sultan Selim, Bursa'dan Ankara'ya geldi. Sultan Ahmed, Konya'dan Amasya'ya çekilmişti. Yavuz da Ankara'dan Amasya'ya doğruldu. Fakat Sultan Ahmed'in Amasya'dan Malatya'ya doğru kaçtığını öğrenince, Amasya'ya gitmekten vazgeçti. Sultan Ahmed, Amasya'dan kaçarken, 2 oğlunu da, Türkiye'nin yıkılması için fırsat gözeten Şâh İsmail'den yardım istemek üzere Tebrîz'e yolladı. Şehzâde Alâeddin de

Bursa'dan Konya'ya gelmiş, fakat burada da tutunamıyacağını anlamış, babası ile birleşmek üzere doğuya çekilmişti. Malkoçoğlu Tur-Ali Bey, Sultan Ahmed'i adım adım tâkip ediyordu. Saltanat müddeîsinin peşine mâruf bir akıncı kumandanının takılmış olması, Yavuz'un, ağabeyinin Şâh İsmail'e sığınmasını önlemek istediğini gösterir (Müneccimbaşı, III, 448; Hammer, IV, 145-7).

Yavuz, Amasya sancağını Dâvud Paşa-zâde Mustafa Bey'e vermişti. Bu sıralarda Sultan Ahmed, Kemah'ta idi. Oradan Niksar'a geldi. Ânî bir baskınla Amasya şehrine girdi ve hâkim oldu. Mustafa Bey, kendisine itâatlerini arzetti ve Sultân Ahmed tarafından «Mustafa Paşa» yapılarak vezîr-i âzam tâyin edildi. Türkiye imparatorluğu, parçalanmak yoluna girmişti. Bir kere Safevî muhibbi olanlar tamâmen Sultân Ahmed'in etrâfında birleşmişlerdi. Yavuz'un sert ve müsamaha tanımaz karakterinden ürkenler de Sultan Ahmed'i tutuyorlardı. Nihâyet Sultan Ahmed'i, yaşça büyük olması hasebiyle, meşrû padişah görenler de vardı.

Yavuz, Vezîr-i âzam Koca Mustafa Paşa'nın da Sultan Ahmed taraftarı olmasından şüphe ediyordu. Rivâyete göre, Sultan Ahmed'le muhaberatını da yakalamıştı. Amasya'nın işgalini de Vezîr-i âzam'ın tedbirsizliğinde buluyordu. Bunun üzerine 1512 yılının sonlarına doğru, Istanbul'da bir semte adını vermiş olan Koca Mustafa Paşa'nın boynunu vurdurdu. Hersek-zâde Ahmed Paşa, 4. defa iktidar mevkiine getirildi.

1512-13 kışında vaziyet o derecede kritik bir hal almıştı ki, Yavuz, Istanbul'a dönmedi ve kışı Bursa'da geçirdi. Sultan Ahmed, fevkalâde cesâret bulmuştu. Babasının o kadar kendisine terk etmek istediği saltanatı ele geçireceğine emindi. Nisan ayında, bahar başlarken, Bursa'ya kadar yaklaştı. Nihayet 24 nisan 1513'te Bursa Yenişehri'nde, iki kardeşin kuvvetleri karşılaştı. Yavuz, ağabeyinin kuvvetlerini rahatça dağıttı. Esir edilen Sultan Ahmed, yay kirişi ile boğuldu. 47 yaşında idi. Sultan Ahmed'in 6 oğlundan 5'i de 2 ay sonra aynı şekilde, mukaddes sayılan kanlarının akıtılmaması için, Türkler'in binlerce yıldan beri hânedan üyelerine tatbik ettikleri usulle, yay. kirişiyle boğulmak sûretiyle, idam edildi. Sultan Ahmed'in oğullarından Şehzâde Murâd ise kaçtı. 1513'te Tebrîz'de Şâh İsmâil'in kızı ile evlendi. Şâh İsmail, Yavuz'u tepeleyince Anadolu'yu ele geçirecek, Rumeli'ne ise dâmâdını padişah yapacaktı. Sultan Ahmed'in büyük oğlu olan Şehzâde Murâd, 1519'da 24 yaşında ölmüştür. Sultan Selim, bunlardan başka, evvelce ölen kardeşlerinin oğulları olan daha 5 şehzâdeyi öldürttü. Bunların içinde Şehzâde Şehenşah'ın oğlu Şehzâde Mehmed-Şâh gibi yetişkin prensler olduğu gibi, çocuklar

da vardı. Bunlardan birinin idam edilmeden evvel yalvarmış olduğu kendisine nakledildiği zaman, o derece sert karakter sahibi olmasına rağmen, Yavuz, kendini tutamamış, vezirlerinin arasında ağlamıştır. Bununla beraber «nizâm-ı â'lem» kurulmuş, Türkiye'nin birliği te'min edilmişti.

Yavuz'un en sevgili kardeşi olan ağabeyi Sultan Korkut'un idamı ise, 17 mart 1513'te, yâni Sultan Ahmed'den 38 gün öncedir. Sultan Korkut, Mısır'a kaçmak üzere iken, Antalya civarında tevkif edilmiştir. Bulunduğu yeri ihbar eden 15 Türkmen, sonradan —mukaddes Osmanlı Hânedânı'na karşı işledikleri cinayet sebebiyle— idam ettirilmiştir.

Sultan Korkut, Antalya'dan Bursa'ya getirildi ve 17 martta boğuldu. Atası Orhan Gazi'nin yanına gömüldü. Sultan Ahmed ise, gene Bursa'ya kardeşi Şehzâde Şehenşah'ın yanına gömülmüştür. Yavuz, Sultan Korkut'un türbedarlığına, onun pek sâdık adamlarından Piyâle Bey'i tâyin etti. Piyâle Bey, ömrünün kalan yıllarını, efendisinin türbesinde hizmet edip ağlıyarak geçirdi (Hammer, IV, 152). Sultan Ebu'l-Hayr Mehmed Korkut, 46 yaşında idi. Bütün Osmanoğulları'nın en değerlilerinden biridir. Fâtih de en çok bu torununu severdi. Tahsil ve terbiyesi Istanbul Saray-ı Hümâyûnu'nda ve bizzat Fâtih'in nezaretinde olmuştur. Sultan Korkut, 6 mühim eserin müellifidir. Bilgin, şâir, bestekâr, sâzende, hânende ve mûcit idi. Bestelerinden bâzı saz eserlerinin notası zamanımıza gelebilmiştir.

Sultan Ahmed, 1483'te ağabeyi Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah'ın ölümü üzerine 17 yaşında velîahd olmuş ve 1512 nisanına kadar tam 29 yıl bu makamda kalmıştır.

Yavuz, idam ettirdiği 2 ağabeyi ile 10 yeğeninin servetlerini Hazîne'ye almamıştır. Hepsini müteveffaların zevcelerine, kızlarına, analarına, yâni kanunî mirasçılarına vermiş, üstelik bunların hepsine maaş bağlatmıştır. Sultan Korkut'un 2 kızı hakkında pek lûtufkâr davranmıştır. Sultan Ahmed'in pek büyük olan servetini, son kuruşuna kadar hayatta bulunan yaşlı anası Bülbül Hâtûn'a vermiş, oğlunun şânına lâyık hayır eserleri yaptırmasını da tavsiye eylemiştir (M. Ç. Uluçay, *V. Türk Tarih Kongresi Zabıtları,* 428). Bütün bunlar, bu fecî idamlardan Yavuz'un aslâ mes'ul olmadığını, Türkiye'nin birliği ve yüksek menfaatleri uğruna yapıldığını, ortaya koymaktadır. Bu mevzu, Avrupalıları da etkilemiştir. Robert Green'in 1594'te yazdığı İngilizce bir piyes, Yavuz'la kardeslerinin mücadelesini mevzu almaktadır (Bernâ Moran, 150).

İran Sefer-i Hümâyûnu'na Hareket

Edirne'den Istanbul'a gelen Yavuz Sultan Selim'in başkumandanlık ettiği Orduy-ı Hümâyûn, 20 mart 1514'te sefer emri aldı. Sahrây-i Üsküdar'a tuğlar dikildi. 20 nisanda Büyük Hakan, Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'ndan Üsküdar'daki ordugâha naklettı. 23 nisanda ordu, Üsküdar'dan hareket etti. 28 nisanda İzmit'e gelindi. Burada, Şâh İsmail'in Kılıç adındaki casusu tevkif edildi. Fakat Yavuz, câsusu serbest bıraktı ve eline tutuşturduğu harb ilânını muhtevi nota ile berâber Tebrîz'e şahına gönderdi. 1 Haziranda Konya'ya varıldı. Burada Ordu, 3 gün dinlendi. Yavuz, Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etti. 2 temmuzda Sıvas'a gelindi. Yavuz 40.000 kişilik bir kuvveti burada bıraktı. Bunlar, nisbeten yorgun, acemi ve ihtiyar askerlerdi. 100.000 kişi ile yoluna devam etti. Padişah'ın yaklaştığını öğrenen Şâh İsmail, Ustaclı Mehmed Han'a, Osmanlı ordusunun konaklıyabileceği yerlerdeki mahsul ve meskenlerin yakılmasını emretmişti. Bundan dolayı Osmanlılar, yürüyüşte zaman zaman müşkilâta dûçar oldular. Fakat menzil teşkilâtı emsalsiz bir mükemmeliyette olduğu için, esas itibariyle, Şâh İsmail'in düşündüğü gibi, Osmanlı Ordusu, yolundan alıkonulamadı. 24 temmuzda Erzincan'a ve 5 ağustosta da Erzurum'a varıldı. Erzurum'dan sonra ordunun yürüyüşü büsbütün zor bir durum aldı. Günlerce gidiliyor, düşmandan en küçük bir haber bile gelmiyordu. Erzincan'da, Trabzon yoluyla Istanbul'dan getirilen büyük ölçüde mühimmat, orduya vâsıl oldu. 10 ağustosta, Erzurum'un az doğusunda iken Ahıska Gürcü prensi ehemmiyetli ölçüde mühimmat gönderdi. Bu prenslik, Yavuz'un şehzâdeliğinde itaat altına alınmıştı. Bu sıralarda Şâh İsmail'in elinden kaçmaya muvaffak olan Dulkadıroğulları'ndan 2 prens de Osmanlı Ordusu'na geldi. Bununla berâber 14 ağustosta Yeniçeriler, dönmek istediklerini, düşmanı bulmanın imkân ve ihtimali olmadığını, dünyanın öbür ucuna kadar yürüseler Kızılbaş'a tesâdüf edilmiyeceğini söyleyip, tezahürat yaptılar. Bu hâdise üzerine Yavuz, derhal atına atladı. Yeniçeriler'e müessir ve sert bir şekilde hitap ettikten sonra, icabında tek başına gideceğini söyledi ve atını doğu istikametine sürdü. Hükümdârın azminin te'sîrinde kalan ordu, onu tâkib etti.

Yavuz, Bâyezid (Doğubeyazıt) kalesinin itaat arz etmesinden sonra, oradan güney-doğuya Zengimar ırmağı boyunca inerek, bir konak sonra, Makû yakınlarında Çaldıran'a geldi. 50 kilometre kuzey-kuzey-batıda büyük Ağrı Dağı, Osmanlı ve Safevî ordularını seyrediyordu.

Ancak 22 ağustosta ordu, Çaldıran sahrâsında, Şâh İsmâil'in muazzam kuvvetleri ile karşı karşıya geldi. Vakit geçti, akşam olmuştu. O gece toplanan harb meclisinde, 23 ağustosta, fecirle berâber, düşmana taarruza karar verildi. Burada şunu kaydetmek îcab eder ki, bu Çaldıran, bugün Van'ın Murâdiye kazasının bir nâhiye merkezi olan İran sınırının 20 km. batısındaki Çaldıran köyü değildir. Daha doğuda, Tebrîz'in batısında, bugün İran topraklarında kalan bir mahaldir.

Çaldıran Zaferi (23 Ağustos 1514)

23 ağustos sabahı, Türkiye'nin kaderini tâyin eden büyük tarihî günlerden biri idi. Osmanlı Türkleri'nin her hangi bir başarısızlığı, en aşağı ihtimalle, Orta Anadolu'nun Safevîler'in eline geçmesi, en kötüsü, Şiî'leşip birliğin parçalanması neticesini verirdi.

Osmanlı merkezinde Yavuz vardı. Maiyyetinde Vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri bulunuyordu. Sağ kanada Anadolu beylerbeyisi Sinan Paşa kumanda ediyordu; yanında kurmay başkanı olarak Karaman beylerbeyisi Zeynel Paşa vardı. Sol kanadın kumandanı Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa idi.— Safevî merkezinde sadrâzam (başbakan) Seyyid Abdülbâki bulunuyordu. Şâh, sağ kanadda idi. Sol kanada Diyâr-ı Bekr (Âmid) beylerbeyisi Ustaclu Mehmed Hân kumanda ediyordu. Hemen bütün Safevî beylerbeyileri (Irak = Bağdad, Horasan = Meşhed, Irâk-ı Acem = Hemedân, Fars = Şîrâz, Isfahan vs.), orduda tümen kumandanı idiler. Osmanlı ve Safevî Türkleri'nin fecir vakti karşı karşıya gelen orduları, yeryüzünün münakaşasız şekilde en kudretli askerî kuvvetlerini teşkil ediyorlardı. Başlarındaki başkumandanlar ise, asırlarının değil, bütün askerî tarihin en seçkin şahsiyetleri idi. Her iki ordunun da muhârip kısımları 100.000'er kişi idi. Her iki tarafta da asker, fevkalâde techiz edilmişti ve çok bakımlı idi. Teçhizat bakımından Osmanlılar daha zengin idiler. Fakat Safevî Türkmenleri, daha dinçtiler ve Tebrîz'den, yâni çok kısa bir mesâfeden gelmişlerdi. Osmanlı askeri gibi yorgun değildiler. Safevîler'in hafif ve ağır zırhlı süvârileri, esas kuvveti teşkil ediyordu ve zaferin bu atlı tümenlerle elde edileceği sanılıyordu. Fakat gerçek üstünlük Osmanlılar'da idi ve Şâh İsmail, münakaşa kabûl etmez askerlik dehâsına rağmen, bu üstünlüğü küçümsemek hafifliğinde bulunmuştu. Bu üstünlük, Osmanlı topçu birlikleri ve tüfekle teslih edilmiş azablar (hafif piyâde) idi. Ağır piyâde tümeni olan 10.000

Yeniçeri, Yavuz'un etrafında, delinemez saflar teşkil etmişlerdi. Şâh İsmail'e göre top, bir kale silâhı idi; müstahkem mevkileri düşürmek için —Fâtih'in Istanbul muhasarasından sonra artık başlıca Avrupa ve Asya devletlerinde klâsik silâh olarak kabûl edilmişti. Fakat meydan muhârebelerinde kesin netîce üzerine müessir olabileceği henüz Avrupa'da da, Asya'da da kabûl edilmemişti. Yalnız Osmanlılar, bu iddiada idiler. Fakat bu iddialarını henüz ispat etmiş değillerdi. Yalnız Otlukbeli'nde Osmanlı topçusunun rolü mühim olmuştu. Fakat dünya askerî çevreleri, Otlukbeli'ndeki Osmanlı zaferini top silâhının seyyar olarak kullanılmasına değil, Osmanlı askerinin teçhizat üstünlüğüne, talim, terbiye ve disiplin hususlarındaki fevkalâdeliğine bağlamışlardı. Hele henüz üstüste atış yapamıyan, kaba ve ağır tüfeklerin, piyâde elinde ciddî bir silâh olduğuna, serî kullanılmaya müsâit kılıçla boy ölçüşebileceğine inanılmıyordu. Halbuki II. Bâyezid, tüfek ve seyyar topçuyu yeniden teşkilâtlandırmıştı. Top artık eskiden olduğu gibi sâbit yerlerden ateşlenen bir silâh değildi. İstendiği yere çevrilen seyyar bir harb vâsıtası idi.

Çok şiddetli geçen ilk saatlerden sonra Osmanlı ordusu, hilâl şeklinde açıldı. Hafif toplar, Safevî atlılarını iyiden iyiye yıpratmıştı. Darmadağınık olan Safevî birlikleri, saflarını tamamen muhafaza eden Osmanlılar tarafından imhaya başlandı. Kahraman Safevî süvârisi, daha Osmanlılar'a yaklaşıp ok atımı mesâfesine gelemeden, azabların tüfek ve topçunun hafif top ateşi ile perişan oluyordu. Şâh İsmâil'in, Osmanlı birliklerinin konuşu hakkında da hiçbir bilgisi yoktu, keşif yaptırmadan muhârebeyi kabûl etmişti. En zayıf sandığı noktalarda, dehşetli bir Osmanlı mukavemeti ile karşılaşmıştı.

Nihayet muhârebenin son saatleri geldi. Safevî kuvvetleri perişan olmuştu. 15 senede bir düzine devleti haritadan silen genç Şâh, affetmez hasmının eline düşmemek için, kaçmağa karar verdi. Elinden ve ayağından iki yara almıştı. Osmanlı birliklerinin eline düşmesi an meselesi idi. Tam bu sırada Şâh'a benziyen ve onun kıyâfetine girmiş bulunan Hızır adında bir Safevî hassa subayı: «Şâh menem!» diye ortaya atıldı. Şâh'ı esir almakla vazifeli Osmanlı birlikleri bu adamın etrafını sarıp onu esir aldılar. Bu dakikada, vurulmuş olan atını değiştiren Şâh İsmâil, bir gedikten fırladı ve Tebriz'e kadar arkasına bakmadan at sürdü. Fakat Tebriz'de kaldığı ve burada mukavemete uğraştığı takdirde gene esir düşeceğini anladı. İran içerilerine çekildi. İran imparatorluk taht şehri, Osmanlı Türkleri'ne açıktı. Osmanlılar, hiçbir zaman, ne Yıldırım, ne Fâtih zamanında, bu kadar doğuya ilerliyememişler-

di. O zamana kadar «nâ-mağlûb» şöhretini muhâfaza eden Şâh İsmâil, yalnız mağlûp değil, aynı zamanda perişan edilmişti. Hazinesi, tahtı, haremi, başkenti, Osmanlılar'ın elinde idi. İran, bu darbeden kalkınmak için tam 20 yıl harcadı ve artık Anadolu'yu tehdidi bahis mevzuu olmadı. Osmanlılar, yalnız Fırat-Toroslar hattının sâhibi olduklarını değil, bu hattın doğuya hinterlandının da mâliki olduklarını, bütün rakiplerine gösterdiler. Türkiye İmparatorluğu, Anadolu'nun birliğini kesin şekilde sağlamıştı. Artık tam 20 yıl, doğudan endişe edilmeksizin, güneyde ve Avrupa'da büyük işler görmek mümkindi.

Çaldıran'da Safevîler'den «hân» denen 14 beylerbeyi (askerî umumî vali), Osmanlılar'dan ise 1 beylerbeyi (orgeneral) ve 9 sancakbeyi (tümgeneral), muhârebe meydanında kaldılar. Bu, vuruşmanın ne kadar şiddetli geçtiğini gösterir. Şehît Osmanlı beylerbeyi, Rumeli beylerbeyi olan Hasan Paşa idi. Muhârebeden sonra protokol bir derece yürütüldü. Anadolu beylerbeyisi Sinan Paşa, Rumeli beylerbeyisi, Karaman beylerbeyisi Zeynel Paşa, Anadolu beylerbeyisi, sancakbeylerinden Ferhâd Bey, beylerbeyi oldu. Şehîd 9 sancak beyinin en mühimlerini, Sofya sancak beyi Malkoçoğlu Ali Bey, kardeşi Silistre sancakbeyi Malkoçoğlu Tur-Ali Bey (ki her ikisi de pek mâruf akıncı kumandanları idiler) teşkil ediyordu. Safevî ordusundan ölenlerin en mühimleri şunlardı: Sadrâzam (yani İran imparatorluk başbakanı) Abdülbâkî Bey, Kazasker Seyyid Haydar, Irâk-ı Arab (Bağdad) beylerbeyi ve Şâh'ın kayınpederi Hulefâ Bey, Diyâr-ı Bekr beylerbeyi Ustaclı Mehmed Hân, Horasan (Meşhed) umumî valisi Lala Bey, Irâk-ı Acem (Hemedân) beylerbeyi Tekeli Yegân Bey, Dâmgan beylerbeyi Sultân-Ali Bey. Bunlardan Abdülbâki Bey İranlı, diğerlerinin hepsi Osmanlılar gibi Oğuz Türkü (Türkmen) idiler.

Ele Geçirilen Ganimet ve Şâh İsmail'in Tahtı

Safevîler'den ileri gelen birçok kimse de esir düşmüştü. Bunlardan en mühimmi Taclı Hanım idi ki, Şâh'ın zevcesi idi. Taclı Hanım, zırhlı, askerî kıyafette ve at üzerinde bulunuyordu. Yalnız onun üzerinde ve yanında, şu paha biçilmez mücevherler ganîmet olarak alınmıştır : «Bir çift salkımlı ve taşları çok iri küpe «lâ'l-i beğrek» adını taşıyan pek meşhur, tarihî çok büyük bir elmas, bu küpenin üzerinde idi ki, mücevher, birçok hükümdarların elinde dolaştıktan sonra sonunda Şâh İsmâil'e geçmişti), 36 tane «emrudî bikr» incisi, 24'er tane inciden yapılmış bir çift bilezik, gene 24'er inciden yapılmış bir çift halhâl (ayak bileziği), cem'an 96

iri inci, bir tane altın kaplı ve altın zincirli «zer-nişân yeşim-i meftulle», bir altın bâzûbend (kolun dirsekten üst kısmına takılan kalın bilezik), bir fîrûze taşlı altın yüzük, bir lâ'l taşlı altın yüzük, bir altın mühür, bir «zer-baft kaftan» ki, 25 adet elmas düğmesi vardı, «ammâ kaftâna dikilmiş değil idi»... (Topkapı Sarayı Arşivi, no. 636).

Şâh İsmâil'in ordugâhında bulunan hazine de ele geçti. Emsalsiz mücevherler, bu hazînede bulunuyordu (bunların bir kısmı şimdi Topkapı Sarayı'nın Hazine salonlarında teşhir edilmektedir). Şâh'ın imparatorluk otağı, bütün eşyası ile bırakılmıştı. Şâh İsmâil'in tahtı da ganimetler arasında idi. Ancak şimdi Topkapı Sarayı Hazinesi'nde teşhir edilen «Şâh İsmâil'in Tahtı» diye mâruf taht, Şâh İsmâil'in değildir. Hindistan Timuroğulları'nındır. Nâdir Şâh, Delhi'ye girdiği zaman ele geçirmiş, XVIII. asır ortalarında Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bu tahtın değeri, ancak pek muazzam bir imparatorluğa ait olabileceğini göstermektedir. 1910'da Avrupalı antika ve mücevher mütehassısları, bu tahta en az 12.000.000.000 TL. değer biçmişlerdir.

Yavuz, İran İmparatorluk Tahtı Şehri Olan Tebrîz'e Giriyor (16 Eylûl 1514)

Yavuz, Çaldıran sahrasında 2 gün kaldı, 26 ağustos yürüyüşe başladı. 11 gün sonra Osmanlı Ordusu, mukavemet görmeksizin İran imparatorluğunun taht şehri olan Tebriz'e girdi. Burada da ayrıca muazzam bir ganimet ele geçirildi. Bu servet, İlhanlılar'dan Celâyirliler'e, Karakoyunlulara, Akkoyunlular'a, onlardan da Şâh İsmâil'e geçmişti. Tebriz; Kahire, Istanbul, Herât, Delhi, Pekin gibi yeryüzünün en büyük birkaç şehrinden biri idi. Bu tarihte nüfusu 1.000.000'u geçiyordu. Şehirde 300 muazzam kervansaray vardı. 1514, Tebriz'in son büyüklük yılıdır. Bu tarihten sonra şehir inhitata başlamıştır. Çünkü bir müddet sonra, doğuya doğru sınırlarını çok ileriye götüren Türkiye'ye çok yakın bu taht şehrinde kendilerini emniyette saymıyan Safevîler, başkentlerini daha içeride Kazvîn'e götürmüşlerdir. Bu hâdise, Türklük bakımından çok zararlı olmuştur. Çünkü Tebriz, tamamen bir Türk şehri idi; İranlı nüfus, küçük bir azınlıktı (bugün de böyledir). Kazvîn ise, Türkler'in azınlık olduğu, İranlılar'la meskûn bir şehirdir (Tebriz'in 300 km. güneydoğusunda, Tahrân'ın (Eski Reyy) 125 km. kuzeybatısında).

8 eylûlde cuma namazında milyonluk Tebriz taht şehrinde hutbe, Sünnî (Ehli Sünne ve'l-Cemâ'a) akîdesine göre ve «Sul-

tân-ı iklîm-i Rûm Selîm ibni Bâyezîd ibni Mehmed» adına okundu. Yavuz, 1.000 kadar Türk Âzerî san'atkâr, bilgin ve şâirini, Tebrîz'den Istanbul'a sevketti (Timur da öyle yapar, her ülkenin en değerli adamlarını Semerkand'da toplardı).

Yavuz'un tamamen deha mahsûlü bir taktikle 12 saatte, henüz hava kararmadan kesin netîce aldığı Çaldıran vuruşması, târihin en büyük ve namlı meydan muhârebelerinden biridir. Yalnız bu vuruşma değil, bu İran sefer-i hümâyûnu da askerî bakımdan çok büyük bir başarıdır. *Türk Ansiklopedisi*'nde *(Çaldıran* maddesi, s. 338a), askerî bakımdan bu sefer, şöyle değerlendirilmektedir :

«2.500 km.'lik uzun bir yolu aşıp zafere ulaşılan bu başarılı seferin, hemen aynı şartlar altında 1812'de Napoléon'un, 1941'de Hitler'in Moskova'ya yaptıkları başarısız seferler göz önünde tutulursa, ne derece değer taşıdığı anlaşılır».

Zaferden hemen sonra, Istanbul'da «kaaim-makaam-ı saltanat» yâni imparatorluk nâibi olan Velîahd-Şehzâde Süleymân'a, Mısır Memlûk Sultanı'na, Venedik Doçu'na, Lehistan, Bohemya, Macaristan Kralları'na, Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı Âzamı'na, Kırım Hânı'na, Eflâk ve Boğdan Voyvodaları'na, Istanbul, Edirne ve Bursa taht kadılarına, serhad valilerinden Mora, Bosna, Hersek ve Semendire (Sırbistan) sancakbeyleri'ne, fetih-nâmeler yazılıp gönderilmiştir.

Yavuz, Tebrîz'den çekildikten ve Âzerbaycan, Safevîler tarafından geri alındıktan sonra Şâh İsmail, Amasya'ya Osmanlılar'a elçiler göndermiştir. Eski lisanından tamamen farklı ve çok yumuşak bir dil kullanan Şâh, aynı zamanda dayısının kızı olan zevcesi Taclı Hanım'ın iadesini ricâ etmişse de, Yavuz, bunu reddetmiş ve Safevîler'e yüz vermemiştir. Zira Şâh İsmail'in Anadolu'ya verdiği maddî ve mânevî zarar pek büyüktü. Şâh İsmail'in «Taclı Hanım» adında 2 zevcesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların biri Çaldıran'da ölen Irâk-ı Arab (Bağdad) umumî valisi Hulefâ Bey'in kızı, diğeri ise Akkoyunlu Sultan Yâkub'un kızıdır. Şâh'ın ayrıca bir de Bihrûze Hanım adlı zevcesi vardır. Çeşitli tarihlerin tetkikınden, Şâh'ın 2 zevcesinin Çaldıran'da Osmanlılar'a esir düştüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, galiba Taclı Beğim, Kazasker Tâcî-zâde Câfer Çelebî ile evlendirilmiştir. Bununla berâber, bu mesele çok karışıktır ve elimizdeki vesikaların kapanık, müphem ve mütenakız ifadelerinden kesin bir bilgi edinmek mümkin olmamaktadır. Şâh İsmail'in diğer zevcesi 2 numaralı Taclı Hanım'ın, Çaldıran'dan kaçtığı, *Tâcu't-Tevârîh*'in ifadesinden anlaşılmaktadır

Yavuz, Tebrîz'de 9 gün kalmıştır. 12 eylûlde 1.000 kişilik san'atkâr ve âlim kafilesini Tebrîz'den yola çıkarmış, ayın 15'inde de kendi hareket etmiştir. 21 eylûlde Orduy-ı Hümâyûn, Aras nehrini geçerek Âzerbaycan'dan Anadolu'ya girmiştir. 15 ekimde Yavuz, Defterdar (maliye bakanı) Pîrî Mehmed Çelebî'yi, 3. vezirlik makamına yükseltmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, birkaç yıl sonra, Yavuz'un son ve Kaanûnî'nin ilk sadrâzamı olacak olan, büyük devlet adamıdır.

Yavuz'un Tebrîz'den Istanbul'a gönderdiği kafilede, Müezzin Hâfız Mehmed Efendi ile oğlu Hasan Can da vardı. Bilindiği gibi Hasan Can, Yavuz'un nedîmi olmuş ve ölümünde baş ucunda bulunmuştur. Şeyhulislâm Hâce-i Sultânî, büyük tarihçi ve devlet adamı *(Tâcu't-Tevârîh* müellifi) Sâdeddin Efendi, Hasan Can'ın oğludur ve babası ile büyük-babasının anlattıklarından, tarihinde, çok faydalanmıştır.

Tebrîz'den Istanbul'a gönderilen en mühim şahsiyet, şüphesiz Sultan Bedîuzzaman Mirza'dır. Sultan Bedîuzzaman Mirza, Hüseyin Baykara'nın büyük oğlu ve halefidir. Timuroğulları'ndan son Türkistan imparatoru, yâni Doğu Türk Hâkanı'dır. Cuci Ulusu'ndan, yâni Cengiz soyundan Muhammed Şaybak Hân tarafından Herât imparatorluk tahtından kovulmuş ve Şâh İsmail'e sığınmıştı. Şâh İsmail, Timurlu imparatoruna çok iyi muamele etti ve onu Tebrîz Sarayı'nda ağırladı. Yavuz, daha da iyi muamelede bulundu. Osmanoğulları ile Timuroğulları arasında Ankara ve Yıldırım hâdisesi dolayısiyle tarihî bir kin olmasına rağmen, Bedîuzzaman Mirza'ya tahtta bir imparator gibi davrandı. Yanına kurduğu bir tahtta Bedîuzzaman'ı oturttu. Kendisine yılda 54 milyon TL.'na yakın bir tahsisat bağlattı (Hammer, IV, 202). Bedîuzzaman Mirza, 12 ağustos 1515'te 46 yaşında Istanbul'da ölmüş, Eyyûb-Sultan'a gömülmüştür. Türkçe şiir yazardı. Istanbuldaki misafirliği — Tebrîz'den hareket tarihinden itibaren — tam 11 ay sürmüştür. Ondan önce 6 yıl da Şâh İsmâil'in misafiri olmuştu. Biri kendinden önce ölen 2 oğlu olmuştur : Muhammed Mü'min Mirza (1485?-1498) ve Muhammed Zaman Mirza (1490?-1539). Zaman Mirza, Bâbur Şâh'ın dâmâdı ve Hindistan Timuroğulları'nın Gücerat umumî valisi olmuştur. Türkistan Hâkanlığı'nın Timuroğulları'ndan son velîahdidir.

Doğu Türk Âlemi'nde Kriz

Şâh İsmail'in zuhuru ve Çaldıran'da Yavuz'a yenilmesi sıralarında Doğu Türkleri, büyük bir kriz devresine girmişlerdi. Doğu Türk Hâkanı mevkiinde bulunan Timuroğulları'ndan Türkistan imparatoru Sultan Hüseyin Baykara Mirza, 1506'da, 36 yıllık pek parlak bir saltanattan sonra ölmüştü. Takriben 3.000.000 nüfusu ile dünyanın kıyas kabûl etmez şekilde en büyük şehri olan Herât, Hüseyin Baykara'nın taht şehri idi. Yerine geçen büyük oğlu —yukarıda anılan — Bedîuzzaman Mirza, bir yıl kadar sonra, Özbekler tarafından atalar yurdundan kovuldu. Kuzeyden gelen Özbek Türkleri, başlarındaki Şaybak (Şeybânî) Hân'ın dirâyeti ile, Timuroğulları'nı Semerkand'dan da kovdu. Genç, Bâbur Mirzâ'nın bütün mücadelesi ve enerjisi, Şâh İsmâil tarafından desteklenmesine rağmen, netice vermedi. Bunun üzerinedir ki Kâbil'e yerleşen Bâbur, Türkistan'dan ümit kesti, istikbalini Hindistan'da aradı. Şaybak Hân, Merv yakınlarında, Tâhirâbâd meydan muhârebesinde, 2 aralık 1510'da, Şâh İsmail tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. Timuroğulları'nın yerine Doğu Türk Hâkanı olan Şaybak Hân da, maktûl düştü. Çok hunhar olan Şâh İsmail, Şaybak Hân'ın kafatasını altınla kaplatıp ve mücevherletip gûyâ şarap içermiş. Bu mühim hâdise, Çaldıran'dan 4 yıldan daha az bir müddet evvel geçmişti. Ancak Şâh İsmail, Türkistan'ı alamadı ve Şaybak Hânedânı devam etti. Şâh İsmail, Türkistan'ı alsa idi, belki Özbekler'inkinden çok ileri bir kültür seviyesine sahip olduğu için, Timurlular devrindeki Türkistan'ın parlak vaziyeti de devam ederdi. Göçebe olan ve Timurlu mirasının nîmetlerinden faydalanamıyan Özbekler, Türkistan'ı XVI. asırda yavaş, sonraki asırlarda pek hızlı bir inhitata sürüklemişlerdir. Ancak Şîî olan ve İranlı unsurun gittikçe ağır bastığı Safevîler'in Türkistan'da uzun bir hâkimiyeti, şüphesiz Türklük için hayırlı olamazdı.

XVI. asırda 4 Türk imparatorluğu, Türkiye'de Osmanoğulları, İran'da Safevîler, Hindistan'da Bâbur dalından Timuroğulları, Türkistan'da (Mâverâünnehir) Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler, dünyanın yarısını ellerinde tutmuşlardır. Fakat XVII. asrın fecrinde Doğu Türk Hâkanlığı, büyük devletler sırasından bile çıkmış, parçalanmış, medeniyet seviyesi bakımından Türkiye, İran ve Hindistan'dan çok geride kalmıştır. XVIII. asır ortalarında Hindistan Timuroğulları, XIX. asır başlarında İran Türk İmparatorluğu da büyük devletler arasından çıkmıştır. Türkiye, önce Türk, sonra bütün İslâm âlemini tek başına temsil etmeye mec-

bur ve mahkûm olmuş, Avrupa, büyük zaferi kazanmıştır. Bu tarihî oluşun menşei, işte XVI. asrın bu ilk yıllarındadır.

Doğu Anadolu'nun Safevîler'den Alınması (1514-17)

Yavuz'a sığınan son Akkoyunlu imparatoru Sultan Murâd, Diyâr-ı Bekr bölgesini Safevîler'den geri almak istiyordu. Yavuz'a tâbî olacaktı. Hattâ bir Osmanlı beylerbeyi olmaya râzı idi. Başlangıçta Diyâr-ı Bekr'in fethi bile, başarılması pek güc bir mesele sayılmıştır. Halbuki Çaldıran zaferinin neticesinde yapılan fütûhat, Anadolu'nun hemen hemen tamamını Osmanlı idaresinde birleştirmek sûretiyle, tahmin ve tasavvur olunamıyan bir derecede Osmanlı Türklüğü'nün lehine netice vermiştir. Sultan Murâd, Osmanlılar tarafından desteklendiği halde, Diyâr-ı Bekr bölgesini alamamıştı. Böyle bir fetih için, Safevîler'in büyük ordusunun bir meydan muhârebesinde kesin şekilde ezilmesi şarttı. Yavuz çapında bir dâhi, bunu şüphesiz kavramıştı. Her türlü muhalefete rağmen, Safevîler'e kesin darbe vurmak istemesi ve bir gösteriş seferi ile iktifa etmeyişi, bunun ispat etmektedir.

Çaldıran zaferi neticesinde, bir tek darbede, Türkiye, Anadolu'nun şimdiki Adana, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Bingöl, Bitlis, Tunceli vilâyetlerini (121.000 km²) kazandığı gibi, o zamana kadar Türkiye'ye tâbi bir devlet olan Dulkadır Beyliği de (40.000 km²), doğrudan doğruya ilhak edilmiştir. Gene bu zaferin neticesi olarak Kuzey Irak (Musul, Kerkük, Erbil vilâyetleri, 66.000 km²), Türkiye'ye katılmıştır. Kuzey Irak'ta Türkler çoğunluk, Kürtler ve Araplar azınlık olduğundan bu da, Türk Anadolu birliği için büyük bir adım teşkil ediyordu. Yavuz, daha şehzâdeliğinde Erzincan, Erzurum, Kars çevresini (56.000 km²) itaat altına almıştı. Bu çevredeki Gürcü devletcikleri, Osmanlılar'a tâbî bulunuyordu. Fakat Safevîler, henüz Erzurum-Kars çevresinde hâkimiyet iddia ediyorlardı. Şu sûretle Yavuz, Anadolu'nun —bugün de Türkiye'ye ait bulunan— 217.000 km²'lik büyük bir parçasını, ebedî Türkiye devletine katmış oldu. İlk defa olarak Türkiye devleti, Alâeddin Keykubâd devrinde, Birinci İmparatorluğun zirve noktasındaki sınırlarını gölgede bırakıyordu. Anadolu'nun birliği için kazanılan bu muvaffakıyet, Yavuz'u, Türklük'ün tamamen en başarılı şahsiyetlerinden biri yapmıştır. Zira Türkler'in yaptıkları nice büyük fütûhâttan bugün elde kalanı, budur.

Son Akkoyunlu imparatoru Sultan Murâd, Uzun-Hasan'ın torunu idi. 1498'de tahta çıkmıştı. 1502'de İran imparatorluğunun

taht şehri Tebrîz, Şâh İsmail'in eline geçti. 1504'te Şâh İsmail, Sultan Murâd'ı Irâk-ı Arab (merkezi Bağdad), Irâk-ı Acem (merkezi Hemedân, bazan Reyy = Tahrân), Fars (merkezi Şîrâz) ve Kirman'dan, yâni bütün İran ve Irak'tan da kovdu. 1508'e kadar Sultan Murâd, Güneydoğu Anadolu'da saltanat sürdü. Bu sene, buradan da Safevîler tarafından kovuldu. Topraksız kaldı ve Osmanlı hizmetine girdi. 1514 sonlarında öldürülünceye kadar 6 yıl da Osmanlı hizmetinde kaldı. Öldüğünde ancak 25,5 yaşında idi. Sultan Murâd, Yavuz'un teyzesi olan bir Dulkadır prensesi ile evli olduğu için, Yavuz'un eniştesi idi (fakat ondan 19 yaş daha gençti). Dulkadıroğlu prensesi olan zevcesinden Yâkub ve Hasan Mirzalar adlı oğulları olmuştur. Yâkub Mirza'nın oğlu olan Murâd Paşa (ki büyükbabasının adını taşır), Kaanûnî devrinde Osmanlılar'ın ilk Irâk-ı Acem (Hemedân) beylerbeyisi olacaktır. Akkoyunlular'ın bu dalı Trabzon'da mâlikâne edinmiş ve asırlarca devam eylemiştir. Sultan Murâd'ın kızkardeşi Taclı Beğim de, Şâh İsmail'in zevcesi idi. Yâni Sultan Murâd, Şâh İsmail'in de kayınbirâderi oluyordu.

Uzun müddet Istanbul'da yaşıyan Sultan Murâd, Çaldıran'da Osmanlı tümen kumandanlarından biri idi. Çaldıran'dan az sonra, Urfa civarında Safevîler'le yaptığı bir vuruşmada şehit olmuştur. Şâh İsmâil'in de ana tarafından Uzun-Hasan'ın torunu olduğunu hatırlamak lâzımdır. Bu suretle, Sultan Murâd'ın yalnız eniştesi değil, aynı zamanda halasının oğlu oluyordu, yani birinci derecede kardeş çocukları (cousin-germain paternel) idiler. Sultan Murad'dan başka birçok Akkoyunlu imparatorluk prensi, Osmanlı hizmetine girmişlerdi. Osmanlılar, bunlara Doğu Anadolu'da, yani atalarının yurdunda dirlik (malikâne) verdiler. Bu suretle Doğu Anadolu'nun Osmanlı idâresine ısınması daha kolaylaştırıldığı gibi, Safevîler'in azılı düşmanı olan bu Akkoyunlu prensleri, Kaanûnî devrinde görüleceği üzere, yurtlarını İran imparatorluğuna karşı şiddetle savunmuşlardır. Ancak bazı Akkoyunlu prensleri de, eski refah seviyelerini elde edemeyince, Osmanlı idâresine açık veya kapalı şekilde baş kaldırmaktan çekinmemişlerdir. XIX. asrın meşhur Türk devlet adamlarından büyük hayır sahibi Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa, Akkoyunlulardandır.

Yavuz, yalnız Akkoyunlular'ı değil, Sünnî/Şâfiî olan ve Şîîler'den nefret eden Doğu Anadolu Kürd beylerini de okşamıştı. Bunlardan bazıları da Osmanlı idâresine karşı gelmişlerdir. Büyük bilgin ve tarihçi İdrîs-i Bidlîsî, Doğu Anadolu'nun Osmanlı idâresine girmesi için çok çalışmış ve bu yüzden Yavuz tarafından

kaydıhayat şartıyle yılda 7,5 milyon TL. tahsîsatla mükâfatlandırılmıştır (Hammer, IV, 258).

Çaldıran yıkımından sonra İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı savunmamış ve bu ülkeler, Türkiye'ye geçmiştir. Yavuz, 11 temmuz 1515'te 1. Sefer-i Hümâyûn'undan Istanbul'a döndüğü zaman, Doğu Anadolu fütuhatı devam ediyordu. Yavuz'un bu birinci seferi, 1 yıl, 2 ay, 21 gün sürmüştür. Güney Âzerbaycan, bu arada Tebriz, Osmanlılar ülkeden çıktıktan bir müddet sonra Şâh İsmâil tarafından geri alınmıştır. Esasen Yavuz, Doğu Anadolu fütuhatı tamamlanmadığı için, Âzerbaycan'da kuvvet bırakmamıştır.

Dulkadır Beyliği'nin İlhâkı (12 Haziran 1515)

19 mayıs 1515'te Kemah kalesi Safevîler'den fethedilmiştir. 12 haziranda da Dulkadıroğlu Türkmen Beyliği, Osmanlı devletine ilhak edilmiştir. Yavuz, ana tarafından mensup olduğu Dulkadıroğulları'na büyük makamlar vermiştir.

Yavuz'un ana tarafından büyükbabası olan pek ihtiyar (87 yaşında) Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey, istiklâlini silâhla savunmuş, fakat Maraş'ın kuzeybatısında Göksun yakınlarında geçen Turnadağı meydan muhârebesinde, Osmanlı kuvvetlerine yenilmiş, maktul duşmüştür. Osmanlı kuvvetleri, Sinan Paşa'nın 13.000 kişilik tümeni ile, Şehsuvâroğlu Ali Bey'in 30.000 kişilik ordusundan müteşekkildi. Ali Bey, Alâüddevle Bey'in yeğeni (ağabeyi 8. Dulkadıroğlu Şehsuvar Bey'in oğlu) idi. Yavuz, merkezi Maraş olmak üzere bir Dulkadır beylerbeyliği kurmuş ve bunun başına, «paşa» sanı ile Dulkadıroğlu Ali Bey'i geçirmiştir. Ali Paşa, Yavuz'un annesinin amca oğlu ve Yavuz'un 2. derecede dayısı idi. 1522'de katledilinceye kadar, 7 yıl Dulkadır beylerbeyisi kalmış, bu tarihte eyâlet, hânedândan olmıyan umumî valilere tevcih edilmiştir. Ali Paşa'nın kardeşi Dulkadıroğlu Kasım Bey de Sultanönü (Eskişehir) sancakbeyi idi. Ali Paşa'nın oğulları Sarı-Arslan, Dîvâne-Veled ve Üveys Beyler de, babaları ile beraber katledilmişlerdir. Hânedân, Alâüddevle Bozkurt Bey'den yürümüştür. Alâüddevle Bey'in oğullarından Kırşehir sancakbeyi Şahruh Bey'in oğulları ve torunları, sancakbeyi ve beylerbeyi olarak Osmanlı hizmetinde bulunmuşlardır. Alâüddevle Bey'in yanında Turnadağı'nda Osmanlılar'a karşı savaşan kardeşi Abdürrezzak Bey'i Yavuz, annesinin amcası olduğu için afvetmiş ve Rumeli'nde Köstendil sancakbeyliğine tâyin etmiştir. Abdürrezzak Bey'in 4 oğlu, Turnadağı'nda maktul olmuşlardır.

Âmid (Diyarbakır) Şehrinin Fethi (19 Eylûl 1515)

Çaldıran'da 44 yaşındaki Yavuz'un 27 yaşındaki Şâh İsmâil üzerinde kazandığı zafer, Güneydoğu Anadolu'yu da Osmanlı Türkleri'ne açmış ve bu bölgeyi ebediyen Şiî tehlikesinden ve İran kültürünün hâkimiyetinden korumuş ve kurtarmıştır. Bu bölgede Türkler ekseriyette olmakla berâber, mühim Kürd ve Arap azınlığı da yaşıyordu. Fakat hiçbir İranlı unsur yoktu. Bir miktar Ermeni vardı.

Güneydoğu Anadolu'nun merkezi, o zamanlar «Âmid» denen şimdiki Diyarbakır şehri idi. Pek büyük ve tarihî bir belde idi. Âmid şehrinin geniş çevresine (şimdiki Diyarbakır vilâyeti ile etrafındaki vilâyetleri içine alır) «Diyâr-ı Bekr» denirdi. Şehre hiçbir zaman «Diyâr-ı Bekr» denmemiştir.

Âmid, Çaldıran'dan önce Osmanlılar'a itaat etmişti. Ancak Şâh İsmail, Âmid'in kaybının, Güneydoğu Anadolu'dan ebediyen vazgeçmek demek olduğunu biliyordu. Tebrîz'e döndükten sonra, Ustaclıoğlu Kara Hân'ı gönderip şehri istirdat etti. Kara Han, Çaldıran'da maktûl düşen Mehmed Hân'ın kardeşidir. Çaldıran darbesinden sonra Safevîler'in askerî güçle Âmid'i muhâfaza etmelerine imkân yoktu. Âmid, Tebrîz'in tam 450 km. (kuşuçuşu) güneybatısında idi. Bunu bilen Safevîler. yerli Kürt beylerini elde etmeye çalıştılar. Kürtler, İran ile Türkiye arasında müteredditti. Mezhep birliği dolayısıyle daha çok Osmanlılar'ı tutuyor, fakat Şâh İsmâil'in kan dökücülüğünden de korkuyorlardı. Büyük tarihçi İdrîs-i Bidlîsî'nin müdâhalesi, dengeyi Osmanlı tarafına iyice kaydırdı. Aslen Kürd olan ve Kürdler arasında büyük nüfuzu bulunan bu mümtaz âlim, Yavuz'a, büyük Osmanlı birlikleri yollanırsa, halkın Osmanlı askerinin kudret, disiplin ve adaletini gördükten sonra, bir daha Safevîler'e temâyül etmesinin imkânı olmıyacağını bildirdi. Bunun üzerine Yavuz, Erzincan beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa ile Amasya beylerbeyisi Şâdî Paşa'yı Âmid üzerine gönderdi. Müverrih İdris de 10.000 Kürt gönüllüsü toplamıştı. Vazıyeti gören Kara Hân, vuruşmayı kabûl etmedi. Âmid'i bırakıp güneydoğuya, Mardin'e çekildi. Âmid, Osmanlılar'ın yeni bir eyâletinin, «Diyâr-ı Bekr Eyâleti»'nin merkezi oldu. İlk beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmed Paşa tâyin edildi ki, Güneydoğu Anadolu'nun gerçek fâtihidir.

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Koçhisar Zaferi (4 Mayıs 1516)

Güneydoğu Anadolu'da son Safevî mukavemet ve teşebbüsü, Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın 4 mayıs 1516'-daki zaferi ile kırıldı. Meydan muhârebesi, Mardin'in, 15 km. güneybatısındaki Koçhisar (Eski Koçhisar)'da geçti. Safevî ordusu, Şâh İsmâil'in eniştesi, büyük Türkmen beylerinden Ustaclu (Ustaclı) Kara Hân'ın idâresinde idi. Bıyıklı Mehmed Paşa, Âmid'e girdikten sonra, İdrîs-i Bidlîsî'yi Istanbul'a gönderip yardım istemişti. Şâdî Paşa, Amasya'ya çekilmişti (o sırada «Rûm Eyâleti» denen Orta Anadolu'nun doğu parçasının merkezi henüz Sıvas değil, Amasya idi). Yavuz, Karaman beylerbeyisi Husrev Paşa'yı gönderdi. Husrev Paşa, Mardin'e gelmeden, Harput'u Safevîlerden aldı. Harput, vaktiyle Dulkadır idâresinde olan mühim bir şehirdi (Elâzığ şehri o zamanlar mevcut değildi).

Koçhisar'da Mehmed Paşa, Safevîler'i tamamen imhâ etmiştir. Kara Hân, Osmanlı tüfek ateşiyle vurulup ölmüştür. Kara Hân'ın kardeşi Süleyman Hân, Mardin kalesinde 7 nisan 1517'ye kadar mukavemet etmekle beraber, Mardin şehri, Osmanlılar'da kalmıştır. Mardin kalesinin de bir yıl kadar sonra düşmesi ile, Safevîler, Güneydoğu Anadolu'dan atılmışlardır. Koçhisar zaferi üzerine bu çevredeki bütün Safevî kaleleri teslim alınmıştır. Bunların en mühimlerinden biri Birecik (Bîrecik) olup, Fırat'ın doğu kıyısında ehemmiyetli bir ticaret merkezi idi. Fırat'ın kardeşi tarafı, yani batısı (Ayntab çevresi) Osmanlılar'ın idi. Bu vazıyete göre Osmanlılar, Memlûkler'in Anadolu topraklarını batı ve kuzeyden olduğu gibi, doğudan da çepeçevre sarmışlardı. Urfa ve Siirt de Osmanlılar'a geçmiştir.

Bu arada Mardin ile Siirt arasındaki Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) Eyyûbî Melikliği de, Osmanlı toprağı olmuştur. Yavuz, Salâhaddin Eyyûbî'nin büyük hâtırasına saygı göstererek, bu minik krallığı ilga etmemiş, Eyyûbî hânedânını daha bir zaman için saltanattan mahrum etmemiştir. Bu Türk kültürü te'sirindeki Arap Melikliği, daha önce Safevîler'i, ondan önce de Akkoyunlular'ı metbû tanıyordu. Bıyıklı Mehmed Paşa, Mezopotamya'ya iyice inmiştir. Batıda Fırat'a, Memlûk topraklarına kadar dayanmış, bu arada, Kuzeydoğu Suriye'yi, merkezi Rakka olmak üzere, ele geçirmiştir. Bu sıralarda Yavuz, Mısır sefer-i hümâyûnu'na çıkmış bulunuyordu.

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın bu muvaffakıyetleri, yalnız Safevîler için değil, Memlûkler için de çok korkutucu olmuştur. Artık Yakın Doğu'da muvazene, Osmanlılar lehine kökünden bozulmuş

oluyordu. Memlûk kudreti, bu muvazeneyi mûtedilleştirmeye muktedir değildi. Zâten bunu düşünecek vakti de olmadı.

Yavuz'un Vezîr-i Âzamları ve Şeyhulislâmı

Yavuz, 28 ekim 1514'te Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı azletti. Yerine Dukagin-zâde Ahmed Paşa'yı getirdi. Ancak onu da 4 mart 1515'te —Koca Mustafa Paşa gibi— idam ettirdi. Dukagin-zâde Dâmâd Ahmed Paşa bu sûretle bir yıl bile iktidarda kalamadı. Yerine tekrar Hersek-zâde tâyin olundu. Bu, Hersek-zâde'nin 5. ve sonuncu sadâretidir. 26 nisan 1516'da azledildi. Son sadâreti 1 yıl, 1 ay, 23 gündür. II. Bâyezid ve Yavuz devirlerindeki 5 sadâretinin yekûnu 8 yıla yakındır. Yerine Sinan Paşa getirildi. 22 ocak 1517'de Rîddânîye'de şehîd oluncaya kadar 8 ay, 26 gün iktidarda kaldı. Yûnus Paşa, vezîr-i âzam oldu. O da 13 eylûl 1517'de idam edildi. Sadâreti 7 ay, 22 gündür. Yerine Pîrî Mehmed Paşa tâyin olundu ki, Yavuz'un son vezîr-i âzamı olan büyük devlet adamıdır. Kendisinden Kaanûnî devrinin başlarında uzun boylu bahsedilecektir.

Yavuz'un tek şeyhulislâmı ise, Zenbilli Ali Efendi olmuştur. Babası devrinden kalmış, Yavuz'un ölümünden sonra Kaanûnî zamanında da vefatına kadar makamını muhafaza etmiştir. Zira o zamanlar şeyhulislâmlık, kaydıhayat şartıyla idi. Meşîhat makamında bulunanlar, padişaha serbestçe hüküm verebilmeleri için, azlolunamazlardı. Nitekim Ali Efendi, Yavuz gibi nüfuz edilemez bir şahsiyetin, birçok müfrit hareketlerini önlemiş, hattâ padişaha sert cevaplar bile vermiştir. Yavuz, çok kızmakla berâber, kanunu bozmamış ve Ali Efendi'yi makamında bırakmıştır.

IX

YAVUZ ve MISIR -MERC-İ DÂBIK ve RİDÂNİYE- HALÎFELİĞİN ABBÂSÎLER'DEN OSMANOĞULLARI'NA GEÇMESİ (1516 - 1520)

2. Sefer-i Hümâyûn: Mısır Seferi (1516 - 1518)

YAVUZ Sultan Selim, 5 haziran 1516'da, 2. sefer-i hümâyûna çıkmak üzere, Topkapı Sarayı'ndan Üsküdar'daki ordugâha, otağ-ı hümâyûnuna geçti. Sefer, Mısır - Suriye Türk - Memlûk imparatorluğuna karşı idi. Bu, bir Osmanlı hükümdarının Mısır-Suriye'ye karşı çıktığı ilk ve son seferi teşkîl eder. Bu sefer Istanbul'da saltanat nâibi olarak Velîahd-Şehzâde Süleyman değil, Yavuz'un pek sevdiği ve takdîr ettiği 3. vezir Pîrî Mehmed Paşa bırakılmıştır. Velîahd-Şehzâde Süleyman, Edirne'ye, eski vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa da Bursa'ya «taht muhâfızı» tâyîn edilmişlerdir. Vezîr-i âzam Sinan Paşa, Yavuz'dan 38 gün önce Istanbul'dan hareket etmiş, Kayseri'ye gitmiş, buradaki 40.000 kişilik ordunun başına geçmiştir. Yavuz, 4 haziranda, yâni sefere çıkmadan 1 gün önce, Memlûkler'e elçiler göndererek, seferin Safevîler üzerine ve İran'ı fethetmek maksadiyle olduğunu bildirmiştir. Yavuz'un elçileri, Rumeli kazaskeri Zeyrek-zâde Rükneddin Efendi ile Karaca Ahmed Paşa, yâni yüksek makam sâhiblerinden iki şahıstı. Bu sûretle Memlûkler uyutulmak istenmiştir ki, modern harb tekniğine tamamen uygundur. Timur da böyle hareket ederek büyük muvaffakıyetler kazanmıştı. Bununla beraber Memlûkler, uyumuyorlardı. Sultan Kansu, daha 18 mayısta Kahire'den hareket ederek Suriye'ye gelmişti. Yanında Halîfe III. Mütevekkil ile 4 Sünnî mezhebin kaadî'l-kuzât'ı da bulunuyordu. Memlûkler, Osmanlılar'la harb çıkarmamaya âzamî gayret göstermekle berâber, imparatorluklarını şiddetle savunmaya kararlı idiler. Bu sıralarda Memlûk Sultanlığı, Türkiye ve İran'dan sonra dünyanın 3. büyük ve güclü devleti vaziyetinde idi. Eğer Yavuz gerçekten

İran'a teveccüh ederse, Sultan Kansu da Kahire'ye dönecek, aksi hâlde Osmanlılar'ı Suriye'ye sokmamaya çalışacaktı. Memlûkler, Suriye'yi mâzide İlhanlılar'a ve Timur'a karşı başarı ile savunmuşlardı. Mısır ise, mahfuz bir ülke idi. Cihanı fetheden Cengizliler ve Timur bile bu memlekete ayak basamamıştı.

23 temmuzda Maraş ile Malatya arasında Elbistan'da, Yavuz'un kuvvetleri ile Sinan Paşa'nın 40.000 kişilik kuvveti birleşmiştir. Burası öyle bir yerdi ki, buradan atılacak birkaç adım, seferin Mısır'a karşı mı, İran'a karşı mı olduğunu, dünyaya gösterecekti. Ya doğuya İran üzerine, ya güneye Mısır üzerine gidilecekti. Temmuzun son haftası, Kahire'de büyük heyecan içinde geçtiği gibi, Tebrîz'de de panik başlamıştı. Zira ikinci bir sefer-i hümâyûn ile Yavuz, Safevîler'i artık haritadan silebilirdi. Mısır'da halk, temmuzda hâlâ Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Safevîler'den yaptığı fütuhatı sevinçle karşılıyor, şenlikler yapıyordu. 27 temmuzda Yavuz, Osmanlı-Memlûk sınırını geçmiş, 28 temmuzda Malatya yakınlarına gelmiştir. Artık bu tarihî günde, seferin Memlûkler üzerine olduğu belli olmuştur. 30 temmuzda Tohma Suyu'nun güney kıyısında, Malatya'nın az kuzeyinde Yavuz, harb dîvânını toplamıştır. 3 ağustosta Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa da Orduy-ı Hümâyûn'a katılmıştır. Mehmed Paşa'nın istihbâratına göre, Sultan Kansu, Şâh İsmail'e berâberce Osmanlılar'a karşı harb açılmasını, aksi takdirde Osmanoğlu'nun ikisini teker teker yakalayıp helâk edeceğini bildirmiştir. Ancak, Çaldıran'da korkunç şekilde ezilen Şah İsmail, bütün arzusuna rağmen bu teklifi kabûl edememiştir. 18 ağustosta Osmanlılar, Besni yakınlarına gelmiştir. Besni, Yavuz'a teslim olmuştur. Memlûkler'in Anadoludaki ülkelerinin umumî valisi olan ve Ayntab'da (Gaziantep) oturan Yûnus Bey de, 18 ağustos günü Osmanlı ordugâhına gelip Yavuz'un huzûruna çıkmış, Ayntab'ın anahtarlarını Büyük Türk Hâkanı'na sunmuştur. Çukurova'daki Memlûkler'e tâbî Ramazanoğulları, bunu daha 27 temmuzda yapmışlardı.

Ramazânoğulları Beyliği'nin İlhâkı (27 Temmuz 1516)

Ramazanoğlu Mahmud Bey, 1514 sonunda Osmanlılar'a itaat etmiş ve daha 1515 yazının sonunda Istanbul'a gelmiş, Osmanlı hizmetine girdiğini, Yavuz'a bildirmişti. Yavuz, Çukurova'da, Adana merkez olmak üzere, Ramazanoğulları'nı sancakbeyliği ile bırakmıştır. Ramazanoğlu Mahmud Bey, Yavuz, Mısır seferine çıkarken, Osmanlı ordusunda idi. 27 temmuzda Adana'dan gelen Ramazan birlikleri, beylerinin emri altında, Osmanlılar'a katılmış-

lardır. Bu hâdiseler, Çaldıran'dan, yıllarca Yakın Doğu'ya kan kusturan Şâh İsmail ezildikten sonra, Osmanlılar'ın muazzam bir prestij kazandıklarını göstermektedir. II. Bâyezid devrinde Adana, Tarsus ve çevresi bir iki kere muvakkaten işgal edilmişse de, şimdiye kadar Ramazan Beyliği, Memlûkler'den ayrılmamıştı.

Mahmud Bey, Istanbul'a gidip Osmanlı hizmetine girince, Memlûkler, onun tahttan düştüğünü ilân etmişler ve yerine Selim Bey'i Adana tahtına oturtmuşlardı. Selim Bey, Mahmud Bey' in babasının amcasının torunu idi. 1516'da Yavuz, Selim Bey'i kovmuş ve «sancak=vilâyet» yaptığı Adana'yı, tekrar Mahmud Bey'e vermiştir. Bu şûretle Mahmud Bey, 2 kerede 5 yıl Adana tahtında kalmıştır. Mahmud Bey, Mısır seferinde Ramazan Türkmenleri ile berâber bulunmuş ve Rîddânîye'de şehîd düşmüştür. Yavuz, onun 5 oğlundan büyüğü olan Kubâd Bey'i (Paşa) Adana sancakbeyi yapmıştır. 1520'de Kubâd Bey, Adana'dan alınıp Rumeli'nde bir sancağa tâyin edilmiştir (1559'da beylerbeyi olarak 84 yaşlarında ölmüştür). Rumeli'ne gönderilince yerine Adana'ya kardeşi Pîrî Mehmed Paşa tâyin edilmiştir (Yavuz'un aynı addaki meşhur vezîr-i âzamı ile karıştırmamalıdır). Pîrî Mehmed Bey (sonra Paşa), 48 yıl, Adana sancakbeyi olmuş, 1586'da 90 yaşlarında ölmüştür. Türkçe ve Farsça'da şâirdi. Ancak bu arada birçok beylerbeyiliklerde bulunduğu için, yerine Adana'da nâip olarak kardeşlerini ve oğullarını bırakmıştır. Kardeşleri Dâvud, Korkut ve Mahmud Beyler, hep Osmanlı sancakbeyidir (tümgeneral). Ramazanoğulları, Pîrî Mehmed ve Kubâd Paşalar'dan yürümüştür. 1608'e kadar Adana sancağına Ramazanoğulları tâyininde devam edilmiştir. Bu sûretle Dulkadır Beyliği'nden sonra Ramazan Beyliği de Anadolu Türk birliğine katılıp eritilmiştir. Böylece Türkiye'de I. İmparatorluk enkazı üzerinde kurulan Türk Beylikleri'nin sonuncusu, en geç teşekkül eden (1352) Ramazanoğulları olmuştur.

Merc-i Dâbık Zaferi (24 Ağustos 1516)

Yavuz, ikinci dev meydan muhârebesini, Çaldıran'dan tam 2 yıl sonra kazanmıştır (Çaldıran : 23 ağustos 1514). Sultan Kansu, Osmanlı kuvvetlerini Haleb şehrine pek yakın Dâbık Ovası'nda (Farsça : Merc-i Dâbık, Arapça : Mercu'd-Dâbık) karşılamıştır. Mısır seferinde ve bu meydan muhârebesinde istihkâm subayı olarak bulunan büyük bilgin Matrakçı Nasûh, *Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab* adlı tek nüshası Istanbul'da Nûrosmâniye Kütüphanesi'nde (no. 4.087) bulunan eserinde (v. 19a-20-a), bize çok de-

ğerli ve orijinal malûmat vermektedir. Bu kaynağın diğer kaynaklarla karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre, Osmanlı ordusunun kuruluşu şöyle idi :

Orduda 300 top vardı. Sağ kanada Vezîr-i âzam Sinan Paşa kumanda ediyordu. Bu cenahtaki başlıca kumandanlar Anadolu beylerbeyi Sultan-zâde Zeynel Paşa (Han/Mirza), Karaman beylerbeyi Husrev Paşa, Dulkadır beylerbeyi Şehsuvâroğlu Ali Paşa (Bey/Han), Ramazanoğlu Mahmud Bey idi. Zeynel Paşa, Akkoyunlu imparatoru Sultan-zâde Dâmâd Sultan Ahmed Göde ile II. Bâyezid'in kızı Ayn-i Şâh Sultan'ın oğludur. Bir zamanlar İran imparatorluk velîahdi de olmuş, 1504'te İran tahtına hak da iddia etmiştir. Zeynel Paşa'nın nesli, Elbistan'da yerleşmişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed, Zeynel Paşa'nın hem annesinin büyük-babası, hem de babasının —ana tarafından— büyük-babası olmaktadır. Şöyle ki : ana tarafından büyük-babası II. Bâyezid, Fâtih'in oğlu olduğu gibi, babası Sultan Ahmed Göde de, Fâtih'in kızı Gevher-Han Sultan ile Uzun-Hasan'ın oğlu Dâmâd Uğurlu Mehmed Paşa'nın (Han/Bey/Mirza) oğludur.— Şehsuvâroğlu Ali Paşa da —yukarılarda görüldüğü üzere— Dulkadır prensi ve Yavuz'un annesinin amca oğlu, yâni Yavuz'un ikinci derecede dayısıdır.

Osmanlı sol kanadına Vezir Yûnus Paşa kumanda ediyordu ki, sonradan vezîr-i âzam olmuştur. Bu kanattaki başlıca kumandanlar Rumeli beylerbeyi Yusuf Paşa, Rûm (Amasya) beylerbeyi Sultan-zâde Dâmâd İsfendiyâroğlu Mehmed Paşa (Han), Diyâr-ı Bekr beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa, Yavuz'un kayınpederi Kırım hânı Mengli Giray'ın 2 oğlu, Saâdet ve Mübârek Giraylar idi. İsfendiyâroğlu Sultan-zâde Dâmâd Mehmed Paşa, Fâtih'in hem dayısının, hem halasının oğlu olan son İsfendiyâr prensi Kızıl-Ahmed Paşa'nın büyük oğludur. II. Bâyezid'in bir kızı ile evli olduğundan, Yavuz'un aynı zamanda eniştesi idi.— Saâdet Giray, 1524 mayısından 1532 mayısına kadar 8 yıl Kırım hânı olacak olan prenstir. Kardeşi Mübârek Giray ise, bu Mısır seferinde şehîd düşecektir. Kırım Hanları, Mengli Giray'ın 9 oğlu içinde bu Mübârek Giray'dan yürümüşlerdir. Moskova Fâtihi Taht-Alan I. Devlet Giray Han Gazi (1551-1577), Mübârek Giray'ın tek oğludur ki, Kırım Hanları, bir kuşak sonra, Devlet Giray'dan yürümüştür. Bu sefere katılan bu 2 kardeş Giray, Yavuz'un kayınbiraderleri ve müstakbel Kaanûnî Sultan Süleyman'ın dayılarıdır.

Yavuz Sultan Selim, Yeniçeriler ve Azablar (hafif piyade) ile merkezdedir.

Memlûk merkezinde Sultan Kansu bulunmaktadır. Sağ kanada Suriye (Şam) nâib-i saltanası Şaybek, sol kanada da Kuzey

Suriye (Haleb) nâib-i saltanası Hayrbey kumanda ediyordu («nâib-i saltana», Memlûk umumî valilerine verilen ad olup, salâhiyetleri, Osmanlı beylerbeyilerinden biraz daha fazla idi; protokol sırasiyle Mısır, Suriye ve Haleb nâib-i saltanaları gelirdi).

Yavuz, Merc-i Dâbık'ta, Osmanlı sağ ve sol kanatlarını birbirleriyle birleştirmek sûretiyle çenberi kapatmış, Memlûk ordusunu imha eylemiştir. Osmanlılar tahminen 60.000, Memlûkler ise 80.000 kişi idiler. Muhârebenin kazanılmasına başlıca sebepler, Yavuz'un dâhîce kumandası ve Osmanlı ateşli silâhlarının kıyas kabûl etmek üstünlüğü idi. Memlûkler, Türk veya Türk'leşmiş Çerkesler'den müteşekkil olup, Arap birlikleri çok azdı ve birkaç Bedevî alayından ibaretti (Arap köylüsünde, «fellâh»da döğüşmek kaabiliyeti olmadığı, bu kaabiliyetini 2.000 yıl önce kaybettiği malûmdur). İkindi yaklaştığı zaman, Osmanlılar kesin neticeyi almış bulunuyorlardı. Şu halde vuruşma, en çok 8 saat sürmüştür. Bu 8 saat için, her iki Türk imparatorluğu, yıllarca birbirleri karşısına gelecekleri ânı kollamışlardır. Sultan Kansu ve sağ kanat kumandanı Suriye nâib-i saltanası Şaybek (Sibey), maktul düşmüşlerdir.

Melikü'l-Eşref Sultan Seyfüddin Kansûhü'l-Guurî min-Baybardî, 66 yaşlarında bulunuyordu. Değerli bir hükümdâr idi. Türkçe, Arapça ve Farsça'da şâir, Arapça'da müellif ve tefsir bilgini idi. II. Kansu'nun oğlu Mehmed Bey'i Yavuz, 1518'de Istanbul'a yollamıştır. II. Kansu'nun yerine bu oğlu değil, yeğeni II. Tumanbay, sultan seçilmiştir (Memlûkler'de imparatorun seçimle iktidara geldiği malûmdur).

Merc-i Dâbık'da Sultan Kansu'nun çadırı da ele geçirilmiştir. Bu çadırda 7,5 milyar TL. değerinde altın ve 750 milyon TL. değerinde gümüş para, yâni ordu hazinesi, Osmanlılar'ın eline geçmiştir (Hammer, IV, 278).

Memlûk ordusunun sol kanat kumandanı Haleb nâib-i saltanası Hayrbey bir müddet sonra, Osmanlılar'a esir düşmüş ve Osmanlı hizmetine girmiştir. Fakat esirlerin en kıymetlisi, Abbâsîler'den İslâm halîfesi III. Mütevekkil'dir.

Memlûk İmparatorluğu, kuruluşundan beri, târihi boyunca böyle bir meydan muhârebesi kaybetmemiş ve hiçbir hükümdarını muhârebe meydanında bırakmamıştır. Moğollar, İlhanlılar, Timur bile Memlûkler'i böylesine bir mağlûbiyete uğratamamışlardır. Bu bozgundan sonra Mısır'ı değilse bile, Suriye, Lübnan, Filistin, hattâ Hicaz'ı Osmanlılar'ın eline düşmekten koruyabilecek hiçbir kuvvet kalmamıştır.

Yavuz Sultan Selîm'in Haleb'e Girmesi (28 Ağustos 1516)

Zaferden 4 gün sonra Yavuz, 28 ağustos sabahı, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden olan Haleb'e girdi. Haleb'deki Memlûk devlet hazinesinde bulunan 8 milyar TL. değerindeki altın para ile son derece değerli birtakım eşya, Hazîne-i Hümâyûn'a alındı (Hammer, IV, 279). Haleb'in nüfusu, Istanbul'unkine yakındı. Yakın Doğu'nun pek işlek bir ticaret merkezi idi.

Haleb, Kuzey Suriye beylerbeyiliğinin merkezi yapıldı ve Karaca Paca, ilk Haleb beylerbeyisi oldu. Çömlekçi-zâde Kemal Çelebî, Haleb kadılığına tâyin edildi. Yavuz, Haleb'de 18 gün kaldı ve 15 eylûlde şehri terketti. Bu zaman zarfında, İslâm Halîfeliği'nin Abbâsîler'den Osmanoğulları'na devredilmesi gibi bütün İslâm tarihi bakımından çok mühim bir hâdise cereyan etti.

İslâm Halîfeiiği Abbâsîler'den Osmanoğulları'na Geçiyor (29 Ağustos 1516)

Halîfelik, yâni dünyadaki bütün Sünnî Müslümanlar'ın rûhânî reisliği makamı, 750 tarihinden, yâni 766 yıldan beri Abbâsî Hânedânı'nda idi. Peygamber'in amcalarından Abbas'tan indiği için «Abbâsî» denen bu hânedân, 1258'e kadar Bağdad'da, o tarihten sonra da Kahire'de devam etmişti. Şu farkla ki, Kahiredeki Abbâsî Halifeleri, Istanbul Patrikleri'ne benzetilebilir. Papaya benzemezler. Çünki devletleri yoktu. Bağdad'daki gibi aynı zamanda devlet başkanı olarak saltanat sürmüyorlardı. Bu mukayesemiz, yalnız bu bakımdandır. Yoksa İslâm dininde Halîfe'nin, Papa'nın ve Patrik'in olduğu gibi geniş ve vicdanların derinliğine kadar inen hiçbir salâhiyetleri olmadığı, kendiliklerinden dinî mes'eleleri tefsîr dahi edemedikleri malûmdur. Halîfe, sâdece Peygamber'in halefi ve İslâm birliğinin, kardeşliğinin bir senbolünden ibârettir.

Memlûkler, Halîfe'yi ve Mukaddes Şehirler'i (Mekke, Medîne ve Kudüs) ellerinde tutmakla, İslâm dünyasına karşı üstünlük iddia edegelmişlerdi. Kudüs, aynı zamanda Hıristiyan dininin de en mukaddes şehri olduğundan, Memlûkler, Hıristiyan hacılarından da faydalanıyorlardı. Dünyadaki 4 Ortodoks Patrikliği'nden 3'ü de, Memlûk topraklarında, İskenderiye, Kudüs ve Antakya'da idiler ve bunlar, Istanbul'daki Cihan Patriki'nin üstünlüğünü tanıyorlardı (daha Moskova'daki 5. patriklik kurulmamıştı). Şimdi bütün bu mânevî üstünlükler, Türkiye'ye, Osmanoğulları'na geçiyordu.

Yavuz'un Mısır seferi esâsen bir bakıma «İslâm Birliği» projesini gerçekleştirmek amacını güdüyordu. Türkiye çapında devleşen bir devlet, artık şu veya bu devletin, mânevî sahada da olsa, şu veya bu türlü üstünlüğünü çekemezdi. Esâsen İran'ın Şîîlik propagandası gibi yıkıcı mâhiyette olmamakla berâber, Mısır'ın hilâfet (halifelik) propagandası da Türkiye'yi tehdit ediyordu.

Yavuz, Mısır'dan dönerken, son Abbâsî halifesi III. el-Mütevekkil'ala'llaah'ı, amca oğulları Ebû-Bekr ve Ahmed, Mısır Şâfîî kaadî'l-kuzâtı ve daha birtakım yüksek şahsiyetler ile berâber, Istanbul'a getirmiştir (İbnü İyâs, III, 19-20). Halîfe'ye ancak Kaanûnî Sultan Süleyman, 1521'de Kahire'ye dönmek müsaadesini vermiştir (İbnü İyâs, III, 926 vekaayii). Bu sûretle III. Mütevekkil, 3 yıl Istanbul'da yaşamıştır. Kahire'ye döndükten sonra daha 22 yıl hayatta kalmış ve 1543'te burada ölmüştür. III. Mütevekkil, 1509'da henüz hayatta olduğu halde makamından indirilen babası Müstemsik'in yerine halîfe olmuştur. 7 yıl bu makamda kalmıştır. Yavuz, Haleb'e girdiğinin ertesi cuma günü kendisini halîfe ilân ettiği hâlde, Mısır, bunu tanımamış ve Osmanlılar'ın elinde esir bulunan III. Mütevekkil'i tanımakta devam etmiştir. Kahire'de bulunan III. Mütevekkil'in babası ve selefi Müstemsik, oğluna vekil ilân edilmiştir. Yavuz, ertesi yıl Kahire'yi de alınca, Müstemsik, bu vekâletten düşmüştür. Müstemsik ihtiyar olduğu için Yavuz, onu Istanbul'a getirmemiştir. III. Mütevekkil'in oğulları olmuşsa da, sonradan Abbâsî hânedânı kesilmiştir. III. Mütevekkil, Halîfeler'in 72.'si, Abbâsîler'den gelenleri 54.'sü ve Kahire'deki Abbâsî Halîfeleri'nin de 17.'sidir. Şu halde Yavuz Sultan Selim, Hazret-i Peygamber'in 73. halîfesi olmuştur. Ondan sonra Osmanlı imparatoru olan Türk Hâkanları'nın hepsi, aynı zamanda İslâm Halîfeleri'dirler.

III. Mütevekkil, Tuğrul Bey'in himâyesine aldığı ve ruhânî lider derekesine düşürdüğü Kaaim'in 15., Hârûnu'r-Reşîd'in 23., 2. Abbâsî halîfesi ve Bağdad şehrinin kurucusu Mansûr'un 21. Peygamber'in amcası Abbâs'ın 29., Peygamber'in büyük-babası Abdulmuttalib'in 30. kuşaktan torunudur.

Bir rivâyete göre III. Mütevekkil, Yavuz'la Istanbul'a döndükten sonra, Ayasofya Camii'nde yapılan bir merâsimle hılâfeti Osmanoğulları'na devretmiştir. Fakat Yavuz'un Haleb'deki ilk cuma namazında, 29 ağustos 1516 günü öğle vakti halîfe ilân edildiği muhakkaktır. Fakat Ayasofya'da da (ki protokolde Osmanlı câmilerinin birincisi sayılırdı) bir merâsim yapılmış olabilir. Bu rivâyete göre Ayasofya ve Eyyûb-Sultan Câmileri'nde yapılmış olan merâsimde III. Mütevekkil, Yavuz'a kılıç kuşatıp hil'at giy-

dirmiştir. Halîfe ile berâber Mısır'dan getirilen Ezher Üniversitesi'nin ulemâsı ile Istanbul'da ulemâ bir meclis akdetmişler ve İslâm dininin yüksek menfaatleri nâmına, halîfeliğin Osmanoğulları'na devrini kararlaştırmışlardır. Bu sûretle İslâm dininin başkanlığı, Osmanoğulları'na geçmiştir.

Haleb Büyük Câmii'ndeki cuma namazında hatîb, hutbeyi Yavuz'un adına okumuş, Halîfe'nin adını zikretmiyerek, Yavuz'u —halîfelere mahsus— «Hâkimu'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn = Mekke ile Medîne'nin Hâkimi» diye anmıştır. Yavuz müdahale edip, «Hâkim» kelimesini «hâdim = hizmetkâr» şeklinde düzeltmiştir. 9 asırlık İslâm dininde bir inkılâp mâhiyetinde olan böyle bir şeyi hatîb efendinin Yavuz'dan önceden emir almaksızın kendiliğinden yapmış olması düşünülemez. Fakat Yavuz, ihtimal o anda gelen dinî bir heyecan ve tevâzû ile «Hâkim» kelimesini «Hâdim»e çevirmiştir. 1516'ya kadar «Hâkimu'l-Haremeyn» diye anılan Halîfeler, bu tarihten sonra Yavuz'un düzelttiği gibi, «Hâdimu'l-Haremeyn» şeklinde İslâm dünyasının câmilerinde cuma hutbelerinde zikredilmişlerdir. Halîfe olmanın heyecanı içinde Yavuz, gözyaşlarını tutamamış, Peygamber'in meşrû halefi olmanın sevinciyle ağlamış ve oturduğu yerdeki seccâdeyi kaldırarak alnını câmiin mermer zeminine değdirmek sûretiyle şükran secdesine kapanmıştır. Bu dindarlık ve tevazu, cemaati heyecanlandırmış ve elektriklemiştir. Bundan sonra Yavuz, hutbenin bitişinde, sırtındaki 3.800.000 TL. değerindeki kafdanını çıkarıp Hatîb Efendi'ye giydirmiştir (Hammer, IV, 280).

Daha sonra Kahire'de ve Mekke'de bulunan Emânât-ı Mukaddese'nin de Istanbul'a Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerîf Dairesi'ne nakli ve Kudüs, Mekke ve Medîne şehirlerinin Türkiye'ye geçmesi ile, Yavuz'un halîfelik sıfatı tamamlanmıştır.

Suriye, Lübnan ve Filistin'in Fethi (19 Eylûl 1516-2 Ocak 1517)

Yavuz, Haleb'den hızla güneye indi. Şimdiye kadar hiçbir Osmanlı hükümdarı bu kadar güneye inmemişti. 19 eylûlde Hamâ, 21 eylûlde Hums alındı. Buralarda hiçbir Memlûk mukavemeti olmadı. Merc-i Dâbık darbesinden sonra Osmanlılar, Suriye ve Filistin'i olgun meyva gibi topladılar. Hamâ sancakbeyiliğine Güzelce Kasım Bey, Hums'a Ihtıman-Oğlu tâyin edildiler (Güzelce Kasım Bey, Kaanûnî devrinde Mısır beylerbeyisi ve vezir olmuştur, Istanbul'daki «Kasımpaşa» semti, onun adını taşır).

Vezir Yûnus Paşa, Hamâ'da iken, Haleb nâib-i saltanası olup Merc-i Dâbık'ta sol kanat kumandanı iken kaçan Hayrbey, bir miktar askerle civarda dolaşıyordu. Yûnus Paşa, kendisini dostça dâvet etti. Hayrbey, bu dâveti kabûl etti ve Osmanlı hizmetine girdi (*Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab*, v. 23a) (Filistin'in güneyinde, Gazze'nin güneybatısında, Gazze ile Refah arasındaki Hân-Yûnus kasabası, adını bu seferde bu Vezîr-i âzam Yûnus Paşa'dan almıştır).

Yavuz, 27 eylûlde Şam'a geldi. Emevîler'in bu tarihî başkentinde 15 aralığa kadar 2 ay, 18 gün kaldı. Salâhaddin Eyyûbî'nin türbesini ve sâir târihî yerleri gezdi. Mısır seferinin bütün hazırlıklarını burada gördü. Suriye'yi nizâma koydu. 3 ekimde Şam câmilerinde de cuma hutbesi halîfe ve hükümdar olarak Yavuz'un adına okundu. Yavuz, Emevî Câmii'ndeki merâsimde bulundu. Yavuz, Şam'da iken Osmanlı ordusu Filistin'i fethetti. Lübnan kendiliğinden inkıyat etti. Fethedilen topraklarda 2 eyâlet (beylerbeyilik) kuruldu. Haleb ve Şam, merkez oldu. Sancak teşkilâtı yapıldı. Kudüs sancakbeyliğine Evrenos-zâde İskender Bey, Gazze sancakbeyliğine Uzguroğlu Îsâ Paşa-zâde Mehmed Bey tâyin edildi (*Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab*, 26a). Bu sûretle Kudüs sancağı, Orta Filistin'i, Gazze sancağı Güney Filistin'i içine alıyordu. Safed de bir sancak merkezi oldu ki, burası, Kuzey Filistin topraklarını ihtiva ediyordu. Kudüs ile Gazze'ye namlı akıncı kumandanlarının tâyini, istikbâli görenler için, Mısır fethinin bir an meselesi olduğunu belli ediyordu. Gazze'yi bizzat Îsâ Paşa-zâde Mehmed Bey fethetmiştir. Henüz Filistin ile Sînâ yarımadası arasında büyük Memlûk kuvvetleri bulunuyordu.

Yavuz, Şam'da iken büyük mutasavvıf Muhyiddin Arabî (İbnu'l-Arabî)'nin mezarına muhteşem bir türbe yapılmasını da emretti ki, bugünki türbe, budur.

15 aralıkta Yavuz, Şam'dan ayrıldı. Çölü geçmek üzere, binlerce deve ve büyük miktarda içecek su hazırlanmıştı.

Hân-Yûnus Meydan Muharebesi (21 Aralık 1516)

Cânberdi (Türkiye Türkçe'si ile : Canverdi) Gazâlî'nin kumandasındaki 10.000 kişilik bir Memlûk kuvveti, Filistin ile Sina arasında dolaşıyordu. Vazifesi, Osmanlılar'ın çölü geçmesine engel olmaktı. Bu kuvveti yok etmek ve yolu açmak için Yavuz, 1 aralıkta Vezîr-i âzam Sinan Paşa'yı Şam'dan Gazze'ye göndermişti. Sinan Paşa'nın 5.000 tımarlı sipahisi, Îsâ Paşa-zâde'nin 2.000 sipahisi ile birleşti. Osmanlı kuvvetlerinin bir de topçu taburu

vardı. Gazze'nin az güney-batısında Vezir Yûnus Paşa'nın adını taşıyan Hân-Yûnus kasabası civarında Osmanlılar ile Memlûkler karşılaştılar. Sinan Paşa, 9.000 Memlûk'ü öldürmek veya esir etmek sûretiyle ikindiye kadar çok çetin geçen meydan muhârebesini kazandı. Trablusgarb, yâni Lübnan umumî valisi olan Cânberdi Gazâlî, 1.000 atlısı ile perîşan bir halde Mısır'a kaçtı. Bu vuruşmada Osmanlı sağ kanadına Teke (Antalya) sancakbeyi Ferhâd Bey, sol kanadına Gazze sancakbeyi Mehmed Bey kumanda etmişlerdir. Artık Süveyş Berzahı'na kadar Asya'da Memlûk askeri kalmamış, Memlûk imparatorluğu, Afrika'ya atılmış ve tıkılmıştı.

30 aralıkta Yavuz, Kudüs'e geldi. 12.000 kandille aydınlatılmış olan Mescid-i Aksâ'da iki rekât hâcet namazı kıldı *(Fetih-Nâme-i Diyâr-ı 'Arab,* 33b). Mukaddes Mahaller'i gezen Yavuz, ertesi gün hareket etti. 2 ocak 1517'de Gazze'ye geldi. Burada Kurban Bayramı tes'îd edildi. Burası Akdeniz'den birkaç km. uzakta küçük bir şehirdi. Mısır'ın kapısı sayılıyordu. Refah'a kadar Osmanlılar, bütün Filistin'i işgal etmiş, Sina yarımadasına, Tîh Çölü'ne dayanmışlardı. Gazze'de Vezîr-i âzam Sinan Paşa ile Yavuz'un kuvvetleri birleşti. Yavuz burada 3 gün kaldı. 6 ocakta doğuda Halîlu'r-Rahmân (İbrânî : Hebron)'a gitti. Burası, Hazret-i İbrahim'in mezarının bulunduğu yerdir. 9 ocakta Osmanlı Ordusu, Gazze ile Hân-Yûnus arasındaki Deyru'l-Belâh'a geldi. Vezir Hüseyin Paşa, Memlûk imparatorluğunun bütün Asya topraklarının fethedildiğini, Sina Çölü'nü tarihte hiçbir cihangirin cebren geçemediğini, ancak Afrika'ya denizden asker çıkartıp Mısır'ın fethinin kaabil olduğunu, binâenaleyh seferin bitmiş sayılacağını söyledi. Yavuz, Hüseyin Paşa'nın derhal başını kestirdi. Ordusunun çoğunluğu, Hüseyin Paşa'nın fikrinde idiler. Fakat padişahın bu hareketi üzerine artık itiraz imkânı kalmamıştı. Ordu, cihangir başkumandanına baş kaldıramazdı.

Yavuz, İlkçağ'dan beri Hiçbir Cihangîr'in Cebren Geçemediği Sînâ Çölü'nü 13 Günde Geçiyor (9-22 Ocak 1517)

Tarihte ancak İran (Pers) imparatoru Kambiz ve ondan 193 yıl sonra Makedonyalı Büyük İskender, Sina yarımadasını cebren geçip Mısır'ı fethetmişlerdir. Bu geçişlerden biri M.Ö. 525'te, ikincisi ise M.Ö. 332'de olmuştur. Ancak Büyük İskender'inki de tam bir geçiş sayılamaz. Çünki kuvvetlerinin büyük kısmını donanmaya bindirip denizden İskenderiye'ye sevketmiştir. Moğollar ve Timur, yâni dünyayı açan cihangirler bile bu geçişi göze alamamışlar, tecrübe bile etmemişlerdir. Ancak 1915'te Birinci Cihan Har-

bi'nde Cemal Paşa, yarımadayı cebren geçip Süveyş Berzahı'na varmışsa da, bu hareket, tekniğin muazzam inkişâfına rağmen, Yavuz'un geçişi ile mukayese edilemez. Çünki muvaffak olamamış, Süveyş'i atlıyamamış, Mısır'ı fethedememiştir. Esâsen Cemal Paşa'nın kolordusu, Yavuz'un geçirdiği kuvvetlerin yanında pek küçük bir birlik mâhiyetinde kalmaktadır. İleride Birinci Cihan Harbi'nde Sina muhârebelerini anlatırken, çevrenin coğrafya şartlarından tafsilâtiyle bahsedeceğiz. Ancak şu kadarını söyliyelim ki, bu çölde hayat yoktur. Akrep, yılan, bit ve sivrisinekler, hayvanlar âlemini teşkil eder ve insanı asla rahat bırakmazlar. Gündüz harâret 40°, bazan daha fazla olduğu gibi, geceleri kışın (yâni Yavuz'un geçtiği mevsimde) sıfıra düşer. Bu ısı farkı, insanı mahveder. Kum o kadar incedir ki, nüfuz etmediği hiçbirşey yoktur. Su ne kadar iyi muhafaza edilirse edilsin, kumla dolar. Kol saatlerinin camlarının kenarlarından saatin içine bile kum zerreciklerinin dolduğunu söylemek, bir fikir verir. Ayakkabı, çölü geçerken kavrulur. Kuma gömülen bir yumurta, birkaç dakika içinde lop yumurta hâline gelir.

Yavuz, Akdeniz kıyılarından fazla uzaklaşmıyarak kuzeyden Sina'yı geçmiştir. Donanmay-ı Hümâyûn, Doğu Akdeniz'de idi ve bu sulara yakındı. Katıyye-Kantara arasında 50 km.'lik yolu Yavuz, bir günde geçmiştir ki, XX. asırda en iyi piyâde birlikleri daha parlak bir yürüyüş yapamazlar. Fakat bâzı günler geçilen mesâfe 18 km.'ye kadar inmiştir. Ortalama günlük yürüyüş 30 km. olmuştur. Yavuz'un 13 günde geçtiği çölü, I. Cihan Harbi'nde Türk ordusu, tekniğin büyük gelişmesine rağmen 11 günde geçebilmiştir.

11 ocakta el-Arîş köyüne varılmıştır. Burası bir Bedevî köyüdür. Sinan Paşa, 6.000 atlı ile önden gidiyordu. Nihâyet Süveyş Berzahı geçildi. Mısır'a gelindi. Hafifçe güneybatıya doğrulan Orduy-ı Hümâyûn, Kahire'ye yaklaştı. 21 ocakta Sinan Paşa, düşmanın askerî konuşu üzerinde Yavuz'a mükemmel bir rapor sundu.

Rîdânîye Zaferi Türkiye'ye Mısır'ı Kazandırdı ve Memlûk İmparatorluğu'na Son Verdi (22 Ocak 1517)

Memlûk imparatorluğunu haritadan silen büyük meydan muhârebesinin geçtiği Rîddânîye, Kahire'nin bir kuzeydoğu banliyösüdür. Tumanbay, Kahire'yi fevkalâde tahkim etmiş ve ordusunu pek güzel hazırlamıştı. Yavuz bozulursa, Osmanlı ordusu Mısır'dan çekilmeye mahkûm olacak ve Sina çöllerinde yok edilecekti. Ondan sonra Suriye'nin geri alınması bile işten değildi. Memlûk

imparatorluğunun umum askerî kuvveti 426.000 kişi idi. Bunun ancak 133.000'i Türk veya Türk'leşmiş Çerkesler'den müteşekkil esas vurucu kuvveti teşkil ediyordu. Geriye kalan 93.000 Arap gönüllüsü, meydan muhârebelerinde işe yaramazdı. 180.000 Türk ve 20.000 Kürt'ten müteşekkil bir de ihtiyat ordusu vardı ki, ihtiyaç hâlinde silâh altına alınan Anadolu ve Kuzey Suriye kuvvetleri idi. Ancak şimdi imparatorluğun bu toprakları Osmanlı işgalinde olduğu için, bunlardan faydalanmaya imkân yoktu (Halîlu'z-Zâhirî, *Zübde Keşfu'l-Memâlik,* P. Ravaisse neşri, Paris, 1894, 104). Bilâkis bu gibi ahvalde Memlûkler'e asker veren Ramazan ve Dulkadır Beylikleri, şimdi Osmanlılar'a katılmışlardı.

Bu sûretle Yavuz, 30° arzına kadar inmişti. Başka hiçbir Osmanlı hükümdarı, bu kadar güneye inmemiştir (Kaanûnî ve IV. Murâd, ancak Bağdad'a kadar gelmişlerdir ki 33°'dedir).

Şartlar, şüphesiz Memlûkler'in lehine idi. Kendi ülkelerinde bulunuyorlar, yüzlerce yıldan beri ellerinde bulundurdukları toprakları savunuyorlardı. Osmanlılar, topoğrafya şartlarına onlar derecesinde vâkıf olamazlardı. Şecaatte Memlûk atlılarının, Osmanlı askerinden aşağı olmadığı malûmdu. Tumanbay da kahraman, kudretli ve genç bir adamdı. Yavuz, bu sıralarda 46,5 yaşında bulunuyordu. Memlûkler'in 200 çakılı topu vardı. Osmanlılar'da olduğu gibi seyyar topları yoktu.

Düşman, Osmanlı topları karşısında âciz kalmıştır. Yavuz, Mısır'ın fethinde ilk defa olarak içi yivli toplar kullanmıştır. Avrupa'da yivli topun ilk defa 1868'de Almanlar tarafından îcad edilip kullanıldığını burada kaydetmek faydalıdır. Yavuz'un yivli topları hâlen Istanbul'da Askerî Müze'dedir. Kezâ ilk defa olarak yeni dökülmüş arka arkaya 5 ve 10 gülle atan Osmanlı topları, Rîddânîye'de kullanılmış ve parlak netice alınmıştır.

Memlûkler, Osmanlılar'ı Âdiliye'de bekliyorlardı. Zira tek açık ve müsâit yol burası idi. Burası aşılamadan Kahire'ye girilemezdi. 200 Memlûk topunun ağzı, Âdiliye'de düşmana doğru çevrilmişti. Ancak bu toplar çakılı idi. Yâni düşman karşıdan gelmedikçe ateşi faydasız olurdu, çünki Osmanlı topları gibi istenen istikamete çevrilemiyorlardı. Sinan Paşa'nın keşfi, düşmanın toplarının çakılı olduğunu ve Âdiliye tahkimatını ortaya çıkarmıştı. Bunun üzerinedir ki Yavuz, Memlûkler'in akıllarından bile geçirmedikleri bir şey yaptı: Âdiliye'ye karşı bir gösteriş taarruzu yapmak üzere birkaç alayı Memlûk mevzilerinin önünde bıraktı. Kendisi, büyük ordusu ile güneye indi. Mukattam Dağı'nı dolaşarak Memlûk mevzilerinin arkasına düştü. Bu manevra bile, Memlûkler için partinin kaybı sayılabilirdi. Zira Tumanbay, müstah-

kem mevziler önünde Türkler'i mahvedercesine yıpratmak hayaline kapılmış, açık sahraya çıkıp bir meydan muhârebesi vermeye yanaşmamıştı. Amcasının Merc-i Dâbık'taki âkıbeti kendisini korkutmuş olacaktır.

Yavuz, Memlûkler'in arkasına düşünce Tumanbay, sahraya çıkıp meydan muhârebesi vermeye mecbur oldu. Memlûk çakılı topçusu, aksi istikamete çakılmış olduğu için, bir tek gülle bile atamadı. Çünki atış istikametinde Osmanlılar değil, çöl bulunuyordu. Yavuz'un manevrası tam bir sürpriz mâhiyetinde olmuş ve düşmanı gafil avlamıştı.

Osmanlı merkezinde Yavuz bulunuyordu. Etrafında piyâde askeri, yâni Yeniçeri ve Azablar vardı. Sağ cenaha Vezîr-i âzam Sinan Paşa kumanda ediyordu. Bu kanatta Anadolu tımarlı sipahileri, yâni Türk atlı tümenleri vardı. Sol kanatta Rumeli tımarlı sipahileri bulunuyordu. Bu kanadın başında 2. Vezir Yûnus Paşa vardı. Sağ kanattaki başlıca kumandanlar, Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa, Dulkadır beylerbeyi Dulkadıroğlu Ali Paşa, Pulur sancakbeyi Akkoyunlu prenslerinden Ferahşâd Bey (b. Korkmaz Bey b. Kör Mehmed Bey b. Kara-Yülük Osman Bey), ve bunun Lübnan sancakbeyi olan kardeşi Mehmed Bey, Osmanlı hizmetindeki eski Memlûk Haleb nâib-i saltanası Hayrbey idi. Sol kanatta Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Kırım prenslerinden Mübârek Giray ve kardeşi Saâdet Giray, Memlûkler'in sâbık Ayntab umumî valisi Yûnus Bey bulunuyordu. Ramazanoğlu ile Kaanûnî'nin dayısı olan Mübârek Giray, şehîd düştüler.

Bizzat Sultan Tumanbay'ın kumanda ettiği ve Kurtbay ile Alanbay'ın katıldığı zırhlı Memlûk ağır süvarisi, Yavuz'u öldürüp işi kökünden halletmek için, Osmanlı merkez kanadına yüklendi. Ancak Osmanlı toplarının karşısında büyük zayiat vererek çekildi. Cânbirdi Gazâlî ise, Osmanlı sağ kanadına taarruz etti. Bu kanadın başındaki Vezîr-i âzam Sinan Paşa şehîd düştü. Bu sûretle Cânbirdi, kendisini Gazze'de (Hân Yûnus'ta) bozan Sinan Paşa'dan intikamını almış oldu. Bu arada Ayntab sancakbeyi Yûnus Bey de şehîd düştü. Bu Osmanlı zayiatı, Memlûkler'in, ümitsizlik içinde, ne kadar büyük cesaretle vuruştuklarını gösterir. Memlûkler, 25.000 ölü verdiler. Bir kısmı esir düştü. Gerisi kaçtı. En mühim Memlûk ricali ölüler arasında idi. Kahire, Osmanlılar'a açılmıştı.

Sultan Tumanbay'ın çadırı ve hazînesi de Osmanlılar'ın eline düştü. Yavuz, geceyi Rîddânîye sahrasında geçirdi. Ertesi gün, başta Vezîr-i âzam Sinan Paşa olmak üzere, Osmanlı şehîdleri-

nin cenâze törenleri yapıldı. Bu törende Yavuz çok müteessir oldu ve ağladı. Sinâneddin Yusuf Paşa'nın yerine, 2. Vezir Yûnus Paşa, iktidara getirildi.

Kahire'nin Fethi (24 Ocak 1517)

24 ocakta Osmanlılar, Kahire'ye girdi. Kahire, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri idi. Chalkondylas'ta (Fransızca tercemesi, I, 80), bu tarihte Kahire'de 500.000 ev olduğu yazılıdır. Şüphesiz bu sayı çok mübalâğalı olmakla berâber, şehrin azameti hakkında aydın bir fikir vermektedir. Asıl Memlûk Hazinesi ve Emânât-ı Mukaddese'nin bir kısmı, Osmanlılar'ın eline geçti. Yavuz, Mısır seferinde alınan ganimetin yalnız altın ve gümüş olanlarını 1.000 deve ile Istanbul'a taşıtmıştır. Bu kafilede, Yavuz'un halîfelik makamındaki selefi III. Mütevekkil de bulunuyordu. Nitekim Çaldıran'dan sonra da Tebrîz'den Istanbul'a bir imparator, Timuroğlu Sultan Bedîuzzaman Mirza'yı yollamıştı (Hammer, IV, 342).

25 ocakta Sultan Tumanbay'ın amcası Sultan II. Kansu'nun oğlu Mehmed Bey, Yavuz'un otağ-ı hümâyûnuna gelip arz-ı tâzimât etti. Mehmed Bey, babası Merc-i Dâbık'ta öldükten sonra sultan olmak istemiş, fakat Tumanbay'ın taraftarları ağır basmıştı. Yavuz, Mehmed Bey'i de Istanbul'a yollamıştır.

28 ocakta, sabaha karşı, güneş doğmadan II. Tumanbay, Kahire'ye girdi. Osmanlı ordusu ve Yavuz, Kahire dışında idiler. Şehirde küçük bir Osmanlı birliği vardı. Sultan Tumanbay, bu birliği kâmilen kılıçtan geçirdi. Vezîr-i âzam Yûnus Paşa, namlı taht şehrini geri almak için Kahire'ye girdi. Sultan Tumanbay'ın ancak 10.000 askeri vardı. Fakat yüzlerce yıldan beri dışarıdan bir istilâ görmemiş olan mağrur Mısır Türkleri, kadınlarının da katılması ile, şehri şiddetle savundular. Çok kanlı sokak vuruşmaları oldu. Arap halk tarafsız kalmakla berâber, Türkler ve Türk'leşmiş Çerkesler, evlerini, kat kat, oda oda, savunuyorlardı. 30 ocakta II. Tumanbay, Kahire'yi bırakmaya mecbur oldu. Şehir tekrar Osmanlılar'ın eline geçti ve kuvvetli birliklerle korundu.

Bu sûretle II. Tumanbay, şehri sâdece 48 saat için işgal edebildi. Vuruşma o kadar şiddetli geçti ki, Vezîr-i âzam Yûnus Paşa bile yaralandı. 15 şubatta Yavuz Sultan Selim, muazzam bir merâsimle Kahire'ye girdi. Şehrin darphanesinde, Yavuz'un adına altın Osmanlı sikkeleri kesildi.

II. Sultan Tumanbay'ın Son Mukavemeti ve Yakalanarak İdamı (13 Nisan 1517)

Sultan Selim, Kahire'de iken, II. Tumanbay, çete muhârebeleri ile, Osmanlılar'ı fevkalâde rahatsız etmekte devam etti. Hâlâ ümidini kesmemişti. Osmanlılar'ın çekilip gideceklerini sanıyor, mümkin mertebe iyi şartlarla sulh yapmak imkânlarını araştırıyordu. Bundan, Yavuz'un niyetlerinin keskinliğine ve şahsiyetinin cihangirlik tarafına erişememiş olduğu anlaşılmaktadır. 26 martta bizzat Tumanbay işiyle meşgul olmak üzere Yavuz, Kahire'nin karşı yakasına, Nil'in batısına, Cîze'ye geçti (Ehramlar, buradadır). 30 martta nihâyet Sultan Tumanbay yakalandı. Devletler hukukuna göre idam edilebilirdi. Fakat Yavuz, umumiyetle hükümdarlara ve müstesnâ şahsiyetlere çok iyi muamele etmek itiyadında idi. Tumanbay'ın kahramanlığına da meftûn olmuştu. 31 mart günü, büyük merâsimle sâbık Memlûk Sultanı'nı kabûl etti. 47. Türk Memlûk Sultanı'na, sanki hâlâ tahtına sâhip bir imparatormuş gibi muâmele etti. Kendisini ayakta karşıladı. Yanında kurdurduğu bir tahta oturttu. Uzun boylu görüştü. Kendisini Osmanlı hizmetine alarak faydalanmak istediğini çok nâzik bir dille söyledi. Kahramanlığından dolayı ayrıca da tebrik etti. Bundan sonraki günlerde, başta Vezîr-i âzam Yûnus Paşa olmak üzere, vezirler sırasıyla Sultan Tumanbay'a muhteşem ziyâfetler çektiler. Tumanbay'a Osmanlı teşkilâtında mühim bir vazîfe verilmesi beklenirken, işler karıştı.

Sultan Tumanbay, 15 gün sonra îdam edildi. Memlûk devletine ihânet etmek sûretiyle Osmanlı hizmetine girmiş olan sâbık büyük Memlûk ricâli (adları yukarıda anılmıştı), Yavuz'u ve vezirleri daimî şekilde kışkırttılar. Yavuz'da, hislerine mağlûb olup Tumanbay'ı muhafaza ederse, sâbık sultanın, ilk fırsatta kendisinden intikam alacağı ve devlete baş kaldıracağı fikri uyandı. Bu fikir, belki gerçeklere dayanıyordu. Zîra Yavuz'un Tumanbay'ı ilk kabûl ettiği gün yapılan görüşmede, son Memlûk Sultanı, Büyük Türk Hâkanı ile, esîr gibi değil, imparator gibi konuşmuştu. Gerçekten bu görüşme, iki Türk imparatorunun zihniyet farkını göstermek bakımından, mühimdir. Yavuz, modern bir Yeniçağ hükümdarı gibi fikir beyan etmiş, Tumanbay, henüz Ortaçağ kafasına mâlik olduğunu göstermiştir. Şöyle ki, bu mükâlemede Tumanbay, Sultan Selim'i, Memlûkler'i ordusunun kahramanlığı ile değil, top ve tüfek gibi ateşli silâhlarla yenmekle itham etmiştir. Yavuz ise, büyük bir devletin başında olmak sıfatıyla kendisinin bu silâhlardan neden edinmediğini sormuş ve

Kur'ân'ın düşmana aynı silâhlarla mukabele etmeyi buyuran âyetini okuyarak, Tumanbay'ı susturmuştur.

Osmanlı hizmetine giren eski Memlûk ricâli, Tumanbay, Osmanlı hizmetinde sivrildiği takdirde, onun intikamından korkuyorlardı. Arap halk da Memlûkler'i sevmiyordu. Nitekim Tumanbay'ın yerini Osmanlılar'a Araplar göstererek esîr alınmasına sebep olmuşlardı. Bu vaziyette devletin yüksek menfaatleri için kardeşini fedâdan çekinmeyen Yavuz, Tumanbay'ın îdamına karar verdi.

Tumanbay, Dulkadıroğlu Ali Paşa'ya teslim edildi. Ali Paşa, son Memlûk Sultanı'nı, Kahire'nin Züveyle Kapısı'nda astırdı. Bu tarihten 45 yıl önce Memlûkler, Ali Paşa'nın babası Dulkadıroğlu Şehsuvâr Bey'i, Osmanlılar'a sâdık olduğu için, aynı Züveyle Kapısı'nda asmışlardı (ağustos 1472).

16 nisanda Sultan Tumanbay'a emsalsiz bir cenâze merâsimi yapıldı. Sultan olarak ölse, cenâzesi daha parlak bir şekilde kaldırılamazdı. Cenâze namazını Mısır Kadısı kıldırdı. Yavuz, bizzat tabutun altına girdi. Halbuki Osmanlı hükümdarlarının, babalarınınkinden başka tabutu taşımaları âdet değildi. Bütün vezîrler ve Osmanlı ricâli, merâsimde bulundular. Yavuz, merhum sultanın rûhu için, 3 gün fukaraya altın para dağıttı.

Bu sûretle Mısır'ın fethi işi tamamlanmış oldu. Yavuz da, Mısır'ı asıl Tumanbay'ın ölümünden sonra fethetmiş olduğunu bizzat ifâde etmiştir. Bu sûretle Sultan Selim, son iki Memlûk sultanının da hayatlarına son vermiş oluyordu.

Memlûkler'in Hezimetinin Sebepleri

Burada Memlûkler'in tam bir bozguna uğramalarının sebepleri üzerinde biraz durmak lâzımdır.

Beşerin yetiştirdiği en parlak zekâlardan biri olan İbnü Haldûn, daha Yıldırım Bâyezid devrinde, Türkiye'nin istikbalde alacağı şekli görmüş ve hattâ «Mısır için Osmanoğlu'ndan başka tehlike yoktur» diyerek âdetâ kehânette bulunmuştur (İbnü Hâcer, *Anba'ül-Gumr*, I, 797 vekaayiinde).

Rîddânîye sahrasında, Osmanlı topçusu ile Memlûk topçusu arasındaki en az yarım asırlık fark, derhal kendini gösterdi. Gerçekten Memlûk topları, çakılı sahra topu olup, manevra kaabiliyetini haiz değildi. Müteharrik ve istenilen istikamete çevrilebilen, hafif, fakat serî atışlı Osmanlı topları ise, düşmana fütur verdirecek derecede te'sirli silâhlardı. Daha 1410'da Emîr Süleyman, Memlûk Sultanı'nın ricâsı üzerine, Mısır'a mütehassıs

Türk topçuları ve gemicileri göndermişti. Demek daha o zamandan Türkiye, Mısır'dan ileride idi.

II. Sultan Bâyezid, savaş hâlinde olmadığı zamanlar, Mısır'a daimî sûrette topçu, gemici, teknik mütehassıs ve stratejik malzeme gönderdi. Memlûkler'in ve İslâm âleminin minnetini kazandı. Meselâ 1511 ocağında, Mısır'a 400 top ile berâber külliyetli miktarda barut ve bakır göndermek sûretiyle, mühim bir yardım yapmıştı. Memlûk Sultanı Osmanlı teşkilâtında rütbesi bahriye sancakbeyi (tümamiral) olan Kemal Reîs'i, hükümdarlara mahsus şekilde ağırlıyarak, minnettarlığını gösterdi. Bu hareketlerinden II. Bâyezid'in, Fırat ve Toroslar'ı tutmakla yetinmek arzusunda olduğu, hele Memlûk devletini fethetmeyi aklından geçirmediği anlaşılır. Hâlbuki aynı anlarda, II. Bâyezid'in 3. oğlu Şehzâde Selim, Trabzon'da, Mısır'ın fethinin projelerini yapıyordu. Sultan Bâyezid, Kemal Reîs'ten başka, Ahmedoğlu Aydın Reîs'i, sonra Hâmid ve Hasan Reîs'leri, Sultan Kansu'ya gönderdi. Bunlar, Memlûk donanmasını ıslah ettiler ve dünyanın ikinci derecede bir deniz kuvveti hâline getirdiler (bunlardan Aydın Reîs, Barbaros Kardeşler'in en mühim kumandanlarından biri olan büyük Türk amiralidir). XV. asrın ikinci yarısından başlıyarak Mısır, stratejik malzeme bakımından Türkiye'ye muhtaç hâle geldi. Büyük bir devlet olma haysiyetini muhâfaza uğrunda muhtaç olduğu stratejik malzemeyi elde edebilmek için, Fâtih ve II. Bâyezid'le iyi geçinmenin bütün imkânlarını kullandı; îcabında fedakârlık etti. Her yıl Antalya'dan İskenderiye'ye büyük ölçüde kereste, demir, bakır, kükürt, barut, zift, ateşli silâhlar ve başka stratejik maddeler sevkediliyordu. Türkiye ile arası bozuk veya savaş hâlinde iken, Istanbul hükûmeti, bu sevkıyatı kesiyordu. O yıllarda Mısır ordusu, fevkalâde mutazarrır oluyordu. Bu sûretle bütün İslâm âlemi içinde, Osmanlılar'ın îtibârı ve şöhreti gittikçe yükseldi. Fâtih ve II. Bâyezid, bu îtibârı siyâsî maksatlarla kullanmayı, aslâ ihmal etmediler. Timur'un ölümünden sonra Memlûkler'i ciddî şekilde tehdîd edebilecek hiçbir dış kuvvet kalmamıştı. Tâ Osmanlılar ile Toroslar üzerinde savaş başlayıncaya kadar. Memlûk imparatorluğunun Mısır gibi coğrafya bakımından çok mahfuz bir ülkede barınması ve hiçbir ciddî dış tehlikeye mâruz bulunmaması, şu bakımdan bu büyük imparatorluğun aleyhinde oldu ki, onu, mütemâdiyen uyuttu. Hâlbuki dünya şartları değişiyordu. Osmanlı Türkleri'nin her sahada aldıkları mesâfe, baş döndürücü oluyor, Memlûkler ile ara, gittikçe açılıyordu. Memlûkler hâlâ Halîfe bizde, Mukaddes Şehirler ve Mukaddes Emânetler bizde, Ezher Üniversitesi bizde, Kahire şeh-

ri bizde, dünyanın en şecî atlı askeri bizde deyip uyuyorlar ve kudretlerini Sultan Baybars zamanındaki gibi tahayyül ediyorlardı. Belki o devirdeki kadar kudretli idiler. Fakat Osmanlılar, o devri çoktan gölgede bırakmışlar ve yeryüzündeki devletler arasında ilk defa olarak Yeniçağ'a girmişlerdi.

Hâsılı, bir taraf yerinde sayarken, öteki taraf, müthiş ve uyutulmasına dış ve iç şartların müsâit bulunmadığı bir enerji ile her yıl, her ay, her an, ileri gidiyordu.

Osmanlılar, bâzan 20 devletin kudretli koalisyonu karşısında tek başlarına kalmışlardı. Bu vaziyette düşmanlarını yenmek zarûreti karşısında, onlarınkinden çok üstün silâh ve teşkilâta sâhib olmaya mecburdular. Osmanlılar'ın Avrupa'daki gazâları ve İslâm devletlerine — Türkiye'ye karşı bir siyâset tâkib etmedikleri takdirde — her türlü yardımda bulunmaktan kaçınmamaları, Yavuz gibi bir dâhî tarafından, son derecede mâhirâne bir şekilde siyâsî sâhaya intikal ettirilmişti. Müslüman milletlerde halkın derin tabakalarına kadar inen bir Osmanlı sevgisi umumîleşmişti. En büyük Müslüman devletlerin ricâli bile, bir gün gelip Osmanlı hizmetinde vazife almayı tahayyül eder olmuştu. Rağbet, daima kudretli tarafa karşı olur. Bu hâlet-i rûhiyedir ki, Mısır'ın fethinden sonra, Hicaz, Yemen, Bingazi, Nubya, Cezâyir gibi ülkelerin, Osmanlı kanı dökülmeden ve kendiliklerinden Türkiye'ye katılmalarına sebep oldu.

Yavuz, Rîddânîye'de Memlûk ordusunun önündeki çakılı sahra toplarını görünce, Mukattam Dağı'nı dolaşıp Tumanbay'a ters istikametten taarruz etmek sûretiyle, düşman topçusunun ateşinden ordusunu tamamen muhâfaza etmişti. Cihangirâne hülyaları olmamakla berâber II. Sultan Bâyezid, sahra topçusunu çok inkişaf ettirmişti. Hattâ denilebilir ki, II. Bâyezid zamanında Türk ordusu, meydan muhârebelerinde birinci derecede bir silâh olarak sahra topunu kabûl etmişti. Daha önceleri top, bütün dünyada, ancak kaleleri yıkmakta kullanılan ve muhâsaralarda istimal edilen bir silâh mâhiyetinde idi. Gene II. Bâyezid zamanında tüfek, piyâdenin en mühim silâhı olarak kabûl edilmişti. İşte böyle bir ordu iledir ki, Yavuz, akıl almaz fütûhatını yapmıştır. Hem de bir kaç sene içinde. Merc-i Dâbık ve Rîddânîye'de Memlûkler, Osmanlı ordusuna, ön cephedeki toplardan korunmak için, yanlardan saldırmak istemişlerse de, müteharrik Osmanlı topçusu, düşmanı her taraftan vurdu. Sultan Tumanbay, Ortaçağ zihniyetinden kurtulamamakla berâber, Merc-i Dâbık'ta amcasının uğradığı ağır hezîmetin sebeblerini tetkîk etmişti. Osmanlılar'ın hangi taktik ve silâh üstünlüğünden dolayı gâlip geldik-

lerini kavramıştı. Hattâ, Osmanlı sahrâ muhârebesi taktiğini ordusuna öğretmek istedi. Fakat bu sıralarda Yavuz, Mısır üzerine yürüyordu. Bir ordu, mâzinin uzun an'aneleri ve geniş bir müddet içinde yetiştirilebilir. Artık Memlûkler için vakit çok geçti. Memlûk ordusu, atlı idi. Topçu ve tüfekli piyâde sınıfları yoktu. Memlûk atlıları, kendileri ile rekabet edecek bu yeni sınıfların teşekkülüne karşı gelmişler, bu sûretle imparatorluğun düşmesinin sebeplerini hazırlamışlardı. Şüphesiz Osmanlılar da meydan muhârebelerinde ve büyük fetihlerinde esas kuvvet olarak atlı tümenleri (tımarlı sipahiler ve akıncılar) kullanmışlar ve orduların esâsı olarak süvâriyi kabûl etmişlerdir. Fakat topçu ve tüfekli piyâde düşmanı yıprattıktan sonradır ki, Osmanlı süvârisi kesin netîceyi alıyordu. Büyük kumandan olan pâdişahlar, düşman yıpratılmadan, hiçbir zaman süvâri tümenlerini muhârebe meydanına sürmemişlerdir.

1400-1490 arasında 3 nesil yetişmişti. Bu uzun müddet içinde Memlûkler, hiçbir mühim savaş yapmadılar. XV. asrın ikinci yarısı, Memlûk imparatorluğunun inhitat devrini teşkil eder. Osmanlılar'ın ise, yükselme devresidir. Bu iki devrenin bâriz karakteristik hâlleri, her iki imparatorlukta da müşâhede edilebilir. Nihâyet daima tekrarlamak lâzımdır: milletler, büyük liderlerle yükselir ve küçük adamlarla batarlar. Yeryüzünde ve bütün tarihte hiçbir aile, Osmanoğulları kadar dehâ sâhibi şahsiyetleri birbiri ardı sıra dizememiştir. Bu cihan çapındaki Osmanlı hükümdarları karşısında, ne kadar iyi hükümdar olurlarsa olsunlar, Sultan Kansu, Sultan Tumanbay gibi şahsiyetler, mütevâzı kimseler olarak kalmışlardır. Üstelik Osmanlı hükümdarı, Memlûk sultanına nisbetle çok daha fazla iktidar ve salâhiyeti nefsinde toplamıştır. Osmanlı hükümdarı, kudretini doğrudan doğruya Tanrı'dan alıyordu. Teoman ve Mete'den beri Türk Hâkanları, kudretlerini Tanrı'dan alırlar. Hattâ eski Hâkanlar, Tanrı'ya benzerler. Fakat Müslüman dîni, bu telâkkiyi yıkmış, Hâkanlar'ı Tanrı'nın kulu derekesine indirmiştir. Böyle olmakla berâber, bu kul, gene de Tanrı tarafından milletinin başına getirilmiştir. Bu telâkki umumîdir ve hiçbir Türk'ün aksi bir kanaati yoktur. Mısır'da ise vaziyet böyle değildi. Mısır'da sultan, seçimle tahta çıkardı. Bu seçim kaydıhayat şartıyla olmakla berâber, Sultan, gene de kendini seçen Memlûk emîrlerini kollamakla mükellefti. Memlûk Sultanı, devlette istediği ıslahatı ve inkılâbı yapmak için, emîrlerinin reyini almaya mecburdu. Osmanlı Sultanı ise, mevkıini kimsenin reyine borçlu değildi, babasından tevârüs etmişti. İstediği ıslahatı, istediği harbi veya sulhu, bu hususlar-

da iktidar sâhibi ise, yapması mümkindi. İlk Osmanoğulları ise, istisnâsız bu iktidara sâhiptiler. Ancak Mısır'ın karşısına Osmanlı devleti gibi cihanşümul bir siyâset gütmeyi, varlığının temeli olarak kabûl etmiş bir devlet çıkmasaydı, Memlûk saltanatı şüphesiz daha asırlarca sürerdi. Nitekim Avrupa'da, Memlûk devletine, Osmanlı devleti gibi, yıkılamaz, ölümsüz devletlerden biri nazarıyla bakılıyordu. Osmanlılar'ın çok sürekli bir varlık göstermeleri ve ele aldıkları projeleri sonuna kadar yürütmeleri, birçok kudretli komşuları gibi, Memlûkler için de yıkım olmuştur. Memlûkler, saltanattan uzaklaştırılmalarına rağmen, XIX. asrın başlarında Mehmed Ali Paşa tarafından yok edilmelerine kadar ülkedeki mahallî iktidarlarını korumuşlardır. Mahallî iktidarlarından mahrum olduktan ve servetlerine el konulduktan sonra da, Mısır'da, yüksek burjuva, hattâ asîl tabakayı teşkîl etmişlerdir. Birçok tanınmış Mısırlı aile, Memlûkler'den inmiştir.

XV. asırda Mısır iktisâdiyâtı da bozulmuştu. Bozulmasa bile, yeryüzünde hiçbir devlet, Türkiye'nin iktisadî ve mâlî gücüne sâhip değildi. Hiçbir teşebbüs tasavvur edilemezdi ki, Türkiye mâliyesi onu yürütmek imkânından mahrum olsun. Mısır'da ise durum böyle değildi. Türkiye'de devletin ihtiyat hazînesi bile akıl durduracak meblâğlara vâsıl oluyordu. Mısır'da ise, bazı vergiler peşinen toplanıyordu. Şüphesiz Memlûkler, yâni Mısır'da yerleşmiş birkaç yüz bin Türk ve Türkleşmiş Çerkes, yerli halkı kendilerinden çok aşağı bir tabaka olarak görüyorlardı. Türkiye'de ise bütün tab'a birbiriyle eşitti ve bu tab'anın hukuku ve devlete karşı mükellefiyetleri, en ince noktalarına kadar kanunlarla tesbit edilmişti. Fâtih Sultan Mehmed, yaptığı en büyük meydan muhârebesi olan Otlukbeli'nde, Uzun-Hasan gibi çok büyük ve zengin bir hükümdarı bile, ordusunun techizatının zenginliği ile hayrette bırakmıştı. Alelâde bir Osmanlı neferi, en âlâ çuhadan elbise giyer ve mühim bir maaş alırdı. İleride teşkilât bahsimizde bu mes'eleler üzerinde uzun boylu duracağız ve Osmanlı Türkleri'nin yükselmesinin âmilleri, asıl bu sûretle anlaşılacaktır.

Daha II. Murâd, tüfekli piyâde kullanıyordu. Istanbul'un Fethi'nde Fâtih, tüfek de kullanmıştı. Varna ve II. Kosova'da bir kısım Türk piyâdesi tüfekli idi. Osmanlı kalelerindeki azablara da tüfek verilmişti. Yâni bu silâh, yalnız taarruz değil, aynı zamanda savunma silâhı olarak da kabûl edilmişti. II. Bâyezid devrinde ise tüfek, vaz geçilmez bir muhârebe âleti hâline getirildi. Bunun meyvaları, Çaldıran'da, Merc-i Dâbık'ta, Rîddânîye'de toplandı (H. İnalcık, *Belleten,* no. 83, 501-12).

Bu küçük hulâsa ile, Moğollar'ın ve Timur'un başaramadıkları Mısır'ın fethi ve Memlûk imparatorluğu gibi son derece yerleşmiş ve kudretli bir devletin ortadan kaldırılması hâdisesinin sebep ve mâhiyeti, şüphesiz daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Donanmay-ı Hümâyûn'un İskenderiye'ye Gelmesi (19 Mayıs 1517)

19 mayıs 1517'de Donanmay-ı Hümâyûn, İskenderiye'ye demir attı. 301 parçadan müteşekkildi (Hammer, IV, 341, 343). Yavuz donanmaya büyük ehemmiyet vermiş ve devrinde Türk deniz kuvvetleri, bir kat daha güc kazanmıştır. Doğu Akdeniz'de hakimiyet artık, Türkler'de idi.

Kıbrıs, Venedik'in eline geçmişti. Kıbrıs Krallığı, Memlûkler'e tâbî idi. Venedik de, adayı ele geçirdikten sonra, krallık devrinde Kahire'ye ödenen yıllık vergiyi tediyede devam etmişti. Yavuz, Mısır'ı fethedince, mesele çıkarmak istemiyen Venedik, Kahire'ye elçi gönderdi ve 8.000 duka (30.000.000 TL.) tutarındaki Kıbrıs vergisinin bundan böyle Istanbul'a ödeneceğini bildirdi (17 eylûl 1517). 1487 Osmanlı-Memlûk harbinde II. Bâyezid'in Kıbrıs'ın Magosa limanını Osmanlı Donanması için üs olarak istemesinden beri Venedik, bu en doğudaki müstemlekesi için, telâşta idi. Hattâ II. Bâyezid'in talebi üzerine, Francesco Priuli kumandasında ilâve bir kuvvet göndererek adayı iyice tahkim etmişti.

28 mayısta Yavuz, Kahire'den Donanmay-ı Hümâyûn'u teftiş maksadıyla ayrıldı. 12 haziranda Kahire'ye dönünceye kadar bu İskenderiye seyahati, 15 gün sürdü. Kahire'den İskenderiye'ye Nil üzerinden gemiyle bir günde gidildi. Yavuz'a 500 Yeniçeri refakat ediyordu. Donanmay-ı Hümâyûn, bütün toplarını ateşliyerek cihangir başkumandanını selâmladı. İskenderiye'de 4 gün kalan Yavuz, dönüşte Delta'daki Mısır şehirlerini gezdi. Kendisine Nişancı Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Paşa (ki sonradan sadrâzam olmuştur), Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi Haydar Çelebî (ki Yavuz'un Mısır seferinin rûz-nâmesini yazmıştır) refakat etmiştir.

Donanmay-ı Hümâyûn, İskenderiye'de 57 gün kalmıştır. 15 temmuzda Istanbul'a hareket etmiştir. Mısır'ın ileri gelenlerinden 1.800 kişi, Donanma ile Istanbul'a gönderilmiştir.

Hicâz'ın Türkiye'ye Katılması ve Emânât-ı Mukaddese'nin Yavuz'a Teslimi (6 Temmuz 1517)

Mekke Şerifi, oğlunu Kahire'ye gönderdi. Mukaddes Makamlar'ın (Kâbe, Ravza-i Mutahhara=Peygamber'in Türbesi vs.) anahtarları, Mekke ile Medîne'deki Emânât-ı Mukaddese, Yavuz'a sunuldu. Bu sûretle 6 temmuz 1517'de Hicaz da, Türkiye'ye dâhil oldu *(Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab,* 66a-b).

Osmanlılar, imparatorluğun yıkılışına kadar, Mekke ve Medîne'ye aynı aileden şerifler tâyin etmişlerdir. Bunların vazifesi, bu şehirlerin ve çevresinin belediye başkanlığından ileri gidememiştir. Cidde'de, bazan Mekke ve yazın Tâif'te oturan Hicaz beylerbeyileri, eyâletin idâresi ile mükellef olmuşlar ve şerifleri kontrol etmişlerdir. Yavuz'a Hicaz hâkimiyetini sunan ve o zamana kadar Memlûkler'in irsî Hicaz umumî valisi mâhiyetinde bulunan şerif, II. Berekât'tır (şerifliği : 1497-1525 = 28). Yavuz'a gönderdiği büyük oğlu da Muhammed II. Ebû-Numeyy olup, 1525'te babasının yerine geçmiş, 1548'e kadar tek başına 23 yıl, ondan sonra da oğulları ile müştereken 35 yıl, cem'an 58 yıl şerif olmuştur. 1583 şubatında pek yaşlı olarak ölmüştür. Yâni Yavuz'a Kahire'de arz-ı tâzimât ve ubûdîyette bulunduktan sonra daha 65 yıl hayatta kalmıştır. Mekke Şerifleri, bu II. Ebû-Numeyy-'den yürümüşlerdir.

Bugün Topkapı Sarayı'nda Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı Hırka-i Şerîf Dairesi'nde muhafaza edilmekte olan Mukaddes Emânetler'in en mühim kısmını, Şerif Ebû-Numeyy, Hicaz'dan getirmiş, bir kısmı Kahire'de ve Suriye'de elde edilmiş, bir kısmı da başka türlü Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bu Mukaddes Emânetler'in en mühimleri, Hazret-i Peygamber'in «Sancak-ı Şerîf» denen sancağı ile «Hırka-i Sa'âdet» denen hırkasıdır. Sancak-ı Şerîf, sonradan, Osmanlı padişahlarının seferlerinde daima Ordu ile berâber götürülmüştür. Mukaddes Emânetler içinde, Hazret-i Osmân'ın ve Hazret-i Ali'nin elyazıları ile 2 de *Kur'ân* vardır.

Mısır Seferi'nin Son Safhası (15 Temmuz - 10 Eylûl 1517)

Yavuz, Osmanlı kanunları mûcibince Mısır'ın mülkî ve mâlî teşkilâtını düzenlemek üzere, müstakbel şeyhulislâm, büyük allâme Kemal-Paşa-zâde'yi memur etmiştir. Kemal-Paşa-zâde'nin yanına müşavir olarak Hayrbey verilmiştir.

Yavuz, 10 nisanda Mısır beylerbeyiliğine Vezîr-i âzam Yûnus Paşa'yı tâyin etmişti. Kendisi Mısır'dan çekilince Paşa'yı bura-

da bırakacak, uzun zamandan beri vezîr-i âzam yapmak istediği 2. Vezir Pîrî Mehmed Paşa'yı, onun yerine getirecekti. Fakat 29 ağustosta fikrini değiştirdi ve eski Memlûk ricalinden Hayrbey'i Mısır beylerbeyi, Memlûkler'in eski Trablusşam (Lübnan) umumî valisi Cânberdi Gazâlî'yi de Kudüs sancakbeyi yaptı.

Mısır, bu andan itibâren protokolde, beylerbeyilikler içinde birinciliğe yükseltildi. Ondan sonra Rumeli (Sofya), sonra Anadolu (Kütahya) beylerbeyilikleri gelecekti. Kaanûnî devrinde Budin (Macaristan) beylerbeyiliği kurulunca, protokolde, bu eyâlete Mısır ile Rumeli arasında 2. mevki verilecektir.

Yûnus Paşa, Mısır eyâletinin bir Memlûk'e verilmesine itiraz ettiği için, 13 eylûlde Kahire dışındaki ordugâhta başı vuruldu. Bu sûretle Hayrbey Paşa, Türkiye'nin 2. Mısır beylerbeyisi olarak Kahire Tahtı'na oturmuştur. Hayırbey'e, 5.000 Osmanlı askeri verilmiştir. Ayrıca Memlûkler'den de askerî birlikler teşkil etmesine müsaade olunmuştur.

Bu sûretle Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un son vezîr-i âzamı olmuştur. Şiirlerinde «Remzî» mahlâsını kullanan Pîrî Mehmed Paşa ulemâdan Muhyiddin Mehmed Çelebî'nin oğludur. İlmiye yolundan yetişmiştir. Kendisi askerî sınıftan gelmiyen nâdir Osmanlı vezirlerindendir. 1481'de II. Bâyezîd'le berâber Amasya'dan Istanbul'a gelmiştir. Sofya, Silivri, Serez, Galata kadısı olmuş, sonra meslek değiştirmiş, mâliye mesleğine girmiştir. Yeni mesleğinde o kadar büyük başarı göstermiştir ki, az zamanda başdefterdarlığa kadar yükselmiş ve şimdiki tâbirle mâliye bakanı olmuştur. 15 ekim 1514'te bu makamda iken, 3. vezirliğe yükseltilmiş, Sinan Paşa'nın Rîddânîye'de şehîd olması üzerine 2. Vezir Yûnus Paşa vezîr-i âzam olunca, o da 2. vezirliğe terfî etmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un o kadar güvenini haizdi ki, Mısır Seferi boyunca «Istanbul Taht Muhâfızı», yâni imparatorluk nâibi olarak Istanbul'da kalmıştır. Halbuki İran Seferi'nde Yavuz, bu makama oğlu Velîahd-Şehzâde Süleyman'ı getirmişti. Bu sûretle Pîrî Mehmed Paşa, Istanbul'da iken vezîr-i âzam (başbakan) olmuştur. Yavuz'un tek şeyhulislâmı olan Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Pîrî Paşa'nın kendisinden az yaşlı amcası olmakla berâber, sadârete tâyininde bu akrabalığın te'siri yoktur.

Yavuz, bu uzun seferine çıkarken, Edirne'de taht muhafızı olarak Velîahd-Şehzâde Süleymân'ı, Bursa'da ise Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı bırakmıştı. 5 kere vezîr-i âzam olan Hersek-zâde işte bu vazifede iken, Bursa'da 21 temmuz 1517'de ölmüştür. Ölüm

haberi 14 ağustosta Kahire'ye gelmiştir. Yavuz, Karaman (Konya) beylerbeyi Husrev Paşa'yı, Ahmed Paşa'nın yerine Bursa taht muhâfızlığına tâyin eylemiştir.

Yavuz, Kahire'de iken, dünya siyâsî haritası temelinden değişmiş, son yıllarda istikrar kazanmış gibi görünen ülkelerin de Türkiye'ye katılmasiyle, bu değişiklik vuku bulmuştur. III. Şelâle'ye, yâni 20° arzına kadar olan topraklar, Doğu Sudan'ın Nûbe (Nubya) eyâleti, doğrudan doğruya Türkiye'ye katılmıştır. Yavuz, Nûbe'ye göçebe Türkler'i yerleştirmiştir. Şimdi Nûbe'de yaşıyan Brâbre kabîlesi, bu Türkler'in yerli kadınlarla evlenmiş neslinden gelmektedir (S. Hillelson, *Nûbe, İA,* 343b). VI. Şelâle'-ye, yâni 16° arzına kadar olan Sudan toprakları da, Türkiye'ye tâbî olmuştur. Daha güney, şimdiki Orta ve Güney Sudan, o zaman medenî âlemin dışında kalıyordu. Yavuz'dan sonra Türkler, Sudan'da hâkimiyet ve nüfuzlarını gittikçe güneye doğru yaymışlardır.

Sudan'ın bütün Kızıldeniz sâhilleri de fethedilmiştir. Bu arada Sudan'ın Kızıldeniz üzerindeki en mühim limanı olan Suâkin (18° arzındadır) de Türkiye'ye geçmiştir (S. Hillelson, *İA,* V, 41b). Bu sûretle Kızıldeniz, hemen hemen Türkiye'nin bir iç denizi hâline gelmiştir.

Nubya ve Kassala eyâletlerinden başka, Bingazi eyâleti (Doğu Libya) de Türkiye'ye dâhil olmuştur. Eritre, Somali, Kenya, Tanganika, Mozambik kıyılarında da Türk nüfuzu başlamıştır. Fakat buraları ileride hâkimiyet altına alınacağı için, gelecek bahislerimizde incelenecektir. Bu sûretle medenî Afrika'nın en mühim kısmı, Türkiye'nin olmuştur. Aşağıda göreceğimiz gibi Cezâyir de Türk hâkimiyetine girince, Türkiye ilk defa olarak »Mağrib» denen Batı Arap âlemine ulaşmış, Fas Arap imparatorluğu (Merînîler) ile Tunus Arap krallığı (Hafsîler) arasına girmiştir. Kaanûnî Sultan Süleyman, Yavuz'un tuttuğu bu pozisyonlara dayanarak, hemen bütün medenî Afrika'yı fethedecektir.

Gene 1517'de Kahire'ye gelen Yemen elçileri, Memlûkler'in yerine Yavuz Sultan Selim'in yüksek hâkimiyetini tanıdıklarını bildirmişlerdir. Zâten Yemen'in başkenti Zebîd, Türk askerî işgalinde idi *(Encyclopédie de l'Islâm, Nouvelle Edition, Â'mir II.,* I, 453b). Yemen'e XI. asrın sonlarında Sultan Melik-Şâh devrinden beri Türkler yerleşmişti. Hattâ daha 815 yıllarında Türk hassa alayı, ülkede iktidar mücadelesinde en mühim rolü oynuyordu (R. Strothmann, *İA, San'â,* 181b). XIV. asra kadar Türkler'in sayısı Yemen'de mühim bir yekûna çıkmıştı (Râsonyi,

Türklük, 186). Bu sıralarda Yemen'in durumu, ileride ele alınacak ve tafsilât verilecektir. Yavuz, Çerkes İskender Paşa'yı ilk Yemen beylerbeyi tâyin etti. Fakat ülkenin mühim kısmı, mahallî hânedanların elinde bulunuyordu (Hammer, VI, 358).

Kızıldeniz ve Umman Denizi'nde Türkiye - Portekiz Mücadelesinin Başlaması

Portekiz, denizciliği sâyesinde, 1499'dan itibaren büyük devletler arasına girmiştir. İleride anlatılacağı üzere Ümit Burnu yolundan Hind Okyanusu'na geçmeyi öğrenmesi, o zamana kadar Müslümanlar'ın inhisarında bulunan Asya deniz ticâretine, kudretli bir Avrupalı rakîbi karıştırmıştır. Portekizliler, Umman Denizi'ne, hattâ Kızıldeniz'e sokulmuşlardır. Memlûk imparatorluğunun büyük bir denizci devlet olmayışı yüzünden, düşman, bir Memlûk iç denizi olması lâzım gelen Kızıldeniz'den kovulamamıştır. Demek ki Memlûkler, Bâbu'l-Meneb Boğazı'nı kapamaktan âciz kalmışlardır. Fakat bunun için mücadele etmişlerdir. Memlûk Türkleri'nde denizcilik an'anesi olmadığı için, her zaman yaptıkları gibi, gene Anadolu Türkleri'nden mütehassıs denizciler, kaptanlar, hattâ tayfalar celbetmişlerdir. II. Bâyezid, bu hususta Memlûkler'i cömertçe desteklemiştir.

Memlûk imparatorluğu yıkıldığı zaman, ikinci derecede de olsa bir donanması vardı. Bu donanmanın başlıca üssü, Kızıldeniz'in kuzeybatısındaki Süveyş Körfezi'nin Akdeniz'e doğru uzanan kuzey noktasındaki Süveyş limanı idi. İkinci derecede Cidde geliyordu. Hicaz'da olan Cidde, Mekke'nin limanı idi. Akdeniz'de, İskenderiye'de bulunan Memlûk filosu, daha zayıftı. Osmanlılar, Memlûkler'in donanmalarına da vâris oldular. Fakat Yavuz, bu donanmadaki harb gemilerinin evsafını Osmanlı gemilerininki derecesinde bulmadı. Süveyş'teki Memlûk tersanesini genişletip ıslah ederek, burada kudretli bir harb filosunu tezgâha koydurdu. Bu, Büyük Türk Hâkanı'nın Kızıldeniz'i bir iç deniz hâline getirdikten sonra, Umman Denizi'ne ve Hind Okyanusu'na çıkmak istediğini gösterir. Zâten Portekizliler, Doğu Afrika kıyılarına, ta Mozambik'in güney sahillerine kadar uzanan Kilve veya Şîrâzî Arap devletini de rahatsız ediyorlardı. Bu devlet, Osmanlılar'dan yardım istemişti. Aşağıda ve Kaanûnî devrinde, Doğu Afrika kıyılarındaki vaziyeti daha yakından göreceğiz.

Yavuz, Eritre'nin büyük limanı olan Massava'yı da Küçük Sinan Paşa'ya zaptettirmişti (Bloss, *The History of Suakin,* 187). Massava, bir müddet sonra elden çıkmış ve Kaanûnî devrinde

Özdemir Paşa tarafından kesin şekilde fethedilmiştir. Ancak Aden'i almadıkça, Kızıldeniz'i kapamanın imkânı yoktu. Yavuz'un ömrü, bütün bu mes'elelerin halline kifayet etmedi. Fakat yaptığı hazırlıklar, halefi olan oğlu tarafından gerçekleştirme safhasına konuldu.

Kemal Reîs, en değerli amirallerinden Selmân Reîs ve Hüseyin Reîs'i, Memlûk hizmetinde bırakmıştı. Sultan Kansu; Selman Reîs'i, Kızıldeniz ve Umman Denizi'ndeki Memlûk Donanması'nın başına getirdi. Kemal Reîs öldükten sonra, yeğeni genç Pîrî Reis de Selmân Reîs'in yanına gelip kaptan olmuştu. Selmân Reîs, 1516'da Aden'i almak istediyse de, kâfi derecede kara askeri olmadığı için başaramadı. Dönüşte Cidde limanında iken, Yavuz'un Rîddânîye zaferini kazandığını haber aldı (1517 şubatı başları). Bunun üzerine esâsen Osmanlı amirali olduğu için, derhal Yavuz'un emrinin ne mâhiyette olduğunu sordu. Yavuz, 5 gemi ile Cidde'de kalmasını, 30 parça harb gemisini Süveyş'e yollamasını emretti. Selman Reîs de öyle yaptı. Pîrî Reîs şöyle diyor :

Tâ kim ôtuz parça bir kezden a yâr
Geldi kondû Cidde'yê ol âşkâr (Bahriyye, 36).

Portekiz amirali Lopo Soares ise, 37 parça harb gemisi ile, Bâbü'l-Mendeb Boğazı'ndan Kızıldenize'e girdi. Selmân Reîs'in Umman Denizi'ndeki faâliyetleri, Lizbon'da endîşe yaratmıştı. Amiral Soarez, Cidde önlerine kadar geldi. Fakat Selmân Reîs'in filosunu imha şöyle dursun, hiçbir şey yapamadan geriye döndü. Amiral, Portekiz Hükûmeti tarafından tevbîh edildi (Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India, 1497-1550,* 184-5; Longworth Dames, *The Portuguese and Turks,* 13). Amiral Soarez, Kızıldeniz'den çıktıktan sonra, Aden Körfezi'nin güney kıyısı üzerinde bulunan Somali'nin Zeyle limanını bombardıman ve yağma etti. 1502'de Portekiz, bu kere 24 harb gemisi ile Amiral Diego Lopez'i gönderdi. Bu Amiral, ancak Eritre'nin Massava limanına kadar gelebildi. Gelirken filonun amiral gemisi de battı.

Çağdaş Portekiz kaynakları, Yavuz'un Süveyş'te büyük bir donanmayı tezgâha koydurmasının sebebini, Hindistan'ı fethedeceğine işâret saymışlardır. Yavuz'un şahsiyeti ve projeleri göz önüne alınırsa, İran'ın fethinden sonra durmıyacağı, Hindistan ve Türkistan'a da el atacağı muhakkak sayılabilir. Bu kadar da değil: Yavuz, Çin'in dâhilî vaziyeti hakkında da geniş malûmat toplamıştır ki, çok mânâlıdır. Ancak onun ânî ölümü ve

Kaanûnî'nin Avrupa'ya dönmesi, Osmanlı devletinin, büyük bir Asya imparatorluğu hâlinde inkişafına sed çekmiştir.

Mısır Fethi'nin Avrupa'daki Akisleri

Memlûk İmparatorluğu gibi ebedî sanılan bir dev devletin ortadan kaldırılması, Asya ve Afrika gibi, Avrupa'yı da altüst etmiştir. Mısır'la ticarî büyük alâkaları olan Avrupa devletleri, başta Venedik olmak üzere, Türkiye ile eskisinden fazla iyi geçinmek lüzûmuna kail olmuşlardır. Bu sıralarda Avrupa'da Türkiye'ye karşı savunma projeleri kurulmakta devam ediyordu. Almanya'daki vaziyeti, en büyük Alman tarihçisinin, Leopold von Ranke'nin kaleminden okuyalım:

«Türkler'i mağlûp edebilmek, tâ küçüklüğünden beri, hiç değilse bizzat kendisinin en büyük arzusunu teşkil etmişti (İmparator Maximilian'dan bahsediliyor). I. Selim'in Memlûkler'i yenmesi, onun şahsında, umumî tehlikenin mevcudiyeti hissini yeniden uyandırmıştı. Yahyâ Peygamber'in topraklarına kadar —ki hattâ Afrika da Türkler'ce işgal ediliyordu— bütün Asya'yı ellerine geçirmiş oldukları için, sonunda bir daha mukavemet imkânı kalmıyacak olan Türkler aleyhine faydayı mûcip bir yardım kararı almaları için, İmparatorluk Cemaat Mümessilleri Meclisi'ni (Reichstände) dâvet etti. Devamlı bir harb kanununun kabûlü husûsunda, zihninde daima yer bulan planın tahakkukunu, artık ümid edebilecekti (*Deutsche Geschichte im Zeiltalter der Reformation,* Türkçe trc., I, 220).- İmparatorluk Meclisi, Türkler'e karşı vuruşabilecek bir ordu çıkarmak için, Almanya'da her 50 evden 1 nefer toplanmasının, bütün rûhânîlerin varidatının 10'-da 1'inin ve cismânîlerinkinin 20'de 1'inin devlete verilmesini, karar altına aldı. Bununla berâber, Almanya'da, Türkler'e karşı te'sirli bir harbin yapılabileceğine samîmiyetle inanan, pek az kimse vardı. Esâsen bu çapta bir verginin konması, imkânsız denecek kadar müşkildi. Harb, pahalılık, isyanlar, yokluk, Almanya'da sefâleti son haddine getirmişti. Bundan önce de Türkler ile harbetmek üzere bir sürü vergi toplanmış, fakat bu paranın Türkler'e karşı sarfedildiğine dâir bir emâre görülmemişti. Alman halkı, bunun için ümitsizdi. Yeni bir kurtarıcıya dört elle sarılmaya hazırdı. Luther'in zuhûrunu mümkin kılan tarihî şartlar, gelişiyordu (*Aynı Eser,* 221-2).

Almanya gibi Macaristan da fırsat gözlüyordu. 1517 ekiminde Bosna'da İznorvik'e baskın yapan Macarlar, sancakbeyi Hacı Mustafa Bey'i şehîd etmişlerdir. Mustafa Bey'in yerine Çirmen

sancakbeyi Mihaloğlu Mahmud Bey, yâni mâruf bir akıncı kumandanı İzvornik'e yollanmıştır.

Yavuz'un Kahire'den Çıkması ve Istanbul'a Avdeti (10 Eylûl 1517 - 25 Temmuz 1518)

Nihâyet Yavuz Sultan Selim, muzaffer Orduy-ı Hümâyûn ile berâber 10 eylûl 1517'de Kahire'den çıktı. 15 şubatta Kahire'ye girdiğine göre, Büyük Türk Hâkanı, bu namlı taht şehrinde 7 ay, 23 gün kalmıştı (bundan 2 haftalık İskenderiye seyahatini düşmek lâzımdır). Mûtad olmıyan bu uzun kalış, Mısır gibi muazzam ülkeleri ve diğer fütûhatı teşkilâtlandırmak içindi. Aslında Yavuz, 21 ocakta Mısır topraklarına ayak basmış, ertesi günü Riddânîye zaferler zaferini kazanmıştır. 18 eylûlde Mısır'dan çıkmıştır. Şu hâlde Padişah ve Orduy-ı Hümâyûn, 8 aydan 2 gün eksik Mısır'da kalmışlardır. Hiçbir sefer-i hümâyûn'da Padişah ve Ordu, başka bir ülkede bu kadar kalmamıştı ve bundan sonra da kalmıyacaktır. Hattâ Yavuz'un bu kadar kalmasını, 1517-18 kışını bekleyip Sudan ve Habeşistan'a gideceğine yoranlar olmuştur. Fakat Ordu'da umumî istek, yurtlarına dönmekti.

Venedik, Kıbrıs haracını Yavuz'a takdîm için Bartolomeo Contarini ile Aloisio Mocenigo'yu elçi göndermişti. Yavuz, Mısır'dan çıkarken, bu diplomatları da yanına almıştır.

7 ekimde Orduy-ı Hümâyûn, Şam dışında yerleşmiştir. Yavuz, 22 ekimde otağ-ı hümâyûnundan Şam şehrine nakletmiştir. Kışı burada geçirmeye karar vermiştir. Şam'da kış çok lâtif ve ılık geçtiği ve memleket güzel olduğu için, Ordu, ses çıkarmamıştır. 5 şubatta Muhyiddîn İbni'l-Arabî'nin yeni yapılan türbesi merâsimle açılmıştır.

Yavuz ile Kemal-Paşa-zâde arasındaki tarihî hâdise, bu Kahire-Şam yürüyüşü sırasında cereyan etmiştir. Yavuz at üzerinde giderken, aynı zamanda Anadolu kazaskeri olan büyük ilim adamı Kemal-Paşa-zâde ile sohbet ediyordu. Çamurlu bir sahadan geçilirken, Kemal-Paşa-zâde'nin atı sürçmüş ve sıçrıyan çamurlar, Hâkan'ın kaftanına kadar yükselmişti. Büyük bilgin, derin bir mahcûbiyet içinde kalmış, telâşından özür bile dileyememiş, fakat Yavuz :

— Bir âlim atının ayağından sıçrayan çamur, demiştir; bana şeref verir. Öldüğüm zaman, bu çamurlu kaftanı, sandukamın üzerine koysunlar!

Yavuz ölünce, vasiyeti yerine getirilmiş, o zamandan beri çamurları ile muhafaza edilmiş olan kaftanı, sandukasının üzerine örtülmüştür.

O zamanlar Türkiye gibi, Mısır, Suriye ve Irak da mâmur ülkelerdi. Bu ülkelerin her birinde, Avrupa'nın büyük devletlerinin nüfusu kadar nüfus yaşıyordu. Gerçi X. asırda 15-20 milyon nüfusla meskûn Irak ve 8-10 milyon nüfusla meskûn Suriye-Filistin, artık târihe karışmıştı. Fakat gene de mâmurluk, refah ve kalabalıklık devam ediyordu. Kahire, Şam, Haleb, hattâ İskenderiye, büyük, muazzam şehirlerdi. Memlûk imparatorluğunun son yıllarında Afrika topraklarında (Mısır ve yakın çevresi) 13.000.000, Asya topraklarında (Suriye, Filistin, Lübnan, Hicaz, Yemen) 6.000.000 nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Yâni Memlûk imparatorluğunun XVI. asrın başlarında nüfusu 19.000.000 idi. Bu tarihte İngiltere krallığının nüfusu 4.500.000, Fransa'nınki 12.000.000, İspanya'nınki 6.000.000, Portekiz'inki 2.000.000, Venedik'inki 4.500.000, Lehistan'ınki 6.000.000 idi ve bütün bu devletler, büyük devlet sayılıyorlardı. Şâh İsmail'in İran imparatorluğunda ise 22.000.000 nüfus tahmin edilebilir.

25 ocak 1518'de Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un emriyle Istanbul'dan Şam'a gelmiştir.

15 şubatta Yavuz, Kudüs sancakbeyi Cânbirdi Gazâlî'yi, Şam beylerbeyi yapmıştır. Bu sûretle Cânbirdi Gazâlî Paşa, Türkiye'nin 2. Suriye umumî valisi olmuştur.

15 şubatta Şam'a Şâh İsmail'in elçileri gelmiştir. Elçiler, bir sulh muâhedesi projesi getirmişlerdi. Gelecek sefer-i hümâyûnunda, Memlûk imparatorluğu gibi İran imparatorluğunu da haritadan silip Türkistan'a ulaşmak kararında olan Büyük Türk Hâkanı, Şâh'ın talebine aldırmamıştır.

22 şubat 1518'de Yavuz, Şam'dan hareket etmiştir. Bu sûretle Kahire'den Şam'a 27 günde (10 eylûl - 7 ekim 1517) gelen Yavuz, Şam'da 4 ay, 16 gün kalmıştır. Fakat bu müddetin ilk 15 gününü şehirde değil, şehrin dışındaki otağ-ı hümâyûnunda geçirmiştir. 5 martta Orduy-ı Hümâyûn, Haleb'e vâsıl olmuştur. Şam-Haleb yolu, 13 günde alınmıştır. 6 mayısa kadar 2 ay 2 gün de Haleb'te kalınmış, bu tarihte Haleb'den hareket edilmiştir. 24 nisanda Yavuz, merkezi Trablusşam olan Lübnan sancakbeyliğine, Güzelce Kasım Bey'in yerine Akkoyunlu imparatorluk prenslerinden Mehmed Bey'i (b. Korkmaz Bey b. Mehmed Bey b. Kara-Yülük Osman Bey) tâyin etmiştir. Güzelce Kasım Bey, Hamâ sancakbeyi olmuş, Yavuz'un ölümüne kadar bu mevkide kalarak,

1520 sonunda Anadolu beylerbeyiliğine getirilmiştir (Solak-zâde, 413; *Tâcu't-Tevârîh,* II, 382-3).

17 mayısta Yavuz'un «ibrişim yasağı» nâmıyla tarihe geçen kararı, bundan sonraki seferin İran üzerine olacağına hiçbir şüphe bırakmamıştır. 17 mayısta Yavuz, Ayntab'da idi. Bu karara göre İran'la yapılan ipek ticâreti ve İran'a silâh ve her türlü stratejik madde ihracı yasak edilmiştir. Türk tâcirleri, çok sıkı alâkaları olan İran'la ticâret kesilince, muazzam zarar görmüşlerdir ki, ileride anlatılacağı üzere, Kaanûnî, tahta geçer geçmez bu zararı tazmin etmiştir.

19 mayısta Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, kuvvetli bir ordu ile, Ayntab'da Orduy-ı Hümâyûn ve Yavuz'dan ayrılmıştır. Hedef, başta Musul olmak üzere Kuzey Irak'ın fethidir. Yavuz, bu sûretle İran'a karşı ikinci seferine mukaddime yapmış oluyordu. Zâten İran ile hiçbir sulh ve mütareke yapılmış değildi, harb hâli devam ediyordu. Yavuz, Mısır'da meşgulken Şâh İsmail'in elleri kolları bağlı bir vaziyette oturması, Çaldıran hezimetinde İran ordusunun mahvolması ve henüz yeniden kurulmaması sebebiyledir.

Yavuz Sultan Selim, 2 sene, 2 ay süren ve Osmanlı tarihindeki en uzun sefer-i hümâyûnu teşkil eden Mısır seferi'nden 25 temmuz 1518'de Istanbul'a dönmüştür. Mısır ganîmeti, Haleb'de ve Merc-i Dâbık'ta ele geçirilenleri gölgede bırakmış ve 1.100 deve ile Istanbul'a nakledilmiştir. Daha önce de Donanmay-ı Hümâyûn, bir kısım ganimeti İskenderiye'den Istanbul'a götürmüştü. Mısır'ın asırlar süren haşmetinin mahsulü olan bu ganimet, bu sûretle Türk Cihan İmparatorluğunun taht şehrine taşınmıştır.

Yavuz Sultan Selîm'in Istanbul'a Girişi (25 Temmuz 1518)

Yavuz Sultan Selim'in Istanbul'a giriş şekli, ayrıca üzerinde durulacak derin bir tarihî psikolojik hâdisedir. Yavuz, tarihte ancak bir — iki cihangire nasip olan bir muvaffakıyetle taht şehrine dönüyordu. Bir hamlede ve tek seferde imparatorluğun topraklarını iki mislinden fazla genişletmişti (Mısır Seferi'nde fethedilen topraklar üzerinde bugün Mısır, Cezâyir, Sudan, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün, Yemen devletleri ile Suudî Arabistan ve Libya devletlerinin bir kısmı ve Türkiye'nin Gaziantep, Hatay, Adana vilâyetleri, Tarsus gibi birkaç kazası bulunmaktadır; bu topraklar üzerinde bugün 102.000.000 nüfus yaşamaktadır). Maddî bakımdan, yeryüzünün 3. büyük devleti ortadan kaldırıldığı gibi, mânevî bakımdan

da şan ve şeref, bütün İslâm tarihi çapındadır. İslâm dininin başkanlığı demek olan halîfelik, 767 yıldan beri bu sıfatı haiz olan Abbâsîler'den Osmanoğulları'na, yâni ilk defa olarak bir Türk hânedânına geçmiştir. Mukaddes Emânetler, Osmanlı Türkleri'nin elindedir. Mukaddes Şehirler (Mekke, Medîne, Kudüs) de öyle. Yavuz'un fütûhâtı, 400 seneden fazla Türkler'de kalmış, Anadolu'daki fetihleri ise, ebedî olmuştur. Istanbul'da Büyük Cihangir'i karşılamak için kıyâmetler kopmaktadır. En büyük merâsimler hazırlanmıştır. Yüzbinlerce halk, en samimî hisleriyle hükümdarlarına alkış tutmak için, aylardan beri bugünü beklemektedirler.

Yavuz'un bütün gösterişi, devlet işlerindedir. Husûsî hayâtında mahçub, mütevâzı ve sâkin bir adamdır. Geceleri odasında gözlük takıp kitap okuduğu anlarda, alelâde bir Türk bilgininden hiçbir farkı yoktur. Son derece sâde giyinmektedir. Istanbul'da halkın hissiyatını ve yapılacak merasimleri öğrenince son derece sıkılmıştır. Şahsına gösterilecek olan bu derece âlâyişten utandığı için, bir gün sonra merâsimle şehre girmesi lâzımken, birkaç saat önce, gece vakti, yanında birkaç kişi ile kayığa binmiş, gizlice Topkapı Sarayı'na çıkmıştır. Ertesi gün halk ve devlet adamları, Padişah'ın Saray'da olduğunu öğrenmişler ve hiçbir merâsim yapılamamıştır.

Bu hâdise, Türkiye'nin inhitat devirlerinde birtakım palavracılara yapılan karşılama törenleri ile mukayese edilirse, XVI. asır Türk ahlâkının yüksekliği daha iyi belli olur.

Yavuz, Istanbul'da 10 gün kalmıştır. 4 ağustosta Istanbul'dan hareket etmiş, 9 gün sonra, 13 ağustosta Edirne'ye gelmiştir. Burada Velîahd-Şehzâde Süleyman'la görüşmüştür. Şehzâde, 22 ağustosta Edirne'deki vazifesi bittiği için, Manisa'ya gitmek üzere buradan ayrılmıştır. Yavuz, Edirne'de, Avrupa'nın en kudretli deniz ve kara devletleri olan Venedik ve Macaristan ile sulhu yenilemiştir. Yeni bir İran seferine çıkmasının arifesinde, bir Avrupa harbine dalmak istemiyordu. Avrupa da Türkler'in Doğu'daki meşguliyetleri ile teselli buluyordu. Artık Tuna Ötesi ve İtalya, Türk istilâ tehdidi altında sayılmıyordu. Avrupa, kendi kendini uyutuyordu. Venedik diplomasisi bu vaziyete kanmamakla berâber, Türkiye İmparatorluğu ile harbi göze almak, bütün Akdeniz ticâretini mahvetmek ve Cumhuriyet'in gerçek haşmetini eliyle yıkmak niyetinde değildi.

Pîrî Mehmed Paşa'nın Kuzey Irâk'ı Fethi (1518)

20 aralık 1518'de Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, Kuzey Irak'ı fethetmiş olarak Edirne'ye döndü. Bu sûretle İran imparatorluğunun en kıymetli parçalarından olan Musul eyâleti, Türkiye'ye katılmış oldu. Burası, Türk ekseriyetiyle meskûn bir ülke idi. Azınlık olarak, birinci derecede Kürdler, ikinci derecede Arablar, üçüncü derecede de Süryânîler vardı.

Pîrî Mehmed Paşa, Musul, Erbil ve Kerkük sancaklarını fethetmiştir. Musul eyâletinin Süleymaniye ve Hânikıyn sancakları, daha İran'dadır. Bununla beraber, Bağdad'ın 100 km. kuzeybatısına kadar Türkiye topraklarını genişletmiştir. Bu fütûhât, 1518'in kızgın yaz aylarında yapılmıştır. Bu sûretle Bağdad eyâletinin 2 sancağı (Dîvânîye ve Düleym = Ramadî) da Türkiye'ye geçmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, böylece Irak'tan 120.000 km²'den fazla ve nüfusu yarı yarıya Türk olan bir ülkeyi, devlete katmıştır. Suriye Çölü (Bâdîyetu'ş-Şâm), tamamen Türkler'in eline geçmiştir. (Suriye - Irak - Ürdün - Arabistan arasındaki büyük çöl). Türkiye, Dicle ve Fırat'ın en büyük kısmına hâkim olmuştur. Türkiye-İran sınırı Irak'ta 33° arzından geçiyordu. Türkler, Fırat'ta bu arz dairesine kadar inmişler, fakat Dicle'de henüz daha yukarılarda idiler.

Yavuz Sultan Selim'in Ölümü (22 Eylûl 1520) ve Şahsiyeti

Yavuz Sultan Selim, 18 temmuz 1520'de Istanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere hareket etti. Orada bir-iki ay kaldıktan sonra, sefere çıkacaktı.

Yavuz, 22 eylûl 1520'de sabahın ilk saatlerinde, gün ışırken vefat etmiştir. Ölüm sebebi, sırtında çıkan ve «şîr-pençe = aslan pençesi» denen bir çıbandır. Büyük Cihangir, bunu önce alelâde bir çıban sanmış ve hekime göstermeyi ihmal etmiştir. Hekimler, padişah ancak yatağa serilince müdahale edebilmiş ve geç kalmışlardır. Ölümü, Velîahd-Şehzâde Süleyman, Manisa'dan Istanbul'a gelinceye kadar 8 gün saklanmıştır. 27 nisan 1495'te babasının vali olarak bulunduğu Trabzon'da doğan Kaanûnî Sultan Süleyman, bu sûretle rakipsiz olarak (başka kardeşi yoktu), Türk Cihan İmparatorluğu'nun tahtına oturmuştur. 25 yaşını 4 ay, 25 gün geçiyordu.

Ölürken padişahın yanında yalnız pek sevdiği nedîmi Hasan Can bulunuyordu. Hasan Can, padişahın isteği üzerine *Yâ-Sîn Sûresi*'ni okurken, sûreyi daha bitirmeden, Yavuz can vermiştir (Hasan Can, Yavuz'un ölümünü en dakik safhaları ve hükümdarın bü

(49) YAVUZ'un ÖLÜMÜNDE TÜRKİYE (22.IX.1520)

tün söyledikleri ile berâber aynen oğlu Hâce-i Sultânî Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi'ye anlatmış, o da *Selîm-Nâme*'sinde bunları yazmıştır). Hasan Can vaziyeti derhal, Saray'ın en yüksek âmiri olan Hâsodabaşı Süleyman Ağa'ya bildirmiştir (müstakbel sadrâzam ve Hindistan seferinin başkumandanı Süleyman Paşa). Süleyman Ağa, kimseye bir şey söylememiş, bir-iki saat sonra Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, padişahı ziyâret etmek üzere Otağ-ı Hümâyûn'a gelince, kendisine vaziyeti anlatmıştır. Pîrî Paşa, ortalığı velveleye vermedikleri için, Hasan Can'la Süleyman Ağa'yı tebrik etmiştir.

Ağlıyarak merhum padişahın cenazesini gören Pîrî Mehmed Paşa, gözyaşlarını silmiş, vezirleri Otağ-ı Hümâyûn'da günlük mûtat kabine toplantısına çağırarak vazıyeti bildirmiş, fakat Velîahd, Istanbul'a gelinceye kadar hiç kimseye renk vermemelerini emretmiştir. Bu arada Yavuz'un tedâvisine memur 4 hekime, gûyâ gösterdikleri başarı dolayısiyle hil'at giydirmiştir. Bu sûretle Ordu, 8 gün birşeyin farkına varmamıştır. 8 günde haber hem Manisa'ya ulaşmış, hem de Sultan Süleyman, Manisa'dan Istanbul'a gelmiştir. Pîrî Mehmed Paşa'nın Manisa'ya yolladığı haberci, hassa subaylarından silâhdâr seryâveri Süleymân Ağa'dır. Yavuz'un ilk dinî merâsimini Hasan Can yaptırmıştır. 4 hekim, padişahın iç organlarını çıkarmışlar, Otağ-ı Hümâyûn'un zemininde kazdıkları yere gömmüşlerdir. Yavuz, çok tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Istanbul-Edirne yolu üzerinde, 8 yıl önce babası II. Bâyezid'in öldüğü aynı yerde vefat etmiştir (o bahse bakınız). Bu sûretle II. Bâyezid, gitmekte olduğu Dimetoka'ya erişemediği gibi, Yavuz da Edirne'ye varamamıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, Sultan Süleyman, Istanbul kapılarında iken, ordugâhta Orduy-ı Hümâyûn'a Yavuz'un ölümünü bildirdi. Asker, külâhlarını atarak ağlamaya başladı. Orduyu yatıştıran Vezîr-i âzam, başta dâmâdı olan 2. Vezir Çoban Mustafa ve 3. Vezir Ahmed Paşalar olmak üzere, Istanbul'a doğru yola çıktı. 30 eylûlde Istanbul'da Sultan Süleyman, merâsimle tahta çıktı. Ertesi günü, 1 ekimdi. Yavuz'un Istanbul'a getirilen cenâzesi, bugün gömüldü.

Sultan Süleyman, babasının cenâzesini sûrların önünde karşıladı. Sonra yaya olarak şimdi «Sultanselim» denen semte kadar geldi. Yüzbinlerce halk, sokakları doldurmuş, cenâzeyi tâkibe çalışıyorlardı. Cenâze namazı, Fâtih Camii'nde kılındı. Cenâzesinin gömüldüğü yere Kaanûnî, bir türbe ve türbenin yanına da tek kubbesi ile meşhur muhteşem Sultanselim Camii'ni yaptırdı. Bu

sûretle Türkiye tarihinin bir safhası kapanmış oldu. «Kaanûnî Asrı» başlıyordu.

Yavuz, Istanbul Tersâneleri'nde yeniden 150 parça harb gemisini tezgâha koydurmuştu. Bu derecede üstün bir deniz kuvvetine sâhib olmak istemesi, Avrupa'da Rodos'un fethinin çok yakın bulunduğu şeklinde tefsîr ediliyordu. Fakat Yavuz'un başlıca gayesinin, İran'ı fethetmek ve Şiî mezhebini ortadan kaldırarak Sünnî Hılâfet'i İslâm âleminde hâkim-i mutlak kılmak şeklinde olduğu muhakkaktır. Bu sûretle Türk dünyasının da parçalanmasının önüne geçilmiş olacaktı.

Istanbul'un Fethi'nden sonraki büyük padişahlardan Fâtih'-in hedefi İtalya, Yavuz'unki İran, Kaanûnî'ninki Almanya, II. Osman'ınki Almanya, kardeşi IV. Murad'ınki İran olmuştur. Son ikisi, 30 yaşlarına varmadan pek genç öldükleri için, projelerinin hazırlık safhasında kalmışlardır. Ancak bu hedefleri, bu hükümdarların şahsî projeleri olarak ele almak doğru değildir. İleriki ciltlerimizde uzun uzun izah edileceği gibi, zamanın siyâsî şartları, Türkiye devletini, bu istikametlere tevcih etmiştir. Ancak Yavuz'un bir 10 yıl daha yaşayıp İran'ı fethettiği farzedilecek olursa, Türk'ün istikbâlinin kökünden değişeceği, sonraki asırlarda geçen hâdiseler göz önüne alınınca, tezâhür eder. Çünki Türkiye, doğuya doğru genişleyince, İngiltere'nin Hindistan'a ve Rusya'nın Türkistan'a XIX. asırdaki müdahaleleri pek çok zorlaşacak ve şüphesiz mahallî kalacaktı. Ancak, Tuna'yı tutabilmek için Tuna-Ötesi'nde geniş bir hinterlanda sâhip olmak isteği ve Charles-Quint'in zuhuru ile Avrupa'yı tek elde toplamıya çalışması karşısında Türkiye'nin kendini tehdid altında hissetmesi, Osmanlı Türkleri'ni, geniş ölçüde Orta Avrupa'ya sürükliyen tarihî âmiller olmuştur. Bu sûretle İran'daki Türk imparatorluğu da gittikçe İranlı'laşmış, bu İranlı'laşma, 1925'te tamamlanmıştır.

Yavuz, büyükbabası Fâtih'ten ancak bir yıl kadar fazla yaşamıştır. Ölümünde 50 yaşında idi. 8 yıl içinde yaptığı işler baş döndürücü olmuştur. Türkiye topraklarını 2,5 mislinden fazla genişletmiştir. Bu sûretle tarihin en büyük cihangirleri arasında yer almış ve Osmanlı padişahlarının şüphesiz en cihangîri olmuştur. Bu müddet içinde, Cezâyir'i de himayesine alıp, Mağrib'e de atlamış, İspanya ile karşı karşıya gelmiştir. Timur'un bile fethedemediği Memlûk imparatorluğunu tamâmen haritadan silmiştir. Yaptığı büyük fütûhâtı Türkiye, 4 asır muhâfaza etmiştir. İslâm Halîfeliği'ni de üzerine alması, Osmanoğulları'na büyük bir prestij ve münakaşa edilemez bir mânevî güc kazandırmıştır. Yıkıcı Şiî propagandasını, Anadolu'dan ebediyen sürüp atmıştır. Saltanatı

8 yıl, 5 aydan 2 gün eksiktir. Saltanata en az hakkı olduğu hâlde, şehzâdeliğinde İran'a karşı tâkıyb ettiği dâhîce siyâsetle gittikçe parlamış, Trabzon'da vali iken Kuzeydoğu Anadolu'yu devletin yüksek hâkimiyeti altına sokmuştur. Anadolu birliğinin gerçekleştiricisi olmuş, Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd'ın tahayyül ettiği sınırları aşmıştır. Türk ve İslâm birliğinin gerçekleştirilmesi ümidleri de, Yavuz'la berâber ölmüştür.

Prof. Şinasi Altundağ diyor ki (*Selim I., İs. Ans.*, X, 432 b-3a) : «I. Selim, uzuna yakın orta boylu, çatık kaşlı, sert bakışlı, matruş ve palabıyıklı, asabî mizaçlı, fevkalâde cesur, çok mâhir bir avcı, harb san'atında emsalsiz bir kumandan idi. Devlet işlerinin, tasarlanmış bir program dâhilinde tedvirini ve her meselede devlet ricalinin görüş ve düşünüşlerinden faydalanmayı isterdi. Günlerce düşünür, kararını verdikten sonra, büyük bir azim ve irâde ile, durmadan, dinlenmeden tatbikat ve icraata geçerdi. Bundan sonra, böyle bir karârın aleyhinde bulunacak olanları, eski teveccüh ve takdîrine bakmadan, derhâl îdâm ettirirdi. I. Selim, uyuşuk bir hâle gelmiş olan devlet faaliyetine, bu mesaisi ile, yeniden bir canlılık ve cevvâliyet getirmiştir. Çok iyi işliyen bir câsus şebekesi vardı. Cihan siyâsetine tamâmiyle vâkıf bulunuyordu. Bundan dolayı, cülûsundan evvel, İran ve Arabistan'ı mütenekkiren gezmiş olduğu şâyi olmuştu. Devlet hazinesini daima dolu tutmak ister, debdebe ve ihtişamdan hoşlanmazdı, sâdeliği severdi. Milletleri idâre etmek hususunda büyük bir kaabiliyet göstermişti. Ülkesinin her tarafında yalnız adaletin hâkim olmasını isterdi. Boş vakitlerini, âlim ve edîblerin meclislerinde geçirmekten hoşlanırdı. İlmi sever, ulemâya hürmet ederdi. Bilhassa tarih, felsefe ve tasavvuf sahalarında geniş bir bilgisi vardı. Muhyiddîn İbni'l-Arabî'ye ve Celâleddin Rûmî'ye karşı göstermiş olduğu hürmet ve alâka, onun, Vahdet-i Vücûd felsefesine mâil olduğunu gösterir. Şark dillerine ve bilhassa Farsça'ya, tam mânâsiyle vâkıftı. I. Sultan Selim'e, tarihte geçen en büyük hükümdarlar arasında yer vermek, doğru ve haklı bir hareket olur».

Yavuz, Osmanlı hükümdarları içinde, askerlik dehâsı bakımından büyük-babası Fâtih'ten sonra gelir. Siyâset ve devlet adamı olmak bakımından da Fâtih ve oğlu Kaanûnî'den sonradır. Fâtih'ten ve babası II. Bâyezid'den sonra, Osmanoğulları'nın en bilginidir. İslâm ilimlerine ve 3 büyük Doğu edebiyatına, fevkalâde vâkıftı (büyük-babası Fâtih ve oğlu Kaanûnî gibi Batı dillerini öğrenmemişti). Boş zamanlarında daima okur ve padişahlığında okurken gözlük kullanırdı. Sakal bırakmamıştır. Bu sûretle II. Osman ve VI. Mehmed'le berâber, Osmanlı hükümdarları içinde, sa-

kalsız 3 şahıstan biridir. Bütün Türk edebiyatında Farsça'yı en iyi kullanan şairlerden biridir. Farsça *Dîvân*'ı, gerçek bir san'at eseridir (Almanya'da basılmış, Türkçe'ye de çevrilmiştir). Ancak birkaç parça Türkçe şiir yazmıştır. Halbuki rakîbi Şâh İsmail, daha çok Türkçe şiir söylemiştir. Ancak Şâh İsmail, bilhassa halkın dili olduğu için, Şiî propagandası maksadiyle Türkçe'yi kullanmıştır. Yavuz, şiirlerinde, yalnız bir san'atkâr hüviyetiyle görünür. Başkaca bir gayesi yoktur. Şiirlerinde çok mütevâzı'dır. Ancak ona izafe edilen meşhur Türkçe kıt'ada büyük bir gurur hissedilir :

Merdüm-î dîdeme bilmem ne füsûn etdi felek
Giryemî kıldı füzûn eşkimi hûn etdi felek
Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etdi felek

Yavuz'un Ölümünde Türkiye (1520)

II. Bâyezîd'in 1512'de bıraktığı imparatorluk, 2.373.000 km² kadar bir büyüklük arzediyordu. Bunun 596.000 km²'si Asya'da yâni Anadolu'da, 1.777.000 km²'si de Avrupa'da, yâni Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da idi. Yavuz'un ölümünde, Moskova yakınlarında Kırım'a tâbî olan Kasım Hanlığı, Kırım hânedânını başından uzaklaştırmış bulunduğu için, Doğu Avrupa'da imparatorluk 75.000 km² kadar küçülmüştü.

Yavuz'un ölümünde İmparatorluk, 1.702.000 km²'si Avrupa'da, 1.905.000 km²'si Asya'da, 2.950.000 km²'si de Afrika'da olmak üzere 6.557.000 km² üzerinde yayılıyordu. 8 yıl öncesine nazaran 2,5 mislinden fazla büyümüştü. Bu muazzam fütûhât, 1514-1518 arasındaki 4 yıl içinde yapılmıştı. İmparatorluk, ilk defa Afrika kıt'asına ayak basmış ve kıt'anın en büyük kısmını da ilk hamlede eline geçirmişti.

Afrika'da Mısır, Bingazi ve Kuzey Sudan (Nubya ve Kassala eyâletleri) doğrudan doğruya, Cezâyir ise, tâbiiyet yoluyle imparatorluğa dâhil olmuştur. Türk nüfuzunun yayılmaya başladığı Eritre, Somali ve Doğu Afrika kıyılarını, bu hesaba dâhil etmiyoruz. Afrika'da 2 Türk beylerbeyiliği kuruldu : Mısır ve Cezâyir beylerbeyilikleri. Mısır beylerbeyiliği, Türkiye'nin en geniş, en zengin eyâleti idi ve protokolde de öbür eyâletlerden önce geliyordu. Bu eyâletin 1520'de büyüklüğü, 2.750.000 km²'den fazla idi.

Asya'daki fütûhâtı, Anadolu ve Anadolu dışı olmak üzere ikiye ayırmak kaabildir. Anadolu'da İran'dan ve Mısır'dan Türkiye'-

nin şimdiki şu vilâyetleri alındı ve ebediyen Anadolu Türk birliğine katıldı : Adana, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Bingöl, Bitlis ve Tunceli.

Pîrî Mehmed Paşa'nın 1518 yazında Kuzey Irak'tan fethettiği ülkeler, 121.000 km² kadardı ve şu bakımdan mühimdi ki, bu ülkelerde nüfus, yarı yarıya Türk idi. Bu fütûhât, Musul eyâletinin Musul, Kerkük ve Erbil sancakları ile Irâk-ı Arab (Bağdad) eyâletinin Düleym ve Dîvânîye sancaklarını (vilâyetlerini) kaplıyordu. Musul eyâletinin Süleymâniye ve Hânikıyn sancakları, daha İran'ın elinde idi. Bu Kuzey Irak fütûhâtının büyüklüğü (121 bin km²), Anadolu'da yapılan fütûhâta (121 bin km²) toprak bakımından eşittir.

Gene Yavuz devrinde Dulkadır Beyliği, muhtariyetine son verilerek doğrudan doğruya devlete katıldı ki, bu Beylik (40.000 km²), evvelce tâbiiyet yoluyla imparatorluğa dâhil olduğu için, yukarıdaki hesaba katılmamıştır. Onunla berâber Yavuz'un padişahlığı devrinde Anadolu'da yaptığı fütûhât 161.000 km²'yi bulur. Şehzâdeliğinde Kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı fütûhât, bunun dışındadır. Yavuz'un fütûhâtı neticesinde, Anadolu'da 3 yeni beylerbeyilik kuruldu : Diyâr-ı Bekr, Dulkadır (Maraş) ve Erzincan (Erzurum) beylerbeyilikleri. Musul da bir müddet sonra beylerbeyilik merkezi olmuştur.

Bunların dışında bugünki Suriye, Lübnan, İsrâil ve Ürdün devletlerinin tamamı (yâni bütün Filistin), doğrudan doğruya Türkiye'ye katıldı. Bu ülkelerin büyüklüğü 309.000 km²'dir. Buralarda Suriye (Şam) ve Haleb beylerbeyilikleri kuruldu. Filistin, Suriye beylerbeyiliğine 3 sancak (vilâyet) hâlinde bağlandı.

Bugünki Mısır devletinin Asya topraklarını teşkil eden Sina yarımadası ile Gazze de (60.000 km²), devlete katılmıştır (şimdi İsrâil işgalinde). Sînâ, Mısır beylerbeyiliğinin idâresine verilmiştir. Gazze, Güney Filistin sancağına merkez olmuştur.

500.000 km² büyüklüğündeki Hicaz ve Asîr de Türkiye'ye katılmıştır. Bir müddet sonra merkezi Cidde olmak üzere bir beylerbeyilik kurulacaktır.

Yemen (195.000 km²), tâbiiyet yoluyla imparatorluğa bağlanmıştır. İleride doğrudan doğruya nasıl ilhak edildiğini ve beylerbeyilik teşkilâtı yapıldığını göreceğiz.

Yavuz Sultan Selim devrinde Türkiye, «cihan devleti» (Grousset, *L'Empire du Levant,* 642) hâlini aldı. Asya ve Afrika'daki fetihler, Türkiye'yi «gerçek bir cihan devleti» *(Aynı Eser,* 643) hâline getirdi. Bunun için Yavuz, Avrupa'yı serbest bıraktıysa da, Asya ve Afrika'daki «ölçüye sığmaz fetihler» *(Aynı Eser,* 643), Tu-

na ile Cezâyir arasındaki bu devleti, Avrupa için pek korkulacak bir vaziyete yükseltti. Türkiye'nin her sahadaki gücü, dünyanın diğer bütün geri kalan devletlerinin güc toplamını, münakaşasız şekilde geride bıraktı. Akdeniz, bir «Türk Denizi» *(Aynı Eser,* 644) hâline gelmek üzere idi. Cezâyir'in, bundan sonraki bahsimizi teşkil edecek olan Türkiye'ye bağlanması, bu denizi bir Türk Denizi hâline getirmek yoluna girildiğini ve gidildiğini gösteriyordu. Donanmay-ı Hümâyûn'a ve Türk denizcilerinin yetişmesine Fâtih, II. Bâyezid, Yavuz, birbiri ardından o derecede büyük ihtimam göstermişlerdi ki, Kaanûnî Asrı'nda artık Türk denizciliği, bir seri dehâ sahibi amiral ortaya çıkaracaktır. Bu amiraller, Avrupalılar'ı Akdeniz'den atacaklar, Atlas Okyanusu'na süreceklerdir. Tarihin en büyük amirallerini bir asır içinde seri hâlinde yetiştirme şansını elinde tutan bir devlet sâyesinde Türkiye, tarihinin yeni bir devresine giriyordu. Bu devrede deniz faaliyeti, kara faaliyetinden geri kalmıyacaktır. Bu, bütün Türk tarihinde istisnâî bir devirdi. Kaanûnî Asrı'nın incelenmesinden bu vaziyet, açıkça anlaşılacaktır. Şimdi bu bahse bir giriş olmak üzere, Barbaros Kardeşler'in Cezâyir'e yerleşmelerini inceliyelim. Çünki bu hâdise, Yavuz Sultan Selim'in kısa ve mûcizevî saltanatı sırasında vuku bulmuştur.

X

BARBAROS KARDEŞLER'İN CEZÂYİR'DE BİR TÜRK DEVLETİ KURMALARI (1513 - 1534)

Barbaros Kardeşler'in Menşei

BARBAROS Kardeşler'in babası, Ebû-Yûsuf Nûrullah Yâkub, kısaca Yâkub Ağa adında bir tımarlı sipahi, yâni süvari subayıdır. Onun babası Abdullah Ağa da süvari subayı idi. Aile, Anadolu'dan Rumeli'ne yerleşmiş, Çanakkale Boğazı üzerinde, Gelibolu yarımadasındaki Eceâbâd (Maydos) liman kasabasında (Çanakkale şehrinin tam karşısındadır) yurt tutmuş olmalıdır. Bazı kaynaklar, Karası yâni Balıkesir çevresinden yetiştiğini yazmaktadırlar. Belki Karası'dan Gelibolu'ya göçmüşlerdir. Yâkub Ağa, sonradan Vardar Yeniceli olarak tanınmıştır. Her hâlde bu kasaba çevresinde bir tımar almış olacaktır. Bu Yenice, Batı Trakya'da, Ege Denizi'ne birkaç km. mesâfede Mesta suyunun az doğusundadır. Yâkub Ağa, Fâtih Sultan Mehmed'in Midilli adasını fethine katılmıştır. 1462'de adanın fethi üzerine, kendisine Midilli'nin Bonava köyü tımar olarak verilmiştir. İşte Yâkub Ağa'nın tarihte «Barbaros Kardeşler» diye anılan meşhur oğulları, burada dünyaya gelmişlerdir. Yâkub Ağa, çok yiğit bir subay olarak meşhurdu ki, bu vasfı, aynen oğullarına da geçmiştir. Yâkub Ağa, rivâyete göre, Midilli'de yerleştikten sonra yerli bir Rum kızı ile evlenmiş ve Barbaros Kardeşler, bu izdivaçtan doğmuştur.

Barbaros Kardeşler, sırasıyla İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarında 4 kardeştir. Her birinin arasında bir-iki yaş fark vardır. Fakat anlaşıldığına göre ya İshak'ın adı «Yusuf İshak»tır, veya Yâkub Ağa'nın «Yusuf» adında ayrıca bir en büyük oğlu vardır (Midilli adasından çıkmadığı için diğer kardeşleri gibi tarihe geçmemiş olabilir). Bu husus, Barbaros Hayreddin Paşa'nın, Cezâyir'deki câmi kitâbesinde geçen Arapça «Ebû-Yûsuf Yâ'kuubi't-Türkî» ibâresinden istidlâl edilmektedir. Barbaros Kardeşler'in kesin doğum tarihleri belli değildir. Ancak Oruç ile Hızır arasındaki yaş farkının, 2 yıldan ibâret olduğu sanılıyor. Barbaros Kardeşler,

Türkçe'den başka Arapça, Yunanca, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Latince öğrenerek yetişmişlerdir.

«Barbaros» adı ya «Baba Oruç»dan bozmadır, yahut Barbaros Kardeşler'in kızıl sakallı olmalarından dolayı kendilerine bu ad verilmiştir. Ölünceye kadar 4 kardeşin lideri ve başı olan Oruç Reîs veya Oruç Bey, leventleri tarafından daima «Baba Oruç» diye anılmıştır (son zamanlara kadar Türk bahriyesinde tayfalar, subaylarına «beybaba» derlerdi).

XVI. Asrın Başlarında Kuzey Afrika'da Durum

Barbaros Kardeşler'in Kuzey Afrika'ya müdahaleleri sırasında bu ülkelerdeki umumî vaziyet gözden geçirilmeden, Türkler'in Cezâyir'e yerleşmelerini te'mîn eden şartları anlamaya imkân yoktur. 1515'e doğru, yâni Yavuz, Çaldıran zaferini kazandıktan sonra, Mısır seferine hazırlanırken, Kuzey Afrika'da, yâni Fas, Cezâyir ve Tunus'ta durum şöyle idi :

Bu çevrede Fas imparatorluğu, büyük devlet vasfını hâizdi. Fakat iktidarda bulunan hânedan, diğer Kuzey Afrika hânedânları gibi Arap'laşmış Berberî olan Merînîler'in Vattâsî kolu, 1511'den beri, imparatorluğu Arap aslından Sâdî Şerifleri (Şurefây Sâ'dîye) ile çekişiyorlardı. İmparatorluğun başkenti Fas şehri idi. Fas dışında güneye doğru geniş ölçüde Afrika'ya taşıyordu. Tunus'ta 1228'den beri Hafsîler saltanat sürüyorlardı. Batı Cezâyir'de, taht şehirleri Tlemsen olmak üzere, Abdulvâdîler (Zeyyânîler) bulunuyordu. Asıl Cezâyir, yâni Doğu Cezâyir, kâh Tunus'a, kâh Tlemsen'e bağlı idi. Berberî'ler, Arap'laşmış da olsalar, merkezî bir otorite kuramamışlardı. Mahallîlik cereyânı çok kuvvetli idi. Kuzey Afrika Arap âlemi (Mağrib), âdetâ yüzlerce siteden meydana gelen bir konfederasyondu. Hükûmdarların nüfuzları satıhta kalıyordu. Halkın mezhebi Sünnî/Mâlikî idi. Daha Türkler gelmediği için, kendi mezhepleri olan Sünnî/Hanefî'liği buraya getirmemişlerdi.

Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesi, üstelik İberya'daki son Arap devletini, Endülüs (Gırnâta) Nasrîler'ini (Benî-Ahmer) ortadan kaldırmaları, Batı Afrika'da siyâsî muvazeneyi altüst etmişti. Kuzey Afrika'da, Murâbıtlar ve Muvahhidler, hattâ Merînîler zamanında olduğu gibi İspanya Müslümanları'na yardım edecek güc yoktu. İspanya Müslümanları ise, İspanyollar'ın pek korkunç baskısı altında idiler. Üstelik 1499'dan beri Portekiz de büyük devletler arasına girmiş, büyük bir donanmaya sâhip olmuş ve açık denizlerde mâcerâ arıyordu. Mağrib Müslüman âle-

mindeki devletlerin, ciddî donanmaları yoktu. Ancak korsan filoları şeklinde deniz gücüne mâlik bulunuyorlardı. Bu filoların, pek kudretli İspanya ve Portekiz donanmaları ile verimli mücadelede bulunamıyacakları âşikâr bir keyfiyetti. Nitekim öyle oldu. İberyalılar, Kuzey Afrika kıyılarına el atmakta gecikmediler.

Portekiz, 1506'da Fas'ın Atlantik kıyısında Mazagan üssünü kurdu (Safî ile Dâru'l-Beydâ = Kazablanka arasında). Güneydeki Safî limanını da yüksek hâkimiyetine aldı. İspanyollar, daha çok Cezâyir kıyılarına göz dikmişlerdi. Çünki buraları, büyük bir yerli devletin otoritesinden tamamen uzaktı. 16 mayıs 1509'da Kardinal Ximenès, 24.000 asker taşıyan 33 harb ve 51 nakliye gemisi ile, İspanya'nın güneyindeki Cartagena limanından ayrıldı, 19 mayısta Batı Cezâyir'in Vahrân (Oran) limanını işgal etti. 4.000 Müslüman'ı kılıçtan geçirip 8.000'ini esîr ederek İspanya'ya götürdü (G. Marçais, *Oran, İA,* 391b). Burası, İspanyollar'ın Kuzey Afrika'daki en mühim üssü oldu. Halbuki Müslümanlar'ın, İspanya kıyılarında hiçbir üsleri yoktu. Portekizliler de Penon de Velez'e yerleşmişlerdi. Fakat 1508'de orasını İspanya'ya bırakmaya mecbur oldular. Vahrân (Oran) başarısından sonra İspanya, Don Pedro Navarro'yu 15 harb gemisi ve 14.000 askerle Becâye'ye gönderdi. Bu liman da İspanyollar'ın eline geçti. Don Pedro, Becâye'den İspanya'ya dönmedi. Yüzlerce kilometre doğuya gitti. Trablusgarb limanını da işgal etti. Bu sûretle Tunus Sultanlığı, hem batıdan, hem doğudan İspanyol üsleri ile sarılmıştı ve İspanya'nın nüfûzuna düşmesi, gün meselesi hâline geldi.

Cezâyir, Tenes, Mostaganem, Şerşel, Dellis gibi Cezâyir kıyılarındaki şehirlerin çoğu, İspanya'nın yüksek hâkimiyetini kabûlde gecikmediler. Don Pedro, Cezâyir limanının 300 metre açığındaki kayalıkları işgal etti. Bu kayalıklarda Penon d'Argel kalesini inşa ettirdi ve fevkalâde tahkim etti. Bu kaleden istendiği zaman Cezâyir şehrini ve limanındaki gemileri topla dövmek mümkindi. Don Pedro, İspanya'nın Kuzey Afrika'daki üslerinin başkumandanlığına getirildi. Merkezi, Batı Cezâyir'de Vahrân (Oran) limanı idi. Araplar, Cezâyir limanlarına İspanya düşmanı devletlere ait hiçbir harb ve ticâret gemisini kabûl etmiyeceklerine dair söz verdiler. Aksi takdirde İspanyol donanması bu kıyı şehirlerinin altını üstüne getirmeye muktedirdi. Don Pedro, bu gerçekten büyük başarıları üzerine, İspanya Kralı'ndan «Gomares Markisi» sanını aldı. Portekiz, Batı Akdeniz'i İspanya'ya bırakmıştı. Atlas Okyanusu'nun Afrika kıyılarında ve bu kıyılara karşı olan Brezilya sahillerinde dolaşıyordu. Fas'ın Atlantik üzerindeki limanlarından Âzemmûr da, Portekiz'in hükmü altına düştü.

Barbaros Kardeşler'in Armatörlük Yılları

Barbaros Kardeşler, bilhassa en meşhurları olan Hızır Hayreddin'in doğum tarihleri, çeşitli mehazlarda başka başka verilmektedir. Fakat Oruç'un 1470'e, Hızır'ın ise 1472'ye doğru doğmuş olacakalarını tahmin edebiliriz. Daha da yaşlı olmaları muhtemeldir. Ancak daha genç olmaları, pek muhtemel görünmüyor.

Yâkub Ağa'nın ne zaman öldüğünü de bilmiyoruz. Fakat oğullarının, daha o hayatta iken denizciliğe başladıkları muhakkaktır. Önce mütevazı şekilde gemiciliği öğrenmişler, sonra tekne sâhibi olmuş, deniz ticâretine başlamış ve namlı armatörler arasına girmişlerdir. Bilhassa 2. kardeş olan Oruç ile 3. kardeş olan Hızır, bu işte ileri gitmişlerdir. Büyük bir iktidar, cesâret, teşebbüs ve zekâ sâhibi idiler. İshak, Midilli'ye civar adalara, Hızır, Yunanistan'a seferler yapıyor, mal getirip götürüyordu. Buraları, Türk toprakları idi. Oruç ise, yanında en küçük kardeşleri İlyas olduğu halde, Türkiye suları dışında seferler yapıyor, bilhassa Memlûk imparatorluğu ile ticâret münâsebetleri kurmaya çalışıyordu. Suriye ve Mısır'a gidiyor, İskenderiye ve Trablusşam'a mal taşıyor, oralardan aldıklarını Türkiye'ye naklediyordu. Şöhreti, Memlûk Sultânı'na kadar ulaşmıştı. Dürüstlüğü ve zekâsı ile meşhur olmuştu. Antalya'da sancakbeyi bulunan Şehzâde Korkut'un, Barbaros Kardeşler'i ne zamandan başlıyarak himâye ettiğini bilmiyoruz. Fakat bu yıllarda himâyeye girişmiş olması muhtemeldir. Şehzâde Korkut, Türkiye'nin Akdeniz ve Ege sâhillerinde büyük nüfuz sâhibi idi. Şahsen denizciliğe meraklı olup, Türkiye'nin istikbalinin denizlerde olduğunu kavramıştı.

İlyas Reis'in Şehadeti ve Oruç Reis'in Rodos'taki Esirlik Yılları

Oruç ve İlyas Reîsler, bir seferlerinde Midilli'den Trablusşam'a giderlerken, Rodos'un Saint-Jean Şövalyeleri'nin büyük harb gemileri tarafından yolları kesildi. Türkler, kendilerini şiddetle savundular. İlyas Reîs şehîd oldu (ki 30 yaşlarına yakın olması îcâb eder). Oruç Reîs esir düştü, gemisi zabtedildi.

Barbaros Kardeşler, armatörlükte büyük servet yapmışlar ve bütün Doğu Akdeniz'de meşhur olmuşlardı. İsimleri Türkiye'de olduğu kadar, Mısır'da ve Rodos'ta da biliniyordu. Hızır, ağabeyinin esir düştüğünü ve kardeşinin şehîd olduğunu öğrenince, Midilli'den Bodrum'a geldi. Bodrum, Rodos Şövalyeleri'ne aitti. Hızır, Bodrum'da, kendisi ile ticaret yaptığı bir Rum tâcirini buldu.

Ona 18.000 akça (1.300.000 TL.) vererek, Rodos'a yolladı ve ağabeyini kurtarmak çârelerini aramasını söyledi. Oruç da boş durmuyordu. Rodos'ta, Santurluoğlu adında vaktiyle çok büyük iyilik yapmış olduğu bir Hıristiyan'a tesâdüf etmişti. Onun vâsıtasıyle kurtuluş yollarını araştırıyordu. Sonunda Santurluoğlu, Şövalyeler'i kandırdı ve Oruç'u 800 dukaya (3 milyon TL.) onlardan satın aldı. Bu parayı Oruç, Midilli'ye dönünce, Santuroğlu'na ödiyecekti. Fakat Santurluoğlu, esirini daha adadan çıkartmaya muvaffak olamadan, Rodos Şövalyeleri vaziyeti anladılar. Şövalyelerin amirali, Oruç'un pek namlı bir armatör olduğunu, rahatça 10.000 duka (37.500.000 TL.) fidye ödiyebileceğini ileri sürdü ve 800 dukaya satılmasını kabûl etmedi. Şövalyeler, Oruç'u geri alıp Santurluoğlu'na 800 dukasını iade ettiler. Bundan böyle de daha dikkatli davrandılar ve Oruç'un ayaklarına zencir vurdular. Oruç, yattığı zindanın kumandanı ile konuşarak onu elde etmek istedi. Fakat kumandan, işin bir kere bütün Rodos'a duyulduğunu, hiçbir menfaat karşılığında kendisini kurtarmaya cesâret edemiyeceğini söyledi.

Diğer taraftan Hızır'ın Bodrum'da para verdiği Rum tâcir, Hızır'ı dolandırmış, üstelik vaziyeti Şövalyeler'e anlatarak, dikkatli davranmalarını, kardeşinin Oruç'u kurtarmak için her şeyi göze alacak derecede cür'etkâr olduğunu ihtar eylemiş, açıkçası ihânet etmişti. Oruç, gündüz taş kırmaya yollanıyor, gece zindana atılıyordu. Ayaklarındaki zencir hiçbir zaman çözülmüyor, geceleri elleri de zencîre vuruluyordu.

Ancak Oruç, zindan kumandanını kandıramayınca, daha yüksek rütbeli Şövalyeler'e baş vurdu. Taş kırmak istemediğini, gemide ve denizde çalışmak istediğini bildirdi. Kendisinin ve kardeşinin Türkiye ve Mısır imparatorluklarında çok nüfuzlu dostları olduğunu, bu devletlerin elinde pek çok Şövalye'nin esir bulunduğunu, kendisine kötü muamele edilmekte devam olunursa, onların da aynı muameleye mâruz kalacaklarını, kendisine has konuşma ve ikna kuvveti ile ileri sürdü. Rodoslu kaptanlar, aralarında bu işi müzakere ettiler ve Barbaros Kardeşler'in kinini daha fazla tahrikten kaçınmanın münâsip olduğuna karar verdiler. Oruç'u zindandan çıkardılar, taş kırma işinden afvettiler. Bir gemiye aldılar. Zencirlerini çözmemekle berâber, daha iyi muâmelede bulundular. Hızır, ağabeyine iyi bakmaları için Şövalyeler'e para ve rüşvet gönderiyordu. Oruç, denize kavuşunca çok sevindi. Deniz, onun en büyük dostu idi. Bu dost kucağında kurtuluş çâreleri daha iyi araştırılabilirdi.

Bu hâdiseler, XVI. asrın ilk yıllarında geçiyordu. II. Bâyezid tahtta ve Şehzâde Korkut, Antalya'da idi. Sultan Korkut, Hızır'ın müracaatları üzerine Oruç Reîs'i kurtarmaya karar vermişti. Ancak Şövalyeler'in işin imparatorluk prensine kadar aksetmesi karşısında taleplerini arttırmalarından, paradan başka birçok şeyler istemelerinden çekiniyordu. Şehzâde Korkut, her sene 100 Türk ve Müslüman esirini Rodos Şövalyeleri'nden kurtarırdı. Bu hususta Şövalyeler'le anlaşılmıştı. Bâzan para öder, bâzan esir Hıristiyanlar'la değiştirirdi.

Oruç'un Rodos'ta ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Kâtib Çelebî : «esîr olup nece zamân cezîre'de kaldı» demektedir. Kronoloji tâyini de zor olmaktadır. Fakat bu esâret yıllarını 1503-1506 arasında tahmin etmek kabildir.

Bu sıralarda Hızır, Girit ve Kıbrıs gibi Venedik toprakları, Yunanistan, İzmir gibi Türkiye kıyılarında gemi dolaştırıyor ve ağabeyini kurtarmaktan asla ümîd kesmiyordu. 1506'ya doğru Oruç'un 36, Hızır'ın 34 yaşlarında veya biraz daha yaşlı olmaları îcâb etmektedir. Büyük kardeşleri İshak Reîs, ekseri Midilli'de baba ocağında oturuyor ve Barbaroslar'ın buradaki ticârethânelerinin başında bulunuyordu. Midilli limanı, bilindiği üzere, Anadolu kıyısında Ayvalık ile karşı karşıyadır.

Oruç ise, Şövalyeler'le dostluğu ilerletmişti. Şövalyeler onu o kadar sevmişler ve takdîr etmişlerdi ki : «Ey Türk, dediler; sen bir güzel sözlü kişisin; bâ-husûs bizim lisânımızı â'lâ bilirsin. Müslümanlık'dan ne buldun? Gel, bizim dînimize gir. İçimizde sen de adı-sanı belli bir adam olursun». Oruç, bu teklifi şiddetle reddetmekle berâber, kaçma imkânlarını elde edebilmek için, Şövalyeler'le iyi geçinmekte devâm eyledi. Tahminen 1506 yılında, Sultan Korkut'a 100 Müslüman esirinin gönderileceği zaman geldi. Yapılan anlaşma mûcibince Şövalyeler, bu esirleri Türkiye sâhiline kadar götürmekle mükelleftiler. Nasıl bir tesâdüfle, hayrete şâyandır, bu esirleri Türkiye'ye götürmek üzere, Oruç Reîs'in zencîre vurulmuş olduğu gemi vazifelendirildi. Oruç, bunu öğrenir öğrenmez, kesin teşebbüs saatinin çaldığını anlamakta gecikmedi. Daha gemisi Rodos limanından ayrılmadan evvel, zencirlerinin halkalarını gevşetmeye muvaffak olmuş, fakat Şövalyeler, bir şey sezememişlerdi. Nihâyet 100 Müslüman esiri taşıyan ve anlaşma mûcibince bunları Antalya yakınlarında ıssız bir yere çıkarıp Türk topraklarına bırakacak olan gemi, Rodos'tan demir aldı. Şehzâde Korkut'un yâveri olan bir Türk subayı da, gemide idi ve esirleri tesellümle mükellefti. Türk subayı, esirlerin fidyelerini Şövalyeler'e vermişti. Fakat Şövalyeler, Oruç çapında, başlarına belâ olmakta

gecikmiyecek bir adamı bu esirlerin arasında teslimi, akıllarından geçirmemişlerdi.

Şövalyeler, gemide kürek çeken Oruç'la arada gelip sohbet etmek itiyadında idiler. Onun Hıristiyan olup esirlikten kurtulma teklifini kabûl etmemesine de kızmışlardı. Yanına yaklaşıp : «Hele şimdiki halde küreğini çekedur, diyorlardı; bu havâ ile gönlünü eğlendir, kasâvet çekmeyip hoş-hâl ol! Bakalım ne zaman peygamberin gelip seni kurtarır?». Doğu Akdeniz'in sert bir havası idi. Gemi, Türkiye sâhillerine yanaşmıştı, Antalya Körfezi'ndeydi. Zorlukla kıyıya yaklaşan gemide Türk esirler, Şehzâde Korkut'un yâverine teslim edildi. Esirler gittikten sonra Şövalyeler, geminin sandalına bindiler. Balık avlamak üzere gemiyi terkettiler. Gemide az Rodoslu kalmıştı. Oruç'un zencirleri ise, bir zorlayışta koparılacak derecede gevşetilmişti. Gece fırtına çıktı. Fırtına ile uğraşmaktan yorulan Rodoslular, bitkin bir hâlde uyuyorlardı. Oruç, zencirlerinden boşandı. Forsa kasarasının dar penceresinden kendisini azgın dalgalara attı. Saatlerce yüzdükten sonra sâhile erişti. Toprağa kapanıp secde etti. Kurtulmuştu. Dinlendi. Sonra en yakın köye can attı. İhtiyar bir Türk köylü kadın, onu evinin yakınlarında yorgunluk ve açlıktan toprağa uzanmış buldu. Evine aldı. İlk tedâvisini yaptı. Vak'ayı köye haber verdi. Köyün ileri gelenleri eve geldiler. Oruç, kim olduğunu ve nasıl kurtulduğunu anlattı. Köylüler çok sevindiler. Kendisine yiyecek ve giyecek verdiler. Bu Türk köyü, Şövalyeler'den kurtulan Türk esirlerinin uğrak yeri idi. Onun için Oruç'u görünce şaşırmamışlardı. Köyün bu durumunu Rodoslular da biliyorlardı. Oruç'un kaçtığını sabahın ilk saatlerinde anlar anlamaz, buraya geldiler. Ancak birkaç Şövalye, Türk toprağında, Oruç'u almak için güc kullanmaya cesâret edemediler. Oruç, silâhlı idi ve ölmeden silâhını bırakmasına imkân yoktu. Köylüler de öyle idiler. Rodoslular bu vaziyette kibarlık göstermekten başka yol olmadığını anladılar. Bu başarısından dolayı Oruç Reîs'i tebrîk ettiler. Nasıl kaçabildiğini sordular. Oruç, bunun Hazret-i Peygamber'in mûcizesi olduğunu söyleyip, sâbık efendilerine takıldı. Rodoslular, keder içinde gemilerine dönüp gittiler. Köylülerden para alan Oruç, Antalya yolunu tuttu.

Bu sıralarda Hızır, gene Bodrum'a gelmişti. Ağabeyini kurtarmanın yollarını arıyordu. Oruç kurtulduktan birkaç gün sonra, vak'ayı haber aldı. Önce inanmadı. Fakat sonra iyice tahkıyk etti. İnandı. Gönül rahatlığı ile, ağabeyinden tâlîmat beklemek üzere, gemisine bindi. Midilli'ye gitti.

Oruç, Antalya'ya geldi. Barbaroslar'ı tanıyan meşhur kaptanlardan Ali Reîs, Antalya'da idi. Büyük bir gemisi vardı. Oruç'a

derhal ikinci kaptanlık teklîf ettı. Oruç kabûl etti. Türk gemisi, Antalya'dan İskenderiye'ye gidiyordu.

Oruç Reis'in Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Memlûk İmparatorlukları'nda Faâliyet Yılları (1506-1513)

Oruç, İskenderiye'ye geldi (rivâyetlerde *Gazavât-ı Hayreddîn Paşa*'yı esas tutuyorum, çünki bizzat Barbaros Hayreddin Paşa, yâni Hızır Reîs tarafından dikte ettirilmek sûretiyle kaleme alınmış esas kaynağımızdır; fakat diğer Türk ve Batı mehazlarını da gözden kaçırmıyorum). Bu arada Ali Reîs'e vedâ ve teşekkür ederek ondan ayrıldı. Zira Sultan Kansu, Oruç'a Mısır devleti hizmetine girmesini teklif etti. Oruç'a ince donanma amiralliğini verdi. Bu sûretle Oruç Reis, Memlûk imparatorluğunun Osmanlı amirallerinden biri oldu. 1509 haziranında Sultan Kansu'ya misâfir olarak Mısır'a gelen Şehzâde Korkut'la görüştü. Hattâ Şehzâde'yi İskenderiye'den Antalya'ya götüren Memlûk filosuna kumanda etti. Korkut, Oruç'un değerini iyice kavradı. Diğer taraftan Oruç Reîs, Midilli'deki İshak ve Hızır Reîsler'le dâimî muhâbere hâlindeydi ve temâsı kesmiyordu.

Sultan Kansu, Hind Okyanusu'nda Portekizliler ile mücadele edebilmek üzere, Oruç'u, 40 parçalık bir donanmanın inşasına memur etti. Mısır'da kereste olmadığı için, Oruç Bey, İskenderun Körfezi'nde Payas limanına geldi (Memlûkler'e aittir). Rodoslular, Oruç'un hareketlerini gözlüyorlardı. Onun büyük bir donanmasının başında neler yapabileceğini kestirdikleri için, kudretli bir Rodos Donanması, Doğu Akdeniz'de Oruç Bey'i arıyordu. Nihâyet Payas'ta (şimdi Hatay vilâyetinin Dörtyol kazasının nâhiye merkezidir), Oruç'u yakaladılar. Oruç, gemilerini karaya çekmişti. Bütün tayfalar, içerilere dağılmışlar, kereste kesiyorlardı. Bunlar Mısır'a götürülüp donanma inşa edilecekti. Rodoslular, Oruç'un 16 parçalık ince harb filosunu tahrîb ettiler. Fakat onu ele geçiremediler. Oruç Bey, Sultan Kansu'dan özür diledi. Mısır hizmetinden çıktı. Esâsen Hind Okyanusu'na gitmek istemiyordu. Gözleri Akdeniz'de idi. Antalya'ya geldi. Sultan Korkut'u evvelce şahsen tanıdığı için, huzuruna çıktı, yardım istedi.

Sultan Korkut, Oruç Bey'e 18 oturak büyük bir harb gemisi verdi. Altında böyle bir tekne olan Oruç, ilk iş olarak Rodos'tan intikam almıya girişti. Bunu, kutsal bir vazife addediyordu. Bir yıl boyunca, Oruç, Rodos'a göz açtırmadı. Hemen bütün kıyı köylerini yaktı. Büyük ganimet ve birçok esir ele geçirdi. Rodoslular,

bu ele avuca sığmaz korsanı yakalıyamadılar. Fakat sonunda bir kıyıda demir atmışken, ansızın kuvvetli bir Rodos filosu ile karşılaştı. Şövalyeler, Oruç'un 18 oturak gemisini ele geçirdiler. Oruç, levendleri ile berâber canını kurtardı. Bu hâdisenin 1511 baharına doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Gene gemisiz kalan Oruç Bey, tekrar Sultan Korkut'a müracaat etti. Şehzâde, Antalya'dan Manisa'ya gelmişti. Oruç, oraya gitti. Bu kere de Sultan Korkut, lûtfunu esirgemedi. Eskisinden daha büyük olmak üzere, 24 oturak bir harb gemisini, Oruç Bey'e verdi. Oruç, İzmir'e gitti. Burada gemisini aldı ve donattı. Foça'ya geldi. Foça'dan teşekkür etmek üzere Manisa'ya döndü. Şehzâde, bu kere Oruç Bey'i dîvan günü resmen ve merâsimle kabûl etti. Kendisine hil'at giydirdi. Oruç'a bir gemi daha verdi. İstikbâlin Doğu Akdeniz'de değil, Batı Akdeniz'de olduğunu, Kemal Reîs'in izinden gidip o suları dolaşmasını tavsiye etti. Bu tavsiye, Yavuz'un ağabeyinin ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermeye kâfidir.

Oruç, Foça'ya döndü. Artık biri 24, diğeri 22 oturak 2 harb gemisi vardı. Sultan Korkut'un emri ve lûtfu ile bu gemiler, fevkalâde şekilde donatılmıştı.

Sultan Korkut'un elini öpüp duâsını alan Oruç (her ikisi de aynı yaşlardadır), Şehzâde'nin tavsiyesi üzerine Yunan Denizi'ne çıktı. İtalya'nın topuğunu teşkil eden ve Fâtih devrinde uç kısmı Türk hâkimiyetine giren Pulya eyâleti kıyılarına geldi. Kıyıları bastığı gibi, 2 büyük Venedik tüccar gemisini de ele geçirdi. Bu gemilerdeki 24.000 duka (90.000.000 TL.) altın para ile pek değerli ticârî mala sâhip oldu. Pulya seferinden zengin olarak Ege Denizi'ne döndü. Ağrıboz açıklarında 3 Venedik gemisine daha tesâdüf etti. 285 esir ve Pulya'dakini gölgede bırakan ganimet aldı. Buradan doğduğu Midilli'ye geldi. 10 yıldır, Rodoslular'a esir düştüğünden beri görmediği ağabeyi İshak ve kardeşi Hızır Reîsler'i gördü. Kardeşlerine ve akrabasına ganimet eşyasını dağıttı. Adadaki bütün fakir, muhtaç ve yetimleri boğazlarına kadar ihsana boğdu. Türk akıncıları gibi Türk korsanlarının da para ve mala ehemmiyet vermiyerek yaşadıkları, hayatlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır. Zâten inanılmaz başarılarını, bu psikolojilerine borçludurlar. Mal endişesi, hattâ can endişesi olsa, bu başarıları kazanamazlardı.

Oruç Bey, Midilli'den ayrıldı. İzmir Körfezi'ne geldi. Sultan Korkut'u görmek, minnetlerini ifâde etmek, elini öpmek, hediye takdîm etmek istiyordu. Fakat Yavuz'un tahta geçtiğini ve Sultan Korkut'un tehlikede bulunduğunu öğrendi. Manisa'ya gitmekten vazgeçti. Hattâ İzmir limanına demirlemeyi tehlikeli buldu. Sultan Korkut'un ileri gelen adamlarından biri olarak tanındığı için Yavuz'un adamları tarafından tevkif edilebilirdi. Ancak mutlaka Sultan Korkut'u görmek istiyordu. Antalya'ya gitmeye karar verdi. Ancak Şehzâde'nin, Yavuz'un adamları tarafından tevkif ve idam edildiğini öğrendi. Hayal sukutuna uğradı. Türkiye sularında bulunması bile tehlikeli idi. Yavuz, ağabeylerinin taraftarlarını imha ediyordu. Tekrar Mısır'a gidip Sultan Kansu'nun hizmetine girmeyi düşündü. Yolda birkaç Venedik ve Rodos gemisini daha ele geçirdi. Bunlara koyacak mürettebatı olmadığı için, tekneleri boşaltıp yaktı. 4 parça gemisi ile İskenderiye limanına gitti. Bu hâdise, 1513 yılında geçmiştir.

Oruç Reîs, maiyetinden Yahyâ Reîs'i, 4 seçkin köle, 4 güzel câriye ve ağır hediyelerle Kahire'ye gönderdi. Sultan Kansu memnun oldu. Oruç Bey'in evvelce hizmetinde iken kendisini terkettiği için Yahyâ Reîs'e sitem etti. Fakat muktedir denizcilere çok ihtiyacı olan Sultan II. Kansu, Oruç Bey'in Mısır'da Memlûk sultanlığı tab'ası gibi istediği şekilde hareket edebilmesine, istediğini satın almaya gücü yetmediği nesnelerin kendisine devletçe verilmesine müsaade etti.

1513 başlarını Oruç Bey, İskenderiye'de geçirdi. 1513 yazına doğru denize açıldı. Bu sıralarda Yavuz Sultan Selim, İran Sefer-i Hümâyûnu'na çıkmaya hazırlanıyordu. Oruç Reîs, Kıbrıs sularına geldi. 5 Venedik gemisini zabtetti. 1513 yazında Cerbe Adası'na geldi. Bu geliş, Barbaros Kardeşler'in istikbâlini tâyin etmiştir.

Oruç Reis'in Kuzey Afrika'ya Ayak Basması (1513 Yazı)

Bundan böyle Türk denizcilik tarihinde adı yüzlerce defa geçecek olan Cerbe Adası, Gabes Körfezi üzerinde 540 km² büyüklüğünde bir adadır. Rodos veya Midilli'nin takriben üçte biri büyüklüğündedir. Tunus kıyılarına 2 km. kadar yaklaştığı yerler vardır. Bu civarda su çok sığ olmakla berâber, gene de o zamanın en büyük gemilerinin yanaşmasına müsâitti. Adada Berberîler oturur. Bunların çoğu dil bakımından Arap'laşmıştır. Bütün Kuzey Afrika gibi Sünnî/Mâlikî mezhebindendirler. Fakat Hâricî/İbâdîler de mühim bir azınlık teşkil ederler (İslâm dininin Sünnîlik ve Şîîlik dışında kalan 3. mezhebi). Cerbe, takriben 33° arzındadır

(aşağı yukarı Fas ve Beyrut şehirleri ile aynı arz üzerindedir). İklim sıcak, yağışlar azdır. Cerbe, Tunus-Trablusgarb deniz yolu üzerinde ve bu yolun takriben ortasındadır. Bu sıralarda Trablusgarb, İspanyollar'ın eline geçmiştir. Tunus'ta ise Hafsîler saltanat sürmektedir. Cerbe'deki Berberî şeyhleri, Tunus Hafsî Sultanları'nı metbû tanımaktadırlar (Araplar'da şeyh, Türkler'de ve İranlılar'da olduğu gibi tekke sâhibi tarîkat mensupları mânâsına değil, kabîle ve cemâat reisi mânâsına kullanılır).

Cerbe'ye ilk gelen Türk denizcisi Oruç Reis değildi. XVI. asrın büyük Türk denizcilik ekolünün gerçek kurucusu olan Kemal Reîs, 1511 başlarında ölmüştü. Yâni Oruç'un Cerbe'ye gelişinden 2,5 yıl önce. Kemal Reis, birçok kereler Cerbe'ye gelmişti. Türk denizcileri, bütün Akdeniz gibi bu adayı da iyi tanıyorlardı. Kemal Reîs'in Oruç'la akran olan yeğeni Pîrî Reîs de, gerek tek başına, gerek amcası ile berâber, birçok kereler Cerbe'de üslenmişti. Ancak Oruç'un gelişi, bunlardan farklıdır. O, Kuzey Afrika'da kökleşmek üzere geliyordu. Halbuki bu 1513 yılına kadar bütün tarih boyunca Türkler'in ayak basıp hâkimiyet kurmadıkları nâdir ülkelerden biri Kuzey Afrika, Araplar'ın «Mağrib = Batı» dedikleri Fas, Cezâyir ve Tunus idi.

Oruç'un Mısır'a ve oradan Kuzey Afrika'ya çekilmesinin sebebi, Yavuz'un tazyikı oldu. Bu tazyik olmasaydı, Oruç'un Doğu Akdeniz'de meslek hayâtını bitirmesi muhtemeldi. Yavuz'un kapdân-ı deryâsı İskender Paşa, Şehzâde Korkut'un Antalya'dan İskenderiye'ye kaçmaması için o kadar sert tedbirler almıştı ki, Oruç Mısır'a can atmaya mecbur oldu. İskender Paşa, Antalya Körfezi'ndeki bâzı gemileri yaktırmış, bazılarını boşaltıp tayfalarını hapsetmek derecesinde şiddet ve zulüm göstermişti. Az sonra vezir (mareşal) olan İskender Paşa, Yavuz tarafından idam ettirilmiştir. Bu, Türk denizcilerinin âhının yerini bulması şeklinde tefsîr edilmiştir. Oruç, Mısır'da da kalmadı. Bir Akdenizli idi. Sultan Kansu'nun onu ilk fırsatta Hind Okyanusu'na göndereceğini biliyordu. Bu korku, onu, nihâî olarak Batı Akdeniz'de mâcerâ aramaya sevketti. Böylece, tarihteki Türk münferit şahsî teşebbüsünün hârikalı hâdiselerinden biri meydana geldi.

Oruç, Cerbe'de kesin şekilde üslendi. Cerbe'nin bir tarafında bir depo kurdu. Ganimetlerini buraya yerleştirdi. Bir kısım levendlerini ayırdı, buraya muhafız koydu. Kendisi gemileriyle Akdeniz'e açıldı ve avlanmaya başladı.

Midilli'deki İshak ve Hızır Reîsler de korku içerisindeydiler. Onların da Sultan Korkut'un adamları damgasıyla tevkifleri veya fena muâmeleye mâruz kalmaları ihtimal dâhilindeydi. Yavuz'un

sertliği ve kararlarını tâkipteki azim ve şiddeti mâlûmdu. Bunun üzerine Hızır Reîs de donattığı ticâret gemileri ile Kuzey Afrika'ya geldi. Başta buğday olmak üzere malını Kuzey Afrika'da sattı. Buradan 90 siyah köle ve câriye satın aldı. Yunan Denizi'ndeki Preveze limanına geldi. Burada kölelerini ve ikisi hâriç diğer gemilerini sattı. Gemilerinden birine kereste, kürek ve diğer gemicilik malzemesi yükledi. Ağzına kadar dolu olan bu gemiyi Cerbe'ye ağabeyi Oruç Reis'e gönderdi. Kendisi iyice silâhlı bir tek gemi ile Preveze'nin güneyinde Türkiye'ye âit Aya Mavri (Leukas) adasına geldi. Buradan Akdeniz'e açıldı. Birkaç Venedik gemisini ele geçirip mallarını aldı. Yunan Denizi'nin en güneyinde, ağabeyi Oruç Reîs'in filotillasına rastladı. İki kardeş hasretle kucaklaştılar. Bundan böyle daha sıkı işbirliği yapmayı ve berâberce hareket etmeyi kararlaştırdılar. Bahsimizin başında anlattığımız siyâsî kargaşalık ve dağınıklık dolayısiyle Oruç Reîs, Kuzey Afrika'da, Türkler için büyük istikbal görüyordu. İşleri ilerletmek için, bizzat Tunus Hafsî Sultânı ile temas etmek kararını verdiler. Tunus tahtında bu sıralarda Ebû-Abdullah V. Muhammed (1494-1528) bulunuyordu. Bu zat, II. Bâyezid zamanında Türkiye ile Memlûkler arasında arabuluculuk eden III. Yahyâ'nın (1488-1494) halefi ve yeğeni idi.

Oruç Reîs, büyük adamlara has bir görüşle, Memlûkler'le alâkayı kesmemek siyâsetini gösteriyordu. Aldığı ganimetlerden Sultan Kansu'ya hediyeler göndermeyi ihmal etmiyordu. Sultan Kansu, bu nezâketten o kadar memnun olmuştu ki, bir keresinde: «Dünyâda nî'met hakkın gözetir ve iyilik bilir adam var ise, demişti; oğlum Oruç Kapdan'dır». Yeryüzünün 3 numaralı hükümdarının Oruç'a «oğlum» demesi, o zamanın muaşeretine göre pek büyük iltifattı. Çünki imparatorlar, kendilerine tâbi hükümdarlara ancak «oğlum» derlerdi.

Bu sıralarda Oruç Reîs, birçok Hıristiyan gemisi zabtetmiş ve şöhreti, Doğu Akdeniz'den sonra Batı Akdeniz'e de yayılmış bulunuyordu. İspanya Kralı da bu mâruf Türk korsanının adını işitmişti ve bir şeyler yapacağını sezerek, iş büyümeden Oruç'u imhaya niyetleniyordu.

Barbaros Kardeşler, adamları Yahyâ Reîs'i de yanlarına alıp ve her biri bir gemiye kumanda edip, 3 parça gemi ile, 1514'te Tunus'a geldiler. Sultan Muhammed'in huzûruna çıktılar ve kendisine ağır hediyeler takdim ettiler. Sultan Muhammed, Türk denizcisinin büyük şöhretini biliyordu ve bu şöhretten ne şekilde istifâde edebileceğini düşünüyordu. Sultan, Barbaros Kardeşler'e Halku'l-Vâd kalesini vermeyi kabûl etti. Bunun karşılığında, ele geçirdikleri ganimetin beşte birini sultana vereceklerdi. Oruç,

müstahkem bir kaleye şiddetle muhtaçtı. Çünki Hıristiyan devletlerin, bilhassa Güney İtalya'ya da hâkim olan İspanyollar'ın, eninde sonunda kendisini Cerbe'de basacaklarını biliyordu. Cerbe'de Oruç'un antrepoları ve levendleri vardı. Fakat kale yoktu. Ganîmetleri saklamak için Oruç, kudretli bir kale istiyordu. Kuzey Afrika'da tutunabilmek için de, böyle bir müstahkem mevkıe muhtaçtı. Kuzey Afrika'da anarşi vardı. Türkler ise, asırlardan beri, anarşi içindeki ülkelere nizam getirmeye alışmışlardı.

Oruç'un 12 harb gemisi, 1.000 kadar Anadolu'lu Türk levendi, birkaç muktedir kapdanı vardı. Büyük yardımcıları, kardeşleri İshak ve Hızır Reîsler idi. Hizmetine Berberî ve Araplar'ı da aldıysa da, bunları geri hizmetlerde kullanıyordu. Bunlar denizcilikten anlamadıkları gibi, Türkler'in disiplin ve cesâret vasıflarından da haberleri yoktu. Zamanla 1.000 levend ihtiyaca kifâyet etmez oldu. Çünki Oruç, ciddî fetihlere girişti ve işini büyüttü. Üstelik levendlerinden bâzıları şehîd oldular. İşte bunun üzerine tekrar Anadolu'dan levend getirtmek ihtiyâcı baş gösterdi. Gerçi Anadolu'dan her zaman gözü pek mâcerâperestler gelip Oruç'un hizmetine giriyorlardı. Fakat bunlar, mahdut sayıda idiler. Oruç, Anadolu'da mühim miktarda levend toplamaya mecburdu. Aksi takdirde Kuzey Afrika'daki Türk teşebbüsü mahvolurdu. İşte bu sebepledir ki, tekrar Türkiye'ye başvurmak lüzumu hâsıl oldu. Aşağıda görüleceği üzere bu müracaat, Türkiye tarihi bakımından pek verimli olmuştur.

Fransızlar'ın «Goulette» dedikleri Halku'l-Vâd'de büyük bir Türk teşebbüsü başlıyordu.

Oruç Reis'in Papa'nın 2 Baştardasını Zaptetmesi ve Şöhretinin Bütün Dünyaya Yayılması

Oruç, kışı Halku'l-Vâd'de geçirdi. Baharda kardeşi Hızır ve Yahyâ Reîsler ile denize açıldı. Tunus'un kuzeyindeki Sardunya adası açıklarına geldi. Bu sıralarda Yavuz, Çaldıran'da Şâh İsmail'i ezmiş ve İran seferinden dönmüş bulunuyordu.

Oruç, 5 gemi ile sefere çıkmıştı. Bir Ceneviz gemisini zabtetti ve mürettabatı olan 150 kişiyi esîr aldı. Bu gemiye levendlerinden bir kısmını koyarak, Türk usûlünce donattı. Kumaş yüklü büyük bir Ceneviz gemisini daha zabtetti. Tunus'a döndü. Sultan'a beşte bir hissesini verdi. Biraz sonra, 4 gemi ile sefere çıktı. Gemilere Oruç, Hızır, Yahyâ ve Deli Mehmed Reîsler kumanda ediyorlardı. İspanya sularına gitti. Büyük bir İspanyol harb gemisi zaptedildi. Bu vuruşmada Oruç Reîs, hafifçe yaralandı. Dö-

nüşte Oruç'un 4 gemisi, Becâye açıklarında, yâni Cezâyir sahillerinde 10 Ceneviz harb gemisi ile karşılaştı. Vuruşma şiddetli oldu. Galebe Türkler'de kaldı. Oruç, düşmanın 4 gemisini elde etti. Diğer 6'sı, yaralı hâlde kaçtı.

Fakat Oruç'un adını «Barbaros» şeklinde Avrupa'da imparatordan en ücrâ köyün sâkinlerine kadar yayan, ona efsânevî bir şöhret kazandıran hâdise, Papa'ya ait 2 dev baştarda (galerruvayyal)'nın zabtıdır. Bunlar, devrin en dev harb gemileri, bugünki anlayışımıza göre dretnot idiler. Bu yüzer kaleler yanında Oruç Reîs'in ince tekneleri, bir sandal gibi kalıyordu. Fakat fevkalâde yürük ve manevra kaabiliyetini hâiz idiler. Türk deniz topları da hedefini şaşmaz üstün silâhlardı. Papa'nın gemileri, Genova'dan Roma'nın limanı olan Civitavecchia'ya gidiyordu. Korsika ile İtalya arasındaki Elba adası açıklarında Oruç Reîs tarafından karşılandılar.

Maiyyetindeki subaylar, Oruç'un bu baştardalara taarruzunu delice bir hareket buldular ve itiraz ettiler. Bu itiraz karşısında Oruç, gemisindeki küreklerin bir kısmını denize attırdı. Artık muhârebe kabûl edilmediği takdirde, eksik küreklerle düşmandan kaçılamazdı. Şu veya bu tarzda düşmana yem olunacaktı. Reîslerinin bu azmi, Türk levendlerini elektrikledi. Papa'nın gemileri, çok aralıklı olarak seyrediyorlardı. Oruç da bundan faydalandı. Gemisini karşılıklı top bombardımanı sırasında baştardalardan birine yanaştırdı. Oruç başta olmak üzere Türk korsanları, düşman gemisine atladılar. Türk levendlerinin akıl almaz cesâretleri karşısında az zamanda düşman gemisi zabtedildi. Bu, denizcilik târihinde bir inkılâptı. O tarihe kadar bir çekdirinin bir baştardayı mağlûb ettiği görülmemişti.

Arkadan ikinci baştarda geliyordu. Oruç'un maiyeti, muazzam ganimet almış olduklarını, çekilip gitmelerini söylediler. Oruç, bunlara kulak asmadı. İkinci baştardayı da zabtedecekti. Emrini bildirdi. Bütün levendlere İtalyan elbiseleri giydirdi. Kendi de öyle giyindi. Bu kıyafetle baştardada dolaşmaya başladılar. Yaklaşan ikinci yüzer kale, hiçbir şeyin farkında olmadı. Baştardanın yanındaki Oruç'un küçük çekdirisini görünce, bunun kendileri tarafından zabtedilmiş bir korsan gemisi olduğunu sandı. Baştardalar, 50'şer çift, yâni 100 kürekle çekilen muhteşem gemilerdi. Bu 50 oturaklı gemilerin her küreğini bir düzineden fazla forsa yan yana çekerdi. Oruç'un ilk baştardayı zabtı, biraz da İtalyanlar'ın korkaklığı yüzünden olmuştu. Zira İtalyanlar, Türk korsan gemileri yaklaşırken, kasaraya dolmuşlardı. Güvertedeki arkadaşlarının Türkler'in işlerini bitirmelerini bekliyorlar, bu iş bi-

tinceye kadar boşuna kırılmak istemiyorlardı. Fakat Oruç, güvertedekileri o kadar çabuk temizledi ki, anbardaki arkadaşları yetişemedi. Zira Oruç, derhal anbar kapılarını tuttu ve düşman askerinin çıkmasına mânî oldu. Ümitsiz kalan düşman, Oruç'a teslim oldu.

İkinci baştarda iyice yaklaştıktan sonra Oruç, bombardımana başladı. Düşman, neye uğradığını şaşırdı. Az zamanda teslim oldu.

Deniz tarihinde pek çok kahramanlıklar görülmüştü. Fakat bu hâdise, bir mûcize idi. Oruç'tan fidyelerini ödiyerek kurtulan esirler, bu hâdiseyi, mübalâğa ile ülkelerinde anlattılar. Az zamanda Barbaros'un şöhreti, Avrupa'daki diğer bütün şöhretleri gölgede bıraktı. Oruç, bu iki gemiden mühim ganimet ele geçirmiş ve yüzlerce forsa ve esir elde etmişti.

Oruç Reis Becâye Önlerinde Sol Kolunu Kaybediyor (1514 Sonları)

Oruç Reîs, Kuzey Afrika'da bir devlet kurmaya kesin şekilde azmetmişti. Tunus'ta Halku'l-Vâd ve Cerbe'de üsleri vardı. Bunlara dayanarak önce Tunus'un fethini düşündü. Fakat bu ülkede, asırlardan beri Hafsî hânedânı hüküm sürüyordu. Böyle yerleşmiş bir hânedânı ortadan kaldırmak, Müslüman'lığın aleyhinde olur ve Türkler'e karşı Kuzey Afrika halkının sevgisini yok edebilirdi. Gerçi Hafsîler'in eski iktidarı kalmamıştı, dejenere olmuşlardı. Fakat gene de bu hânedânı yok etmek doğru olmazdı. Fas'a gitmek, büsbütün münasip değildi. Çünki Merînîler, eski güclerini çoktan yitirmiş de olsalar, büyük bir hânedandılar ve Fas imparatorluğu, büyük devletlerden sayılıyordu. Libya'nın Bingazi kısmı Memlûkler'in, Trablusgarb kısmı ise İspanyollar'ın elindeydi. Fakat İspanyollar, kıyıdan içerilere nüfuz edememişlerdi ve edemezlerdi. İçeriler zâten çöl olup, çok seyrek nüfusla meskûndu. Buralarda Arap kabîleleri yaşıyordu. Önemi az olan Trablusgarb'i İspanyollar'dan fethetmenin de bir istikbâli yoktu.

Bu vaziyette ortada bir Cezâyir kalıyordu. Cezâyir'de tam bir anarşi hüküm sürüyordu. Arap siteleri, Tunus'taki Hafsîler'i, Tlemsen'deki Abdulvâdîler'i veya İspanyollar'ı metbû tanıyorlardı. Yâni bir Cezâyir devleti yoktu. Cezâyir, Tunus ile Fas arasına yerleşmiş mühim bir ülkeydi. Batı Akdeniz'de durumu, tamamen merkezî idi. İspanya, Fransa ve İtalya kıyılarına yakın üsler, ancak burada sağlanabilirdi.

Oruç Reîs, devletini Cezâyir'de kurmaya karar verdi. Korsanlıktan hükümdarlığa yükselmek hususundaki azmi, kesindi. İşe Fransızlar'ın «Bougie» dedikleri Becâye'den başlamak istedi. Becâye, Akdeniz üzerinde güzel bir kıyı şehri idi. Kalesi pek müstahkemdi. Cezâyir şehrinin takriben 200 km. batısında idi. Burayı fethettikten sonra, İspanyol nüfuzunda bulunan Cezâyir şehrine atlamak pek kolaylaşacaktı. Cezâyir şehrinde sıkıca tutunabilen kuvvet ise, az zamanda bütün Cezâyir ülkesini ele geçirebilirdi.

Becâye, İspanyollar'ın elinde idi. İspanyollar'ın kovdukları eski Becâye emîri Abdurrahman da, Oruç Reîs'ten yardım istemişti. Abdurrahman'ın talebi, Oruç'un teşebbüsünü, hukukî bakımdan destekliyordu. Böyle olmasa da, yakında Hıristiyanlar'ın eline düşmüş bulunan bu şehri kurtarmak, bir Müslümanlık vazifesi idi. Umumî durum Oruç için müsaitti. Halk, Hıristiyanlar'dan, bilhassa İspanyollar'dan bezmişti. Bir kısım ileri gelenler de Türkler'i, yâni Oruç'u tutuyor ve istiyorlardı. Ancak ileride cereyan edecek hâdiseleri anlıyabilmek için, ülkedeki psikolojiyi daha yakından incelemek icab eder. Kuzey Afrika ahalisi, bilhassa ileri gelen ve «şeyh», «emîr», «kaaid» gibi adlarla anılan kimseler, büyük bir devletin veya otoriter bir hükûmetin hâkimiyetine girmekte pek az istek gösterirlerdi. Bunlar, feodal Ortaçağ yaşayışına alışmışlardı. İcabında dinlerine ihanet edecek derecede allâklık gösteriyor ve küçük menfaatlerini her türlü metodla savunmasını biliyorlardı.

Oruç Reîs, 4 gemi ile Becâye'ye geldi. Abdurrahman, 3.000 Berberî ile onu şehrin açıklarında bekliyordu. Fakat bunlar, bir arada muhârebeden anlamaz, tek başlarına vuruşabilen kabîle adamları idi. Yâni muntazam İspanyol askeri ile yapılacak muharebede hiçbir rolleri olamazdı. Hızır Reîs, bu kadar az bir kuvvet ile İspanya gibi büyük bir devlete karşı teşebbüse geçmeyi şimdilik doğru bulmamış ve Becâye seferine muhalif kalmıştı. Fakat Oruç, kardeşini dinlemedi. Gemilerinden çıkardığı 200 levendin başına geçti. Becâye kalesine hücuma hazırlandı.

Oruç, 4 harb gemisi ile Becâye'ye gelirken, 9 parçalık bir İspanyol filosu ile karşılaşmıştı. Türkler, gemilerden birini top ateşi ile batırdılar, ikisini zabtettiler. Diğer 6 İspanyol harb gemisi, Becâye limanına girdi ve kalenin eteklerine sığındı. Oruç, karaya toplar da çıkardı ve kaleyi dövmeye başladı. Fakat gerek kaleden, gerek İspanyol gemilerinden atılan gülleler, 200 Türk'e zayiat verdirdi. 8 günlük karşılıklı bombardımandan Türk levendleri yılmadı. 8. gün, kalede içeri girebilecek bir gedik açıldı. Oruç, levendlerini teşcî etmek üzere, onların başında gedikten içeri

daldı. Fakat bir İspanyol top güllesi, Reîs'in sol kolunu pek ağır şekilde yaraladı. Türkler, muhâsarayı kaldırdılar. Gemilerine binip geri döndüler. Becâye, alınamamıştı.

Bu sıralarda Hızır Reîs, gemileri ile Becâye'ye geldi ve yardım getirdi. Fakat artık muhasara kaldırılmış bulunuyordu. Oruç Reîs, kendinden geçercesine yatağa düştü. Hekimler, kolun kesilmesi lüzumunda birleştiler. Türk amiralinin sol kolu, dirseğinden kesildi. Barbaros Kardeşler, Halku'l-Vâd'e döndüler.

Bu hâdise, 1514 sonunda geçmiştir. Oruç, Tunus'ta tedâvi edilirken, Hızır, sefere çıktı. Balear Adaları'nın en doğudaki parçası olan Minorka'yı bastı. Dönüşte Korsika umumî valisinin kumanda ettiği 8 parçalık bir düşman filosu tarafından yolu kesildi. Vuruşma şiddetli oldu. Sonunda düşman mağlûp oldu ve çekildi. Hızır, Tunus'a döndü. Fakat birkaç hafta sonra, 1515 yılının ilk aylarında, şiddetli kışta, gene sefere çıktı. 20 gemi zaptedip 3.800 esîrle berâber Tunus'a döndü.

1515 baharında Hızır, 7 parça gemi ile gene sefere çıktı. 1.800 esîr aldı. Bunları 12.000 altın (45.000.000 TL.) karşılığında serbest bıraktı. Barbaros Kardeşler'in diğer kaptanları da ayrı ayrı ava çıktılar ve ganimetle Tunus'a döndüler. Hızır, bu arada 8.000 top kumaş yüklü 4 gemi zaptetti. Kereste yüklü bir Fransız gemisi de ele geçirildi. Esâsen gemilerin çoğu, Barbaroslar'ın forsunu görünce, mukavemetsiz teslim oluyorlardı. Bir keresinde Barbaroslar'ın namlı kapdanlarından Sinan Reîs, bir düşman gemisi ile karşılaştı. Direğine derhal Barbaroslar'ın forsunu çekti. Bunu gören düşman, tek top atmadan teslim oldu.

Türk Denizcileri'nin Barbaros Kardeşler'in Etrafında Birleşmesi

Bu muvaffakıyetler üzerine Türkiye'den birçok namlı kapdan gelip, Barbaroslar'ın hizmetine girdi. Bunların en mühimmi, Kemal Reîs'in yeğeni olup bu suları çok iyi tanıyan büyük coğrafya bilgini Muhyiddin Pîrî Reîs idi. Aydın Reîs, Kurtoğlu Muslihuddin Reîs, Sinan Reîs, Yahyâ Reîs, Deli Mehmed Reîs, müstakbel Cezâyir beylerbeyisi ve Fas fâtihi genç Sâlih Reîs, müstakbel Trablusgarb fâtihi ve beylerbeyisi genç Turgut Reîs, Hızır Barbaros'un oğlu çocuk yaştaki Hasan Reîs, gene Hızır'ın mânevî oğlu diğer Hasan Reîs (her ikisi de istikbalde Cezâyir beylerbeyisi olmuşlardır), Barbaroslar'ın en namlı kaptanları idiler. Barbaroslar, az zamanda Akdeniz'deki donanmaların en güclülerinden birine sâhib oldular. Armatörlükten korsanlığa geçen Barbaroslar'ın deniz kuvvetle-

ri, yeryüzünde Türkiye, Venedik, Portekiz, İspanya, Fransa, Ceneviz donanmalarından sonra geliyordu. Birkaç yıl sonra deniz güçleri, Ceneviz ve Fransa donanmalarını da geçti. Yâni dünyanın 5. deniz gücüne sâhip oldular. Kısa zamanda elde edilen bu netice, şaşılacak bir şeydi.

1515 yazında Oruç Reîs iyileşti ve sefere çıkacak hâle geldi. Yanında Hızır Reîs olduğu hâlde Tunus'tan Akdeniz'e açıldı. 7 Holanda gemisi ile karşılaşıp birini zabtettiler. Sonra Minorka adasında demirlediler. Buradan Genova Körfezi'ne geldiler. Korsika ile İtalya arasındaki Ligurya Denizi'ne girmek, gerçek bir cür'etti. Burada İspanyol, Ceneviz, Fransız donanmaları kaynaşıyordu.

Ligurya Denizi'nde de 4 gemi zapteden Barbaroslar, oradan İspanya sularına açıldılar. Endülüs Müslümanları'na yardım ettiler. Yüzlercesini Kuzey Afrika'ya taşıdılar. İslâm âleminin minnetini kazandılar. İspanya'dan Ege Denizi'ne gelip bütün Akdeniz'i baştanbaşa aştılar. Midilli'ye geldiler. Akraba ve yakınlarını ziyâret ettiler. Ganimetlerinden hediyeler ve sadakalar dağıttılar. Bir ara Oruç Reîs, Midilli'de kalıp evlenmek istedi. Fakat deniz aşkı galip geldi ve Kuzey Afrika'ya dönmeye karar verdi. Bu sefer tam 9 ay sürdü. 1516 başlarında Barbaroslar, İspanya'ya döndüler. Tunus Sultanı'na ganimet hissesini verdiler.

Pîrî Reîs'in Istanbul'da Yavuz'la Mülâkatı (Mayıs 1516)

İşlerini çok genişletmiş olan Barbaroslar, artık kesin şekilde Türkiye'nin resmî veya gayrıresmî himâyesine ve yardımına muhtaçtılar. Artık Yavuz'dan korkmuyorlardı. Kemal Reîs'in yeğeni olan ve Türkiye'de çok iyi tanınan Pîrî Reîs'i, 6 parçalık bir filo ile Istanbul'a yolladılar. Barbaroslar, Yavuz'a çok ağır hediyeler göndermişlerdi. Yavuz, Pîrî Reîs'i bizzat kabûl etti. İki elmaslı kılıcı Pîrî'ye teslim ederken : «kılıçların birin Oruç lalam ve birin Hayreddin (Hızır) lalam kuşansınlar, gazâ eylesinler!» dedi. Pîrî Reîs'e de hediyeler verdi. Fakat bunlardan mühim olarak 2 harb gemisini, yardım olmak üzere, Barbaroslar'a götürmesi için, Pîrî Muhyiddin Reîs'e teslim etti. Bu hâdisenin en muhtemel tarihi, 1516 yılının mayıs ayıdır. Yavuz, akabinde Mısır sefer-i hümâyûnuna çıkmıştır.

İlk adım atılmış, Türkiye ile resmî münasebetler yeniden kurulmuştu. Bundan böyle anavatanın her türlü yardımı beklenebilirdi.

Pîrî Reîs, Istanbul'da iken, Barbaros Kardeşler, gene İspanya sularında idiler. 12 parçalık bir filo ile sefere çıkmışlardı. Birçok İspanyol gemisi ele geçirdiler. Bu gemilerin forsalarındaki Endülüslü Arablar'ı kurtarıp Kuzey Afrika'ya getirdiler. Yolda Cicelli kalesi önlerine geldiler. Cicelli, Cezâyir kıyısında İspanyollar'ın elinde bulunan limanlardan biri idi. Kaledeki 100 İspanyol muhafız, Türk filosuna karşı koyamayıp teslim oldu. Barbaroslar, kaleyi muhafazaya karar verdiler. 3 harb gemisi ile 50 muhafızı kalede bıraktılar. Böylece koca İspanya krallığından bir kaleyi, kesin ve daimî şekilde fethetmişlerdi. İspanya ile harb hâli resmen başlamıştı. Bundan sonrası artık korsanlık hareketine sığmıyordu. İki devletin savaşı gibiydi.

Cicelli başarısı, Oruç Reîs'e Becâye'yi fetih teşebbüsünü tekrarlamak cesâretini verdi. Esasen Tunus'tan Cezâyir'e yerleşmek icab ediyordu. İstikbal Cezâyir'de idi. Tunus sultanı V. Muhammed de, Barbaroslar'ın cihanşümul şöhretlerinden ürkmeye başlamıştı. Verdikleri beşte bir ganimet hissesinden vaz geçip Türkler'i def etmeye çoktan râzı idi. Fakat korkusundan herhangi bir teşebbüse geçemiyordu.

Becâye'nin Fethi (4 Ağustos 1516) ve Kaybı

Kuzey Afrika camilerinde Barbaros Kardeşler'e cuma hutbelerinden sonra dua ediliyordu. Barbaroslar, Kuzey Afrika'yı Hıristiyanlar'a karşı savunmakla kalmıyor, Endülüs Müslümanları'nı İspanya'dan taşıyor, iskân ediyor, fakir halka yiyecek dağıtıyorlardı. Oruç, piskolojik vasatı yakalamıştı, elden kaçıramazdı. Cicelli'nin fethi, Cezâyir'de yerleşmek için bir adımsa, Becâye'nin fethi, bir Çezâyir Türk devletinin kurulmasını te'mîn edecekti.

Oruç, bu kararı verdiği zaman, Charles-Quint «I. Carlos» adıyla İspanya kralı olmuştu. Avrupa'nın birinci devletinin başına geçmişti. Bu devlet, İspanya dışında Avrupa'nın birçok ülkesini ve geniş Amerika müstemlekelerini elinde tutuyordu. Barbaroslar, işte bu İspanya ile harbe girişmeyi göze alıyorlardı. İspanya'nın gücü, artık Venedik'in gücünü gölgede bırakmıştı. Gene bu sıralarda Türkiye'de Yavuz Sultan Selim, Memlûk sınırlarını geçiyor ve Suriye'ye giriyordu.

1516'da İshak Reîs de kesin sûretle Kuzey Afrika'ya gelmişti. Barbaroslar, Midilli ile alâkalarını bu sûretle tamamen kesmiş oluyordu. İshak Reîs, daha önce Kuzey Afrika'ya gelmiş, fakat Midilli'deki emlâkinin başına dönmüştü.

Barbaroslar, 11 gemi ile geldiler. Becâye yakınlarına asker döktüler. Kaleyi muhasaraya başladılar. Oruç : «ben bu kal'a önünde, diyordu; bir kolumu bıraktım. Birin daha değil, kellemi dahi bıraksam n'ola?». Muhasara 4 gün sürdü. Türkler, 4 ağustos 1516 günü Becâye'yi fethettiler. Ölenlerin dışında 500 İspanyol askeri, esir alındı. Ancak iç hisarda İspanyollar mukavemete devam ediyorlardı. 20 gün şiddetli vuruşma oldu. 20.000 kadar Arab bedevîsi, yağmacılık hevesiyle Türkler'e yardıma gelmişlerdi. Fakat bunların yardımdan fazla, disiplinsizliklerinden dolayı zararları görünüyordu. İç hisar düşmedi. Oruç'un barutu tükendi. Tunus Sultanı, istenen barutu göndermemek sûretiyle, alenen Türkler'e cephe aldı. Kuvvetli bir İspanyol filosu yaklaşıyordu. Üstelik suların çekilmesi dolayısıyla Oruç'un gemileri karaya oturmuştu. Bunların yüzdürülmesi uzun bir zamana mütevakkıftı. Oruç, düşman eline geçmemesi için gemileri boşalttıktan sonra yaktırdı. 29 ağustosta Becâye önünden ayrıldı. Türkler, aldıkları esirlerle berâber 120 km. yürüyüp Cicelli (Cicel)'ye geldiler.

1516 sonbaharını Oruç, Cicelli'de yeni hazırlıklarla geçirirken, Hızır Hayreddin Reîs, 28 parça gemi ile sefere çıktı. Bu gemilerden 14'üne Kurtoğlu Muslihuddin Reîs kumanda ediyordu. Yâni Barbaroslar'ın filosu, iki filotillaya ayrılmıştı. Hızır'ın amiral gemisi, 24 oturak idi, 24 çift büyük kürekle çekiliyordu (her küreği birkaç forsa çeker). Gene Genova Körfezi'ne kadar sokulan Türkler, 20 Hıristiyan gemisi ele geçirdiler. 1516 sonlarına doğru Hızır, Cicelli'ye döndü.

Oruç Reîs, kardeşi seferde iken kesif bir diplomatik faaliyete geçmişti. Artık küçük bir hükümdardı. Fakat bütün Cezâyir'i alıp mülkünü büyütmeye kararlı bulunuyordu. Kurdoğlu Muslihuddin Reîs'i, levend toplamak ve stratejik malzeme satın almak üzere, Sinop'a gönderdi. Kendi de Cezâyir ileri gelenleri ile müzakerelere girişti. Bu sıralarda Cezâyir ülkesinde 4 hükümdarcık, diğer şeyhler arasında sivrilmiş bulunuyordu: bunlardan ancak Doğu Cezâyir'i elinde tutan Abdulvâdîler'den 23. Tlemsen kralı Ebû-Abdullah V. Muhammed (1505-1517) (halefi ve kardeşi III. Ebû-Hammû'dur : 1517-1528) gerçek bir hükümdardı. Diğer üçü, Cezâyir şeyhi Sâlimu't-Tûmî, Cezâyir şehri ile çevresine, Emîr Abdülaziz, Tlemsen'in kuzeydoğusundaki Sîdî-b'el-Abbâs ile çevresine, Kuka Ahmed İbni'l-Kaazî ise, Kabîliye denen güneydeki dağlık araziye mâliktiler. Bunlar, hânedan sahibi olmıyan tesadüfî hükümdarcıklardı. Fas imparatorluk tahtında ise V. Muhammed (1500-1530) bulunuyordu ki, Merînîler'in Vattâsîler dalından ve hânedânının 31. sultanı idi. Bu sıralarda Fas, Tunus ve Tlemsen

tahtlarında V. Muhammed adlı 3 ayrı hükümdarın bulunması tuhaf bir tesadüftür ve birbirleriyle karıştırmamak lâzımdır.

Oruç'un şimdilik Fas ve Tlemsen ile alâkası yoktu. Fakat pek az zaman sonra olacaktı. Ancak Cezâyir (şehir), Kabîleye ve Sîdî-b'el-Abbâs emîrleri ile münasebetleri sıkı idi. Bunlardan son ikisi, birbirlerinin can düşmanı idiler. Bu vaziyette Oruç, Sîdî-b'el-Abbâs emîri Abdülaziz'e yardım etti. Bu yardım sâyesinde Emîr, rakıybi Kuko Ahmed'i altetti. Böylece Oruç, Cezâyir ülkesinde büyük nüfuz kazandı («Cezâyir» kelimesinin hem ülke, hem de bu ülkenin başkenti ve en büyük şehri olan limanın adı olduğu unutulmamalıdır). Oruç'un bu başarısını gören Cezâyir şehri hâkimi Sâlimu't-Tûmî, İspanyollar'dan çok şikâyet eden şehir halkının baskısına dayanamadı, Türk amiralinden imdat istedi. Ancak Sâlim, gâyetle ahlâksız bir adamdı ve İspanyollar'ın adamıydı. Türkler gibi ahlâksızlığa karşı çok sert olan bir milletten çok ürküyordu. Hâdiselerin baskısıdır ki, onu Oruç'tan yardım istemeye mecbûr bırakmıştır.

Cezâyir'in Fethi ve Oruç Reîs'in «Sultan» sanını Takınarak Cezâyir'de Tarih'te İlk Defa Olmak Üzere Bir Türk Devleti Kurması (1517 Başları)

İspanya, Cezâyir şehrinden yıllık vergi alıyordu. Cezâyir şehri halkı, başka baskı ve zulümlere de göğüs geriyordu. Bir kere İspanya'ya düşman olan devletlerin, bu arada Türkler'in gemilerinin, ülkenin bu en büyük limanına girmesi yasaktı. Sonra ikide bir limana gelen İspanyol gemileri türlü rezâletler ve soygunculuklar yapıyorlardı. Cezâyirliler, bu tasallutlara baş kaldırır kaldırmaz, limanın 300 metre açığındaki kayalar üzerinde kurdukları kaleden, şehri topa tutuyorlardı. Cezâyirliler'in değil ordu ve donanmaları, düzgün bir inzibat kuvvetleri bile yoktu.

Oruç Reîs, büyük bir donanma ile Cezâyir'e yürüdü. Fakat kendisi denizden değil, karadan 800 levend ile yürüyerek Cezâyir'e geldi. Yolda 5.000 gönüllü Arap, gelip Türkler'e katıldılar. Oruç'un, deniz toplarından başka, kudretli bir de kara topçu taburu vardı. Hızır, 500 levend ile Cicelli'de kalmıştı.

Oruç, Cezâyir'i işgal etti ve orada kuvvetli bir müfreze bıraktı. Şehirde fazla kalmadı. Şerşel kalesine gitti. Burasını İspanyollar'dan fethetti. Cezâyir'e döndü. Bu sûretle ülkenin Cezâyir, Cicelli ve Şerşel kıyı şehirleri, çevresi ile Oruç'a geçmiş oldu. Bütün Cezâyir'den gelen Arap kabîle şeyhleri ve şehir kaaidleri, Oruç'a biat ettiler. «Sultan» sanını takınan Oruç, kendini Cezâyir hü-

kümdarı ilân etti. Fakat ülkenin ancak bir kısım kıyı arazisine sâhipti.

Bu sırada Kurtoğlu Muslihuddin Reîs de Sinop ve Istanbul'a uğradıktan sonra Kuzey Afrika'ya döndü. Yavuz'un emriyle Istanbul'da bulunan Vezir Pîrî Mehmed Paşa, Muslihuddin Reîs'e, Oruç'a teslim edilmek üzere 2 kadırga, yani büyük harb gemisi verdi. İstediği kadar gönüllü levend toplamasına ve stratejik malzeme satın almasına müsaade etti. Yavuz'un, Barbaros Kardeşler'i öğen ve teşvik eden mektubunu da Muslihuddin Reîs, Tunus'ta Hızır Hayreddin Reîs'e teslim etti. Hızır, Cicelli'de 300 levend bırakıp Tunus'a gelmişti. Artık Hafsîler'in başkenti olan Tunus şehri, Türkler'in elinde gibiydi. Ancak, Barbaroslar'ın lutuf ve müsamahası sâyesinde V. Muhammed, Tunus şehrinde tahtında oturmakta devam ediyordu. Hızır, ağabeyi İshak Reîs'i, mühim insan ve malzeme yardımı ile berâber Cezâyir'e, Oruç Reîs'e gönderdi. Burada Oruç ve Hızır Hayreddin Reîsler için «sultan» tâbirini kullanmıyoruz. Çünki «sultan», Türkler tarafından imparatorlara verilen bir unvandır ve küçük hükümdarlar için kullanılmaz. Osmanlı protokolüne göre Oruç ve Hızır, sancakbeyi (tümamiral) pâyesinde birer denizci idiler. Ancak Oruç'un ölümü üzerinedir ki Yavuz, Hızır'a «beylerbeyi» (oramiral) rütbesini vermiştir. Kuzey Afrika'da ise Oruç, «sultan» sayılıyordu. Avrupa'da da «Cezâyir Kralı» addediliyordu.

Oruç, Cezâyir kalesini tâmir ettirdi ve toplar yerleştirdi. Arablar, bu kaleyi harâbe hâlinde bırakmışlardı. Türkler'in Cezâyir ülkesinin en büyük şehrine yerleşmeleri, İspanya'da telâşı mûcib oldu. Çünki İspanya, Endülüs gibi Cezâyir, Tunus, Trablusgarb, hattâ Fas'ı almak, müstemleke hâline getirmek azminde bulunuyordu. Bütün tarihçiler, Türkler, XVI. asrın başlarında bu uzak topraklara gelmeselerdi, İspanyollar'ın bu projelerinde muvaffakıyet kazanacaklarını söylemekte müttefiktirler. Bu sûretle Avrupalılar, XIX. asrın sonlarında değil, XVI. asrın başlarında Kuzey Afrika'ya hâkim olacaklar ve bu geniş ülkelerin ırkî coğrafyasını değiştireceklerdi. 1962'de Cezâyir istiklâline kavuşunca, millî hareketin en büyük liderlerinden olan Albay Muhandu'l-Hacc' ın verdiği şu beyânat da bunu göstermektedir: «Herşeyi, hattâ bir millet oluşumuzu, Türkler'e borçluyuz. Osmanlılar geldiği zaman, bizler korsandık. Yüzlerce kabîleden müteşekkildik. Osmanlılar, başımıza bir paşa getirdiler. Dağınık aşîretleri bir araya topladılar. Onları bir kavim hâline koydular. Bu kavim, 300 yıl, merkezî Türk idaresi altında kaldı. Birliğin kudretini öğrendi. Türk-

ler sâyesinde, millet hâline geldik» (*Hürriyet* gazetesi, no. 5.121, 3.8.1962, s. 5c).

Oruç, birkaç ay içinde başta Tenes olmak üzere birçok şehir ve kasabayı ele geçirdi. Şimdi elinde 10 şehir vardı. Bunlardan Tunus'a yakın olan doğudaki 5 şehirle çevresinin idaresini, kardeşi Hızır Hayreddin Reîs'e bıraktı.

Oruç, artık kara askerine de ihtiyaç gösteriyordu. Topçu birliğinden sonra tüfekli piyâde birlikleri de kurdu. Her sûretle gerçek bir hükümdar gibi davranmaya başladı.

İspanya ile Oruç Barbaros Arasında Harbin Patlaması (1 Eylûl 1517)

1517 eylûlünde İspanya, Türkler'i kesin şekilde Cezâyir'den kovmak ve ele geçirdikleri kaleleri geri almak maksadiyle, Oruç'un üzerine büyük kuvvetler gönderdi. Başkumandan, Don Diego de Vera idi. Emrinde 40 harb, 140 nakliye gemisi ile 15.000 kara askeri vardı. İspanyollar, Cezâyir şehri civarında karaya çıktılar. İspanyol topçusu, Oruç'un tâmir ve tahkim ettiği Cezâyir kalesini bombardımana başladı. İspanyollar'ın kesin zaferi ele geçirdiklerini sanan binlerce Arab da gelip, onlara katıldılar. Oruç, kalede açılan gedikleri derhal kapatmaya uğraşıyordu. Önce İspanyollar'a yardıma gelen Arablar'a saldırdı. Bunları tamamen perişan etti. Bu sûretle yerli halkın Türkler'le İspanyollar arasındaki harbe karışmasını önlemek istiyordu. 30 eylûlde İspanyollar, Cezâyir kalesinin burclarına çıkıp bayrak diktiler. Ancak Oruç, derhal o kesime yetişti. İspanyollar'a öyle sert mukabele etti ki, düşman, Cezâyir kalesi çevresinde tutunamadı. Don Diego de Vera, muhâsarayı kaldırmaya mecbur oldu. Düşman, gemilerine can atarken Oruç, 1.500 İspanyol askerini kılıçtan geçirdi ve pek çoğunu esîr aldı. Cezâyir'de hamamlara varıncaya kadar her yer, İspanyol esirleri ile doldu. Mütevâzı bir Türk denizcisi, Avrupa'nın en büyük kara ve deniz devletini yenmişti. Fakat bu, birinci rövanştı. Arkası vardı. Mağrur İspanya'nın, bu büyük bozgunu Oruç Barbaros'un yanına bırakmıyacağı âşikârdı.

Zaferden sonra Hızır Hayreddin Reîs, ağabeyinin emriyle Cicelli civarında bulunan ve İspanyollar'la, Barbaroslar aleyhine muhârebe eden Arap kabîle şeyhini cezalandırdı. Cicelli'den Cezâyir'e geldi. Ağabeyi ile buluştu.

İspanyollar, bu Cezâyir seferinde, bir başka Arap şeyhinin yardımı ile Barbaroslar'a ait Tenes'i zaptetmişlerdi. Hızır, Tenes'e geldi. İspanyollar'dan kaleyi geri aldı. Arap şeyhini şiddetle ceza-

landırdı. Milyâne ve Medea şehirlerini de fethetti. Bu sûretle ülkenin mühim bir kısmı Oruç'un hükümdarlığı altında birleşmiş oldu. Esâsen İspanya'ya karşı kazanılan büyük zaferden sonra, Türkler'i bütün Cezâyir'i fethetmekten alıkoyabilecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemezdi.

Oruç, nüfus ve mâliye sayımı yaptırdı. Devletinde ne kadar tab'ası olduğunu, ne kadar vergi toplıyabileceğini, ne kadar asker besliyebileceğini öğrendi.

Tiemsen Seferi (Ekim 1517)

Orta ve Doğu Cezâyir, Türkler'de idi. Şimdi Batı Cezâyir'i, yâni ülkenin Fas imparatorluğu üzerindeki kesimlerini fethetmek kalıyordu. Burası, merkezi Tlemsen (Tilimsân) olmak üzere, Arap'laşmış Berberî Abdulvâdî krallığının elinde idi. Abdulvâdîler veya Zeyyânîler, burada 1239 yılından beri saltanat sürüyorlardı. Çok eski bir hânedan olmakla berâber, dejenere olmuşlar ve dehşetli İspanyol baskısı altında bunalıp tâvizler vererek, halkın teveccühünü kaybetmişlerdi. Oran (Vahrân)'da oturan İspanyollar'ın Kuzey Afrika'daki en büyük kumandan-vâlisi, büyük ve muhteşem Tlemsen şehrini daimî şekilde tehdit ediyordu. Abdulvâdîler'in Tlemsen krallığı, 1517 sonlarında Türkiye'ye tâbi olacak ve bu tâbiiyet 1554'e kadar 37 yıl sürecektir. 1554'te Türkiye, 315 yıllık bu hânedâna son verecek ve ülkeyi doğrudan doğruya Cezâyir beylerbeyiliğine bir sancak olarak bağlıyacaktır. Sâbık krallıklar, Osmanlı teşkilâtında bir sancak oluyorlardı. Türkler'in Tlemsen'e gelmesi, Fas imparatorluğunun da işine gelmezdi. İspanya ve Portekiz gibi iki müstevlî devletten sonra Türkiye gibi büyük bir fütûhâtçı devletle komşu olmak, son zamanlarda pek zayıf düşmüş ve hânedan mücadeleleri ile iyice yıpranmış olan Fas'ın lehine birşey değildi. Barbaroslar'ın Türkiye himâyesinde oldukları malûmdu. Türkiye imparatorluğunun Cezâyir'e resmen el atacağı günler de pek yaklaşmıştı. Barbaros Kardeşler, başka türlü büyük devletlerle tek başlarına mücadele edip fütûhât yapamazlardı.

Tlemsen melîki V. Muhammed'in İspanya ile Türkler aleyhine resmen muâhede yapması, Oruç'a aradığı fırsatı verdi. Bu muahede, yerli halk tarafından bile çok fena karşılanmış ve ahalinin gücüne gitmişti. Oruç, nâip olarak Cezâyir'de kardeşi Hızır Hayreddin Reîs'i bıraktı. Ağabeyi İshak Reîs ile berâber, Tlemsen üzerine yürüdü. 1517'nin son ayları idi. Tlemsen, Kıbrıs ve Girit ile

aynı arz derecesindedir. Hava mûtedildi. Cezâyir'den Tlemsen'e mesâfe, kuşuçuşu 400 km.'dir. Cezâyir'den doğuda Tunus'a kadarki mesafede gene düz çizgi ile 580 km.'dir. Barbaros Kardeşler'in bu 1.000 km.'lik mesâfe arasında şahsî teşebbüsleri ile, kendilerinden önce hiçbir Türk'ün yaşamadığı ülkelerde devlet kurmaları hayrete değer. Bu mesafenin takriben Istanbul-Erzurum veya Istanbul-Budapeşte mesâfesine eşit olduğunu söylemek, Oruç'un teşebbüsünün azameti hakkında bir fikir edinmeye kâfidir.

Tlemsen 125.000 nüfusu ile Afrika'nın en büyük şehirlerinden biri idi (bu târihte Londra'nın nüfusu 85.000 ve en büyük Hıristiyan şehri olan Paris'inki 380.000 idi). Şehrin kalesi 490×280= 137.200 metre kare idi. Şehir, kaleden çok dışarıya taşıyordu. Sûrlar, kalenin uzaklarından geçiyor ve bütün şehri çevreliyordu. V. Muhammed, Oran umumî valisi Marki de Gomares vasıtasiyle İspanya'ya her yıl 10.000 duka (37.500.000 TL.), 10.000 koyun, 1.000 sığır, 10 ton buğday, 14 Arap atı, 14 siyahî köle ödüyordu. Yani İspanya, Oran kalesinin masraflarını, Abdulvâdîler'den çıkarıyordu. Bu hal halka ve ileri gelenlere o kadar ağır gelmişti ki, Tlemsen şehri ulemâsı, sultânın katli vâcib olduğuna fetvâ vermişlerdi. Gene şehrin ileri gelenlerinden bir hey'et, Cezâyir'e gelmiş, kendilerini İspanyol zulmünden kurtarması için yalvarmışlardı. Bu hal, Oruç'un başarı sebeplerini açıklamak bakımından dikkate değer .Artık Kuzey Afrika'da tam bir anarşi hüküm sürdüğüne delildir.

Oruç Reîs, Tlemsen'in 180 km. kadar kuzeydoğusundaki Kal'atu'l-Kılâ veya Benî-Reşîd kalesini (şimdiki Oued-Fodda) fethetti. 814 metre yüksekliğindeki bu kale Mostaganem limanı ile Maskara şehri arasında idi ve bu iki mühim merkezin yolunu kesiyor, bunların Türkler'in eline düşmesini bir zaman meselesi hâline getiriyordu. Bu stratejik önemi kavrıyan Oruç, buraya bizzat ağabeyi İshak Reîs'i kumandan olarak bıraktı ve yanına 300 kişilik bir garnizon verdi. Tlemsen'e birkaç kilometre kala, Sultan'ın ordusu ile karşılaştı. Bunlar 6.000 atlı ve 3.000 yaya Arab idi. Oruç, düşmanı rahatça bozdu. Sûrlara yaklaşırken, ileri gelenler ve halk, kendisini karşıladılar. Türkler, şehre dostça girdiler. Bu sûretle Oruç'un eline Cezâyir'den sonra, nüfusu 100.000'i aşan ikinci bir büyük şehir geçmiş oldu. Oruç, V. Muhammed'i vatan hâinliği ile suçlıyarak, ulemâ'nın da fetvâsı ile îdam ettirdi. Yerine kardeşi III. Ebû-Hammû'yu çıkardı. Fakat o da Türkler'in emri altında hareket etmek istemiyordu. Oruç'u ülkesinden atmak için entri-

kaya başladı. Halbuki Türkler çekilirse, İspanyollar gelecekti. Türkler'in ve İspanyollar'ın yerli halka yaptıkları muamele arasında ise, dağlar kadar fark vardı.

Oruç Reîs, İspanyollar'ın elindeki Vahrân (Oran) dışında bütün Cezâyir'i hükmü altına aldı. Bu sûretle Cezâyir ülkesi, Türkler'in idaresinde hemen hemen birleşti. Oruç, bütün Cezâyir'e hâkimdi. Hattâ Fas'ın doğu topraklarında da fütûhât yaptı. Bu arada Doğu Fas'ın en büyük şehri olan Vacda'yı aldı ki, Tlemsen'in 60 km. güneybatısındadır. Fas Sultanı ile müzâkerelere girişti. Türkler'in terakkilerinden fevkalâde ürken Sultan, Oruç ile zâhiren bir ittifak muâhedesi akdetti. Fakat gerçekte, Türkler'e yardım etmeye hiç niyeti yoktu. Zira Türkler, İspanyollar'ı Kuzey Afrika'dan bütün bütün uzaklaştırır uzaklaştırmaz, Fas'a döneceklerdi. Nitekim öyle olmuştur.

İshak Reis'in Şehit Düşmesi (31 Ocak 1518)

Oruç Reîs, büyük sahaya yayılmıştı. Jeopolitik zarûretler bunu icab ettirmişti. Halbuki elindeki Türk leventlerinin sayısı birkaç binden ibaretti. Arap gönüllülerinden esaslı bir şekilde faydalanmak imkânı yoktu. Bunlar yağma hevesiyle Türkler'le berâber harekâta girişiyor, sıkışınca, en nâzik anda muhârebe meydanında Türkler'i yalnız bırakıyorlardı. Asırlardan beri bu şekilde alışmışlardı. Cezâyir'deki Hızır Reîs'in elinde de fazla kuvvet yoktu. Bununla berâber 600 Türk levendi ile 2.000 Arab atlısını, Cezâyir'den büyük ağabeyi İshak Reîs'e yolladı. Bu sûretle Cezâyir ile Tlemsen arasında Kal'atu'l-Kılâ'da bulunan İshak Reîs'in emrinde 900 Türk levendi ile 2.000 Arap atlısı toplanmış oldu. İshak Reîs, icabında her iki tarafa da yardıma gelecek bir pozisyonda idi. Tek kurtuluş, Türkiye'den, Yavuz'dan acele yardım almaktı. Aksi takdirde bütün Cezâyir elden çıkabilirdi. Bu anlarda Yavuz, Rîddânîye zaferini kazanmış, Kahire'ye girmiş, Memlûk imparatorluğunu yıkmış, Mısır'da II. Sultan Tumanbay'ın son mukavemet hareketlerini kırmakla meşguldü.

1518 ocağında Don Martin de Argote'nin İspanyol ordusu, Oran'dan İshak Reîs'in üzerine yürüdü. Abdulvâdîler'in binlerce Arap atlısı, İspanyollar ile birleşti. İspanyollar, önce arada bulunan İshak Reîs'i ortadan kaldırmak istiyorlardı. Esâsen Oruç (Tlemsen), Oran'a (Vahrân) 110, Hızır Hayreddin (Cezâyir) 360 km. mesâfede olduğu halde, İshak Reîs'in bulunduğu Mostaganem ile Maskara arasındaki Kal'atü'l-Kılâ (yâni «Kalelerin Kalesi»), ancak 80 km. idi. Türkler'in Mostaganem ile Maskara'yı işgalleri

an meselesi idi. Bundan sonra da İspanyollar'ın Oran'da tutunmaları çok zorlaşırdı. Oran'ın kaybı, Kuzey Afrika'dan tamamen ayak kesmek demekti.

Kal'atu'l-Kılâ'nın İspanyol-Arab müttefik ordusu tarafından muhasarası, son derece kanlı oldu. İshak Reîs, 900 Türk ve 2.000 Arab askeri ile akıl almaz bir şecaatle savundu. Her iki taraf, erircesine zayiat verdiler. Fakat düşman, sayı bakımından kıyas kabûl etmez üstünlükte idi. 900 Türk levendinin onda dokuzu şehîd oldu. İshak Reîs, doğudan Cezâyir'den kardeşi Hızır'dan yardım bekliyordu. Onun için son levend şehîd olmadan kalenin teslim edilmiyeceğini bildirdi. Fakat Hızır, yardım yetiştiremedi. İspanyollar, kaleyi çepeçevre sarmışlardı ve İshak Reîs'in bütün habercilerini tevkif ettiler. Hızır, hâdiseyi çok geç öğrenebildi. İş işten geçmişti.

İspanya, Oran umumî valisi Gomares Markisi'ne yeniden 10.000 asker göndermişti. Kal'atu'l-Kılâ'nın muhâsarasından az önce 900 İspanyol ile birkaç bin Arab, kaleye hücum etmişlerdi. İshak Reîs, ânî bir gece baskını ile bunları perîşân etti. 900 İspanyol'un 700'ünü kılıçtan geçirdi, 100'ünü esir aldı. Geri kalan 100'ü Oran'a kaçtılar. Bunun üzerine büyük İspanyol-Arab ordusu, Kal'atu'l-Kılâ'nın muhâsarasına başladılar. Birinci teşebbüs, Türkler'i şu bakımdan şaşırttı ki, artık uzun zaman İspanyollar kaleye yaklaşmaz sandılar. Cezâyir'deki Hızır Reîs de bu kanaatte idi. Fakat 10.000 kişilik tâze takviye alan Gomares Markisi, teşebbüsü, bu kere çok büyük ölçüde olmak üzere tekrarlamaktan çekinmedi. Bu seferki muhâsara ordusu, 2.000 İspanyol ve 10.000 Arab'dan müteşekkildi. İshak Reîs'in 900 Türk ve 2.000 Arab'ına karşılık. İshak Reîs ve Hızır'ın evvelce ona yolladığı kuvvetlerin başında bulunan İskender Reîs, birçok hurûc hareketi yaptılar. Düşman ağır şekilde hırpalandı, çok zayiat verdi, fakat çözülmedi. Kalede muazzam gedikler açıldı. Türkler'in erzakı ve her türlü mühimmâtı bitti. Birkaç gün de aç aç döğüştüler. Sonunda Don Martin de Argote, kaleye girdi. İshak Reîs yaralı idi. Yanında birkaç yaralı levendi kalmıştı. Fakat silâhlarını teslim etmediler. Hepsi şehîd oldu. İshak Reîs, 50 yaşında veya az daha yaşlı idi.

Oruç Reîs'in Şehâdeti (10 Ekim 1518)

Asıl İspanyol ordusu, Tlemsen'de Oruç'un üzerine yürüyordu. Bu ordu, 11.500 İspanyol ve 35.000 Arab'dan müteşekkildi. İspanyol piyâdesi tüfekle mücehhezdi. Düşmanın topçu birlikleri de vardı. Bu miktarlar, artık Oruç'un çok büyük bir sahaya yayıl-

dığını göstermektedir. Kal'atu'l-Kılâ, takriben 3 veya 4 hafta karşı koymuştu. Tlemsen'deki Oruç'un vaziyeti ne olacaktı ?

Oruç Reîs, Kal'atu'l-Kılâ'yı alan ve ağabeyini öldüren Don Martin'e karşı Tlemsen'i, 6 ay savundu. Sokaklarını teker teker müdafaa etti. Fakat şehri koruyamıyacağını anlayınca, kaleye çekildi. Oruç'un bütün Arab askeri grup grup kaçtılar. Türk levendleri, ağır zayiat verdi. Sonunda Oruç, 500 levendi ile yalnız kaldı. Oruç Reîs, bir taraftan Cezâyir'den kardeşinden, diğer taraftan Fas Sultanı'ndan yardım bekliyordu. Fas Sultanı'nın yardıma niyeti olduğu bile şüpheliydi. Hızır da müşkil şartlar içerisindeydi ve ağabeyinin yardımına yetişemedi. İspanyol bombardımanından yılan ve millî his taşımıyan Tlemsen'in ahalisi, Şeker Bayramı günü bayram namazından sonra, Oruç Reîs'in levendlerine taarruz ederek bir haylisini öldürdüler. Şaşıran ve böyle bir şey beklemiyen Türkler, zorlukla halkı bastırdılar. Fakat bu vaziyette her an içeriden ihânet ihtimali karşısında Oruç, kaleyi tutamıyacağını anladı. Muhâsarayı yarıp dışarıya çıkmaktan başka çâre kalmamıştı.

İspanyollar, devamlı takviye alıyorlardı. Oran umumî valisi Gomares Markisi de bizzat Tlemsen'e gelmiş, savaşın idaresini eline almıştı. Oruç, bir kere huruc yapmış, bu hareket çok başarılı geçmiş, 700 düşman askeri öldürmüş, 100'ünü esir almıştı. Yiyecek ve cephane tükenmişti. Oruç'un ancak 40 levendi kalmıştı. Gerisi şehîd olmuşlardı. Bununla beraber bir gece sabaha karşı bu 40 kahraman, İspanyollar'ın ağır uykulu bir gaflet anlarında, muhâsara hatlarını yardılar. Bu, çok büyük bir başarı idi. İspanyollar, 2 saat gecikme ile Türkler'i tâkibe başladılar.

Tâkib müfrezesinin başında Garcia de Tineo adlı İspanyol asılzâdesi bulunuyordu. Benî-Â'mir kabîlesine mensup Arablar da, 40 bedbaht Türk'ün üzerindekileri yağmalamak gayesiyle, İspanyollar'ın peşine takıldılar. Oruç, levendlerine, üzerlerinde silâhtan başka ne varsa çıkarıp atmalarını emretti. Öyle yapıldı. Bedevî Arablar, bunları yağma ve paylaşmak için epey vakit geçirdiler ve geride kaldılar. Fakat İspanyol kumandanı, buna aldanmadı. Gomares Markisi'nden, ne bahâsına olursa olsun Oruç'u ele geçirmek emrini almıştı. Çünki Oruç azminde bir adam, muhakkak mağlûbiyetini az zamanda telâfi ederdi. Bu işi kökünden halletmenin tek çâresi, Oruç Barbaros'u ortadan kaldırmaktı. Nihâyet Rio Salado ırmağına varıldı. Hepsi ağır yaralı, aç ve perişan denecek derecede yorgun olan levendlerin, takriben yarısı, yâni 20 kadarı, Oruç'la berâber ırmağı geçti. Bunlara kurtulmuş gözüyle bakılabilirdi. Fakat diğer yarısı, Alferez Garcia de Tineo'nun

45 atlısı tarafından yakalandı. Bunlar, Oruç'a : «Baba, bizi bırakma!» diye feryâda başladılar. Bu feryat, büyük denizcinin mahvına sebeb oldu. Kim olursa olsun, kaçar ve sonradan yoldaşlarının intikamını almak için hazırlıklı olarak düşmanın karşısına çıkardı. Fakat bir baba rûhu taşıyan Oruç Bey, ırmağı tekrar geçmek sûretiyle geri dönmek emrini verdi. Oruç, 20 levendi ile geri döndüğü zaman, zâten İspanyollar'ın yakaladığı 20 levendin çoğu şehîd olmuştu. Levendlerden çoğunun, kılıçlarını kaldıracak gücleri kalmamıştı. Müthiş kan kaybetmiş ve günlerdir birşey yememişlerdi. Oruç, son levendinin de şehîd olduğunu yaşlı gözlerle seyretti. Fakat teslim olmadı. Bizzat Don Garcia, Oruç'a mızrak fırlatarak göğsünden ağır şekilde yaraladı. Oruç'un yaralandığını bile farketmediği zannolunur. Eskisi gibi tek kolu ile döğüşmeye devam etti. Nihayet gene Don Garcia, büyük denizcinin kalbine kılıcını soktu. Mübârek başı, göğsünden ayrıldı ve Oran'a gönderildi. Vücûdü, Cezâyir'in Fas'a çok yakın bir bölgesinde kızgın topraklar üzerinde kaldı. Fakat bu fedakârlık, Türkler'e birkaç yüzyıl için Kuzey Afrika hâkimiyetinin yolunu açtı, hattâ temellerini attı.

Kuzey Afrika'da İslâm dininin istikbalini kurtaran ve Mağrib'de Müslüman birliğini kuran Oruç'un şehîd olduğu yer, umumiyetle birleşildiği üzere, Rio Salado çayı ile Seydî-Mûsâ zâviyesi (tekkesi) arasıdır. Fakat bazı tarihçiler, bu mevkıin Benî-İznassen dağlarının yamaçları olduğunu ileri sürmektedirler.

Oruç'un altın sırma ile işlenmiş kaftanı üzerinden çıkarılarak İspanya'ya gönderilmiş ve Cordova (Kurtûba)'da katedralin hazînesine konarak halka teşhîr edilmiştir. Bu şehirde mühim bir Müslüman azınlığı olduğu için, İspanyol hükûmeti, onların mânevî kuvvetlerini kırmak istiyordu.

Oruç Reis'in şehadetinde 48 yaşında veya az daha yaşlı olması icab etmektedir. Bâzı tarihçiler 44 yaşında olduğunu yazmaktalarsa da, bu, son derece zayıf bir ihtimaldir.

Oruç Reîs evlenmemiş ve çocuğu olmamıştır. Evlenmeyi bir ara düşünmüş, fakat her günü mücâdele içinde geçen ömrü, buna fırsat vermemiştir. İshak Reîs'in Mustafa Bey adlı bir oğlu olduğunu biliyoruz. Fakat Barbaroslar, Hızır Hayreddin'den yürümüşlerdir.

Oruç Reîs, uzuna yakın boylu, güneşten tamamen yanmış esmer benizli, kızıl sakallı, kızıla yakın kumral saçlı, ateşli nazarlar saçan elâ gözlü, çok geniş omuzlu, bünyece çok kuvvetli ve mukavimdi. Son derece cömert, âlîcenap ve merhametli idi. Fakat işlerinde çok ciddî ve sertti. Hatâ yapılmasından hoşlanmazdı. Bütün

mäiyyeti kendisinden çekinirler, fakat son derece severler ve en üstün insan olarak kabûl ederlerdi. Tamamen korkusuz, son derece cür'etkâr ve zekî, en müşkil şeylere çâre bulmakta eşsiz, büyük dehâ sahibi idi. Çok iyi muharipti.

Kuzey Afrika'daki Türk müstemleke imparatorluğunun gerçek kurucusu olan Oruç'un şehâdetinden sonra, Cezâyir'deki bir avuç Türk, o sırada 46 yaşlarında bulunan Hızır Hayreddin Reîs'in etrafında toplanmışlardır. Hızır Reîs, «Sultan Hayreddin» sanını takınmıştır. Ağabeyleri Oruç ve İshak Reîsler ile berâber yüzlerce Türk levendi şehîd olduğu için Hızır, insanca ve harb malzemesi bakımından, Kuzey Afrika'da tutunabilmek için, pek acele yardıma muhtac kalmıştır. Evvelce kendilerine iki kere yardım eden Yavuz Sultan Selim'e müracaattan başka çâre kalmıyordu. Aksi takdirde, bütün XVI. asrın en büyük Hıristiyan devleti olan İspanya ile savaşı devam ettirmek imkânı yoktu. Tası tarağı toplayıp Midilli'ye dönmek icab ediyordu.

Kuzey Afrika tarihi mütehassısı Fransız Masqueray, Oruç'un büyük bir dâhî ve fâtih olduğunu, fetihlerinin ve bir tek Türk olmıyan Kuzey Afrika'ya yerleşmesinin ancak Cortez'in Amerika'yı fethiyle mukayese edilebileceğini, XIX. asırda Mareşal Bugeaud'nun, Oruç'un taktiğini taklid ederek Cezâyir'i fethettiğini, söylüyor ve inanılmaz başarısının sebeplerini tahlil etmiye çalışıyor (Lavisse-Rambaud, IV, 803, 5-6, 8).

Oruç'un şehîd olduğu günlerde Yavuz, Mısır seferinden dönmüştü. Edirne'de idi. Oruç'un şehadeti haberi de 1519'un ilk günlerinde Istanbul'a erişti. Fakat daha Oruç, Tlemsen'de iken, çok uzak görüşlü olan Hızır Hayreddin Bey, Yavuz'a müracaat etmişti. Yavuz, o sırada daha Mısır'dan çıkmamıştı ve Kahire'de bulunuyordu.

Oruç, Tlemsen'de iken, Hızır, müşkil şartlarla mücadele ediyordu. Tenes ve Şerşel ile Kabîliye bölgesi tamamen ayaklanmıştı. Hızır, kuvvet sevkederek isyanları bastırdı.

Kuzey Afrika'da Son Durum

Cezâyir'in Türkiye imparatorluğuna geçmesini incelemeden önce, Kuzey Afrika'daki son duruma çok yakından bir kere daha göz atmak faydalı olacaktır.

Endülüs'ten mütemadiyen Kuzey Afrika'ya akan Müslüman ve hattâ Yahudiler, başta Cezâyir olmak üzere, Fas ve Tunus'ta nüfusun çok artmasına sebep oldular. Bu Müslüman ve Yahudiler'den Istanbul'a gidip yerleşenler bile binlerce kişi tutuyordu. Buna

rağmen İspanya, bütün Kuzey Afrika sahilini, Atlantik'ten Bingazi'ye kadar elinde tutmak istiyordu. Ancak bu sûretle Batı Akdeniz'de kesin hâkimiyet tesis edilecekti. 1509'da Oran'ın (Arabca: Vahrân) Pedro Navarro ve Ximenes tarafından zabtı, ardından 1510'da Becâye'nin işgali, bir başlangıç oldu. Nihayet 31 ocak 1510'da, Cezâyir şehri de İspanya'ya tâbî oldu. Şehrin belediye reisi veya prensi mahiyetinde olan Şeyh Sâlimu't-Tûmî, bizzat ağır hediyelerle İspanya'ya gitti ve Kral Ferdinand'ın huzuruna çıktı. Pedro Navaro, Cezâyir'i tamamen itaat hâlinde tutabilmek için, limanın 300 metre açıklarındaki gayri meskûn kayalıklarda kale inşa ettirdi ve buraya 200 asker ve toplar koydu. Buna «Penon Adası» dendi. İspanyollar, Cezâyir'de korsanlığı kesin şekilde men ettiler. Bu, Cezâyir halkını büyük bir geçim kaynağından mahrum etti. Katolik Ferdinand'ın ölümünden sonra İspanyol tahakküm ve zulmünden bıkıp usanan Cezâyir 1513'ten beri Cicelli'nin hâkimi bulunan Oruç Bey'e müracaat ederek kendilerini İspanyol ve Hıristiyan boyunduruğundan kurtarması için yalvardılar. Oruç, Cezâyir'e geldi. «Sultan» sanını takındı. İspanyollar'ın adamı olan Şeyh Sâlim'in, şahsına karşı bir cuma namazından sonra cami içinde suikasd hazırlığını öğrenince, onu öldürttü. Fakat İspanyollar'ı Penon Adası'ndan uzaklaştıramadı. Penon Adası'nı alamadığını gören Arab şeyhleri, daima kuvvetlinin tarafında bulunmak itiyadında olduklarından, bir kere daha ayaklandılar. Fakat Oruç, bunları yakaladı, isyanı bastırdı, elebaşıların başlarını kestirdi. Bundan sonra tedricen hemen bütün Cezâyir ülkesini eline geçirdi (G. Yver, *İA*, III, 147b-8a).

İspanyollar'dan başka Hıristiyanlar'ın da, tam bir siyâsî anarşi içinde yuvarlanan ve devletleri olmıyan Cezâyir'de ihtirasları vardı. Nitekim 1512'de Cenevizli Andrea Doria, Cicelli'yi işgal etti. Fakat Oruç, ertesi yıl, bu şehri kesin olarak İspanyollar'dan aldı. Cicelli, yukarıda görüldüğü gibi, Oruç'un Cezâyir fütûhâtına basamak oldu. Bu sûretle Türkler, Tunus'tan Cezâyir'e atlamış oldular. Bu fütûhât sırasında Oruç'a en çok Kabîliye prensi Ahmed İbni'l-Kaadî yardım etti (G. Yver, *İA*, III, 159a).

Oruç, mühim bir devletin başına geçtiği zaman, artık filo sahibi bir korsan reîsi olmak durumundan çıktı. Hükümdar vaziyetine geçti. Ancak, gerçek üssü olan Anadolu'dan çok uzak bulunduğu, insan ve harb malzemesi ikmalini ancak Anadolu'dan yapabildiği için, İspanyollar'a karşı çok seyyal bir taktik kullanmıya mecbur kaldı.

Hızır Reîs, İspanya'ya 7 sefer yapmış ve bu 7 seferde 70.000 Endülüslü Arab'ı Cezâyir'e taşımıştı. Bunlar, sanayi ve ziraatte

çok ileri insanlar oldukları için, ülkenin bayındırlığının artmasında mühim bir rol oynadılar. Barbaroslar'ı destekliyen ve icabında onlara gönüllü olarak katılanlar da, daha çok bu Endülüslüler oldu. Zira kendilerini 800 yıllık vatanlarından kovan, çoluk çocuklarını ateşe atıp yakmak sûretiyle öldüren, her şeylerini ellerinden alan İspanyollar'a karşı müthiş ve haklı bir kin taşıyorlardı. Bunlar medeniyet ve kültür bakımından Kuzey Afrika'nın yerli ahalisinden üstün oldukları için, yeni yerleştikleri ülkelerin ahalisi ile de anlaşamıyorlardı.

Bu Müslümanlar'ın Cezâyir'e taşınması, kolay bir iş değil, büyük bir başarı idi. Bir keresinde Hızır Reîs, tam 36 parça harb gemisi ile Valencia'nın 60 km. kadar güneydoğusundaki Oliva kıyılarına yaklaşmış, tam 10.000 zavallı göçmeni gemilerine almıştı. Aydın Reîs de en büyük tehlikeleri göze alarak aynı şeyleri yaptı. Binlerce Endülüslü'yü diri diri yakılmaktan kurtardı (Hammer, IV, 241). Aydın Reîs'e Avrupalılar «Şeytan-Döven» mânâsına İspanyolca «Cassidiabolus», Holandalılar «Knuppel Diewel» derlerdi. Türkler ise «Kâfir-Döven» diyorlardı (Hammer, IV, 252, n. 2). Aydın Reîs'in İspanya seferleri, İspanyollar'ı bu derece yıldırmıştı. Hızır çok meşgul olduğu zamanlar İspanya seferine ve Müslümanlar'ı nakle bu amiralini memur ederdi. Türkler'in insanlık duygularının yüksekliği, Endülüslüler'i kendilerine minnettar bırakmıştı. Bu seferlerde bazan İspanyollar ile çok şiddetli ve kanlı vuruşmalar oluyordu. Bir keresinde Hızır Reîs, büyük ve üstün bir İspanyol donanması ile karşılaştı. Çok şiddetli bir deniz meydan muhârebesinden sonra 15 İspanyol harb gemisini zaptetmek ve 3'ünü de batırmak sûretiyle büyük bir zafer kazandı. Bu zaferinin tafsilâtını, Istanbul'a Dîvân-ı Hümâyûn'a yazdı ve yeni emirler beklediğini bildirdi (Hammer, IV, 241). Istanbul, Endülüslüler'in kurtulması politikasını, destekliyordu. Yavuz ve Kaanûnî, İslâm Halîfesi sıfatiyle böyle bir politika tâkibine mecburdular.

Cezâyir'in Türkiye'ye Bağlanması (1517) ve Barbaros Hayreddîn'in Resmen Türkiye'nin Cezâyir Beylerbeyisi Olması (15 Mayıs 1519)

Cezâyir gibi Batı Akdeniz'de Türkiye'ye uzak bir ülkenin imparatorluğa bağlanmasını te'mîn eden hâdiseler üzerinde de kısa bir hulâsa vermek faydalıdır. Çünki Cezâyir, ileride Türkiye'nin hayâtî ehemmiyette eyâletlerinden biri derecesinde değer kazanacaktır.

Türk denizciliğinin gelişmesinde, ki bu gelişmenin derece ve hızı cidden hayrete değer, Şehzâde Korkut'un Antalya valiliği sırasında yaptığı metotlu himayenin birinci derecede ehemmiyeti vardır. Gerçi Kemal Reîs zamanında, hattâ ondan önce Donanmay-ı Hümâyûn, dünyanın birinci deniz kuvveti olmuştu. Fakat silâhlı kuvvetler, ne derece muazzam olurlarsa olsunlar, ancak deha sahibi kumandanlar elinde tarihin akışına tesir edecek hareketlerde bulunabilirler. Deha sahibi başkumandan, silâhlı kuvvetlerin ruhu mesâbesindedir. Barbaroslar'dan önce Osmanlı denizciliği, birinci sınıf amiral ve deha sâhibi denizci olarak yalnız Kemal Reis'i yetiştirmişti. Halbuki, bu büyük amiralin halefleri olması ve bunların zencirleme birbirini tâkipleri lâzımdı. Bu sûretle Türk Ordusu, iki bin yıllık bir an'ane ile nasıl deha sahibi başkumandanlar ve kumandanlardan mahrum olmamışsa, denizde de aynı hâdisenin tahakkuku îcâb ediyordu. Dehâ sâhipleri, bilindiği gibi, belirli ortamlarda yetişirler. Nice meçhul dehâ, o vasatı bulamadığı için, kaybolup gider ve adı bile bilinmez. İşte Oruç, Hızır, Turgut gibi tamâmen istisnâî kabiliyette ve fevkalâde şahsî teşebbüs sâhibi olan denizciler, Şehzâde Korkut'un himâyesi ile ortaya çıkmışlar, nâm ve şöhret sâhibi olmuşlar, kariyerlerini temin etmişlerdir.

«Korsan» denen ve karadaki «akıncı» sınıfına muadil bulunan denizciler, bugünki «komando» sınıfına karşılıktır (dilimizde maalesef «pirate» ve «corsaire» kelimelerinin ikisi de «korsan» kelimesi ile karşılandığı için, deniz haydutu olan birincisi ile askerî bir sınıf olan ikincisi arasındaki fark kaybolmaktadır, bizim daima ikinci mânâyı kullandığımız unutulmamalıdır). Şehzâde Korkut, Türk korsanlarını daimî şekilde himâye etmiş ve gelişmeleri için her türlü kolaylığı göstermiştir. Kardeşi Yavuz da ayni şeyi yapmış ve İshak Reîs ile Kurtoğlu Muslihuddin Reîs'in Anadolu'ya gelip padişah müsaadesi ile levend yazmalarına izin vermiştir. Hattâ ikinci amirali, huzûruna bile kabûl etmiştir. Levend yazma müsaadesi, çok mühim bir himâyedir. Zira asker yazmak, bilindiği gibi, yalnız devletin hakkıdır ve belirli kanunların sınırı içinde cereyan eder. Gönüllü şekilde dahi devletten başka bir teşekkülün veya şahsın asker toplaması, devletin hükümranlık haklarına aykırıdır.

Oruç, resmen Cezâyir hükümdarı idi. Cezâyir'de önce Oruç'un, ölümünden sonra da Hızır Hayreddin'in adına hutbe okunmuş ve sikke kesilmiştir. Yâni münakaşa edilemez hukukî mesnetleri haiz hükümdar olmuşlardır (Hammer, IV, 237-8). Mütevâzı bir Türk süvari subayının torunu ve gene mütevâzı bir Türk

süvari subayının oğulları olan Barbaros Kardeşler'i, talih ve yukarıda izahına çalışılan siyâsî vasat, Akdeniz'in öbür ucunda büyük bir istikbale sevketmişti. Barbaros Kardeşler'in donanmaları o kadar mühim bir deniz kuvveti teşkil ediyor ve Hıristiyanlar'a o derecede zararlı oluyordu ki, başta İspanya olmak üzere, hemen bütün Avrupa, kendilerine diş biliyordu. Oruç Reis'in şehadetinden sonra bu büyük baskıya dayanmak, Kuzey Afrika'daki bir avuç Türk ve başlarındaki Sultan Hayreddin Barbaros için, büsbütün zorlamıştı. Artık Türkiye'nin şu beya bu şekildeki desteği ile de büyük işler başarmak bir hayal olmuştu. Zira Barbaroslar, o derecede geniş bir sahaya yayılmışlardı. Doğrudan doğruya Büyük Türk Hâkanlığı'nın bir parçası olmak, bu hukukî mesnetle hareket etmek icab ediyordu. Esâsen Barbaros Kardeşler, şahsan iddia sâhibi olmıyan, mütevâzı, cömert, hattâ hovarda şahsiyetlerdi. Nimetiyle yetiştikleri Büyük Türk Hâkanı'nın otoritesi dışında kalan bir devlet sahibi olmak istediklerine dair hiçbir delil gösterilemez.

Barbaros Kardeşler'in Yavuz Sultan Selim ile ilk iki teması ve ilk iki yardımı almaları, yukarıda anlatılmıştı. Şimdi üçüncü temasa geliyoruz. Bu üçüncü temasla Cezâyir, Yavuz'u metbû tanımak sûretiyle, Türkiye imparatorluğunun bir parçası olmuştur.

Barbaros Kardeşler'in 3. kere olarak Yavuz'a elçi gönderdikleri Hacı Hüseyin Reîs, 1517'de Büyük Türk Hâkanı ile Kahire'de görüştü. Hacı Hüseyin Reîs, Barbaros Kardeşler'den, resmen Türkiye'yi metbû tanıdıklarının bildirilmesi emrini almıştı. Memlûk imparatorluğunu ortadan kaldırdıktan, Mısır'la berâber Afrika kıt'asında Bingazi'yi, yâni Libya ülkesinin doğu kısmını (ki «Trablusgarb» denen batı kısmı İspanya'ya aitti) da aldıktan sonra Türkiye, Cezâyir ve Tunus'a iyiden iyiye yaklaşmıştı. Bu faktörün de tâbiiyet meselesinde rol oynadığını sanmak yerinde olacaktır. Hacı Hüseyin Reîs, 4 gemi ile İskenderiye'ye gelmişti. Yavuz'a Barbaros Kardeşler'in hediyesi olan 44 seçkin esîri, ganimet malı birtakım çok değerli hediyelerle berâber takdîm etti. Bu esirlerin, 4'ü, İspanya'nın en mâruf kapdanları idiler. Hüseyin Reîs, Kahireden dönünce Cezâyir şehrinde, Tlemsen'de bulunan ağabeyi Oruç'a niyabet eden Hızır Hayreddin, ülkenin «Sultan Selim ibni Bâyezid ibni Mehmed Han'a ait» olduğunu halka resmen ilân etti. Cezâyirliler, bundan böyle, aynı zamanda «Halîfe-i Müslimîn» olan Büyük Türk Hâkanı'nın tab'ası olduklarını, bu şekilde öğrendiler. Yavuz, Barbaroslar'a, Hacı Hüseyin'le sancak, donatılmış at, ferman vs. gibi hukukî şeyler göndermişti. Hızır Hayreddin

bunları merâsim ve hürmetle kabûl etti. Cezâyir ülkesinde hutbe, Yavuz'un adına okunmaya başladı. Barbaroslar, kestirdikleri sikkelere yalnız padişahın adını koydurdular. Tâbî hükümdar olmak sıfatiyle, metbûlarının adından sonra kendi adlarını da koydurmak hakkını hâiz oldukları halde, Türk Hâkanı'na hürmeten bu haklarını kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Barbaroslar, padişah adına altın sikke bile kestirmişlerdir ki, altın parayı, yalnız mühim devletlerin bastığı, ikinci derecedeki devletlerin, diğer devletlere ait altın sikkeleri kullanıp yalnız gümüş ve bakır sikke kestirdiği, malûmdur.

Yavuz, Barbaros Kardeşler'i esaslı şekilde desteklemek kararında idi. Fâtih'in bir süvari subayının Cezâyir ve Tunus'ta hiç yoktan yalılar elde eden ve dünyanın sayılı donanmalarından birini kuran oğullarını Padişah, takdîr ediyordu. Bu kere yardım olarak 2.000 seçkin Osmanlı askerini Cezâyir'e gönderdi. Bunların içinde, Hızır'ın şiddetle muhtâc olduğu topçular da vardı. Resmî Osmanlı askeri, ilk kere olarak Cezâyir'e ayak basıyordu. Şimdiye kadar Kuzey Afrika'ya Barbaroslar'ın yanına giden ve gönderilenler, hep gönüllüler idi. Yavuz'un gönderdiği askerler, tüfekle mücehhezdi. Padişah, bol cephane ve başka malzeme de yolamıştı. Üstelik Anadolu'dan Cezâyir'e gitmek ve levend yazılmak istiyen gönüllülerin, Osmanlı gemileri ile her türlü masrafları hükûmet tarafından ödenmek üzere nakledileceğini ilân etti. Bilhassa bu son husus, Yavuz'un Cezâyir'i iyice benimsediğinin açık delilidir. Gerçekten birkaç ay içinde Cezâyir'e gitmek istiyen binlerce Anadolulu, hükûmete müracaat etti. Osmanlı hükûmeti, bunların 4.000'ini seçti. Hepsine üniforma giydirdi, tüfek kullanmasını öğretti, talim ettirdi, silâhlandırdı ve Cezâyir'e nakletti. Fakat bu yardımlar geldiği zaman, Oruç Bey, şehîd olmuş bulunuyordu.

Bu sıralarda Hızır, Tlemsen'e kadar uzanmış, bu Arab devletini yıllık 37.500.000 TL. vergiye bağlamıştı (Hammer, IV, 239-40).

Türkiye gibi bir devin himâyesini Cezâyir'e uzatması, bütün Kuzey Afrika'da olduğu gibi, Batı Akdeniz âleminde, başta İspanya olmak üzere, Fransa, İtalya ve Portekiz'de derin yankılar uyandırdı. Türkler'in bir köprübaşı tuttuktan sonra onu nasıl bir sabır, azim ve enerji ile genişlettikleri malûmdu. Cezâyir'in Türkiye'nin bir parçası olduğunun ilânı karşısında, iki zıt tezahür gösterdiler. Bir kısmı, artık Hızır Hayreddin'le başa çıkmanın imkânsız olduğunu anlayıp, kolayca baş eğdiler. Diğer kısmı ise, Türkler'in Kuzey Afrika'daki feodaliteyi ilga ve imha edeceği endişe-

siyle, eskisinden fazla tepki gösterdiler ve İspanya'ya yanaştılar. Aşağıdaki hâdiselerin tetkikınden, bu husûs iyice meydana çıkmaktadır.

Yavuz'dan hıl'at, sancak ve mücevherli kılıç kabûl eden, birkaç topla berâber mütehassıs topçular da elde eden Hızır Hayreddin Bey (Türkiye'de böyle, Kuzey Afrika'da ise «Sultan Hayreddin» şeklinde anlıyordu), artık Istanbul'la temâsı kesmedi. Bu temasın kesildiği an, İspanya'nın ve dejenere yerli emîrlerin Kuzey Afrika'daki birkaç bin Türk'ü yutacağını çok iyi biliyordu. Yavuz, arada sırada Cezâyir'e bir iki harb gemisi göndermeyi ihmal etmiyordu.

15 mayıs 1519'da Yavuz Sultan Selim, bu kere Istanbul'da Hacı Hüseyin Reîs'i kabûl etti. Oruç Bey'in 7 ay önceki şehâdetinin tafsilâtını teessürle dinledi. Cezâyir mes'elesini daha kökünden ele almak icab ettiğini, aksi takdirde İspanya'nın Türkler'i bu topraklardan söküp atacağını anladı. Hızır Hayreddin Bey'e, «Cezâyir Beylerbeyisi» unvanını (oramirallik rütbesi), «paşa» sanı ile berâber verdi. Ayrıca Hacı Hüseyin Reîs ile Hızır'ın oğlu 20 yaşlarındaki Hasan Reîs'e de sancakbeyliği (tümamirallik) rütbelerini bahşetti. Bu sûretle Cezâyir, Türkiye'nin bir eyâleti durumuna geçti.

Cezâyir Zaferi (23 Ağustos 1519)

Oruç'un şehadetinden sonra Cezâyirliler, şansın İspanyollar'dan tarafa, bu kere kesin şekilde döndüğünü sandılar. Hızır'a cephe aldılar. Cezâyir şehri ileri gelenleri, âdet olduğu üzere, gene bir komplo hazırladılar. Şehirde bir yangın çıkaracaklar, Türkler yangına koşuşunca, hepsini imhâ edeceklerdi. Fakat bütün büyük devlet adamları gibi istihbarat şebekesi çok kudretli olan Barbaros, bu komployu önceden haber aldı. Elebaşıları tevkif ettirdi ve ulemâdan fetvâ alıp başlarını vurdurdu. İspanya, gerçi Türkler'i bütün Cezâyir'den söküp atmak ve Kuzey Afrika'da rakîpsiz kalmak azmindeydi. Yarım asra yakın da bu azminden vaz geçmiyecek, teşebbüsünü gittikçe genişletecek, nihayet bizzat İmparator Charles-Quint kumandasındaki muazzam Haçlı ordu ve armadaları, Cezâyir önlerine yığılacak, fakat Türkler, her keresinde galip çıkacak, nihâyet İspanyollar pes diyeceklerdir. Bununla berâber, Kal'atu'l-Kılâ'da İshak Barbaros'un ve Tlemsen'de Oruç Barbaros'un akıl almaz cesâretle büyük kuvvetlere karşı son derece kanlı savunmaları, düşmanın gözünü iyiden iyiye korkutmuştu. Hâdiselerin tetkikınden, Hızır'ın, ağabeyine nazaran daha ihtiyat-

lı olduğu ve daha hesaplı hareket ettiği görülmektedir. Fakat bir kere vuruşma başlayınca, o da ağabeyinden geri kalmıyordu. Denebilir ki, İspanyollar, Hızır'dan daha fazla korkuyorlardı. İyice hazırlanmadan ve çok üstün kuvvetler te'mîn etmeden, Cezâyir şehrinde Hızır'a taarruz etmek niyetinde değillerdi. Ancak o zamana kadar, yerlilere altın saçarak, Türkler'i iyice yıpratmak istiyorlardı.

Genç İspanya kralı I. Carlos, yâni meşhur Charles-Quint, Cezâyir meselesini bizzat eline almıştı. Charles-Quint'in uzun saltanatında 4 büyük rakîbi olmuştur. Bunlardan ikisi Avrupa'da idi: Fransa kralı I. François ve Alman rahip-profesörü Martin Luther. İkisi de Türk'tü: genç Kaanûnî Sultan Süleyman ve Barbaros Hayreddin Paşa.

Charles-Quint, Oran umumî valisinin, yâni Kuzey Afrika'daki en büyük İspanyol kumandanının Türkler'le başa çıkamıyacağını ve son darbeyi vurmaya muktedir olamıyacağını kavramıştı. Hele 1519 mayısında Barbaros'un donanmasının Valencia limanını basması, bütün İspanya'yı heyecana vermişti (Lavisse-Rambaud, IV, 351). Şehirde Arablar çoğunluk, Hıristiyanlar azınlık olduğu için, vaziyet İspanya için gerçekten tehlikeliydi (1526'da Charles-Quint, Valencia şehrinin bütün Arablar'ını şehirden çıkartmış, çoğunu öldürtmüş, bütün camileri yıktırmıştır) (*Aynı Eser*, IV, 369). Meseleyi, bir derece üstün rütbeli bir adama, Sicilya kral nâibi Ugo de Moncada'ya tevdi etti. Moncada, tecrübeli, büyük bir askerdi. Parlak bir mâzisi vardı. 1519 temmuzunda büyük bir ordu ve donanma topladı. Oran'a geldi. Tlemsen hükümdarı da, müttefik sıfatiyle ordusunu hazırladı. Yanına Gomares Markisi'ni alan Sicilya Kral Nâibi, ağustos ortalarında Cezâyir şehri önlerine geldi. Barbaros Hayreddin Paşa'ya, askerleriyle gemilerine binip Türkiye'ye gitmesini, kan dökülmemesini bildirdi. Barbaros, bu teklifi reddetti.

Düşman, 170 harb ve nakliye gemisi ile 25.000 kişiden ibaretti. Barbaros'un kuvvetleri, 3.000 Türk ve 20.000 Arab'dan ibâretti. Fakat Arablar'ın ne şekilde savaştıklarını yukarıda anlatmıştık. Yardımcı Tlemsen ordusu, daha gelmemişti. İspanyollar, taarruza geçmeden önce 6 gün bu müttefik orduyu beklediler. Fakat gelmedi. Gelmiyecekti de. Zira Kuzey Afrika'ya çıkan İspanyollar, müttefik Tlemsen krallığının topraklarında, yağma ve türlü tecâvüzlerde bulunmak akılsızlığını göstermişlerdi. Tlemsenliler, müttefik sıfatiyle hareket eden Hıristiyanlar'ın bu hareketlerini gördüler. Gözleri açıldı. Neticeyi tarafsız olarak beklemeye karar verdiler. Kuzey Afrika'yı doldurmuş olan yüzbinlerce Endü-

lüs göçmeninden de korkuyorlardı. Bunlar, şiddetle Türkler'e taraftardılar ve İspanyollar'a yardım eden Müslümanlar'ın katli vâcib olduğu hakkında bir sürü fetva almışlardı.

Barbaros, oğlu Hasan Bey'i 700 Türk ve 2.000 Arab askeri ile berâber Tlemsen'e gönderdi. Orayı da tutmak lâzım geldiğine kani idi. Ağustosun 3. haftasında, Cezâyir şehrine İspanyol taarruzu başladı. Taarruzun 3. günü Barbaros, 500 levendi, İspanyollar'ın sâhile çekilmiş mühimmat gemilerinin üzerine gönderdi. Mühimmat ve cephanelerinin yakılacağından telâşlanan İspanyol ordusu, olduğu gibi bu 500 levendin üzerine yürüdü. Esas kuvvetleri ile serbest kalan ve bu ânı bekliyen Barbaros, arkasını dönmüş düşmana saldırdı. Düşman, tam mânâsiyle bozuldu. Türkler'den o derecede gözleri yılmıştı ki, İtalya'dan getirilen ve yıllarca harb görmüş olan en değerli düşman birlikleri, silâh atmadan, Türkler'e teslim oldu. Bozgun hâlindeki birlikler, kıyıda yığılmıştı. 4.000'i, gemilerine binmek telâşı içinde boğuldu. 26 düşman gemisi, karaya vurup battı. Kral Nâibi Moncada, toplarını ve mühimmatını olduğu gibi Türkler'e bırakarak, elinde kalan birlikleri armadasına bindirdi. Pek az sayıdaki İspanyol, Cezâyir şehrinin karşısına isabet eden (275 km.) Balearlar'ın Ibiza limanına çıkabildi. Bu büyük zafer, 1519 yılının 23 ağustosuna raslar. Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu galibiyeti, Tlemsen'i unutturdu ve Paşa'nın şöhretini ölümsüz kıldı. Daha Yavuz'dan «beylerbeyi» rütbesini aldığı, 3 ay, 9 gün olmuştu.

Zaferin mânâsı büyüktü. Yenilen düşman kumandanı, İtalya'da birçok muhârebeler kazanmış pek namlı bir kumandandı. Rütbesi de İspanya kırallığının en yüksek rütbesi (kıral nâibi) idi. Cezâyir önlerine yığılan armada ve ordu da, fevkalâde kudretli bir kuvvetti. 1519 sonbaharında Kara Hasan Reîs, İspanya seferinde, Valencia'yı tahrip etti.

İkinci Cezâyir Zaferi (1520 Baharı)

1520 baharında Barbaros, karadan Tenes şehri üzerine yürüdü. Tenes'teki İspanya kumandanı imdat istedi. İspanya'dan 15 gemi gönderildi. Barbaros'un 18 gemisi, bu düşman filosunu bozdu ve 5 parçasını zaptetti. Tenes, fethedildi.

Bu sıralarda İspanya, Cezâyir üzerindeki teşebbüsünü tekrarladı. Barbaros, daha Tenes'te iken, 110 parçadan müteşekkil İspanyol armadası, Cezâyir limanı önüne geldi. Amiral Fernando tarafından kumanda ediliyordu. Derhal yetişen ve donanmasının başına geçen Barbaros, düşman armadasını perişan etti. Amiral

Fernando, 36 kaptan ve 3.600 düşman esir edildi. İspanyol amiral gemisi, Türkler'in eline geçti.

Türkler'in elindeki İspanyol esirleri bir dert olacak derecede çoğalmıştı. Barbaros'un amiralleri, Batı Akdeniz'den mütemadiyen Hıristiyan esirler getiriyorlardı. Türk gemilerinde forsa kadrosu doldu. Türk tersanelerinin ihtiyacı karşılandı. Türkler'in hizmetlerini gören esirler fazlalaştı. Pazarda kimse esirlere para vermez oldu. Barbaros, yerli halka, bedava esir dağıttı. İspanya'dan gelen elçiler, Amiral Fernando'nun fidyesi olarak 100.000 duka (375.000.000 TL.) teklif ettiler. Barbaros, Fernando'nun en büyük amirallerden olması ve zengin bir aileye mensup bulunması dolayısiyle, bu meblâğın bir mislini istedi. Fakat bu sıralarda şehirdeki İspanyol esirler ayaklandılar. Elebaşı, Fernando idi. Türkler, isyanı güçlükle bastırdılar. Fernando başta olmak üzere 3.000 kadar esir kılıçtan geçirildi. İspanya elçileri Fernando'nun cesedine 7.000 duka (26.250.000 TL.) teklif etti. Fakat Barbaros reddetti.

Barbaros-zâde Hasan Bey'in Tlemsen'i Yeniden Fethi (1520 Baharı)

Barbaros'un oğlu Hasan Bey de, Tlemsen'e geldi. Yolda, Türkler'in muazzam zaferler kazandıklarını duyan Araplar'dan 20.000 kadar gönüllü gelip, Hasan Bey'e katıldılar. Tlemsen'de yerli kuvvetlerden başka 3.700 İspanyol askeri vardı. 3.000'i maktûl oldu. 700 kadarı Oran'a can attı. Türkler, Tlemsen'i tekrar fethettiler. Bu sûretle Tunus'tan Fas'a kadar Cezâyir tekrar itaat altına alınmış gibi görünüyordu. Fakat bu manzara, aldatıcı idi.

Tunus Sultânı, Barbaros'tan hem korkuyor, hem de onu kıskanıyordu. Pek eskiden Cezâyir, Tunus Hafsîleri'ne aitti. Bu tarihî hayal dolayısiyle Hafsî Sultânı, Barbaros'u gasıb telâkki ediyordu. Barbaros'un hizmetindeki yerli emîrlerden birkaçını elde etmişti. Türkler'in Cezâyir'de kendilerini emniyette görür görmez ilk hedeflerinin Tunus olacağı malûm bir şeydi. Tunus ordusu, doğudan Cezâyir'e girdi. Aynı anda Cezâyir kabîleleri de ayaklandılar. Barbaros, vaziyeti yatıştırmak için 6 ay uğraştı. 1520 yılının sonları idi. Istanbul'da Yavuz ölmüş, Kaanûnî tahta çıkmıştı. Barbaros, Cezâyir'in birçok yerlerini boşalttı. Kuvvetlerini Cezâyir şehrinde topladı. Fakat şehir ahalisi de Türkler'in sonu geldi diyerek ayaklanınca, buradan da ayrılmaya karar verdi. Bütün Türkler donanmalarına bindiler. Eşya, donanmaya yüklendi. Barbaros, Cezâyir eşrâfına ve Tunus elçilerine şehrin anahtarlarını

teslim etti : «Ehl-i İslâm'ın vebâli, dedi; boynunuza olsun! Bakalım memleketi Hıristiyanlar'a karşı nasıl korursunuz?»

Barbaros Geçici Olarak Cezâyir'i Kaybediyor (Aralık 1520-1525)

Barbaros, gemisine biner binmez Cezâyir halkı, şehrin eşrafına karşı ayaklandılar. Türkler olmadan Hıristiyanlar'a karşı savunamıyacaklarını söyleyip vaziyetten onları mes'ul tuttular. Fakat Barbaros, Cezâyir limanından uzaklaştı. Cicel'e geldi. Cicel (Cicelli), Oruç'un bu ülkede edindiği ilk üstü. Barbaroslar, 6 yıllık bir didişmeden sonra aynen 1514'teki vazıyetlerine dönmüşlerdi. Yâni ellerinde yalnız Cicelli vardı. Fakat ülkede Türk hâkimiyetinin tohumları bir kere atılmış ve tohumlar iyice filizlenmişti. Türk problemi, gerçek bir mesele olarak teşekkül etmişti. Halk, İspanyollar'a kan kusturan Türkler'i unutamazdı. Barbaros'un donanması, gerçek bir deniz gücü şeklinde devleşmişti. En değerli amiraller, etrafında toplanmıştı. Bu ekiple, pek çok şey yapılabilirdi.

1521 başlarında Barbaros, korsanlığa çıktı. 9 gemi ele geçirip Cicel'e döndü. Tekrar Cerbe adasını işgal etti. Cerbe. Anadoluya daha yakın olduğu için, levend ve mühimmat ikmâli kolay oluyordu. Cicel tezgâhlarında kendisine 27 oturaklı bir amiral gemisi inşâ ettirdi. Bu aylarda hedefinin daha çok Tunus olduğu görülmektedir. Zira Cezâyir'i kaybetmesinin asas sebebi, Tunus Hafsîleri idi. İspanyol armadalarının başaramadığı işi, onlar yapmışlardı. Cerbe'ye el konulması da, Tunus'u güneyden kuşatmak maksadına dayanıyordu. Nitekim Tunus kıyılarını gezen Barbaros, kendisine muhalif olanları şiddetle cezalandırmaya başladı. Aydın Reîs, Şâban Reîs gibi namlı amiraller, 40 parçalık donanma ile Batı Akdeniz'e açılıyor, gaza ve cihadlarına ara vermiyorlardı. Tunus Sultanı, durumun vehametini anladı. Barbaros'a birçok kereler elçi ve hediyeler gönderdi. Ancak bu kere Hayreddin Paşa, niyetini iyiden iyiye belli etti. Elçileri, hakaretle kovdu.

İspanyollar, Türkler'in nihâî olarak Cezâyir'den kovulduğunu sanıp avunuyorlar, Cicelli üssünden de söküp atmak için bir teşebbüse girişip başlarına yeni bir belâ açmaya hevesli görünmüyorlardı. Yalnız Batı Akdeniz'de Türk donanmasının faaliyetinden pek büyük zarar görüyorlardı. Ancak Cicel'i almak sûretiyle dahi bunu önlemenin mümkin olmadığını biliyorlardı. Barbaros, Batı Akdeniz'de İspanyollar'a kan kusturmaya devam ediyor ve

Cezâyir'de durumun olgunlaşmasını bekliyordu. Durum da gerçekten günden güne olgunlaşıyordu. Cezâyir'de halk, sık sık ayaklanıp Türkler'i istiyordu. Türk idaresinin nizam ve emniyeti, bu idare kalkar kalkmaz bir nîmet şeklinde görünmüştü. Başta Endülüs'ten gelen göçmenler olduğu hâlde, gün geçmiyordu ki, Cezâyir'den bir hey'et Cicel'e gelip Barbaros'u dâvet etmesin. Barbaros, bunları teselli ediyor, ümîd veriyor, geri gönderiyordu. Bu sûretle tam 4,5, 5 yıla yakın, Cezâyir, Türk idaresinin nimetlerinden uzak yaşadı. Şehirde refah azaldı. Çünki Türk ganimetleri artık Cezâyir'e yığılmıyordu. Ticaret son derecede durgunlaştı. Halkın vergi kabiliyeti düştü. İş bu kerteye gelince, yalnız halk değil, ileri gelenler de Türkler'i aramaya başladılar. İspanyol tasallutlarının arkası da gelmiyordu. Türkler'in zamanında başı dik gezen Cezâyir halkı, şimdi bu tasallutlara göz yummak mevkıinde idi.

Bu sıralarda Kaanûnî, 1. ve 2. sefer-i hümâyûnlarını başarı ile bitirmiş, 3. ve en meşhur sefer-i hümâyûnuna hazırlanıyordu (ki, bu seferde Macaristan fethedilecektir).

Türkler'in Cezâyir'i Yeniden Fethi (1525)

Yukarıda anlatılan psikolojik vasat içinde Hayreddin Paşa, Şerşel'e geldi. Oradan halkın büyük tezâhürâtı içinde Cezâyir şehrine girdi. Barbaros aleyhine tek silâh patlamamıştı. Bu vaziyet, halkın Türkler'i ne derece aradığını gösterir. Bu andan itibaren 3 asırdan fazla, hiçbir kudret, bir an için dahi Türkler'i Cezâyir'den söküp atamadı.

Barbaros, Tenes'i aldı. 1525, 1526 ve 1527 yıllarında hemen bütün Cezâyir ülkesini fethetti. İspanyollar'ın elinde yalnız Oran ile birkaç ehemmiyetsiz yer kalmıştı. 1527'de Batı Cezâyir'in en mühim şehri olarak Kostantîne'deki Türk valisi, yerli halk taradan öldürüldü. Barbaros, ertesi yıl, 1527'de Kosantîne'ye geldi ve mes'ulleri şiddetle ve ibret olacak şekilde cezâlandırdı. Sonra çok âsi ve serkeş kabîlelerle meskûn olan Kabîleye dağlık bölgesi üzerine yürüdü. Burasını da itaat altına aldı. Bunun ne kadar mühim bir iş olduğunu anlamak için, Fransızlar'ın, 130 yıl boyunca bu bölgeyi hiçbir zaman ve hiçbir modern silâhla tam mânâsiyle itaat altına alamadıklarını hatırlatmak kâfidir. Barbaros, bu dağlık bölgeye Türk valisi tâyîn etmedi. Emîr Hüseyn'i yılda 30 yük gümüş vermek şartıyle burada iktidâra geçirdi.

Penon'un Yok Edilmesi (27 Mayıs 1529)

Yukarıda anıldığı gibi İspanyollar, Cezâyir limanının 300 metre aşağıdaki kayalıklarda kudretli bir kale yapmışlar, buraya birkaç yüz muhafızla birkaç top koymuşlardı. Barbaros, ikinci kere ve kesin şekilde bütün ülkeyi ele geçirince, bu İspanyol kalesinin durumu vahîmleşti. Kale kumandanı Don Martin de Vergas adında yaşlı bir asılzâde olup, eski mâruf kapdanlandandı. Buraya daha fazla asker yerleştirmek imkânı yoktu. Kalenin genişliği buna kâfi değildi. İkmal bile zor yapılıyor, meselâ içecek su, ta Balear Adaları'ndan getirtiliyordu.

7 mayıs 1529'da Barbaros, Don Martin'e, kaleyi teslim edip çekilip gitmesini bildirdi. Don Martin, reddetti. Bunun üzerine 2 Türk bataryası, 20 gün geceli gündüzlü kayalıklara gülle yağdırdı. 27 mayısta Türk levendleri, Penon'a çıktılar. 700 İspanyol askeri ve Don Martin, bir miktar döğüştükten sonra teslim oldular. Bundan sonra Barbaros, hayrete şâyân bir işe girişti : 30.000 Hıristiyan esiri çalıştırarak, kayalıklar ile limanın arasını doldurttu. Üstelik limanın ağzını, çok kudretli bir mendirekle kapattı. Hâlâ duran ve zamanımıza kadar Türk azminin bir şâheseri olarak kabûl edilen bu muazzam eser, Cezâyir'i, tamamen mahfuz bir liman hâline getirdi. Artık bu limana Türk topları susturulmadıkça girmenin imkânı kalmamıştı. Büyük Türk filoları bile, buraya sığınabilirdi. Barbaros, kulelere toplar ve muhafızlar koydurdu. Bir de döner fener yaptırdı. Penon'un düşmesinden İspanyollar'ın haberi yoktu. Kale için mühimmat getiren İspanyol gemileri, kayalıkların yok olduğunu görerek yanlış yere geldiklerini sandılar. Bu zanlarını henüz tashih etmişlerdi ki, Türk gemileri tarafından çevrildiler. Ağzına kadar cephane ve mühimmat dolu olan 9 İspanyol gemisinin 15 Türk gemisi tarafından kıyıda biriken halkın gözleri önünde zaptı, Kuzey Afrika tarihinde yeni bir devrenin açıldığını gösteriyordu. Artık Cezâyir, Türkler'in Kuzey Afrika'daki en mühim üssü ve büyük-amirallik merkezi olacaktı.

Aydın ve Sâlih Reîsler'in Amiral Portondo'ya Karşı Zaferleri (1529 Yazı)

1529 yazında Charles-Quint'in Genova'ya geldiğini haber alan Barbaros, 14 gemi ile Aydın ve Sâlih Reîsler'i Ligurya Denizi'ne gönderdi. Bu namlı amiraller, Ligurya Denizi'nden batıya

doğru ilerlediler. Fransa sâhillerini, Marsilya ve Nice'i yağmâ ettiler. Güneybatıya doğruldular. İspanya, bilhassa Valencia kıyılarını yakıp yıktılar. Yükliyebildikleri Endülüslüler'i gemilerine alıp Cezâyir'e getirdiler. Barbaros, bunlara toprak ve iş veriyordu. Amiral Portondo, Aydın ve Sâlih Reîsler'i yolda tevkif etmek niyetiyle Türkler'in peşine takıldı. Charles-Quint, ne şekilde olursa olsun, Endülüslüler'i Türkler'in elinden almıya muvaffak olursa, Portondo'ya 10.000 duka (37.500.000 TL.) mükâfat vâdetmişti. Hıristiyanlar'ın «Şeytan-Döven» (Caccia Diavolo), Türkler'in alay olsun diye «Kâfir-Döven» dedikleri Ahmedoğlu Aydın Reîs, bir ara II. Bâyezid tarafından Memlûk Sultanı II. Kansu'nun hizmetine, denizcilik mütehassısı olarak gönderilmişti. Aydın Reîs, yüklü gemilerle savaşamıyacağı için, Endülüslüler'i İspanya kıyısında bir yere çıkarttı. Arkasından gelen İspanya filosunun işini bitirince hemen gelip kendilerini alacağını söyledi. Zavallılar, ki çoğu çocuk ve kadındı, feryat figan içinde ağlaşmaya başladılar. Türk gemilerinden ayrılmak istemediler. Aydın Reîs, zorla çıkarttı. Amiral Portondo çok yaklaşmıştı. Hızla düşman filosunu karşıladı. Dev gibi 7 İspanyol harb gemisini zaptetti. Amiral başta olmak üzere İspanyollar, binlerce ölü verdiler. Aydın Reîs, tekrar kıyıya yaklaştı. İspanyollar'ın ellerine geçtikleri takdirde en hafif ceza olarak diri diri ateşe atılacak olan zavallı Endülüslüler'i tekrar gemilerine doldurdu. Cezâyir'e geldi. Formentera açıklarında geçen bu zaferi Barbaros Hayreddin Paşa, mufassal bir «arîza» ile Istanbul'a, Kaanûnî Sultan Süleyman'a bildirdi. (Hauser, *Les Débuts de l'Âge Moderne,* 401).

Barbaros, Cezâyir'de elinde bulunmıyan son toprakları da toparlamakta devam ediyordu. 1528'de Tlemsen Abdulvâdîleri'nin Tlemsen'den sonraki en mühim şehirleri olan Mostaganem'i, 28 parçalık bir donanma ile fethetti. Mostaganem, karşı koymadı. Bu liman, Oran'ın ancak 75 km. kuzeydoğusunda olduğu için, İspanyollar'ı da tehdîd edici mahiyette idi. Denizden Türk donanması yürürken, karadan da Türk kuvvetleri ilerliyordu. Bunlar, İshak Reîs'in pek kahramanca şehîd düştüğü Kal'atu'l-Kılâ'yı da aldılar. Bu kale, biraz mukavemet gösterdi. Tlemsen de 20 günlük bir muhasaradan sonra düştü. Tlemsen'de 150 levend muhafız olarak bırakıldı. Burada da «Sultan Süleyman ibni Selim Han» adına sikke kesilmeye başlandı. 1529 yazında ordu ve donanma, Cezâyir şehrine döndü.

Türkler'in bu zaferleri, İspanya'yı dehşet içinde bıraktı. Oran umumî valisi Gomares Markisi, azledildi.

Andrea Doria'nın Şerşel Seferi (1531)

Barbaros'un meşhur rakîbi Andrea Doria, Cenevizli pek asîl bir aileden 1468'de doğmuştur. Aşağı yukarı Barbaros'la yaşıt veya ondan az büyüktür. Papa'nın ordusunda subay olarak askerlik mesleğine başlamış, sonra denizci olmuş, Avrupa'nın en büyük amirali şöhretini kazanmıştır. 1513'te Ceneviz donanmasının başına geçmiştir ki, bu sıralarda Oruç, Kuzey Afrika'ya ayak basmıştı. Ceneviz doçluğunu kabûl etmemiş, bir müddet sonra İmparator Charles-Quint'in hizmetine girmiş ve onun en yakın adamı olmuştur. Son derece büyük bir servet yapmıştı.

1531 temmuzunda Andrea Doria, Cezâyir'i fethetmek gayesiyle Genova'dan ayrıldı. Emrinde Ceneviz ve İspanyol gemilerinden başka 20 de Fransız kadırgası vardı. Bu büyük armadaya, kudretli kara birlikleri de konmuştu. Barbaros'un Cezâyir'de bu anda elinde 35 gemi vardı. Cerbe'den Sinan Reîs'in acele gelmesini emretti. O da 7 gemi ile geldi. Barbaros, düşmanı açık denizde karşılamak istedi. Fakat Doria, Şerşel yanında askerini Cezâyir'e çıkardı. Şerşel'deki Türk garnizonu, Endülüslüler'in yardımıyla, şiddetle kendini savundu. Düşman bozuldu. 1.500 ölü ve 640 esir veren Doria, askerini donanmasına bindirmek mecburiyetinde kaldı. Esirler arasında bir de amiral vardı. Barbaros, Şerşel'deki Türk garnizonunun zaferinden sonra yetişti. Doria, çoktan denize açılmıştı. Barbaros, rakîbini tâkıyb etti. Marsilya açıklarına kadar geldi. Fakat burada, Doria'nın bir İspanya limanına eriştiği haberini aldı. Düşman armadayı imha edememenin teessürü içinde, Fransız harb gemilerine meydan okuyarak, Toulon açıklarında Hières adaları önlerinde demir attı.

Toulon'daki Fransız amiralinin gözleri önünde bir Hıristiyan gemisini zaptetti. Fransızlar, hiçbir teşebbüste bulunmamayı muvâfık gördüler. Barbaros, buradan Genova Körfezi'ne geldi. 22 düşman gemisini ele geçirdi. Genova yakınlarındaki bir kaleyi bastı, ahaliyi esir etti. 3 yıl önce esir düşmüş olan Turgut ve Sâlih Reîsler'i kurtardı. Maksadı Doria'yı tahrik edip açık deniz vuruşmasına sürüklemekti. Fakat Doria, sükûnetini muhafaza etti. İspanya'da bulunuyordu. Barbaros'un kendisini İspanya kıyılarında takıyb edeceğini anladı. Cebelitârık'tan Atlas Okyanusu'na çıktı. Akdeniz'i, büyük rakîbine bırakmış oldu. Genova Körfezi'nde 2 düşman gemisi ile çarpışırken Sinan Reîs, gözlerinden birini kaybetti.

Barbaros, Cezâyir'e dönünce, Sultan Süleymân'ın yolladığı Mustafa Çavuş'u buldu. Onun getirdiği padişah fermanını okudu. Kaanûnî, hiçbir sûretle Fransa'ya ve Fransız gemilerine zarar verilmemesini emrediyordu.

Bu hâdiseler, 1531'de olmuş, sonbaharda Barbaros, Cezâyir'e dönmüştü. 1532'de Tlemsen Sultanı gene isyan etti. Barbaros bizzat Tlemsen'e gidip ısyânı yatıştırdı. Tlemsen Sultânı'nın İspanyollar'dan aldığı tonlarca altın, boşa gitti. Barbaros, Sultan'dan ceza olarak 30.000 duka (112.500.000 TL.) aldı. Tlemsenliler'i kışkırtan İspanyollar'a ceza olmak üzere, İspanya sahillerine bir filo gönderdi. Türk filosu, 14 İspanyol harb gemisi zabtedip Cezâyir'e döndü. Endülüs Müslümanları'nın feryatları üzerine tekrar İspanya'ya 36 parçadan müteşekkil bir donanma yolladı. Bu donanma, gene bir hayli Endülüslü'yü Cezâyir'e taşıdı. Birçok İspanyol limanını bombardıman etti.

Türkler'in Cezâyir'e Yerleşmelerinin Tarihî Ehemmiyeti

Kuzey Afrika İslâm tarihinin büyük mütehassıslarından G. Yver, bu ülkelerde Barbaros Kardeşler'in oynadığı rolü, şu veciz satırlarla hulâsa etmektedir :

«Türkler'in gelişi, Hıristiyanlar'ın ilerlemelerini durdurup, Afrika'da İslâm'ı kurtardı. Uzun bir kargaşalık yüzünden zayıflamış olan küçük Berberî devletlerinin harâbeleri üzerinde Türkler, silâh kuvveti ile, bütün Orta Mağrib'i ihtiva eden bir Müslüman devleti kurdular. Bu devletin müessisleri, Oruç ve Hayreddin'dir. Oruç, 1516'da Cezâyir şehrini zaptederek Türk hâkimiyetinin temellerini atmış..., Hayreddin ise, «paşa» ve «beylerbeyi» unvanlarını kabûl etmek sûretiyle, memleketlerini Osmanlı hâkimiyeti altına koymuş, giriştiği işlerde muvaffakıyet kazanmak için lâzım olan mânevî istinat ve maddî vesaiti temin etmiştir... Hayreddin'den sonra gelen beylerbeyiler, onun eserine devam etmişlerdir... Sâlih Paşa da 1553'te Fas'ı işgal etmiş ve Merînî hânedânından birini tahta geçirmiş, Hüseyin Paşa ve sonra Uluç-Ali Paşa, Fas payitahtına kadar muvaffakıyetle ilerlemişlerdir» *(İA,* III, 136a).

«Oruç, biraderi Barbaros Hayreddin Paşa ve oğlu Barbaroszâde Hasan Paşa, Uluç (Kılıç)-Ali ve Uluç-Hasan Paşa gibi Cezâyir beylerbeyisi olan Türk amiralleri, Avrupalılar tarafından «Cezâyir kralları» (İspanyolca : Reyes de Argel) unvanı ile anılıyorlardı» *(Aynı Eser,* 137b).

«Nitekim Barbaros, Fransa'da, hükümdarlara yapılan merasimle karşılanmıştır.— Böylece Oruç, Cezâyir'in hâkimi oldu. İspanyollar, burayı onun elinden almak için boşuna uğraştılar. 1516' da Don Diego de Vera ve 1519'da Don Ugo de Moncada tarafından Cezâyir'e yapılan seferlerin ikisi de, hezimetle neticelendi... 27 mayıs 1529'da İspan-yollar'ın elindeki sonuncu kaya parçası olan Penon hisârı, Barbaros'un emriyle temelinden yıkılarak, enkazının bir kısmı, adacıkları birbirine bağlamak için kullanıldı ve böylece, bugün dahi «Hayreddin» ismiyle anılan bir mendirek vücuda geldi. Kendi istikametine amûd bir rıhtım ile tamamlanan bu mendirek, limanı, kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarından korurdu. Cezâyir gemileri böylece, kışı, fırtınadan ve Hıristiyan hücumlarından korkmaksızın geçirebilecekleri bir sığınak buldular. Deniz tarafına yerleştirdikleri bataryalar ile, kara tarafına çekilen sûr, Cezâyir'i, hemen hemen zaptolunmaz bir hâle getirdi. Bütün bu tahkim işlerine Barbaros başladı ve halefleri olan beylerbeyiler tarafından devam edildi.— Türkler'in Cezâyir'e yerleşmesi, Hıristiyanlık için dâimî bir tehlike teşkîl ediyordu. Bu sebeple Charles - Quint, Türk hâkimiyetini söküp atmaya teşebbüs etti» (*Aynı Eser,* 148 a-b). Büyük Fransız tarihçisi Hauser şöyle diyor (*L'Âge Moderne,* 400) : «Barbaros'un Cezâyir'e yerleşmesiyle Osmanlılar, bütün Akdeniz'de hâkim vazıyete geçtiler».

Barbaros, Kaanûnî Sultan Süleyman'dan 6 nisan 1534 tarihli yeni bir fermân-ı hümâyûn aldı. Padişah, kendisini kapdân-ı deryâlığa (Türkiye imparatorluk deniz kuvvetleri kumandanlığına) tâyin edeceğini, derhal Istanbul'a gelmesini emrediyordu.

Bundan sonrasını *VI. Kitab*'ımız *IV. Bahsi*'nde okuyacaksınız. Bu bahis, Barbaros'un Türkiye deniz kuvvetlerinin başında 1534'ten 1546'ya kadar olan harekâtına tahsis edilmiştir.

XI

XVI. ASIR BAŞLARINDA DÜNYANIN UMÛMÎ SİYÂSÎ TABLOSU (1520)

1. AVRUPA

1520'YE doğru Avrupa'nın siyasî coğrafyası, asırlardan beri görülmemiş çapta bir değişikliğe mâruz kalmıştı. Bu değişiklik genç Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in, kıt'anın en büyük kısmını idaresinde toplaması hâdisesiydi. Tâlî ve tesadüflerin sevkıyle Charles-Quint, 1516'da 16 yaşında İspanya kralı, 1519'da da «V. Kral» sanıyla Almanya imparatoru olmuştu. Charlemagne'dan yâni IX. asırdan beri Avrupa, Bizans hâriç, bu çapta bir Hıristiyan devleti görmemişti. Bu tamâmen gayrı tabiî devleşme, birçok devleti tehdîd ediyordu. 1520'de tahta çıkan 25 yaşındaki (Charles-Quint'den 5 yaş büyük) Kaanûnî Sultan Süleyman'ın en büyük hedefi, bu devi yıpratmak, parçalamak ve ortadan kaldırmak olacaktır. Bu mücadele, bundan sonraki *VI. Kitab*'ımızın en mühim mevzuunu teşkil edecektir.

Charles-Quint'in babası Habsburg hânedânından Arşidük Güzel Philipp, babasından önce 1506'da öldüğü için, genç Charles-Quint, muazzam bir mirasa vâris oldu. Aynı yıl içinde annesinin babası olan Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya kralı Fernando ölünce, 4 krallık tâcı birden başında birleşti. Kısaca «İspanya ve iki-Sicilya Kralı» oldu. Uçsuz bucaksız Amerika müstemlekeleri de İspanya tâcına dâhil bulunuyordu. 1519'da büyükbabasının yerine Almanya imparatoru seçildi. Bu sûretle Avusturya'nın doğrudan doğruya hükümdarı, bütün Almanya'nın da imparatoru oldu. Belçika ile Holanda, zâten İspanya tâcına dâhil bulunuyordu. Ayrıca Sardunya, Lüksenburg, Burgonya, Alsace, Lorraine, Kuzey İtalya'da birçok yer, az zamanda Charles-Quint'in hâkimiyetine geçti. Fransa ve İngiltere krallıkları, dehşetli bir tehdit altında kaldılar.

Zâten Almanya, İki-Sicilya (Napoli ve Sicilya), Kastilya ve Aragon, Charles-Quint'den önce, XV. asrın sonlarında 4 büyük devletti. Bu sûretle Charles-Quint, 4'ü «büyük devlet», diğerleri orta ve küçük devlet olmak üzere, bir sürü devleti toplamış oluyordu. Kastilya ve Aragon krallıkları, evlenme yoluyla birleşmişler ve bu sûretle Hıristiyan İspanya birliğini yapmıştı. Bu birlik, Güney İspanya'da, Endülüs'ün en büyük kısmını başkent Gırnâta (Granada) olmak üzere elinde tutan Müslüman Arab krallığı, Nasrîler (veya Benî-Ahmer) için, felâket oldu. 1492 yılbaşında birleşik Kastilya-Aragon kuvvetleri Gırnâta'ya girdiler ve İspanya'da 711'den yâni 781 seneden beri devam eden Müslüman hâkimiyetinin son yâdigârını ortadan kaldırdılar. «Reconquista» yâni İberya yarımadasının Hıristiyanlar tarafından yeniden fethi hâdisesi, tamamlanmış oldu. Bu hâdise ve aynı 1492 yılında Kristof Kolomb'un İspanya nâmına Amerika'yı keşfetmesi, XVI. asır başlarında İspanya'yı, Hıristiyan devletlerin en güclüsü mevkiine çıkardı. Bu sûretle İspanya krallığı, Türkiye dışında Avrupa devletlerinin en büyüğü ve güclüsü oldu. Almanya imparatorluğu ile birlik, bu gücü dehşetli sûretle arttırdı. Charles-Quint, Almanya'nın başkenti olan Viyana'da kardeşi Avusturya arşidukası Ferdinand tarafından temsil ediliyordu.

«Reconquista»nın tamamlanması, yâni Müslümanlar'ın İberya'dan, Batı Avrupa'dan tamamen atılmaları, Yeniçağ'ın fecrinde mühim bir hâdisedir. Bu sûretle Türkler'in Doğu Avrupa'daki terakkileri kısmen telâfi edilmiş oluyordu. İspanya, birkaç milyon Müslüman Arab tab'ayla başbaşa kalıyordu. Bu Müslümanlar, İspanyollar'la mukayese kabûl etmiyecek derecede yüksek kültür ve medeniyet seviyesinde idiler. İspanya, 1,5 asırda tamamlanacak olan bu Müslümanlar'ı yok etme siyâsetine başladı. 1492'den sonra 1,5 asır süren bu siyâset, «reconquista»nın mânevî cephesinin ikmali demekti.

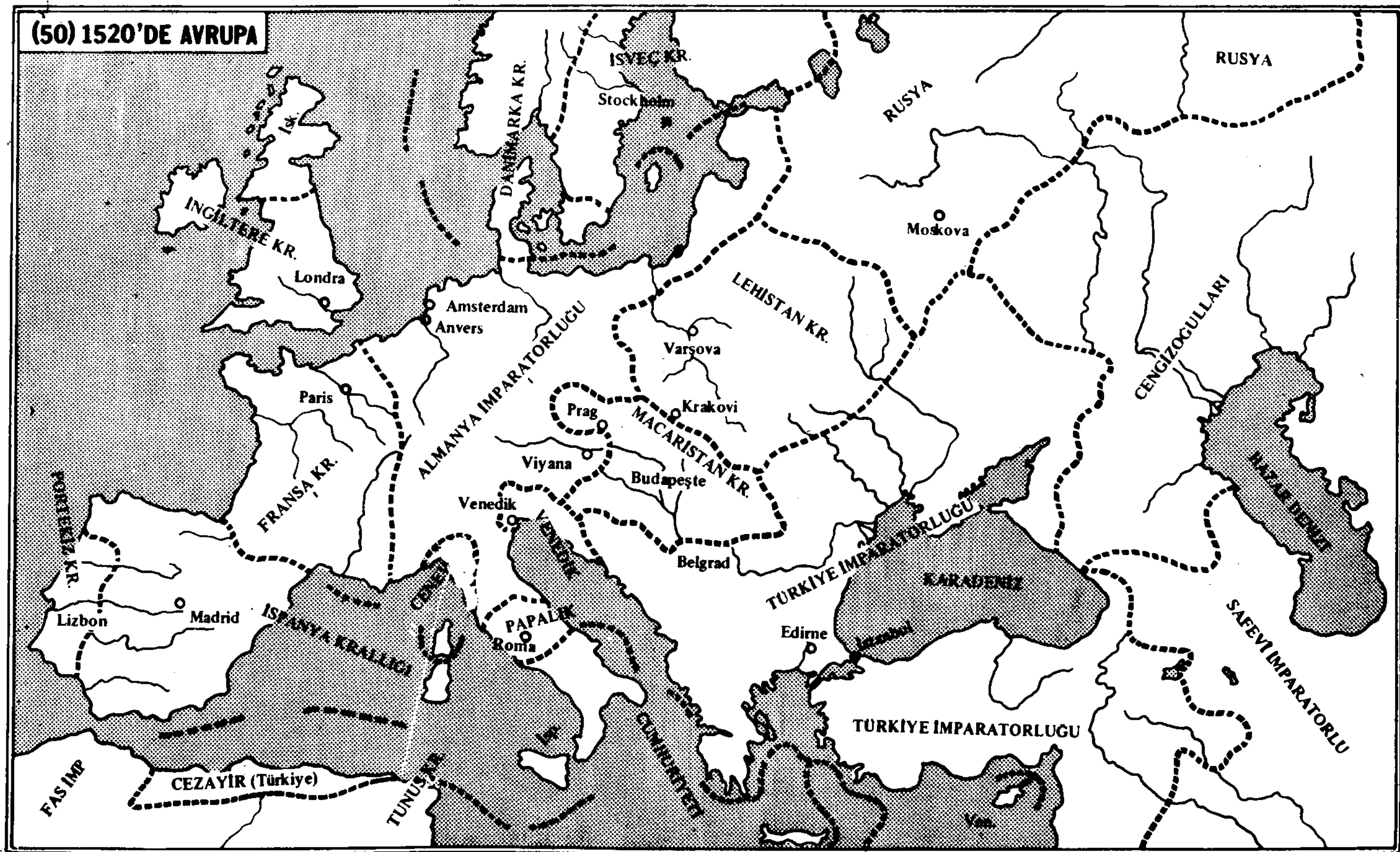
Portekizliler tarafından ayak basılan Brezilya kıyıları dışında Güney ve Orta Amerika kıyıları ile Antiller, İspanya'nın elindeydi. Bundan sonra İspanya, Amerika'da kıt'a fethine başlıyacak, yâni içerilere doğru girmeye çalışacaktır. Kıt'adaki Kızılderili krallıklar, İspanyollar'ın ateşli silâhlarına karşı koymaktan âciz bulunuyorlardı. Büyük kıt'anın fethinin başlaması, tabiî kaynaklar bakımından da İspanya'yı çok güclü kılıyordu. Bu sûretle Doğu Avrupa'da Türk gücü yükselirken, Batı Avrupa'da da İspanyollar, yükselişlerinin en üst noktasına tırmanıyorlardı. Her iki imparatorluk, asrın sonunda zirveyi bulacaklardır.

Türkiye ve İspanya dışında Avrupa'nın büyük devletleri Macaristan, Fransa, İngiltere, Venedik, Portekiz ve Lehistan idi.

Macaristan, Türkiye'den büyük darbeler yemişti. Karadeniz'le hiçbir alâkası kalmamıştı. Adriyatik'le alâkası da pamuk ipliğine bağlı olup Venedik'in tehdidi altında bulunuyordu. Tamamen bir kara devleti hâline düşmüştü. Sıkı bir şekilde Almanya - İspanya ittifakına yapışmıştı. Pek yakın görünen Türk istilâsına başka türlü karşı koyamıyacağını anlamıştı. Genç kral II. Layoş, Charles-Quint'in kızkardeşi Arşidüşes Maria ile evliydi, yâni pek kudretli İmparator-Kral'ın eniştesi oluyordu. Bu sûretle Macaristan, Almanya-İspanya'nın Türkler'e karşı sağ cenâhını teşkil ediyordu. Bugünki Macaristan dışında Erdel (Transilvanya), Banat (Tameşvar), Bohemya, Moravya, Slovakya (yâni Çekoslovakya), Sava'nın kuzeyinde kalan bütün Kuzey Yugoslavya, Rutenya, Macaristan krallığına aitti. Sava'nın güneyindeki Belgrad kalesi de Macarlar'da olup, Türkler tarafından alınamamıştı. 1521'de Kaanûnî'nin bu kaleyi fethetmesi, Macaristan'ın kaderini çizecektir. Zira Belgrad, Orta Avrupa'nın kapısı idi. Macaristan, Almanya ve İspanya'dan sonra Hıristiyan devletlerinin en büyüğü görünüyor idiyse de, kara devleti olmanın kısırlıkları, bünyesini yıpratmış bulunuyordu. Buna karşılık eski şevketini muhafazada devam eden Venedik ve yeni yükselmekte olan Fransa, Portekiz, hattâ İngiltere, gittikçe güc kazanıyorlardı.

Portekiz, büyük Avrupa devletleri arasına yeni katılmıştı. 1499 tarihlerine doğru denizciliği sâyesinde artık büyük bir devlet manzarası göstermektedir. Kudreti denizlerde olup, Avrupa karasında geçen büyük mücadelelerle alâkası yoktu. Zira kuzey ve doğusundan İspanya, Portekiz'e Avrupa yollarını kapatıyordu. Müstemlekecilikte İspanya'dan sonra gelmekle berâber Portekiz, bu kudretli rakîbi ile çatışmamaya dikkat ediyordu. Netice itibariyle, menfaatleri bakımından, Portekiz de, Macaristan gibi İspanya-Almanya ittifak manzumesinin bir parçasını teşkil ediyordu.

O halde bu kudretli ittifak manzumesinin karşısında kim vardı? Şüphesiz Türkiye. Yavuz'dan sonra Türkiye'nin gücü dünyanın geri kalan bütün devletlerinin gücünün toplamı ile eşit bir dereceye yaklaşmıştı. Charles-Quint tarafından yutulmak istenmiyen iki büyük devlet, Fransa ile İngiltere, Türk ittifak manzûmesinin etrafında gruplaşmak üzere idiler. Yalnız Venedik'tir ki, müstakil bir siyâsete mâlik görünüyor ve iki taraftan birine yanaşmıyordu. Lehistan, tamamen doğuda kalmıştı. Fakat istikbal, Lehistan gibi Venedik'i de Türk nüfuz dairesinin içine doğru iti-

(50) 1520'DE AVRUPA

yordu. Türkiye'nin büyük düşmanı olan Venedik, bu büyük imparatorluğa karşı tertip ettiği her kombinezondan mağlûb çıkmıştı.

Venedik, artık dünyanın birinci donanmasına sâhib değildi. Çoktan beri Türkler, dünyanın birinci denizci devleti olarak onun yerini almışlardı. İspanya ve Portekiz'in deniz kuvvetleri de devleşmiş olmakla berâber, Akdeniz dışında faaliyet gösterdikleri için, Venedik'le çatışmıyorlardı. Akdeniz'de Türkiye'nin en büyük rakîbi olmak durumunu hâlâ Venedik muhafaza ediyordu. Kudretli Cumhuriyet'in Ege Denizi ile az alâkası kalmıştı. Bu denizin güneyindeki Siklad (Kiklad) Adaları'nda tutunmaya çalışıyordu. Kıbrıs ve Girit, Venedik'e aitti. Dubrovnik'in kuzeyinden başlıyan Dalmaçya kıyılarının Venedik'te bulunması, onu Adriyatik'e hâkim kılıyordu. Bununla berâber Türkler, Venedik'i Yunan (İyonya) Denizi'nde olduğu gibi çoktan Adriyatik'te de tehdide başlamışlardı. İyonya Adaları, başta Korfu olmak üzere, Türk tehdidi altında bulunuyordu.

Litvanya büyük-dukalığına da sâhip bulunan Lehistan da Macaristan gibi bir kara devleti olmanın ıztırablarını çekiyordu. Karadeniz'le hiçbir alâkası kalmamıştı. Almanlar tarafından Baltık ile de irtibatı kesilmek üzereydi. Lehistan, Beyaz Rusya'nın tamamına hâkimdi. Ukrayna, Kırım Hanlığı ile Lehistan arasında paylaşılmıştı.

Fransa, hâlâ Kuzey İtalya'yı eline geçirmek sevdasında idi. Sınırları bugünkinden daha dardı. Birçok kuzey, bilhassa doğu eyâletleri, hattâ Burgonya, Almanya'da bulunuyordu. Bununla berâber, genç kral I. François, büyük ihtiras sahibiydi ve hiçbir şekilde Charles-Quint'e baş eğmek niyetinde değildi. Capet'ler, en büyük Hıristiyan hânedânı olmak prestijine sâhip bulunuyorlardı.

İngiltere'nin terakkî adımları henüz çok mütevazı idi. Bir denizci devlet olabilmek için mahçub adımlar atıyordu. O da İspanya'nın tehdidinde bulunmakla berâber, denizlerle çevrilmiş olmanın avantajlarına sahipti. Bununla birlikte İngiltere, Yüzyıl Harbleri'nde Fransa'yı ezen gücünü kaybetmiş, Fransız topraklarını elden çıkarmıştı. Fransa, İngiltere'den çok daha güclü bir devlet durumuna yükselmişti ve Türkiye'nin desteğiyle Charles-Quint'e karşı uzun vâdeli bir mücadeleye girişmeye kesin sûrette karar vermişti.

İrlanda'yı fetihte büyük zorluklarla karşı karşıya bulunan İngiltere, İskoçya krallığı ile de rakıyb haldeydi. Henüz İskoçya ile İngiltere arasında hiçbir bağlılık yoktu. Bilakis İskoçya, İngiltere'nin eski rakıybi Fransa'nın safında yer alıyordu. Ancak Char-

les-Quint'in tehdidi, İngiltere ile Fransa'yı bir dereceye kadar yaklaştırmıştı.

Danimarka krallığı, Norveç krallığına da sahipti. Güney İsveç kıyıları da bu devletin elindeydi. İsveç krallığı, Finlandiya'ya da sahip bulunuyordu.

Almanya'da 500'e yakın devletcik vardı. Hepsi imparatoru metbû tanıyorlardı. İmparatorluğun resmî başkenti Viyana idi.

İtalya ve Holanda-Belçika, ticaret ve sanayi sâyesinde zenginleşmişlerdi. Holanda-Belçika'nın tamâmı ve İtalya'nın mühim kısmı, İspanya'nın hâkimiyet veya nüfuzunda bulunuyordu. 1453'te büyük devletler arasından çıkan Ceneviz Cumhuriyeti, tamamen gücünü kaybetmişti; bazı Fransa'nın, daha çok İspanya'nın nüfuzuna düşüyordu. Orta İtalya, başkent Roma olmak üzere Papa'ya aitti. Papa bile Charles-Quint'in nüfuzunda idi. Kuzey İtalya birkaç küçük, fakat mâmur devletcik arasında paylaşılmıştı. İsviçre, Almanya imparatorluğundan yeni ayrılmıştı, bağımsız bir manzara arzediyordu.

Rusya, daha büyük devlet değildi. Uzakta kalmış bir kara devleti idi, hiçbir denizle irtibatı yoktu. Başkenti Moskova idi. Altın-Ordu Hâkanlığı'nın dağılması ve parçalanmasının meyvalarını devşirmeye çalışıyordu. Bununla berâber Kuzey Buz Denizi'ne ve Volga'ya erişmek için büyük bir çaba içindeydi.

Doğu Avrupa'da Rusya'dan başka Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Astırhan Hanlığı vardı. Bu 4 Türk devleti, Altın-Ordu'nun parçalarından teşekkül etmişlerdi. Başlarında Cuci Ulusu'ndan inen Cengizoğulları bulunuyordu. Kırım Hanlığı, askerî güc ve arazi bakımından en mühimleri olup, Kuzey Karadeniz'e hâkim olmanın bütün nîmetlerine sahipti. Sınırları kuzeyde, Moskova'nın az güneyinden başlıyordu. Diğer 3 hanlık, zaman zaman Kırım'ın, dolayısiyle Türkiye'nin nüfuzuna düşüyorlardı. Moskova'ya çok yakın olan Kasım Hanlığı, ciddî şekilde Rusya'nın tehdidindeydi. Ruslar, Kazan ve Astırhan'ı da tehdid etmek niyetindeydiler. Henüz Kırım'la başa çıkacak gücleri yoktu. Batıda Lehistan, Rusya'nın bütün istikbalini körletiyordu. Rusya'dan çok güçlü olan Lehistan, Türkler'den sonra Ruslar'ı tehdîd eden ikinci büyük düşman durumunda idi.

Denizlere doğru hareket gibi, Rönesans akımı da Avrupa'yı yeni ufuklara götürüyordu. Avrupa ciddî bir kalkınma ve gelişme hamlesi içinde bulunuyordu. Rönesans, İtalya'da büyük başarılar kaydetmişti ve hızla diğer Avrupa ülkelerine, Fransa'ya ve Almanya'ya yayılmak üzereydi.

Avrupa tarihinin anahatları ve bütün başlıca hamleleri Türkiye tarihi içinde mütalâa edilmiş olduğu için, bu bahiste Avrupa'nın 1520'ye doğru siyâsî tablosunu çizmekle iktifa ettik.

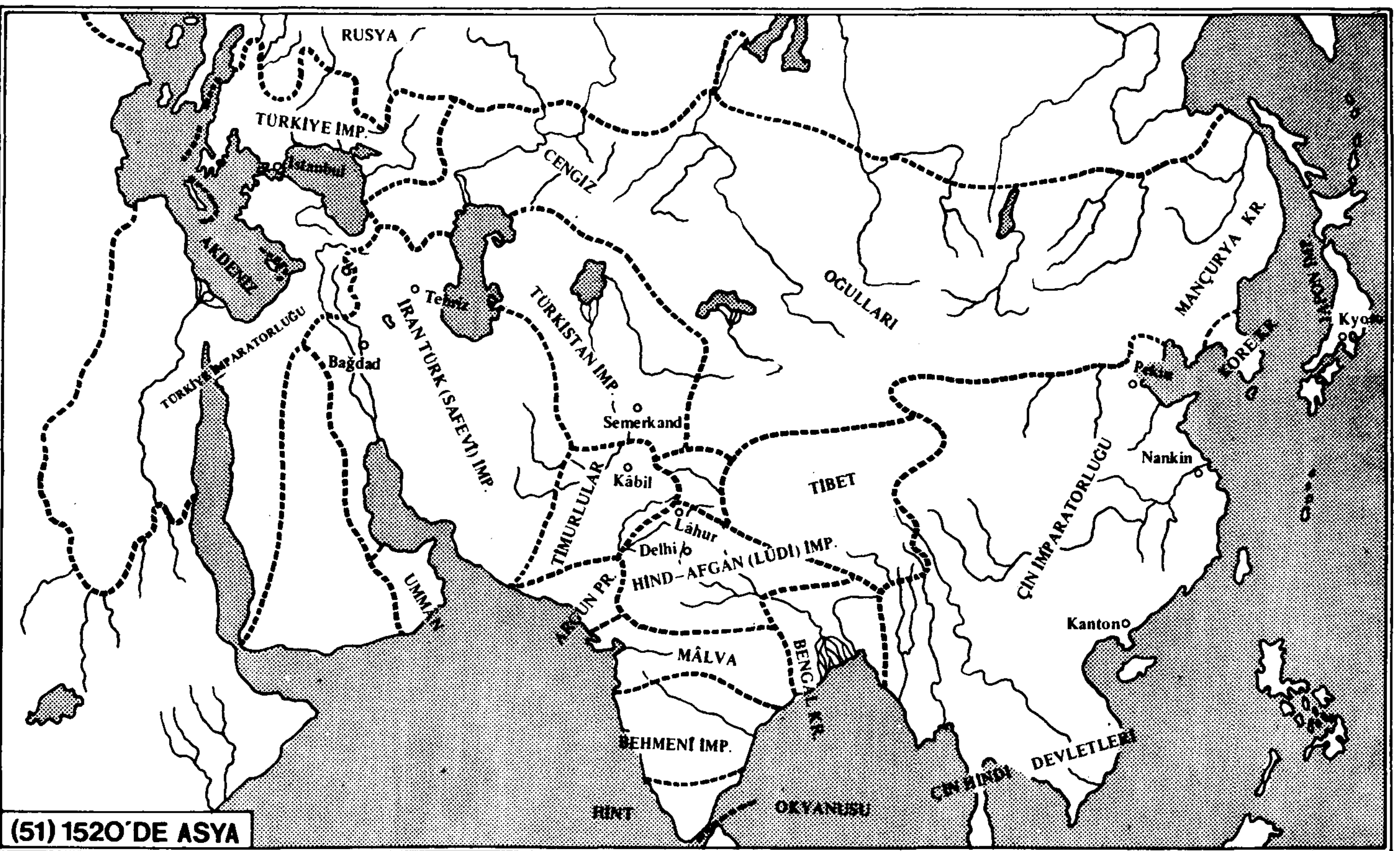
2. ASYA

Asya'da Türkiye'den sonra en büyük ve güclü devlet İran, sonra Çin idi. Hindistan, Güney Hindistan ve Türkistan imparatorlukları da 3 büyük devlet olmakla berâber, Türkiye, İran ve Çin seviyesinde değillerdi.

Memlûk imparatorluğunun 1517'de tarih sahnesinden silinmesi, bu pek büyük Asya-Afrika devletini ortadan kaldırmış ve bunun bütün nîmetlerini Türkiye toplamıştı. Bu sûretle Türkiye, halîfelik tâcına ve Mukaddes Makamlar'a, İslâm'ın 3 büyük mukaddes şehrinde, Mekke, Medîne ve Kudüs'e hâkim olmuştu. Kuzey Irak yâni Musul çevresi de Osmanoğulları'nda idi. Asıl Irak Bağdad başta olmak üzere henüz İran Türk Safevî imparatorluğunda bulunuyordu. 1514'te Çaldıran'da pek büyük bir darbe yemiş olan Safevîler, buna rağmen, Türkiye'den sonra cihanın 2 numaralı devleti olmak durumunda idiler. 1520'de henüz Şâh İsmail hayatta idi ve Çaldıran darbesi altından silkinememişti. Kars, Erzurum, Van, Hakkâri, Ağrı çevresi, yani Doğu Anadolu'nun doğusu daha Safevîler'de bulunuyordu. Safevîler'in Karadeniz'le ilgileri yoktu. Güney Kafkasya'nın hemen tamamını ellerinde tutmakla berâber, Karadeniz kıyılarının doğusu Türkiye, Kırım Hanlığı ve ikisinin arasında kalan kısım da bu iki devletin nüfuzundaki Çerkes ve Abhaz (Abaza) kabîleleri arasında bölünmüştü. Hıristiyan Gürcistan, İran'a aitti. Hazar'ın güneybatısının hâkimi olan (Kuzey Âzerbaycan ve Dağıstan) Sünnî Şirvan-Şahlar'ın bütün uğraşmalarına rağmen Safevîler'e karşı bağımsızlıklarını devam ettirebilmelerine imkân kalmamıştı. Şâh İsmâil, Şaybak Hân'a vurduğu darbeden sonra Türkmenistan ve Afganistan'da da birçok yerleri eline geçirmişti. Horasan'ın tamamı, merkezi Herât olan Doğu Horasan dâhil, Safevîler'de idi.

Moğollar'ı, yâni Cengizoğulları'nı Çin'den Moğolistan'a kovan Ming hânedânı, Çin'i yeni bir yükseliş devresine sokmuştu. Mançurya, Kore, Birmanya, Siyam, Annam, Kamboç krallıkları, bir dereceye kadar Tibet, Çin'in nüfuzunda idi.

Türkistan'da Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler, Semerkand'da saltanat sürüyorlardı. En büyük düşmanları Safevîler'di. Safevîler, Türkiye, Türkistan (Doğu Türk Hâkanlığı)

(51) 1520'DE ASYA

Hindistan Sünnî imparatorlukları arasında Şiî mezhebini kudretle muhafazada devam ediyordu. Türkistan'ın hemen tamamına hâkim olan Şeybânîler henüz yükselme devresinde bulunmamakla berâber, bir kara imparatorluğu olmanın bütün zorluklarına mâruz bulunuyorlardı. Timuroğulları'nı Türkistan'dan kovan Şeybânîler, Timurlular'ın yüksek medenî seviyesine erişmekten uzak kalmışlardı. İmparatorluklarına göçebe an'aneler hâkimdi.

Türkistan'dan, Semerkand'da 3 kere oturduğu Doğu Türk Hâkanlığı tahtından kovulan Timur'un «tek meşrû vârisi» Bâbur Şâh, artık atalarının ülkelerinden, kuzeyden tamamen ümidini kesmişti. Kuzey Hindistan'ı, Pencâb'ı fethetmiş, asıl Hindistan'ı fethe hazırlanıyordu. Başkenti Kâbil idi. Safevîler'le dostça geçiniyordu. Henüz büyük devlet seviyesinde olmıyan Afganistan-Pencâb Timurlu krallığı, Şeybânîler'e karşı Safevîler'i tutuyordu. Hattâ bir ara Bâbur, Şâh İsmail'e tâbi olmuştu. Yavuz ve Şâh İsmail seviyesinde bir siyâsî dehâya mâlik bulunan Bâbur, 1520'de olgunluk devresine erişmişti, 37 yaşındaydı. Önünde 10 yıl vardı. Ve bu müddet içinde pek büyük işler görmeye hazırdı.

Asıl Hindistan'a, yâni Ganj vâdisine Afgan'laşmış bir Türk hânedânı olan Lûdîler hâkimdi. Bunlar, «Hindistan padişahı» olarak Delhi'de saltanat sürüyorlardı. Güneyde Dekken'deki Behmenî imparatorluğu gibi Lûdîler de güclerinden kaybetmişler, Bâbur'a tâviz üzerine tâviz vermişler, Pencâb'ı kaybetmişler, kuzeyle alâkalarını kesmişlerdi. Güneyde Behmenîler'in 5 umumî valisi, âdetâ müstakil hükümdarlar olup, Güney Hindistan'ın şiddetli Fars kültürü altında bulunan Türk imparatorluğunu parçalamaya hazırlanıyorlardı. Bunlar Âdil-Şâhlar, Kutb-Şahlar, İmâd-Şahlar, Nizâm-Şahlar ve Berîd-Şahlar idi. Daha güneyde Hindû mahraca ve racalıkları bulunuyordu. Behmenî imparatorluğu nasıl parçalanmak üzere ise, kuzeyde Lûdîler de ismî tâbiiyet bağları ile kendilerine bağlı görünen birtakım Türk krallıkları ile karşı karşıya idiler. Bunlar Handeş Fârûkıy Hanlığı ile Malva Gurî devleti idi. Hanpur Şarkıy Sultanlığı, 1499'da ortadan kalkmıştı.— Bengal, ayrı bir Müslüman krallığı idi. Kişmir de öyleydi ve bu ülkede de Bengal'deki gibi bir Türk hânedânı, Şâhîler hüküm sürüyordu. Sind'de saltanat süren Türk'leşmiş Moğol Argunlar, Bâbur'a tâbî idiler.

Moğolistan, Çungarya, Doğu ve Orta Sibirya gibi uçsuz bucaksız, fakat nüfustan yoksun ülkeler, Kubilayoğulları'nın elindeydi. Bunlar Cengizoğulları'nın Türkleşemiyen tek dalını teşkil ediyorlardı. Moğol'luklarını muhafaza ediyor, gittikçe Buda dini-

ni kabulle Şaman'lığı bütün bütün terkediyorlardı. Bu hal, onları Müslüman dünyasından ayırıyor, Çin'in nüfuzuna düşürüyordu. Cengiz'in başkenti Karakurum'da oturan hanı kağan tanıyan Kubilayoğulları, birçok hanlığa ayrılmışlardı. Cengizliler'den olmıyan başka bir Moğol devleti, Kalmuklar, Volga ile Mançurya arasındaki sahada, Kuzey Asya'da, Cengizoğulları'nı tehdid ediyorlardı. Bunlar da Budist olmakla berâber, bir dalları Müslümanlaşmıştı. Doğu Türkistan'da Cengiz'in Çağatay Ulusu'ndan olan torunları, Bâbur'un ana tarafından kuzenleri hâkimdiler. Bunlar bazan Bâbur'a, bazan Şeybânîler'e, bazan Kalmuklar'a tâbî oluyor, bazan müstakil bulunuyorlardı. Kazakıstan'daki Cuci Ulusu'ndan Kazak hanları, Şeybânîler'in nüfuzu altında idiler. Batı Sibirya'da gene Cuci Ulusu'ndan Sibir Hanları, İrtiş, Tobol ve İçim nehirlerini ellerinde tutuyorlardı. Kazak ve Sibir Hanlıkları, tamamen Türk'leşmiş ve Müslüman olmuşlardı. Bunlar, göçebe an'aneyi muhafaza eden devletlerdi. Halbuki göçebelik devri artık tarihe karışmıştı. İstikbal, büyük merkezî imparatorluklarda idi.

Avrupa ile mukayese kabûl etmiyecek derecede zengin ve ileri medeniyete sâhip olan Asya'da istikbal, Osmanoğulları'nda, Timuroğulları'nda yâni Bâbur hânedânında, Safevîler'de ve Mingler'de idi. Şeybânîler'e ve diğer hânedanlara parlak istikbâl görünmüyordu.

1520'ye doğru bütün dünyada 490.000.000 kadar nüfus yaşıyordu. Bunun takriben 325 milyonu Asya'da, 100 milyonu Avrupa'da, 40 milyonu Afrika'da, 25 milyonu Amerika'da, 1 milyonu Okyanusya'da idi.

3. AFRİKA

Afrika'da 1517'de Memlûk imparatorluğunun yıkılmasından sonra tek büyük devlet olarak Fas imparatorluğu kalmıştı. Bu devletin başında Arab'laşmış Berberî Merînîler bulunuyordu. Fakat 1511'den beri Arab Sâdî Şerifleri (Şurefây Sâ'dîya), tahtı Merînîler'le çekişiyordu (1550'de tek başlarına Fas'a hâkim olacaklardır).

Türkiye imparatorluğu kıt'ada Mısır'dan başka, Nubya'yı, Bingazi'yi ve Cezâyir sahillerini elinde tutuyordu. Cezâyir sahillerinde Oruç Reîs kudretli bir Türk denizci devleti kurmuş ve yerine geçen kardeşi Barbaros Hayreddin, Yavuz'un metbûluğunu kabûl etmişti. Bu genç devlet, İspanyollar'ın, Araplar'ın ve Berberîler'in zararına mütemadiyen genişliyordu. İspanyollar'ın, Kuzey Afrika sahillerinde birkaç mühim üsleri vardı. Türkler'in ta-

rihte ilk defa olarak 1520'ye takaddüm eden senelerde Oruç Reîs'in teşebbüsü ile Kuzeybatı Afrika'ya, Mağrib'e ayak basmaları, mühim bir hâdiseydi ve İspanya'yı son derece tehdîd eder mahiyette idi.

Tunus'ta 1228'den beri Arab'laşmış Berberî Hafsî hânedânı (Benî-Hafs) devam ediyordu. Tlemsen'deki Arab'laşmış Berberî Abdülvâdîler (Benî-Abdul'l-Vâ'd, Benî-Zeyyân), 1517'de Oruç Reîs'in metbûluğunu kabûl etmişti. Bu sûretle Cezâyir'deki Türk devleti, doğrudan doğruya kudretli Fas imparatorluğu ile sınırdaş oluyor ve Osmanoğulları'nın kudret ve nüfuzu Fas'a kadar uzanmış bulunuyordu. Merînîler dağılmak üzere idiler. 1470'den beri tahtta Merînîler'in bir dalı olan Vattâsîler (Benî-Vattâs) vardı. Başkentleri Fas şehri idi.

Trablusgarb İspanyol işgalindeydi. Libya'nın doğu parçası, yâni Bingazi, Türkiye'nin bir sancağı idi.

Orta Afrika'da, Gine Körfezi ile Büyük Sahrâ arasında birçok Müslüman Zenci devletcikleri vardı. Bunların en ehemmiyetlileri, 1464'te kurulan ve Mali ile Nijer'i içine alan Gao krallığı ile beş asırdan beri devam eden ve Çad ile Nijerya'yı içine alan Bornu krallığı idi. Doğuda Habeşistan krallığı, Yâkubî Ortodoks Hristiyan idi. Daha güneyde Putperest Zenciler yaşıyordu ve buraları dış dünyaya kapalı idi. Yalnız Doğu Afrika kıyıları, Mozambik, Tanganika, Kenya, Somali sahilleri ve Zengibar, Arab Kilve krallığına aitti. Bu krallık, Yavuz'la alâka kurmuş ve Osmanoğulları'nın nüfuzu Ekvator'un güneyine atlamıştı. Bu sahiller, yâni Afrika'nın Hind Okyanusu'na bakan cephesi, Portekiz tarafından tehdîde başlanmıştı.

NETİCE :

XVI. ASIR BAŞLARINDA TÜRKİYE'NİN UMÛMÎ DURUMU (1520)

XVI. asır başlarında, 1520'de, Yavuz'un ölümü ve genç Kaanûnî'nin cülûsu sıralarında Türkiye, bütün Türk tarihinde o âna kadar rastlanmıyan bir güce erişmiş bulunuyordu. Türkiye devleti, iktisadî ve askerî gücü bakımından —deniz gücü dâhil— dünyanın bütün öteki devletlerine hemen hemen eşit bir güc seviyesine yükselmişti. Yavuz'un doğuya ve güneye doğru iki muazzam hamlesi, Fâtih'in eserini tamamlamış ve yüceltmişti. Türkiye, Afrika'ya geniş ölçüde el atmıştı ve medenî Afrika'nın tamamını elde etmek uzere idi. Barbaros Kardeşler'in Cezâyir'de pek güclü bir deniz devleti kurmaları, Türkiye'yi Batı Akdeniz'in de en büyük kuvveti hâline getirmişti. Nil Şelâleleri'ne kadar Afrika, Türkiye'nin idi. Orta Afrika ve Doğu Afrika'daki Müslüman devletcikler, Halîfe-Padişah'ın kudretli metbûluğu altına sığınmışlar, Türk nüfuzu Ekvator'u geniş ölçüde güneye doğru atlıyarak Mozambik'in güneyine ulaşmıştı. Tunus, Türk hâkimiyetine düşecek olgun bir meyva hâlinde idi. Fas imparatorluğu da Türk nüfuzuna açıktı. Doğuda Anadolu birliği hemen hemen gerçekleşmiş olup, daha az bir gayret istiyordu. Dünyanın ikinci devleti olan İran Türk imparatorluğu bir çeyrek asırdan önce toparlanamıyacak derecede zorlu bir darbe yemiş, başkentine girilmiş, Şîîlik, Anadolu'dan hemen hemen kovulmuştu. Kuzey Irak'a hâkim olunmuştu. Bağdad ve Basra Körfezi ile Umman Denizi, Türk akışına açılmıştı.

Kaanûnî'nin Avrupa siyâseti, Yavuz'un İran ve Turan'a doğru olan siyâsetini durdurmakla berâber, Charles-Quint devinin zuhuru, bu yeni siyâseti gerekli kılıyordu. Macaristan, bütün haşmetiyle, Türkiye ve Almanya-İspanya arasında sallantıda idi. Bu büyük devlete hâkim olabilecek devlet, yâni ya Türkiye, ya Almanya-İspanya, Avrupa kıt'asında tamamen üstünlük elde edecek ve cihan imparatorluğu hâline gelecektir.

Osmanoğulları, tarihte hiçbir hânedâna nasib olmamış bir şan, şeref ve şevkete erişmek üzereydiler.

ALTINCI KİTAP

KAANÛNÎ ve ZAMÂNI

Türk Cihan İmparatorluğu'nun Olgunluk Devri

(1520-1566)

«Süleyman, Allah'a dönüp O'na sığındı: 'Allah'ım', dedi; 'beni yarlıga! Bana öyle bir saltanat ver ki, benden sonra kimse ona nail olmasın. Şüphe yok ki her istediğimizi veren Sen'sin!' Biz de ona rüzgârları musahhar kıldık. Rüzgâr, tatlı tatlı eserek, Süleymân'ın emrini dilediği yere iletirdi... Bu devlet, bu saltanat, Bizim vergimizdir» (*Kur'ân,* XXXVIII, Sûre-i Sâd, 34-9).

I

KAANÛNÎ'NİN İLK YILLARI : BELGRAD ve RODOS

1. ve 2. SEFER-İ HÜMÂYÛNLAR (1520 - 1526)

Kaanûnî'nin Cülûsu ve Kaanûnî Devrinin Umumî Karakteri

HALK, tab'ası olmak ve devrinde yaşamakla iftihar ettiği Sultan Selim'in vefatına ne kadar müteessir olduysa, meziyetlerini yakından tanıdığı Sultan Süleyman'ın cülûsuna da o derecede sevinç izhar etti. *Kur'ân*'da Hz. Süleyman'ın Belkıs'a söylediği bildirilen *(Sûre-i Nemel,* 30-31) : «*Rahmân ve Rahîm olan Tanrı'nın adını andıktan sonra, bana karşı başınızı dikmeyin; boyun eğip bana gelin!*» âyetleri, fâl-i hayr sayıldı. Gerçekten Kaanûnî Sultan Süleyman da, saltanatı boyunca, bu âyetlerin sırrına mazhar oldu ve devrinde Türkler, tarihlerinin en bahtiyar yıllarını yaşadılar.

Tab'ası tarafından kendisine ancak «Kaanûnî» lâkabı lâyık görülen Sultan Süleyman, yeni bir hukuk devleti anlayışının da müjdecisi oldu. Yavuz'un cihan çapındaki icraatı sırasında gerek devletler hukukunda, gerek âmme ve şahıs hukukunda yaptığı hatalar, Kaanûnî tarafından derhal düzeltildi. Kaanûnî devrinde hükûmetin ve onun başı olan sadrâzamın otoritesi yüksek ve kesindi. Makamını muhafaza ettiği müddetçe padişah, sadrâzamının işlerine hiçbir sûretle müdahale etmez, hattâ edemezdi. Halbuki Yavuz devrinde sadrâzamın böyle bir otoritesi olmayıp, devlet başkanı olan Yavuz'un otoritesi, tam mânâsiyle mutlaktı. Rüstem Paşa gibi Kaanûnî'nin yetiştirmesi olan bir sadrâzam, bir kere Cihan Padişahı'na, işlerine karışmak salâhiyeti olmadığını ihtar edebilecek cesâreti kendisinde bulmuştur. Bu cesâret, şüphesiz kanun kudretinden ve hükümdarın hukuk anlayış ve saygısının enginliğinden geliyordu. Gene Kaanûnî'nin yetiştirmesi olan Dâmâd İbrahim Paşa da, Alman sefîrine, padişahın hükûmet işlerine karışmadığını, hattâ kendisi hükûmet başkanı olduğun-

dan, reyi olmaksızın padişahın emirlerinin icra edilmiyeceğini açıkça söylemekten çekinmemiştir. Bu sözleri kısmen İbrahim Paşa'nın malûm gururu ile tefsir etsek dahi, devrin hukuk anlayışı ve devlet başkanı ile hükûmetin salâhiyet ayrılıkları, meydana çıkmaktadır.

Türkiye'nin hukuk devleti olduğu, Avrupa'da malûmdu. İngirtere kralı VIII. Henry, bu sıralardadır ki Türkiye'ye bir hey'et göndermiş, Türk adlî müesseselerini tetkik ettirmiş ve bu hey'etin raporu ile İngiltere'nin ileride cihana örnek olan adliyesinde ıslahat yapmıştır.

Kaanûnî devrinin diğer bir hususiyeti de, rüşvetin devlet idaresinde meçhul olması ve memurların azil ve tâyinine ait statü idi. Belirli bir suçu olmıyan memur azledilemezdi. Bir kere de azledildi mi, bir daha devlet hizmetinde kullanılmaz, eğer suçu ağır değilse derhal emekliye sevkolunurdu. Rüşvet, Kaanûnî'nin son zamanlarında Rüstem Paşa ile devlet işlerine sokulmaya başlamış, XVI. asrın sonlarında ise memurların sebepsiz yere azilleri bir âdet olmuştur. Bu iki unsurun, imparatorluğun dev ve kudretli bünyesini nasıl tahrib edip çökerttiği mâlûmdur.

Devlet memurlarının maaş ve tahsisatları boldu ve rüşvet ve irtişaa ihtiyaç göstermiyordu. Nüfuz ticareti, çok ağır bir suçtu. Mısır beylerbeyisi Husrev Paşa'nın Mısır vergisini bir sene Istanbul'a mûtat meblâğdan fazla göndermesi vak'ası çok meşhurdur. Dîvân-ı Hümâyûn, bu fazlalıktan memnun olacak yerde şüphe göstermiş ve beylerbeyine bu fazlalığın neden ileri geldiğini sormuştur. Husrev Paşa, yeni yapılan kanallar dolayısiyle mahsul fazlalığını ve gümrüklerde yapılan ıslahatı sebep olarak göstermiştir. Ancak Dîvân-ı Hümâyûn, Mısır halkının tazyik edildiği endişesiyle, bu izahatı da makbûl saymamış, Kahire'ye fevkalâde bir teftiş hey'eti göndermiştir. Hey'et, beylerbeyinin lehinde rapor vermiştir. Bununla berâber Kaanûnî, çok hassas bir adalet duygusuyla, vergi fazlasının Kahire'ye iadesini ve bu meblâğın Mısır'ın kanal, su, yol ve liman işlerinde kullanılmasını buyurmuştur. Şüphesiz böyle hareket edebilmek için, Hazine'nin ağzına kadar dolu olması gerekiyordu. Kaanûnî devrinde de Hazine, bu vazıyetteydi. Halbuki inhitât asırlarında daima boş olan Hazîne, eyâletlerden mümkin olduğu kadar vergi tahsîl edebilmek için, halkı zorlamaktan çekinmemiştir.

Başta vezirler ve kazaskerler olmak üzere, çok büyük makam sâhiplerinin saray ve konakları, günün her saatinde halka açıktı. 5 vakit namaz, bu saraylarda halktan katılmak istiyenlerin iştirâkiyle kılınır ve muhtaç olanlar, sarayın mutfağında yemek yer-

lerdi. Bu vesileyle halk, büyük devlet adamlarının iç yüzüne tamamen vâkıf olurdu. Devlet adamının, halk psikolojisi denen sihirli daireye çarpmasına imkân yoktu. Halkın hoşuna gitmiyen ve halkı tutmıyan büyük devlet adamının istikbali tamamen kararırdı. Padişah tarafından tutulup desteklense bile. Kaanûnî'nin sadrâzamı ve eniştesi büyük tarihçi Dâmâd Lutfî Paşa *Âsaf-Nâme*'sinde şöyle diyor :

«Vezîr-i â'zam ve sâir vüzerây-i 'izâm, behemehâl salavât-ı hamse'yi (beş vakit namazı) cemâ'at ile hânesinde edâ edip ve kapısı açık olup, 'ibâdu'llaah (halk) ile buluşması âsân (kolay) olmak gerekdir!»

Cihan Padişahı (Pâdşâh-ı Cihân, Pâdşâh-i Â'lem-Penâh) Sultan Süleyman'a Türk halkının «Kaanûnî» demesi, kanun yaptığından değil, yaptığı kanunu Türkiye'ye hâkim kılmasındandır. Onun içindir ki Türkler, bu hükümdara Avrupalılar'ın verdiği «Muhteşem» ve «Büyük» lâkaplarına iltifat etmemişlerdir. Bu nokta anlaşılmadan, Türk Cihan İmparatorluğu'nun XVI. asrının haşmetinin sırlarına inilemez. Roma için I., İngiltere için XIX., A.B.D. için XX. asır neyse, Türkiye için de XVI. asır odur.

Kaanûnî, Hanefî hukuku ile Türk örfî-sultânî hukukunu başta Ebussuud Efendi olmak üzere muktedir hukukçuların yardımı ile bağdaştırmış, tedvin etmiştir. Bu sûretle büyük babasının babası Fâtih'ten sonra Türkiye'nin hukuk hayatında ikinci büyük hamleyi yapmıştır. Esâsen Kaanûnî, karakteri itibariyle babası Yavuz'dan çok Fâtih'e benzemektedir. Devlet adamı seçmek ve adam tanımak hususundaki doğuştan kabiliyetini engin tecrübeleri ile taçlandırmış ve yetiştirip iktidara getirdiği devlet adamları, XVI. asrın sonlarına kadar Türkiye'de iktidarda kalarak, Kaanûnî'den sonraki devrin parlaklığında da birinci derecede âmil olmuşlardır.

Cânbirdi Gazâlî İsyânı (1520-21 Kışı)

Sultan Süleymân'ın 1. Belgrad Sefer-i Hümâyûnu'ndan önceki Türkiye'nin başlıca vak'ası, Cânbirdi (Türkiye Türkçesi'nde: Canverdi) Gazâlî'nin isyanıdır. Cânbirdi Gazâlî, Yavuz devrinde gördüğümüz gibi, Memlûkler'in en büyük ricalinden biri olup, Yavuz tarafından «Şam Beylerbeyisi» unvanı ile Suriye, Lübnan ve Filistin ülkelerinin umûmî valisi tâyîn olunmuştu. «Mısır Beylerbeyisi» unvanıyla Kahire'de oturan ve Mısır, Bingazi, Nubya, Sina ülkelerini idare eden Hayrbay da Memlûkler'den idi. Hattâ

bu iki muazzam eyâlete Memlûkler'den beylerbeyi tâyini, Osmanlı devlet adamlarını kıskandırmıştı.

Cânbirdi Gazâlî, Yavuz gibi amansız bir hükümdârın ânî ölümünden faydalanmak istemiştir. Maksadı eski Memlûk imparatorluğunu diriltmek ve sultan olmaktı. Niyetini Kahire'deki Hayrbay'a da yazmış ve desteğini istemiştir. Hayrbay, Cânbirdi'ye oyalayıcı bir mektup yazıp, başka bir beylerbeyinin idaresinde bulunan Haleb'i alması îcab ettiğini söylemiş, Cânbirdi'nin kendisine gönderdiği mektubu, aynen Istanbul'a yollamıştır. Istanbul, Haleb beylerbeyisi Karaca Paşa'ya durumu bildirmiş, kuvvet gönderilinceye kadar gafil avlanmamasını ihtar etmiştir. Karaca Paşa, seferberlik ilân ederek, Trablus, Hums ve Hama sancakbeylerine birliklerini toplamaları için emirler göndermiştir. Bu olaylar, 1520-21 kışında, kânun aylarında (aralık-ocak) geçmiştir. Âsi beylerbeyine karşı başkumandan olarak 3. Vezir Dâmâd Ferhâd Paşa tâyin edilmiş, Dulkadır (Maraş) beylerbiyisi Prens Şehsuvâroğlu Ali Bey'e de, Ferhâd Paşa'nın emrine girmesi bildirilmiştir.

Bu sıralarda Cânbirdi Gazâlî, Haleb önlerine gelmiştir ve bu mühim eyâlet merkezine hâkim olmaya çalışmaktadır. Ancak büyük kuvvetlerin üzerine geldiğini öğrenince, Haleb muhâsarasını bırakmıştır. 6 şubat 1521 sabahı Dulkadıroğlu Ali Bey, âsî Cânbirdi'ye karşı taarruz etmiştir. Ferhâd Paşa daha yetişememiştir ve Ali Bey, kendi kuvvetlerine güvenerek, Paşa'yı beklemeye lüzum görmemiştir. 6 saat süren bir muhârebeden sonra zafer Ali Bey'de kalmıştır. Cânbirdi kaçmışsa da, Ali Bey'in gönderdiği kuvvetler tarafından yakalanmış ve başı kesilip Istanbul'a gönderilmiştir. Bu sûretle Anadolu-Mısır yolu üzerindeki Suriye eyaletinde 2 ay kadar devam eden Memlûk isyanı kesin şekilde bastırılmıştır. Ali Bey'in bu muvaffakıyeti Ferhâd Paşa'yı çok kıskandırmış ve Dulkadıroğlu'nun can düşmanı hâline getirmiştir. Cânbirdi Gazâlî isyanı, mühim bir hâdise idi. Gevşek tutulsaydı, tarihe karışalı henüz 4 yıl olan pek kudretli Mısır-Suriye Memlûk imparatorluğu dirilebilir ve Yavuz'un emekleri boşa gider, Osmanlılar'ın başına büyük bir gaile açılabilirdi. Cânbirdi, Rodos Şövalyeleri'nden top satın aldığı gibi, Avrupa devletleri ile bile temasa geçmişti. Diğer taraftan Şâh İsmail de Cânbirdi isyanından ümitlenmiş ve ordusu ile Türkiye sınırına gelmişti. İsyanın bastırılmasından sonra 3. Vezir Dâmâd Ferhâd Paşa, Kayseri'de kalmak ve İran'ın hareketlerine dikkat etmek emrini almıştır. Türkiye'nin 2. Suriye umumî valisi olarak Şam beylerbeyiliğince, Cânbir-

di'nin yerine, Anadolu beylerbeyisi Ayas Paşa (müstakbel sadrâzam) getirilmiştir.

İsyanın bastırıldığı haberi Istanbul'a geldiği zaman, Kaanûnî, Macaristan seferine hazırlanıyordu. Nitekim 17 mayısta babasının adına Sultan-Selim Camii'nin temel atma merasiminde bulunmuş ve ertesi günü, ilk sefer-i hümâyûnuna çıkmıştr (cami, 1522 aralığında, Kaanûnî, **Rodos** seferinde iken bitirilmiş, inşaat 19 ay sürmüştür; camiin yanında Yavuz'un türbesi, medrese, imâret ve başka yapılar vardır).

1. Sefer-i Hümâyûn : Belgrad (1521)

Kaanûnî Sultan Süleyman, babasının ölümünden 8 ay geçmemişti ki, ilk seferine çıktı. Bu 8 ay içinde Cânbirdi Gazâlî isyanı bastırıldığı gibi, devletin iç bünyesine ait bir seri çalışmalar da yapılmıştı. Bu arada Yavuz'un İran ile ticaret yasağına kulak asmıyan tâcirlere, Yavuz'un emriyle müsadere edilen malları tazmîn edilmiştir. O tarihe kadar hiçbir devlette, Hazîne'ye giren bir meblâğın halka iadesi görülüp işitilmemişti (Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetu't-Tevârîh,* 54; Hammer, Türkçe trc., V, 12).

Vezîr-i âzam (sadrâzam = başbakan), Pîrî Mehmed Paşa idi. Pîrî Mehmed Paşa, Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi'nin yeğeni (kardeşinin oğlu) idi *(Mecmû'a-i Münşe'ât,* Millet Küt., 487, şecere). Fakat amcası ile aralarında fazla yaş farkı yoktu. Bu sûretle amca ile yeğen, Kaanûnî'nin ilk sadrâzam ve şeyhulislâmı olmuşlardır. Pîrî Mehmed Paşa'nın dâmâdı Çoban Mustafa Paşa 2. vezir idi. Mustafa Paşa, Mısır beylerbeyisi olunca, 3. vezir Ahmed Paşa, 2. vezirliğe, 4. vezir Dâmâd Ferhâd Paşa da 3. vezirliğe yükseldi. Ahmed Paşa'nın gözü, Pîrî Paşa'nın makamında, sadârette idi. Pîrî Paşa aleyhinde ardı kesilmez entrikalara ve tezvirlere girişmişti.

Kaanûnî'nin bütün dünyaca heyecanla beklenen ilk seferinin Macaristan'a teveccühü, bütün tereddütleri ortadan kaldırdı. İran rahat nefes aldı. İtalya, endişeden kurtuldu. Bu sefer-i hümâyûna, Osmanlı tarihlerinde «Birinci Engürûs Seferi» de denmektedir (Osmanlılar, Macaristan'a «Engürûs», Avusturya'ya «Nemçe» derlerdi). Çünki Kaanûnî'nin Macaristan'a ilk seferini teşkil etmektedir. Macaristan'ın Türkiye'ye vergi verir bir tâbi devlet olmasını istiyen Türk elçisi Behrâm Çavuş'un Macaristan kralı II. Lajos (Layoş)'un emriyle katli, Türkiye'ye, bu savaşın meşru mesnedini bol bol vermiştir. Hedef, Macaristan ve Orta Avrupa'nın kilidi olan pek müstahkem ve mühim Belgrad kalesinin fethi-

dir. 18 mayıs 1521'de Kaanûnî Sultan Süleyman'ın başkumandanlığındaki Orduy-ı Hümâyûn, bu sefere çıkmak üzere Istanbul'dan ayrılmıştır. Belgrad'ı II. Murâd, oğlu Fâtih, onun oğlu II. Bâyezid 3 kere muhâsara ettirmişlerse de alamamışlardı. Bizzat Fâtih'in başkumandanlık ettiği 2. Türk muhasarası çok şiddetli olmuş, şehrin düşmesine ramak kalmıştı. Hünyadi Yanoş (Janos) da bu muhâsarada aldığı yaralarla ölmüştü.

Belgrad, Macaristan krallığının Türk topraklarına doğru uzanmış bir kalesiydi. Türkiye sınırından ancak 20 km. ötede bulunuyordu. Şehir o sıralarda bir Macar şehri olup, Sırplar azınlıkta idi. Şehir, Sava ırmağının batıya doğru Tuna'dan ayrıldığı iltisak noktasının güneyinde kurulmuştur. Belgrad'ın az güneydoğusunda da Sırbistan krallığının eski merkezi Semendire bulunmaktadır ki, Türkiye'nin Rumeli eyâletine bağlı bir sancak (vilâyet) merkezidir. Semendire, Morava ırmağının güneye doğru Tuna'dan ayrıldığı iltisak noktasının güneyinde, yâni Tuna'nın güney ve Morava'nın batı kıyısı yakınlarında kurulmuştur. Semendire-Belgrad arası kuş uçuşu 30 km.'dir.

Dânişmend Reis'in kumandasındaki 50 küçük gemiden mürekkep «ince donanma», Tuna üzerinden ilerlemekte ve Belgrad'a yaklaşmaktadır. Türk ordusunda fil de bulunmaktadır *(Münşe'âtu's-Selâtıyn*, I, 150). Ordunun ağırlıklarını 30.000 deve taşımaktadır. Sava'yı geçmek üzere bu nehir üzerinde 400 at kayığı, yâni atların nakline mahsus sal da hazırlanmıştır. Sofya, Vidin, Alacahisar ve Semendire sancakları halkından da peşin parayla 10.000 araba yükü un ve arpa satın alınmıştır.

Orduy-ı Hümâyûn, 27 mayısta Edirne'ye geldi. Burada 5 gün kalınıp 1 haziranda hareket edildi. Ayın 9'unda Filibe'ye varıldı. 2 gün kalınıp harekete geçildi. 16 haziranda Sofya'ya vâsıl olundu. 3. Vezir Dâmâd Ferhâd Paşa (Kaanûnî'nin eniştesi), Sofya'da orduya katıldı. Berâberinde 3.000 deve yükü barut ve kurşun getirmişti. 6 gün Sofya'da kalınıp 22 haziranda hareket edildi. 27 haziranda Niş yakınlarına ordugâh kuruldu ve harb dîvânı toplandı. Bu sıralarda Semendire sancakbeyi ve Kaanûnî'nin halasının oğlu Sultân-zâde Gazi Husrev Bey, Belgrad ablukasına başlamış, yâni şehre giden yolları tutmuştu. Türk ordusunu bekliyordu. Husrev Bey'in akıncı ve sipahilerini takviye için 1.000 de Yeniçeri gönderilmişti. Belgrad'a Tuna üzerinden yaklaşmakta olan ince donanma kumandanı Amiral Dânişmend Reîs'e de 500 Yeniçeri gönderildi. Ahmed Paşa, Türkler'in «Böğürdelen» dedikleri Sabacz önlerine gelmişti. Mihaloğlu Mehmed Bey, Erdel (Transilvanya) ve Sultan-zâde Balı Bey de Hırvatistan'a dalıp akın ha-

reketlerine başlamışlardı. Bu akınlar, Macarlar'ın kitle hâlinde Belgrad'a yardımlarını önlemek ve düşmanı çeşitli eyâletlerde oyalamak maksadiyle yapılıyordu. Orduy-ı Hümâyûn'a, Mora sancakbeyi Turhanoğlu Ömer Bey-zâde Hasan Bey öncülük ediyordu. Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa da, beraberindeki tümenlerle Kaanûnî'nin kumanda ettiği asıl ordudan birkaç gün ileride gidiyordu. Pîrî Mehmed Paşa, Gazi Husrev Bey'i Bedgrad ablukasını sıkıştırmak ve Zemlin'i almakla vazifelendirmişti. Zemlin (Zemun), Belgrad'ın, Tuna ile Sava'nın öbür yakasındaki banliyösüdür. Tuna'nın batı kıyısı üzerinde ve bu nehrin Sava ile iltisak yaptığı noktada, Belgrad'ın mukabil tarafındadır.

7 temmuzda bizzat Kaanûnî'nin kumanda ettiği Türk ordusu, Böğürdelen kalesini fethetti. Burası, Kaanûnî'nin fethettiği ilk kaledir. Böğürdelen, Türkler'in kurdukları bir kasaba idi. Sağlam bir kalesi vardı. Bu kaleyi Fâtih, İshak Bey oğlu Îsâ Bey'e emir vererek Belgrad'ın fethine mukaddime olmak üzere inşa ettirmişti. Fakat bir müddet sonra Böğürdelen, Macarlar'ın eline geçmiş ve «Sabacz=Şabaç» adı verilmişti. Peçevî'ye göre kaleyi 1471'de Şâban adında bir Türk mimarı yaptığı için Macarlar «Sabacz» demişlerdir. Kale, Simon Logodi'nin kumandasında Türkler'e karşı kendini şiddetle savunmuş, fakat düşürülmüştür. Ertesi gün (8 temmuz) Kaanûnî, kaleye girmiştir. «Evvel feth etdiğim kal'adır, demiştir; mâ'mûr olmak gerekdir!». Bunun üzerine kale baştan başa onarılmıştır.

9 temmuzda Sava üzerinden geçişi te'mîn etmek için büyük bir köprü inşasına başlanmış ve inşaata bizzat Kaanûnî nezâret etmiştir. 12 temmuzda Gazi Husrev Bey de Zemlin kalesini fethetmiş, bu sûretle Belgrad'ın kuzeyde Macaristan ile alâkası kesilmiştir. 18 temmuzda yâni 9 gün içinde büyük Sava köprüsü tamamlanmış ve ordunun esas kısmı geçişe başlamıştır. 26 temmuzda Kaanûnî de Sava'dan karşı yakaya geçmiştir. 8 ağustosta Belgrad şehri teslim olmuş, fakat kale, mukavemete devam etmiştir. Kaleyi çepeçevre kuşatmak üzere Sava üzerinde ikinci bir köprü daha kurulmaya başlanmış ve 17 ağustosta bu köprü de tamamlanmıştır. Bu köprünün inşaatına Karaca Paşa nezaret ve kumanda etmiştir.

Belgrad'ın Fethi (29 Ağustos 1521)

Pek müstahkem olan ve 3 Türk muhâsarasına muvaffakıyetle dayanan Belgrad kalesi, şehrin tesliminden sonra daha 21 gün, yâni tam 3 hafta mukavemet etmiş, fakat hiçbir ümid olmadığını görüp 29 ağustosta teslim olmuştur. Bu sûretle Fâtih Sultan Mehmed'in 39 günlük muhâsarasına dayanan ve bu hükümdârın iki yerinden yaralanmasına, Hunyadi Janos'un ölümüne sebep olan Belgrad kalesi, Fâtih'in muhasarasından 65 yıl sonra torununun oğlu Kaanûnî tarafından fethedilmiş ve Türkiye'ye katılmıştır. Belgrad, Fâtih'in 1456'daki muhâsarasından önce II. Murâd devrinde 1441'de Evrenosoğlu Ali Bey ve Fâtih'ten sonra II. Bâyezid devrinde de 1492'de Süleyman Paşa tarafından muvaffakıyetsizlikle biten 2 Türk kuşatması daha görmüştü. Tuna ile Sava'nın iltisak noktasının Türkiye'ye geçmesi ile, artık Macar Ovası Türkler'e açılmıştır.

Kaanûnî, Belgrad muhafızlığına halasının oğlu olan Sultanzâde Gazi Balı Bey'i tâyin etmiştir. Pek mâruf bir akıncı kumandanı olan Balı Bey, Dâmâd Yahyâ Paşa ile II. Bâyezid'in bir kızının oğludur. Kendisinden ve kardeşlerinden ileride çok bahsedilecektir. Belgrad kalesine muhâfız olarak da 3.000 Yeniçeri verilmiştir.

Belgrad'ın düşmesi üzerine civarındaki bütün kale, palanka (tahta kalelere verilen isim), kasabalar, teslîm olmuş ve Türkiye imparatorluğuna katılmıştır. Bunların başlıcaları, Salankamen, Mitroviça, Kopenik (Kulpenik), Bareş (Bariç), Uylok, Karlofça, Pekras kaleleridir. Bu sûretle Tuna ile Sava arasındaki ülke, yâni Esklavonya'nın doğu kısmı, Türkler'in eline geçmiştir. Fetihten önce kuzeyde Sava'ya dayanan Türk-Macar hududu, böylece burada da Tuna'ya dayanmıştır.

Fethin ertesi günü, 30 ağustosta Kaanûnî, merâsimle Belgrad'a girmiştir. Bugün, bir cuma günü olduğu için, Belgrad'da Büyük Türk Hâkanı adına hutbe okunmuştur. Büyük Kilise camie çevrilmiş ve burada namaz kılınmıştır. 19 gün şehirde kalan Kaanûnî, kaleyi 200 topla tahkîm ettikten ve Macarlar tarafından geri alınması imkânsız bir hâle getirdikten sonra, 18 eylûlde Belgrad'dan hareket emrini vermiştir. 31 günde Belgrad-Istanbul yolu alınmış ve muzaffer Türk ordusu, 19 ekimde Istanbul'a dönmüştür. Bu sûretle Kaanûnî Sultan Süleymân'ın ilk sefer-i hümâyûnu, 5 ay, 2 gün sürmüştür. Padişah, 19 ekimde orduyu Silivri'de bırakıp bu iskeleden gemiyle Topkapı Sarayı'na çıkmıştır.

Dönüşte Niş konağında, Kaanûnî'ye, oğlu Şehzâde Murâd'ın ölüm haberi verilmiştir. Bu şehzâde, 2 yaşında idi. Padişah Istanbul'a döndükten az sonra da 9 yaşındaki oğlu Velîahd-Şehzâde Mahmud ölmüştür. Her iki ölüm de, padişahı son derecede üzmüştür. Velîahd-Şehzâde'nin 1521'in muhtemelen aralık ayında ölümü üzerine, 7 yaşındaki Şehzâde Mustafa, velîahd olmuştur.

Belgrad'ın fethi, Avrupa'da büyük akisler yapmıştır. Zira burası, Hıristiyanlık âleminin düşürülmez kalelerinden biri sayılıyordu. Nitekim 1 aralık 1521'de Venedik Cumhuriyeti ile Türkiye arasında bu muahede imzalanmıştır. Bu muahedeye, Venedik kadar Türkiye de ehemmiyet veriyordu. Zira Kaanûnî, ikinci seferini Rodos'a yapmaya karar vermişti ve bu seferde Venedik gibi büyük bir denizci devletin tarafsız kalması, Türkiye'ye büyük kolaylık ve menfaat sağlıyacaktı. Venedik, bu muahede ile Türkiye'ye yılda 15.000 duka (45.000.000 TL). ödemeyi kabûl ediyordu. Bu haracın 10.000 dukası Kıbrıs, 5.000'i ise Zanta adaları için ödeniyordu. Bu sûretle Türkiye, bu iki ada üzerinde hak iddia etmekten ve kıyılarına tecâvüzden vazgeçmeyi kabûl ediyordu.

2. Sefer-i Hümâyûn : Rodos (1522-1523)

Rodos sefer-i hümâyûnu, Belgrad seferinden de mühim bir seferdir. Rodos da Türkler tarafından Fâtih devrinde 3 kere muhasara edilmiş, fakat düşürülememişti. Rodos'un fethi demek, aynı zamanda küçük, fakat pek mühim bir Hıristiyan devletinin, Haçlı devletlerinin Yakın Doğu'daki son kalıntısının ortadan kaldırılması demekti. Sefere Türk kuvvetleri, kademe hâlinde çıkmışlardır. Önce 4 haziranda Donanmay-ı Hümâyûn, Istanbul'dan hareket etmiştir. Kaanûnî, donanmadan 12 gün sonra 16 haziranda ordu ile Istanbul'dan ayrılmıştır. Bu sefere nâdir bir istisna olmak üzere, Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın amcası olan Şeyhulislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi de katılmıştır.

Rodos, Oniki Ada ve Anadolu sahilindeki Bodrum'a hâkim olan Rodos Saint-Jean tarikat devleti, 1291'de Filistin'den kovularak 1308'de buraya gelmiş ve yerleşmişti. Çelebî Sultan Mehmed, Şövalyeler'in, Timur'un fethettiği Gâvur İzmir kalesindeki taleplerini önlemek gayesiyle onlara, sıkışık bir durumda iken, Bodrum kalesini vermiş, bu sûretle Şövalyeler, Anadolu kıyısına da atlamışlardı. Şövalyeler'in yaşayış gayesi, Müslümanlar'la savaşmaktı. Kudretli bir donanmaları vardı. Doğu Akdeniz'de kudretlerinin yettiği Türk ticâret gemilerine taarruz eder, büyük vahşet ve zulüm yaparlardı. Şövalyeler, tek milletten değildiler. Av

rupa'nın her milletinden çoğu asîl olmak üzere Saint-Jean (Hazret-i Yahyâ) tarikatine girenler, gerekli vasıflar gösterdikleri takdirde, Rodos devlet teşkilâtına dâhil olurlardı. Tarikat, başta Papa olmak üzere, Avrupa devletlerinden pek geniş ölçüde yardım ve bağış kabûl ederdi. Türkiye'nin Rodos'a savaş açmakta, birçok kere hakkı vardı.

Savaşın devamlı sebebi, Şövalyeler'in korsanlıkları ve Anadolu-Suriye-Mısır deniz yolundaki Türk gemilerini vurmaktan vazgeçmemeleri idi. Yakın sebep ise, Cânberdi Gazâlî isyanında âsi beylerbeyini top, silâh ve topçu mütehassısı göndermek suretiyle desteklemeleri idi. Rodos, Arab İslâm imparatorluğu devrinde Müslüman toprağı olduğu gibi, bir ara Menteşe ve Aydın beylikleri de adada hâkimiyet ve nüfuz kurmuşlardı. Fâtih, bu korsan yuvasını 3 kere almak istemişse de muvaffak olamamıştı. Fâtih'in son aylarına rastlıyan Mesih Paşa'nın muhâsarası, başarı kazanmak üzereyken, Paşa'nın yanlış hareketi üzerine akamete uğramış, hattâ Fâtih, bu seferin idaresini bizzat üzerine almadığı için nedamet izhar etmişti.

Saint-Jean Tarikati'nin Rodos'ta hüküm süren son üstâd-ı âzamı Philippe Villiers de l'Isle-Adam, bir Fransız'dır. Henüz üstâd-ı âzamlığa, yâni Rodos devlet başkanlığına seçilmişti. Yaşlı bir adamdı. Genç Kaanûnî'yi ve niyetlerini biliyordu. Daha Rodos muhâsarası başlamadan yazdığı bir mektupta, Büyük Türk Hâkanı'nı şu kelimelerle tavsîf etmektedir: «Kendini beğenmiş, fena huylu ve genç yaşına rağmen şaşılacak derecede kötülük etmeye düşkün bir delikanlı olan yeni Türk imparatoru, bütün devletler için mühlik bir komşu ve Hıristiyanlar'ın baş düşmanıdır».

Donanmay-ı Hümâyûn'a azablar, yâni deniz piyadesi bindirilmişti. Palak Mustafa Paşa, kapdân-ı deryâ olmakla berâber, donanmanın kumandası Kurdoğlu Muslihuddin Reîs'tedir. Muslihuddin Reîs, evvelce bahsi geçtiği üzere, Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında yetişmiş ve Osmanlı hizmetine geçmiş kudretli bir Türk amiralidir. Babası Kurd Reîs ve onun babası da mâruf denizci idiler. Muslihuddin Reîs'in oğlu Hızır Reîs de —ileride görüleceği üzere— Sumatra seferi ile meşhurdur. Donanma, 20 günde Istanbul'dan Rodos'a gelmiş, 24 haziranda çıkartmaya başlamıştır. Kaanûnî ise, 18 haziranda Üsküdar'dan hareket etmiş bulunuyordu. Donanmay-ı Hümâyûn'daki bindirilmiş Türk ordusuna 2. Vezîr Mustafa Paşa kumanda ediyordu. Mustafa Paşa, Rodos adasında Öküzburnu'nda demir atmıştır. Paşa, büyük ölçüde harekete geçmek için, Kaanûnî'yi beklemiştir. Bu arada adada yol-

lar ve çeşmeler yapmaya başlamıştır. Adanın Ortodoks Rum olan ahalisi, Katolik Şövalyeler'den nefret ettikleri ve onlar tarafından parya muâmelesi gördükleri için, Türkler'i sevinçle karşılamışlardır. Türkler, yerli halka hiçbir sûrette zarar vermemişlerdir. Orduy-ı Hümâyûn'un büyük kısmı, Mustafa Paşa'dan 31 gün sonra Rodos'a varmış, bu müddet içinde Paşa, muhasara hazırlıklarını mükemmel şekilde tamamlamıştır.

Kaanûnî, Türk ordusunun başında 1 temmuzda Kütahya'ya gelmiş, 3 gün kalıp 4 temmuzda Anadolu beylerbeyiliğinin merkei olan bu şehirden hareket etmiştir. Kaanûnî yolda iken, Kara Mahmud Reîs, bir filo ile, 15 temmuzda Türkler'in «Herke» dedikleri Kharki adasını fethetmiştir. Herke, Oniki Ada'dan ilk fethedileni olmuştur. Herke, Rodos'un 10 km. batısında küçük bir adadır; Rodos ile arasında daha küçük Alimniya adacığı vardır. Herke ile Alimniya arasında da birçok minik adacıklar bulunur. 26 temmuzda Kaanûnî ve Orduy-ı Hümâyûn, Menteşe (Muğla) sancağında Marmaris limanına varmıştır. Istanbul-Marmaris yolu, 1 ay, 12 günde alınmıştır. 28 temmuzda Türkiye Hâkanı, Kara Mahmud Reîs'in «Yeşil Melek» adlı harb gemisiyle Marmaris'ten Rodos'a geçmiştir. Türkler, Yeşil Melek'i saklamışlar ve bu tekneyi 1,5 asır sonra Evliyâ Çelebî, Rodos tersânesi'nde görmüştür.

28 temmuzda ordu, tamamen adaya çıkmış ve ertesi gün Rodos kalesinin muhâsarası ve vuruşma başlamıştır. Rodos kalesi, adanın kuzeydoğu ucundaki burunda ve Anadolu'nun Reşadiye yarımadasına 18 km. mesafededir. Kale, o sıralarda bütün dünyanın en müstahkem mevkii ve en büyük kalesi sayılmaktaydı. Düşürülemez olarak kabûl edilmişti. Yüzlerce topla korunuyordu. Araziden fevkalâde faydalanılmak sûretiyle, her taşı ayrı tahkîm edilmişti. Rodos limanının ağzına, gemi girememesi için Şövalyeler, Bizans'ın Haliç'te yaptığı gibi zencir germişlerdi. Şövalyeler, halktan toplıyabildiklerini, kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere, müdafaa ile vazifelendirmişlerdi. Kalede, yıllarca kifayet edecek derecede yiyecek ve mühimmat biriktirilmişti. Sûrlar, «Langue = Lisan» denen 8 kısma ayrılmıştı. Taksimata bu ismin verilmesine sebep, her kısmın ayrı milletten Şövalyeler'e verilmiş olmasıdır. Bu 8 Lisan şunlardı : Joachim de Saint-Simon'un kumandasındaki Fransız Şövalyeleri, von Waldner'in kumandasındaki Alman Şövalyeleri, Sir William Whaston'un kumandasındaki İngiliz Şövalyeleri, Giorgia Emara kumandasındaki İtalyan Şövalyeleri, Juan de Barberan kumandasındaki İspanyol Şövalyeleri, Hernandez Soller kumandasındaki Aragon (Katalan) Şövalyeleri, Raymon de Picard kumandasındaki Provence (Güney Fran-

sa) Şövalyeleri ve Vicomte Raymond Roger kumandasındaki Auvergne (Orta Fransa) Şövalyeleri.

Müdafaaya bizzat Üstâd-ı Âzam kumanda etmektedir. Gabriel de Pomerols, yardımcısı mevkıindedir. Şehrin âsâyişini kontrol etmek üzere de 150'şer kişiden müteşekkil 4 bölük askerî polis ayrılmıştır. Bunlar aynı zamanda şehirdeki Türk câsusları ile de uğraşmakla vazifeli idiler.

4 eylûlde Türkler'in «İleki», Yunanlılar'ın «Tilos», İtalyanlar'ın «Iliaki» dedikleri ada, 6 eylûlde de Türkler'in «İncirli» dedikleri Nisiros adası fethedilmiştir. Nisiros, Türkler'in «İstanköy» dedikleri Kos adasının güneyinde, İleki de bunun güneyindedir. İleki'nin güneydoğusundaki Herke adası, yukarıda söylendiği üzere, evvelce fethedilmişti. İleki'yi de Herke gibi Kara Mahmud Reîs fethetmiş, fakat bu sırada tüfek kurşunu isabetiyle şehîd düşmüştür.

Muhâsara pek şiddetli geçmiştir. Şövalyeler, muhâsara boyunca Türkler'in üzerine 11.416 gülle atmışlardır (Hammer, Fransızca trc., V, 417, 18).

Rodos'un Fethi ve 214 Yıllık Rodos Haçlı Devleti'nin Tarihe Karışması (20 Aralık 1522)

Şövalyeler, takatlerinin son haddine kadar kaleyi savunmuşlarsa da, biraz daha mukavemet etmek pahâsına imhâ edileceklerini anlayıp teslîme karar vermişlerdir. Saint-Jean Şövalyelerinin ölmeden teslim olmamak âdetleri mâlûm bulunduğu için, tamâmen ümitsiz durumda kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim iki taraf da büyük zayiat vermiştir. Türkler, 20.000'e yakın şehîd vermişlerdir ki, en büyük meydan muharebelerindeki Türk zayiatı kadardır. 20 aralıkta Şövalyeler ile Türkler arasında imzalanan teslim şartnâmesi, 213 yıllık bu sonuncu Haçlı devletini de tarihe karıştırmış, Latinler (Katolikler), Yakın Doğu'dan tamamen kovulmuşlardır.

9 ağustosta Mısır beylerbeyisi Hayrbay, 24 harb gemisi ile Rodos'a mühim bir imdat kuvveti gönderdikten az sonra ölmüştür. Filoya, Hayrbay'ın dâmâdı Kayıtbay kumanda ediyordu. Kaanûnî Hayrbay'ın yerine, Mısır'a 3. Osmanlı beylerbeyisi olarak 2. Vezir Mustafa Paşa'yı yollamıştır. İşte bunun üzerine Ahmed Paşa 2. vezir olmuştur.

24 ağustos, 1 şevvâl, yâni şeker bayramı idi. Ordu ve Padişah, muhasara bütün şiddetiyle devam ederken bayramı kutladılar. 24 eylûlde Türkler, muhasaranın ilk başarısını göstermiş-

ler, Yeniçeri Ağası Balı Ağa, İspanyol Burcu'na çıkıp Türk bayrağını dikmiş, fakat burc, elde tutulamamıştır. Kış fırtınaları başlayınca Donanmay-ı Hümâyûn, 31 ekimde Rodos önlerinden ayrılıp Marmaris önlerine çekilmiştir. Türk havan topları ve füzeleri, Şövalyeler'i geniş ölçüde yıldırmakla beraber, mukavemet devam etmiştir. Kaledeki Türk casusları da faaliyetlerini canları pahasına arttırmışlar ve Türk Ordusu ile dâimî temasta bulunmuşlardır. Yavuz devrinden beri adadaki Türk casus teşkilâtının başında bir Türk hekimi vadır. Bu hekim, meslekî bilgisi ile Şövalyeler'i birçok hastalıktan kurtarmış, yıllar boyunca tamamen itimatlarını kazanmaya muvaffak olmuş, hattâ zâhiren din değiştirerek Hıristiyan görünmüştür. Sonunda Şövalyeler, Türk topçusunun en hassas yerlerini bulup isâbet kaydetmesinden şüphelenmişler ve Türk hekiminin ışıkla haber verdiğini anlayıp bu fedakâr casusu parçalamışlardır (14 eylûl). Kaledeki bir Türk kadın casusu da, mühim bir mevkı'de yangın çıkarmak üzereyken yakalanıp parçalanmıştır. Bu Türk kadını, arkadaşı olan iki Türk kadını ile berâber en müthiş işkencelere tâbî tutulduğu halde, Rodos kalesindeki diğer Türk casuslarının isimlerini ifşâ etmemiştir. Başka bir Türk kadın casusu da, Türk ordugâhına işâret verirken yakalanmış, her uzvu ayrı ayrı parçalandığı halde, o da arkadaşlarının adını vermeyip şehit olmuştur. Rodos, bu gibi fedakârlıklar pahâsına fethedilmiştir. Türkler'in, Şövalyeler içinde bile casusları vardı. Bu adam, Don Andrea d'Amaral adlı Grand-Croix rütbesini haiz bir İspanyol asıl-zâdesi idi (J. J. Hellert, Hammer, XIX, *Atlas,* 19a). Bu da Şövalyeler tarafından teşhîs edilmiş, tarîkattan tardedildikten sonra idam olunmuştur. Dünyanın düşürülemez olarak tavsif ettiği Rodos kalesi önünde Kaanûnî ve Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, büyük fedakârlıklarla sebat göstermişlerdir. Bu sebat, Şövalyeler'in son nefesini kesmiştir.

20 aralık'a imzalanan teslim şartnâmesine göre Şövalyeler, 10 gün içerisinde Rodos ile Oniki Ada'yı tahliye edecekler, taşıyabildikleri her şeylerini, toplar hâriç olmak üzere bütün silâhlarını, değerli eşyalarını kendi gemilerine yükliyecekler, çekilip gideceklerdi. Rodos'ta bulunan Türk ve gayri Türk, Müslüman dininden bütün esîrler, Türkler'e iade olunacaktı. Rodos limanı 10 günlük tahliye müddeti içinde, Yeniçeri Ağası'nın kumandasında 4.000 Yeniçeri tarafından işgal edilecek ve bunlar, tahliyeye nezaret eyliyeceklerdi. Esas Türk Ordusu, tahliyenin sonunda kadar kaleye 1 milden fazla yaklaşamıyacaktı. Muahedenin kâmilen tatbikının sonuna kadar Şövalyeler'in Grand-Croix pâyesini hâiz ileri gelen 25'i, tarikat dışında Rodos şehrinin ileri gelenlerinden diğer 25

kişi ile berâber, Türk ordugâhında rehine olarak kalacaktı. Ahaliden istiyenler de, Şövalyeler'le beraber çekilip Avrupa'ya gidebilecekti. Türkler şehre girdikten sonra hiçbir yağma yapmıyacaklar, kimseyi esir alamıyacaklar, halka 5 yıllık vergi muafiyeti tanıyacaklar, Katolik mezhebine de Ortodoks mezhebi gibi tam bir hürriyet vereceklerdi. Bu şartlar, 10 gün içinde tamamen tatbik edilmiştir. Donanmanın Rodos muhasarasına başlamasından 5 ay, 25 gün, ordunun muhasara muharebesine başlamasından ise 4 ay, 22 gün sonra dünyanın birinci kalesi, bu sûretle teslim olmuştur.

Rodos kalesi ve adası ile berâber Oniki Ada'nın tamamı ve Bodrum (Halikarnassos) da teslim olmuştur. Bodrum'un fethi Anadolu tarihi bakımından da mühimdir. Çünki burası, Anadolu'da Hıristiyanlar'ın elinde bulunan tek toprak parçasını teşkil ediyordu. Oniki Ada'dan Herke, İleki ve İncirli, muhâsara sırasında Türkler tarafından fetholunmuş, ilk iki adayı Kara Mahmud Reîs fethetmiş, ikincisinin fethinde de şehîd düşmüştü. İleki'nin teslimi üzerine İncirli, silâh atmadan teslim olmuştu. Geriye kalan adalar, teslim şartnâmesine göre, Türkler'e teker teker devredilmiştir. Bunların en mühimmi ve Rodos'tan sonra en büyüğü, Türkler'in «İstanköy» dedikleri Kos adasıdır ki, Bodrum yarımadası ile Reşadiye (Datça) yarımadası arasındadır ve İstanköy (Kerme) Körfezi'ni kapar. Bodrum yarımadasında Anadolu topraklarına mesafesi sadece 5 km.'dir. Merkezi olan İstanköy kasabası, adanın kuzeydoğusunda ve Bodrum yarımadasının karşısındadır. Teslim alınan adalardan Türkler'in «Sömbeki» dedikleri Simi adası, Anadolu'nun Reşâdiye (Datça) ve Bozburun yarımadalarının arasında olup, Datça Körfezi'nin ağzındadır. Kalimnos adası, İstanköy'ün kuzeyinde, Alimniya, Herke ile Rodos arasında, Leros, Kalimnos'un kuzeyindedir. Bunlardan daha küçük olan daha birçok ada, bu sûretle Türkiye'ye katılmıştır. Yalnız Rodos'un güneybatısında bu ada ile Girit arasında bulunan Karpatos ve Kaşot adaları, Girit ve Kıbrıs gibi Venedik'in elinde bulunmaktadır. Rodos adasının büyüklüğü 1.412 km², Oniki Ada ile berâber 2.682 km²'dir. Yalnız Rodos'un nüfusu 60.000 idi ki, 1951 sayımında da adanın nüfusu 65.000 olduğuna göre, artış olmamış demektir.

Rodos'ta Sultan Cem'in oğlu şehzâde Murad'la oğlu ele geçirilmiş ve *Fâtih Kaanûn-Nâmesi*'ne, yâni Türkiye'nin o devirdeki anayasasına göre bu zavallılar idam edilmişlerdir. Bu şehzâdelerin, Yavuz Kahire'ye girince Mısır'dan Rodos'a sığındıkları sanı-

labilir. Şehzâdelerin idam tarihi 27 aralıktır. Şehzâde Murâd'ın ailesi, Istanbul'da saraya gönderilmiştir.

26 aralıkta Üstâd-ı âzam de l'Isle-Adam, maiyyetindeki en büyük Şövalyeler'le Kaanûnî Sultan Süleyman'ın huzûruna kabûl edildi. Üstâd-ı âzam, Cihan Hâkanı'nın huzuruna çıkmadan önce 24 saat Otağ-ı Hümâyûn'un karşısında bekletildi. Bu bekleyiş sırasında yanındaki Şövalyeler'e : «Bu hükümdar, gençliğine rağmen kemal ve tedbir sahibidir» demek sûretiyle, Kaanûnî hakkındaki fikrini düzelttiğini açığa vurmuş oldu. Osmanoğulları'nın hânedan rengi olan al renkle döşenmiş Otağ-ı Hümâyûn'a girince, som altından iki aslan heykeli arasında konmuş altın bir tahtta oturan Büyük Türk Hâkanı 27 yaşındaki Kaanûnî'yi gördü ve hemen ayaklarına kapandı. Nezaketi ile mâruf olan Sultan Süleyman, Üstâd-ı Âzam'a kalkmasını söyledi, elini öptürmek ve kahramanca müdafaasından dolayı tebrîk etmek sûretiyle taltîf eyledi. Bu lûtuflar ve teslim şartnâmesinde bahşedilen Şövalyeler'in çekilip gidebilmeleri sâyesinde Saint-Jean tarîkati devâm etti ve daha en az bir asır, Akdeniz'de Türkler'in başına belâ oldu.

29 aralıkta Kaanûnî, Rodos şehrine girdi ve kaleyi gezdi. Bugünlerde Hıristiyanlık âleminde noel kutlanıyordu. Papa II. Hadrianus, Roma'da Saint-Pierre'de noel âyinini icra ederken, kilisenin saçağından bir taş düştü ve Papa'nın ayaklarına doğru yuvarlandı. Kardinaller, bu hâdiseyi, aylardan beri devam eden Rodos'un düşmesine işaret saydılar ve teşeüm ettiler. Gerçekten de öyle olmuştu. Kaanûnî'nin Rodos'a girişini gören bir Hıristiyan tarihçi, Türk Hâkanı'nı şöyle tavsif etmektedir : «Padişahın şahsında ne bir hâkimiyet, ne de vekar eksikliği vardı. Mağrur bir ağıza, biraz vahşî ifadeli kara gözlere, çatık bir yüze, erkekçe bir güzelliğe mâlikti».

1 ocak 1523'te Üstâd-ı âzam, veda etmek üzere, ilk kabulünden 6 gün sonra tekrar huzûr-ı hümâyûna çıktı. Teslim şartnâmesine tamamen riayet edildiği için Kaanûnî'ye teşekkür etti. Kaanûnî, elini öptürmek sûretiyle iltifatta bulundu. Önünde diz çöken Üstâd-ı âzam'a hil'at giydirtti. Üstâd-ı âzam'ın huzûra çıktığı günün gecesi, tamamen hazırlıklarını yapan Şövalyeler, gemilerine bindiler. 2 ocak sabaha karşı Şövalyeler'in gemileri, Rodos sularından uzaklaşmış bulunuyordu. İmparator Charles-Quint, Üstâd-ı âzam'a : «Dünyada Rodos kadar şerefli bir sûrette kaybedilmiş hiçbir şey yoktur» diyerek tesellide bulundu. Bir müddet sonra da Şövalyeler'e Akdeniz'in ortasındaki Malta ada-

sını verdi. 1530'dan başlıyarak Saint-Jean Şövalyeleri'ne «Malta Şövalyeleri» de dendi. Rodos'ta kaybettikleri devleti, daha küçük bir adada, Malta'da kurdular. Malta'daki devletleri, Napoléon'un bu devleti ortadan kaldırmasına kadar, 270 yıla yakın sürmüştür. Bu tarihten günümüze kadar da Saint-Jean askerî ve hükümran tarikati bütün âdâbiyle devam etmiştir.

Şövalyeler, Rodos sularını ebediyen terketmişlerdi ki, 2 ocak cuma günü Kaanûnî Sultan Süleyman, camie çevrilen Saint-Jean Kilisesi'nde cuma namazını kıldı, namına okunan hutbeyi dinledi. Bu camiin yanında Üstâd-ı âzamların sarayı vardı. Cami ve saray, 1856'da bir Türk barut deposunun infilâkiyle harâb olmuştur. Bu tarihî cuma namazında imamlığı, seferde bulunan Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi bizzat icra etmiştir.

Rodos'a derhal Türk göçmenleri yerleşmeye başladılar. Birçok cami, imâret, mektep, medrese, çeşme, yol yapılıp ada imar edildi. Rodos, bir sancak (vilâyet) merkezi oldu ve buraya daima bahriye sancakbeyleri (tümamiraller) vali tâyin edildi. 2 ocak günü akşamı Kaanûnî, Yeşil Melek kadırgasına bindi, Rodos'tan ayrıldı, Anadolu'da Marmaris'e geçti. 3 ocakta Marmaris'te idi. Aydın, Midilli, Karası, Menteşe, Saruhan sancakbeylerine, Anadolu beylerbeyisi Kasım Paşa'nın nezaretinde Rodos'taki inşaat ve imar, iskân işleri bitinceye kadar adada kalmalarını emrettikten sonra, Istanbul'a doğru yola çıktı, 26 günde Istanbul'a varıldı. 29 ocak 1523'te 7 ay, 12 gün süren bu 2. sefer-i hümâyûnunu bitirerek Istanbul'a geldi. Donanma da Istanbul'a döndü. Rodos'a ilk sancakbeyi olarak, Midilli bahriye sancakbeyi (tümamiral) Mehmed Bey tâyin edildi. Rodos halkı 3 yıl, vergiden affedildi. Şövalyeler'in elinde türlü zulümlerle yaşamakta olan 6.000'e yakın Müslüman esir (ki çoğu Türk'tü) kurtarıldı ve âzâd edildi. Anadolu-Mısır deniz yolu üzerindeki bu çıban başı, ebediyen sökülüp atılmış oldu.

Rodos fethi üzerine, Kaanûnî'nin şöhreti bütün Avrupa'da son haddine vardı. Belgrad ve Rodos'un, Hıristiyan dünyasının bu iki kilit noktası müstahkem mevkiin Kaanûnî tarafından düşürülmesi, daha büyük Türk fütûhâtına işaret sayıldı. Bu kalelerin II. Murad, Fâtih, II. Bâyezid gibi büyük ve muktedir hâkanlar tarafından alınamamış olmasının hâtırası, genç Sultan Süleyman'ın prestijini en yüksek noktasına çıkardı.

Rodos'un düştüğünü öğrenen Papa VI. Hadrianus, teessüründen öldü (Lavisse-Rambaud, IV, 28).

Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın Emekliye Ayrılması ve Makbûl İbrahim Paşa'nın Sadrâzam Olması (27 Haziran 1523)

27 haziran 1523'te Sultan Süleyman, babasının emektar vezîri Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'yı emekliye sevketti. Paşa ile berâber Rodos sefer-i hümâyûnundan döndüğü 4 ay, 29 gün olmuştu. Büyük devlet adamı ve kumandan, şair ve bilgin olan ve amcası Zenbilli Ali Efendi meşîhat (şeyhulislâmlık) mevkiini muhafaza ederken Pîrî Paşa'nın emekliye ayrılması, genç hükümdarların, tecrübeli, baba devrinden kalma vezirlere tahammülleri olmamasındandır. Yoksa Paşa çok yaşlı değildi, nitekim daha 9 sene, 4 ay, 16 gün yaşamış, üstelik bu 13 kasım 1532 tarihinde de eceliyle ölmemiş, zehirlenmiş, rivayete göre, kudretli rakîbi İbrahim Paşa tarafından zehirletilmiştir. Pîrî Paşa'ya yılda 200.000 akça (14.500.000 TL.) emeklilik maaşı (dirlik, arapalık) verilmiştir. Amcası Zenbilli Ali Efendi, ölünceye kadar devletin sadâretten sonra gelen ikinci memuriyetini, meşihati muhafaza etmiştir. Esâsen XVI. asrın son yıllarına kadar şeyhulislâmlar azledilemezdi, memuriyetleri kaydıhayat şartiyle idi. Amca ile yeğen arasında 10 yaştan fazla fark olmadığı anlaşılmaktadır. Pîrî Mehmed Paşa, büyük Osmanlı vezirlerinden olup, çok muktedir bir devlet adamı idi. İlmiye'den yetişmesine rağmen, büyük orduların sevk ve idaresinde de tam bir başarı göstermiş, ezcümle Kuzey Irak'ı (Musul, Kerkük vs.) fethetmiştir. Sadâret müddeti, selefi Yûnus Paşa'nın idamı gününden emekliye sevkıne kadar, 5 yıl, 9 ay, 14 gündür. Amcası Zenbilli Ali Efendi ise, ölümüne kadar (1526) 23 yıl şeyhulislâmlık etmiştir ki, Kaanûnî'nin sonuncu şeyhulislâmı Ebussuud ve Fâtih'in şeyhulislâmı Fahreddin Efendiler'den sonra bu makamda en fazla kalan şeyhulislâmdır. Yavuz'un tek, II. Bâyezid'in son, Kaanûnî'nin ilk şeyhulislâmı olmaktadır. Pîrî Paşa, Silivri'deki mâlikânesine çekilmiş, geri kalan ömrünü burada tamamlanmıştır. Bununla berâber ölünceye kadar Kaanûnî tarafından arada Istanbul'a dâvet edilmiş, iltifat görmüş, fikri alınmıştır. İbrahim Paşa'yı ürküten sebep de, budur.

Pîrî Paşa'nın yerine tâyin edilen Makbûl (sonradan Maktûl) İbrahim Paşa, şahsiyetiyle olmasa bile Türk tarihinin en haşmetli çağındaki uzun iktidarı ve çok büyük nüfuz ve debdebesi ile, Türkiye tarihinin en mâruf başbakanlarından biridir. Paşa, Kaanûnî ile yaşıttır. Sadrâzam olduğunda —Kaanûnî gibi— ancak 28 yaşında bulunuyordu. Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa hâriç, Tür-

kiye tarihinin en genç sadrâzamı da galiba İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa, bu makama, hâsodabaşılık'tan getirilmiştir. Hâsodabaşı, Saray'da Enderûn'un en büyük âmiridir ve makamı vezir rütbesine (mareşal) eşit sayılmıştır. Bununla berâber bu makamdan sadârete tâyin ilk defa vuku bulmuş ve kanuna aykırı sayılmıştır. Tabiî olanı, hâsodabaşı'nın önce vezir yapılması idi. Nitekim Pîrî Paşa'dan sonra sadâreti kendi hakkı sayan ve âdete göre haklı da olan 2. Vezir Ahmed Paşa, bu hâdise üzerine, devlete ihânet edecek derecede kırılmıştır. Ahmed Paşa, makam itibâriyle altında olan İbrahim Paşa'dan emir almamak için, imparatorluğun 1 numaralı eyâleti olan Mısır beylerbeyiliğini istemiş, Kaanûnî arzusunu kabûl ederek onu Kahire'ye Afrika toprakları umumî valisi olarak göndermiştir.

İbrahim Paşa, Epir'de, Korfu adasının karşısında bulunan Parga kasabasında doğmuştur (1495). Babası en kuvvetli rivâyete göre Cenevizli İtalyan bir gemici, yahut gemi sâhibi balıkçıdır. Türk korsanlarının eline geçmiş, küçük bir çocukken Manisa'ya götürülüp çok zengin, yaşlı bir Türk hanımına satılmıştır. Adı bilinmiyen bu hanım, çocuğa «İbrahim» adını vermiş, köle değil, oğul muamelesi yapmış ve çok dikkatle tahsil ve terbiye ettirmiştir. İbrahim, bu âlicenaplık sayesinde, zekâsının da inzimamiyle, Türkçe'den başka Arabça ve Farsça öğrenmiştir (İtalyanca, Hırvatça, Rumca gibi Batı dillerini de konuşuyordu). Musiki ve edebiyata istîdad göstermiş, iyi kemençe çalmasını öğrenmiştir. Delikanlılık çağında, Manisa'da sancakbeyi bulunan Velîahd-Şehzâde Süleyman (Kaanûnî) bir gün şehirde gezerken İbrahim'in kemençesini işitmiş, beğenmiş ve kendisiyle görüşmek istemiştir. Son derece zekî, terbiyeli ve bilgili olan İbrahim, Velîahd'in gözüne girmekte gecikmemiş, sık sık Manisa Sarayı'na dâvet edilmiş, Şehzâde Süleyman'ın husûsî meclislerinde ayrılmaz bir arkadaşı olmuştur. Bunu gören İbrahim'in sâhibi Türk hanımı, kölesini âzâd etmiştir. Genç İbrahim, Manisa Velîahdlik Sarayı'nda yüksek bir memuriyete getirilmiş, Sultan Süleyman'ın iltifatını hiçbir zaman kaybetmemiştir. Kaanûnî padişah olunca, İbrahim'i Enderûn-i Hümâyûn'un en yüksek memuru olan hâsodabaşı yapmıştır. Yukarıda hulâsa edilen tesâdüfler silsilesi ve müstesna bir tâli, İtalyan aslından zavallı bir köleyi, Türk Cihan İmparatorluğu'nda 28 yaşında bu sûretle iktidara getirmiştir.

İbrahim Paşa'nın hâsodabaşılığı 2 yıl, 9 ay, 5 gün sürmüştür. Bu sıfatla Belgrad ve Rodos seferlerine katılmıştır. Manisa ve Istanbul saraylarındaki bu en yüksek vazifesinde de tahsil ve teteb-

bûdan geri kalmamış, bilgisini arttırmış, hükümdar arkadaşının teveccühünü muhafaza etmek için de çok ince bir dikkat göstermiştir.

Vezir Hain Ahmed Paşa'nın Mısır'da Devlete İsyanı (1524)

2. Vezir Hâin Ahmed Paşa, 15 temmuz 1523'te, yâni İbrahim Paşa'nın iktidâra gelmesinden ancak 18 gün sonra Mısır beylerbeyiliğine tâyin olunmuştur. Hayrbay'ın Rodos muhâsarası sırasında ölmesi üzerine, 2. Vezir Dâmâd Mustafa Paşa, Türkiye'nin 3. Mısır beylerbeyisi olmuştu. Memlûkler'den olan Hayrbay'ın yerine bir Osmanlı'nın Mısır'a umumî vali olması, ülkede nüfuzlarını hâlâ muhafaza eden Memlûkler'i kuşkulandırmış ve bunlar, Kansu Bey'in başkanlığı altında, devlete isyan etmişlerdir. Mustafa Paşa, bu durumda 15 harb gemisi ve 500 Yeniçeri ile Kahire'ye gelmiştir. Mısır'da bunlardan başka da Osmanlı askeri ve ayrıca Memlûk milis kuvvetleri vardı. Mustafa Paşa, esâsen pek alevlenmiyen ısyânı muvaffakıyetle bastırmıştır. Dâmâd Mustafa Paşa, Istanbul'da bulunan ve Kaanûnî'nin kızkardeşi olan zevcesi sultanın ısrariyle, Mısır beylerbeyiliğinden alınarak Istanbul'a getirilmiştir (sultanların Istanbul'dan çıkmaları kanunen yasaktı). Bunun üzerine 27 mayıs 1523'te Mısır beylerbeyiliğine Güzelce Kasım Paşa tâyin edilmiştir (Istanbul'da Haliç üzerindeki mâruf semte adını veren vezir budur). Dâmâd Mustafa Paşa'nın beylerbeyiliği, ancak 5 ay, 4 gün sürmüştür. Mısır'ın 4. beylerbeyisi olan Güzelce Kasım Paşa, 2. Vezir Ahmed Paşa'nın bu eyâlete tâyinini ricası ve bu ricanın Kaanûnî tarafından kabulü üzerine Istanbul'a çağırılmış, beylerbeyiliği ancak 1 ay, 19 gün sürmüştür. Hain Ahmed Paşa, Mısır'ın 5. beylerbeyisidir.

Ahmed Paşa, tâyininden 18 gün sonra 2 ağustosta, kalabalık maiyetiyle Türkiye'nin en büyük eyâletine gitmek üzere Istanbul'dan ayrılmıştır. Paşa'ya, Türk harb gemileri ve askeri refakat ediyordu. 18 günlük yolculuktan sonra 20 ağustosta Kahire'ye girmiştir. Bu tarihte Mısır'ın Türkiye'ye ilhakından ancak 6 yıl geçmiş bulunuyordu. Fâtımîler, Eyyûbîler, nihâyet Türk Memlûkler gibi büyük imparatorluklara merkez olmuş bulunan bu müstesna ülke, hâlâ istiklâl günlerini unutamıyordu. Unutamıyanlar halk değil, Memlûk beyleri, yâni eski iktidar mensupları idi. Osmanlılar, bunların ellerindeki muazzam arazileri ve servetleri olduğu gibi bırakmışlardı. Arab ve Arab'laşmış olan yerli halkın büyük arazisi ve hiçbir nüfuzu yoktu. Ülkede bütün nüfuz ve servet bu Türk veya Türkleşmiş Çerkes olan Memlûkler'de idi. Ah-

med Paşa, sadâreti ele geçirememenin, hele 28 yaşında vezir dahi olmıyan bir adamın bu mevkıe getirilmesinin doğurduğu hasetle, Mısır sultanı olmak için, bu durumu istismar etmeye karar vermiştir. Mısır'daki pek zengin devlet hazinesinden paralar dağıtıp ülkedeki zengin dirlikleri, yâni gelirli toprakları maksadına hizmet edebilecek şahıslara vermiş, Memlûkler'in bir kısmını etrafına toplamaya muvaffak olmuştur. Mısır'daki sayıları binleri bulan Osmanlı memurları ve askeri, kesin şekilde Ahmed Paşa'nın ihanet projesine cephe almışlar, fakat beylerbeyine açıkça muhalefet etmekten korkmuşlardır. Bu birkaç bin Osmanlı, ülkenin kalabalık Memlûkler'inin yanında küçük bir azınlık kalıyordu ve merkezden yâni Istanbul'dan kuvvet sevkedilmedikçe, büyük bir isyana karşı koyabilmeleri imkânsızdı.

Hain Ahmed Paşa, Mısır'a geldikten 5 ay kadar sonra, 1524 yılı ocağında, açıkça isyan etmeye cesaret buldu. Etrafına 100.000 Memlûk ve Arab askeri toplamıştı. İsyan açığa vurulur vurulmaz 5.000 Osmanlı askeri, beylerbeyine cephe aldılar, Kahire kalesini ele geçirip müdafaaya hazırlandılar. Ahmed Paşa, kaleyi almak istedi. Osmanlı askeri, kaleden bir huruc hareketi yaptı, 4.000 Memlûk öldürdükten sonra tekrar kaleye dönmeye muvaffak oldu. Vuruşmanın uzayıp gideceği, Ahmed Paşa'nın kolay bir başarı kazanamıyacağı anlaşıldı. Fakat Memlûkler, iki asırdan beri kapalı bulunan bir lâğım yolu keşfettiler. Bu yol temizlendi ve Memlûkler, Osmanlı askerini gafil avlayıp buradan kaleye girdiler. Osmanlı askeri, vuruşarak öldü veya esir edildi. Hain Ahmed Paşa, Mısır'ın hâkimi gibi görünüyordu. «El-Melikü'l-Mansûr Sultân Ahmed Hân» adıyla kendisini —Memlûk usulünce— Mısır imparatoru ilân etti. Devlete sâdık kalanları çeşitli yollarla kendisine itaate zorladı. Kadı-zâde Mehmed Bey'i, kendisine sadrâzam tâyîn etti. Fakat Mehmed Bey, Hâin Ahmed'e hizmet etmek niyetinde değildi ve devlete tamamen sadıktı. Vaziyet çok evvelce Istanbul'a bildirilmişti. Istanbul'dan gelen gizli tâlimat, Mehmed Bey tarafından aynen tatbik edildi. Öyle ki, Mehmed Bey, Ahmed Paşa'ya sâdık görünüp, ona itaat etmek istemiyen Osmanlı memur ve askerlerinin çoğunu şuraya buraya saklamıştı. Mehmed Bey, gittikçe teşkilâtlanırken, Hain Ahmed de Suriye'siz bir Mısır imparatorluğu kabil olmadığı için, Suriye'nin fethine hazırlanıyordu. Fakat Güney Filistin'deki Türk sancak merkezi Gazze'ye 500 kişi gönderdiyse de, şehri alamadı.

Hain Ahmed Paşa'nın isyanı, 1524 ocağından ağustosuna kadar 7 ay devam etti. Ağustosta Kadı-zâde Mehmed Bey, Hain Ahmed'i hamamda yıkanırken ansızın basmaya muvaffak oldu. Ha-

in'in bütün maiyeti öldürüldü. Fakat kendisi, Kahire kalesine girip sığınmaya muvaffak oldu. Mehmed Bey, işin arkasını bırakırsa partiyi kaybedeceğini anlamıştı. Kuvvetleri azdı. Ahmed Paşaya taraftar veya tarafsız olanlardan da kuvvet celbetmek istedi. Istanbul'dan İbrahim Paşa'dan, isyanı bastırabilmek için sonsuz salâhiyet almıştı. Halka, Hain'in başının devlete, Kahire kalesindeki devlet hazinesinin de bu başı kesecek olanlara ait olduğunu ilân ettirdi. Halk, mal ve yağma hırsıyla esasen tutmadığı Hain'e karşı cephe aldı. Memlûkler, psikolojik ortamın değiştiğini görünce tarafsız kaldılar ve Hain'i desteklemekten vazgeçtiler. Esâsen Istanbul'dan gelecek kuvvetlerden gittikçe daha fazla korkmaya başlamışlardı. Suriye'de ayaklanan Cânbirdi Gazâlî'nin âkıbeti de kendilerine misal teşkil ediyordu.

Mehmed Bey, Kahire kalesine girdi ve vâdini tuttu, hazineyi, kendisine yardım edip devlete sadakat gösterenlere dağıttı. Hain Ahmed, kaleyi savunmadı ve acele kaçıp bir Arab şeyhine iltica etti. Mehmed Bey, Hain Ahmed'i tâkib etti ve sığındığı şeyhten teslim aldı. Hain, nefsini müdafaa etmek istediyse de, bizzat Mehmed Bey tarafından başı kesildi. Hain'in kellesi, Kahire'de Bâbu'z-Züveyle'de teşhîr edildikten sonra Istanbul'a gönderildi. Böylece bu mühim gaile bitmiş oldu. Mısır beylerbeyiliğine ikinci defa olarak 1524 ağustos sonlarında Güzelce Kasım Paşa tâyin edildi. Kadı-zâde Mehmed Bey, Mısır defterdârı oldu ve kendisine zengin dirlikler bahşedildi. Bu sıralarda 2. Vezir Ayas Paşa, Mısır yolundaydı. Fakat Istanbul'dan, isyanın bastırıldığını öğrendi ve geri dönmesi emrini aldı.

Sadrâzam Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa Mısır'da (1524-1525)

Kaanûnî Sultan Süleyman, Hain Ahmed vak'asından sonra, imparatorluğun birinci eyâletinde ıslahat yapılmasına lüzum gördü. Bu işi bizzat Sadrâzam Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa'ya verdi.

Mısır isyanı sırasında İbrahim Paşa, 22 mayıs 1524'te, Yavuz'un kızlarından ve Kaanûnî'nin dul kızkardeşlerinden olduğu sanılan Hadîce Sultan'la evlenmişti. 5 hazirana kadar 15 gün, 15 gece süren düğünü, Türkiye tarihinde meşhurdur. Düğün, Sultanahmed'deki İbrahim-Paşa Sarayı'nda yapılmış ve baş dâvetli olarak bizzat Kaanûnî gelmiştir. Bu sırada Kaanûnî ve İbrahim Paşa, 29 yaşlarındadırlar. Bu sıralar, Kaanûnî'nin zevcelerinden Hurrem Haseki'nin, padişah üzerinde nüfuz kazanmaya başladığı zamandır. Nitekim Hurrem, 2. çocuğu olan Şehzâde Selim'i (II. Se-

lim), 28 mayıs 1524'te doğurmuştur ki, İbrahim Paşa'ın Hadice Sultan ile nikâhlanmasından 6 gün sonradır. Hurrem Haseki'nin ilk çocuğu olan Şehzâde Mehmed 1521'de doğmuştur. Kaanûnî ile Hurrem'in izdivaçları, Kaanûnî'nin tahta çıktığı 1520 yılındadır.

İbrahim Paşa, 30 eylül 1524'te Istanbul'dan ayrıldı. 10 kadırgaya bindirilmiş kalabalık bir maiyyeti, 500 Yeniçeri ve 2.000 azabtan müteşekkil bir muhafız birliği vardı. Kaanûnî, âdet olmadığı hâlde, eniştesi ve arkadaşını, Adalar'a kadar teşyî etmiştir. İbrahim Paşa, Batı Anadolu kıyı ve adalarını teftiş ederek 28 kasımda Marmaris'e gelmiştir. Bundan sonra yoluna karadan devam etmiş, Güney Anadolu-Suriye-Filistin-Sina yoluyla 2 nisan 1525'te, Istanbul'dan ayrıldıktan 6 ay, 2 gün sonra Kahire'ye gelmiştir. Yerine Istanbul'da kendisine 2. Vezir Ayas Paşa vekâlet etmektedir. Yanında Pîrî Reîs de olan Paşa, yolda bilhassa Haleb ve Şam şehirlerinde, yeni ilhâk edilmiş olan bu eyâlet merkezlerinde fazlaca kalmıştır.

İbrahim Paşa, Kahire'de 14 hazirana kadar 2 ay, 12 gün kalmış, bu tarihte Kahire'den hareket etmiştir. Kahire'de geçirdiği her gün verimli olmuş ve çok mühim ıslahat yapmıştır (Hammer, V, 57). Mısır'da gelirsiz ne kadar dul ve yetim varsa deftere yazdırmış ve hepsine maaş bağlatmıştır ki, çok büyük bir sosyal harekettir. Mısır beylerbeyisi olan Güzelce Kasım Paşa'yı Istanbul'a yollamış ve yerine Şam (Suriye-Filistin) beylerbeyisi Süleyman Paşa'yı getirmiştir *(Tabakaatu'l-Memâlik)*. Nubya dahil olmak üzere bütün Mısır ileri gelenleri Kahire'ye gelmişler ve Paşa tarafından kabûl edilmişlerdir. Paşa, borçtan dolayı hapiste olanların borçlarının hepsini hazineden ödetip kendilerini salıvermiştir. Tellâllar, bütün Mısır şehirlerinde, her hangi bir şikâyeti olanların bizzat padişahın mutlak vekili olan İbrahim Paşa'ya başvurabileceklerini ilân etmişlerdir. Devletten şikâyeti olan birçok vatandaş Kahire'ye gelmiş ve Paşa'nın bizzat riyâset ettiği bir Osmanlı yüksek heyetince dinlenmiş, haklı görülenlerin arzuları derhal yerine getirilmiştir. Paşa, fakir çocukların ilk tahsili için bütçeye mühim bir para koydurttuğu gibi, Mısır Fâtihi Amr İbni'l-Â's'ın camiini de kendi parasıyla tamir ettirmiştir (Hammer, V, 58). Diğer bütün mühim mimarî eserler de hazîneden onarılmıştır. Yüksek görülen vergilerin hepsi indirilmiştir. Zararlı faaliyetleri görülen iki Arab şeyhi idam edilmiştir. Süveyş'teki amiralliğe ve tersaneye emniyet verilmiş, Selmân Reîs bu amiralliğe getirilmiştir. Selmân Reîs'in faaliyeti ileride, Hind Okvanusu bahsinde ele alınacaktır.

İbrahim Paşa'nın bu ıslahatı, Mısır'ı tamamen Türkiye'ye bağlamış ve halka çok yüksek bir hayat seviyesi temin etmiştir. Bilhassa Hadım Süleyman Paşa gibi fevkalâde kabiliyetli bir devlet adamını Şam'dan alıp Mısır beylerbeyisi yapması, İbrahim Paşa'daki adam tanıma kabiliyetini gösterir. Netekim Kaanûnî, Mısır ıslahından çok memnun olmuş ve Istanbul'a dönünce, İbrahim Paşa'ya 200.000 altın (600 milyon TL.) değerinde hediyeler vermiştir (Hammer, V, 59).

Paşa, Kahire'den hareketinden 2 ay, 22 gün sonra Istanbul'a dönmüştür. Bu suretle Sadrâzam'ın Mısır teftişi tam 11 ay, 5 gün sürmüştür.

Paşa teftişte iken geçen en mühim dahilî mesele, 3. Vezir Dâmâd Ferhâd Paşa'nın idamıdır. Dâmâd Ferhâd Paşa, Kaanûnî'nin bir kızkardeşi ile evli olduğu için, padişahın —İbrahim Paşa gibi— eniştesidir. Bu akrabalık yüzünden şimdiye kadar yaptığı birçok zulme göz yumulmuş, azil gibi cezâlara uğramakla berâber, hayatını ve umûmiyetle mevkıini korumuştur. Ferhâd Paşa'nın en kanlı hareketi, kendisinden çabuk davranıp Cânbirdi Gazâlî isyanını bastıran Dulkadıroğlu Ali Bey'e olan düşmanlığından dolayı, bu değerli Türk prensini, oğulları ile berâber öldürtmesidir. Başka birçok zulümleri de vardır. Nihâyet Kaanûnî'nin sabrı taşmış, kızkardeşinin ve anasının şefaatlerini dinlemeyip, 1 kasım 1524'te Ferhâd Paşa'yı idam ettirmiştir. Rütbesi vezirlikten (mareşal) sancakbeyliğine (tümgeneral) indirildiği ve Istanbul'dan valilikle Semendire'ye atıldığı halde bu cezadan ders almıyan, çok inatçı ve zâlim bir adam olan Ferhâd Paşa'nın idamı, halk arasında memnûniyetle karşılanmıştır.

25 mart 1525'te Istanbul'da Yeniçeriler'in küçük çapta bir ayaklanması da, karakteristik bir hâdisedir. Âsî Yeniçeriler, yağmada iken Kaanûnî yalnız başına âsîlerin içine dalmış, üç Yeniçeri'yi bizzat kılıç çalarak öldürmüştür. Bu vak'a ile alâkası olan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ile Reîsülküttâb Haydar Çelebî'yi idam ettirmiştir. Haydar Çelebî, çok değerli bir adamdı. Yavuz'un *Mısır Seferi Rûz-Nâmesi*'ni kaleme alan odur.

Bu sıralarda geçen mühim bir hâdise de 22 mayıs 1524'te Şâh İsmail Safevî'nin ölümüdür. Şâh, 36 yaşını 10 ay, 6 gün geçiyordu ve 22 seneden beri İran Türk imparatorluk tahtında idi. Yerine büyük oğlu I. Şâh Tahmasb geçmiştir ki, henüz 10 yaşını, 2 ay, 28 gün geçen bir çocuktu. Bu hükümdar, tam 51 yıl, 11 ay, 9 gün tahtta kalarak saltanat müddeti bakımından Kaanûnî'yi geride bırakmıştır. I. Tahmasb'ın bir ablası, II. Bâyezid'in büyük oğlu ve Yavuz'un ağabeyi Velîahd-Şehzâde Sultan Ahmed'in büyük

oğlu Şehzâde Murâd ile evli idi. Şîî'liği kabûl eden Şehzâde Murâd, 1519'da ölmüştür. Bu sıralarda İran, henüz Çaldıran'ın müthiş darbesinden kalkınamamıştır. Üstelik Doğu Türk Hâkanlığı'nı temsil eden Şeybânîler, Özbek Türkleri'nin başında, doğuda İran'ı çok uğraştırmakta ve Horasan'a girip çıkmaktadırlar. Timuroğulları, Türkistan'dan el çekmiş, Afganistan'a yerleşen Bâbur Mirza, Hindistan fethine hazırlanmaktadır. Bu sıralarda Kaanûnî, Macaristan fethinden feragat edebilip İran üzerine yürüyebilseydi, doğuda Özbekler'in de yardımı ile bu Şîî ve İranlı'laşmaya mahkûm Türk imparatorluğunu ortadan kaldırabilir, Türkiye ile Türkistan da birleşirdi. Ancak ortaya Charles-Quint devinin çıkması ve bu devin, Türkiye'nin Cihan imparatorluğunu muhafaza edebilmesi için behemehal vurulup parçalanması mecburiyeti, Türk siyâsetini Avrupa'ya çevirmiştir. Gelecek bahsimizin mevzuu, bu çevriliş olacaktır.

Kazan ve Astırhan'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Moskova'nın Yakılması

I. Mengli (Benli) Giray Han, 3 kerede 44 yıl Kırım tahtında kaldıktan sonra 1514'te öldü. Yaşı 70'i aşmış olmalıdır. Kırım hanları içinde en fazla saltanat süren odur. 7. Kırım hânı olup, Kırım Hanları, ondan yürümüşlerdir. 4'ü han, 1'i kalgay (velîahd) olan 9 oğul ve 1 kız bırakmıştır. Yerine önce büyük oğlu I. Mehmed Giray Hân geçmiş, bu, 1523 kasımında, 9 yıllık bir saltanattan sonra öldürülmüştür. Yerine geçen oğlu I. Gazi Giray Hân da 6 aylık bir saltanattan sonra 1524 ağustosunda 21 yaşlarında ölmüştür. I. Gazi'nin kardeşi, yâni I. Mehmed'in küçük oğlu, Kalgay Baba Giray'dır. I. Gazi'nin yerine amcası, yâni Mengli Giray'ın 2. oğlu I. Saâdet Giray Han, 10. Kırım hânı olmuştur. 1532 mayısına kadar 8 yıl tahtta kalmıştır. Oğlu, Kalgay Ahmed Giray'dır. Saâdet Giray, hân olmadan önce, kardeşi Mubârek Giray'la berâber Yavuz'un 1516-18 Mısır sefer-i hümâyûnunda da bulunmuştu. Mubârek Giray, 24 ocak 1517 Kahire muharebesinde şehîd düşmüştü. İşte Mengli Giray'ın 9 oğlu içinde Kırım Hanları, bu Mubârek Giray'dan yürümüşlerdir.

I. Mengli Giray Hân'ın büyük oğlu ve halefi I. Mehmed Giray Hân, 1521'de Rus ordularını perişan etmiş ve Moskova şehrini yakmıştır. Moskova'yı yaktıktan sonra Kazan'a gelmiş, kardeşlerinden Sâhib Giray Hân'ı, Kazan Hânı yapmıştır. I. Sâhib Giray Hân 1524'e kadar 3 yıl Kazan hânı, 9 aralık 1532'den 1551'e kadar 19 yıl da Kırım hanı olmuştur. 1551'de 70 yaşında ölmüştür. Sâhib

Giray, 1524'te Ruslar'ın en mühim şehirlerinden Nijni Novgorod (bugün Gorky) şehrini fethetmekle meşhurdur. Oğlu Kalgay Emin Giray'dır.

Sâhib Giray, Kazan tahtından çekilince yerine kardeşi Feth Giray'ın oğlu Safâ Giray, Kazan hanı olmuş ve 1524-1531, 1533-1546, 1546-1549 arasında 3 kerede 23 yıl Kazan tahtında kalmıştır. Safâ Giray Hân, 1536'da 2. kere Nijni Novgorod (Gorky)'u fethetmiştir. 1549'da 39 yaşında ölmüştür (han olduğunda 14 yaşında idi). Safâ Giray'ın yerine 3 yaşındaki oğlu Ötemiş Giray Han, 1551'e kadar 2 yıl Kazan hânı oldu; anası Süyün-Bike, saltanat nâibesi idi. Ötemiş Hân'ın kardeşi Yölük Giray, Kırım kalgayıdır. Bu sûretle Kazan Hanlığı, arada bir Nijni Novogod'a kadar uzanmak sûretiyle, 28 yıl, dolayısiyle Osmanlı nüfuz ve hâkimiyet sahasına dahil olmuştur (1521-1531, 1533-1546 ve 1546-1551).

I. Mehmed Giray Hân, 1522'de de Astırhan'ı aldı. Bu sûretle Astırhan Hanlığı da kısa bir müddet Osmanlı nüfuz bölgesine girdi. Osmanlı hâkimiyeti, Hazar'a, Volga deltasına, Kama'ya, Moskova'ya uzanmış oldu.

1524'te Kazan hanı Sâhib Giray, bizzat Istanbul'a geldi ve Kaanûnî tarafından kabûl edildi. Türkiye ile bir muâhede yapıldı. Bu muâhedeye göre Kazan hanlarının bundan böyle Padişah tarafından tâyin ve tasdikını kabûl ediyordu. Bu sûretle Kaanûnî'nin ilk saltanat yıllarında Türk-Osmanlı nüfuz ve hâkimiyeti, hemen bütün Doğu Avrupa'ya yayılmış oldu. Saâdet Giray Hân'ın halefi ve kardeşi I. İslâm Giray Hân da, Kırım hânı olmadan evvel, 1527'de Moskova'nın güneydoğusundaki Ryazan şehrini fethetmiştir. 11. Kırım hânı olan I. İslâm Giray, 1532'de birkaç ay hân olmuş ve 1534 sonlarında 44 yaşında öldürülmüştür. Yerine I. Sâhib Giray Hân geçmiştir. Bu kardeş hanların hepsi Kaanûnî'nin dayıları ve oğulları da, Kaanûnî'nin dayı oğullarıdır.

II

KAANÛNÎ ve CHARLES-QUİNT: I. SAFHA - MOHAÇ ve VİYANA-MACARİSTAN'IN FETHİ - 3. ve 4. SEFER-İ HÜMÂYÛNLAR (1526 - 1529)

Fransa Kralı I. François'nın Kaanûnî Sultan Süleymân'a Müracaatı (6 Aralık 1525)

6 ARALIK 1525'te Fransa elçisi Kont Jean Frangipani, Kaanûnî Sultan Süleyman tarafından kabûl edildi. Elçi, doğrudan doğruya Fransa kralı I. François'dan değil, annesi Louise de Savoie'dan geliyordu. Zira I. François, İmparator-Kral Charles - Quint'in esiri olarak İspanya'da mahpustu. Annesi, Cihan Hâkanı'ndan, oğlunun kurtarılmasını ve Fransa'nın Alman-İspanyol istilâsına mâruz kalmasının önlenmesini rica ediyordu. Zira Avrupada Charles-Quint'e karşı durabilecek ancak bir Fransa kalmıştı. Diğer Hıristiyan Avrupa devletleri, şu veya bu şekilde Charles - Quint'in hâkimiyet, istilâ, nüfuz veya tesirine düşmüşlerdi. Bir kısmının ise, böyle bir devle mücâdelesi bahis mevzuu bile değildi. Kaanûnî, elçinin getirdiği Louise de Savoie'nın yakaran nâmesini aldı, elçiyi de dinledi. Vezirleri ile meseleyi görüştü. Gerçekten Fransa seddi de yıkılınca, Charles-Quint'in Hıristiyan Avrupa'ya hâkim olacağına, bunun, Türk Cihan imparatorluğu için açık bir tehdit mâhiyetinde bulunduğuna karar verildi. İşte bu karar, XVI. asır dünya siyâsî tarihinin dönüm noktasını teşkil etmiştir.

Türkiye Hâkanı, Fransa elçisini kabûl ettiği gün, I. François, 9 ay, 10 günden beri İspanya'da esir ve hapisteydi. Şimdi Kaanûnî'yi, daha açık bir kelimeyle Türkiye'yi tamamen Avrupa'ya çeviren bu mühim hâdiseyi anlıyabilmek için, bu sıralarda Avrupa'nın Charles-Quint tarafından kökünden bozulan muvazenesine bir göz atmak lâzımdır.

Charles-Quint'in Zuhûru Üzerine Avrupa'da Siyasî Durum

XVI. asrın başlarında Papa, lâ-yuhtî (yanılmaz, hatâ etmez) sayılır, her hareketinin ilâhî olduğu ve asla yanılmıyacağı, dinî bir inanç olarak kabûl edilirdi. Bu inanç, Katolik'liğin esaslarından bir akide idi. Aksine her hangi bir şüphe, küfür sayılırdı. III. Innocantius, her hareketinin, aslında kendisi tarafından değil, Tanrı tarafından yapılmış sayılacağını, açıkça beyan etmeye kadar azıtmıştı (L. von Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeiltalter der Reformation,* Türkçe trc., 140). Papa tarafından verilmiş bir hüküm, aynen Tanrı tarafından verilmiş sayılırdı. Hiçbir Hıristiyan, Papa'ya karşı her hangi bir dâva, hattâ istekte bulunamazdı *(Aynı Eser,* 141). 15 mart 1517'de Lateran Konsili kapanırken, bütün Hıristiyan dünyasında Kilise'ye ait emlâk ve emvalden 10'da 1'inin Papa'ya verilmesi karar altına alınmıştı *(Aynı Eser,* 202). Bu, Hıristiyan dünyasının, Papa lehine fakirleşmesi demekti. Bu para Papa tarafından gûya Türkler'e karşı teşkil edilecek Haçlı orduları için kullanılacaktı. Fakat ekseri Hıristiyan devletler, Konsil'in bu kararına şiddetle itiraz ettiler ve Türkiye ile asla başa çıkılamıyacağını ileri sürdüler. Gerçekten Papa, Türkler'e karşı kullanılmak üzere topladığı paranın 100.000 altın liretini, yeğeni Lorenzo'ya bağışlamıştı *(Aynı Eser,* 203). Papa, yalnız yaşıyanların rûhunu selâmete çıkarmak için değil, ölmüşlerin rûhunu da Ârâf'tan kurtarıp Cennet'e yollamak için büyük meblâğlar topluyordu. Herkes ölmüş yakınları için, büyük paralar ödüyordu. Kristof Kolomb, şöyle demekte haklıydı: «Kimin ki parası vardır, hattâ ruhunu bile Cennet'e götürmeye muktedirdir!» *(Aynı Eser,* 206). İmparator Maximilian'ın 12 ocak 1519'da ölmesi ile, yalnız Almanya'da değil, bütün Avrupa'da, cihanşümul mahiyette bir değişiklik olacağı belliydi *(Aynı Eser,* 250). Yalnız Charles - Quint'in değil, I. François'nın da taraftarları vardı. Fransa Kralı, imparator seçilirse, 3 sene içinde Türkler'i, hattâ Istanbul'dan çıkaracağına dair Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da, İspanya'da, Holanda'da propaganda yapıyordu. Her an şiddetlenen Türk fetihleri karşısında Avrupa, böyle muktedir bir hükümdarın imparator olmasını arzu ediyordu *(Aynı Eser,* 260). 28 haziranda İspanya Kralı'nın (yâni Charles-Quint'in) imparator seçilmesi, Fransa için ciddî bir darbe ve istikbali için de pek mühim bir tehlike idi *(Aynı Eser,* 280). Bu sıralarda Luther isimli rahibin çıkarttığı mes'eleler de ortalığı bulandırıyordu. 16 haziran 1520' de Papa'nın yayınladığı bir ferman, Luther'in eserlerindeki 40

cümleyi küfür eseri olarak vasıflandırdı. Eğer Luther 60 gün içinde bu cümlelerdeki sözlerinden nükûl etmiyecek olursa, afaroz edilecek, muannit bir râfızî olarak Hıristiyanlık bünyesinden kesilip atılacaktı. Papa'ya teslim edilecek ve onun tarafında, arzu edildiği şekilde öldürülecekti. Bu fermânı yayınladığı zaman Papa'nın, muvaffak olacağı hususunda en küçük bir şüphe izhar etmediği muhakkaktır. Luther'i, taraftarlarının nazarında küçük düşürüp yok etmek için doğrudan doğruya afaroz etmemiş, kendi kendisini inkâr etmesini istemiştir (*Aynı Eser*, 329).

Charles-Quint, öyle bir Almanya imparatoru idi ki, Almanca bilmiyordu (*Aynı Eser*, 366). Bildiği diller, İspanyolca, Flamanca, Latince ve Fransızca idi. İspanya ve Portekiz'de halk, «Cruzada» nâmiyle hususî bir vergi ödüyordu ki, bu vergi, Türkler'le mücadeleye harcanmak gayesiyle veya öyle olduğu iddia edilerek toplanıyordu (*Aynı Eser*, 367, not). Almanya'da Luther'i Papa'ya karşı tutan ve Papa'nın her türlü işlerine karışmasından ve kendilerini soymasından asırlardan beri bîzâr olan Alman hükümdarları, ümîd ediyorlardı ki, bu mücadelelerinde, imparatorları da kendilerini tutsun. Halbuki genç imparator, kısa bir tereddüt ânından sonra, bütün gücüyle ve bütün benliğiyle Papa'yı desteklemeye ve Lutherciler'i ezmeye kesin kararını vermişti. Bu kararın başarılı netice vermiyeceğinden, pek az şüphe edilebilirdi (*Aynı Eser*, 391). Başarılı netice vermeyişinin belki ilk sebebi olarak, Kaanûnî'nin dâhiyâne siyâset ve müdahalesini kabûl etmekte, tarihî zarûret vardır.

Avrupa'da mezheb kavgaları, kıt'ayı kana boyuyordu. 31 temmuz 1525'te Lorraine dukası Antoine, Saverne'de 18.000 Protestan'ı birden kılıçtan geçirtti. Buna karşılık 1526 sonlarında Protestanlar, yalnız Suab'da 10.000 Katolik'i boğazladılar (Lavisse-Rambaud, IV, 419-20). 1529 Spire meclisinde Protestanlar'a karşı alınan tedbirleri Saksonya Elektörü, Hesse Landgravı, Anhalt ve Brandenburg Markileri ile 14 Alman sitesi, protesto etti. Bunun üzerine Katoliklik'ten ayrılan yeni mezheplere «Protestan» denmiştir (*Aynı Eser*, 426).

Bu devir, Rönesans'ın iyice filizlendiği devirdir. Rönesans, bir taraftan içtimaî seviyeyi yükseltirken, diğer taraftan da alçaltmıştı. Rönesans Avrupası'nda bilhassa yüksek sınıf ve hânedân arasında katil, almış yürümüştü ve günlük âdî vak'alardan sayılıyordu. Eğer katlettirilecek kimse kilisede öldürülecekse kaatil, «mukaddes yerlere alışmış bulunan» rahipler arasında seçilirdi (J. Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü*, B. S. Baykal trc., I, 81). Kiralık kaatillik, her seviyedeki insanların arasında ciddî

bir meslek şeklinde alıp yürümüştü. Papa'lığa olan inanç, çok zayıflamıştı. Bunun için Papalar, ellerinden gelen rezaleti yapmaktan geri durmamışlardı. Papa, kendisine gelen elçilik hey'etlerini bile Roma varoşlarında aslında kendi adamları olan haydutlara elbisesiz bırakacak derecede soydururdu *(Aynı Eser,* I, 157). Papalar, işlerine gelmiyen hasım ve rakîblerini, hattâ vaızlarını beğenmedikleri rahipleri, yataklarında bıçaklatırlardı. Alessandro Borgia'nın rüşvet almaksızın tâyin ettiği hiçbir kardinal yoktu *(Aynı Eser,* I, 161). Borgialar, kimin malına ve mirasına göz dikmişlerse, onu muhakkak ortadan kaldırırlardı. Bu hususta bilhassa ileri gidenler, Papa VI. Alessandro ile oğlu Cesare idi *(Aynı Eser,* I, 166). Venedik'in Papalık nezdindeki Roma elçisi Capello, 1500 tarihli raporunda şöyle diyordu : «Roma'da her gece öldürülmüş 4 veya 5 adam bulunur. Bunlar, piskopos, başrahip ve daha başka ruhânî rütbe sahipleridir. Öyle ki, bütün Roma, Cesare Borgia tarafından öldürülmek korkusu ile titremektedir» *(Aynı Eser,* I, 167). Cesare Borgia her gece, muhafızları ile berâber, Kutsal Şehrin sokaklarında insan avına çıkardı *(Aynı Eser,* I, 167). Papa VI. Alessandro Borgia zamanında ölmemiş olsaydı, Roma'da katledilmemiş bir tek zengin adam kalmıyacaktı *(Aynı Eser,* I, 170).

«İtalya XVI. asrın başlarında derin bir ahlâk buhranı içinde bulunmaktadır ve en aklı başında insanlar, bundan kurtulmak ümidini hemen hemen kaybetmiş durumdadırlar» *(Aynı Eser,* II, 586). 1459'da Figarolu rahip Don Niccolo de Pelegati, Roma'da bir adam öldürmüş, fakat aynı gün gidip günah çıkartmış ve günahından kurtulduğuna kani olmuştu. Aynı rahip, 4 adam daha öldürmüş ve birçok ırzlara tecâvüz etmiştir. Birçok nâmuslu kadını kaçırarak odalık diye kullanmak üzere alakoymuştur. Birçok soygunculuklar yapmıştır. Ferrara'da öldürdüğü adamların sayısı düzineleri aşınca, o zaman tevkif edilmiştir *(Aynı Eser,* II, 611). Kızkardeşleri ile münasebette bulunanların haddi hesabı yoktu. Kızları ile münasebette bulunan babalar da vardı ve bu âdet, yüksek sosyeteye de yayılmıştı. Papa VI. Alessandro'nun öz kızı Lucrezia ile münasebeti meşhur olduğu gibi, Rimini diktatörü Sigismondo Malasteste de kızını hâmile bırakmıştı *(Aynı Eser,* II, 619, not 42). Aynı adam, oğlu Roberto'ya da tasallut etmek istemiş, fakat oğlunun hançer çekmesi karşısında emeline muvaffak olamamıştı *(Aynı Eser,* II, 618). Papa III. Paul'ün oğlu Parma diktatörü Pierluigi de Fano psikoposu olan râhibe zorla tecâvüz etmişti. *(Aynı Eser,* II, 619). Hiçbir rahibe yoktu ki, rahiplerle olsun düşüp kalkmasın *(Aynı Eser,* II, 628). Vatandaşlar devlet idaresini ellerinde tutanlar tarafından her türlü muâmeleye lâyık görülür-

lerdi. Kuzey İtalya'da Como gibi küçük bir şehirde, bir tek yıl içinde, 41 kadın, cadılık yapmak gibi muhayyel bir suçtan diri diri yakılmıştır (*Aynı Eser*, II, 729).

Charles-Quint bu muazzam mirası nasıl toparlamıştı? Bu meseleyi iyice anlıyabilmek için, bu imparatorun şeceresini kısaca incelemek icab eder. Charles-Quint, Niğbolu'da Yıldırım'a yenilip esir düşen Jean Sans Peur (Korkusuz Jean)'ün torununun torununun oğludur. Şöyle ki : Jean Sans Peur (Burgondiya dukası: 1404-1419 = 15), Holanda prensesi Margaret'le evlenmiş, bu izdivaçtan Philippe le Bon (İyi Philippe) doğmuştur (Burgondiya dukası : 1419-1467 = 48). Philippe de Portekiz'in Capet hânedânından, yâni kendisi gibi Fransa'nın hânedânının bir dalından Isabella ile evlenmiştir. Bu evlenmeden Charles le Téméraire (Dikkafalı Charles) doğmuştur. 1467-1477'de Burgonya dukası olan ve Fâtih'le çağdaş bulunan bu adam, mühim bir simâdır. Miras, entrika ve fütûhât yoluyla birçok ülkeyi elinde toparlamış, âdetâ torununun oğlu Charles-Quint'in öncüsü ve habercisi olmuştur. Aynı hânedandan bulunduğu Fransa Kralı'nın tahtına oturamamak ve kral sanını da takınamamakla beraber, bir ara Avrupa'da şahsından en ziyâde çekinilen hükümdar derecesine çıkmıştır. Bu mühim adam, erkek çocuk bırakmamış, bütün mirası kızı Marie'ye kalmıştır. Marie'nin mirasının en mühim kısmını Holanda ve Belçika teşkil ediyordu ki, Avrupa'nın en zengin ülkeleri idi. Merkezi Dijon olan Burgonya dukalığı, bir müddet sonra Fransa tarafından ilhak edilmiştir. 1457'de doğan ve 1477'de 20 yaşında iken babasının mirasını tevarüs eden Marie, aynı yıl, Habsburg hânedânından müstakbel Almanya imparatoru (1493-1519 = 26) I. Maximilian ile evlenmiştir. Capet'lerden sonra Avrupa ve Hıristiyan tarihinin en büyük hânedânı olan Alman Habsburglar, bu izdivaçla fevkalâde parlamışlardı. I. Maximilian, II. Bâyezid ve Yavuz'la çağdaştır. Yavuz'dan bir yıl önce ölmüştür. Maximilian, Marie'den 2 yaş küçüktü. Babası imparator (1440-1493 = 53) III. Friedrich'in bu izdivâcı te'mîn etmesi, bütün Avrupa saraylarının hasedini celbetmişti. Marie, 1482'de, yâni izdivacından 5 yıl sonra 25 yaşında öldü ve zevcinin imparatorluğuna yetişemedi. Ondan sonra Maximilian, 2 kere daha evlendi. Marie, Arşidük Philippe ile Arşidüşes Marguerite'i dünyaya getirip ölmüştü. İşte bu Arşidük I. Philippe le Bon, anasının bütün mirasını, başta Holanda ve Belçika olmak üzere tevarüs ediyordu. 1496'da Infante Juana ile evlendirildi. Bu sûretle Habsburg hânedânının başına 19 yıl ara ile ikinci büyük devlet kuşu konuyor, Capet-Bourgogne hânedânından sonra, Aragon ve Kastil

ya hânedanlarının da mirasına konuyordu. Şöyle ki: Prenses Juana, Aragon, Napoli ve Sicilya kralı Katolik Fernando ile Kastilya kraliçesi Isabela'nın kızı ve vârisi idi. Babası ile annesi 1469'da evlenmişler ve tahta geçmeleri üzerine 1479'da İspanya'daki iki mühim devlet, Aragon ile Kastilla (Kastilya) birleşmişti. Isabela 1504'te, Fernando ise 1516'da öldü. Kastilya'da hânedânın kadın üyeleri de tahta çıkabilir, fakat Aragon'da çıkamazdı. Bunun üzerine 1516'da, annesi Juana'nın vârisi sıfatiyle Charles-Quint, «I. Carlos» sanıyla İspanya, daha doğrusu Aragon, Kastilya, Napoli ve Sicilya kralı oldu. Yâni 4 krallık tâcını başı üzerinde birleştirdi. Charles-Quint, babası Philippe'ten de Holanda ve Belçika başta olmak üzere bir sürü ülke tevârüs etmişti. Fakat iş, bu kadarla da kalmadı.

Avusturya arşidükü, Barbant dukası, Lothier dukası, Flandre kontu, Holanda hükümdarı, son 2 yılında da Kastilya kralı gibi bir sürü unvanı olan I. Philippe, yâni Charles-Quint'in babası 1506'da 28 yaşında öldü. Zevcesi, yâni Charles-Quint'in anası Kastilya kraliçesi Juana, 1555'e, 76 yaşına kadar hayatta kalmakla berâber, 1516'da oğlu tahta geçince, siyâset hayatından çekildi; esâsen akıl hastası idi. Philippe'in fazla yaşamıyan bir kardeşi sayılmazsa, bir tek de kızkardeşi vardı : Arşidüşes Marguerite (1480-1530 = 50). Philippe'ten 2 yıl sonra doğmuştu. Bu kadın, Charles-Quint'in halası olur. Önce Fransa kralı VIII. Charles'la nikâhlandı, fakat bu nikâh, zifaf olmadan 1491'de bozuldu. Bu tarihte Arşidüşes, 11 yaşında idi. 17 yaşına gelince, 1497'de İspanya velîahdi Infant Juan ile evlendi, fakat ertesi yıl zevcini kaybetti. Juan'ın 9 yaş küçük kızkardeşi Infante Juana, yâni Charles-Quint'in anası, İspanya'nın vârisi durumuna geçti. Görülüyor ki, şans daima müstakbel Charles-Quint'in lehine çalışmıştır. Çünki Juan-Marguerite evlenmesinden bir çocuk da dünyaya gelmemişti. Gelseydi, Charles-Quint'in yerine bu çocuk İspanya mirasını toparlıyacaktı. Marguerite, zevcini kaybettikten 3 yıl sonra, 1501'de Savoie dukası II. Philippe ile (1496-1504 = 8) evlendi. Şâir ve bestekâr olan Marguerite, 1507'den 1530'a kadar, yeğeni Charles-Quint nâmına Holanda ve Belçika'yı idare etmiştir.

Philippe-Juana izdivacından 6 çocuk dünyaya geldi; sırasıyla : Leonora (Eléonore) (1498-1558 = 60), Charles-Quint (1500-1558 = 58), Isabela (Elisabeth) (1501-1526 = 25), Ferdinand (1503-1564 = 61), Maria (1505-1558 = 53) ve Catherina (1507 - 1578 = 71). Büyükleri Leonora, Portekiz ve Fransa kraliçesi oldu. Önce Portekiz kralı (1495-1521 = 26) I. Manuel'in 3. zevcesi oldu; zâten Manuel, büyük-babasının anasının yeğeni oluyordu. Manu-

el'den doğan oğlu, Portekiz tahtına geçti. 1529'da da 31 yaşında iken, kardeşi Charles-Quint'in büyük rakîbi Fransa kralı (1515 - 1547 = 32) I. François'nın 2. zevcesi oldu. François ölünceye kadar da 18 yıl Fransa kraliçesi oldu. I. François, Charles-Quint'in eniştesi olmaktadır. Charles - Quint'in diğer kızkardeşi Isabela, Danimarka, Norveç ve İsveç kraliçesidir. Danimarka-Norveç (1513-1523 = 10) ve İsveç (1520-1523 = 3) kralı II. Christian ile 1515'te 14 yaşında iken evlendi. Kızkardeşi, yâni Charles-Quint'in 3. kızkardeşi Maria, Macaristan ve Bohemya kraliçesidir. II. Lajos (1516-1526 = 10) ile 1522'de evlendi. Bu evlenme, Türkiye'yi bilhassa şiddetle alâkadar ediyordu. Çünki Charles-Quint, kızkardeşlerinden birini de Budapeşte tahtına oturtmuştu. Bu sırada II. Lajos ancak 18 yaşında ve zevcesinden 1 yaş küçüktü. Nihâyet Charles-Quint'in 4. kızkardeşi Catherina da, 18 yaşında iken 1525' te yeğeni olan Portekiz kralı (1521-1557 = 36) III. Joao (yâni Jean) ile evlendi ve Portekiz hânedânı (ki Capet hânedânının eskiden ayrılmış bir dalıdır) bu evlenmeden devam etti. Görüldüğü gibi Charles-Quint, İberya yarımadasının 1499'dan beri büyük devletler arasına giren 2. devleti Portekiz'i, bu kere de kaçırmamış, III. Joao'yu, teyzesi olan Catherina ile evlendirmiştir (Hıristiyanlık'ta yeğenle izdivaç meşrûdur, fakat nâdiren vuku bulan bir haldir ve Papa'nın iznine bağlıdır; Müslüman dininde kesin şekilde yasaktır).

Charles-Quint'in tek erkek kardeşi Ferdinand'a gelince, bu da, II. Lajos'un tek kardeşi olan Anna (1503-1547 = 44) ile evlenmekte gecikmedi. Bu evlenme 1521'de oldu. Yâni II. Lajos'un Maria ile evlenmesinden 1 yıl önce. Ferdinand da, Anna da 18 yaşında idiler. Ferdinand, II. Lajos'un hem eniştesi, hem kayınbirâderi idi. Charles-Quint, Ferdinand'a evlendiği yıl olan 1521'de Avusturya arşidukalığını verdi. Bu sûretle en mühim Alman devletinin başına, 3 yıl büyük ağabeyi Charles-Quint nâmına olmak üzere, I. Ferdinand çıkmış oldu. Bütün bunlar, Türkiye'yi tehdit edici mahiyette şeylerdi. Ancak Türkiye'nin, daha genişlemesi ve büyümesi önlenmek isteniyordu. Diğer Avrupa devletlerinin ise, doğrudan doğruya varlıkları tehdit altında idi.

1525'te Charles-Quint de eniştesi Portekiz kralı I. Manuel'in kızı Isabela ile evlendi. Isabela, Charles-Quint'den 3 yaş küçüktü (1503-1539 = 36). Charles-Quint, —ileride göreceğimiz gibi— onun ölümünden sonra gene evlenecektir. Bu sûretle Portekiz iyice tutulmuş oluyor ve asrın sonlarındaki İspanya - Portekiz birleşmesinin temelleri atılıyordu. Macaristan'da da bu temeller atılmış, ancak Kaanûnî, daha çabuk davranıp bu büyük krallığı Tür-

kiye'ye katmıştır. Bu sûretle 12 ocak 1516'da 15,5 yaşında «I. Carlos» sanıyla İspanya, daha doğru bir ifade ile Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya kralı (son iki krallıkta unvanı «IV. Carlo»dur) olan ve esâsen 1506'dan, yâni 6 yaşından beri de Holanda prensi ve Flandre kontu (Holanda-Belçika hükümdarı) olan Charles-Quint, 28 haziran 1519'da, 19 yaşında iken de Almanya imparatoru, yâni Almanya ve Avusturya ile Kuzey İtalya'da birtakım ülkelerin hükümdarı oldu (İsviçre, 1499'da Almanya imparatorluğundan çıkmıştı). Almanya imparatoru olarak da «V. Karl» sanını taşıyordu. Kızkardeşleri, Portekiz, Danimarka-Norveç-İsveç (İskandinavya), Macaristan-Bohemya (şimdiki Çekoslovakya), 1529' dan itibaren de Fransa tahtlarını paylaşıyorlardı. Bu kadar mı? Hayır. Bir de yeni keşfedilen Amerika kıt'asının en mühim kısmı, başta Meksika olmak üzere, Charles-Quint'in eline geçmişti. Az aşağıda göreceğiz. Bu vaziyette Kaanûnî, bu devi arkasında bırakıp İran'a dalamazdı. Türk Cihan İmparatorluğu'nun istikbal ve şevketi, Orta Avrupa ovalarında münakaşa edilecekti.

I. Maximilian, zevcesinden Holanda ile Belçika'yı tevarüs ettikten sonra, yalnız muazzam bir kara imparatoru olmakla kalmıyor, denizlere de açılıyordu. Zengin ticâret pazarları ve sanayi tesisleri, Holanda-Belçika'dan hayli geri olan Almanya'ya katılıyordu. Bu üstünlükten sıkılan Fransa, İngiltere ile ittifak etti. Fakat 1493'te iki taraf da yenişemedi ve Almanya ezilemedi. Bununla berâber Avrupa tarihinde yeni bir safha açılmış oluyordu. Bu safhanın karakteristik vasfı, Almanya-Fransa düşmanlığı idi. Fransa, Almanya gibi büyük bir devletin, doğu sınırından sonra kuzey sınırına, yâni Belçika-Holanda'ya yerleşmesiyle, mevcudiyetini tehdit altında hissediyordu. Nitekim Charles-Quint, Fransa'yı ilhak etmek niyetini, açıktan açığa ortaya vuracaktır. Fransa'yı bu ilhaktan kurtaran unsurlar da, Türkiye'nin müdâhalesi ile Luther'in zuhûru olmuştur. Bu müdâhale ve Luther olmasaydı, Fransa'yı, Almanya'nın elinden kurtarabilecek hiçbir kudret tasavvur edilemezdi. I. Maximilian, İsviçre'yi kaybederek bir darbe yemişse de, bu darbeyi çok daha verimli ilhaklarla telâfî etmek kabil oldu (Pirenne, II, 224) (bu bahsi krş. Pirenne, II, 219, 220; Langer, *World History,* 281, 283, 380, 391, 399).

«Alman-İspanyol çevirmesine karşı Fransa, Türk ittifakını aradı. Türk itiş kuvveti karşısında Almanya-İspanya ise, İran ittifakına baş vurdu» (R. Sédillot, *Hist. du Monde,* 27. basım, 208-9). Bu İran meselesini de aşağıda gözden geçireceğiz. Nasıl Türkiye olmasaydı Fransa'yı yok edecek bir engel kalmaz idiyse,

İran da olmasaydı, Türkiye'yi Ren'e kadar Avrupa'da durdurmaya Charles-Quint'in gücü yetmezdi.

I. François, Charles-Quint'den sonra Avrupa'nın en büyük hükümdarı sayılıyor, onunla çekişmesi ve diğer birçok devlet gibi İmparator-Kral'ın gölgesine sığınmaması, prestijini arttırıyordu. I. François, 1515'te Fransa kralı oldu. Bu sırada Türkiye tahtında Yavuz vardı. Aynı yıl, Marignan zaferini kazandı ve Milano (Lombardiya) dukalığını Fransa'ya ilhak etti. Mühim bir başarı idi. Çünki zengin Kuzey İtalya'da Fransa egemenliği kurulmuş, Fransa, Venedik ile sınırdaş olmuştu. Fakat başarı geçici oldu. Çünki hemen ertesi yıl Charles-Quint, İspanya tahtına oturmuştu. Bu sıralarda İspanya güc bakımından Venedik'i de geçmiş, Hıristiyan âleminin birinci devleti hâline yükselmişti. Kuvvetler, karşı karşıya gelmişti.

Cezâyir'den Barbaros Hayreddin Paşa'dan devamlı darbeler yiyen ve Batı Akdeniz'deki hâkimiyeti geniş ölçüde sarsılan İspanya, bu deniz ticâreti kaybını, Amerika'da telâfi etti. 1521'de Charles-Quint'in generali Fernando Cortez, İspanya hapishanelerinden topladığı haydutlar ve kana susamış kaatillerden müteşekkil kuvvetleri ile, at gibi Amerika'da tanınmamış bir hayvan ve ateşli silâhlar sâyesinde, Meksika'yı fethetti. Aztek medeniyetini hunharca mahvetti. Kralları da dâhil olmak üzere onbinlerce Aztek'i diri diri ateşlere attı. Bütün Aztekler, esir sayıldı. Akıl almaz ve insanı insanlığından tiksindirici muâmelelere lâyık görüldü. Ülkede taş üzerine taş bırakılmadı. Meksika'dan başka Antil adaları ve Güney Amerika'da bazı kıyılar da İspanyollar'ın elindeydi. Bundan böyle Amerika'da her yıl biraz daha fazla ülke İspanya'nın eline geçti. İspanya'nın Yeni Dünya'da tek rakıybi Portekiz idi. O da ancak Brezilya kıyılarını tutuyordu. Kıt'anın diğer tarafları, İspanyol fetihlerine açık bırakılmıştı.

«Hıristiyan devletlerinin muvazenesini Büyük-Türk (yâni Türkiye Hâkanı) elinde tutuyordu ve bu muvâzeneyi, kendi irâdesinden harice bırakmaya asla yanaşmıyordu. Süleyman'ın siyâsî mahareti ve üstâdâne manevraları, daima Hıristiyan devletlerin ittifak hâline gelmemesi prensibine dayanıyordu» (F. Downey, *Soliman le Magnifique,* Fransızca trc., 72).

İran, önce Avrupa'ya karşı nazlı davrandı ve kendini ağır satmak istedi. İran Türk imparatorluğu, şüphesiz İspanya-Almanya'dan daha kudretli ve zengindi ve dünyanın 2. devleti idi. Şâh Tahmasb, Charles-Quint'e, bir Hıristiyan devleti ile bir Müslüman devletine karşı birleşmeye Şerîat'in müsaade etmediği ce

vabını verdi. Fakat bu hukukî kanaatinden cayması için fazla zaman geçmedi.

«Eğer Sultan Süleyman, Charles-Quint'i o kadar sıkıştırmasaydı ve Avrupa'nın umumî emniyetini o kadar tehdit etmeseydi, Charles-Quint, Alman prenslerinin mühim bir kısmı tarafından yardım görmesine rağmen, Luther'in dinî inkılâbının önüne geçmeye muvaffak olacaktı» (Melzig, *Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi,* 11).

«Eğer Almanya'da bu dinî inkılâp vuku bulmasaydı, yâni Batı Hıristiyan dünyası birbirlerine hasım olan Katolik ve Protestan mezheplerine ayrılmasaydı, cihan tarihinin seyri bambaşka bir istikamete girecekti» (Melzig, 12). Kaanûnî, bu vaziyetin başlıca âmili olmuştur.

Büyük Alman tarihçisi von Ranke'ye göre Kaanûnî çağı, Avrupa'nın en dar sınırlarına itildiği ve en dar sahada yaşamaya mahkûm edildiği, Avrupa milletlerinin en büyük tehlike geçirdiği tarihî andır (Melzig, 6).

Bu sıralarda Kardinal Polo, Charles-Quint'e şöyle diyordu : «Eğer Tanrı, Büyük-Türk'e, İran şahı Tahmasb'ın şahsında büyük bir düşman tahrik etmeseydi, Avrupa ve Hıristiyanlık, çoktan mahvolurdu» (Sansavino, 66'dan naklen Melzig, 6).

Dünya, iki cepheye ayrılmıştı : Türk ve Avrupa cephesi. Türk cephesi, kudretini ahlâk, fazilet ve hukuk temellerinden alıyordu. Avrupa, bu temellerden mahrumdu. Bir Alman tarihçisini dinliyelim : «Yahudiler'e kırmızı ateşten bir gömlek giydiren ve yaktıran Hıristiyanlar'ın torunları, ne hakla ahlâkî ve medenî farklardan bahsedebilirler? Yukarıda zikrettiğimiz Venedikli müverrih Maria Francesco Sansavino'nun naklettiği muasırların müşahedelerine göre, o zaman hiçbir Avrupa Hıristiyan ordusu, Türk ordusunun Rodos adasının zaptında gösterdiği disipline mâlik değildi. Kaanûnî Sultan Süleyman devrinde bir Türk ordusu, Charles-Quint'in ordusunun Roma'nın yağma ve zaptında gösterdiği vahşet ve alçaklığa yakın bir şey bile yapmadı» (Melzig, 13).

«Bir Fransız tarihçisinin dediği gibi Kaanûnî, XVI. asra, «Kaanûnî Asrı» şeklinde ismini vermeye lâyıktır. Avrupa'da yazılan tarihler, Doğu'ya istilâ yapmış olan Avrupa milletlerinin indî tarihî görüş ve telâkkilerine göre yazılmışlardır» (Melzig, 65). «Kaanûnî'nin imparatorluğunda adalet hâkimken, Avrupa'da Charles-Quint rüşvetler sâyesinde imparator olmuştur... Sultan Süleyman bir gün Süleymaniye Camii'ni inşa ettireceği arsa üzerindeki bir Yahudi'nin evini parasıyla istimlâk etmek istedi. Yahudi bu satışa râzı olmadığından Sultan, Müftü'ye müracaat et-

ti. Müftünün kararı şu idi : Ancak bir mukavele ile Sultan bu evi kiralıyabilecekti. Bu karara Kaanûnî boyun eğmişken ve Yahudinin ufak evini zorla almamışken, Portekiz Kralı, Yahudiler'e «pogrom» yaptırmış, ateşte diri diri yaktırmıştı» (Melzig, 13).

Charles-Quint'e yenilen I. François, Madrid'de, Arablar'dan kalma Alcazar (el-Kasr) sarayında hapisti. 14 ocak 1526'da Madrid Muâhedesi'ni imzalamaya da mecbur olmuştu. Bu muâhede ile, Charles-Quint'e, harb hâlinde, Türkiye'ye karşı asker yardımını kabûl ediyordu. Muâhedenin bâzı maddeleri, Fransa Kralı'nın İmparator'un tâbii (vasali) olduğu şeklinde anlaşılmaya müsait tarzda kaleme alınmıştı ve Fransa devletinin gerçekten gururunu kıracak mâhiyetteydi.

Bu sıralarda Luther'in zuhuru da, Avrupa'nın en mühim hâdisesi hâline geldi. Luther, Protestanlar için «Türkler'e mukavemet küfürdür» fetvâsını verecek derecede Katolikler'e, Papa'ya ve bu mezhebin kudretli koruyucusu Charles-Quint'e cephe almıştı. Venedik ve Almanya'daki Türk haberalma şebekesi, Luther'in günlük sıhhatini Kaanûnî'ye ve Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirecek derecede Protestanlık meselesiyle ilgileniyordu.

Charles-Quint, Katoliklik ve Papa'nın öyle garip bir koruyucusu idi ki, menfaatleri için, mukaddes saydığı bu müesseselere tecâvüzden çekinmiyor ve Luther'in ekmeğine yağ sürüyordu. 1527 mayısında Charles-Quint'in ordusunun Roma'ya girişi, Hıristiyanlık tarihi için ibret verici bir olaydır. İmparator'un 15.000 askeri, şehri yağma etmiş, aynı dînin aynı mezhebine sâlik olan bu ordu, mukaddes şehirlerini, 8 gün, 8 gece yıkıp yakmış, kiliseler Alman ve İspanyol atlarına ahırlık etmiş, son şamdanına kadar soyulmuş, tecâvüz edilmedik ev kalmamıştır. Böyle bir askerin, fırsat bulursa Türkler'e karşı nasıl davranacağı, açık bir keyfiyettir.

Macaristan krallığında Charles-Quint'in çapraşık akrabalık münasebetleriyle nüfuz kurması, bu büyük kara devletinin de istiklâlini tehlikeye sokuyordu. II. Lajos, çok gençti. Bu nüfuza karşı koyabilmesi muhtemel değildi. Bir Macar tarihçisi diyor ki :

«Macarlar tarafında, Sultan Süleyman'a lâyık bir rakîb yoktu. Bu zengin Doğu hükümdârına, Mısır Fâtihi'nin padişahlık için yetiştirilmiş bu cesur ve akıllı oğluna karşı, zayıf bir babanın, II. Ulaszlo'nun oğlu ve kıymetsiz bir Brandenburg prensinin yetiştirmesi olan II. Lajos çıkmıştı. Zâten cılız yapılı olan bu delikanlı, bu vücut yapısına uygun maddî ve mânevî kaabiliyetleriyle, Firavunlar ve Kayserler'in (Mısır ve Roma imparatorlarının) her ikisinin yekûnundan fazla halkı bulunan Osmanlı Sultânı'nı,

yolundan alıkoyamazdı. II. Lajos'un sukutundan sonra, haleflerinden biri, Kral Janos, Macar'lığın mahvını anlamak cesâretini göstermiş ve milletin istikbalini te'mîn etmek için çâre bulmaya çalışmıştı. Fakat o da iradesiz ve hükümdarlık kabiliyetinden mahrum bir insandı. Kral Lajos'un öteki halefi, Ferdinand ise, hadd-i zâtında iradeli, metin ve memleketini genişletmek istiyen gayretli bir hükümdar idiyse de, Sultan Süleyman'ı yenmeyi hayâline bile getiremezdi» (Lajos Fekete, *Osmanlı Türkleri ve Macarlar,* 670).

Macaristan'da Macarlar nüfusun ekseriyetini teşkil ediyorlar idiyse de, büyük krallığın pek çok Çek, Slovak, Sloven, Hırvat, Romen, hattâ Alman ve Sırp tab'ası vardı. Hırvatistan dukalığı Türkiye'nin nüfuzunda idi ve bu ülkede gerçek bir «türkofil parti» teşekkül etmişti (A. Dabinovitch, *Gouverneurs Ottomans et Les Grands Seigneurs de Bosnie et de Croatie,* 594). 1486-1526 arasında, yâni Mohaç'tan önceki 40 yıl içinde Hırvatistan'a yapılan Türk akınlarının sayısı, ufak tefek olaylar sayılmaksızın, 22 idi *(Aynı Eser,* 601). Türk tehlikesi karşısında II. Lajos, doğrudan doğruya Charles-Quint'e, yâni kudretli kayınbiraderine baş vurdu *(Aynı Eser,* 603, not). 26 kasım 1526'da Bratislava'da Istvan Bathory, II. Lajos'un yerine kral ilân edildiyse de, bu ilâna kimse kulak asmadı. Hırvatistan'da Ferdinand, yâni Charles-Quint'in kardeşi, Macaristan değil, ancak Bohemya kralı olarak tanınıyor ve bu husus, Ferdinand'a resmen bildiriliyordu *(Aynı Eser,* 604). Hırvatistan'daki Çetin şehri, bu sıralarda Türkler tarafından işgal edildi *(Aynı Eser,* 608). Stirya, Karniol ve Karentiya dukalıklarında Protestanlar, Türkler'le savaşmanın kesin şekilde aleyhinde olup, bunun, Katolik hükümdarlarının nüfuzunu arttırmaktan başka bir şeye yaramıyacağı fikrinde idiler *(Aynı Eser,* 611). Papa VII. Clemens, İmparator'u Türkler'le savaşmaya ve Haçlı seferi tertibine teşvik ederken, Charles-Quint'ten, Türkiye ile kendi aleyhinde daha az münasebette bulunursa iyi edeceği cevabını alıyordu *(Aynı Eser,* 614).

II. Lajos (Layoş), tamamen kayınbiraderleri olan Charles - Quint ile Ferdinand'ın ve bunların kızkardeşi olan zevcesi kraliçenin tesirinde idi. Ferdinand, Viyana'da, Avusturya arşidukası sıfatiyle, Budapeşte'nin yanı başında yerleşmişti. Kudretli ağabeyi Charles-Quint'e dayanıyordu *(Aynı Eser,* 614-5). Macaristan'daki bu Alman nüfuzundan müteneffir olan Macar milliyetçileri, devleti Türkiye ile neticesi fecî olabilecek bir savaşa götürecek ve Almanya'nın oyuncağı yapacak bir politikaya şiddetle muhaliftiler. Bu kadar büyümüş bir Almanya'nın tehdîdi, Macaristan'da

şiddetle duyuluyordu. Macar milliyetçileri, acele Istanbul ve Paris'le uyuşup en iyi şekilde dostluk kurmak sûretiyle, Almanya - İspanya baskısını hafifletmek icab ettiği kanaatinde idiler. Papa bile, İmparator'un kudretinden ürküyor, I. François'ya mütemayil görünüyordu *(Aynı Eser,* 615). Lehistan da, İmparator Charles-Quint'in korkusundan, Türkiye ile ittifakın çârelerini arıyordu *(Aynı Eser,* 616). Estergon başpiskoposu Varday, Türkler'e mukavemet edilmesinin Macar'lığın zararına olduğu fikrine o derecede bağlanmıştı ki, Mohaç'tan az sonra, mukavemet edilmeden, şehrin Türk askerine açılmasını emretti. Hırvatistan beyleri, yâni Macar devletine dâhil olan Hırvatlar da aynı fikirde idiler. Akıncıların Stirya ve Karniol'de yaptıklarını Hırvatistan'da yaptırmak istemiyorlardı *(Aynı Eser,* 617). Babası Venedik doçu (cumhurreisi) olan Luigi Gritti, bu sıralarda Sadrâzam Dâmâd İbrahim Paşa'nın maiyyetinde, ateşli bir siyâsî faaliyet gösteriyordu *(Aynı Eser,* 617, not). Macar ve Hırvat milliyetçileri, Almanlar'a karşı Türkler'le münasebetlerin sıklaştırılması için vakit kaybedilmemesini söylüyorlardı. Derhal Türkiye ile ittifakın çâreleri bulunmak lâzımdı *(Aynı Eser,* 619). Zapolya'nın Hans Katzianer'in kumandasındaki Alman ordusunu Osiyek'te yenmesi, Macarlar'ın Almanlar'a taraftar olmadığını, kesin şekilde ortaya koydu *(Aynı Eser,* 619). Katzianer, Karniol dukalığı kumandanı idi. Uhdesinde iki baronluk bulunuyordu. 40 yaşlarında genç, gözde ve parlak bir generaldi. Ferdinand'a Macaristan'ı temin etmek üzere Almanlar, ona ümid bağlamışlardı. Kont Nicholas Salm'ın ölümünden sonra, Türkler'in muhasara ettikleri Viyana'ya (1529) başkumandan tâyin edilen, bu adamdır. Fakat Osiyek mağlûbiyeti, hayatının dönüm noktasını teşkil etti. O kadar ki, bu mağlûbiyet üzerine Ferdinand ve Charles-Quint tarafından ağır şekilde cezalandırılacağından korktu, Türkler'e yanaştı. Esâsen Macaristan ve Hırvatistan'da bir Alman taraftarı politikanın her zaman için iflâsa mahkûm olduğu, son hâdiselerle, bir kat daha teeyyüt etmişti. Zrinjsky'ler gibi en asîl bir Hırvat ailesi bile, Protestan olmuş, yâni İmparator'a cephe almıştı. Protestan olanlar, Türkiye'nin serhad sancakbeyleri tarafından geniş ölçüde himaye görüyorlardı. Bu keyfiyet, Luther'in büyük memnuniyetini mûcib oluyordu. İmparator'u yıkmak için Kaanûnî, «Fransa Beyi» ve «mon filleul = oğulluğum» diye hitâb ettiği Fransa kralı François'yı da, pek geniş ölçüde destekliyordu *(Aynı Eser,* 619-20). 1537 yılında Avrupa'da Türkler'e karşı yeni bir Mukaddes İttifak kurulduğu zaman *(Aynı Eser,* 630), Türkler, Slovenya'ya müthiş bir akın yaptılar *(Aynı Eser,* 637). Zrinjsky'lerin Protes-

tan olması ve Türkiye himâyesine girmeleriyle esâsen Slovenya'da, Türk hâkimiyeti başlamış bulunuyordu *(Aynı Eser,* 638). Nicolas Zrinjsky, açıkça İmparator'a karşı Istanbul'un emirlerini dinliyordu *(Aynı Eser,* 639).

Bu sûretle, Kaanûnî'nin 3. sefer-i hümâyûnuna, ki, 13 seferinin en meşhurudur, takaddüm eden sıralarda ve az sonraki Avrupa'nın ve Orta Avrupa'nın iç durumunu hulâsa etmiş olduk. Bu hulâsa olmaksızın, 3. sefer-i hümâyûnun Avrupa tarihi bakımından mânâ ve ehemmiyetini anlıyabilmeye imkân yoktu. Durumun hulâsası şuydu ki, Avrupa'da müthiş bir mücadele devri açılıyordu. Charles-Quint'in toparladığı Avrupa imparatorluğu, Charlemagne'ın imparatorluğunu bile gölgede bırakmıştı. İspanya, Avrupa'nın birinci Hıristiyan devleti derecesine yükselmiş, Venedik'i, Macaristan'ı, Fransa'yı geride bırakmıştı. Charles-Quint, Ceneviz cumhuriyeti ve Floransa dukalığı gibi Kuzey İtalya'nın zengin devletlerini de nüfuzuna almıştı. Venedik, Charles-Quint'e çarpmayı akıllıca bir siyâset saymamış, İmparator'a yanaşmış, onunla ittifak etmişti. Avrupa'da ancak Fransa, Charles-Quint'e boyun eğmeye niyetli görünmüyordu. Gerçi I. François, Madrid Muâhedesi'nin ağır ve haysiyet kırıcı şartlarının altına imzasını koymuştu. Fakat bunu, esirlikten kurtulup devletinin başına geçebilmek için yapmıştı. İlk fırsatta Almanya-İspanya'ya baş kaldırmaya niyetliydi. Bunun için de Türkiye'nin desteğini temin etmişti. Luther'in Hıristiyanlık'ı parçalama hareketi de yeni ümidler getiriyordu. Macaristan'da Almanya nüfuzu, korkunç derecede artmıştı. Yalnız Macaristan gibi en büyük bir Avrupa devletinin istiklâlini tehdid etmekle kalmıyor, 1522'de Charles-Quint'in tek kardeşi Ferdinand'ın, Avusturya hükümdarı sıfatiyle imparatorluğun başkenti olan Viyana'ya yerleşmesi, Türkiye'yi de tehdid ediyordu. Macaristan'ı ele geçiren bir Almanya, Balkanlar'da, Tuna güneyinde bile Türkiye'yi tehdide muktedir olabilirdi. Charles-Quint ile, ondan ancak 5 yaş büyük olan Kaanûnî arasında, ölesiye bir mücadele devri açılıyordu. Bu mücadele, karada ve denizde, birkaç cephede birden çeyrek yüzyıldan fazla sürecekti. Mücadelenin şiddet ve şümulü, dünyanın her parçasında hissedilecekti. Dünyanın 2. devleti olan İran Türk imparatorluğu, Almanya-İspanya'ya yaklaşıyordu. I. François, artık Lombardiya'dan vazgeçmişti. Fakat Türkiye'ye arz-ı ubûdiyet ederek, Fransa'nın istiklâl ve istikbalini kurtarmaya azimli idi. Luther, Türkler'i, Tanrı tarafından Hıristiyan'lığı te'dîb, tecziye ve ıslah için gönderilmiş millet sıfatıyla selâmlıyordu. Kaanûnî, Fâtih'in Katolik mezhebine karşı Ortodoks mezhebini kurtarması gibi, Protestan mezhebi-

ni de kurtarmaya azimli idi. Nasıl Fâtih olmasaydı Ortodoks'luğu Katolik'liğin elinden hiçbir kuvvet kurtaramaz idiyse, şimdi de Kaanûnî'nin yeni Protestan mezhebine karşı durumu aynıydı. Protestanlık'ın istikbali, Ortodoksluk'tan daha açık görünüyordu. Zira Ortodoksluk gibi donmuş değildi. Her yıl vicdanlarda yeni fetihler yapıyor ve milyonlarca Katolik, Protestan oluyordu. Halbuki asırlardan beri hiçbir Katolik zümrenin Ortodoksluk'a geçtiği görülmemişti. İngiltere, kara Avrupa'sından ayrı bir ada idi. Fransa ve Almanya-İspanya arasında tarafsızdı. Fakat İmparator'un tehdidinin artması hâlinde, istiklâlini şiddetle savunmaya kararlı idi. Türkiye, İmparator'a ağır darbeler vurmaya muvaffak olursa, başka Avrupa devletlerini de müthiş Almanya-İspanya koalisyonundan sökmek mümkindi. Birçok devlet, istiklâllerini kaybetmenin veya kaybetmek üzere olmanın ıstırabı içindeydi.

3. Sefer-i Hümâyûn : 2. Engürûs veya Mohaç Seferi (1526)

23 nisan 1526'da Kaanûnî, 3. sefer-i hümâyûnuna çıkmak üzere Istanbul'dan ayrılmıştır. Ayrılmadan önce Hz. Eyyûb'un, Şeyh Vefâ'nın, büyük-babası II. Bâyezid'in, babası Yavuz'un türbesini ziyâret etti. Yanında Sadrâzam Dâmâd İbrahim Paşa da vardı. Bu sıralarda ihtiyar Şeyhulislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi ölmüş ve yerine Kemal-Paşa-zâde Ahmed Şemseddin Efendi getirilmiştir.

Türkler'in 1521 Belgrad seferinden 5 yıl sonra Orta Avrupa'ya tekrar sefer açmaları, Charles-Quint'i telâşlandırmıştır. Bu sıralarda Şah Tahmasb'ın elçileri de İmparator ile ittifak müzakerelerinde idiler. Bununla berâber İran, Çaldıran'ı unutamıyordu ve kendiliğinden Türkiye ile sonu pek şüpheli bir savaşa girişmek niyetinde değildi. Ama gene de Avrupa'nın dev imparatorluğu ile ittifak hâlinde bulunmanın ehemmiyetini kavramıştı. Seferin Macaristan üzerine olduğu açıktı. II. Lajos (Layoş) bütün Avrupa'dan imdat istemişti. Fakat gelen yardımlar, ümid edilen nisbette olmamış, daha doğrusu Türk ilerleyişine yetişememiştir. Gene de Macar ordusu, Hıristiyan âleminin birinci kara kuvveti olmak sıfatını muhafaza ediyordu. Ağır zırhlı Macar süvarisinin şöhreti büyüktü. Türkiye için savaş sebebi, Macaristan'ın İran ile ittifak müzakerelerinde bulunması ve bu müzakerelerin tabiatiyle Osmanlı devletine müteveccih olması, bir de Macaristan'ın Eflâk ve Boğdan Romen prensliklerini, metbûları Türkiye'ye karşı kışkırtmasıdır. Bir Avrupa-Türkiye savaşında Hıristiyanlar galip gelirse, bu voyvodalıklar, metbûlarına silâh kaldırmayı ve Macaristan'ı metbû tanımayı, kabûl etmişlerdi.

Istanbul'dan hareketten 26 gün sonra, 19 mayısta Orduy-ı Hümâyûn, Filibe'ye geldi. 10 gün sonra, 29 mayısta Sofya'da idi. Şiddetli yağmurlar, araziyi yer yer bataklık hâline getirmişti. Bu şiddetli yağmur, aylarca devam edecektir. 3 haziranda İbrahim Paşa, öncü olarak ileriye gönderildi. Paşa, Petervaradin kalesinin fethiyle vazifelendirilmişti. 22 haziranda Sava üzerinde ordunun ve ağırlıklarının geçmesi için yapılan büyük köprüler tamamlandı. 9 temmuzda Belgrad'a varıldı. Ertesi gün, Tuna İnce Donanması da, nehir üzerinden Belgrad'a geldi. Bu donanma, 800 küçük gemi ve kayıktan müteşekkildi. Gemilerin çoğunda top ve deniz piyadesi de vardı.

14 temmuzda Petervaradin muhâsarası başladı. Bu mühim kale, Belgrad'ın 56 km. kuzeybatısındadır. Tuna'nın güney kıyısındadır. Kalenin mukabil sâhilinde, yâni Tuna'nın kuzey kıyısında, mühim bir şehir olan Novi Sad bulunur. Petervaradin, «Esklavonya» denilen Sava ile Tuna-Drava arasındaki ülkede, buna karşılık Novi Sad, «Alföld» denen Büyük Macar Ovası'ndadır (şimdi Yugoslavya'nın «Voivodina = Voyvodalık» eyâletini teşkil etmektedir). Burası, 45° arzında bulunur (Venedik ile hemen aynı arz çizgisi üzerinde). Petervaradin'in fethi, Esklavonya'yı Türk hâkimiyetine koyacak derecede mühim olduğu gibi, buradan kuzeye doğru Tuna atlandığı takdirde uçsuz bucaksız Macar Düzlüğü, Türk atlısına açık kalır.

Muhasaranın ertesi günü Petervaradin şehri teslim oldu. Fakat kale, savunmasına devam etti. Nihayet 13 günlük bir muhasaradan sonra İbrahim Paşa, 27 temmuzda kaleyi de düşürdü. 8 ağustosunda İlok veya Uylok (Illok/Ujlak) kalesi fethedildi. Essek veya Osiyek (Eszek/Osijek) şehri, aynı gün kendiliğinden teslim oldu. Bu sûretle Esklavonya'nın, güneyde Sava, kuzeydoğuda Tuna, kuzeybatıda Drava ile çevrilen ülkenin tamamı, Türk hâkimiyetine geçti. Osiyek, Drava'nın Tuna'dan ayrıldığı noktasının az batısında ve Drava'nın güney kıyısında mühim bir şehirdi. Türkler ilk defa olarak sınırlarını Drava'ya dayamış oluyorlardı. O zamana kadar Drava, birçok akınlarda geçilmişti. Fakat Türk sınırı Drava'ya erişmezdi. Nitekim 21 ağustosta Orduy-ı Hümâyûn, kurulan büyük köprüler üzerinden Drava'yı ilk defa olarak kuzeye doğru geçmiştir. 19 ağustosta tamamlanan Drava köprüsünün inşaatına Kaanûnî ile İbrahim Paşa, şahsen nezaret etmişlerdir. 23 ağustosta da köprü yıkılmıştır. Kaanûnî'nin köprüyü attırması, Macaristan'ı kesin şekilde fethetmek ve asla geri dönmek istemediğini göstermiştir. Nitekim köprü atıldıktan 6 gün sonra büyük çatışma Mohaç'ta olmuştur.

Türk Ordusu, artık Büyük Macar Ovası'nda idi. Mohaç kasabası, Tuna'dan Drava'nın ayrıldığı üçgenin kuzeydoğusunda, Tuna'nın batı kıyısındadır. Burası, Büyük Macar Ovası'nın başlangıcını teşkil eder. Mohaç, Belgrad'ın 185 km. kuzeybatısında ve Budapeşte'nin 170 km. güneyindedir. Belgrad'dan fazla Budapeşte'ye yakındır. Üstelik Belgrad şehrinden buraya gelebilmek için, Sava ve Drava nehirlerini atlamak lâzımdır. Halbuki Drava atlandıktan sonra, Büyük Macar Ovası ayaklar altındadır ve hiçbir tabiî mânia yoktur. Kapos çayı, mühim bir mânia sayılmaz. Mohaç'tan 170 km. kuzeye çıkılırken, Tuna'nın batı kıyısı tâkib edilir. Burası Budapeşte'ye kadar dümdüz bir ovadır. Mohaç 46°, Budapeşte ise 47,5° arzındadır. Bu dereceler, aşağı yukarı İsviçre'nin güney ve kuzey arz dairelerine tekabül eder.

Istanbul-Mohaç yolunu Türk Ordusu, 4 ay, 6 günde, 128 günde almıştır. Üstelik Sava ve Drava gibi iki mühim nehir geçilmiş, düşman topraklarında yürünmüş ve bazı kalelerin muhasarası ile uğraşılmıştır. Istanbul-Mohaç arasında Türk Ordusu, 1.500 km. yürümüştür. Halbuki Macar Ordusu, Budapeşte-Mohaç yolunu, 170 km.'yi 38 günde almıştır. Üstelik kendi ülkesinde ve dümdüz Macar Ovası'nda yürümüştür. Bu yürüyüş gücü, iki ordunun arasındaki farkı göstermeye kâfidir.

Mohaç Zaferi: Kaanûnî 2 Saatte Düşman Ordusunu Yok Ederek Tarihin Örnek İmha Muhârebesini Yaptı ve 637 Yıllık Büyük Macaristan Krallığı'na Son Verdi (29 Ağustos 1526)

29 ağustosta Türk Ordusu, Mohaç ovasında idi. Macarlar, ovaya yaklaşıyorlardı. Sabahleyin henüz Türk kuvvetlerinin görüş mesafesinden uzaktılar.

Türk ordusunda 100.000 asker ve 300 top vardı (Hammer, V, 76). Türk topları yeni dökülmüş, Avrupa'nın hayâlinden geçiremiyeceği derecede mükemmel silâhlardı. Macar ordusunun 150 bin kişi ve 100 toptan ibaret olduğu tahmin edilebilir. Celâl-zâde'ye göre Macar ordusu 162.000 ve yardımcı kuvvetlerle 200.000 kişi idi. Bu orduda hemen bütün Avrupa devletlerinden gelmiş yardımcı birlikler vardı. Bilhassa Lehistan ve Papalık'tan gelen birlikler mühimdi. Macar ordusunda esası Macarlar teşkil ediyordu. Fakat krallığı teşkîl eden diğer milletlerin, Hırvatlar'ın, Çekler'in, Slovaklar'ın, Slovenler'in ve başkalarının alayları da vardı. Bu vaziyet, Macar ordusunda bir insicamsızlık yaratıyordu.

Türk ordusunda merkezde Kaanûnî Sultan Süleyman bulunuyordu. Sol kanattaki Rumeli sipahilerine Dâmâd İbrahim Paşa, sağ cenahtaki Anadolu sipahilerine de Anadolu beylerbeyisi Behrâm Paşa kumanda ediyordu. Öncüyü, akıncı askeri ile Gazi Dâmâd Yahyâ Paşa-zâde Gazi Sultan-zâde Balı Bey, ardcıyı da gene akıncı askeri ile Gazi Dâmâd Ferhâd Bey-zâde Gazi Sultan-zâde Husrev Bey teşkil ediyordu. Bu iki mâruf akıncı kumandanı ana tarafından II. Bâyezid'in torunu, Yavuz'un hemşîre-zâdeleri, Kaanûnî'nin de hala oğulları idiler. Balı Bey (sonradan Paşa), Semendire, Husrev Bey (sonradan Paşa) ise Bosna sancakbeyi idiler. Kaanûnî, maiyyetindeki kurmay hey'eti ile ovanın en yüksek tepesinde yer almıştı. Buraya sonradan «Türk Tepesi» ve «Hunkâr Tepesi» denmiş, Budin beylerbeyisi Hasan Paşa tarafından, bu mevkıe, Mohaç hâtırasını yaşatmak üzere, bir köşk yaptırılmıştır.

Aylardan beri şiddetle yağan ve araziyi yer yer bataklık hâline getiren yağmur, hızını kesmişti, fakat çiselemekte devam ediyordu. Mohaç ovasının bir tarafı zâten Türkler'in «Karasu» dedikleri bataklıkla çevrilmişti. Kaanûnî, merâsimle sabah namazını kılmış, dua etmiş, askere beliğ bir hitâbede bulunmuştu. Sabah namazı üzerinden saatler geçtiği hâlde iki taraf da taarruza geçmemişti. Kaanûnî, düşmanın iyice yaklaşmasını bekliyordu. Balı Bey'in ön saflardaki akıncıları ile Macar öncü atlıları arasında yer yer vuruşma başlamıştı. Kaanûnî, zırhını giymişti. Bir ara Rumeli sipahisinin bulunduğu kanada geldi. Rumeli tümenlerine teşçi edici bir hitâbede bulundu. Asker bu hitabeden o kadar müteessir oldu ki, Celâl-zâde'ye göre binlercesinin gözleri yaşla doldu.

Nihâyet Kaanûnî'nin beklediği an geldi. İkindi vakti, Türkler'in yerlerinden kımıldamadığını gören Macarlar, taarruza geçti. Kaanûnî'nin emriyle Rumeli tümenleri, hafif bir mukavemetten sonra ikiye ayrılıp düşmanın araya girmesine müsaade etti. Bu sıralarda 35 (veya 32) Macar şövalyesi, Kaanûnî'ye sokulmaya çalışıyorlardı. Bu asılzâdeler, Türk Hâkanı'nı öldürmeye yemin etmişlerdi. Yeniçeriler'in şiddetle vuruştuğu bir anda, padişahın etrafında küçük bir maiyyet kuvveti kalmıştı. Öyle ki, şövalyelerden Marczali ile 2 arkadaşı, Kaanûnî ile bizzat karşı karşıya gelebildiler. Diğer arkadaşları, padişaha sokuluncaya kadar imha edilmişlerdi. Kaanûnî, tek başına 3 şövalye ile döğüştü. Birkaç ok yediyse de, bu oklar, zırhtan vücuduna nüfuz edemedi. Sonunda Kaanûnî, 3 şövalyeyi de kılıcıyla öldürdü. Muvaffak olamamakla berâber, bu 35 Macar şövalyesinin kahramanlığı, gerçekten takdire şâyândır.

Macarlar, zaferden emin bir sûretle, Türk tümenlerinin arasına girdikten az sonra Türk topçusu ile karşılaştılar. 300 topun bir anda ateşlenmesi ve ateşi artık kesmemesi, ağır Macar zırhlı süvari tümenlerini perişan etti. Bu tümenler, beraberliklerini koruyamadılar, küçük müfrezeler şeklinde kendi başlarına döğüşmeye başladılar. Kaanûnî, umumî kumandaya tamamen hâkimdi. Bir taraftan Balı Bey, diğer taraftan Husrev Bey, Kaanûnî'nin emri mûcibince, iki taraftan kıskacı kapatıyorlardı. Türk sipahi tümenleri, orta kanadda Yeniçeriler'in dehşetli mukavemeti ile oyalanan Macar ordusunu sardılar. Vaziyet bu safhadayken, asıl meydan muharebesinin başladığı, Macarlar'ın Rumeli sipahisine taarruzu üzerinden ancak 1,5 saat kadar bir vakit geçmişti. Yarım saat sonra, artık yeryüzünde Macar ordusu diye bir şey yoktu.

Türk sipahisi ve akıncıları, yâni atlı tümenleri, Macarlar'a yalnız Karasu bataklığı tarafını açık bırakmışlardı. Diğer taraflardan çıkıp fırlamak istiyen Macarlar, muvaffak olamadılar ve kalabalık sürüler hâlinde Karasu'ya doğru yığınlaştılar. Düşman, Türk atlısının manevralarının oyuncağı hâline gelmişti. Nitekim 2 saat içinde maktul düşen 25.000 Macar askeri dışında geri kalan bütün Büyük Macar ordusu, bataklığa sürüldü. Bizzat Kral II. Layoş, kendini kurtaramadı ve atıyla berâber bataklığa sürüklenip boğuldu. Bütün düşman kumandanları, bu arada 7 piskopos, bataklığa gömüldü. Esir alınanlar dışında düşman ordusu, Karasu bataklığında mahvolup gitti.

Bir Fransız tarihçisi şöyle diyor : «Tarihte hiçbir savaş gösterilemez ki, Mohaç'ta olduğu gibi, bir tek muhârebe bütün bir milletin istiklâlini asırlar boyunca ortadan kaldırsın» (Lavisse - Rambaud, IV, 622).

Kumandan olarak zaferin bütün şerefi Kaanûnî'ye, ikinci derecede Balı Bey'e aittir. Mohaç, cihan tarihinin en kesin neticeli örnek imha muhârebelerinden biridir. Bundan mükemmel bir imhâ muhârebesi göstermek müşkildir. Bu neticenin 2 saat zarfında alınması, Mohaç'ı, askerlik tarihinde büsbütün müstesna bir mevkıe çıkarmaktadır. Bu zafer sırasında Kaanûnî, 31 yaşını ancak 4 ay, 2 gün geçiyordu. Mohaç zaferini kazanarak tarihin en namlı serdarları arasına girmiş, adı, Büyük İskender'le berâber zikredilmeye başlanmıştır. Gerçekten bu zaferin neticesi de pek mühim olmuş, 637 yıllık büyük Macar Krallığı'nı, tarih ve siyâsî coğrafyadan silmiştir. Zaferin diğer bir parlak cephesi, Türk zayiatının pek az olmasında gösterilebilir. Celâl-zâde'ye göre Türk şehîdleri ancak 150'den ibarettir ve yaralılar da ihtimal birkaç bini geçmiyordu. Buna mukabil düşmandan kaçıp kurtulabilen-

ler hemen hemen yoktur. Zafèrin bu derecede kesin olmasının sebeplerinden biri de, Türk topçusunun düşmanla uzaktan bile mukayese kabûl etmiyecek derecede üstünlük ve mükemmelliğidir. 300 Türk topu, düşmanı uzaktan avlamış ve müthiş zayiat verdirmiştir. Türk atlılarının önünde bataklığa saplanmadan önce Macarlar'ın verdikleri 25.000 ölü, bu top ateşinin eseri olup, Türk piyade ve süvarisinin verdirdiği zayiat, top ateşininki yanında pek küçük kalmıştır. Bu sûretle Otlukbeli, Çaldıran, Merc-i Dâbık ve Rîddânîye'den sonra, Mohaç'ta, topun meydan muhârebesindeki hayâtî ehemmiyeti, kesin şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ehemmiyetin yanında Macar piyâdesinin kahramanlığının ve Macar süvarisinin ağır zırhı ve meşhur atlarının, az önemi bulunduğu belli olmuştur. Bütün bunlar, Mohaç'ı, Celâl-zâde'nin dediği gibi, dünya tarihinde eşsiz kılmıştır.

31 ağustosta, yâni muharebeden 1,5 gün sonra, Mohaç sahrasında Türk Ordusu, muazzam bir geçit resmi yapmış ve muzaffer başkumandanını selâmlamıştır. Vezîr-i âzam Dâmâd İbrahim Paşa başta olmak üzere bütün vezirler, beylerbeyiler, sancakbeyleri, teker teker protokol sırasiyle gelip Bütün Türk Hâkanı'nı tebrik etmişler, elini öpmüşlerdir (daha o zaman saçak ve etek öpmek âdeti yoktu). Kaanûnî, bütün askerin, rütbelerine göre mükâfatlandırılmasını emretmiştir. Ertesi gün 1 eylûlde Padişah, akıncılar önden gitmek üzere, Ordu'ya, Macaristan'ın fethini ve başkenti Budapeşte'nin işgalini emretmiş, halkın esir alınmasını ve yağmaya mâruz kalmasını menetmiş, bu hususta kesin emir vermiştir. 28 ağustosta akşama doğru Mohaç sahrasına gelen Türk Ordusu, 3 eylûlde sabah namazından sonra, Tuna'nın batı kıyısını kuzeye doğru tâkib etmek sûretiyle yürüyüşe geçmiş ve Macaristan'ın fethine başlamıştır. Balı Bey'in kumandasındaki akıncı tümenleri, 2 gün mesâfe ile asıl ordudan daha ileri gidiyorlar ve şurada buradaki Macar silâhlı mukavemetine son veriyorlardı. Öyle ki, asıl orduya vuruşacak hiçbir düşman kuvveti kalmamıştır. Mohaç felâketinden sonra Macarlar'ın elinde, Erdel voyvodası, yâni Transilvanya umumî valisi Zapolya'nın 30.000 askerinden başka bir kuvvet kalmamıştır.

Budapeşte'nin Fethi (11 Eylûl 1526)

Mohaç'tan, Türkler'in «Budin», Almanlar'ın «Ofen» dedikleri Buda, bugünki Budapeşte şehrine 8 günde gelindi. Halbuki bu yürüyüşü Macar ordusu, ters istikamette 38 günde yapmıştı. 11 eylûlde Kaanûnî, hiçbir mukavemet görmeksizin, Budin'e, Büyük Macar krallığının taht şehrine girdi. Deniz seviyesinden 104 metre yükseklikte kurulmuş olan şehir, Tuna üzerinde idi. Tuna, şehri ikiye bölüyordu. Bir tarafta Buda, diğer tarafta Peşte şehirleri kalıyordu. Asıl merkez Buda şehri idi. Peşte, sonradan ehemmiyet kazanmıştır. Şimdi Peşte, asıl şehri teşkil etmektedir. Buda, Üsküdar ile Istanbul'un nisbeti gibi, Peşte'nin bir banliyösü gibidir.

Budapeşte, zengin, büyük bir şehirdi. Yüzlerce topla korunan büyük bir kalesi vardı. Kral Sarayı ve bu sarayın içindeki hazine ve değerli eşya, Avrupa'ca meşhurdu. II. Layoş'un zevcesi olan Charles-Quint'in kızkardeşi Kraliçe Maria, Mohaç bozgununu haber alır almaz, Budapeşte'yi terkederek kardeşi Ferdinand'a sığınmıştır. Bunun üzerine Buda ve Peşte şehirlerinden gelen birer hey'et, Kaanûnî'ye bu şehrin anahtarlarını teslim etmiştir. Budapeşte, kendiliğinden teslîm olduğu için, Türk askeri, halkın canına, hürriyetine ve malına dokunmamıştır. Kaanûnî, Kral Sarayı'na inmiş, sarayı gezmiş ve burada kalmaya karar vermiştir. Şeker Bayramı, 11 temmuzda Belgrad'da kutlanmıştı. Kurban Bayramı da, 17 eylûlde, Türkler'in Macar taht şehrini fethinden 6 gün sonra, Budin'de te'sîd edilmiştir. Kaanûnî, bayram tebriklerini, Kral Sarayı'nda kabûl eylemiştir (Hammer, V, 78, 88).

13 eylûlde Tuna üzerinde büyük bir köprü kurulmaya başlanmış, ayın 19. günü tamamlanmıştır. Bu köprü, Budin'den Peşte tarafına ordunun geçmesini te'mîn etmiştir. Köprü üzerinden 21 eylûlde Kaanûnî, Budin'den Peşte'ye geçmiştir. Bu sûretle ancak 10 gün kalmıştır. Bu sıralarda Budin Sarayı'ndan alınan değerli kitaplar ve bâzı eşya, Budin kalesindeki topların bir kısmı ve 100.000 esirle, Istanbul'a sevkolunmuştur. Peşte'de de 3 gün kalınmış ve eylûlün 24'ünde Peşte'den hareket edilmiştir.

Kaanûnî, Budapeşte'deki 13 günlük ikameti sırasında, Macaristan'ın müstakbel statüsünü tanzim etmiştir. Buna göre Macaristan, Türkiye'ye tâbî bir krallık olacaktı. Krallık, Türk dostu olarak bilinen ve Mohaç muhârebesine katılmıyan Transilvanya (Erdel) voyvodası Szapolyai (Zapolya)'ya verilecekti. Bu sûretle Zapolya, bugünki Macaristan ile Transilvanya ve Banat eyâletlerine hâkim olacaktı. Esklavonya, doğrudan doğruya Türkiye'ye tâbî oluyordu. Büyük Macar krallığı'nın, Bohemya tâcına bağlı

olan ülkeler, bugünki Çekoslovakya (Bohemya, Moravya, Slovakya), Silezya; Avusturya arşidükü ve Charles-Quint'in tek erkek kardeşi Ferdinand'a geçiyordu. Bu sûretle Ferdinand, «Bohemya Kralı» oluyor ve Charles-Quint imparatorluğu, Çekoslovakya ile büsbütün şişiyordu. Bohemya tâcına bağlı ülkeler, Türkler tarafından fethedilmediği için bu durum hâsıl olmuştur. Aslında Ferdinand, «Macaristan ve Bohemya Kralı» sanını takınmışsa da, bu unvanın Macar tâcına ait olan ilk kısmı Türkiye tarafından hiçbir zaman kabûl edilmediği gibi, bâzı Avrupa devletleri tarafından da kabûle şâyân görülmemiştir. Çünki Macaristan, fiilen Türkler'in elindeydi ve Türkiye, bu krallık tâcını Zapolya'ya vermişti. Ferdinand'ın titulaire, yâni unvandan ibaret olan Macaristan krallığı, şu hukukî mesnede dayanıyordu ki, Mohaç'ta bataklıkta boğulan son Macaristan ve Bohemya kralı II. Layoş'un çocuğu yoktu. Zevcesi Maria ise, Ferdinand'ın kızkardeşi idi. Halbuki Türkiye'nin durumu, hukukan daha sağlamdı ve doğrudan doğruya fetih, yâni kılıç hakkına dayanıyordu.

Kaanûnî, Budapeşte'de iken, Türk birlikleri, mühim Macar şehirlerini de ele geçirmişlerdir. Bunların başında, 28 eylûlde fethedilen Segedin (Szegedin) gelir ki, bu büyük şehir, Tisa nehrinin batı kıyısındadır. Şehir, 1444 Segedin Muahedesi ile Türk tarihinde de meşhurdu. Bu muahedenin Macaristan tarafından tek taraflı olarak bozulması üzerine II. Murad, Haçlılar'a karşı Varna zaferini kazanmıştı.

5 ekim 1526'da, son Macar mukavemeti kırılmıştır. Novi Sad'ın kuzeyinde, Tuna ile Tisa arasındaki ülkenin güneyindeki Beçne ovasında geçen meydan muhârebesinde, Yeniçeri Ağası Şucâ Ağa da şehîd düşmüştür. 12 ekimde, Orduy-ı Hümâyûn'un büyük kuvvetleri, Padişah ile berâber Belgrad'a gelmişlerdir. 16 ekimde Kaanûnî, Macaristan tâcını Szapolya'ya veren tarihî fermânı imzaladı. Kuzeydoğu Macaristan'da Tokay şehrinde toplanan Macar diète'i, yâni asîller meclisi, Szapolyai'yı, kral olarak selâmladı. Böylece Macar milliyetçilerinin arzusu yerine getirilmiş oluyordu. Macaristan'da Almanya'yı, yâni Ferdinand'ı tutan parti ise, azınlıkta idi. Bu, Türkiye'nin Macaristan'daki hâkimiyetinin ilk safhası idi. Bu safhada Macaristan Krallığı, Eflâk, Boğdan, Kırım, Cezâyir, Dubrovnik, Yemen devletleri gibi, Türkiye'ye tâbî oluyor, Türk İmparatorluğu'nun bir parçasını teşkil ediyordu.

24 ekimde Kaanûnî, Sofya'ya geldi. 2 kasımda ise Edirne'ye vâsıl oldu. Bu sûretle Sofya-Edirne yolu 9 günde alınmış oluyordu ki, örnek bir askerî yürüyüş teşkil eder. Çünki bu yol kuşuçu-

şu 290 ve gerçekte ise 450 km.'dir. Günde 50 km. yürünmüş demektir. Bu sûretle Macaristan'ın fethi ile nihâyetlenen bu pek meşhur 3. sefer-i hümâyûn, ancak 6 ay, 20 gün sürmüştür.

Ferdinand da, 16 aralık 1526'da Macarlar'ın «Pozsony», Almanlar'ın «Pressburg», Slovaklar'ın «Bratislava» dedikleri şehirde bir diète, bir asîller meclisi toplamış ve kendini «Macaristan ve Bohemya Kralı» ilân ettirmiştir. Yukarıda izah olunduğu üzere, bu unvanın, Macaristan tâcına ait olan ilk kısmının, hiçbir fiilî ve hukukî değeri yoktur.

Charles-Quint ordusunun 7 mayıs 1527'de başlıyan Roma yağması, Katolik Hıristiyanlar'ın bile papalık makamına zerre kadar saygıları kalmadığını gösterir. Bu dehşetli yağmada, Roma şehrinde yağma edilmedik bir tek bina, kilise, manastır kalmamıştır. Binlerce Romalı öldürülmüştür. Şehirdeki bütün kadınlara ve çocuklara, manastırlardaki bütün rahibelere tecavüz edilmiştir. Anneler, kızlarını korumak için kendi elleriyle bıçaklamışlardır. Papaların mezarları, Hazret-i Îsâ'nın resimleri bile yağma ve tahrib edilmiştir. Roma'nın son kuruşuna kadar herşey yağma edilmiş, yüzlerce kişinin, gizli paralarını söylemeleri için bacakları yakılmıştır. Charles-Quint'in İspanyol ve Almanlar'dan müteşekkil ordusu Kutsal Şehir'i terkettiği zaman, açlık ve veba başlamıştır. Kediler, fareler ve ağaç kabukları yenmiş, ölüler günlerce sokaklarda kalmış, Papa bile bizzat topladığı otları yemiştir (Lavisse-Rambaud, IV, 30-1).

Mohaç sefer-i hümâyûnu sırasında Istanbul'da kaymakam olarak eski Mısır beylerbeyisi Vezir Güzelce Kasım Paşa bulunmuş ve yeni şeyhulislâm Kemal-Paşa-zâde Ahmed Şemseddin Efendi ile berâber Istanbul'u pek iyi idâre etmiştir (Hammer, V, 76). Bu sıralarda Istanbul'daki Venedik balyozu, yâni büyükelçisi Luigi Gritti olup, milletlerarası diplomasi sahasında büyük bir şöhret yapmıştı. Venedik doçu (cumhurreisi) Andrea Gritti'nin oğlu olduğu için, şahsen ayrı bir ehemmiyeti de hâizdi. Gritti, İbrahim Paşa'nın, hattâ Kaanûnî'nin dostluğunu kazanmaya muvaffak olmuştu (Hammer, V, 104). İyi Türkçe öğrenmişti.

24 ekim 1526'da Arşidük Ferdinand'ın kendini Bohemya kralı ilân ettirmesi, Çekler'i memnun etmemişti. Ferdinand, ne Çekler, ne Macarlar tarafından sevilmiyen bir şahsiyetti ve bu antipatiyi hakketmek için elinden gelen herşeyi de yapmıştı (Lavisse-Rambaud, IV, 425). Roma yağması üzerine o derecede Katolik siyâseti tâkıyb etmesine rağmen Papa ile de arası açılan ve Türkler tarafından dehşetli şekilde tehdîd edilen Charles-Quint, Protestanlar'la anlaşmıya mecbur oluyordu *(Aynı Eser,* IV, 430-1).

4. Sefer-i Hümâyûn : Gazây-ı Bec = 1. Viyana Seferi (1529)

1529 yılının 28 martında İbrahim Paşa'ya vezîr-i âzamlığa ilâveten seraskerlik (bugünki savunma bakanlığı) ile 27 nisanda da Rumeli beylerbeyiliği, yâni devletin Balkanlar'daki hemen bütün topraklarını içine alan ve protokolde Mısır eyâletinden sonra gelen büyük eyâletin askerî-mülkî umumî valiliği tevcih edildi. Bu tevcihleri, ileride, VIII. fasılda inceliyeceğimiz için, burada zikretmekle yetindik. Keza İbrahim Paşa'nın Anadolu seferi ve bu sıralardaki isyanlar ve başka iç mes'eleler de, o fasılda görülecektir. Bu sıralarda Balkanlar'da akıncı beylerinin faaliyet ve fetihleri de devâm etmiştir. Kaanûnî'nin hala oğulları olan Bosna beylerbeyisi Sultan-zâde Husrev Paşa ile Semendire sancakbeyi Sultan-zâde Balı Bey (Paşa), büyük başarılar göstermişlerdir. Bu kumandanların fütûhat ve faaliyet sahası, Hırvatistan, Esklavonya, Dalmaçya ve Kuzey Bosna olmuştur. Kuzey Bosna'da vaktiyle Türkler'in olup da sonradan kaybedilen Banyaluka ve Yayçe kalelerinin fethi, bu başarıların en mühimleridir. Bunlardan başka Pojega, Sokol, Kırbova gibi ikinci derecede daha birçok kale fethedilmiştir.

10 mayıs 1529'da Kaanûnî Sultan Süleyman, Istanbul'dan 4. sefer-i hümâyûnuna çıkmıştır. İbrahim Paşa da padişaha refakat ediyor ve usul dışı olarak onunla at başı berâber gidiyordu (ancak şeyhulislâm, padişahla atbaşı gidebilirdi). Seferin maksadı, Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçmiyen Ferdinand'ı te'dîb etmekti. Ferdinand, Türkiye'nin tâbii olan Szapolya'yı daimî şekilde rahatsız ediyordu. Szapolya, Ferdinand'a karşı Kuzeydoğu Macaristan'da Tokay'da verdiği meydan muhârebesini kaybetmişti. Bu başarı üzerine Charles-Quint'in kardeşi, asıl Macaristan ülkesinin büyük kısmını, başta Budapeşte olmak üzere ele geçirmiş, Szapolya, Erdel'e çekilmişti. Bunun üzerinedir ki, Almanlar'ı Macaristan'dan çıkarmak üzere Büyük Türk Hâkanı, 4. seferini açmıştır. Bu seferde Orduy-ı Hümâyûn'un ağırlıklarını 22.000 deve ve onbinlerce katır taşıyordu.

20 mayısta Türk Ordusu, Edirne'ye geldi. Istanbul-Edirne yolu 10 günde alınmıştı. Edirne'de 10 gün kalındı ve 30 mayısta hareket edildi. 5 haziranda, yâni 6 günde Filibe'ye gelindi. 10 gün de burada kalınıp 15 haziranda yürüyüşe başlandı. 5 gün sonra, 20 haziranda Sofya'ya varıldı. Burada 6 gün kalındı. 26 haziranda hareket edilip 17 temmuzda, 21 günde Belgrad'a gelindi. Sofya'dan başlıyarak İbrahim Paşa, öncü olarak ileri yürüyüşe geçmişti. Mevsim yağmurları bu 1529 baharının sonunda pek şiddet-

li geçmişti. Belgrad'dan Mohaç'a gelindi. 18 ağustosta Mohaç'ta ordugâh kuruldu. Daha ayın 15'inde Macar ileri gelenleri Türk Ordusu'nu istikbâle gelmişlerdi. 18 ağustosta da Kral Szapolya geldi ve ertesi gün, Kaanûnî tarafından kabûl edildi. Kral'a, 6.000 Macar süvarisi refakat ediyordu. Kaanûnî, Szapolya'yı ayakta karşılamış, elini öptürmüş, altın tahtının karşısına iki altın sandalya koydurmuş, birine İbrahim Paşa'yı, diğerine Szapolya'yı oturtmuştur. Kral, çıkarken de el öpmüş ve Otağ-ı Hümâyûn'un dışında 4 tane pek değerli hil'at giydirilmiştir. Türk protokolüne göre arka arkaya 4 hil'at giydirilmek pek büyük teveccüh alâmeti olduğu için Kral Szapolya, tekrar Otağ-ı Hümâyûn'a girmiş, Kaanûnî'nin elini öpmüş, teşekkür etmiştir. Bu defaki çıkışında ise, kendisine murassâ (mücevherli) takımlara boğulmuş, pek değerli atlar hediye edilmiştir.

Bu sıralarda Macar krallık tâcı, Ferdinand'ın câsusları tarafından çalınıp Viyana'ya kaçırılıyordu. Bunu haber alan Türk istihbaratı, derhal harekete geçti. Bosna eyâletinin İzvornik sancakbeyi Küçük Balı Bey, 20 ağustosta Viyana yolunda tarihî tâcı ele geçirdi ve 4 eylûlde Kaanûnî'ye yolladı. Kaanûnî tâcı, Szapolya'ya gönderdi. Bu meşhur tac, Macarlar tarafından mukaddes sayılıyordu. Öyle ki, bu tâcı giymiyen hükümdara Macarlar, meşru kralları nazarıyla bakmazlardı. Ferdinand da, Macaristan kralı olmak iddiasında bulunduğu için, bu maksatla tâcı elde etmek istemişti. «Korona» denen bu tarihî tac, bilindiği gibi, üstüste geçmiş iki tactan müteşekkildir. Asıl tâcı 1000 yılında Papa, sonradan aziz mertebesine çıkarılan ve Arpadlar'dan ilk defa Şaman dînini bırakıp Katolik olan Büyük Istvan'a göndermişti. Sonradan 1073'te, Malazgirt'ten 2 yıl sonra, Bizans imparatoru olan VII. Mikhail Dukas'ın gönderdiği altın çelenk, işte bu Papa'nın yolladığı tâcın üzerine geçirilmek sûretiyle tarihî Korona son şeklini almıştır.

Seferin maksadı, Almanlar'ı Macaristan'dan ve Budin'den çıkarıp atmak, Charles-Quint ve kardeşi Ferdinand'a gözdağı vermek, Alman ordusu bulunursa yakalayıp yok etmekti. Fakat Alman ordusu, Türk kuvvetlerinin karşısına çıkıp meydan muhârebesi vermek çılgınlığında bulunmadı. Mohaç'ın hâtırası pek tâzeydi, ancak 3 yıl geçmişti. İkinci bir Mohaç, en az Avusturya'yı Türk hâkimiyeti altına koyardı. Charles-Quint, bu hususu anlamaktan âciz bir hükümdar değildi.

3 eylûl 1529'da Kaanûnî, Budin muhasarasına başladı. Macar taht şehri, 20 ağustos 1527'de Ferdinand tarafından işgal edilmişti. Aynı gün, Türk ordusu yakınlarında yakalanan bir Alman

câsusu serbest bırakıldı. Önce bütün Türk ordusu gezdirildi ve birliklerin göz kamaştıran ihtişam ve kudreti gösterildi. Sonra İbrahim paşa, câsusa : «Var, dedi; gördüğün kralına anlat!». Nitekim Almanlar, 5 gün sonra, 8 eylûlde Budin kalesini Türkler'e teslim ettiler.

Türk Ordusu ikinci defa Budin'e girdikten 2 gün sonra, 10 eylûlde Boğdan (Moldavya) prensi V. Petru Rareş, İbrahim Paşa tarafından kabûl edildi. V. Petru, Mohaç meydan muhârebesinde metbûu Türkler'e silâh kaldırıp maktul düşen voyvodanın kardeşi idi ve onun yerine tâyin olunmuştu. Viyana sefer-i hümâyûnunda, Türk ordusuna çağrılmıştı. Geldi ve Kaanûnî tarafından da kabûl edilip kudretli metbûunun elini öptü. Boğdan'ın tâbiiyeti statüsü, bir mikdar ağırlaştırıldı.

12 eylûlde Kaanûnî, ordu ileri gelenlerinin tebriklerini kabûl etti ve ordusunun geçit resmini seyretti. Elbasan sancakbeyi Hasan Bey'i Budin'de muhafız (kale kumandanı) olarak bıraktı, bugün Macar taht şehrinden ayrıldı. Padişah ayrıldıktan 2 gün sonra, 14 eylûlde Budapeşte Krallık Sarayı'nda, Kral Szapolya'nın tac giyme töreni yapıldı. Küçük Balı Bey'in, Kral Ferdinand'a kaçırılırken ele geçirdiği Korona, Yeniçeri Sekbanbaşısı tarafından, Szapolya'nın başına konuldu. Bir Yeniçeri generalinin, Osmanlı protokolünde ancak sancakbeyi (tümgeneral) derecesinde olan bir şahsın Macaristan Kralı'na tâc giydirmesi, Türk tarihinin unutulamaz hâdiselerinden biri olarak kalacaktır.

22 eylûlde Ordu, Türkiye-Almanya sınırını geçti. Böylece Macaristan'dan Avusturya'ya girdi. Ertesi gün Balı Bey'in kardeşi Semendire sancakbeyi Sultan-zâde Mehmed Bey, Alman öncü kuvvetlerini Viyana'nın 15 km. güneydoğusunda Bruck kasabası yakınlarında kesin şekilde yendi. Alman kuvvetlerine kumanda eden Christophe von Zedlitz, 6 Alman generali ile berâber esir edildi ve Kaanûnî'ye gönderildi. 27 eylûlde Orduy-ı Hümâyûn, Viyana sûrları önlerine geldi ve Hıristiyanlık'ın tek imparatorluğu olan Alman imparatorluğunun taht şehrinin muhasarası başladı.

1. Viyana Muhâsarası (27 Eylûl - 16 Ekim 1529)

Türkler, Viyana üzerine gelirken, Ferdinand, Linz'e çekildi. Linz, Viyana'nın 150 km. batısında ve Batı Avusturya eyâletinin merkezidir. Viyana ve Graz'dan sonra Avusturya'nın 3. şehridir. Kral'ın alelacele imparatorluk taht şehrini bırakması, savunmayı üstüne almayıp kelimenin tam mânâsıyla kaçması, Almanya'yı baştanbaşa sarstı, yürekleri titretti. Viyana'yı, 71 yaşında kahraman ve tecrübeli bir asker, Kont Nicolas von Salm savunacaktı. Bu zat, daha önce Alman orduları başkumandanlığına getirilmiş, fakat yaşından dolayı bu vazifeyi kabûl etmemişti. Viyana'yı savunmayı kabûl etti. Kendisine yardımcı olarak Mareşal Wilhelm von Rogendorf verildi. Şehrin müdafileri arasında, günümüze kadar en iyi umumî Osmanlı tarihini yazmış olan büyük Avusturyalı tarihçi Hammer'in atası Albay Johann von Purgstall de bulunuyordu (Hellert, Hammer, XIX, Atlas, Pl. XXXV). Güney Almanya'yı Türkler'e karşı savunmak vazifesiyle, yâni Kont Nicolas'nın kabûl etmediği vazifeyle, Rhin comte-palatin'i ve Bavyera dukası Philipp tavzif edildi. Duka, Alman imparatorluk seyyar ordusuna, Charles-Quint'e vekâleten başkumandanlık edecekti. Bu ordu, Viyana'dan çok uzakta bulunuyor ve Türkler'e meydan muhârebesi vermek için hiçbir niyet beslemiyordu (Hammer, V, 122).

Viyana şehrinin sivil halkının şehirden çıkarılması, Kral Ferdinand'ın firarından sonra, Alman mânevî kuvvetine inen ikinci ağır darbe oldu. Çıkmak istemiyenler, Alman askeri tarafından zorla evlerinden ve sûrlardan dışarı atıldı. Bunun birinci sebebi, erzak ve mühimmattan tasarruf edip muhasaraya uzun müddet dayanmaktı. Viyanalılar, 5.000'er kişilik kafileler hâlinde, batıya sevkedildi. Fakat akıncılar, bu kafilelerden birkaçına yetişip, zavallı Viyanalılar'ın binlercesini esir aldılar. Üstelik Viyana'yı savunacak Alman askerinde de disiplin zayıftı. Bunların çoğu, boş buldukları evlere girip eşyasını yağmaladılar. Bir taraftan Türk akıncıları, diğer taraftan Alman askeri, Viyanalılar'ı perişan ettiler. 28 Alman hafif harb gemisi, Türkler'in eline geçmemesi için, Almanlar tarafından, Tuna üzerinde yakıldı. Viyana'yı, 20.000 piyade, 2.000 süvari vesair sınıflardan müteşekkil bir Alman ordusu savunacaktı. Avusturya'da, her 10 kişiye 1 nefer olmak üzere, halka mecbûrî askerlik vazifesi verildi. Bohemya'da ise, eli silâh tutan bütün erkekler, toplandı. Tabiî bu dermeçatma kuvvetler, meslekten asker yetiştirilmiş, senelerce tâlim ve terbiye görmüş, muzaffer olmaya kanıksamış Türk bölükleri tarafından, birkaç dakika içerisinde darmadağın ediliyorlardı. Gerçek Alman ordu-

şu, Viyana'nın içinde ve Güney Almanya'da, Prens Philipp'in kumandası altında idi. Bir an için Almanya'da, Katolik-Protestan kavgası bile unutuldu. Ferdinand, ağabeyi Charles-Quint'e : «Süleyman, Ren nehrini kendisine zafer durağı yapıncaya kadar kılıcını kınına sokmıyacaktır» cümlesini muhtevi mektubunu gönderdi.

Türkler'in teslim teklifine müdafiler, cevap vermeye bile lüzum görmediler. Türkiye Hâkanı'nın karargâhı, Viyana kalesinin 2 km. ötesinde Kaiser Ebersdorf'ta kuruldu. Otağ-ı Hümâyûn, 500 asker tarafından korunuyordu. İbrahim Paşa, kıyafet değiştirdi, sûrlara kadar sokulup bizzat keşifte bulundu. Viyana'da erzak fazla değildi. Ahalinin elindeki bütün yiyecekler toplanmış, yiyecek aramak için boş evler talan edilmişti. Bununla berâber birkaç aylık bir savunmaya kifayet edecek yiyecek ve mühimmat mevcuttu. Kale büyük sonbahar yağmurlarına ve soğuklarına kadar dayanabilirse, kurtulmuş demekti. Çünki o zamanın askerlik kaidelerince, kışın, büyük kale muhâsaraları yapılmazdı. Salm kontu Nicolas, bu vazıyeti olduğu gibi Ferdinand'a bildirmiş, bir-iki ay sonra kalenin eldeki kuvvet ve mühimmatla savunulmasına imkân olmıyacağını söylemişti. Türkler için de vazıyet müşkildi. Üslerinden çok uzakta bulunuyorlardı ve ikmal işleri çetin şartlar içinde yapılıyordu. Kaanûnî, Türkler'in «Bec» dedikleri bu imparatorluk taht şehrini düşürmek için büyük fedakârlıklar yapılmasına taraftar değildi. Kaanûnî'nin askerî hareketleri incelenirse, kale düşürmek pahasına fazla zayiat vermekten nefret ettiği ve kaçındığı görülür.

Türkler'in eskiden «Bec» veya «Beç», sonradan, Latin telâffuzuna uyarak «Viyana» dedikleri Avrupa'nın pek namlı şehrinin Almanca'da adı «Wien»dir. Fransızlar «Vienne» derler ki, Lyon'un az güneyinde bir Fransız şehri de bu adı taşır. Latince ve Fransızca'dan başka Latin dillerindeki şekli «Vienna»dır. Türkler'in ilk kullandıkları «Bec», şehrin Macarca'daki isminden (Becs = Beç) gelir.

Ferdinand, haklı olarak I. François'ya karşı parlak zaferler kazanmış olan ihtiyar Salm Kontu'na güveniyordu. Muhâsaradan birkaç gün önce Prens Philipp de mühim kuvvetlerle kaleye gelmiş ve müdafilere dâhil olmuştu. Prens'in amcası Bavyera dukası Friedrich, büyük Alman seyyar ordusu ile, Ferdinand'ın da bulunduğu Linz'de, yâni Viyana'nın 150 km. batısında idi. Bu ordunun Viyana muhâsarasına dıştan yardım etmeyişi, aşağıda anlatılacağı üzere, Türk akıncı ordusunun Orta Avrupa'da bulunmasından dolavıdır

Ağır Türk toplarının Budin-Viyana yolunun yağmurlarla yer yer bataklık hâline gelmesinden dolayı Budapeşte'de bırakılmış olması, şehrin düşürülememesinin başlıca sebebini teşkîl etmiş ve muhasara devam ettikçe bu husus, kendini Türkler aleyhine daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Muhasara sırasında yağış devam etmiştir. Sûrların etrafı bataklık ve çamur deryâsı hâline gelmiştir. Civarda meskûn yerler de yoktu. Halk tamamen çekilmişti. Türk askeri, çadır içindeydi. Esâsen kale bir-iki hafta içinde düşürülemediği takdirde, kurtulmuş sayılabilirdi. Zira eylûlün son günlerinde muhasara başlamıştı. Halbuki böyle büyük bir müstahkem mevkiin muhasarasına yazın erken aylarında başlamak îcâb ederdi ki, birkaç aylık müsâit mevsimde kale iyice yıpratırılıp düşürülebilsin. Seferin Viyana'yı fethetmek maksadiyle olmayışı yüzünden, vakit iyice geçmişti. Muhasaraya 2 ay önce başlanmış ve ağır toplar da getirilmiş olsaydı, şehrin düşmesine hiçbir kuvvet mânî olamazdı. Gene de birkaç hafta daha sebat edilseydi, kale düşerdi. Fakat, Kaanûnî, bu fedakârlığı kabûl etmedi. Sonradan imparatorluk taht şehrinin muhafazası için daha pek çok fedakârlık icab edecekti. Halbuki henüz Macaristan'da Türk idâresi kurulmamıştı. Macaristan, Türkiye'ye tâbî bir devletten ibâretti.

Belgrad, Mohaç ve Budin'de bırakılan ağır toplar olmaksızın, orta ve hafif toplarla, kalede istenilen büyüklükte gedikler açılamadı. Almanlar, kaleyi şiddetle ve büyük fedakârlıkla savunuyorlar, sûrların önünde iki taraf ağır zayiat veriyordu. Kaanûnî, 17 günlük muhasarayı kâfi gördü ki, bu kadar kısa bir müddet içinde böyle bir müstahkem mevkıin düşürülmesi, muhasara eden ordu ne derece kudretli olursa olsun, imkânsızdı. 14 ekimde muhasara kaldırıldı. 15 ekimde orta büyüklükte toplar, gemilere bindirilerek Tuna üzerinden Belgrad'a doğru yola çıkarıldı. 16 ekimde de Orduy-ı Hümâyûn, Viyana önlerinden güneydoğuya doğru çekilmeye başladı.

Kar başlamıştı. Kış, bir felâket getirebilirdi. Charles-Quint bütün Avrupa'dan topladığı kuvvetleri Linz'e yığıyordu. Viyana ancak 2 hafta daha dayanabilirdi. Bir Türk güllesi, kahraman Salm Kontu'na isâbet edip öldürmüş ve şehri kumandansız da bırakmıştı. Kalede mühim gedikler açılmıştı. Pek ağır zayiat veren Almanlar, mühimmatlarının büyük kısmını harcamışlardı. Ancak kale fethedildikten sonra ne olacaktı? Kaanûnî çekilir çekilmez, Linz'deki Alman ordusu gelip şehri muhasara edecekti. Bu muhasaraya dayanabilmek için, Viyana'da çok büyük bir Türk garnizonu bırakmak icab ederdi. Şehirde, Türk topçu ateşinden

yıkılmadık hiçbir yer kalmamıştı. Charles-Qunit, imparatorluk taht şehrinin tahribi ile cezalandırılmıştı. Kaanûnî, bunu kâfi gördü. Bu seferde 14.000 Türk askeri şehîd olmuş veya ağır şekilde yaralanmıştı. Almanya ise, hemen aşağıda anlatılacağı üzere, tamamen perîşan edilmişti. Macaristan, Alman işgalinden kurtarılmış, Türkler'in sâdık tâbii Szapolya, Budapeşte'de tahta oturtulmuştu. Nitekim 17 ekimde, Viyana yakınlarında Kaanûnî, geçit resmi yaptırdı ve ordu ileri gelenlerinin, başta İbrahim Paşa olmak üzere, tebriklerini kabûl etti. Askere 250.000 duka (750 milyon TL.) bahşiş dağıtıldı. Zâten asker, çok zengin ganimetler almıştı. Zengin olarak yurda dönülüyordu.

Viyana-Budin yolu 9 günde alındı. 25 ekimde Budin'e gelindi. Szapolya, şehrin sûrları dışında Türk ordusunu karşıladı. 2 gün Budapeşte'de kalındı. 27 ekimde hareket edildi. Tuna'nın karşı yakasına geçilip, Peşte şehrine gelindi. Ordu tamamen geçtikten sonra, Kaanûnî de vezirlerle berâber geçti. 28 ekimde Szapolya, Peşte'de huzûr-ı hümâyûn'a kabûl olundu. Padişahı tebrik etti ve elini öptü. 29 ekimde Peşte'den hareket edildi. 11 günde, 10 kasımda Belgrad'a varıldı. Ertesi gün hareketle 14 günde Sofya'ya gelindi. 27 kasımda, 1 gün kalınan Sofya'dan hareket olundu. 5 günde Orduy-ı Hümâyûn, Filibe'ye geldi. 1 gün burada dinlenildi. 3 aralıkta Filibe'den hareket edildi. 3 günde, 6 aralıkta Edirne'ye gelindi. 6 gün Edirne'de kalındı. 12 aralıkta yeniden yürüyüş başladı. 16 aralıkta, yâni 4 günde Istanbul'a varıldı. 4. sefer-i hümâyûn, 7 ay, 7 gün sürmüştü.

Seferin başında Vezir Mustafa Paşa ölmüş, yerine Kasım Paşa vezir olmuştur. Kasım Paşa, Rumeli beylerbeyisi idi. Rumeli beylerbeyiliği İbrahim Paşa'nın uhdesine verildiği için, açıkça kalmıştı.

Osmanlı Türk Tarihinin En Büyük Akın Hareketi (1529 Yaz ve Sonbaharı)

Orduy-ı Hümâyûn, Viyana'dan güneydoğu yoluyla çekilirken, Osmanlı Türk tarihinin en büyük akın hareketi yapılmıştır. Avusturya, Güney Almanya (Bavyera), Moravya, Bohemya, Slovakya ve Silezya (yâni şimdiki Çekoslovakya), Slovenya gibi ülkeler, İsviçre'ye kadar, baştan başa çiğnendi. Bu akın sâyesinde Orduy-ı Hümâyûn, hiçbir şekilde rahatsız edilmeksizin Viyana önlerinden çekildiği gibi, Almanya da sulha icbar edildi ve Macaristan'ın Türkiye'ye ait olduğunu kabûl mecburiyetinde kaldı. Almanya'da ki-

liseler, aylarca durmaksızın «Türk çanı» çaldı. Tarihin bu müstesna askerî harekâtı hakkında biraz tafsilât vermek münasiptir:

Viyana muhâsarasının devâm ettiği 2,5 hafta içinde Türk akıncılarının faaliyeti, en kesif dereceye geldi. Almanlar'ın «sakman» dedikleri akıncılar, Mohaç kahramanı ve Kaanûnî'nin hala oğlu Balı Bey'in kardeşi Yahyâ-Paşa-zâde Sultan-zâde Mehmed Bey'in kumandasında Bavyera, Bohemya ve Moravya'yı, Malkoçoğlu Kasım Bey'in kumandasında Avusturya'yı baştan başa tahrip ettiler. Mehmed Bey, Bavyera'nın merkezi Regensburg ile Moravya'nın merkezi Brunn'u fiilen zaptetti.

Bir akıncı kolu, Avusturya'yı doğudan batıya doğru fecî bir şekilde baştan başa çiğnedi. İsviçre'ye girdi. Liechtenstein prensliğinin merkezi olan Vaduz kasabasını ve kasabadaki prensin şatosunu yaktı, prensin oğlunu esîr aldı. Vaduz, 9,5° tûlünde ve Ren nehrinin doğu kıyısı yakınlarındadır. Bu sûretle Osmanlı Türkleri, tarihte ilk ve son defa olarak Ren nehrine varmış oldular. Diğer bir akıncı kolu, kuzeybatıya çıktı. Bavyera'nın doğu yarısını çiğnedi. Bavyera'nın o zamanki merkezi olan Regensburg (Ratisbon) şehrini —ki Tuna üzerindedir— fiilen zaptetti, yaktı, halkını esir etti. Bohemya, Moravya ve Slovakya'yı tahrip etti (Hammer, V, 131). Moravya'da tahrîb edilmedik şehir ve kasaba bırakılmadı. Bu arada eyâletin merkezi olan Brunn (Çekçe: Brno) şehri de zabtedildi (Lavisse-Rambaud, IV, 727). Bu şehir, Viyana'nın 100 km. kuzeyindedir (Vaduz, Viyana'nın 500 km. güneybatısındadır). Alınan mesâfe, hârikulâde olmuştur (Hammer, V, 132).

Kuzeyde 50° arzına erişilirken, muntazam Türk ordusu olan tımarlı sipahisi de, Stirya eyâletinin merkezi ve Avusturya'nın Viyana'dan sonra ikinci büyük şehri olan Graz'ı 15 kasım 1529'da işgal etti. 20 kasımda Türk ordusu, Graz'dan güneye inip Slovenya'nın en kuzeyindeki, bu eyâletin Ljubljana'dan sonra 2. şehri olan Drava'nın kuzey kıyısındaki Maribor (Marburg)'u işgal etti. *Münşe'âtu's-Selâtıyn*'de, bu harekât, açık olarak kaydedilmiştir (Hammer, V, 481).

Orduy-ı Hümâyûn, Viyana'dan çekildikten sonra da büyük akınlar devam etti. Kaanûnî'nin Almanya sefer-i hümâyûnundan dönmekte olması bütün imparatorlukta kutlanırken, 1529'un son aylarında akıncılar, hâlâ Alman eyâletlerinin altını üstüne getiriyorlardı. Malkoçoğlu Kasım Bey'in akıncıları, ordunun rahatça çekilebilmesi için, büyük fedakârlıkta bulundu. Kasım Bey, bilhassa Aşağı ve Yukarı (Doğu ve Batı) Avusturya'yı çiğnedi. Aşağı Avusturya eyâletinin merkezi Viyana, Yukarı Avusturya'nınki

Linz'dir. Asıl Avusturya, bu iki eyalettir. Sonradan Stirya (merkezi Graz), Karintiya (merkezi Klagenfurt), Salzburg, Tirol (merkezi Innsbrück), Vorarlberg ve Burgenland eyâletlerinin ilâvesiyle ülke güneye doğru tamamen genişlemiş ve bugünkü Avusturya meydana gelmiştir. Kasım Bey'in Enns kasabasını tahribi bilhassa meşhurdur (Hammer, V, 165). Tuna'nın bir koluna adını veren Enns, aynı addaki ırmağın batı kıyısında ve asıl Tuna'nın güney kıyısı yakınındadır. Batı Avusturya eyâletinin, Doğu Avusturya eyâleti sınırı üzerinde yer alır. Kasım Bey, 16.000 akıncı ile Enns ırmağını batıya doğru atlıyarak Batı Avusturya'ya girmiştir. Bu eyâletin merkezi olan Linz'de bulunan Kral Ferdinand ve imparatorluğun bütün ileri gelenleri, dehşet içinde titremişlerdir (Hammer, V, 166). Kasım Bey, bu arada Enns ırmağının batı kıyısında ve Enns kasabasının güneyinde bulunan Steyr şehrini de yakmıştır (Hammer, V, 166).

Başka bir akıncı kolu. Stirya eyâletini altüst etmiş ve bu eyâletin merkezi olan Graz da dâhil olmak üzere bütün şehir ve kasabaları tahrib eylemiştir. Bu arada Doğu Avusturya'nın güneyindeki Wiener-Neustadt şehri de tahrib olunmuştur. Bu şehir, Viyana'nın 35 km. güneyindedir. Stirya eyâleti, birkaç ay için, tamamen Türk işgalinde kalmıştır (Hammer, V, 166). Diğer bir akıncı kolu da Karintiya'ya girmiş ve bu eyâletin kuzeyindeki Hüttenberg'den başlıyarak birçok yeri tahrib etmiştir (Hammer, V, 171). Başka bir kol Hırvatistan ve Slovenya'yı altüst etmiştir. Bilhassa Pojega (Almanca : Poschega) şehrinin yakılması mühimdir. Orta Hırvatistan'da şimdi mütevâzı bir kasaba olan bu Pojega, o tarihte 40-50.000 nüfuslu mühim bir şehirdi (Hammer, V, 173).

Kaanûnî'nin 1. Almanya Seferi Hakkında Netice

Bu sefer, Türk tarihçileri tarafından, «İspanya Kralı'na karşı Almanya sefer-i hümâyûnu» gibi çok mânâlı bir şekilde tavsîf edilmiştir (Hammer, V, 175). Gerçekten aslında Charles-Quint'e baş eğdirmek gayesiyle açılmış ve bu netice, tamamen elde edilmiştir. Kaanûnî, Istanbul'a döndükten sonra, Ferîdûn Bey'in anlattığı üzere halk 5 gün, 5 gece şenlik yapmış, geceleri bütün dükkânlar açık kalmış, Padişah da halk arasında dolaşmış ve çarşıları ziyâret etmiştir. Çok büyük ganîmet elde edilmiştir (Hammer, V, 483).

Viyana muhâsarası sırasında Charles-Quint, Kaanûnî'nin karşısına çıkıp bir meydan muhârebesi vermeye cesâret edemedi. Böyle bir teşebbüsün, yıkımla neticeleneceğinden emindi. Türk-

ler'e karşı meydan muhârebesinde yenilmenin neticesinde I. François şüphesiz derhal başkaldıracak ve İmparator-Kral'ın prestiji mahvolacaktı. Sultan Süleyman'ın başlıca hedefi, bu meydan muhârebesinde İmparator'un çalımını ve gücünü iyice ezmekti. Sefere çıkılırken imparatorluğun taht şehrinin muhâsarası düşünülmüyordu. Hattâ ağır toplar bile Viyana önlerine getirilmedi ve esasen muhasaraya, mevsim iyice geçtikten sonra başlandı. Viyana kuşatılırken, Türk akıncıları ve tımarlı sipahisi, Avusturya'yı, Çekoslovakya'yı, Bavyera'yı, Slovenya'yı altüst ettiler. Bu vaziyet karşısında da Charles-Quint, kıpırdamadı. Türkler, Ren nehrinin kaynağına kadar gittiler. Acaba nehrin döküldüğü yere kadar ilerleselerdi, İmparator harekete geçecek mi idi? Burası meçhuldür. Zâten Charles-Quint'in yahut ordusunun görünmemesi üzerinedir ki, Almanya'ya iyice gözdağı verilmek için imparatorluk taht şehrinin muhasarasına ve yıkıcı akınlara karar verildi. Kaanûnî, Charles-Quint'e ve kardeşi Ferdinand'a pek ağır mektuplar yazıyor, anavatanlarını çiğnediği halde orduları ile karşısına çıkmadıklarından dolayı ağır hakaretlerde bulunuyordu. Bunlar da tesirsiz kaldı ve Almanlar, yerlerinden kıpırdamadılar. Bu seferde Hırvatistan'ın merkezi olan ve zâten Türk himâyesinde bulunan Zagreb (Agram), mukavemetsiz teslim oldu. Hırvatistan'ın hemen tamamı ve Slovenya'nın bir kısmı, Türkiye'ye katıldı.

Tuna vâdisine hâkim olan Türkler, Güney Almanya'yı tecride muvaffak olmuşlardı (Pirenne, II, 400). Charles-Quint, 1527'de Roma'yı yağma edip, Papa'ya, Barselona Muâhedesi ile bütün İtalya üzerindeki yüksek hâkimiyetini tasdik ettirdi. Bundan sonra Fransa'yı kesin şekilde ezmek üzereydi ki, Türkler, Viyana önlerinde göründü. Bu vazıyet, Fransa'yı kurtardı. 1529'da I. François ile Cambrai Sulhu akdedildi ve Charles-Quint, rakîbine Burgonya dukalığını iade etti (Pirenne, II, 399). Türkler, Fransa'ya Burgonya'yı yeniden kazandırmış oldular. Gene 1529'da II. Spire Diète'i, 1526'da da olduğu gibi, Luther mezhebine müsamaha edileceğini, fakat bu müsamahanın, bu tarihe kadar mezhebin yayılmış olduğu bölgeler için bahis mevzuu bulunduğunu, bu bölgeler dışında kalan yerlerde, mezhebe tarafdarlık edenlerin ezileceğini ilân ve kabûl eyledi. Bu hususu, 5 Alman prensi ile 14 Alman serbest (bağımsız) şehri «protesto» etti. O andan itibâren de, yeni mezhebin sâliklerine «Protestan» denmeye başlandı (Pirenne, II, 413). Yeni mezheple beraber Avrupa'da din kavgaları, kanlı ve zâlimâne sahnelere yenilerini ilâve etti. 1535'te İspanya Inquisition'unun elinden kurtulmaya muvaffak olarak İsviçre'de Cenevre'ye (Genève) sığınan Michel Servet'yi, yeni bir Protestan (ré-

formé) mezhebin kurucusu olan Calvin, diri diri yaktırdı (Pirenne, II, 424). I. François ise, Aix civarının râfızîlik, yâni imandan sapma ile itham edilen 24 köyü haritadan sildi, 800 köylüyü rastgele öldürttü. Almanya'da din harbleri siyâsî bir karakter arz etmesine rağmen, Fransa ve Holanda'da —bu ülkelerde Papa'nın büyük nüfuzu ve mâlikâneleri olmadığı için— tamamen dinî ve vicdânî bir manzara gösteriyordu (Pirenne, II, 425).

Viyana muhâsarası ve bundan sonraki Orta Avrupa akınları, Avrupa'yı dehşet içinde bıraktı. Almanya'da millî şuurun uyanmasına sebeb oldu. O zamana kadar Türkler'le savaşmasının Tanrı'nın irâdesine karşı gelmek olduğunu ileri süren ve Papa'nın Haçlı seferleri projelerine şiddetle muhalefet eden Luther bile, 1529 sonlarında *Discours Militaire contre les Turcs* adlı risâlesini yayınladı. Erasmus, ertesi yıl *Utilissima Consultatio de bello Turcis Inferendo*'sunu neşretti. Charles-Quint'i, Fransa ile sulh aramaya mecbur etti. 1530'da Charles-Quint, Bologna'da İtalya krallığı ve Roma'da Batı Roma imparatorluğu taclarını törenle giydi. 1531'de Ferdinand'ı, «Romalılar Kralı», yâni imparatorluk velîahdi ilân etti. (Lavisse-Rambaud, IV, 727-8). Kral Ferdinand, Kaanûnî'yi resmen metbûu olarak kabûl etti *(Aynı Eser,* 730). Akdeniz'e hâkim olan Türkler, dünyanın birinci denizci milleti olarak, Venedik'ten boşalan ve istikbalde İngiltere'nin işgal edeceği mevkıe çıktılar *(Aynı Eser,* 731). Avrupa'nın bütün devletlerinin ordularının toplamının iki misli kuvvette bir orduya ve dünyanın en zengin vâridâtına ve iktisadî kaynaklarına sâhib olan Türkiye, Alman ve Fransız ordularının tam zıddı olan askerî disiplini ile de korku salıyordu *(Aynı Eser,* 737-8). Almanya, 1529'dan 1699'a kadar tam 170 yıl Türk tehdidi, Türk üstünlüğü, hattâ Türk metbûluğu altında yaşadı *(Aynı Eser,* 739).

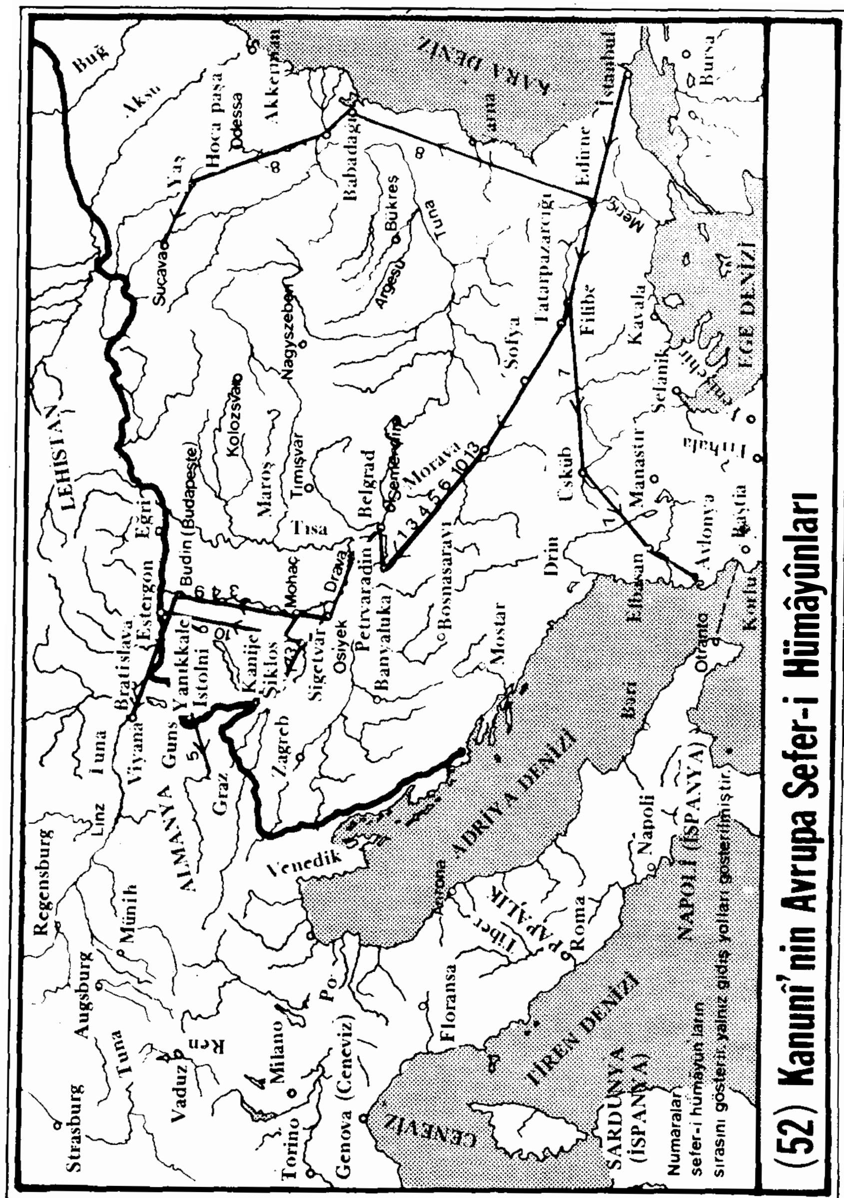
Bu sırada Charles-Quint'in Avrupa hâkimiyeti projesi, Türkiye'nin kesin kararlı müdahalesi ile, tamamen suya düşmüş bulunuyordu. Messina Boğazı'ndan Türkiye'nin müttefikı olmıyan bir Hıristiyan devletinin harb ve ticâret gemisinin geçmesi, hemen hemen imkânsızdı. Luther'in ortaya çıkmasından beri de Papa, bir türlü Hıristiyanlar'ı Türkler'e karşı birleştiremiyordu. Her ne pahasına olursa olsun, Protestanlar ile anlaşıp Türkler'le başbaşa kalmak istiyen Charles-Quint, 1532 Nurenberg Sulhu ile Protestan mezhebini İmparator sıfatıyla resmen tanıdı ve Katolikler'in, yeni mezhep sâlikleri ile vuruşmasını yasakladı. Böylece Protestan mezhebi, resmen tanınmasını ve sulha kavuşmasını, Türkler'e borçlu oluyordu. Fransa ise, Türkiye'ye dört elle sarılmış olup, o zamana kadar hiçbir Hıristiyan devletinin girmeye ce-

sâret edemediği karışık ittifak bağları ile, Istanbul'a bağlanmıştı (Pirenne, II, 426-7).

I. Almanya sefer-i hümâyûnu darbesinden sonra Türkiye'nin Charles-Quint'e karşı olan dış siyâsetini İbrahim Paşa, iyi idâre etti. Vezîr-i âzam'ın Avrupa siyâsetine ve dillerine olan vukufu, Istanbul'un dış siyâsetinde, düşmanları ve rakîbleri için açık kapı bırakmadı. İbrahim Paşa'nın : «Eğer Charles-Quint, bizimle sulh yapıp, şartlarımıza boyun eğerse, yalnız o zaman gerçek imparator olur; zira Fransa ve İngiltere krallarına, Papa'ya ve Protestanlar'a biz Charles-Quint'i, imparator sıfatıyla kabûl ettiririz» demesi, Türk dış siyâseti bakımından çok mânâlı idi.

17 ekim 1530'da Alman elçileri, sulh istemek üzere Istanbul'a geldi. Bu elçiler, General Nicolas Jurischitz ile Lemberg Kontu Joseph von Schneeberg idi ve maiyyetlerinde 24 kişi bulunuyordu. 25 ekimde İbrahim Paşa, elçileri kabûl etti. 15 gün sonra elçiler, 9 kasımda tekrar Vezîr-i âzam tarafından kabûl edildiler. Bundan 8 gün sonra, 17 kasımda da elçiler, huzûr-ı hümâyûn'a çıktılar. 19 kasımda İbrahim Paşa, elçileri üçüncü kere kabûl etti ve son sözlerini bildirdi. Almanya, Szapolya'nın Kaanûnî tarafından azlini ve Macaristan krallığına Ferdinand'ın tâyîn edilmesini istiyor, Szapolya hangi şartlarla Türkiye'ye tâbi ise, Ferdinand'ın da bu şartları ve aynı vergiyi kabûl ettiğini bildiriyordu. Dıştan bakılırsa, bu teklif, Türkiye bakımından zararsız görünüyordu. Aynı şartlarla tâbiiyet statüsünü kabûl ettiği takdirde, Budapeşte tahtında şu veya bu kralın bulunması, Istanbul'un menfaatlerinde bir değişiklik yapmıyordu. Ancak işin mâhiyeti, bundan ibaret değildi. Macaristan tahtının tâlibi olan Ferdinand, bir Habsburg idi, bir Alman ve Charles-Quint'in kardeşi ve onun vasali bulunuyordu. Ferdinand'ın Budapeşte'ye yerleşmesi, Macaristan'ı Charles-Quint'in nüfuz, hattâ hâkimiyetine bırakmak demekti. Bundan dolayı, Ferdinand'ın Macaristan tahtına oturmasının Türkiye tarafından kabulüne imkân ve ihtimal yoktu.

İbrahim Paşa, elçilerin tekliflerini kesin şekilde ve ağır bir dille reddetti. Dedi ki, Dîvân-ı Hümâyûn (Türkiye imparatorluk hükûmeti, yâni bakanlar kurulu), Charles-Quint'i İspanya kralı ve Ferdinand'ı da onun Viyana valisi olarak tanımaktadır. Avrupa'da Avgustus'tan, I. asırdan beri tek imparatorluk tâcı olduğu mâlûmdur. Bu, Roma imparatorluk tâcıdır. Şimdi bu tâcı, Türkiye Hâkanı olan zat taşımaktadır. Zira kayserlerin meşrû halefidir. Charles-Quint'in imparatorluk iddia etmesi küstahlıktır, gayri meşrûdur. Almanya, yâni Batı Roma tâcını da rüşvetle elde etmiştir, bu bakımdan da imparatorluk iddiası hukukî bir mesnede

(52) Kanunî'nin Avrupa Sefer-i Hümâyûnları

Numaralar sefer-i hümâyûnların sırasını gösterir; yalnız gidiş yolları gösterilmiştir.

dayanmamaktadır. Ferdinand'ın kendisini Macaristan ve Bohemya kralı ilân etmesi ise küstahlıktan öteye geçen bir komedidir. Zira Macaristan, Türkiye Hâkanı tarafından 1526 ve 1529 seferlerinde iki kere fethedilmiş ve Hâkan'ın sâdık kullarından Szapolya'ya ihsan olunmuştur. Ancak İbrahim Paşa, elçileri huzurundan kovmadan önce onlara şunu ihsâs etmiştir ki, Macaristan iş-

lerinden tamamen el çektiği takdirde Dîvân-ı Hümâyûn, Ferdinand'ın Bohemya kralı ve Avusturya arşidükü (büyükdukası) sıfatlarını tanıyabilir.

Bu sûretle Almanya-Türkiye sulhu, askıda kalıyordu. Fakat Macaristan, fiilen Türk hâkimiyetinde idi. Ancak Charles-Quint, Macaristan gibi bir ülkenin Türkiye'ye geçmesine tahammül edememekte devam ediyordu. Yeniden bu ülkeye müdahaleye hazırlanıyordu ki, bunun neticesi ancak yeni bir sefer-i hümâyûn olabilirdi. Nitekim öyle oldu. Charles-Quint ile Kaanûnî arasındaki dünya hâkimiyeti mücadelesinin ikinci safhası açılıyordu. Birinci safhada Türkiye, kesin şekilde galip çıkmış, Macaristan krallığını yıkmış, bu krallığın Almanya hâkimiyetine şu veya bu şekilde geçmesine engel olmuş, bu mühim ülkeyi fethetmiş, Fransa'yı desteklemiş, Protestan mezhebinin yayılmasına yardım etmiş, bu mezhebin resmen tanınmasına zemin hazırlamak sûretiyle Avrupa'da İmparator ve Papa'nın mânevî hâkimiyetini temellerine kadar sarsmış, Almanya imparatorluğunun taht şehrini kuşatmış ve imparatorluğun en değerli eyâletlerini atüst etmişti. Şimdi mücadelenin ikinci ve nihâî safhasında hangi taraf kazançlı çıkacaktı ?

III

KAANÛNÎ ve CHARLES-QUINT: II. SAFHA - 5., 7., 8., 9. ve 10. SEFER-İ HÜMÂYÛNLAR (1530 - 1556)

Almanlar'ın Budin Muhasarası ve Hezimetleri (1530-31)

SULH teşebbüsünden elleri boş çıkan Charles-Quint, bu sulhu Dîvân-ı Hümâyûn'a zorla kabûl ettirmek için, yeniden Macaristan'a saldırdı ve Budin'i kuşattırdı. Macaristan'ın taht şehrini, Budin kalesi muhafızı olan Küçük Kasım Paşa koruyordu. Alman ordusuna ise Mareşal von Roggendorf kumanda ediyordu. Von Roggendorf, Viyana'yı Türkler'e karşı savunan Salm Kontunun yardımcısı ve süvari kumandanı iken, muhasaranın sonuna doğru Salm Kontu'nun bir Türk güllesi ile ölmesi üzerine, onun yerini almış, başkumandan olmuştu.

Kasım Paşa'nın 3.000 kadar Türk'le 10-12 bin Macar'dan müteşekkil garnizonu, Budin'i, Mareşal von Roggendorf'un büyük kuvvetlerine karşı savunamazdı. Dışarıdan yardım şarttı. Bu yardımı, Semendire sancakbeyi ve tanınmış akıncı kumandanı Sultan-zâde Mehmed Bey (sonradan Paşa) yaptı. Mehmed Bey, Mohaç kahramanı Yahyâ-Paşa-zâde Balı Bey'in (Paşa) kardeşi ve onun gibi Kaanûnî'nin hala oğlu idi. Semendire'den hızla Budin önlerine gelen (kuşuçuşu 350 km.) Mehmed Bey, bu muhasaranın gerçek kahramanı olmuştur. Muhasara, 2 aya yakın sürmüş ve 1530-31 kışının sonlarında geçmişti. Kasım Paşa, Sigetvar'ı muhâsaraya gitmişti. Bilindiği gibi, bu tarihten ancak 36 yıl sonra Kaanûnî'nin 13. sefer-i hümâyûnunda fethedilecek ve Kaanûnî, bu kale önlerinde ölecektir. Sigetvar, Macaristan'ın güneybatısında idi. Böyle Türk topraklarının arasına kama gibi girmiş bir kalenin elde edilmesi, Türkiye imparatorluğunun Orta Avrupa'daki menfaatlerine şüphesiz çok uygundu. İşte Kasım Paşa, bu kalenin fethine gitmiştir. Ferdinand'ın elinde bulunan kalenin muhasarası, Bohemya Kralı'na, buna Budin muhâsarası ile mukabele etmek fırsatını vermiştir. Çünki Kasım Paşa, pek mü-

him Budin kalesini hemen hemen boş bırakmıştı. Fakat Almanlar'ın Budin üzerine yürüdüklerini haber alır almaz, Sigetvar muhasarasını kaldırdı. Budin önlerine geldiği zaman, kuşatma başlamıştı. 3.000 Türk ve 10.000 Macar'dan müteşekkil 13.000 kişilik kuvvetiyle muhasara hatlarını yardı, büyük bir başarı ile Budin kalesine kapandı. Az sonra da Mehmed Bey, imdada yetişti. Ancak bu da kâfi değildi. Alman imparatorluk kuvvetleri, Türk-Macar kuvvetlerinden kat kat üstündü. Öyle ki, muhasarayı kaldırtabilmek için bizzat Kaanûnî'nin yeni bir sefer-i hümâyûnu düşünülüyordu.

Bu vaziyette Yahyâ-Paşa-zâde Mehmed Paşa, akıncılara has bir taktikle, Alman ordusuna câsuslar sokup, İbrahim Paşa'nın büyük ordusunun yaklaşmakta olduğuna Mareşal von Roggendorf'u inandırdı. Alman başkumandanı o derecede telâşa kapıldı ki, Mehmed Bey'in akıncılarını, İbrahim Paşa'nın büyük ordusunun öncüleri sandı. Ağır toplarını ve ağırlıklarını Budin kalesi önlerinde bırakıp kaçtı. Sancakbeyi (tümgeneral) rütbesindeki bir Türk akıncı beyinin Alman ordularının başkumandanı olan bir mareşale bu galebesi, askerlik tarihinin parlak sahifelerinden birini teşkîl eder. Bu sûretle Budin düşmekten kurtulduğu gibi, Kaanûnî de, yeni Almanya sefer-i hümâyûnuna derhal çıkmaktan vazgeçti, bir-iki aylık hazırlığın tamamlanmasını ve mevsimin gelmesini bekledi.

Alman bozgunundan sonra söz, Türk silâhlarında, Yahyâ-Paşa-zâde'de idi. Hızla Avusturya topraklarına dalmakta gecikmedi. 1531 yılının baharı gelmişti. 15.000 seçkin esirle, Avusturya'dan döndü. Esirler, Budin'e, Belgrad'a, Semendire'ye, en değerlileri Istanbul'a sevkedildi.

5. Sefer-i Hümâyûn : 2. Almanya Seferi (1532)

25 nisan 1532'de Kaanûnî, Almanya üzerine 2. seferini açtı. İbrahim Paşa da sefere katılıyordu. Bugün Orduy-ı Hümâyûn, Istanbul'dan hareket etti. Kaanûnî'nin bu kere sefere çıktığı ordu, bundan öncekilere nisbetle daha kalabalıktı. Türk ordusunda aşağı yukarı 200.000 asker ve 400 top bulunduğu anlaşılmaktadır. Charles-Quint de buna yakın bir kuvvet toplamıştı. Protestan mezhebini tanımak karşılığında, Almanya'nın Protestan prenslerinden de asker celbetmişti. İspanyol, İtalyan, Flaman kuvvetlerini de Almanya'ya yığmıştı. Fakat gerçek bir birlikten tamamen mahrum olan ve bir meydan muhârebesinde tek elden kumanda etmenin imkânsız bulunduğu bu kuvvetler, Türk ordusu ile sah-

ra vuruşması yapabilecek kudret ve kabiliyette değildi. Charles - Quint, bu hususu çok iyi biliyordu. Nitekim, 3 yıl önceki ilk Alman seferinde olduğu gibi, Kaanûnî'nin bu ikinci Almanya seferinde de, ne pahasına olursa olsun, yerinden kıpırdamamaya kararlı idi ve bu kararını tatbik etti. Türk ordusunun karşısına ordu sürüp, kuvvetlerini imha ettirmedi. Böyle bir imha, bütün Almanya'yı, Ren'e kadar Türk kuvvetlerine açık bırakır ve Avrupa için emsali görülmemiş bir felâket teşkil ederdi.

Orduy-ı Hümâyûn, Istanbul-Edirne yolunu 8 günde aldı. 3 mayısta Edirne'ye geldi. 3 gün kalıp 6 mayısta yeniden yürüyüşe geçti. 16 günde Filibe'ye geldi (22 mayıs). 5 gün burada kalıp 27 mayısta hareket etti. 5 günde Sofya'ya vardı (1 haziran). 5 gün burada kaldı. 6 haziranda hareket etti. 6 günde Niş'e geldi. Niş'te bütün Rumeli tımarlıları toplanmış bulunuyordu. 3 gün Niş'te kalındı. 15 haziranda Niş'ten hareket edildi. Bu arada 13 haziranda Niş'te Alman elçileri, sulh istemek üzere Türk ordugâhına geldiler. Elçiler, 1530'da da aynı vazifeyle Istanbul'a gelmiş olan Kont von Lemberg ile Kont von Nogarola idi. Kaanûnî, elçileri kabûl etti. Fakat bütün sulh taleblerini reddetti. Niş'e kadar geldikten sonra, Cihan Padişahı, geriye dönemezdi. Hiçbir teklifin değeri yoktu. Bu teklifler, er meydanında münâkaşa edilip karâra bağlanacaktı. Elçiler, 22 gün sonra Fransa elçilerine yapılan merâsimi görmeleri için hemen salıverilmediler.

Niş-Belgrad yolu 10 günde alındı ve 25 haziranda Belgrad'a varıldı. Belgrad'da 8 temmuza kadar 13 gün kalındı. Bu müddet içinde 5 temmuzda I. François'nın elçileri, Alman elçilerine yapılmıyan pek muazzam gösteriler ve göz kamaştıran bir debdebe ile, büyük Türk Hâkânı tarafından kabûl edildi. Padişahların elçilere el öptürmeleri âdet değilken, Kaanûnî, I. François'nın elçisi Rinçon'a el öptürdü. Türk askeri, muhteşem saflar hâlinde dizilmişti. Mehter ateşli havalar çalıyor, arada bir toplar ateşleniyordu. Rinçon'un diplomatik faaliyetini ileride Akdeniz bahsinde inceliyeceğimiz için, burada müzakerelere temas etmiyoruz. Kaanûnî, Rinçon'u ve maiyyetini yanına aldı ve seferin sonuna kadar Türk ordugâhında bulunmalarını emretti. Türk siyâsetinin esâsı, pek kudretli Almanya-İspanya'ya nisbetle zayıf Fransa'yı desteklemek ve kazâra bu iki devletin birleşmesine, hattâ mümkinse sulh yapmasına engel olmaktı. Kaanûnî'nin Almanya'dan toprak almak gibi bir niyeti yoktu. Fakat Avrupa kıt'asında Türk hegemonyasını Charles-Quint'e kabûl ettirmeye kesin şekilde kararlı idi. Bu husus, Türk cihan imparatorluğu siyâsetinin mihrak noktasını teşkil ediyordu. Fransa sefîrinin gördüğü muameleyi Alman elçi-

leri, Ferdinand'a ve ağabeyine anlattılar. İmparator ve kardeşi telâşa düştüler.

Belgrad'dan hareketten 13 gün sonra, 21 temmuzda Türkler, Güney Macaristan'da, Drava'nın az kuzeyinde, Mohaç'ın güneybatısında bulunan Siklos (Şikloş) kalesini fethettiler. Kale, Türkler'e ancak birkaç gün dayanabildi. Aynı gün Egerssez ve Szerecsem kaleleri de fethedildi. Ertesi gün de Kapolna kalesi teslim oldu. Bu kaleler, Ferdinand'ın elinde bulunan Macar kaleleri idi. 25 temmuzda Babocsa, 26'da Belevar, 27'de Wutusch, 28'de Safade kaleleri fetholundu. 30 temmuzda, çok mühim bir müstahkem mevki olan Kanije alındı. Kanije (Macarca : Nagy Kanizsa, Almanca : Gross-Kanisa), Macaristan'ın güneybatısında olup, Avusturya ve Slovenya'ya çok yakındır ve bu ülkelerin kapısını teşkil eder. Drava'dan Mur ırmağının ayrıldığı yerin az kuzeyindedir.

1 Ağustosta da Kapormak, Poeloeske, Tüskevar kaleleri fetholundu. 3 ağustosta Koermendvar, ertesi gün «Rum», 6 ağustosta Ikerwar ve Mesteri kaleleri alındı. 5 ağustosta Raba ırmağı üzerinde köprü yapılmaya başlandı ve 7 ağustosta bu köprüden geçildi. Hidveg kalesi alındı ve 10 ağustosta Güns'ün muhâsarası başladı.

Güns Kalesi'nin Fethi (28 Ağustos 1532)

Almanlar'ın «Raab», Macarlar'ın «Raba» dedikleri ırmak, Tuna'nın bir koludur. Avusturya'nın Stirya eyâletinin dağlarından kaynar ve Budapeşte ile Viyana'nın aşağı yukarı ortasında Tuna ile birleşir. Tuna'nın güneyinden aldığı kollarından biridir. Almanlar'ın «Güns», Macarlar'ın «Köszeg», Türkler'in «Guns», «Güns», «Köseg» ve «Güneş» dedikleri çok müstahkem kale ise, bugün Macaristan'da bir kasabadır ve Avusturya sınırından ancak 2 km.'dir. Bu kale, Kaanûnî'nin büyük kuvvetlerine dikkate değer ve inatçı bir mukavemet göstermiş olduğu için, bu 5. sefer-i hümâyûna bazan «Guns Seferi» de denmektedir. Bu sûretle Kaanûnî Mur ile Raba ırmakları arasındaki ülkeyi ve bu çevrenin en mühim merkezi olan Kanije'yi aldıktan sonra, şimdi Raba ile Leitha suları arasını fethe başlamıştır. Bu çevreye Macarlar, «Küçük Alföld» derler («Büyük Alföld», Tuna ile Tisa arasındaki Büyük Macar Ovası'dır).

Güns, Viyana'nın 90 km. güneyindedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, kalenin kuzey ve batı varoşlarında Macar toprakları bitmekte ve Avusturya'nın Burgenland eyâleti başlamaktadır. Bu bakımdan stratejik ehemmiyeti vardır. Kale, 1530'da Istanbul'a

elçi olarak gelmiş olan Nikolas Jurischitz tarafından savunulmaktadır. Son derecede tahkim edilmiştir. Yağışlar devamlı olmuş ve arazi yer yer büyük bataklıklar yapmıştır. Semendire sancakbeyi Mehmed Bey'in ilk taarruzu, bu yüzden kaleyi düşürememiştir. Kale, 28 ağustosa kadar 18 gün Türkler'e karşı koymuş ve bundan dolayı, Avrupa'da büyük takdir ve sevinç uyandırmıştır.

Kaanûnî, bu seferinde de emeline kavuşamamış, Alman seyyar ordusunu bulup bir meydan muhârebesi verememiştir. Bunu temin için 30 ağustosta Kral Ferdinand'a çok ağır bir mektup göndermişse de, Almanlar, Türkler'in karşısına çıkmamak hususundaki kararlarında sâbit kalmışlardır. Kaanûnî'nin nâme-i hümâyûnu, Güns'te Alman elçilerine verilmiştir. Bu elçiler, Niş'te sulh istemeye gelen Lemberg ve Nogarola Kontları'dır. Ferdinand, Kaanûnî, Güns önlerine gelince, sulh istemek için, bunları tekrar Büyük Türk Hâkanı'na göndermişti. Kaanûnî, sulhu reddetti ve Alman ordusunu meydan muhârebesine dâvet eyledi. Ferdinand'a çok ağır bir dille hakaret ediliyor, aralarındaki ihtilâfın muhârebe meydanında birkaç saat içinde bitirilmesi mümkinken, buna yanaşmadığı, milyonlarca halkın zarara girmesine rıza gösterdiği, Türkler'in Alman topraklarını çiğnemesine râzı olduğu beyan ediliyordu.

Gerçekten Türk ordusu, Avusturya'yı işgale başlamıştı. Almanlar, ikinci bir muhâsara ihtimaline karşı Viyana'yı çok tahkim etmişlerdi. Viyana'yı Katzenstein Baronu savunacaktı. Fakat Ferdinand ile Charles-Quint de Viyana'da bulunuyorlardı. Charles-Quint'in bizzat Viyana'ya gelmesi, Türkler'in Avusturya istilâsını durduramadı. Akıncılar, kumandanlarından Malkoçoğlu Kasım Bey'in şehîd düşmesine rağmen, Orta Avrupa'yı yakıp yıkıyorlardı. Çok büyük servet ve pek değerli esirler ele geçirilmişti. Kaanûnî de Güns'ün fethinden 14 gün sonra, 11 eylûlde Graz'a girdi. Hırvatistan'ın merkezi olan Zagreb'ten gelen bir hey'et de, bu arada eyâletin itaatini arzetmişti.

Kaanûnî'nin Graz'ı Fethi (11 Eylûl 1532) ve Türk Ordusunun Avusturya'yı İşgali

3 yıl önce de Türk ordusunun işgal etmiş olduğu Graz, Viyana'dan sonra Avusturya'nın 2. büyük şehri ve Stirya eyâletinin (dukalığının) merkezidir. Viyana-Venedik yolu üzerinde olup, Viyana'ya 120, Venedik'e 245 km.'dir. Drava'dan ayrılan Mur ırmağı üzerinde kurulmuştur. Graz, küçük bir mukavemetten sonra teslim olmuş, Kaanûnî şehirde ancak bir gün kalmıştır. Güns'ten Graz'a gelirken de Hartberg, Friedberg ve Krichberg kalelerini fethetmiştir. Bunlardan en mühimmi Hartberg olup, Güns - Graz yolu üzerindedir (Güns-Graz yolu kuşuçuşu yâni düz hatla 90 km.'dir). 12 eylûlde Orduy-ı Hümâyûn, Türkler'in «Mura» dedikleri Mur suyunu güneye doğru, sular yazın iyice alçaldığı için, köprüsüz geçmiştir. Ordu, Stirya'yı kuzeyden güneye doğru baştan başa katederek, 4 günde Slovenya'ya gelmiş ve Drava ırmağını 20 eylûlde güneye doğru atlamıştır.

12 ekimde Orduy-ı Hümâyûn, güneydoğuya doğru Slovenya ve Esklavonya'yı geçerek Belgrad'a gelmiştir. Bu sûretle Sava ve Drava arasındaki geniş arazî, baştan başa geçilmiştir. Burada 6 gün kalınmış, 18 ekimde hareket edilmiş, 16 günde daima güneydoğuya doğru ilerlemek sûretiyle Sofya'ya gelinmiştir. Sofya'da 2 gün kalınmış (3-5 kasım), 3 günde Filibe'ye varılmıştır (8 kasım). Filibe-Edirne yolu 3 gün (9-12 kasım) sürmüştür. 5 gün Edirne'de kalınıp 17 kasımda hareket edilmiştir. 4 gün sonra Orduy-ı Hümâyûn, 21 kasım 1532'de Istanbul'a dönmüştür. Kaanûnî'nin bu 5. sefer-i hümâyûnu bu sûretle 6 ay, 26 gün sürmüştür. Istanbul'da gene 5 gün, 5 gece zafer şenlikleri yapılmış, Kaanûnî ve İbrahim Paşa, halk arasında dolaşmış, geceleri şehir aydınlatılmış, dükkân ve çarşılar açık kalmıştır.

Sefer-i Hümâyûn sırasında Andrea Doria, Charles-Quint'in büyük-amirali sıfatiyle, Mora'nın güneyindeki Türk üslerinden Koron'u ânî bir baskınla işgal etmiştir ki, bu işgalden doğan Akdeniz meseleleri, bundan sonraki IV. bahsimizde ele alınacaktır. Doria'nın 123 harb gemisi vardı. Önce Modon'u almak istemiş, fakat muvaffak olamayınca, Modon'un pek yakınındaki Koron'a teveccüh ederek bu mühim kaleyi düşürmüştür. Koron'un fethi Doria'ya 1.500 ölüye mal olmuştur. Koron, «vire ile» teslim olduğu için Türkler, silâhlarını alarak kaleden ayrılıp çekilmişlerdir. Kapdân-ı Deryâ Kemankeş Ali Paşa'nın kumandasındaki 80 parçadan müteşekkil Donanmay-ı Hümâyûn, Mora sularına girince,

Doria, Türkler'le açık deniz vuruşmasını kabûl etmemiş, Koron'a kuvvetli bir garnizon koyduktan sonra çekilip gitmiştir.

Orduy-ı Hümâyûn'un 100.000 esirle Istanbul'a dönmesi, Almanya'yı olduğu gibi diğer Avrupa devletlerini de büyük te'sîr altında bırakmıştır. Hele akıncıların ne zaman ve nerede ortaya çıkacakları meselesi, Orta Avrupa'da mânevî gücü sıfıra indirmiştir. Türk komandolarının bu hareketi, modern harblerde hava hücumlarının yaptığı te'sîr ve rûhî yıkımla aynıdır.

Lehistan, Türkiye'ye yaklaşmakta acele etmiştir. Istanbul'a gönderdiği elçi Opalinsky, 1532 sonlarında, Türkiye ile bir sulh muâhedesi imzalamıştır. Lehistan kralı ve Litvanya büyük-dukası I. Sigismund, Mohaç'ta ölen Macaristan ve Bohemya kralı II. Lajos'un amcası idi. Fakat Macaristan üzerindeki Alman - Türk mücadelesinde tarafsız kalmıştı.

Türkiye ile Almanya Arasında Sulhu Sağlıyan Istanbul Muahedesi (22 Haziran 1533)

Almanya'nın gene sulh istiyen elçileri de 10 ocak 1533'te Istanbul'a gelmişlerdir. Alman elçisi Jerome von Zara, Kaanûnî'ye karşı Güns'ü savunan Jurischitz'in ağabeyi olup, 12 kişilik bir maiyyetle gelmiş ve 2 gün sonra, 12 ocakta İbrahim Paşa tarafından kabûl edilmiştir. 14 ocakta da huzûr-ı hümâyûna çıkmıştır. 5 ay, 12 gün süren müzakerelerden sonra, 22 haziran 1533'te Türkiye ile Almanya arasında sulh yapılmıştır.

Mutlak bir ihtiyaç hâlinde beliren İran seferine hazırlanan Kaanûnî, şimdilik Almanya ile sulha taraftardı. Fakat 1529 Viyana sefer-i hümâyûnunda fethedilip sonradan Almanlar'ca geri alınan Yanıkkale'nin Türkiye'ye terkini şart koşmuştu. Türkler'in «Yanıkkale» dedikleri şehrin Almanca'sı «Raab», «Gran» ve Macarca'sı «Györ»dür. Raab (Raba) suyunun güneye doğru Tuna'dan ayrıldığı yerin az güneyinde (Tuna'ya 12 km.) ve Raab suyunun batı kıyısındadır. Viyana-Budapeşte yolunun ortasındadır ve kaleyi elde bulunduran taraf, bu büyük merkezlerden birini, yahut diğerini tehdide muktedir olur. Budapeşte'nin 95 km. batısında, Viyana'nın ise 80 km. güneydoğusundadır ve Viyana'ya daha yakındır. Slovakya'nın merkezi olan Bratislava (Almanca : Pressburg), Yanıkkale'nin 60 km. kuzeybatısındadır. Yanıkkale, bu son derece mühim stratejik konuşundan başka, çevrenin en büyük Macar şehri ve çok müstahkem bir kaledir. Yanıkkale'nin sâdece 5 km. kuzeyinde Almanya'nın Slovakya ve 30 km. ba-

tısında da Almanya'nın Avusturya ülkelerinin sınırı başlar (Slovakya, 1526'dan önce Macaristan'a aitti). Bütün bu izahattan çıkan netice şudur ki, burasını Türkiye'ye bırakmak, Almanya imparatorluğu için gerçek bir fedakârlıktır ve imparatorluğun taht şehri Viyana'nın istendiği zaman Türkler tarafından tehdîdini kabûl etmek demektir.

Almanya, Dîvân-ı Hümâyûn'un şartını kabûl etmiş ve Cornelius Dupplicius Schepper adlı bir elçi ile Yanıkkale'nin anahtarlarını Istanbul'a yollayıp Kaanûnî'ye takdîm etmiştir.

Türk-Alman müzâkerelerini Dîvân-ı Hümâyûn (Türkiye imparatorluk hükûmeti) nâmına Vezîr-i âzam, Serasker ve Rumeli beylerbeyisi Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa idare etmiştir. Paşa, Alman elçilerine çok yüksekten bakan bir muâmele tarzı tatbik etmiştir. İbrahim Paşa, elçilere Avrupa siyâsetinin en ince ve oynak noktalarını açıkça anlatmaktan ve Dîvân-ı Hümâyûn'un her şeye vâkıf olduğunu göstermekten çekinmemiştir. Bu arada «benim efendim (Kaanûnî) öyle sancakbeylerine (tümgenerallere) sahiptir ki, bu sancakbeyleri kudret, zenginlik, toprak ve asker bakımından Ferdinand'ı gölgede bırakırlar» demiştir (Hammer, V, 193). Az aşağıda anlatacağımız hâdise, Paşa'nın bu görüşünün mübalâğa ve boş bir övünme olmadığını, Avrupa'ya anlatmıştır. Gene İbrahim Paşa: «sanıyor musunuz ki, demiştir; Papa ile Charles - Quint arasındaki münâsebetler samîmîdir ve Papa, Charles-Quint'in Roma'yı fecî şekilde yağmâ etmesini unutmuş ve afvetmiştir? Ben bu yağmada Charles-Quint'in askerinin ele geçirdiği büyük bir pırlantayı 60.000 dukaya (36 milyon TL.) satın aldım. Parmağımda gördüğünüz yüzükteki taş işe tarihî-bir elmas olup Fransa krallarınındı. François, Charles-Quint'e esir düşünce, hükümdarınız, bu elması gasbetti. Şimdi benim mülkiyetimdedir. Sanır mısınız ki, böyle bir muâmele gören Fransa Kralı, Charles-Quint'i afvetsin?». İbrahim Paşa, bu tarihî sözleri, elçilere Hırvatça olarak söylemiştir (Hammer, V, 200).

Osmanlı protokolünde Ferdinand, vezîr-i âzam'la eşit sayılıyordu ve bu protokol, Ferdinand tarafından resmen kabûl edilmişti (Hammer, V, 201). Müzâkerelerin devam ettiği 7 celsede elçiler, Vezîr-i âzam'ın eteğini öperek kendisini karşılamışlardır. Elçiler, tam salâhiyetli idiler. Almanya, Türkiye'nin birçok şartlarını kabûl etmeyi göze almış ve mümessillerine bu şekilde tâlimat vermiştir. İran meselesi, Charles-Quint için gerçek bir kurtuluş olmuştu ve İmparator-Kral, bunu takdîr ediyordu. Istanbul Muâhedesi'nin başlıca şartları söyleydi:

Dîvân-ı Hümâyûn, sulhu sadece Kral Ferdinand'la imzalıyor, Charles-Quint'i bundan hariç tutuyordu. Sulhun Charles - Quint'e teşmiline Türkiye bakımından imkân yoktu. Çünkü bu zât, İspanya, Güney İtalya gibi bir sürü ülkeyi elinde tutuyordu ve Türkler, bu ülkelerle harb hâlinde idiler. Ancak Ferdinand'ın elinde bulunan Avusturya, Bohemya, Slovakya ve Moravya için Dîvân-ı Hümâyûn, sulhu kabûl ediyordu. Muâhedeye göre Ferdinand, bundan böyle Szapolya gibi Kaanûnî Sultan Süleyman'ın tâbii olacak, Büyük Türk Hâkanı da, ona karşılık «Fernandoş Kral»a şefkatli bir baba muamelesi etmek lûtfunda bulunacaktı. Protokolda Ferdinand, Vezîr-i âzam'la eşit sayılacak ve İbrahim Paşa ile yazışmalarında karşılıklı birbirlerine «kardeşim» şeklinde hitab edeceklerdi. Bunların hepsinden mühim olmak üzere Ferdinand, şimdiye kadar iddia ettiği Macaristan krallık tâcından vazgeçiyor, kendisi gibi Türkiye'nin sâdık bir tâbii olan Szapolya'yı Macaristan kralı olarak tanıyor, Bohemya krallığı ile yetiniyordu. Bu husus, Türk diplomasisi için gerçek bir zafer mahiyetinde sayılabilir. Çünki Charles-Quint'in Macaristan üzerindeki emellerinin iflâs ettiğinin, bizzat kendisi tarafından kabulüdür. Ancak Macaristan'ın kuzeybatısındaki bir şerit hâlinde arazi, Ferdinand'ın elindeydi. Türkiye, bu arazinin Bohemya Kralı'nda kalmasını şu şartla kabûl ve tasdik ediyordu ki, bu çevre, Szapolya'nın idâresindeki Macaristan ve Erdel (Transilvanya) gibi, Türkiye imparatorluğunun himâyesi altında, bu imparatorluğu teşkil eden bir parça olarak kalacaktı, bu sıfatla bu hukukî statü ile «Fernandoş Kral» tarafından idâre edilecekti.

Sulhun imzalanmasının ertesi günü, 23 haziran 1533'te Alman elçileri, merâsimle huzûr-ı hümâyûn'a kabûl edildi.

Çekoslovakya ve Avusturya, fiilen olmasa bile ismen Türkiye'ye tâbî olmuş, istiklâl mefhumuyla alâkası olmıyan şartların altına imzasını koymuştu. Türk siyâseti, doğuya dönebilirdi. Bundan sonra Kaanûnî'nin 6. sefer-i hümâyûnunu teşkil eden I. İran Seferi başlar ki, bu bahsi, mevzu birliğini kaybetmemek için, ileride Türkiye'nin İran ile münasebetlerini gözden geçiren bahiste ele alacağız. Kezâ Barbaros Hayreddin Paşa'nın, kapdân-ı deryâ sıfatıyla Akdeniz'de yaptığı mühim hareketleri de IV. Fasıl'da inceliyeceğiz. Şimdi, İran seferinden ve Almanya ile sulh vaziyetinin devamından sonra, Türkiye ile Venedik ve İtalya münasebetleri gözden geçirilecektir.

7. Sefer-i Hümâyûn : İtalya (Korfu ve Pulya) Seferi (1537)

Türkiye-Almanya sulhu devam ediyor, serhadde geçen ufak tefek hâdiselerden başka ciddî çatışmalar olmuyordu. Yalnız bu arada 12 mart 1537'deki Klis'in fethini zikretmek lâzımdır.

Klis'in fethi, Avusturyalılar'ın Bosna'da Solin kalesine saldırışlarına mukabeledir. Böylece sulhu Türkler değil, Ferdinand ihlâl etmiştir. Esâsen Bohemya Kralı, bu sıralarda Türkiye ile arası bozulan Venedik ile pek gizli ittifak müzakerelerinde idi. Türkiye-Almanya sulhu, asla samimî temellere dayanmıyordu.

12 mart 1537'de Bosna beylerbeyisi ve Kaanûnî'nin hala oğlu Sultan-zâde Gazi Husrev Bey (Paşa), düşmanın 12.000 kişilik ordusunu, başkumandanları General Grussich ile berâber *Tabakaatu'l-Memâlik*'e göre son askerine kadar imha veya esir etti. Bundan sonra Husrev Bey, düşmanın elinde bulunan Bosna'nın Klis kalesine yürüdü. 25 mart 1537'de kale, teslim oldu. Klis, Bosna eyâletine bir sancak (vilâyet) merkezi olarak bağlandı. Bundan sonra Husrev Bey, yanında kethudâsı (beylerbeyi yardımcısı) Gazi Murad Bey olduğu hâlde, Bosna, Dalmaçya ve Hırvatistan'da Almanlar'ın elinde bulunan birkaç kale daha fethetti. Bu hâdise, mahallî sayıldı ve umumî bir Türkiye-Almanya harbine sebep olmadı.

Bundan sonra Venedik üzerine sefere karar verildi. İleride Türkiye'nin iç meselelerinden bahseden VIII. bahiste göreceğimiz gibi, 15 mart 1536'da Vezîr-i âzam, Serasker ve Rumeli beylerbeyisi Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa idam edilmiş ve yerine 2. vezir Ayas Mehmed Paşa geçmişti. Ayas Paşa'ya ve bir daha hiçbir sadrâzama ilâveten seraskerlik ve Rumeli beylerbeyiliği verilmedi (esâsen seraskerlik makamı, devlet teşkilâtında yoktu; İbrahim Paşa'nın şahsı için ihdas edilmişti).

Donanmay-ı Hümâyûn, Kaanûnî'den 6 gün önce, 11 mayıs 1537'de Venedik seferi için Istanbul'dan ayrıldı. Türkiye ile Venedik sulhu, iki büyük denizci devlet arasındaki büyük menfaat çatışmalarına rağmen, 14 aralık 1502 muâhedesinden beri devam ediyordu. İbrahim Paşa, Venedik ile dostluk siyâsetine taraftardı ve Kaanûnî'nin Haşmetlû Cumhuriyet'e karşı birkaç defa harekete geçmek istemesini önlemişti. İbrahim Paşa iktidardan düştükten sonra Venedik meselesi Dîvân-ı Hümâyûn'u birinci derecede işgal eden bir ehemmiyet derecesine yükseldi. Venedik'in Dîvân'ın Türkiye-Fransa ittifakına dâvet eden teklifini reddetmesi, üstelik Türkiye'nin birinci düşmanı vé karada ve denizde birinci rakîbi olan Almanya-İspanya ile gizli ittifak müzakerelerinde bu-

lunmasının Istanbul hükûmeti tarafından istihbar edilmesi, Venedik harbini kesinleştirmiştir. Bu seferden maksadın, Venedik'i ezmek sûretiyle Charles-Quint'den ayırmak olduğu anlaşılıyor, fütûhât maksadı tâkıyb edilmemiştir. Hattâ denebilir ki, sefer Venedik üzerine olmakla berâber, gerçek hedef Charles-Quint'dir. Yukarıda anlatıldığı üzere Türk-Alman sulhu, Türkiye ile Kral Ferdinand'ın toprakları için akdedilmişti, yâni bütün imparatorluğa ve İspanya'ya teşmil olunmamıştı. Bu sefer-i hümâyûnda, Güney İtalya hedef alınmıştı ki, eski Napoli Krallığı olan bu ülke, Charles-Quint'in İspanya tâcına dahil bulunuyordu. Türk harb projesi, Adriyatik'te Venedik'e ağır bir darbe indirirken, aynı zamanda Güney İtalya'daki İspanyol ülkelerini vurmaktı. Bu sefer, hem Venedik, hem İspanya üzerine idi. Güney İtalya'nın topuğu olan Pulya eyâleti, hedef seçilmişti. Bu eyâletin bir kısmı, Fâtih'in son senesinde Türkler tarafından fethedilmiş ve burada Otranto sancakbeyliği kurulmuştu. Otranto sancağı, Türkiye imparatorluğunun İtalya topraklarında kurduğu ilk ve son vilâyettir.

280 parçalık Donanmay-ı Hümâyûn'a, Kapdân-ı Deryâ ve Cezâyir beylerbeyisi Barbaros Hayreddin Paşa kumanda ediyordu. Donanmaya kara askeri de bindirilmişti. Bu askere 3. Vezir Dâmâd Lutfî Paşa «serdâr» yâni başkumandan tâyin olunmuştur. Donanmadaki kara askerine 10 sancakbeyi kumanda ediyordu. Kaanûnî'nin bizzat kumanda ettiği Orduy-ı Hümâyûn ile Donanma, Avlonya'da, yâni Yunan Denizi ile Adriyatik arasındaki Otranto Boğazı'nda birleşecekti.

17 mayıs 1537'de de Kaanûnî Sultan Süleyman, Orduy-ı Hümâyûn ile berâber Istanbul'dan ayrıldı. Bu sefere Osmanlı tarihlerinde «Pulya Seferi» ve «Körfos (Korfu) Seferi» denmektedir. Türkler'le berâber I. François da Charles-Quint'e karşı harekete geçmiş ve Savoie dukalığını işgal etmişti. Bununla berâber Kral François, Kuzey İtalya'da ilerlemekten vazgeçmiş ve Savoie'nın Fransa'ya terki karşılığında Charles-Quint'e sulh teklif etmiştir.

Bu sefer-i hümâyûna Kaanûnî'nin yanında oğullarından Şehzâde Mehmed'le Şehzâde Selim (II. Selim) de katılmıştır (*Münşe'âtu's-Selâtıyn;* Hammer, V, 523,8). Bu sıralarda bu şehzadelerden ilki 16, ikincisi ise 13 yaşlarında idiler. Kanunî'nin bunlardan büyük (bu tarihte 22 yaşında) oğlu Şehzâde Mustafa, velîahd bulunuyordu. Velîahd-Şehzâde, Saruhan (Manisa) ve Aydın sancaklarını idâre ediyordu. İtalya seferinin devamınca, saltanat nâibi olarak Anadolu'yu büyük bir dirâyetle idare etmiştir (Hammer, V, 288).

Istanbul-Edirne yolu 9 günde alınmış, 26 mayıs - 1 haziran arasında 6 gün (*Tabakaatü'l-Memâlik*'e göre 5 gün) burada kalınmış, 6 günde, 7 haziranda Filibe'ye gelinmiştir. 3 günlük duraktan sonra 10 haziranda hareket edildi. 8 haziranda Kral Szapolya Janos'un elçisi gelip Kaanûnî'nin huzuruna çıktı. Filibe-Üsküb yolu 12 günde alındı. Orduy-ı Hümâyûn, 22 haziranda Üsküb'e geldi. Ertesi günü Rumeli sancakbeyleri, tahtında oturan Hâkan'ın elini öptüler. 4 gün sonra 26 haziranda yeniden yürüyüş başladı. 11 gün sonra, 7 temmuzda Elbasan'a gelindi. Kaanûnî burada 2 gün kaldı. 4 günlük bir yürüyüşten sonra da 13 temmuzda Avlonya'ya geldi. Donanmay-ı Hümâyûn, Dâmâd Lutfî ve Barbaros Hayreddin Paşalar'la, Ordu'dan 2 gün önce, 11 temmuzda Avlonya Körfezi'ne girmişti. Şu hâlde Istanbul-Avlonya yolunu Donanmay-ı Hümâyûn 2 ay, 1 günde, Orduy-ı Hümâyûn ise 1 ay, 27 günde almıştır. Bu sırada İskenderiye'den de 20 nakliye gemisi Avlonya'ya gelmiştir. Bu gemiler, ağızlarına kadar Mısır erzakı taşıyorlardı. Ordu, Istanbul-Avlonya yolunda sırasıyla Ergene, Tunca, Meriç, Mesta, Struma, Vardar, sonra Adriyatik'e dökülen Kara Drin, İşkombi, Semeni ve Viyose sularını geçmiştir.

Donanmay-ı Hümâyûn, hem Venedik, hem İspanyol donanmalarına karşı harb hâlinde bulunmaktadır. İspanya ve müttefiklerinin donanmasına Andrea Doria kumanda etmekte olup, Doğu Akdeniz'de dolaşmaktadır. Deniz harblerini Barbaros'a ait IV. bahiste inceliyeceğimiz için, burada yalnız kara harekâtını gözden geçireceğiz.

Türk Ordusu'nun İtalya'ya Çıkması ve Otranto'nun 2. Fethi (23 Temmuz 1537)

23 temmuz 1537'de Türk Ordusu, 3. Vezir Dâmâd Lutfî Paşa ve Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın kumandasında İtalya'nın Pulya eyâletine çıkmıştır. Otranto Boğazı, Avlonya - Otranto arasında 92 km.'dir ve Türk Donanması, İtalya'ya çıkmak için bu yolu geçmiştir. Kuzeyde Adriya Denizi'nde büyük Venedik Donanması, güneyde Yunan (İyonya) Denizi'nde de İspanyol ve İtalyan donanmaları bulunmakta, fakat Avrupa Hıristiyan deniz kuvvetlerinin dörtte üçünü teşkil eden bu kuvvet, Barbaros'un kumandasındaki Donanmay-ı Hümâyûn'dan çekinmekte ve kesin bir müdahalede bulunmaktan dikkatle kaçınmaktadır. Lutfî Paşa (Kaanûnî'nin kızkardeşi ile evli olduğu için, onun eniştesidir), Otranto'yu ve civarını işgal etmiştir. Brindizi valisi de Türkler'e itaatini bildirmiştir. Bu sûretle 1481'de Otranto'yu bıraktıktan 56

yıl sonra Türkler, tekrar İtalya yarımadasının topuğunu işgal etmişlerdir. Fakat bu işgal de geçici olmuştur. 21 gün sonra 13 ağustos günü Lutfî Paşa, Pulya'yı boşaltarak Avlonya'ya dönmüştür. Şimdiye kadar birinci hedef, Güney İtalya'da Charles-Quint'i vurmaktı. Fakat siyâsî ve askerî vazıyetin değişmesi, önce Venedik'e bir darbe indirilmesini lüzumlu kılmış, bunun için Korfu adasının fethine karar verilmiştir. Türk Ordusu, Avlonya'dan hafifçe güneye kayarak, Epir'e, Korfu adasının karşısına gelmiştir. 22 ağustosta, Doğu Akdeniz'de gezinen Barbaros, Avlonya'ya gelmiş ve burada Kaanûnî ile berâber Korfu harekâtını plânlamıştır. 25 ağustosta Donanmay-ı Hümâyûn, Avlonya'dan ayrılmıştır.

Korfu Muhâsarası (25 Ağustos - 6 Eylûl 1537)

25 ağustosta Lutfî Paşa'nın kumanda ettiği 25.000 asker ve 30 küsur top, Korfu'ya çıkarıldı. Ada, 140 köy ve kasabası ile tamamen işgal edildi. Yalnız adanın merkezi olan Korfu kalesi mukavemet ediyordu. Çok müstahkem olan bu kale, Türkiye'nin Epir sâhiline bakmaktadır. Türk kıyısına olan uzaklığı 5 km.'den ibarettir.

26 ağustosta Kaanûnî de Avlonya'dan ayrıldı, güneydoğuda Ergeri'ye, oradan 2 eylûlde Korfu şehrinin karşısındaki Bastia iskelesine geldi. Bu arada Türkler, 29 ağustosta adaya ikinci bir kuvvet geçirdiler. Bu kuvvet de 25.000 kişi olup başlarında Vezîr-i âzam Ayas, 2. Vezir Mustafa ve Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşalar bulunuyordu.

Bu sırada bir Türk donanması da Korfu'nun 14 km. güneyindeki Pasko adasını işgal etti. Adaya bir Türk garnizonu konuldu (Hammer, V, 272).

Korfu kalesinin muhasarasının 12 gün içinde kaldırılması, Kaanûnî'nin bu fethi ikinci derecede bir iş saydığını gösterir. Çünki askerlik bakımından kalenin düşmesi için, bu müddetin hiç olmazsa iki misline ihtiyaç vardı. Lutfi ve Barbaros Hayreddin Paşalar, muhasaranın kaldırılmasına itiraz etmişlerse de, Kaanûnî, bu paşaları dinlememiştir. Muhasaranın kaldırılması hususunda Padişah'ı mânevî bakımdan etkiliyen hâdise, kaleden atılan bir tek güllenin 4 Türk askerini birden şehîd etmesi olmuştur. Bu fecî hâdiseye şâhid olan Türkiye Hâkanı: «Bir mücâhid kuluma, bin böyle hisârı değişmem!» demiş ve derhal muhasaranın kaldırılması irâdesini vermiştir (şifâhî padişah emirlerine «irâde» denir).

Bununla berâber muhasaranın kaldırılmasının başka sebepleri de vardır. Venedik, sulh istemiş, Fransa da bu sulha tavassut etmiştir. Kaanûnî. Venedik'e bu kadar gözdağı verilmesini münasip görerek bu istekleri kabûle yanaşmıştır. Barbaros, İspanya gibi Venedik'in de düşmanı olduğu için, muhasaranın devamına izin vermesi için Kaanûnî'ye çok ısrar etmiş : «Bu kadar emek hebâ olmak revâ değildir; gedikler kolaylandı» demiş, fakat hükümdarı kararından döndürememiştir. Buna karşılık Kaanûnî, Doğu Akdeniz'deki Venedik adalarına sefer yapması için Barbaros'a tam salâhiyet vermiştir ki, bu mühim seferi, IV. bahsimizde inceliyeceğiz.

Muhasaranın kaldırılmasından sonra Türk Ordusu, daha 8 gün adada kalmış, 14 eylûlde Korfu'yu boşaltmıştır. 15 eylûlde Kaanûnî, Orduy-ı Hümâyûn ile berâber Korfu'nun karşısındaki iskeleden Istanbul'a dönmek üzere hareket etmiş ve 2 ay, 7 gün sürecek olan Epir-Istanbul yürüyüşüne başlamıştır.

Orduy-ı Hümâyûn, 28 eylûlde Manastır'a gelmiş, burada 4 gün kalmış, 2 ekimde hareketle 5 günde, 7 ekimde Selânik'e vâsıl olmuştur. Böylece gelişte Istanbul-Edirne-Filibe-Üsküb-Elbasan-Avlonya-Ergiri-Korfu yolu tutulmuş olduğu halde, bu kere Makedonya'dan ve daha güneyden geçilerek Korfu-Manastır-Selânik-Serez-Kavala-Dimetoka-Edirne-Istanbul yolu tercih edilmiştir. Korfu'dan Manastır'a kadar kuzeydoğuya doğru yürünmüş, buradan Selânik'e inmek için güneydoğu istikametine teveccüh olunmuştur. Selânik'te 2 gün kalınmış, 9 ekimde hareketle 3 günde Serez'e gelinmiştir. Selânik-Serez yolu için kuzeydoğu istikameti tâkıyb edilmiştir. Selânik'ten önce Vardar ırmağını geçen Ordu, Serez'den önce de Struma ırmağını geçmiştir. Serez'de 1 gün kalmıştır. 13-15 ekim arasında 2 günde güneydoğuya yürüyerek Kavala limanına gelinmiştir. 1 ekimde de Kavala'da mola verilmiştir. 16-23 ekim arasında 7 günde kuzeydoğuya ilerlenerek Dimetoka'ya varılmıştır. Kavala'dan sonra Mesta suyu geçilmiştir. Dimetoka'da 1 gün kalınmış, 1 gün sonra Meriç geçilerek, kuzeydeki Edirne'ye vâsıl olunmuştur. Edirne'de tam 24 gün kalan Kaanûnî, burada devlet işleri ile uğraşmıştır. 18 kasımda Edirne'den ayrılmış ve 4 günde, 22 kasım 1537'de Istanbul'a vâsıl olmuştur. Bu sûretle bu 7. sefer-i hümâyûn, 6 ay, 6 gün sürmüştür.

Kaanûnî'nin Venedik Seferi Hakkında Hulâsa ve Netice

Türkiye-Venedik anlaşmazlığı, fiilî olarak İbrahim Paşa'nın düşmesiyle başlamıştır. Irkan İtalyan olan İbrahim Paşa, Venedik dostu idi. Dillerini bildiği İtalyanlar'ı severdi. Venedik Doçu'nun oğlu Aloisio Gritti, Paşa'nın şahsî dostu idi. Bu zâtın Erdel'de öldürülmesi, Venedik'i Türkiye nezdinde mühim bir koruyucudan mahrum etti. İbrahim Paşa'nın halefi Ayas Paşa, âdil ve yüksek ruhlu bir devlet adamı idi. O da Venedik ile silâhlı bir çatışmaya taraftar bulunmuyordu. Fakat bu sıralarda devlette en büyük nüfuz, ne Ayas Paşa'da, ne de diğer bir vezirde değil, Barbaros Hayreddin Paşa'da idi. Padişah üzerinde en müessir devlet adamı o idi. Kaanûnî, Kapdân-ı Deryâ'nın pek nâdiren bir teklifini ve fikrini reddediyor, onun dehâsına karşı hayranlık derecesinde bir itimat besliyordu. Ayas Paşa ve diğer vezirleri Kaanûnî, küçük rütbede birer devlet adamı oldukları zamandan beri tanıyordu. Halbuki Barbaros'u, ilk defa Cezâyir hükümdârı olarak karşısında görmüştü. Öyle ki, bu yıllarda Kaanûnî. Barbaros'un kumanda ettiği Türk Donanması'nı, Türk Ordusu'ndan daha mühim bir vurucu kuvvet olarak telâkkiye başlamış ve siyâsetini buna göre ayarlamıştı. 1800 yıllık bir geleneği olan ve dünyada birinci silâhlı kuvvet sayılan Türk Ordusu'na nazaran donanmaya daha fazla ehemmiyet vermek, ilk bakışta garip gibi görünür. Fakat bu hal Kaanûnî'nin erişilemez haşmetini sağlamış ve Kaanûnî Türkiyesi'ni cihan tarihinde emsalsiz kılmıştır.

Barbaros, Akdeniz'deki Türk üstünlüğüne karşı Venedik'in en küçük hareket ve kıpırdanmasını Dîvân-ı Hümâyûn'a şiddetle aksettiriyor ve üyesi bulunduğu Dîvân'ı (Türkiye bakanlar kurulu) bu kudretli İtalyan devletine karşı dâimî şekilde tahrik ediyordu (Hammer, V, 261). 2 Türk ticâret gemisine her hangi bir sebepten Venedik limanından hareket müsaadesi verilmemesini Barbaros, Dîvân'da uzun bir hitabede bulunarak anlattı. Bunun doğuracağı siyâsî ihtilâfı derhal sezen Doç, Istanbul'a acele Daniele di Fererici'yi gönderdi ve resmen özür diledi. Bu sırada İbrahim Paşa daha hayatta idi. Eski nüfûzundan kaybetmekle berâber, henüz Barbaros'un nüfûzunu muvâzenede tutacak kudretteydi. İbrahim Paşa, Doç özür dileyip Türk gemilerini bıraktıktan sonra, meseleyi kapanmış addetti ve kararını Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirdi. Az sonra Kaanûnî, Dîvân-ı Hümâyûn baştercümânı Yûnus Bey'i, dördüncü kere Venedik'e fevkalâde elçilikle gönderdi. Yûnus Bey, Doç'a, aradaki dostluğun sıkıca muhafazası için, çok dikkat etmesini, hayırhâhâne ihtar etti. Kaanûnî de Almanya

İspanya ve İran ile cihan hâkimiyeti için amansız bir mücadeleye girişmiş bulunduğu için, Venedik gibi kudretli bir devletle harbe girmeyi arzu etmiyordu (Hammer, V, 262).

13 sene gibi uzun bir müddetten beri hiçbir sadrâzama nasib olmamış ve olmayacak bir nüfuz ve salâhiyetle hükûmetin başında bulunan ve Dîvân-ı Hümâyûn'a riyaset eden padişahın eniştesi ve çocukluk arkadaşı, şahsî dostu, vezîr-i âzam ve serasker ve Rumeli beylerbeyisi Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa iktidardan düşünce, Ayas Paşa, onun nüfuzundan boşalan yeri dolduramadı. İbrahim Paşa'ya belki Kaanûnî'nin arkadaşı ve eniştesi olduğu için çok hürmet gösteren Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa, Ayas Paşa'ya resmî protokol dışında ehemmiyet vermedi. Ayas Paşa da, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük denizcisi olan ve sert karakteriyle tanınan Barbaros'a karşı cephe almak veya onun nüfuzunu kırmak istemek gibi akılsızca bir yol tutmıyacak derecede tecrübeli ve zekî bir devlet adamı idi. Artık Barbaros, protokolde vezirlerden sonra gelmesine rağmen, devletin en nüfuzlu şahsiyeti oldu ve bu nüfuzunu ölünceye kadar muhafaza etti. Kaanûnî'yi, deniz gücünün kara gücünden daha az mühim olmadığı hususunda ikna etti. Türkiye Hâkanı, zâten amcası Sultan Korkut gibi bu fikirdeydi. Donanmanın devamlı bir gelişme hâlinde bulunması için Kapdân-ı Deryâ'sından hiçbir şeyi esirgemedi. Barbaros öldükten sonra da bu deniz siyâsetine devam etti.

Venedik üzerine yapılan bu sefer-i hümâyûn, toprak kazancı bakımından ehemmiyetsiz olsa bile, Venedik adalarını iyice tahrib etmek sûretiyle Haşmetlû Cumhuriyet'i ciddî şekilde ezdi. Bilhassa Barbaros'un adalar seferi Cumhuriyet için çok yıkıcı oldu. Istanbul pazarları nâdide esirlerle doldu. Normal zamanlarda şimdiki râyiçle 3.600.000 TL.'na satılan en güzel kızların fiyatı 60.000 TL.'ndan aşağıya düştü. Alelâde esirler, birkaç akçaya satıldı.

Vertizo Zaferi (2 Aralık 1537)

Sultan-zâde Gazi Mehmed Bey'in Vertizo meydan muhârebesinde Ferdinand'ın Alman ordusunu bozması. aslında Charles - Quint'e karşı açılmış olan 7. sefer-i hümâyûnu tam mânâsiyle taclandırdı. Çeyrek asır. başında bulunduğu Bosna-Hersek eyâletini baştan başa mâmûre hâline getiren ve türbesi hâlâ Yugoslavya Müslümanları için ziyâret yeri olan Kaanûnî'nin hala oğlu Gazi Husrev Paşa ile onun gibi Kaanûnî'nin hala oğlu olan Mehmed Paşa, bu devirde serhaddi tutan en mühim Türk kumandanlarından ikisi hâline gelmişlerdi.

Bu sıralarda Dîvân-ı Hümâyûn, Ferdinand'a karşı tekrar sertleşmeye başlamıştı. Çünki Ferdinand, Türkiye aleyhine faaliyetlerine devam ediyordu. Charles-Quint'in —ileride Barbaros ve Akdeniz bahsinde incelenecek— Tunus seferine asker de göndermişti. Bu husus, Türkiye ile birkaç yıl önce yapılan sulhun, Ferdinand tarafından pek açık bir ihlâli mâhiyetindeydi. Semendire sancakbeyi Yahyâ Paşa-zâde Sultan-zâde Mehmed Bey'in Hırvatistan'daki fetihleri de Ferdinand'ı telâşlandırmıştı. Türk serhad beylerine gözdağı vermek için, kuvvetli bir ordu ile bir gösteriş seferi yapmaya karar verdi. General Katzianer'in kumanda ettiği bu orduda 45.000 Alman askeri vardı. Meydan muhârebesinin geçtiği Vertizo, Doğu Hırvatistan'da, Esklavonya'da, Drava'nın güney kıyılarında ve Osiyek Macar şehrinin yakınlarındadır. Düşman önce Osiyek kalesini muhâsara hazırlıklarına girişmiştir. Almanlar'da 49 da top olduğu için, muhâsara yapabilecek vaziyetteydiler. Fakat Gazi Mehmed Bey'in Semendire'den hızla kuzeybatıya çıkması ve yaklaşması karşısında General Katzianer, Türkler'i karşılamak karariyle, Osiyek'ten ayrılmıştır. Mehmed Bey, tek başına kalabalık düşmanı karşılıyacak kuvvette olmadığından, diğer serhad beylerinden imdat istemiştir. Bu beyler, Bosna beylerbeyisi Sultan-zâde Gazi Husrev Bey (Paşa), Husrev Bey'in sancakbeylerinden İzvornik sancakbeyi Câfer Bey, gene onun sancakbeylerinden Klis sancakbeyi Gazi Murâd Bey, Alacahisar sancakbeyi Yahyâ Paşa-zâde Sultan-zâde Ahmed Bey idi (bu sonuncusu, Mehmed Bey'in kardeşi idi; Mehmed Bey'in ağabeyi de Mohaç kahramanı Gazi Balı Paşa'dır).

Mehmed Bey'in serhad arkadaşları, onun istediği imdat kuvvetlerini, akıncılara has başdöndürücü sür'atle göndermişlerdir. Ancak bu sancakbeylerinin hangilerinin bizzat geldiklerini bilmiyoruz. Gazi Husrev Paşa'nın bizzat geldiği şüphelidir, diğerleri gelmiş olabilirler. Bu sûretle Türk ordusu, düşmanı karşılıyabilecek güce erişmiştir. Şiddetli kışın hüküm sürdüğü ve akarsuların don yaptığı bir günde, 1537 yılının 2 aralığında Türkler'le Almanlar, karşı karşıya gelmişlerdir.

Türk zaferi çok kısa olmuştur. Çünkü düşman, daha müthiş Türk akıncılarının yaklaştığını işitince bozulmuş ve ricate başlamıştır. Bu sûretle Mehmed Bey, kaçmakta olan şaşkın düşmanı çevirmiş, *Tabakaatu'l-Memâlik*'e göre bir de sahte ricat hareketi yaparak düşman büsbütün gafil avlanmıştır. Bu sûretle General Katzianer'le berâber kaçan birkaç bin kişi dışında bütün Alman ordusu imha veya esir edilmiştir. Başlarında Kont Lodron'un bulunduğu kumandanlar, zencire vurularak Istanbul'a sevkedilmiş-

lerdir. Zafer haberini, bu esirlerle berâber Istanbul'a, Mehmed Bey'in oğlu Arslan Bey (müstakbel Budin beylerbeyisi Arslan Paşa ki, «Sifâlî» mahlâsı ile şiirleri de vardır) götürmüştür. Kaanûnî, ikinci derecede yeğeni olan Arslan Bey'i alay beyliğinden sancakbeyliğine (albaylıktan tümgeneralliğe), babasının rütbesine yükseltmiştir. Arslan Bey, Hırvatistan'da teşkil edilen Pozega (Pojega) sancakbeyliğine getirilmiştir.

8. Sefer-i Hümâyûn: Boğdan (Moldavya) Seferi (1538)

Barbaros Hayreddin Paşa, Akdeniz, Mısır beylerbeyisi Süleyman Paşa, Hindistan seferlerine çıkarlarken, aynı anda Kaanûnî de Boğdan (Moldavya) seferine çıkmak üzere, 8 temmuz 1538'de Istanbul'dan ayrılmıştır. Bu sırada Ayas Mehmed Paşa hâlâ vezîr-i âzamdı. 2. Vezir Mustafa Paşa ölmüş, yerine Dâmâd Lutfî Paşa 2. vezir olmuştu. Boşalan sonuncu vezirlik makamına da Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa getirildi. Husrev Paşa, Rumeli beylerbeyisi, Rüstem Paşa, Anadolu beylerbeyisi ve onun yerine Rükneddin Balı Paşa da Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi oldu. Sefere Ayas ve Lutfî Paşalar'dan başka, Şehzâde Mehmed ve Şehzâde Selim de katılıyorlardı. Hurrem Haseki'nin doğurduğu 4 şehzâdeden büyükleri olan Mehmed'le Selim (müstakbel II. Selim), bundan önceki 7. sefer-i hümâyûn'a da katılmışlardı. Ağabeyleri Velîahd-Şehzâde Mustafa, 23 yaşında olup Manisa'da Saruhan Tahtı'nda oturuyordu. Kaanûnî'nin bu seferi, Fâtih'in ve II. Bâyezid'in Boğdan seferlerinden sonra, 3. Boğdan sefer-i hümâyûnunu teşkil ediyordu. Akıncı kumandanlarından Mihaloğlu Hızır Bey'e de, öncü olarak Boğdan'a yürümesi emri verilmişti.

Türkiye imparatorluğunun bir parçası olan Boğdan voyvodalığı üzerine sefer açılmasının birçok sebebi vardı. Mohaç'ta Macarlar'la müttefikan bulunup Türkiye'ye ihânet eden ve bu meşhur vuruşmada maktûl olan voyvodanın yerine Dîvân-ı Hümâyûn, kardeşi V. Petru Rareş'i getirmişti. Fakat bir müddet sonra bu voyvoda da ağabeyinin yolunu tutmakta gecikmedi. Birkaç senedir Istanbul'a yıllık vergisini göndermiyor ve bunun için çeşitli bahaneler ileri sürüyordu. Yıllık vergi göndermek, bu eyâletin statüsünün ilk şartını teşkil ediyordu. V. Petru bundan başka, Türkiye'nin sulh hâlinde bulunduğu Lehistan topraklarına da tecavüz etti ve bu tecavüz, Lehistan tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyet edildi. Bununla da kalmadı. Aloisio Gritti'yi katlettirdi. İbrahim Paşa'nın dostu olan ve Kaanûnî'nin bile Avrupa diplomasisinde gayrıresmî müşavirlerinden biri derecesine yükselen

Aloisio Gritti, Venedik doçu (1524-1538 = 14) Andrea Gritti'nin bir Rum kızından doğma oğlu idi. Çok zekî bir adam olup, Avrupa siyâsetini iyi biliyor, hattâ padişahın kendisini, imparatorluğun muhtar eyâletlerinden birinin başına geçireceğini ümîd ediyordu. Bu gayeyle ve Dîvân-ı Hümâyûn'un tensibiyle Transilvanya'da (Erdel) faaliyet gösterirken, V. Petru tarafından yakalanıp öldürüldü. Boğdan Voyvodası'nın bu hareketleri Charles-Quint'in veya Ferdinand'ın teşvikıyle yapmış olduğu muhakkaktır. Bu vazıyet, Voyvoda'nın Almanya'ya temâyül ettiğini açıkça ortaya koyduğu için, Kaanûnî, bizzat âsî prense karşı harekete geçmek kararını vermiştir.

Orduy-ı Hümâyûn, 9 günde Edirne'ye geldi ve 17-26 temmuz arasında 9 gün de burada kaldı. 21 günde, 16 ağustosta Babadağ'a vâsıl oldu. Babadağ, Dobruca'da, Karadeniz kıyısından 10 km. ötede bir Türk şehri idi. Anadolu Selçukluları zamânında buraya kalabalık mürîdleriyle gelip yerleşen ve Yûnus Emre'nin şeyhinin şeyhi olan Sarı Saltık Baba tarafından kurulmuştu. Ordu, burada 4 gün kaldı ve 20 ağustosta, yürüyüşe devama başladı. Ertesi gün İsakçı'ya gelindi ve 26 ağustosa kadar burada kalındı. İsakçı, Dobruca'nın kuzeyinde bir Türk kasabasıdır. Tuna'nın güney kıyısındadır. Yahyâ Paşa-zâde Mehmed Bey, İsakçı'da akıncıları ile orduya iltihâk etti. Kurulan köprüden Ordu, Tuna'nın öte tarafına Bucak'a geçti.

29 ağustosta, Ordu, Kızılgöl konağında iken, bir Hıristiyan evini yakan 2 Türk askeri, Kaanûnî tarafından idâm ettirilmiştir. Bu hâdise, klâsik bir anekdot olarak Avrupa mektep kitaplarına bile geçmiştir. Gerçekten XX. asra örnek olacak bir olaydır. Zira Ordu, düşman toprağında bulunuyordu. Zamanımızda bile düşman toprağında bulunan silâhlı kuvvetlerin neler yaptıkları düşünülürse, Türkiye Hâkanı'na verilen «Kaanûnî» sanının mânâsı anlaşılır. Zâten o askerler aynı fiili, sulh hâlinde ve kendi topraklarında yapsalardı, hapisle ve askerlikten tardedilmeyle cezâlandırılırlar, başları kesilmezdi. Disiplin ve mutlak mânâda adâleti tesis etmek için, idâm yoluna gidilmiştir.

31 ağustosta kurulan köprüden Prut nehri de geçirilmiştir (Prut, Tuna'nın kollarından biridir). Bu köprüyü, istikbâlin büyük dehası Mimar Sinan kurmuştur ki, o zaman orduda istihkâm subayı idi. Arazi batak olduğu için, ilk kurulan köprü çökmüştü. Bunun üzerine Sinan Ağa'yı takdîr etmek ve padişaha tanıtmak şerefini kazanan 2. Vezir Dâmâd Lutfî Paşa, Kaanûnî'ye: «Sa'âdetlû Pâdşâhım, demiştir; köprü binâ olması «Sinan Sübaşı» de-

nilen kulunuzun kadr-u i'tibârı ile olur... Gaayet üstâd-ı cihân ve mî'mâr-ı kâr-dândır». Kaanûnî, Sinan'la tanışmış ve yeni köprünün kurulması işini ona vermiştir. Son derece kaygan olan toprakta Sinan, 13 günde büyük bir köprü yapmış ve ordu geçmiştir.

9 günde Ordu, Yaş şehrine gelmiştir. Burası Boğdan'ın en büyük şehridir. Prut'un batı kıyısına yakındır (47° arzında). Burada Kırım hânı Sâhib Giray Hân, Türk Ordusu'na katılmıştır. V. Petru ise, Türkler'in önünden devamlı şekilde kaçmaktadır. Bu seferde bizzat Hân'ın kumanda ettiği Kırım Türkleri'nin (ki Osmanlılar «Tatar» demek îtiyadındadırlar) ordusu, Türk Ordusu'na katılmıştır. Bundan sonra Avrupa seferlerinin çoğuna bizzat Hân'ın kumanda ettiği Kırım atlı ordusunun iltihakı da âdet hâline gelmiştir.

Türk Ordusu, Yaş'tan kuzeybatıya doğru ilerledi. Prensliğin başkenti olan Suceava'ya geldi ki, burası Yaş'tan 110 km.'dir. Bu şehir, Tuna'nın kollarından Seret'in batı kıyısındadır. Onun için Seret ırmağını da geçmek icab etti. Böylece Lehistan arazisine çok yaklaşılmış oluyordu. 15 eylûlde Kaanûnî, Suceava'ya girdi. Burası da Yaş gibi Türkler'e karşı koymadı. Voyvoda, daimî firar hâlindeydi ve ele geçirilemedi. Voyvoda'nın karşı koymamasının sebebi, yalnız Türk ordusunun nisbetsiz üstünlüğü değildir. «Boyar» denen ve ülkenin idaresini gerçekte ellerinde tutan asılzâdeler, Türkler'e karşı konulmasını istememişler ve bunun, prensliğin istikbâli için yıkım olacağını söylemişlerdir. Bu sûretle âsî Voyvoda, yalnız kalmıştır.

Kaanûnî, Suceava (Türkçe : Suçava) şehrinde 7 gün kalmış ve 22 eylûlde buradan ayrılmıştır (Hammer, V, 523, 8; seferin rûznâmesi *Münşe'âtu's-Selâtıyn*'dedir). 15 ekimde Ordu, Yanbolu'ya gelmiştir. Bu sûretle Suçava-Yanbolu yolu 23 günde alınmıştır. Yanbolu, Balkan Dağları'nın güney eteklerinde ve Tunca üzerindedir. Burada Kaanûnî'yi ve muzaffer ordusunu büyük ve çok sevinçli bir sürpriz bekliyordu : Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Bey, Preveze zaferler zaferini tebşire gelmişti. 17 gün önce Preveze'de Türk Donanması, müttehit Hıristiyan donanmasını yenmişti. Hâdisenin bütün tafsilâtı, bundan sonraki IV. bahsimizde verilecektir.

Kaanûnî, 8 günde Yanbolu-Edirne yolunu aldı ve 23 ekimde Edirne'ye geldi. Burada Barbaros'la uzun boylu görüştü. Tam 1 ay Edirne'de kaldı ve 27 kasım 1539'da Istanbul'a döndü. 8. sefer-i hümâyûn, 4 ay, 20 gün sürmüş ve bütün sefer-i hümâyûnların en kısası olmuştu.

Boğdan Sefer-i Hümâyûnu Hakkında Hulâsa ve Netice

Kaanûnî'nin ilk yıllarında Dîvân-ı Hümâyûn, Eflâk voyvodalığının tâbiiyet statüsünü değiştirmiş ve geniş ölçüde iç işlerine müdahale etmişti. Radu dela Afumati'nin voyvodalığı zamanında akıncı başkumandanı Mihaloğlu Mehmed Paşa, Eflâk'ın bütün şehirlerine Türk sübaşılar tâyin etmiş, ülkenin idaresini tamamen şahsına bağlamış, bunlara itiraz eden Voyvoda'yı tahtından indirmişti. Mehmed Paşa, eyâleti, iç muhtariyetini kaldırarak doğrudan doğruya Istanbul'a bağlamak ve beylerbeyisi olmak istiyordu. Ancak Dîvân-ı Hümâyûn, vaziyeti müzakere ettikten sonra, Mehmed Paşa'nın teklifini reddetti ve Voyvoda'yı tekrar tahtına oturttu (A. Decei, *İslâm Ans.*, III, 636b).

Eflâk'a yapılan bu müdahale, neticede eski vaziyet iade edilmekle berâber, aynı milletten ikinci prensliği, Boğdan'ı ürküttü. Boğdan, Eflâk'tan daha geç Türkiye'ye dâhil olmuştu ve bu voyvodalığın tabiiyet statüsüne göre, iç işlerinde daha fazla muhtar, hattâ müstakildi. Petru Rareş'in hareketleri, Istanbul'da beğenilmiyordu. Hattâ Kaanûnî, 1529 sonbaharında Viyana'dan dönerken, Voyvoda'yı huzuruna çağırttı ve bundan sonraki hareketlerine dikkat etmesi hususunda ikazda bulundu. Kaanûnî gibi bir şahsiyetin ikazı çok tehlikeliydi. Büyük Hâkan, Voyvoda'ya bir şans daha tanımayı münasip görmüştü. Fakat V. Petru, bu şansını kullanmasını bilmedi. Kaanûnî'yi bizzat Boğdan seferine çıkmaya sevkeden başlıca meseleler Aloisio Gritti'nin Ferdinand'ın teşvikıyle Petru Rareş tarafından katli ve Voyvoda'nın, gene Bohemya Kralı'nın teşvikıyle Lehistan topraklarına birçok tecâvüzde bulunması idi. Böylece seferin sebebi, doğrudan doğruya Almanya idi. Onun içindir ki bu sefer-i hümâyûnu, Kaanûnî - Charles-Quint bahsinde inceliyoruz. Charles-Quint, Lehistan - Türkiye sulhunu hiç beğenmemişti ve bu iki devletin arasını açmak sûretiyle Lehistan'ı da nüfuzu altına almak istiyordu. Lehistan Kralı, bu maksattan gafil olmadığı için, Türkiye toprağı sayılan Boğdan'a bir ceza seferi yapmaya kalkışmadı, Voyvoda'yı Kaanûnî'ye elçi göndererek şiddetli şikâyet etmekle yetindi. Petru Rareş, iyice gözden düşmüş ve maksadı ortaya çıkmıştı. Dîvân-ı Hümâyûn, Voyvoda'nın, ihtimal istiklâl kasdıyle veya malî menfaatler dolayısiyle Almanya tarafına kaydığına kesin sûretle karar vermişti. Bu karar, Boğdan sefer-i hümâyûnunun açılmasına sebep oldu (Hammer, V, 289).

Boğdan seferinin neticesi, bu eyâletin de Eflâk gibi en sıkı şartlarla Istanbul'a bağlanması ve topraklarının bir kısmının elin-

den alınması oldu. Esâsen «boyar» denen ve mühim bir kısmı Türk-Moğol aslından ve Romen'leşmiş bulunan ve ülkede gerçek söz sahibi olan asılzâdeler, Istanbul'u tutuyorlar ve Cihan İmparatorluğu'na karşı bir siyaset takıyb etmeyi çılgınlık sayıyorlardı. Daha 1530'da Silistre sancakbeyi ve akıncılar başkumandanı ihtiyar Mihaloğlu Mehmed Paşa, Braşov ve Vlad'ı fethederek buralarını Kral Zsapolya Janos'a teslim etmiş ve Erdel'den Alman nüfuzunu silmiştir (Decei, *İslâm Ans.*, IV, 298a). Braşov, Erdel'in güneydoğusunda, Transilvanya Alpleri'nin kuzey eteklerinde, Tuna'nın kollarından Oltu'nun güney kıyısına az mesâfede mühim bir şehirdi ve Eflâk topraklarına çok yakındı. Braşov'un az güneyindeki 1.051 metre yüksekliğindeki bir geçitten, Transilvanya Alpleri aşılır ve güneyde Eflâk Ovası'na, bu ülkenin Ploeşti şehrine inilir.

Boğdan seferinden dönüşte, eyâletin statüsü geniş ölçüde değiştirildi. Esasen Boğdan topraklarından ayrılan ve Almanya'ya sığınan V. Petru Kareş, azledildi. Yerine kardeşi Stefan tâyîn edildi. Bundan böyle Voyvoda, iki yılda bir bizzat Istanbul'a gelecek ve iki yıllık vergisini birden kendisi getirecekti. Osmanlı protokolünde mevkıi beylerbeyilere (orgeneral) eşit sayılacaktı. Boğdan'ın Karadeniz ile olan son irtibâtı da kesildi. Dniestr ile Prut arasındaki Moldavya arazisinin tamamı, doğrudan doğruya Türkiye'nin Akkerman sancağına katıldı. Bu sancağın başına Hasan Bey getirildi (Hammer, V, 291-2). Türkler'in «Bucak» dedikleri bu Güney ve Orta Besarabya'da, Dniestr üzerinde müstahkem Bender (Tighina) kalesi kuruldu. Bu sûretle Dniestr'in ağzındaki Akkerman kalesinden başka, bu yeni kale de Dniestr'in kuzey kıyılarını kontrol altına alıyor, Lehistan, Kırım Hânlığı ve Boğdan ülkeleri arasında hâkim bir vazıyete geçiyordu (bugün Prut ile Dnietr arasındaki bu ülke, yani Besarabya, Romanya'ya değil, Sovyetler Birliği'ne aittir). Bundan böyle voyvodalığın başkenti olan Suçava'da Voyvoda'nın gûya muhâfız birliği olmak üzere, 1.000 Sipahi ile 500 Yeniçeri bulunacaktı. Suçava'daki hazineye devlet, V. Petru'nun son yıllarda ödemediği vergilerin ve açılan seferin tazminatı olarak el koyuyordu. Tuna Deltası kuzeyindeki Kilye kalesi, V. Petru tarafından tahrip edildiği için, Romenler tarafından yapılacak ve Türkler'e teslim edilecekti. Böylece Prut ile Türkler'in «Turla» dedikleri Dniestr arasındaki Besarabya ülkesi, tam mânâsıyle Türk hâkimiyet ve kontrolüne geçiyordu. Boğdan topraklarında 1.500 Türk askerinin bulunması da, ülkeyi bundan böyle her hangi bir ayaklanmaya ve yabancı nüfuzuna kaymaya gayrı müsâit hâle getiriyordu (Decei, *İslâm Ans.*, III.

637a). Bu sefer-i hümâyûnda Romanya toprakları, tarihte ilk defa olarak kûs (kös) taşıyan filler görmüştür *(Fezleke,* I, 404).

Çevredeki Türk hâkimiyet ve nüfuzu, bundan sonraki yıllarda da gelişmesine devam etti. 1543'te o zamana kadar Eflâk'ın olan İbrail (Braila) şehri ve çevresi, bu voyvodalıktan alınıp, doğrudan doğruya devlete katıldı. Böylece Tuna'nın kilit noktalarının Türkler'in eline geçmesi tamamlandı. İbrail, Seret ırmağının Tuna'dan ayrıldığı yerde kurulmuştur; Tuna'nın batı kıyısında ve Seret'in güney kıyısı yakınlarındadır, İbrail'den Tuna'nın karşı yakasına geçince, Dobruca toprakları başlar. Bu sıralarda Eflâk voyvodası, Radu Paisie (1535-45) idi ve Dîvân-ı Hümâyûn'un bu kararına hiçbir itirazda bulunmadı. Zâten Türk nüfuzu çok artmıştı. Voyvodalardan II. Mihnea Turcitul (= Türk Mihnea) İslâm dinini kabûl etti (Decei, *İslâm Ans.,* IV, 298a). 1551'de de Boğdan voyvodası Iliaş, Müslüman oldu. Bunun üzerine Boğdan voyvodalığından alındı ve «Mehmed Bey» adıyla Silistre sancakbeyi yapıldı (Decei, *İslâm Ans.,* III, 637a). Dobruca, tamamen bir Türk ülkesi hâline geldi. Babadağı şehri, büyük Türk şehirlerinden biri oldu ve asrın sonlarında nüfusu 100.000'e yükseldi (Decei, *İslâm Ans.,* III, 637b).

Kaanûnî'nin, bu 8. sefer-i hühâyûnunun imparatorluğa sağladığı menfaatler bundan ibâret olmadı. Kırım Hânlığı üzerindeki Osmanlı nüfûzu da arttı. İlk defa 1484'te II. Bâyezîd'in Boğdan sefer-i hümâyûnunadır ki, bizzat Kırım Hânının (Mengli Giray Han) kumandasında Kırım atlı ordusu katılmıştı. Bu tarihten 54 yıl sonra, 1538'de, bu kere de Sâhib Giray Han'ın kumanda ettiği Kırım ordusu, Orduy-ı Hümâyûn'a katıldı. Sâhib Giray (1533 - 1551), I. Mengli Giray'ın oğullarından olup, 1521-1524 arasında Kazan hanı da olmuştur. 1524'te Ruslar'dan Nijniy Novgorod'u (şimdiki Gorky, Moskova ve Leningrad'dan sonra 3. büyük Rus şehri) fethetmiştir. Kaanûnî, Sâhib Giray'a, vezirlerine davrandığı gibi davranmadı. Kendisine lûtfen yardıma gelen müstakil bir hükümdar muâmelesi yaparak nezâket gösterdi ve Hân'ın gönlünü kazandı. Ancak bundan böyle Kırım hanları ve kalgayları (veliahtleri), alelâde Osmanlı kumandanlarından farksız bir şekilde Avrupa seferlerinde hizmet göreceklerdir. Kalgay Emin Giray, Kaanûnî'nin irâdesiyle, 1543'te Macaristan'a girmiştir. Sâhip Giray'ın tek oğlu olan ve hanlığa yükselemiyen Emin Giray'ın bu 1543 seferi, Kırım ordusunun Osmanlı ordusuna katıldığı 3. seferi teşkil eder.

Türkiye-Venedik Sulhu (20 Ekim 1540)

1540 yılının 20 ekiminde yapılan sulh, Türkiye ile Venedik arasındaki harb hâline son verdi. Venedik'in, Charles-Quint'e doğru kaymasını önledi. Sulh müzâkereleri, nisandan ekime kadar 6 ay sürdü. Biribiri ardından Istanbul'a gelen Venedik murahhasları, Giritti, Pietro Zeno (yolda ölmüştür) ve nihâyet Tomaso Contarini, muvaffak olamadılar. Sonunda Luigi Badoero gönderildi. Bu diplomat, 6 ay çalıştı ve Istanbul Muâhedesi'ni elde etmeyi başardı.

Muahedeye göre Venedik, Türkiye'ye harb tazminatı olarak 300.000 duka (900 milyon TL.) ödüyordu. Mora'daki son Venedik iskelesi olan küçük Anabolu (Nauplia) ve Malvoisia (Monemvasia), Türkiye'ye geçiyordu. Dalmaçya'daki Urana ve Nadin kaleleri de terkediliyordu. Bunların en mühimmi, Nauplia (Navplion) limanıdır ki, Türkler «Anadolu» derler. Mora'nın doğusunda, Argolis (Nauplia) Körfezi'nin ucundadır. Barbaros'un Ege Denizi'nin güneyinde fethettiği (bundan sonraki bahsimizde görülecek olan) adalar da Türkiye'ye veriliyordu. Buna karşılık Akdeniz'de Venedik ticâreti ve yüksek menfaatleri, harbden öncesinde olduğu gibi yeniden yürürlüğe giriyordu.

9. Sefer-i Hümâyûn: Budin Seferi (1541) ve Macaristan'ın Bir Eyâlet Şeklinde Türkiye'ye Katılması

20 haziran 1541'de Kaanûnî Sultan Süleyman, 9. seferine çıkmak üzere Istanbul'dan ayrıldı. Seferin sebebi, Ferdinand'ın tekrar Macaristan işlerine karışmasıydı. Ferdinand, Szapolya'nın ölümünden sonra, Türkiye'nin tâbii olarak Macaristan kralı olacağını tahayyülden bir an geri kalmamıştı. Ancak Szapolya'nın evlenmesi, Ferdinand'ın büyük hayallerine son veriyordu. O zamana kadar bekâr ve çocuksuz olan Szapolya Janos'un bir vârisi olabilirdi, nitekim oldu. Bu hal, Ferdinand'ı ve Charles-Quint'i, derin bir ümitsizliğe sevketti ve silâhlı müdahaleyle Maacristan'ı ele geçirmek çâresine tekrar başvurmak mecburiyetinde bıraktı.

Türkler 1526'da Mohaç zaferini kazanıp Macaristan'ı muhtar bir krallık şeklinde imparatorluklarına bağladıkları zaman, bu ülke, daha eski devirlere nazaran inhitat hâlindeydi. Ülkenin dâhilî ve içtimaî yapısı bozulmuştu. Arpadlar'dan sonra gelen hânedânlardan bâzıları sevilmemiş ve tutulmamıştı. Halk, umumiyetle idareden memnun değildi ve Türkler'in getireceği yeni düzeni ka-

bûle mütemâyil bulunuyordu. 1511'de Segesvar burjuvası, 1520'-de Szeben burjuvası, 1513'te Segesvar köylüsü, devlete karşı açıkça ayaklanmışlardı (Ladislas Makkai, *Hist. de Transylvanie*, Paris, 1946, 105-6). Macaristan büyük bir devlet, Macarlar, büyük ve mağrur bir milletti. Bu devleti ve milleti idâre altına almak ve ilhak etmek, diğer Balkan devletlerini ve milletlerini imparatorluğa katmakla aynı şey değildi. Çok daha mühim bir hâdise teşkil ediyordu.

Szapolya Janos, Lehistan Kralı'nın eniştesi oluyordu. Szapolya, 1529'da Viyana seferinde, Kaanûnî tarafından resmen evlât ilân edilmişti (Makkai, 124). 1533'te Kaanûnî, Ferdinand'ı da oğul olarak kabûl etmiş ve Ferdinand, bu evlâtlığa resmen râzı olmuştu. Zoraki de olsa Türkiye hükümdarının oğlu olmaya rıza gösteren ve bunu resmen kabûl eden muâhedeye imza koyan Ferdinand, artık Szapolya'yı Türkler'e boyun eğip Hıristiyan dinine ihânetle suçlıyamazdı. Kaanûnî'nin siyâsî dehâsı, Charles-Quint'-in tek erkek kardeşini, Szapolya ile aynı hizaya getirmişti (Makkai, 125).

Kaanûnî'nin emir ve teşvikıyle Szapolya, Lehistan kralı I. Sigismund'un kızı Isabella ile evlendi. Bu sûretle Kaanûnî, Venedik'ten sonra Lehistan gibi büyük bir devleti de Charles-Quint'-den ayırıyor ve Türk nüfuzu altına alıyordu. İşte Szapolya, Kraliçe Isabella'dan bir erkek çocuğa, velîahde mâlik olmuştu ki, bu mutlu hâdiseden 15 gün sonra öldü (22 ağustos 1540). 53 yaşında ve 15 yıldan beri Macaristan kralı idi.

Macaristan-Transilvanya tahtına 15 günlük bir bebeğin geçmesi, Avrupa'da yeni bir krize bâriz bir işaretti. Bu bebeğin adına kim veya hangi kuvvet hüküm sürecekti? Bebeğin doğumuyla kederlere gömülen Ferdinand, rakîbi Szapolya'nın bu bebeği yarım aylık yetim bıraktığını öğrenerek, büyük ümide düştü. Ancak Kaanûnî de, Avusturya'ya yaklaşıyordu. Macaristan'da Kaanûnî'yi temsil eden Sinan Çavuş, küçük bebeği, Türkiye Hâkanı nâmına Erdel Voyvodası, yâni Transilvanya prensi olarak resmen selâmladı ve keyfiyeti bütün Macar ülkelerinde ilân ettirdi (Makkai, 128, 129). Szapolya, hem Macaristan kralı, hem de Erdel prensi idi (tahta çıkarılmadan önce de Erdel umumî vâlisi bulunuyordu). Şimdi Macaristan'daki tam salâhiyetli Türk temsilcisi, Szapolya'nın halefinin ikinci sıfatını kabûl ediyor, fakat asıl sıfatından, Macaristan kralı sıfatından bahis bile açmıyordu. Ferdinand, sevinecek kadar budala değildi, bilâkis endişeye kapıldı. Sinan Çavuş, şüphe yok ki, Dîvân-ı Hümâyûn'dan aldığı gizli emirle, Macaristan tahtını boş tutuyordu. Bunun ne demek olduğunu

Ferdinand, kavradı. Şüphesiz Dîvân, Budin tahtına kendisini dâvet edecek değildi. Ya akla gelmiyen bir intihap yapmıştı, veya ülkeyi doğrudan doğruya alelâde bir eyâlet olarak ilhaka hazırlanıyordu. Mısır imparatorluğunu eyâlet şeklinde ilhak eden bir devlet, şüphesiz Macaristan krallığı hakkında da aynı şekilde davranacak gücü kendinde görürdü. O halde Ferdinand, elini çabuk tutmalı, bir oldu bitti ile Macaristan'ı işgal edip, sonra bunu Dîvân-ı Hümâyûn'a, ne şartla olursa olsun kabûl ve tasdik ettirmeli idi. Sinan Çavuş, Erdel (Transilvanya) eyâleti için Istvan Majlat'ı hükümdar salâhiyetiyle nâib yapmış, fakat Macaristan'a böyle bir tâyin yapmaya yanaşmamıştı. Zâten yapamazdı. Çünki artık bizzat Türkiye hükümdarı, Macaristan'a gelmek kararında idi. 25 mayıs 1541'de Macaristan'a taarruza başlıyan Ferdinand, ülkede büyük kuvvetler toplamaya çalışıyordu. Hareketleri Türk hükûmeti tarafından beğenilmeyen Istvan Majlat ise, 1540 sonunda tevkif edildi ve ölünceye kadar Yedikule'den salıverilmedi (Makkai, 130).

Sefer-i hümâyûna bu kere Şehzâde Selim ve Şehzâde Bâyezid katılıyorlardı. Bunlar, Kaanûnî'nin Hurrem'den olan 4 oğlunun 2. ve 3.'sü idiler. Bu kere büyükleri Şehzâde Mehmed, sefere alınmamıştı. Selim 17, Bâyezid ise 15 yaşında bulunuyordu. Rumeli kazaskeri (müstakbel şeyhulislâm) Ebussuud Efendi de sefere katılıyordu.

Ferdinand'ın elçisi Lasczky, efendisinin Macaristan kralı olarak tanınması şartıyla, Szapolya'nın kabûl etmiş bulunduğu bütün tâbiiyet bağlarıyla Türkiye'ye bağlanacağını söyleyip krallık tâcı dilenirken, Almanlar da İstolnibelgrad (Macarca : Székesféhervar, Almanca : Stuhlweissenburg) başta olmak üzere birçok Macar şehrini fiilen ele geçirmeye uğraşıyorlardı.

Almanlar, bundan sonra Budapeşte'yi muhâsaraya başladılar. Szapolya Janos, oğlu Sigismund Janos'a annesi Kraliçe Isabella ile Varadin başpiskoposu Martinuzzi'yi nâib ve vasıy tâyin eden bir vasiyetnâme bırakmıştı. Kraliçe, Budin'i savunurken, elçisi Verboeczy (Verböçi) de, Kaanûnî'den bir vakit evvel ülkeyi Alman istilâsından kurtarması için yardım diliyordu. Kaanûnî, evlâtlığı Ferdinand'a kızgındı ve sık sık babalığına baş kaldıran bu âsî oğula, ortada çekişilecek bir Macaristan tâcı bırakmamak sûretiyle iyi ve kesin bir ders vermeye hazırlanıyordu. Kaanûnî'den önce Vezir Mehmed Paşa, Macaristan üzerine yürümüştü. Yanında Rumeli beylerbeyisi Husrev Paşa da vardı. Küçük Kasım Paşa ise, Tuna üzerinden İnce Donanma ile Budin'e yaklaşıyordu.

VIII. bahiste görüleceği üzere, Vezîr-i âzam Ayas Paşa ölmüş, yerine geçen Dâmâd Lutfî Paşa azledilmişti. Şimdi vezîr-i âzam olarak Süleyman Paşa iktidarda bulunuyordu. Uzun Mısır beylerbeyiliği ve Hindistan seferi ile tanınan bu ihtiyar devlet adamı, sefer-i hümâyûna katılmıyordu. Çünki İran tarafında vaziyet karışıktı. Şâh Tahmasb, Charles-Quint'e ve Portekiz Kralı'na elçiler gönderip, Türkiye aleyhinde projeler hazırlıyordu. Şâh'ın teklifine göre, İran taarruza uğrarsa, Charles-Quint ve Portekiz, Avrupa'da denizde ve karada Türkiye'ye ikinci cephe açacaklar, aksi olur, Almanya-İspanya ve Portekiz, Almanya'da olsun, Akdeniz ve Hind Okyanusu'nda olsun Türk taarruzuna uğrarlarsa, İran, derhal Osmanlılar'a savaş açacaktı.

Istabur Zaferi (21-22 Ağustos 1541 Gecesi)

Budin'i muhâsara eden Alman Başkumandanı General von Reggendorf, Vezir Mehmed Paşa'nın yaklaşması üzerine, muhâsara muhârebesinden vazgeçmiş, Türkler'in «Istabur» dedikleri müstahkem hendekler kazdırarak, ordusunu bu hendeklerin arkasına saklamış ve savunma vaziyetine geçmişti. Mehmed Paşa, bu müstahkem mevzilere taarruza karar verdi. Ancak dayanamıyacağını anlıyan von Reggendorf, 21-22 ağustos gecesi, gece karanlığından faydalanarak ordusunu Avusturya'ya kaçırmaya hazırlanıyordu. Bu sıralarda Istanbul'dan ayrılalı 2 ay, 2 gün olan Kaanûnî, Macar topraklarında idi ve Budin'e yaklaşıyordu (ayın 26'sında Budin'e gelecektir).

Alman başkumandanı, Kaanûnî'nin büyük Türk kuvvetleri ile yaklaşmakta olduğunu haber aldığı için, fevkalâde telâşa düşmüştü. 21 ağustosu 22 ağustosa bağlıyan gece von Reggendorf, birliklerini Mehmed Paşa'nın kuvvetlerine sezdirmeden Tuna'dan geçirtmeye kalkıştı. Fakat Türk keşif kolları, bu gizli ricati haber aldı. Mehmed Paşa, düşmanı derhal bastırdı. Almanlar, çok büyük zayiat verdiler. Kasım Paşa da ince filosu ile Tuna'dan yürüdü ve Almanlar'ın elinde bulunan Peşte'yi, yâni Budin'in Tuna'nın karşı yakasındaki kısmını geri aldı. Von Reggendorf, yaralı olarak canını kurtarabildi. Kaanûnî'nin büyük birliklerinin müdâhalesine lüzum kalmaksızın kazanılan bu mühim zafer, tuhaf bir tesâdüf eseri olarak, Kral Szapolya'nın ölümünün birinci yıldönümüne (22 ağustos) rastlıyordu. Zaferden 4 gün sonra, 26 ağustosta, Kaanûnî Sultan Süleyman, Orduy-ı Hümâyûn ile berâber Budin önlerine geldi. 3 gün sonra, 29 ağustosta, Szapolya'nın 1 yaşını ancak

22 gün geçmiş olan bebek oğlu, Kaanûnî tarafından Otağ-ı Hümâyûn'da merasimle kabûl edildi.

«II. Janos=Yanoş» denen ve Szapolya'nın halefi ve meşrû vârisi olmak bakımından Macaristan kralı ve Erdel prensi sayılan bebeğin krallık vasfı, henüz metbûu olan Büyük Türk Hâkanı tarafından tasdik edilmiş değildi. Tac giymemişti. Yalnız Macaristan'da ve Macarlar arasında «kral» olarak anılıyordu. Krallığı, bu unvanı Kaanûnî tarafından tasdik edildiği takdirde kesinleşecek ve meşrûlaşacaktı.

13 aylık bebek kralın anası Kraliçe Isabella, oğlunu, 3 dadısı ve başta Martinuzzi olmak üzere 6 müşaviri ile Otağ-ı Hümâyûn'a yolladı. Kaanûnî, bebek kralı sevip okşamış, Şehzâde Bâyezid ile Şehzâde Selim de bebeği kucaklarına alıp sevmişlerdir. Bu merâsimden sonra Kaanûnî, II. Janos'a Erdel (Transilvanya) prensliğini, Türkiye imparatorluğunun bir parçasını teşkil etmek ve bütün tâbiiyet şartlarını yerine getirmek üzere verdiğini, fakat Macaristan krallığını bebek kraldan aldığını, bundan böyle Macaristan'ın bir eyâlet olarak doğrudan doğruya merkeze bağlanıp başına bir beylerbeyi getirileceğini bildirmiştir. 29 ağustos günü öğleye doğru Türk askeri, Budin şehrini tesellüm etmiş ve padişahın fermânı, bütün ahaliye duyurulmuştur. Macaristan gibi büyük ve Almanya'nın daimî tehdidi altında bulunan bir ülkede bir bebeğin saltanat sürmesinin, karışık niyabet mes'elelerine yol açmak sûretiyle hem Türkiye'nin, hem de Macarlar'ın aleyhine bir vaziyet doğuracağı endişesi, Kaanûnî'yi ve Dîvân-ı Hümâyûn'u, bu kararı almaya sevketmiştir. Ülkenin eyâlet şeklinde ilhakı ile, Türkiye'nin vasıtasız sûrette Avusturya ile sınırdaş olması ve bu sûretle Macaristan'ı tehditten ve ardı kesilmiyen Alman tecâvüzlerinden koruması da, bu kararın mühim sebepleri arasında bulunmaktadır. Kaanûnî, bir lûtuf daha göstererek, bebek II. Janos'un, babası gibi «kral» unvanını taşımakta devam etmesine müsaade etmiştir.

Macaristan Krallığı'nın «Budin Beylerbeyiliği» Adıyle Türkiye'ye İlhakı (29 Ağustos 1541)

Macaristan'ın ilhâkı, gayetle mühim bir hukukî mesele idi. Bu sûretle Macaristan krallık tâcı da, nice imparatorluk ve krallık tâcları gibi, Büyük Türk Hâkanı'na, Türkiye imparatoruna geçiyordu. Macaristan'ın kaybına kadar Osmanoğulları, Macaristan tâcına da bu sûretle sâhib olmuşlardır. Bundan sonra Erdel Prensliği, millî bir Macar devleti şeklinde, devam ediyor, fakat asıl Ma-

caristan ile bütün alâkası kesiliyordu. Macaristan'ın Türkiye'ye doğrudan doğruya ilhak edildiği bu 29 ağustos günü, garip bir tesâdüf eseri olarak, Mohaç zaferinin 15. yıldönümü idi. Bu sûretle 15 yıl, 1 gün Türkiye'nin himâyesinde kalan Macaristan, bundan böyle doğrudan doğruya merkeze bağlı bir Türk eyâleti oluyordu.

Erdel (Transilvanya), 84.000 km² büyüklüğünde bir ülkedir. Büyüklük itibariyle Macaristan'a yaklaşırsa da, nüfus bakımından asıl Macaristan'dan çok daha seyrek bir şekilde iskân edilmiştir. Erdel'de çoğunluk kesin şekilde Macarlar'da olmakla berâber, ülkede mühim bir Romen ve Alman (Sakson) azınlığı vardır. Erdel, üç tarafı dağlarla çevrilmiş, mahfuz bir ülkedir. Güneyinde Transilvanya Alpleri ile Eflâk (Ulahya)'dan ayrılır. Doğusundaki Doğu Karpatlar da ülkeyi Boğdan (Moldavya)'dan tefrik eder. Kuzeyinde Karpatlar uzanır ve ülkeyi Ukrayna'dan ayırır. Batı tarafı, Büyük Macar Ovası'nın bir devamı olarak Macaristan'la birleşir. Asıl Macaristan'da en fazla yükseklik 713 metre olduğu hâlde, Erdel umumiyetle yüksek ve dağlık bir memlekettir. Tuna'nın kollarından Maros, Erdel'i doğudan batıya doğru ortadan keser. Tuna'nın Maros, Somes, Oltu gibi mühim kolları, Erdel'den, Doğu Karpatlar'dan kaynar. Prensliğin merkezi Sibiu (Macarca : Nagyszeben) şehridir ve Oltu ile Maros ırmaklarının arasında, Eflâk'a yakın bir yerdedir. Fakat ülkenin en mühim şehri, daha kuzeybatıda bulunan Kolozsvar (Romence : Cluj)'dır. Erdel, 1918'den sonra Macaristan'dan ayrılarak Romanya'ya katılmış ve bin yıllık bir Macar yurdunun başka bir milletin hâkimiyetine geçmesi, I. Cihan Harbi'nin büyük haksızlıklarından birini teşkil etmiştir. Erdel'in güneybatısındaki ülkeye «Banat» denir. Bu ülkenin merkezi Tımışvar (Tameşvar) şehridir. Banat bugün, Romanya ile Yugoslavya arasında paylaşılmıştır (Tameşvar, Romanya'da kalır). Banat, Erdel'den hâriçtir ve prensliğe dâhil değildir.

İlhakın resmen ilânının ertesi günü, 30 ağustosta Macaristan'da eyâlet teşkilâtı yapılmış ve ilk Türk beylerbeyisi tâyin edilmiştir.

İmparatorluk protokolünde yeni eyâlete «Budin Beylerbeyiliği» adı verilmiştir. Eyâletin merkezi, eski krallığın taht şehri olan Budin (Budapeşte) oluyordu. Eyâlet, protokolde Mısır eyâletinden sonra, fakat Rumeli eyâletinden önce geliyor, böylece imparatorluk eyâletleri arasında 2. sayılıyordu. Ondan sonra 3. olarak Rumeli (merkezi Sofya), 4. olarak Anadolu (merkezi Kütahya) eyâletleri geliyor, diğer eyâletler bunları tâkıyb ediyordu. Bu-

din eyâletinde de, Mısır eyâleti için olduğu gibi vezir (mareşal) rütbesinde beylerbeyiler tâyini kararlaştırılmıştır. Halbuki Rumeli eyâleti dâhil, bu ikisi (Mısır ve Macaristan) dışında bütün eyâletlerin umumî valilerinin rütbesi ancak beylerbeyi (orgeneral) idi. Sonradan, diğer eyâlet beylerbeyilerine de vezir rütbesi verilecektir; fakat bu hâdise, Kaanûnî'den sonradır.

İlk Budin beylerbeyisi, Ramazanoğlu Prens Uzun Süleyman Paşa'dır. Bu vazifeye getirilirken Paşa'nın rütbesi, beylerbeyilikten vezirliğe yükseltilmiştir. Süleyman Paşa, bu vazifeye getirilmeden önce Anadolu, daha önce de Bağdad beylerbeyisi idi. Garip bir tesâdüf eseri olarak, bu Türkmen Prensi, Bağdad'ın yâni Irak'ın da ilk Osmanlı beylerbeyisi olmuştu (aşağıda VII. bahse bakınız). Süleyman Paşa'nın bu mühim görevi, ileride gözden geçirileceği üzere, Avrupalılar nazarında Macaristan kral nâipliği (vice-roi) idi. Yerine Sultan-zâde Prens Balı Paşa getirilmiştir. Yahyâ Paşa'nın 3 oğlunun büyüğü olan ve Mohaç'ta akıncılara kumanda eden bu vezir, Kaanûnî'nin halasının oğlu, yâni ana tarafından II. Bâyezid'in torunudur. Gazi Balı Paşa'nın ölümü üzerine yerine, kardeşi Sultan-zâde Prens Gazi Mehmed Paşa getirilmiş ve bu zat da 1548 şubatına kadar bu makamda kalmıştır. Mehmed Paşa'nın oğlu Vezir Arslan Paşa da 1565 mayısından 1566 ağustosuna kadar 1 yıl, 3 ay Budin beylerbeyisi olmuştur. Arslan Paşa, şairdir ve şiirlerinde «Sifâlî» mahlâsını kullanmıştır (Âşık Çelebî, *Meşâ'iru'ş Şu'arâ,* Fâtih Millet Kütüphanesi'ndeki nüshasında Paşa'nın nefis bir minyatürü de vardır). Arslan Paşa'nın yerine Budin beylerbeyisi olarak, bu mevkide 12 yıldan fazla kalacak olan Vezir Mustafa Paşa getirilmişti. Budin beylerbeyiliğinin teşkilâtı, ileride teşkilât ve medeniyete ait cildimizde, etraflı şekilde ele alınacaktır.

Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa, Osmanlılar'ın ilk Basra beylerbeyisi olan Ramazanoğlu Kubâd Paşa'nın oğlu ve Ramazanoğlu hükümdarı Mahmud Bey'in torunudur. İlk Budin kadılığına, Hayreddin Efendi getirilmiştir. Hıristiyan Macar halkın adliye işlerinin başına da büyük Macar asîllerinden Verboeczy getirilmiş ve kendisine günde 500 akça (36.000 TL.) tahsisat ayrılmıştır. Bilindiği gibi Türk imparatorluğunun gayri müslim tab'aları her türlü hukuk, hattâ birçok ahvalde ceza dâvalarını aralarında, kendi mahkemelerinde görürler ve kendi dinî ve örfî hukuklarını tatbik ederlerdi. Türk mahkemeleri, ancak imparatorluğun Müslüman tab'asının dâvalarına, bir de bir Müslüman'la bir gayri müslim arasındaki dâvaya bakardı. Bir Müslüman'la bir gayri müslimin dâvasına Hıristiyan mahkemesi bakamazdı. Hıristiyan-

lar'ın kendi aralarındaki dâvâlara, eğer mevzu âsayiş ve umumî ahlâkı bozacak derecede mühim bir şeyse Türk kadısı müdahale ederdi. Gayri Müslimler'e geniş cemaat hakları tanınması, Türk siyâsetinin esaslarından biridir.

Budin kalesine 6.000 Türk askeri kondu. Eyâletin sancak merkezlerinde de sayıları 1.000'den aşağı olmamak üzere mühim Türk garnizonları kuruldu. Bu sûretle Macaristan, Almanya'ya karşı gerçek bir Türk kalesi hâline getirildi. «Budin Kapdânı» denen amiralin idâresine de Tuna üzerindeki Türk İnce Donanması verildi.

2 eylûl 1541 günü Kaanûnî, merasimle Budin'e girdi ve Fethiye Camii'nde cuma namazını kıldı. Hutbe'yi, Rumeli kazaskeri Ebussuud Efendi okudu. 5 eylûlde bebek kral II. Janos'la annesi Kraliçe Isabella, Budapeşte krallık sarayını boşaltıp Erdel'e harekete hazırlandı. Bundan sonra krallık sarayında, Büyük Türk Hâkanı'nı temsilen beylerbeyiler oturacaklardır. 24 eylûlde II. Janos, annesi Kraliçe ve Kaanûnî tarafından kendisiyle vasıy tâyin edilmiş olan Başpiskopos Martinuzzi ve Petroviç'le berâber Budapeşte'den çıktı. Erdel'e, bundan böyle saltanat süreceği ülkeye gidiyordu. Kendilerine kalabalık bir maiyyet ve muhâfız birlikleri refakat ediyordu. Erdel voyvodalığı fermanı, oğlu nâmına Kraliçe Isabella'ya, bizzat Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebî tarafından verilmişti.

7 eylûl 1541'de Budin'e gelen Kral Ferdinand'ın elçileri Kont von Salm ve Sigismund von Herberstein, Macaristan krallığının Türkiye'ye tâbî olmak üzere Ferdinand'a verilmesini rica ettiler. Bu takdirde Ferdinand, Szapolya'nın taahhüt ettiği bütün şartları ve 100.000 altınlık (300 milyon TL.) yıllık vergiyi vermeyi kabûl eyliyordu. Ancak elçilerin Ferdinand'dan bu tâlîmâtı almalarından birkaç gün önce, Macaristan'ın Türkiye'ye ilhâkı ilân olunmuştu. Ferdinand, eski Macaristan krallığının işgal ettiği kuzeybatı şeridi için, zâten Türkiye'nin tâbii idi ve Türkiye'ye yılda 40.000 duka (120 milyon TL.) ödüyordu. 18 eylûlde krallığın ilhâkını öğrenen elçiler, Budin'den ayrıldılar. Ferdinand için bütün ümidler sönmüştü.

Kaanûnî, 26 gün Budapeşte'de kaldı ve 28 eylûlde hareket etti. 1 ay, 29 günde Orduy-ı Hümâyûn, Budapeşte-Istanbul yolunu aldı. 27 kasımda Türk Ordusu, başında Büyük Türk Hâkanı olduğu hâlde Istanbul'a girdi. Bu sûretle Macaristan'ın imparatorluğa alelâde bir eyâlet şeklinde katılmasıyla biten bu ünlü 9. sefer-i hümâyûn, 5 ay, 7 gün sürdü.

Ferdinand, bütün ümidini yitirmiş olmakla berâber, bundan sonra da Macaristan tâcını dilenmekte devam etti. Artık ricâ mâhiyetinden tamamen çıkmış olan bu dilek, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından ancak istihza ile karşılanıyordu. Charles-Quint gibi Avrupa ve Amerika'nın en mühim ülkelerini elinde tutan bir hükümdarın tek erkek kardeşinin bu doymak bilmez açgözlülüğü, birçok Alman elçisinin Dîvân'da hakarete uğramasına sebep oldu. Kaanûnî, Macaristan'ın ilhâkıyla sonuçlanan 9. seferinde iken, Barbaros'un evlâtlığı Hasan Bey (Paşa), Cezâyir'i fethetmek hülyasıyla Kuzey Afrika'ya bizzat ayak basan Charles-Quint'i büyük, korkunç bir hezimete uğratmıştı. Charles-Quint, 23 ekimde bu müthiş bozguna uğrarken Türk Ordusu, Macaristan'dan dönüyordu ve Budapeşte-Istanbul yolunda idi (Charles-Quint'in Cezâyir seferi için bundan sonraki IV. bahse bakınız).

Uzun Süleyman Paşa, Budin Sarayı'na yerleştikten 1 yıl sonradır ki, Ferdinand, Istanbul'a gönderdiği elçisi Tranquillus Andronicus vâsıtasiyle tekrar Macaristan krallık tâcına tâlib oldu. 9 kasım 1542'de Dîvân-ı Hümâyûn'da iyice azarlanan büyükelçi, boynu bükük Viyana'ya yollandı.

Elçilerin Istanbul'dan salıverilmelerinden 8 gün sonra Kaanûnî, 17 kasım 1542'de Edirne'ye gitmek üzere Istanbul'dan ayrıldı. Yanında Şehzâde Bâyezid de bulunuyordu. Büyük bir Alman ordusunun Budin üzerine yürüdüğü öğrenilmişti. Ancak bu ordunun Budin önlerinde 24 kasımda imha edilmesi üzerine, Kaanûnî'nin Edirne'den ileri gitmesine lüzum kalmadı. 10. sefer-i hümâyûnun baharda yapılması kararlaştırılarak, Kaanûnî, bütün kışı Edirne'de geçirdi ve sefere çıktığı 23 nisan 1543 târihine kadar 5 ay, 6 gün, Edirne Saray-ı Hümâyûnu'nda oturdu.

Budin Zaferi (24 Kasım 1542)

Ferdinand, yeni bir sonbahar seferiyle Budin'i düşürmek istemiştir. Çünki kışın büyük Türk kuvvetlerinin imdada gelemiyeceğini biliyordu. Bu kere Alman ordusu, 17 kasım 1542'de Budin önlerine geldi ve şehri kuşattı. Muhâsara tam bir hafta sürdü. Alman imparatorluk ordusuna Brandenburg elektörü II. Joachim kumanda ediyordu. Bu büyük ordu yalnız Almanlar'dan müteşekkil değildi. İspanyol, Papalık birlikleri başta olmak üzere birçok Avrupa kuvveti de katılmıştı. Onun için ciddî bir Haçlı seferi mahiyetini almıştır. Alman nehir gemileri de, Viyana'dan Budapeşte'ye doğru Tuna'da doğu istikametinde seyrediyordu. Haçlılar

100.000 kişi olup, bunun 40.000 piyâde ve 8.000 süvarisi Alman, 52.000'i çeşitli Avrupa kuvvetleri idi.

İleride Prusya krallık ve Almanya imparatorluk tâclarını giyecek olan Hohenzollern hânedânından 6. Brandenburg (Batı Prusya, Berlin ve çevresi) elektörü olan II. Joachim Hector, bu tarihte 37 yaşında ve 7 yıldır tahtta idi. 1539'da Protestan olmuştu. Bu sûretle ilk defa olarak Alman imparatorluk ordularına bir Protestan kumanda ediyordu. İlk zevcesi ölen II. Joachim, tahta geçtiği yıl, Lehistan kralı I. Sigismund'un kızı Hedwige ile evlenmiş ve Doğu Avrupa'nın kudretli bir hükümdarına dâmâd olmuştu (bu izdivaçtan 13 çocuğu olacak, fakat Hohenzollern hânedânı, ilk zevcesi Saksonya prensesi Madeleine'den olan velîahdi Johann-Georg'dan devam edecektir). I. Joachim'in oğlu II. Joachim, ana tarafından da Danimarka kralı I. Johann'ın torunu idi. 1571'e kadar 36 yıl Berlin tahtında kalacaktır («elektör», kral ile büyükduka arasında gelen Avrupa hükümdar unvanıdır).

Büyük bir Haçlı ordusunun Macaristan'a girmek üzere hazırlandığını öğrenen Dîvân-ı Hümâyûn, Rumeli'ndeki kuvvetlere hazırol emri verdiği gibi, Kaanûnî de meseleyi daha yakından tâkıyb etmek üzere, Edirne'ye geldi. Rumeli beylerbeyisi Ahmed Paşa (müstakbel sadrâzam Kara Ahmed Paşa), Sofya'da Rumeli tımarlı sipahisinin toplanmasını emretti. Yahyâ Paşa-zâde Balı Paşa, kardeşi Mehmed Bey, Mehmed Bey'in oğlu Arslan Bey gibi akıncı kumandanları, Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa, Semendire sancakbeyi Dukagin-zâde Mehmed Bey, Pojega sancakbeyi Murad Bey, Alacahisar sancakbeyi Kejdehân Mehmed Bey, hızla Budin'e yetişmişlerdir. Bu sûretle şehirde 8.000 kadar Türk askeri toplanmıştır. Budin kalesini muhafazaya memur 3.000 Yeniçeri'nin başındaki Segbanbaşı (Yeniçeri generali) Yusuf Ağa, şehrin Tuna'nın öte tarafındaki «Peşte» denen yakasına geçmiştir.

Haçlılar, 40 büyük topla bir hafta Budin kalesini bombardıman etmişler ve mühim gedikler açmışlardır. Bununla berâber 8.000 Türk askerinin çok iyi tahkim edilmiş olan kaleyi 100.000 kişilik Haçlı ordusuna karşı bir-iki ay savunacağı her iki hasım tarafca kabûl edilmiştir. Türk plânına göre, bu müddet içinde de Sofya'dan Ahmed Paşa gelecektir. Ahmed Paşa da muhasarayı kıramazsa, Edirne'den Kaanûnî yetişecektir. Vezîr-i âzam Süleyman Paşa, imparatorluğun doğudan İran tarafından tehdid edilmemesi için, merkezde kalacaktır. Ancak bu Türk projesinin ele alınmasına lüzum kalmamış, Haçlılar, Budin önlerinde bir haftadan fazla tutunamamışlardır.

Budin'i savunan Türk kuvvetleri, en seçme akıncı birlikleri, serhat sipahileri ve yeniçerilerdi. Bu sınıflardan hiçbiri son nefesini vermeden elinden silâhını bırakmazdı. Nitekim düşman, iki cebrî taarruzu tecrübe etmişse de, pek ağır zayiat vererek geri çekilmiş ve kaleye girememiştir. II. Joachim, üçüncü bir taarruz teşebbüsünün felâketle neticeleneceğini anlamış ve muhasarayı kaldırmaya karar vermiştir. Brandenburg Elektörü, Türkler'den gizlice 23 kasımı 24 kasıma bağlıyan cuma gecesi, ricat için gerekli tedbirleri almıştır. Ancak 24 kasım cuma sabahı Türkler, düşmanın çekildiğini farketmişler ve dehşetli bir taarruza geçmişlerdir. Zâten bir haftalık muhasara sırasında büyük zayiat veren Haçlılar, tamamen bozulmuşlardır. 100.000 kişilik ordunun yarısından fazlası ölmüş veya esir olmuş, gerisi perişan halde Avusturya topraklarına can atmıştır. Akıncılar, düşmanı Avusturya topraklarına kadar tâkıyb etmişlerdir.

Budin seferinde Haçlı ordusu, Türkler'den takriben 12 kere çoktu. Esâsen Charles-Quint ve Ferdinand'ın plânı, bütün Macaristan'ı, Belgrad dâhil olmak üzere, Türkler'den almak ve Ferdinand'a Budin'de tac giydirmekti. Bizzat Charles-Quint'in kıyas kabûl etmez nisbette küçük bir Türk kuvvetine bir yıl önce Cezâyir'de kesin şekilde yenilmesi gibi, bu Budin zaferi de, Orta Avrupa'daki Türk üstünlüğünü bir kere daha te'yid etmiştir. Bu sûretle Orta Avrupa'da ve Batı Akdeniz'de İspanya-Almanya, Türkiye karşısında mağlûb olmuş, bu bölgelerdeki bütün iddia ve projeleri akamete uğramıştır. Kaanûnî - Charles-Quint mücâdelesi böylece son devresine girmiştir. Ancak Kaanûnî, Budin zaferinden sonraki baharda (1543), Almanya'ya bir sefer daha yapmak sûretiyle, Orta Avrupa'daki Türk hâkimiyetini perçinlemek kararını almıştır.

10. Sefer-i Hümâyûn : Estergon Seferi (1543)

23 nisan 1543'te Kaanûnî, 10. seferine çıkmak üzere, bütün kışı geçirdiği Edirne'den hareket etmiştir. Böylece bu seferki hareket, Istanbul'dan değil, istisnâî olarak Edirne'den olmuştur. 371 parçalık Tuna İnce Donanması da, Karadeniz'de Tuna deltasından aldığı erzak ve mühimmatı, kuzeybatıya doğru Tuna boyunca taşımaya başlamıştır. Mühimmatın sevkıne Segedin sancakbeyi Ali Bey'le kethudâsı (yardımcısı) Sinan Ağa nezâret ediyordu. Ali Bey, eski Vezîr-i âzam Dâmâd İbrahim Paşa'nın kapıcıbaşılığında (başyaverliğinde) bulunmuş, değerli bir askerdi. Kaanûnî'nin Orduy-ı Hümâyûn ile Edirne'den hareketinden 1 ay, 5 gün

sonra, 28 mayısta da Barbaros, bundan sonraki bahsimizde ele alınacağı üzere, Almanya-İspanya'ya batıdan ikinci bir cephe ç-mak üzere meşhur Fransa seferine çıkmıştır.

Orduy-ı Hümâyûn, Edirne-Belgrad yolunu 1 ay, 11 günde almış ve 4 haziranda Belgrad'a gelmiştir. Rumeli beylerbeyisi Kara Ahmed ve Anadolu beylerbeyisi İbrahim Paşalar, Belgrad'da orduya katılmışlardır. Burada 2 gün kalınmış ve 6 haziranda yürüyüşe geçilmiştir. Aynı gün, Sava ırmağı kuzeye doğru atlanmış, Esklavonya'ya girilmiştir.

Bu sıralarda ilk Budin beylerbeyisi Vezir Uzun Süleyman Paşa ölmüş, yerine Yahyâ Paşa-zâde Vezir Balı Paşa getirilmiştir. Balı Paşa, yanında Bosna beylerbeyisi (eski Tebrîz beylerbeyisi) Ulama Paşa olduğu hâlde, 22 haziran 1543'te Valpo kalesini fethetmiştir. Bu sırada Kaanûnî, büyük Türk kuvvetleriyle henüz Belgrad-Budin yolunda idi. Balı Paşa, Valpo'dan önce Almanlar'ın elinde bulunan Belostina, Rahoça, Sofronika, Athina gibi kasabaları da almıştı. Valpo kalesi, Kara Ahmed Paşa'nın da Balı Paşa'ya katılmasıyle fethedilmiştir.

4 temmuzda Peç (Macarca : Pécs, Almanca : Fünfkirchen, Türkçe bazan Peçuy) de Almanlar'dan alınmıştır. Güneybatı Macaristan'da bulunan bu mühim şehri, Almanlar bir müddet önce ele geçirmişlerdi. Peç, bundan böyle, Budin'den sonra Türkler'in Macaristan'daki en büyük şehri hâline gelecek ve yüzlerce Türk mimârî eseriyle bezenecektir. Peç, Mohaç'ın 30 km. kuzeybatısında, Tuna'nın batı ve Drava'nın kuzey, Kapos ırmağının güneyinde, «Pustalar» denen üçgen arazidedir. Büyük Türk tarihçisi Peçevî İbrahim Efendi, bu şehirde doğmuştur. Peç'i, Osiyek sancakbeyi Murad Bey'le Mohaç sancakbeyi Kasım Bey almıştır. Bu sûretle Peç'in Almanlar tarafından işgali, 1540 sonlarından bu tarihe kadar takriben 3 yıl sürmüştür.

5 temmuzda, 8 günlük bir muhasaradan sonra Siklos (Şikloş) da Almanlar'dan geri alınmıştır. 8 temmuzda bu şehrin kalesi de fethedilmiştir. Bu kale, Peç'in güneyinde ve Mohaç'ın batısındadır.

Estergon'un Fethi (10 Ağustos 1543)

29 temmuzda Kaanûnî, Estergon önlerine gelmiştir. Belgrad-Estergon yolu 1 ay, 23 günde alınmıştır. Orduy-ı Hümâyûn, Tuna'nın batı sahilini çıkarak kuzeyinde yürümüş, Budin'de durmadan geçmiş, Budin'in az kuzeyinde Tuna batıya doğru kıvrıldığı için, Vaç'tan (Vacz) itibâren Ordu, batıya doğru ilerlemiş ve Estergon'a varmıştır. Türkler'in «Estergon» ve «Usturgon», Macarlar'ın «Esztergom», Almanlar'ın «Gran» dedikleri bu pek mühim kale, Budapeşte'nin 30 km. kuzeybatısında, Tuna'nın güney kıyısındadır. Estergon'dan Tuna kuzeye doğru atlanırsa, asıl Macaristan topraklarından çıkılır ve Slovakya topraklarına girilir. Yâni şehirden, Tuna'nın Slovakya'ya ait olan karşı kıyısı görülebilir. Bu bakımdan Budin'den Slovakya ve Viyana'ya doğru Doğu Avusturya yoluna hâkim en mühim kale, Estergon'dur. Şehir, bir müddet önce Almanlar tarafından işgal edilmişti. Estergon, Türk akıncılarının ve serhat gazilerinin en namlı merkezlerinden biri sıfatiyle XVI. ve XVII. asırlarda mühim bir Türk kalesi ve şehri olmuştur. Estergon, 3 yıldan beri Alman işgalinde idi. Kuvvetli bir garnizon tarafından savunuluyordu. Garnizon, Alman, İtalyan, İspanyol, Hırvat, Çek, Slovak, Sloven birliklerinden müteşekkildi. Burası, bir Macar başpiskoposluğunun da merkezi idi.

29 temmuzdan 10 ağustosa kadar 12 gün süren Estergon muhâsarasında Türkler, kaleyi 315 topla bombardıman etmişlerdir. Bir Türk piyâde ve bir de deniz albayı şehîd düşmüşlerdir. Bunlar Anadolu alaybeylerinden Cündî Sinan Bey ve Tuna ince donanmasından Mehmed Bey idi. 10 ağustos cuma sabahı kale teslim olmuş ve camie çevrilen büyük kilisede Cihan Padişahı Kaanûnî Sultan Süleyman, namaz kılmıştır. Estergon, Budin eyâletine bağlı bir sancak merkezi yapılmıştır. Estergon'un fethedildiği ağustos ayı içinde, şimdilik bilmediğimiz bir günde Budin beylerbeyisi Vezir Gazi Koca Balı Paşa ölmüştür. Osmanlı tarihinin büyük kumandanlarından olan Balı Paşa'nın yerine kardeşi Mehmed Paşa, vezir rütbesiyle Budin beylerbeyiliğine getirilmiştir. Bu sûretle Mohaç'tan 15 gün sonra Türkler tarafından fethedilen ve Szapolya'nın ölümünden sonra Almanlar'ın eline geçip 3 yıldır düşman işgalinde bulunan Estergon şehri, tekrar Türkiye'ye katılmıştır. Kaanûnî'nin bu 10. seferine de bu kale adını vermiştir. Estergon muhâsarası sırasında Lehistan elçileri gelip, hükümdarlarının dostluğunu te'yid etmişlerdir.

İstolni-Belgrad'ın Fethi (4 Eylûl 1543)

Szapolya'nın öldüğü 3 yıldan beri Almanlar'ın işgalinde bulunan pek mühim bir Macar şehri de Türkler'in İstolni-Belgrad dedikleri «Székesféhervar»dır (Almanca: Stuhlweissenburg). Kaanûnî, burasını da fethedip Macaristan'ı Türk idaresinde birleştirmek gayesiyle, Estergon'dan güneye inmiştir. İstolni-Belgrad, Budin'in 50 km. güneybatı ve Estergon'un 65 km. güneyindedir. Kale, 20 ağustostan 4 eylûle kadar 15 gün muhâsara edilmiştir. Estergon-İstolni-Belgrad yolu, 8 günde alınmıştır. Şehir, Macaristan kralları buradaki katedralde dinî merasimle taç giydikleri ve buraya gömüldükleri için, Macarlar tarafından kutsal tanınmaktadır. Türkler, 3. umumî hücûmda, 4 eylûlde kaleyi düşürmüşlerdir. Kaanûnî, şehrin ümitsiz, fakat kahramanca savunması hoşuna gittiğinden bir Macar olan kumandanı Varcocs'u, huzûruna kabûl edip, elini öptürmüş, görüşmüş ve serbest bırakmıştır. 7 eylûl cuma günü, camie çevrilen bir kilisede Kaanûnî namaz kılmış ve adına okunan hutbeyi dinlemiştir. Kaanûnî, Macarlar'ın hislerini rencide etmemek için, âdet hilâfına, şehrin büyük kilisesini camie çevirtmemiştir. Çünki bu kilisenin mezarlığında Macaristan krallarının medfenleri bulunuyordu. Kralların naışları üzerinde altın haçlar, parmaklarında pırlanta yüzükler ve başlarında murassâ taçlar vardı. Türkler, bu hazineye de dokunmamışlardır.

İstolni-Belgrad, bir sancak merkezi olarak Budin'e bağlanmıştır. Sancakbeyliğine İnebahtı bahriye sancakbeyi (tümamiral) Ahmed Bey getirilmiştir. Sancakbeyine yılda 60.000 akça (43.200.000 TL.) tahsisat verilmiştir ki, bir sancakbeyi için çok yüksek bir tahsisattır. İstolni-i Belgrad'a 4.000 kişilik bir Türk garnizonu bırakılmıştır. Ahmed Bey (Paşa), Yahyâ Paşa'nın, II. Bâyezid'in kızından olan 3. oğlu, Balı ve Mehmed Paşalar'ın küçük kardeşidir. Bu sıralarda Budin beylerbeyiliği makamında ağabeyi Gazi Mehmed Paşa bulunuyordu. Bu kardeşler pek değerli akıncı kumandanları oldukları ve padişahın hala oğlu bulundukları için, çok itibar görüyorlardı.

9 ekimde Orduy-ı Hümâyûn, Belgrad'a geldi. İstolni-Belgrad - Belgrad yolu, 1 ayda alındı. Belgrad - Istanbul yolu da 1 ay, 7 gün sürdü. Cihan Padişahı, 16 kasım 1543'te «Pây-i Taht-ı Cihân = Cihanın Taht Şehri» denen Istanbul'a döndü. Bu sûretle Kaanûnî'nin bu Macaristan seferi, 6 ay, 23 gün sürmüş oldu. VIII.bahiste göreceğimiz gibi, Kaanûnî, bu seferinden kederle dönüyordu. Çünki en sevgili oğlu Şehzâde Mehmed ölmüştü. Istanbul'a vardı-

ğı gün oğlunun cenâze merâsiminde bulundu ve Mimar Sinan'a, oğlunun rûhu için Şehzâde Camii'nin inşâsı emrini verdi.

Kaanûnî'nin Estergon Seferinde Gösterdiği İhtişam

23 nisan 1543'te Kaanûnî, Türk ordusunun esas kuvvetleriyle Edirne'den ayrılırken, yapılan geçit resmi ve merâsim, Türk Cihan İmparatorluğu'nun zirve noktasını bulduğu yıllarda, Türk ihtişam ve şevketini gösteren bir misal olmak üzere, kısaca aşağıya nakledilmiştir (Hammer, V, 360-3) :

En önde ordunun su taşıyan saka sınıfına mensup bölükler ilerliyordu. Bunların arkasından padişaha mahsus hazîneyi, parayı ve eşyayı taşıyan 2.100 katır geliyordu. Bu 2.100 katır, 300'erden 7 bölük teşkil ediyordu. Sonra 900 kişilik bir hassa süvari taburu bunları tâkıyb ediyordu. Bu tabur, 100 sıra teşkil ediyor ve her safta 9 atlı bulunuyordu. Bunları 5.400 deve takıyb eyliyordu. Develer, ordunun bir kısım erzak ve cephanesini taşıyordu. Bunlar 900 saf hâlinde yürüyor, her safta 6 deve bulunuyordu. Bu hacinsüvar levazım tugayından sonra, 1.000 kişilik bir cebeci taburu, sonra 500 kişilik bir lâğımcı taburu, nihâyet 400 kişilik bir arabacı (nakliye) taburu yer alıyordu. Her birliğin başında, birçok subay bulunuyor ve merâsim üniforması taşıyordu. Daha sonra, ordunun ruhu ve esası olan tımarlı sipahi tümenleri geliyordu. Tımarlı sipahiler asıl Sofya'da yığınak yapmışlardı. Edirne'den hareket edenler, Anadolu eyâletleri tımarlıları idi. Türk ordusunun esas kuvvetleri olan bu süvari tümenlerini, bütün maiyetleriyle berâber büyük bir ihtişam içinde nişancı (devlet bakanı), başdefterdar (mâliye bakanı), Rumeli ve Anadolu kazaskerleri (şeyhulislâmın yardımcıları olan ve imparatorluğun adliye, eğitim ve diyânet işleriyle uğraşan 2 bakan), nihâyet 4 vezir tâkıyb ediyordu. Vezirlerin önlerinde tuğlarını taşıyan 3 tuğcu, beylerbeyilerin önünde 2 tuğcu, sancakbeylerinin önünde 1 tuğcu gidiyordu. Bunların her birini kalabalık bir kurmay subaylar, yâverler ve emir subayları topluluğu takıyb ediyordu. Daha sonra, padişahın şahsî hizmetine bakan saray birlikleri yürüyordu. Bunları padişahın 300 subaydan müteşekkil yâverleri ve emir subayları (çavuşlar ve kapıcıbaşılar) takıyb eyliyordu. Bu subaylar, göz kamaştıran ve pek değerli şekilde dikilmiş ve işlenmiş üniformalar giymişlerdi. Bunların ardından 12.000 kişilik tam mevcutlu Türk ağır piyâde tümeni olan Yeniçeri tümeni, ortalar (taburlar) hâlinde yürüyordu. Bazı Yeniçeri birlikleri tüfekli idi; bazıları sâdece kılıç, ok ve yay taşıyorlardı. Yeniçeri tümenini 7 sırmalı sancak ve 7 tuğ taşıyan 14 sancakdar ve tuğcu takıyb

ediyor ve padişahın yaklaşmakta olduğunu bildiriyordu. Daha sonra 200 kişilik bir mehter takımı, mehterbaşının başkanlığında yeri ve göğü inleten havalar çalarak yürüyordu. Mehterlerin sazları, altın zencirlerle boyunlarına asılmıştı. Bunları 400 kişiden müteşekkil başka bir hassa taburu (solaklar) tâkıyb ediyordu. Solakların kıyâfeti, devletin ihtişâmını göstermeye kifâyet edecek parlaklıktaydı. Yalnız böyle bir birliği geçirmek bile, son derece zengin bir imparatorluğun harcıydı. Hepsinin başlarında tavus tüyünden sorguçlar vardı. Bunları 150 hassa yâveri ve protokol subayı (çavuşlar) takıyb eyliyordu. Bunların üniformaları, mücevhere boğulmuş olup, bahar güneşi altında gözleri kör edecek bir ışık deryâsı yaratıyordu. Başlarında çavuşbaşı, yâni mâbeyn-i hümâyûn mareşali vardı. Daha sonra 70 kişiden müteşekkil bir hassa takımı (peykler) geliyordu. Bunlar, 35'i bir yanda, 35'i diğer yanda olmak üzere iki aralık saf hâlinde yürüyorlar, aralarında Cihan Padişahı Kaanûnî Sultan Süleyman Hân gidiyordu. Hâkan, görülmemiş güzellikte bir hayvana binmişti. Padişahtan sonra, ordunun diğer birlikleri, bitmek tükenmek bilmez saflar ve diziler hâlinde yürüyüşe devam ediyorlardı.

Vezir Gazi Mehmed Paşa'nın Fetihleri (1544)

Kaanûnî, Estergon seferinden döndükten sonra, 1544 ilkbaharının başlamasiyle berâber Budin beylerbeyisi Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmed Paşa, Balkanlar'daki en büyük Türk memuru sıfatıyla, serhadde fetihlere başladı. Paşa'nın fethettiği kalelerin en mühimleri Peç ile Balaton Gölü arasındaki Dombovar ve Hatvan'dır. Hatvan, Budin'in 40 km. kuzeydoğusundadır. Bu şehrin 44 km. kuzeydoğusunda da Türkler'in «Eğri», Macarlar'ın «Eger», Almanlar'ın «Erlau» dedikleri mühim Macar şehri vardır ki, burası daha Almanlar'ın elindedir. Mehmed Paşa, bunlardan başka daha birçok kale, şehir ve kasaba fethetmiştir.

Mehmed Paşa gibi, Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa da, yanında Hersek sancakbeyi (merkezi Mostar) Malkoç Bey olduğu halde, Dalmaçya'ya yakın çevrelerde birçok Alman kalesi almıştır.

Mehmed Paşa zamanında Türkler'in Macaristan'daki idarî, mülkî, askerî ve malî teşkilâtı tamamlanmıştır. Budin defterdârı Defterî Halil Bey, bütün ülkenin sayımını yaptırmıştır.

1544 baharında bu fetihler olurken, aynı yılın sonbaharında, 28 kasımda da Vezîr-i âzam Süleyman Paşa emekliye ayrılarak, yerine Kaanûnî'nin tek kızı Mihr-i Mâh Sultan'ın zevci olan Dâmâd Rüstem Paşa getirilmiştir. Bu mes'eleyi, ileride VIII. bahiste ele

alacağız. Rüstem Paşa, iki kere sadâret mevkiine gelmiştir. Kaanûnî'nin en uzun müddet iktidarda tuttuğu başbakanı budur.

Türkiye-Almanya Sulhu (8 Ekim 1547)

Charles-Quint her cephede tamamen yenilmiş ve sinmiştir. 1543 sefer-i hümâyûnundan sonra Almanya ile Türkiye arasında bir müddet mühim çatışmalar olmamış, bir durgunluk devresi başlamıştır. Fakat diplomatik faaliyet devam etmektedir. 10 kasım 1545'te Almanya ile 1,5 yıllık bir mütareke imzalanmıştır. Bu mütarekeye göre Ferdinand, Türkiye'nin yıllık vergi verir bir tâbii olmakta devam ediyordu.

Bu sıralarda 18 şubat 1546'da, şahsıyla Avrupa'yı çeyrek asırdan beri altüst eden, Katolik birliğini ebediyen parçalıyan adam, Luther öldü. Ölürken, hâlâ Papa'ya olan nefretini söylüyordu (Lavisse-Rambaud, IV, 438). Katolik-Protestan kavgaları, daha şiddetini kaybetmemişti. Güney Fransa'da, bütün halkı, süt emen çocuklarına kadar kılıçtan geçirilen Protestan kasabalar vardı *(Aynı Eser,* 503).

Kaanûnî, 18 ekim 1546'da kışı geçirmek üzere Edirne'ye gelmiş ve 14 aralıkta, Almanya elçisi Veltwick'i, ateşli bir hastalıktan muztarip olduğu hâlde, Edirne Saray-ı Hümâyûnu'nda kabûl etmiştir (Hammer, V, 394). Önce Istanbul'a, oradan Edirne'ye gelen imparatorluk büyük-elçisi, 1,5 ay bekletildikten sonra huzûr-ı hümâyûna kabûl edilmiştir. Bununla berâber bütün kış ve 1547 baharında müzakereler devam etmiştir. Nihâyet 13 haziran 1547'de sulhun esasları üzerinde kesin anlaşmaya varılan son celse akdedilmiş, 19 haziranda Istanbul Muâhedesi imzalanarak Almanya ile Türkiye imparatorlukları arasındaki savaş hâline son verilmiş, 1 ağustosta Charles-Quint, 8 ekimde de Kaanûnî Sultan Süleyman, muahedeyi tasdik etmişlerdir.

19 haziran 1547'de imzalanan Türkiye-Almanya muâhedesini, imzâlandıktan 1 ay, 12 gün sonra Charles-Quint, 3 ay, 18 gün sonra da Kaanûnî tasdik etti. İmzâ merâsimi, Istanbul'da Rüstem Paşa'nın sarayında yapıldı ve Türkiye nâmına vesikaya Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa imza koydu (Hammer, V, 395). Bu sıralarda Barbaros ölmüş ve Kaanûnî'nin İspanya politikası bu yüzden birkaç yıl için bir durgunluk devresine girmişti. Fransa da Türkiye ile yaptığı muâhedelere sâdık kalmıyor, I. François, işine geldiği an Charles-Quint'le uyuşuyordu. Bunlardan çok daha mühim olarak Kaanûnî, gene doğuya dönmek istiyor, İran üzerine 2. seferine hazırlanıyordu. Türk diplomasisinin devletler hukuku bakımın-

dan büyük bir zaferi olan 1547 Istanbul Muâhedesi, Charles-Quint'e, partiyi kesin olarak kaybettiğini kabûl ettiriyor ve bu keyfiyeti bütün dünyaya ilân eyliyordu. Muâhedenin aşağıda gösterilen başlıca şartları, Türkiye için gerçek bir hukuk zaferi mâhiyetinde idi.

Almanya, muâhedenin imza tarihine kadar Macaristan'da fethedilen bütün kale, kasaba ve köylerin Türkiye'ye ait olduğunu kabûl etmektedir. Almanya ve ona bağlı bütün devletler, Türk topraklarına hiçbir bahane ile karadan ve denizden tecâvüzde bulunmıyacaklardır. Eğer İspanya, Kuzey Afrika'ya tecâvüz ederse, bu da muahedeye aykırı bir hareket sayılacak ve sulh bozulacaktır. Almanya ve müttefikı devletlerin haberleri olmaksızın Hıristiyan haydutların Türk sınırında yapacakları tahribat, Akdeniz'deki korsanlık, derhal hükûmet kuvvetleri tarafından yapılmış gibi, Türkiye'ye tazmîn olunacaktır. Eski Macaristan krallığına bağlı olup da hâlen Kral Ferdinand'ın elinde bulunan topraklar için Ferdinand, Türkiye'ye tâbî bir hükümdar gibi davranacak, bu hususta diğer tâbî hükümdarlardan (Erdel, Eflâk, Boğdan prensleri gibi) hiçbir farkı olmıyacak ve Dîvân-ı Hümâyûn'a her yıl 45.000 duka (130.000.000 TL.) vergi ödiyecektir. Bu vergi, her yılın 1 mart günü Istanbul'a getirilip Hazîne'ye yatırılmış olacak, hiçbir bahâne ile gecikmede bulunulmıyacaktır. Türk ve Alman imparatorluklarının tab'aları, her iki imparatorlukta aynı şartlarla serbestçe ve gümrük kanun ve resimleri dışında hiçbir bağla bağlanmaksızın ticâret yapabileceklerdir. Bu madde, kara ve deniz ticâretine şâmildir. Türkiye'den kaçıp Almanya topraklarına sığınan ister Müslüman, ister Hıristiyan bütün esirler, kaçaklar ve mülteciler, Alman makamları tarafından derhal Türkiye'ye iade edilecektir. Alman imparatorluğundan Türkiye'ye kaçan esir, kaçak ve mülteciler Müslüman ise, Türkiye bunları iade etmiyecek, Hıristiyan ise, iltica sebeplerini tetkikten sonra iade edip etmemekte tam bir serbestliğe mâlik olacaktır. Almanya, Bosna ve Budin eyâletlerine yakın vilâyetlerinde âsâyişi tam mânâsiyle te'sîs edecek ve sınır üzerindeki topraklarının âsayişsizliğinden Türk topraklarına zarar gelmemesine tam mânâsiyle çalışacaktır. Kral Ferdinand, işgal ettiği Macar toprakları için Türkiye'nin alelâde bir tâbii olduğu gibi, Bohemya kralı ve Avusturya arşidukası olarak da Türkiye Hâkanı'nın şahsen tâbii bir hükümdar olmayı, Türk protokolünde vezîr-i âzamla eşit sayılmayı kabûl etmektedir. Bu hususu fiilen isbat etmek üzere, Türkiye'ye yukarıda anılan vergi dışında her yıl ayrıca 8.000 duka (24.000.000 TL.) haraç ödiyecektir. Kral Ferdinand, Kaanûnî'yi metbû-i mufahhamı ve

babası bilecek, Türkiye Hâkanı'na bir oğul gibi itaat edecektir. Ancak bu husus, Ferdinand'ın ağabeyi olan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'e karşı olan tâbilik ve bağlılığına halel getirmiyecektir. Bu muâhedenin Charles-Quint tarafından kabûl edilen aynı şartları, Fransa, Venedik ve Papalık devletlerine de teşmil edilmiştir. Türkiye, aynı şartlarla, bu 3 Avrupa devletiyle de sulhu kabûl etmiştir. Yukarıda hulâsa edilen hükümlere aykırı her hangi bir davranış olduğu takdirde Türkiye, kendisini bu muâhede hükümleriyle bağlı saymamakta ve ilgili devletlere harb açmakta veya ceza seferleri düzenlemekte, kendini tamamen serbest sayacaktır. Türkiye, bu muâhedeyi Charles-Quint ve Ferdinand'ın ardı gelmez ricâları üzerine lutfen kabûl etmiştir. Dîvân-ı Hümâyûn'un maksadı, Avrupa'ya sulh bahşetmektir. Yoksa böyle bir muâhedeyi kabûle hiçbir mecburiyeti yoktur. Türkiye, Charles-Quint'i ancak İspanya kralı ve Ferdinand'ı Bohemya kralı olarak kabûl etmektedir. Charles-Quint, Almanya, yâni Batı Roma imparatoru olduğunu Türkiye ile alâkalı hiçbir hukukî ve diplomatik vesikada iddia edemiyecektir. Roma imparatorluğu tâcı tektir ve münhasıran Büyük Türk Hâkanı'na aittir. Charles - Quint, Muâhedenin Türkçe olan asıl metninde geçen «Vilâyet-i İspanya kralı Karlo» ibaresini aynen tasdik etmekle, bu hukukî durumu kabullenmiş olmaktadır.

Bu muâhede, Türk şevketinin bütün cihan tarihinde zirvesine ulaştığı bir an olarak kabûl edilebilir. Türkiye'nin hiçbir devletle eşit olmadığı, resmen ve hukukan Avrupa'nın ve Hıristiyanlık'ın kıyas kabûl etmez sûrette en büyük devleti olan Almanya-İspanya'ya tanıtılmış oluyordu (Hammer, V, 395-6). Türkiye bu husûsu hukukî olarak Fransa'ya ve sonra Venedik'e tanıtmıştı. Şimdi Almanya ve İspanya da Türkiye'nin bütün devletlerin üzerinde haklar taşıyan bir imparatorluk olduğunu resmen kabûl ediyordu. Bu sûretle Avrupa'nın büyük devletlerinin Türk hegemonyasını kabûl eden muâhede ve vesikalara imza atmalarıyla, Charles-Quint - Kaanûnî mücadelesi, Türkiye'nin zaferiyle kapanmış oluyordu. Charles-Quint'in Avrupa imparatorluğu projesi kesin şekilde akamete uğramıştı. Bu akametin karada yapılan mücadeleler ve Kaanûnî'nin Avrupa seferlerine ait olan sebeplerini inceledik. Ancak Charles-Quint'i tahtından vazgeçirecek derecede ümitsizliğe ve bedbahtlığa sürükliyen bu vaziyeti sağlıyan bir de deniz cephesi vardır ki, bu, bundan sonraki bahsimizin mevzuu olacaktır. Akdeniz'deki Türk-İspanyol mücâdelesinin hikâyesine başlamadan önce, Istanbul Sulhu'ndan sonra Türkiye ile Almanya arasındaki çatışmaları, Charles-Quint'in tahttan fe-

ragati ve Ferdinand'ın imparator olması tarihine (1556) kadar gözden geçirecek ve Alman-İspanyol cihan devletinin bünyesini, Türk zaferleri karşısında bu bünyenin dağılmasını ve tekrar Almanya ve İspanya olarak ikiye bölünüp devliğini kaybetmesini iyice anlamak için, Charles-Quint imparatorluğunun iç problemlerinden bazılarını ele alacağız.

Rumeli Beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa'nın Erdel Seferi (1551)

1547 Istanbul Muâhedesi'nden sonra 1551'e kadar 4 yıl, Türkiye-Almanya münasebetlerini bozacak hiçbir mühim olay kaydedilmemiş ve Kaanûnî bu arada İran üzerine 2. seferini (11. sefer-i hümâyûn) yapmıştır.

Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa'nın 1551 seferi, Almanya'ya karşı bir te'dîb hareketidir. Son 4 yıl içinde Ferdinand, sulhu bozmamak için gayret göstermekle berâber, Türkler'in İran'daki meşguliyetlerinden faydalanmak istemiş ve el altından birçok hareketler düzenlenmiştir. Sokollu, 10 temmuz 1551'de Rumeli kuvvetleriyle beylerbeyiliğinin merkezi olan Sofya'dan Belgrad'a gelmiştir.

Sokollu'nun seferi, Erdel (Transilvanya) prensliği üzerineydi. Burada Szapolya'nın henüz çocuk olan oğlu II. Janos Szapolya hükümdardı. Annesi Kraliçe Isabella'nın nüfuzu yoktu. Bütün nüfuz Martinuzzi'nin elindeydi. Kral Ferdinand'ın aracılığıyla Martinuzzi, Papa'dan kardinallik rütbesini de almıştı. Martinuzzi, Ferdinand'ın kışkırtmalarına karşılık veriyor, Bohemya Kralı'nın sâdık bir bendesi rolünü itina ile oynuyordu. Aslında Türkler'e olduğu gibi Almanlar'a da sâdık değildi. Erdel'de bütün nüfuzu şahsında toplamaya, kaabilse Erdel tahtına oturmaya çalışıyordu. Türkler'e ne kadar yaranırsa yaransın böyle bir şey olamıyacağını biliyordu. Çok geleneksever olan Türkler, genç II. Janos'u, hiçbir kusuru olmadan, atalarının yurdunda mahrum etmezlerdi. Hele sırf şahsı için çalışan muhteris bir kardinalin hesabına, Martinuzzi, eyâlette Türkler'in dengesiz bir üstünlüğünü önlemek ve Ferdinand'dan para koparabilmek için, Erdel'de birçok kaleyi Almanlar'a teslim etmişti. Bu, doğrudan doğruya değilse bile, dolayısiyle, yukarıda şartları ve rûhu hulâsa ve beyan edilen 1547 Istanbul Muâhedesi'ni çiğnemek demekti. Çünki Erdel kaleleri, Türk toprağı ve kalesi idi. Eyâletin iç işlerinde bağımsız olması, bu hukukî statüyü değiştiremezdi.

Sokullu, 80.000 kişilik bir Türk ordusu ve 150 top ile 7 eylûlde kuzeye doğru Tuna'yı geçti ve Voyvodina ülkesine ayak bastı. Türkler'in Tuna'yı geçtiğini öğrenen Almanlar, Erdel'de yeniden birçok şehri ele geçirdiler ve kuvvetli garnizonlar koydular. Vaziyetin umumî bir Türkiye-Almanya savaşına doğru gittiğini gören Budin beylerbeyisi Vezir Ali Paşa ise (ki rütbece Sokollu'nun üzerindeydi) hazırlıklara başladı. Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra Budin'e Kasım Paşa, bir müddet sonra da büyük bir devlet adamı olan Ali Paşa tâyin edilmişti.

Sokullu, 18 eylûlde Almanlar'ın ele geçirdikleri Beçey (Macarca : Becsé, Sırpça : Beçej) kalesini aldı. Burası, Tisa'nın batı kıyısında, nehrin büyükçe bir kavis yaptığı yerde, kavsin güneyindedir. 21 eylûlde de Beçkerek (Becskerek, Sırpça : Zrenjanin) kalesi alındı. Bu kale, Beçey'in güneydoğusunda ve Tisa'nın doğu yakasındadır, yâni Voyvodina'da değil, Banat'tadır. Böylece Türk ordusu, Tisa'yı doğuya doğru atlamış oluyordu. Beçkerek'teki Alman garnizonu, karşı koymadan teslim olmuştur. Bunun üzerine Erdel'e giren Türkler, Alman işgalindeki kaleleri teker teker toplamışlardır. Bunların en mühimmi Lipva (Lippa, Romence : Lipova) kalesidir ki, Mureş (Maros) ırmağının güney kıyısında, Arad şehrinin güneydoğusundadır. Bu arada Maros (Romence : Mureş, Türkçe : Maroş, Macarca : Maros)'un kuzey kıyısındaki mühim Arad şehri de istirdat edilmiştir. Geri alınan diğer şehirlerin mühimleri, Çanad (Csanad), Bodorlak, Zadorlaka vs. dir. Sokollu, maiyyetinde bulunan Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa'yı (eski Tebriz beylerbeyisi) 5.000 kişilik büyük bir garnizonla Lipva'da bıraktıktan sonra, Tımışvar üzerine yürümüştür. Türkler'in «Tımışvar» veya «Tameşvar», Romenler'in «Timişoara», Macarlar'ın «Temesvar» dedikleri bu çok mühim Macar şehri, Kardinal Martinuzzi ile işbirliği yapan Almanlar'ın elindeydi ve kudretli kalesi, iyice tahkim edilmişti. Fakat halk mutlak sûrette Türkler'i istediği için, Almanlar aleyhine ayaklanmıştı.

Sokullu, sonbahar yağmurları altında 1 kasımdan 16 kasıma kadar (1551) 15 gün Tımışvar'ı muhâsara etti. Kaleyi General Stephan Losonczy savunuyordu. Emrinde Alman, İspanyol ve Hırvatlar'dan müteşekkil mühim bir kuvvet vardı. Sokollu, Tımışvar önlerindeyken, Almanlar da 4 kasımda Ulama Paşa'nın 5.000 kişi ile savunduğu Lipva'yı muhâsaraya başladılar. General Castaldo'nun kumanda ettiği Alman imparatorluk ordusu 100.000 kişiydi. Orduda Alman birliklerinden başka İspanyol, İtalyan ve Hırvat tümenleri de vardı. 7 kasımda düşman Lipva şehrini aldı. Ulama Paşa, şehrin kalesini savunmakta devam ediyordu. Alman-

lar, Lipva'nın hepsi Hıristiyan Macar ve kısmen Romen olan ahalisini kılıçtan geçirdikten sonra, kuvvetlerinin üçte birini şehîd vermiş olan Ulama Paşa'yı zorladılar. Paşa'nın işe yarar 1.500 askeri kalmıştı.

Ulama Paşa, 12 gün karşı koyduktan sonra, 16 kasımda düşmanla 20 günlük bir mütâreke akdetti. Bir avuç Türk'ün vazıyeti ümitsizdi. Her türlü mühimmat tükenmiş, asker, köpek ve kedi eti yemeye başlamıştı. Sokollu, hem Tımışvar'ı alamamış, hem de Lipva'nın imdadına yetişememişti.

Ulama Paşa, iki taraf da silâh bıraktıktan 19 gün sonra, 5 aralık 1551'de, Almanlar'la kaleyi boşaltıp 1.500'e yakın Türk askeri ve taşıyabilecekleri silâhları ile çıkmak üzere anlaşmıştır. Bu kadar zaman esâsen Tımışvar muhâsarasını kaldırmış olan Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa'dan imdat beklemiş, fakat her hangi bir muvaffakiyetsizliğe uğrayıp istikbâlini körletmek istemiyen Sokollu, gelmemiştir. Halbuki Tameşvar-Lipva yolu kuşuçuşu 30 km.'den ibâretti ve Türk ordusunun 3-4 gün içinde kuzeydoğuya çıkıp Lipva'ya gelmesi mümkindi.

Almanlar, bir kısım generallerin muhalif kalmasına rağmen, sözleşmeyi bozup Ulama Paşa çekilirken Türkler'e taarruza karar vermişlerdir ki, devletler hukukuna tamamen aykırı idi. Bu taarruzdan mühim zâyiat vermekle berâber Ulama Paşa, kendisi gibi ağır yaralı birkaç gazi ile düşmanın elinden kurtulmuş ve Belgrad'a gelmiştir. Bu Lipva muhâsarasında 100.000 kişilik düşman kuvveti, bir avuç Türk'ün karşısında tam 31 gün oyalanmış ve sonbaharın son günlerinde, ağır zayiat vermiştir. Ricat sırasında taarruza uğrıyan Ulama Paşa, bu sırada bile Almanlar'a mühim zâyiat verdirmiş, bu arada General Ambros von Nagylak ölmüş ve General Blassa, ağır şekilde yaralanmıştır.

Kral Ferdinand, Kardinal Martinuzzi'nin Almanya hesâbına değil, kendi hesâbına çalıştığını çoktan anlamıştı. Nihâyet 18 aralık 1551'de 75 yaşındaki muhteris din adamını, kendi sarayının çalışma odasında hîleyle 68 yerinden hançerleterek öldürmüştür. Bu sûretle Almanlar gibi Türkler de bu entrikacı adamdan kurtulmuşlardır.

1551-52 kışı Erdel, Türk-Alman mücadelesine sahne olmakta devam etmiştir. Sokollu, kış dolayısiyle Sofya'ya çekilmişti. General Toth 10.000 Alman, İspanyol ve İtalyan askerinden müteşekkil tümeniyle, Türkler'in Segedin kalesine hücum etmiştir. Segedin, Tisa'dan Maros ırmağının ayrıldığı iltisak noktasında, her iki akarsuyun batı kıyısında büyük bir Macar şehridir.

Segedin sancakbeyi Ali Bey, gaafil avlanmış ve uzun bir muhâsaraya uğrıyacağını hesaplıyarak, Budin beylerbeyisi Ali Paşa'dan posta güvercini vâsıtasiyle imdâd istemiştir. Segedin, Budapeşte'nin 150 km. güneydoğusundadır. Ali Paşa, büyük bir sür'atle yetişmiş ve 23 şubat 1552 gününü 24 şubata bağlıyan gece, General Toth'un kuvvetlerini top ateşiyle yıprattıktan sonra tamâmen imha etmiştir. Toth, 20 kişiyle Tisa'ya can atmış ve nehri yüzerek hayatını kurtarmıştır. 10.000 düşmanın yarısı imha edilmiş ve yarısı esîr alınmıştır. 40 Alman sancağı ve bayrağı, Türkler'in eline geçmiştir. Kaanûnî, bu zaferinden dolayı Ali Paşa'ya murassâ (mücevherli) kılıç ve hil'at göndermiştir (Hammer, VI, 33).

Ali Paşa, Segedin'den kuzeybatıya ilerlemiş ve Tuna'yı doğudan batıya atlamıştır. 1 nisan 1552 günü, Veszprém'e (Almanca: Weszprim) gelmiştir. Burası, Balaton Gölü'nün az kuzeydoğusunda mühim bir Macar şehri olup, Almanlar'ın eline düşmüştü. Budin'in 100 km. güneybatısındadır. Budin'le Veszprém arasında İstolni-Belgrad şehri vardır. İstolni-Belgrad sancakbeyi Hamza Bey de, sancak merkezine giderken, Veszprém'deki Almanlar'ın bir baskınıyla şehîd edilmişti. Ali Paşa, 11 nisana kadar kaleyi 10 gün muhasara etmiştir. General Michel Vas, şiddetle savunmuşsa da sonunda kale düşmüştür.

2. Vezir Kara Ahmed Paşa'nın Erdel Seferi (1552)

Eski Rumeli beylerbeyisi 2. Vezir Kara Ahmed Paşa, muvaffakıyetsizliğinden dolayı serdardıktan azledilen Sokollu'nun yerine 22 nisan 1552'de serdar (başkumandan) tâyin edilmiştir. Paşa, 15 mayısta Belgrad'a gelmiş ve Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa'yı ve kuvvetlerini burada emrine almıştır. Türk ordusu, 27 haziranda Sokollu'nun alamamış olduğu Tımışvar'a gelmiş ve ertesi günü muhasaraya başlamıştır. «Tımışvâr Fâtihi» diye anılacak olan Kara Ahmed Paşa'ya karşı kaleyi, geçen yıl da Sokollu'ya karşı savunmuş olan General Losonczy müdafaa etmekteydi. Muhasara başladıktan birkaç gün sonra Anadolu beylerbeyisi Hasan Paşa da gelip Türk ordusuna katılmıştır. 25 temmuzda umumî taarruza geçen Türkler, 26 temmuzda kaleyi fethetmişlerdir. Muhasara, 28 gün sürmüştür.

Tımışvar'ın fethinden sonra Banat tamamen ve Erdel, büyük kısmıyla Almanlar'dan temizlenmiş, 15 kale alınmış, bu arada geçen yıl Ulama Paşa'nın kahramanca savunmasından sonra düşen

Lipva da elde edilmiştir. Banat ülkesi, ayrı bir beylerbeyilik şeklinde teşkilâtlandırılmıştır. Sâbık Budin beylerbeyisi Kâsım Paşa, ilk «Tımışvar beylerbeyisi» olmuştur (Hammer, VI, 39).

Vezir Ali Paşa'nın Fülek Zaferi (11 Ağustos 1552)

Kral Ferdinand, Ahmed ve Ali Paşalar'ın başarıları üzerine, Türk ilerleyişini durdurmak için, Macaristan'a yeniden bir Alman ordusu gönderdi. Geçen yıl Segedin zaferini kazanmış olan Budin beylerbeyisi Vezir Ali Paşa, düşmanı durdurmaya memur edildi. Ali Paşa, serhadde 1552 yazı başında 5 mühim kale fethetmişti. Türk sınırının gittikçe Avusturya topraklarına derinliğine girmesi, Almanya'yı endişelendiriyordu. Fülek (Palast) yakınlarında Türk ve Alman orduları, 11 ağustosta karşı karşıya geldi. Alman ordusuna bizzat Ferdinand'ın başkumandanı olan General Erasmus Teufel kumanda ediyordu. General Pallavicini, başkumandan yardımcısı idi. Orduda Vaç (Vac) Piskoposu da bulunuyordu. Ali Paşa'nın yanında, Arslan Bey de vardı (ki sonradan o da babası ve amcası gibi Budin beylerbeyisi olmuştur). Meydan muharebesinde düşmanı tamamen bozan ve imhâ eden Ali Paşa, 4.000 esir ve 40 bayrak ve sancak aldı. Esirler arasında Kral Ferdinand'ın başkumandanı General Erasmus Teufel (Baron von Gundersdorf), yardımcısı General Pallavicini de vardı. Vaç Piskoposu, maktûl düştü. Esirler, sancaklar ve ganimet, Istanbul'a yollandı (Hammer, VI, 41-2).

Ali Paşa, Kuzey Macaristan'da başarılar kazanırken, 2. Vezir Serdar Kara Ahmed Paşa da Erdel'i Almanlar'dan temizlemişti; Doğu Macaristan'da, Tisa boylarında bulunuyordu. 4 eylûlde Szolnok'u da Almanlar'dan aldı. Tisa'nın batı kıyısında ve Budin'in güneydoğusunda olan bu mühim mevkii fethettikten sonra, kuzeye 48° paraleline kadar çıktı. 9 eylûlde Türkler'in «Eğri»; Macarlar'ın «Eger», Almanlar'ın «Erlau» dedikleri büyük Macar şehrini muhasaraya başladı. Macaristan'ın kuzeydoğusunda ve Slovakya'nın az güneyinde olan bu şehir Almanlar'ın elinde bulunan Macar şehirlerinin en mühimmi idi. Bir Macar baspiskoposluğunun merkezi idi. Budin'in 90 km. kuzeydoğusunda bulunuyordu. Matra Dağları'nın yamacına yerleşmiş muhteşem bir kalesi vardı. Budin beylerbeyisi Vezir Ali Paşa ile Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa da serdar (başkumandan) olan 2. Vezir Kara Ahmed Paşa' nın maiyetinde idiler (Rumeli beylerbeyisi Sokollu Mehmed ve Anadolu beylerbeyisi Hasan Paşalar da öyle).

39 gün süren muhasarada kale düşürülemedi. 19 eylûlde ilk gediklerin açılmasına, ayın 29'unda arka arkaya yapılan üç umumî taarruzda bir burcun işgal edilmesine rağmen, çok kuvvetli olan Alman garnizonu dayandı. 4/5 ekim gecesi bir Türk güllesi kaledeki barut deposuna isâbet edip patlattıysa da, bu başarı da bir netice vermedi ve kale sûrlarında umulan tahribatı yapmadı. 12 ekimde Türk ordusu, son taarruza geçti. Sağanak hâlinde şiddetli bir yağmur altında düşman, kahramanca bir mukavemet gösterdi ve kale düşmedi. Ahmed Paşa, kale önünde daha fazla oyalanmaktan vazgeçti. Daha 6 gün muhasaraya devam etmekle berâber, taarruzu durdurdu. 18 ekimde ateşi de kestirdi ve ertesi gün, 19 ekim 1552'de Türk ordusu, Eğri önlerinden ayrıldı. Türk topçusu, kaleye tam 12.000 gülle atmıştı (Hammer, VI, 50).

Eğri, bu tarihten 44 sene sonra III. Mehmed tarafından fethedilecektir. Eğri kalesinin, mevsimin geçmesine rağmen düşürülebileceği iddiasıyle Serdâr Ahmed Paşa'yı bu fethe teşvik eden Ali Paşa, başarısızlık üzerine Ahmed Paşa tarafından Budin beylerbeyliğinden azledildi (çok değerli bir devlet adamı, asker ve diplomat olduğu için, bir müddet sonra tekrar aynı mevkıe getirilecektir).

1552'den 1556'ya kadar 4 yıl Türkiye-Almanya münâsebetleri tekrar durgunluk safhasına girmiştir. Almanya, umumiyetle Istanbul Muahedesi'nin hükümlerine riâyet etmekte, Türkiye de, Kaanûnî, İran üzerine 3. seferine çıktığı için, doğuya dönmüş bulunmaktadır. Turgut ve Piyâle Paşalar Akdeniz'de, Seydî-Ali Reîs ise Hind Okyanusu'nda mühim faaliyette bulunmaktadırlar. Bunların hepsi, alâkalı bahislerde ayrı ayrı ele alınacaktır. Dîvân-ı Hümâyûn, Istanbul Muahedesi'nin hükümlerine Almanya tarafından riâyetsizlik edildiğini, esâsen anlaşmanın müddeti de geçmiş olduğundan hukukî değeri kalmadığını ileri sürmektedir. Charles-Quint ve Ferdinand'ın elçileri, Türkiye'den yeni bir sulh elde etmek istemekte, fakat yüz bulamamaktadırlar.

Türkiye, ancak 2 haziran 1555'te Amasya'da Almanya ile 6 aylık bir mütareke imzalamaya muvafakat etmiştir. Bu sırada Kaanûnî, Amasya'dadır ve İran üzerine yaptığı 3. sefer devam etmektedir (12. sefer-i hümâyûn). Mütarekeyi te'mîn eden Alman elçisi, meşhur Baron von Busbek (Busbecq)'tir ve yanında murahhas sıfatıyla Antonius Verantius'la François Zey da bulunmaktadır. Busbek, diplomatik faaliyetinin yanında, bilhassa şu 3 hususla tarihe geçmiş bir Flaman'dır: «Türk Mektupları» adıyla Latince bir Türkiye seyahatnâmesi yazmış ve bütün belli başlı dillere çevrilen bu meşhur eserinde Kaanûnî devri Türkiye'sini

tasvir etmiştir. Lâleyi önce Viyana İmparatorluk Nebatat Bahçesi'ne, sonra Holanda'ya Türkiye'den götürerek bu zarif çiçeğin Holanda'da fevkalâde yayılmasını ve bir müddet sonra bütün Avrupa'da tanınmasını te'mîn etmiştir. Nihâyet Ankara'da ilk Roma imparatoru Avgustus'un mâbedindeki meşhur Latince kitâbeyi bulmuş, kopya etmiş ve Avrupa'ya tanıtmıştır. Bunlardan başka Türkiye'den daha birtakım bitkiler de götürmüştür (Hammer, VI, 117).

Almanya'ya 6 aylık bir mütareke bahşedilirken, aynı gün İran imparatorluk elçisi Ferruh-zâde Kemâleddin Bey de, Kaanûnî'nin son tekliflerini Kazvîn'e, Şâh Tahmasb'a götürmek üzere, Amasya'dan ayrılmıştır. Esâsen 19 gün sonra 21 haziran 1555'te de 60 yaşına gelmiş olan Kaanûnî, Amasya'dan Istanbul'a hareket etmiş ve 12. sefer-i hümâyûnunu tamamlamıştır (bundan sonra bir tek defa daha sefere çıkmıştır ki, gene Almanya üzerine olan ve ölümüyle neticelenen bu 13. sefer-i hümâyûn, Kaanûnî'ye ait son faslımız olan IX. bahiste ele alınacaktır).

Budin beylerbeyisi Gazi Ali Paşa'nın yeni faaliyetiyle 1556 yılı baharı açılmıştır. Bu yıl, Charles-Quint'in aşağıda uzun uzun anlatılacağı üzere, cihan imparatorluğu fikrinden vaz geçip, meydanı büyük rakîbi Kaanûnî Sultan Süleyman'a bıraktıgı ve tahttan ferâgat ettiği yıldır.

Ali Paşa, 21 mayıs 1556'da Almanlar'ın elindeki Macar kalelerinden Sigetvar'ı muhasaraya başlamış, fakat 2 ay, 1 gün uğrşmasına rağmen kaleyi alamamış, 31 temmuzda muhasarayı kaldırmıştır. Ali Paşa, Toygun Paşa'nın yerine tekrar Budin beylerbeyisi olmuştu. Toygun Paşa da serhadde mühim hareketlerde bulunmuş ve birçok yeri almıştı. 21 hazirandaki umumî hücumdan sonra esasen Sigetvar'ın düşürülemiyeceği anlaşılmıştı. Bu kale, bundan 10 yıl sonra Kaanûnî'nin 13. seferindeki hedefi olacak ve fethedilecektir. Ali Paşa, şehri almış, fakat kaleyi düşürememişti. Kalenin etrafında korkunç bir uçurum şeklinde derin hendekler vardı. Paşa, binlerce araba toprak, taş, kum, çalıçırpı ile bu hendekleri doldurmaya çalışmışsa da, gene netice alamamıştır. Sigetvar, Almanlar'ın serhaddeki en mühim müstahkem mevkilerinden biriydi.

Sigetvar muhâsarasında Türkler'den bir Yeniçeri sekbanbaşısı (tümgenerali), 3 alaybeyi (süvari albayı), 700 subay ve asker şehîd düştü, 2 sancakbeyi (tümgeneral) ve birkaç bin subay ve asker de yaralandı (Hammer, VI, 108).

Toygun ve Ali Paşalar'ın beylerbeyilikleri müddetince, Türk serhad beyleri, Almanya sınırını sağlam şekilde tutmasını, düş-

manı baskı altına almasını, inisyatifi karşı tarafa vermemeyi bildiler. Bunların başında İstolni-Belgrad sancakbeyi ve müstakbel Budin beylerbeyisi Mehmed Paşa-zâde Arslan Bey (ki Kaanûnî'nin 2. derecede yeğeni olmaktadır), Estergon sancakbeyi Ahmed Bey, Hatvan sancakbeyi Mehmed Bey, Nöygrad sancakbeyi Süleyman Bey, Luman sancakbeyi Nasûh Bey geliyordu *(Tabakaatu'l-Memâlik)*.

1555'te, 8 yıldan beri Eflâk voyvodası olan Mirçe, azledildi. Radul'un oğlu Petraşko, Eflâk prensliğine tâyîn edildi. 1556'da, Boğdan voyvodası Aleksandr da azledildi. Aleksandr, bizzat İstanbul'a geldi, Dîvân-ı Hümâyûn'a çıkarak, azlinin Lehistan Kralı'nın hakkında Istanbul'a yaptığı asılsız iftiralardan ileri geldiğini isbat etti. Dîvân, Prens'in iddiasını haklı gördü ve kendisini tekrar voyvoda olarak Boğdan'a gönderdi. 1555'te bir kısım Romenler ayaklandılarsa da, Niğbolu sancakbeyi Dulkadıroğlu Prens Mehmed Bey tarafından bu ayaklanma derhal bastırıldı (Hammer, VI, 81, 82).

Hammer'in de işaret ettiği gibi Budin beylerbeyileri Toygun ve Ali Paşalar'ın Avusturya ve Macaristan'da, Cezâyir beylerbeyisi Sâlih Paşa'nın Doğu Akdeniz'de, Turgut ve Piyâle Paşalar'ın Akdeniz'de yaptıkları hareketler, Almanya-İspanya'nın soluğunu kesmiş ve cihan devleti fikrini Türkiye'ye bırakması için son hamleyi teşkil eylemiştir. Sigetvar başarısızlığından birkaç ay sonra Budin beylerbeyisi Vezir Gazi Ali Paşa öldü. Yerine Kasım Paşa, 2. kere Budin beylerbeyisi oldu (Tımışvar beylerbeyisi idi). Ertesi yıl, 1557 ağustosunda Toygun Paşa, Kasım Paşa'nın yerine 2. kere Macaristan kral nâibi olarak Budin'e geldi (Hammer, VI, 114). Bu sıralarda, 1556'nın ilk haftalarında Charles-Quint, tahttan feragat etmiş ve Almanya ile İspanya, tekrar iki ayrı devlet hâline gelmiş bulunuyordu. Az sonra bu bahsi de alıp, Kaanûnî-Charles-Quint cihan imparatorluğu mücâdelesini kapatacağız.

Bu sıralarda Türkiye Cihan İmparatorluğu, olgunluk devrini bulmuş, zirveye vâsıl olmuştu. Devlet, 31 muazzam eyâlete ayrılıyordu. Bu eyâletlerden 6'sı iç işlerinde muhtardı. Geri kalan 25 eyâletin başında ise «beylerbeyi» denen umumî valiler bulunuyordu. Muhtar eyâletler başta en mühimleri Kırım Hanlığı olmak üzere (takriben 1.150.000 km^2), Umman İmamlığı (213.000 km^2), Hicaz Şerifliği (510.000 km^2), Erdel Voyvodalığı (80.000 km^2), Boğdan Voyvodalığı (43.000 km^2), Eflâk Voyvodalığı (77.000 km^2) idi. Bunlardan Kırım, başlı başına kudretli bir devletti; merkezi Bağçesarayı şehri idi. Umman'ın merkezi Maskat, Hicaz'ın Mekke, Erdel'in Nagyszeben, Boğdan'ın Suçava, Eflâk'ın Targovişte idi. Son üçü prenslik olmakla berâber, Erdel (Transilvanya) prens-

liğinin başında bulunan II. Szapolya, «kral» sanını taşıyordu. Bu, bir Macar devleti idi. Eflâk ve Boğdan, en az derecede iç muhtariyeti hâiz, Romen prenslikleri idi. İkisine birden Osmanlılar «memleketeyn = İki Memleket» diyorlardı. Kırım Hanlığı Türk, Umman ile Hicaz, Arab'tı.

Beylerbeyilikler şöyleydi: Mısır Beylerbeyiliği (merkezi Kahire) (2.500.000 km²), Trablusgarb Beylerbeyiliği (1.760.000 km²), Cezâyir Beylerbeyiliği (2.300.000 km²), Habeş Beylerbeyiliği (merkezi Massava) (1.017.000 km²), Cezâyir Garb veya Cezâyir-i Bahr-i Sefîd (Batı Adaları = Akdeniz Adaları) Beylerbeyiliği (merkezi Gelibolu olup, kapdân-ı deryâ'nın uhdesinde idi) (30.000 km²), Kefe Beylerbeyiliği (Kırım ve Kuzeydoğu Karadeniz'de) (26.000 km²), Rumeli Beylerbeyiliği (Sofya) (370.000 km²), Budin Beylerbeyiliği (Budapeşte) (213.000 km²), Tımışvar Beylerbeyiliği (22.000 km²), Bosna Beylerbeyiliği (Bosnasarayı) (122.000 km²), Anadolu Beylerbeyiliği (Kütahya) (240.000 km²), Karaman Beylerbeyiliği (Konya) (95.000 km²), Rûm Beylerbeyiliği (Sıvas) (83.000 km²), Erzurum Beylerbeyiliği (81.000 km²), Trabzon Beylerbeyiliği (17.000 km²), Dulkadır Beylerbeyiliği (Maraş) (30.000 km²), Ramazan Beylerbeyiliği (Adana) (25.000 km²), Diyâr-ı Bekr Beylerbeyiliği (Âmid = Diyarbakır) (80.000 km²), Van Beylerbeyiliği (60.000 km²), Haleb Beylerbeyiliği (32.000 km²), Şam Beylerbeyiliği (135.000 km²), Yemen Beylerbeyiliği (San'â) (446.000 km²), Bağdad Beylerbeyiliği (441.000 km²), Basra Beylerbeyiliği (1.535.000 km²), sadrâzamın idâresindeki Istanbul ve yakın çevresi (6.000 km²) (muhâfaza edilemiyen Tebrîz, Irâk-ı Acem, Şirvan ve Geylân beylerbeyiliklerini saymıyoruz.)

Bu bahisler, ileride etraflı olarak ele alınacaktır. Bu sırada fikir hâsıl edilmesi için arada verilmiştir.

Charles-Ouint'in Tahttan Ferâgati (16 Ocak 1556), Almanya ile İspanya'nın Ayrılması, Bu Hâdiseyi Hazırlıyan Durum ve Avrupa'da Umumî Vazıyet

XVI. asır İspanyol fütûhâtı muazzam olmakla beraber, çok zâlim temellere dayanır. Amerika'da fethedilen toprakların halkı, istisnasız esir sayılmıştır. Denebilir ki, Amerika yerli halkının gördüğü zulüm, tarihin en yüz kızartıcı sahifelerinden birini teşkil eder. Yerliler, sistemli olarak imha edilmiştir. Meselâ Haiti adasının 1492'de, yâni Amerika'nın Beyazlar tarafından keşfi yılında nüfusu birkaç yüz bindi, belki yarım milyonu buluyordu. Bu nüfusun 22 yıl sonra 1514'te 13.000 kalmış olması, İspanyol

zulmünün derecesini açıklamaya kâfidir. Yerli halkın, Kızılderililer dediğimiz kavimlerin muntazam çalışmaya istidatları olmaması dolayısiyle 1501'den başlıyarak İspanyollar, Küba'ya, Jamaika'ya vesâir Antil Adaları'na Afrika'da Gine Körfezi kıyılarından avladıkları binlerce ve binlerce Zenci'yi toprak ve mâden esiri olmak üzere yerleştirmişlerdir. Zenciler'in Amerika kıt'asına ayak basması da, kıt'anın yerli halkı olan Kızılderililer için yıkım teşkil etmiştir. Eski bir eşkıya iken İspanya'da hapisten kurtulup Amerika'ya geçen ve etrafına İspanya'da dikiş tutturamamış haydutları toplıyan Fernando Cortez, 1519-1522 arasında 11 gemi, 700 adam ve 10 topla, Meksika'daki büyük Aztek devletini yıkmıştır. 1532-1535'de Pizarro ve Almagro, en büyük zulümler ve kitle hâlinde imhalarla Peru'daki İnka devletine son verdi. Bu iki şerefsiz fâtih de, Cortez gibi, aşağılık menşe ve karakterde idiler. Bu sûretle Antil Adaları'ndan sonra Meksika ve Peru da büyük kısımlarıyla İspanya'ya geçti. İspanya, her iki Amerika kıt'asına, sağlam şekilde ayak basmış oldu. 1520-1540 arasında Venezuela, 1527-1547 arasında Yukatan Yarımadası, 1538'de Kolombiya, 1540'ta Şili, 1550'den başlıyarak Arjantin ve Paraguay, İspanya müstemlekesi olmak üzere fethedildi. İspanyol haydut sürüleri, Aztekler'in, İnkalar'ın, Mayalar'ın mâbedlerini, şehirlerini, bahçelerini, saraylarını, en güzel san'at eserlerini, en müthiş barbarlık hisleriyle tahrib ettiler. Yerli halkı ateşlere atıp yaktılar. Peru'da İnka krallığının 60.000 nüfuslu taht şehri Cuzco da aynı âkıbete uğradı (Pirenne, II, 354-5).

«Güney Amerika'nın fethi, Avrupalılar için şeref teşkil etmez. En müthiş tamah, desise ve korku ile gerçekleştirilmiş bir fetihdir. Pizarro ve Almagro, İnka kralı tarafından dostluk ve uysallıkla kabûl edildikleri halde, bu İspanya haydutları, kralın göz koydukları servetine sâhib olmak için, onu önce zorla Hıristiyan yapmış, vaftizden sonra da ateşte kızartmışlardır. Amerika şehirlerinin halkı tamâmen boğazlanmış veya ateşte yakılmıştır. Yalnız Yukatan'daki 60 şehrin harâbesi, Yeni Dünya'nın fâtihlerinin barbarlık derecesi için, dilsiz birer şahid olarak hâlâ mevcuttur» (Pirenne, II, 355).

Fethedilen toprakların hızla İspanyollar tarafından iskânına geçildi. 1551'de Lima (Peru) ve Meksiko'da İspanyollar için üniversiteler açıldı ve başpiskoposluklar kuruldu. Charles-Quint, bütün tab'asının Amerika'ya göç için hiçbir şartla bağlı olmadıklarını resmen ilân etti. Böylece, kıt'anın İspanyollaştırılmasını sağladı. 1556'da, yâni Charles-Quint'in tahttan ferâgat ettiği tarihte Amerika'daki İspanyollar'ın sayısı 100.000'i bulmuştu. Bunların

anavatanlarına dönmeye de hiçbir niyetleri yoktu. Çünki büyük servetler gasbetmişlerdi ve bundan nîmetlenmekte devam etmek azmindeydiler. Bu sûretle İspanya, âdeta Atlantik'in karşı kıyısına nakledilmiş oldu (Pirenne, II, 356). Bununla berâber bu göç, İspanya'daki İspanyol nüfusunu zayıflattı ve ileriki asırlarda İspanyol haşmetinin Fransız, İngiliz, Alman, hattâ Ruslar'ınkinin yanında sönük kalmasının sebeplerinden biri oldu.

Peru'daki gümüş mâdenleri derhal işletilmeye başlandı. Bu mâdenler, XVI. asır İspanyol haşmetinin başlıca kaynağını teşkil etti. Peru'dan İspanya'ya giren gümüşün yıllık kıymeti 1540'-ta 8.280.000.000 TL. idi. Gene Amerika'dan İspanya'ya aktarılan altının değeri, 1540'ta 1.440.000.000 TL.'nı buluyordu ve 1594'te 2.412.000.000 TL.'na yükseldi. 1531'de Anvers Borsası kuruldu (Belçika'nın İspanya'ya ait olduğu malûmdur). 1571'de İngilizler, Anvers Borsası'nı örnek alıp meşhur Londra Borsası'nı kurdular (Pirenne, II, 366). Kapitalizmin büyük devri başlıyordu.

Belçika'da babaannesinin sarayında yetişen Charles-Quint'in ana dili Fransızca olup, Flamanca da konuşurdu. İspanyolca ile Almanca'yı sonradan öğrenmiştir. İspanya'da etrafına toplanan müşâvirlerinin çoğu da İspanyol değil, Flaman idi. Zâten en çok Brüksel'de oturmayı severdi. Anvers, mâlî kudretinin merkeziydi (Pirenne, II, 393). Charles-Quint'in bütün hayâtına hâkim olan fikir, Fransa'yı İtalya ve Provence'tan atmak ve Türkiye'nin deniz kuvvetini ezerek Türkler'e Kuzey Afrika ve Orta Avrupa'dan el çektirmek oldu (Pirenne, II, 396). İngiltere kralı VIII. Henry ile ittifak ettiği sıralarda Charles-Quint, Fransa'nın başını ezmek üzere iken Kaanûnî Sultan Süleyman, Orta Avrupa seferini açtı ve vaziyete müdahale etti. Charles-Quint, 1525'te Fransa'yı yenmekle berâber, Kaanûnî de ertesi yıl Macaristan'ı ezdi. Büyük mücadele açılmıştı. Türkler'le İspanyollar, Avrupa hâkimiyet ve hegemonyasını çekişmeye başlamışlardı (Pirenne, II, 397).

Bu sıralarda Avrupa, vicdan hürriyeti bakımından çok karanlık günler yaşıyordu. 1789'a kadar Avrupa'da, Şeytan ile alâkadâr olmak ithâmiyle diri diri yakılan ihtiyar kadınların ardı kesilmedi (Pirenne, II, 404). Luther'in şahsında, vicdan hürriyeti nâmına büyük bir ayaklanma görüldü ve bu ayaklanma, Hıristiyan birliğinin sonu oldu. 1511'de Roma'da bulunan Luther, orada hüküm süren sefahat ve âsayişsizliğe şaşmış ve bütün Katolik îmanı altüst olmuştu. 1515'te Papa X. Leo (1513-1521), Cennet satan binlerce indulgence yayınlıyarak, Hıristiyanlar'ı bir kere daha soydu. Augsburglu büyük banker Fugger'in, bu indulgence ticâretinde büyük komisyonu vardı. Indulgence'ların, borsaya ve

karaborsaya düştüğü ve banka gişelerinde ticarî muameleye tâbî tutulduğu görüldü. 1517'de Luther, indulgence satışını açıkça protesto etti. 1518'de İmparator'un emriyle Augsburg'da İmparatorluk Meclisi'nde hesap vermeye çağrıldı. Luther geldi ve Meclis'i, kendi fikirlerine temâyül ettirmeye muvaffak oldu. Zira Alman prensleri, Papa'nın soygunculuğundan bıkıp usanmışlardı (Pirenne, II, 406). Papa, *Exurge domine bulle*'ü ile, Luther'i istiğfara dâvet ettiyse de, 1520 noel günü Luther, Wittenberg meydanında Papa'nın bu fermanını alenen ve halkın gözü önünde yaktı. Bunun üzerine Papa, Luther'i afaroz etti, yâni Hıristiyan dininden çıkardı. Alman küçük asılzâdeleri, ki, çoğu mütevâzı, hattâ fakir insanlardı, Luther'in etrafında toplandı. Büyük asılzâdeler, henüz tereddüt ediyorlardı. Luther, Kilise'ye âit toprakların küçük asılzâdelere verileceğini vâdetmişti. Bu sırada Papa, Utrecht'li (Holanda) V. Hadrianus (1521-1523) idi. Charles-Quint'in eski hocası idi (Pirenne, 409). Luther'in davranışından cesâret alan ve çok gadredilmiş vaziyette bulunan Alman köylüsü, ayaklunmaya başladı. 1525 ayaklanmalarında yalnız Souabe eyâletinde 10.000 ve Alsace'da 18.000 köylü, İmparator'un orduları tarafından boğazlandı (Pirenne, II, 411). Papa VII. Clemens (1523 - 1534), III. Paulus (1534-1549) ve III. Julius (1549-1555) zamanlarında, din kavgaları, Avrupa'yı altüst etmekte devam etti.

Charles-Quint, 1515'te kızkardeşi Isabella'yı Danimarka ve Norveç kralı II. Christian (1513-1523, hayatı : 1481-1559) ile evlendirerek, kuzeye de el attı. II. Christian, 1520'de ilâveten İsveç kralı da olunca, bütün Kuzey Avrupa, Charles-Quint'in eniştesinin elinde birleşti.

Papa IV. Paulus'un hastalık derecesine varan taassubu, İspanya'da yetiştirilmiş olan Charles-Quint'in büyük oğlu ve halefi II. Felipe (Philippe) ve Fransa kralı II. Henri'nin kazaen ölümünden beri (1559) saltanat nâibesi olan İtalyan Catherine de Médicis taraflarından körüklendi ve bu hal, Avrupa'da iki Hıristiyan mezhebinin arasını bir kat daha açtı (Pirenne, II, 437).

XVI. asrın sonlarına doğru Avrupa'nın mezhep haritası, bugünki şekliyle teşekkül etmişti (Pirenne, II, 438-41). Böylece Avrupa'nın yalnız dinî birliği değil, içtimaî yapısı ve ahlâk anlayışı da değişti. İki ayrı âlem, iki ayrı medeniyet, iki uçurum etrafında toplandı. İspanya, Portekiz, İtalya, Fransa, İrlanda, Avusturya, Lehistan, Bavyera, büyük çoğunluğu ile Macaristan, Renanya, Katolik kaldı. İskandinavya (İsveç, Norveç, Danimarka), Britanya, Kuzey Almanya, Protestan mezheplerini kabûl etti. Âlemşümûl Katolik anlayışını, Luther mezhebinin devletçi anlayışı ve li-

beral telâkkileri itiyordu. Hükümdarın Papa'dan boşalan dinî otoriteye de sâhib çıktığı Luther mezhebine mensup devletlerde, mutlak devletçiliğe doğru kayma, tabiî bir hâdise mâhiyetindeydi. Prusya, bu şekilde teşekkül etti ve parladı. Tanrı'ya fikren erişmek istiyen bir diğer Protestan mezhebi, Calviniste'ler ise, parlamento rejimine uygun zemin hazırlıyorlardı. Britanya, Holanda ve İsviçre'nin teşekkülü, bu zemîn üzerinde oldu (Pirenne, II, 444). Kalven (Calvin) mezhebinde, düşünmek yoluyla Tanrı'ya ulaşılır. Onun içindir ki bu mezhep, İslâm dini gibi, tasvirlere tapmayı yasak etmiştir. Böylece, Katolik telâkkilerine tamamen zıt bir durum hâsıl oluyordu (Pirenne, II, 445). Katolik kiliselerinin tiyatroya benziyen kalabalık manzarası ile Protestan kiliselerinin sâde manzarası kadar, her iki mezhebin farkını hiçbir şey daha iyi gözlerin önüne seremez (Pirenne, II, 446). Calvinisme, aynı zamanda mutlak idarenin en büyük düşmanı olarak ortaya çıkıyordu. Çünki mutlak idare, serbest düşünmeye engeldi. Bu sûretle Anglo-Saksonlar'ın gelecek asırlardaki cihan hâkimiyetlerinin fikrî zemîni hazırlanmış oldu (Pirenne, II, 446-7).

İngiltere'de annesi Catherine d'Aragon'un mezhebine sâdık kalan Mary (1553-1558), küçük kardeşinin yerine kraliçe olunca, devletini 5 yıl için yeniden Roma'nın dinî tahakkümü altına soktu. Britanya'da, Protestanlar'a karşı kanlı tazyikler ve katliamlar başgösterdi (Pirenne, II, 450, 614). 1558'de Mary'nin yerine kızkardeşi Elizabeth, İngiltere kraliçesi oldu. Elizabeth, babası VIII. Henry'nin yolunu tâkıyb etti ve Protestan mezhebine döndü. Charles-Quint'in oğlu ve halefi olan İspanya kralı II. Felipe, en kudretli Hıristiyan hükümdarı olarak, Mary gibi Elizabeth'e de yanaşmak, İngiltere'yi ele geçirmek istedi, fakat yüz bulamadı. II. Felipe (1556-1598), Fransa kralı II. Henri'nin (1547-1559) kızı Elisabeth'le evlendi. İngiltere kraliçesi Elizabeth'e (1558-1603) karşı, İspanya ve İskoçya, cephe aldılar. İspanya'nın şevketli siyâseti, daima nâzım rol oynuyor ve ağır basıyordu. Holanda, Belçika ve büyük kısmıyla İtalya'ya da hâkim olan İspanya, denizlerde Türkiye ile karşı karşıya iken, bu defa da karşısına Atlas Okyanusu'nda İngiltere dikildi. Bu dikiliş, II. Felipe'nin İngiltere'yi ezmek, mümkinse yutmak ve öğütmek kararını kesinleştirdi ve keskinleştirdi. İngiltere, İspanya'ya göre son derece mütevâzı bir devletti. Sâbık Fransa kraliçesi (1559-1560) olan İskoçya kraliçesi Mary Stuart ise, Britanya'da Katolik'liği iâde etmek ve mümkinse Londra tahtına da oturmak emelindeydi. Ağabeyi II. François'dan (Mary Stuart'ın zevci) sonra tahta geçen II. Henri'nin ortanca oğlu Fransa kralı IX. Charles, hâkimiyetin annesi

saltanat nâaibesi Kraliçe Catherine de Médicis'de olmasına rağmen, İskoçya Kraliçesi'ni candan destekliyordu. Protestan-Katolik mücâdelesi, kanlı sahneler arzına başladı. Protestanlar, Fransa'da Montpellier Katedrali'ni yağma etti. Katolikler, Poissy'de Protestanlar'ı kılıçtan geçirdi. 1562'de Protestanlar, Fransa'da kanun dışı ilân edildi; canları, ırzları, malları, Katolikler için resmen ve kanunen mubahtı. Vahşi bir mücadele başlıyordu (Pirenne, II, 452-3).

Protestan tesirinden tamamen mahfuz bulunan İtalya ise, Venedik Cumhuriyeti ile Savoie Dukalığı hâriç, İspanya hâkimiyet veya nüfuzunda idi. Türkiye, Fransa'yı yalnız İspanya ve Almanya'ya karşı değil, Venedik'e karşı kalkındırmaya uğraşıyordu. Bunun için Fransa'ya 1536 capitulation'larını bahşetti. Bu sâyede Fransa fevkalâde bir himâyeye mazhar oldu. Ticâreti gelişti, Marsilya limanı canlandı (Pirenne, II, 471).

Rusya'da IV. İvan (1533-1584) saltanat sürüyordu. İlk defa kendini «çar = imparator» ilân ettiyse de, bu unvana Avrupa'da kulak asılmıyordu. Rusya, Avrupa ve Asya'nın en geri ve fakir ülkelerinden biriydi (Pirenne, II, 502).

Bütün bu manzaranın hulâsası, Kaanûnî'nin Almanya'yı parçalamaya, İspanya'dan ayırmaya, Fransa'yı ve Protestanlar'ı himâye ederek Alman şevketini uzun müddet geciktirmeye muvaffak olduğudur. Belçikalı tarihçi Pirenne, eserinin başlıklarından birinde, Almanya için «Padişah'ın haraçgüzârı» demektedir (Pirenne, II, 510).

1547'de Augusburg'da toplanan Katolik Meclisi, Protestanlar'a karşı şiddetli tedbirler ittihazına karar verdi. Bu sûretle mücadele tekrar kızıştı. 1546'da Luther, 1547'de VIII. Henry ile I. François, yâni İngiltere ve Fransa'nın büyük kralları, tarih sahnesinden çekildiler. İngiltere'de çocuk VI. Edward (1547-1553), babasının yolunda yürüdü ve Protestan'lığı bırakmadı. Fakat İngiliz Katolikleri, Kral'ın ablası olan Velîahd-Prenses Mary'nin etrafında toplandılar. Fransa tahtına, I. François'nın oğlu II. Henri (1547-1559) geçti. Onun ölümünden sonra büyük oğlu genç II. François (1559-1560) kral oldu ve İskoçya kraliçesi pek genç Mary Stuart ile evlendi (Pirenne, II, 430).

«Contre-Réforme» hareketi de başladı. Katolikler, bir müddet için kaybettikleri inisyatifi ellerine geçirmeye başladılar. Protestanlık bir hududa kadar ilerlemiş, gelişmiş, fakat artık durmuştu. 1534'te bir İspanyol subayı olan Ignace de Loyola, Cezvit tarikatini kurdu. Fevkalâde sıkı bir disipline dayanan bu mutaassıp tarîkatin başlıca gayeleri, Papa'nın siyâsî ve dinî otoritesini

kökleştirmek, Katolik mezhebini yaymak ve râfızî yâni gerçek dinden sapıtmış Hıristiyanlar ile mücadele etmekti. Üyelerinden mutlak bir itaat, şahsî iradeden tamamen feragat ve derin bir kültür isterdi. İyi bir Cezvit, kaabil olabildiği kadar her şeyi bilmeli ve muhatabından bilgice daima üstün olmalı idi. Cezvitler, yalnız Réforme ve râfızîliğe karşı değil, aynı zamanda humanisme ve fikir hürriyetine de düşmandılar. Nihâî gayeleri, Hıristiyan dünyasının mutlak bir şekilde Papa'ya bağlanmasından ve bu dünyanın sınırlarının mümkin olabildiği derecede genişlemesinden ibâretti. Bunun için, büyük bir propaganda ve terbiye sistemi îcâb ediyordu. Bu da, mekteble mümkindi. Bütün Katolik âleminde mektepler açtılar ve XVI. asrın yeni ilimlerini —sansüre tâbî olmakla beraber— tedrise başladılar. Humanisme'i şeklen kabûl etmiş göründüler. Fakat asla serbest düşüncenin rûhuna ve müsamaha zihniyetinin yüksekliğine erişemediler. Roma'da İngilizler, Almanlar, Rumlar ve Mârûnîler (Lübnan'ın Hıristiyan Arabları) için 4 kolej kurdular. 1580'de, kuruluşundan 36 yıl sonra, tarikatin 21 ülkeye yayılmış 144 mektebi ve 5.000 faal rahip üyesi vardı (Pirenne, II, 435).

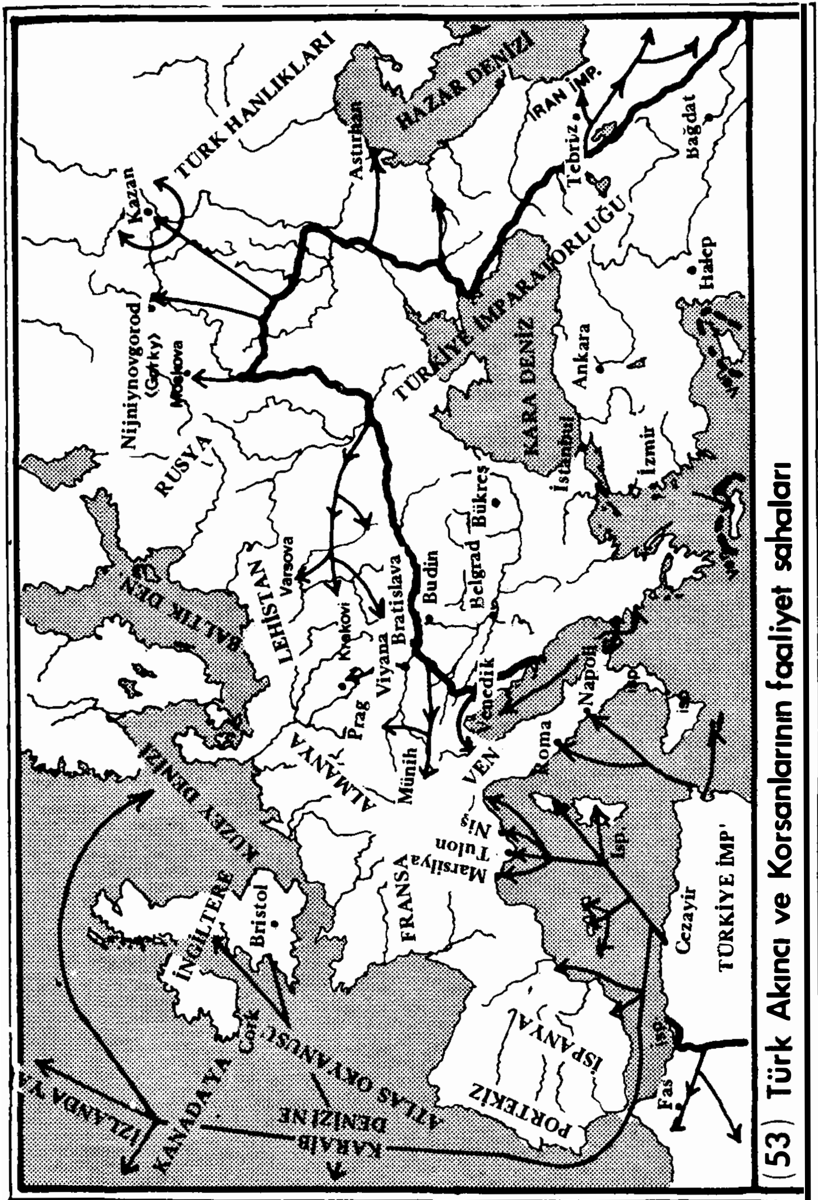
Contre-Réforme cereyanı, 1542'de Papa III. Paulus'un Enkizisyon'u (Inquisition) ihyâsında da kendini gösterdi. Grand-Inquisiteur Kardinal Caraffa'nın (ki Papa'nın eski İspanya elçisi idi) başkanlığında 6 kardinalden müteşekkil bir «mukaddes hey'et» tarafından idâre edilen Enkizisyon'un merkezi Roma idi. Fernando ve Isabella'nın enkizisyonu örnek alınmıştı. Az sonra Papa'nın enkizisyonu, zenginliğinin kaynağı olan kozmopolit karakterli Venedik hâriç, bütün Katolik âlemine yayıldı. Kardinal Caraffa, «IV. Paulus» unvaniyle papa olunca (1559-1565), bu XVI. asrın en büyük zulüm müessesesi, görülmemiş bir vahşet kesbetti ve en nüfuzlu ve mâsum kimselere kadar kanlı elini uzattı. Enkizisyon işkence ve ateşi, umûmun korkusu ve nefreti hâline geldi. 1559'dan itibaren Katolik düşüncesinin kabûlüne mazhar olmıyan kitaplar, meydanlarda törenle ateşe verildi ve Rönesans fikir hürriyeti, ateşte boğuldu. Bu şekilde Contre-Réforme cereyânı, Contre-Renaissance hâline inkılâp etti (Pirenne, II, 436-7). Bununla berâber Contre-Réforme, Katolik «dini»ne iç bünyesinde büyük bir kuvvet kazandırdı ve Papa'nın otoritesinin zamanımıza kadar erişmesinde en büyük âmil oldu.

İngiltere'de ise VIII. Henry, «Anglikan» mezhebini kurdu. Kilisenin başı, İngiltere hükümdârı, kralı veya kraliçesi idi. Bu mezhebe girmeyip Katolik kalmakta ısrar eden İngilizler, asılma-

ya, başları vurulmaya, Anglikanlık'tan başka Protestan mezheplere (Lutercilik, Kalvencilik vs.) sâlik olanlar ise, diri diri ateşe atılmaya başlandı. Bu sûretle VIII. Henry, VI. Edward'ın, Mary'nin ve Elizabeth'in meşhur babası, saltanatının son 15 yılında, 50.000 kişiyi harcadı.

Charles-Quint'in halası Arşidüşes Marguerite'in olsun, ondan sonra Charles-Quint'in kızkardeşi eski Macaristan kraliçesi Maria'nın olsun niyâbetleri devrinde Holanda ve Belçika, bu iki saltanat nâibesi tarafından, muktedir bir şekilde idâre edildi (Lavisse-Rambaud, *Histoire Générale,* V, 7. tab'ı, 177). Tabiî bu «muktedir idare», İmparator Charles-Quint'in lehine bir idare idi. Yoksa halk, perişandı. İmparator, 1521'den 25 eylûl 1550'ye kadar 12 ferman yayınladı ki, «plustost escripts de sang que d'encre = mürekkepten ziyâde kanla yazılmış» olan bu fermanlar, Holanda ve Belçika'yı koyu bir zulüm idâresine boğdu. Bunlar, yalnız Protestanlar'ı değil, onlara yardım eden Katolikler'i, yerlerini bildikleri halde ihbâr etmiyenleri, Katolik îtikadına aykırı basma ve yazma kitap, risâle, beyanname ve mektup alan, satan, saklıyan, bulunduran, kopya edenleri, Katolik itikadına aykırı konuşanları, İmparator ve Papa veya onların mümessilleri aleyhinde bulunanları, işkence edilmek ve yakılmak sûretiyle idama mahkûm ediyordu. Bu cezâlar, kadın ve erkek için sâbit ve aynı idi. Bu gibi dinden sapıtmışları ihbar edenlere, onların mallarının yarısı veriliyordu ki, bunun fecî netîceleri düşünülebilir. Holanda ve Belçika'da Enkizisyon'un kurbanları, 50 ilâ 100.000 arasında tahmin edilmektedir. 25 ekim 1555'te, Charles-Quint'in tahttan feragatinin Brüksel'de tantanalı sûrette ilânından sonra da bu zulümler eksilmedi, bilâkis onun halefi II. Felipe devrinde daha da arttı *(Aynı Eser*, 179-80). Avantajlı Cateau-Cambrésis sulhunu henüz Fransa ile yeni akdetmişti ki, 4 seneye yakın bir zamandan beri Holanda'da bulunan İspanya kralı II. Felipe, bir daha hiç dönmemek üzere, 26 ağustos 1559'da Holanda'yı terketti. Yerine, saltanat nâibesi olarak, kızkardeşi Arşidüşes Marguerite'i bıraktı. Bu kadın, babasının halası ve halası gibi, İspanya lehine Holanda ve Belçika'yı sıkı bir sûrette idâre etti. Charles-Quint'in, bir hizmetçiden olma gayrimeşru kızı idi. Parma dukası Ottavio Farnesa ile evli idi *(Aynı Eser,* 181).

Bu sıralarda tahta çıkan İngiltere kraliçesi Elizabeth, mütevâzı kaynaklarına rağmen, İspanya'ya cephe almaya cesâret etti. 25 yaşındaki Kraliçe, İngilizce'den başka Fransızca, Latince, Yunanca, İtalyanca ve İspanyolca konuşuyordu *(Aynı Eser,* 206).

(53) Türk Akıncı ve Korsanlarının faaliyet sahaları

Charles-Quint'in zuhuruna kadar Avrupa'nın en korkulu emperyalist devleti Venedik idi. Fakat Charles-Quint, görülmemiş bir şekilde Avrupa ülkelerini elinde toparlayınca, Venedik emperyalizmi gölgede kaldı. Bu hâdiseyi büyük Fransız tarihçisi Michelet şöyle anlatıyor: «Garip ihtiyatsızlık! O zamanın politikacıları, Venedik'ten korkuyorlar, iki üç yer ele geçirdi diye dehşet du-

yuyorlardı... Fakat onlar, bambaşka bir tehlikeyi, apaçık hazırlanan muahedeler ile tesbit edilen, düzenli, muazzam bir hâdiseyi, görmüyorlar : Bu tehlike, Avusturya Hânedânı'nın büyüklüğü, Avrupa'nın yarısının Charles-Quint'in beşiği etrafında toplanmasıdır.— Dünya, farkına varmaksızın, birbiri ardınca yapılan evlenmeler ve muâhedeler ile, yeryüzü imparatorluğunu isteyecek olan bir kudret acîbesine gebe kaldı. Bitmek tükenmek bilmeyen harbler acîbesi, 2 asırlık harbler içinde inkişâf eden ve mahvolup giden acîbe! XVI. asırda 60, XVII. asrrda 30 sene süren, Fransa'yı, İskoçya'yı, Almanya'yı dinî kinlere, yangınlara, idamlara götüren, iç harb acîbesi, Monarşi'nin bütün kötü meyvalarını kendisinde toplayacak olan bu kötü çocuk, 1500 senesinde doğdu... İşte Anne de Bretagne'ın 1504 senesinde, zevcinin hastalığı esnasında gerçekleştirmeye kalkıştığı teşebbüs, buydu.— Zevci ölseydi, bu cinâyeti işliyecek, Charles-Quint'e Fransa'yı verecekti. Daha kundakta iken cihangir olan bu çocuk, müstakbel kayınvalidesinden, Avrupa dayanışının kılıcını, XII. Louis'nin yastığı altından çalınan Fransa'nın kılıcını, I. François'nın Marignan'da, Pavia'da taşımış olduğu ve birçok felâketlere rağmen, Sultan Süleyman'ın yardımı sâyesinde Avrupa'yı kurtaran kılıcı alıyordu.— Sert, mütehakkim, içine kapanmış, vaktini iplik bükmekle geçiren mağrur kadın, hiçbir şeyi sevmiyordu. İstemiyerek evlenmiş, VIII. Charles'dan ve XII. Louis'den erkek çocukları olmuş ve onları kaybetmişti. Onun kalbinde yer tutan şey, ancak Brötanya'sı, ilk nişanlısı imparator Maximilian'ın hâtırası ve kundaktaki bir kız için beslediği çılgın bir ihtirâs idi. Onun, dünya imparatoriçesi olmasını, Maximilian'ın torunu ile evlenmesini istiyordu. İspanya, Avusturya ve Holanda taclarını zabtedecek olan bu korkunç çocuk, istikbaldeki büyüklüğü ile Avrupa'yı dehşete veriyordu. Anne de Bretagne, onun, daha da büyük olmasını istiyordu» (Michelet, *Rönesans,* H. Varoğlu trc., 236-9).— «Asrın bütün müttefikleri, ...hep Venedik'in, XVI. asır devletlerinin en iyisi olduğunu söylerler» (S. 250).— «İmparator Maximilian'ın bir ajanı, Blois'dan Marguerite'e şunu yazıyor : «Fransa olalıdan beri, hiçbir zaman, Fransızlar, bu ölçüde hayrete düşmemişlerdir; mahvedilmekten müthiş sûrette şüphe ediyorlar ve İmparator'un kendilerini terketmesinden o kadar büyük korku duyuyorlar ki, donlarına işiyorlar» (S. 267).— Fransa'yı bu büyük korkudan kurtaran, Kaanûnî Türkiyesi'dir. Halbuki bu sırada Avrupa, I. François'yı «Hıristiyan'lığı kurtaracak, yeni II. Mehmed sayılan I. Selim ve I. Süleyman gibi cihangirlere karşı koruyacak» bir Hıristiyan hükümdar addediyordu (Michelet, 372)

1532'de Fransa kralı I. François, Türkiye'nin, Charles-Quint karşısında, Fransa dâhil, Avrupa devletlerinin istiklâlini te'mîn eden tek garanti olduğunu resmen beyân etti.

Avrupa'da Protestan prensleri ve ileri gelenleri, Dîvân-ı Hümâyûn'a mektuplar yağdırıyorlar, «Putperest Katolikler'e, Papa denilen ve Hazret-i Îsâ'yı Tanrı yapan dinsize ve onu destekliyen İmparator'a karşı» Türk yardımı istiyorlardı. Nihâyet Muharrem Çavuş, Kaanûnî'nin şahsî temsilcisi olarak Avrupa'ya gitti ve Padişah'ın Protestanlar'ı tesliye eden ve yakında yardıma geleceğini bildiren nâme-i hümâyûnunu Holanda'ya kadar Protestan mezhebi sâliki prenslere götürdü (nâme-i hümâyûnun sûreti : *Münşe'âtu's-Selâtıyn,* II, 450).

Türkiye'ye karşı savaş dolayısiyle katlandıkları ağır mükellefiyetler yüzünden, imparatorluğun her yerinde büyük memnuniyetsizlik, hattâ ayaklanma havası esiyordu. İtalya'nın kuzeyi, güneyde Napoli ve Sicilya, İspanya'nın birçok eyâleti, Avusturya ve Holanda'da kaynaşmalar, son haddinde idi.

Kaanûnî, yalnız Protestanlar'ı tutmakla değil, İmparator'un muhaliflerini okşamakla da, Almanya işlerine fiilen müdahale ediyordu. Budin'i muhasara eden ve birçok kereler Alman imparatorluk ordularına başkumandanlık eden Wilhelm von Reggendorf'un oğlu ve Charles-Quint'in hassa kuvvetleri kumandanı General Christoph von Reggendorf, Istanbul'a gelmiş ve padişaha sığınmıştı. Bununla da kalmamış, Avusturya'daki büyük nüfuzu sâyesinde, halkı Habsburglar'a karşı ayaklandıracak teşebbüslere girişmişti.

En mühim Protestan hükümdarlar, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından tâkıyb ediliyor, teşvik ve yardım görüyordu. Kaanûnî, 10 mayıs 1552 tarihli nâme-i hümâyûnu ile, Saksonya elektörü I. Maurice (1541-1553) ile Prusya dukası Albert'i (1525-1568), Charles-Quint'e karşı takıyb edecekleri siyâsette ikaz ediyor, emirler veriyordu. Bunlar, mühim ve istikbâli açık Alman hükümdarları olup, imparatora karşı tâbiiyet bağlarının ağırlığından şikâyetçi idiler. I. Maurice, 1547'de duka iken «elektör» sanını almış, Albert de, ilk Prusya dukası olarak 43 yıl saltanat sürmüştür. Denebilir ki, Dîvân-ı Hümâyûn'un alâkasından kaçabilmiş hiçbir Protestan hükümdar ve hükümdarcık yoktu.

İşte, yukarıdan beri anlatılan ve 3 bahsimizi işgal eden mücâdeleler sonunda, bundan sonraki Akdeniz bahislerinde de daha iyi anlaşılacağı üzere, Charles-Quint, Avrupa'da hegemonya fikrinin iflâsını, tahttan çekilmek sûretiyle ilân etti. Hegemonyayı, münakaşasız şekilde Türkiye'ye bıraktı. 3 ekim 1555 Augsburg

musâlahası üstüne Charles-Quint, 16 ocak 1556'da tahttan ferâgat etti ve Granada'da (Arabça : Gırnâta) El-Hamrâ Sarayı'na inzivâya çekildi. 5 şubat 1556'da da I. François'nın oğlu ve halefi olan Fransa kralı II. Henri ile Vaucelles muâhedesi akdedildi. Böylece Almanya ve İspanya, Fransa'yı ezmek ve yutmak fikrinin iflâsını da kabullenmiş oldu. Kardeşi Ferdinand'a Türkler'le «ne bahasına olursa olsun» sulh hâlinde yaşamasını tavsiye etti (Lavisse-Rambaud, IV, 742).

Charles-Quint, Almanya imparatorluğunu, ona bağlı bütün ülkelerle berâber tek erkek kardeşi I. Ferdinand'a, İspanya krallığını da, ona bağlı bütün ülkelerle berâber, büyük oğlu II. Felipe'ye (Philippe) bıraktı. Bu sûretle Charles-Quint'in şahsında ilk ve son defa birleşmiş olan Almanya ve İspanya tacları, aynı Habsburg hânedânında devâm etmekle berâber, ebediyen ayrıldı. Bunlardan İspanya, Hıristiyan dünyasının mutlak şekilde birinci devleti idi. Holanda, Belçika, Sicilya, Napoli, Amerika sömürgeleri ve daha birçok ülke, İspanya'ya dâhildi. Charles-Quint imparatorluğunun bu şekilde —gene pek kuvvetli olmakla berâber— 2 büyük devlete ayrılması, Kaanûnî devrindeki Türk siyâsetinin en büyük başarılarından biri, belki birincisidir. Bu sâyede Fransa hızla kalkınmış ve Protestanlar, Almanya'da hâkim mevkıe yükselmişlerdir. Türkiye'nin yükü de oldukça hafiflemiştir. Avrupa siyâsî coğrafyası temelinden değişmiştir. Bu kıt'ada Türk hegemonyası, kesin şekil almıştır. Almanya, Fransa, Lehistan, Rusya, Venedik, İngiltere gibi büyük devletler, şu veya bu şekilde, doğrudan doğruya veya çapraşık hukukî formüllerle, Türk hegemonyasını kabûl etmişlerdir. Yalnız İspanya, bunu kabûllenmemiş ve Türkiye ile hiçbir zaman sulh yapmamıştır.

Protestan mezhebinin söndürülmesini Türkiye önlemiş ve Avrupa'nın çehresinin değişmesine âmil olmuştur. Bu hususta Hammer şöyle diyor (XV, 326) : «Ainsi, on peut dire avec vérité, que tous les princes chrétiens durent alors leur salut à Soliman le Magnifique = Gerçekten denebilir ki, bütün (Protestan) Hıristiyan hükümdarlar, selâmetlerini Muhteşem Süleyman'a borçludur».

Kaanûnî'nin 35 yıllık siyâseti, büyük neticeyi vermiştir. Bu netice, Türk şevket ve azametini, zirvesine itmiştir. Şimdi bu netîcenin cihanşümûl ehemmiyetini daha iyi kavrıyabilmek için, buraya kadar 2 bahis hâlinde anlattığımız karada geçen Charles - Quint - Kaanûnî mücadelesini, bundan sonraki 2 bahsimizde, denizlerde inceliyeceğiz.

IV

KAANÛNÎ ve AKDENİZ : I. SAFHA -BARBAROS HAYREDDİN PAŞA'NIN KAPDÂN-I DERYÂLIĞI- PREVEZE, CEZÂYİR ve NİCE (1534 - 1546)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın 18 Amirali ile Istanbul'a Gelmesi (27 Aralık 1533) ve Kapdân-ı Deryâlığa Tâyini (6 Nisan 1534)

YAVUZ Sultan Selim devrini inceliyen sonuncu bahsimizde Barbaros Kardeşler'in şahsî teşebbüsleri neticesinde Cezâyir'de bir devlet kurduklarını ve Türk hâkimiyetini ilk defa olarak «Mağrib»e götürdüklerini anlatmış ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın, Türkiye'nin Cezâyir beylerbeyisi sanıyle, aslında gerçek bir hükümdar, Cezâyir kralı olarak, bilhassa İspanya'ya karşı Batı Akdeniz'deki savaşlarını, gözden geçirmiştik. Bu bahsimiz, o faslın devâmıdır ve orada bıraktığımız yerden, Barbaros'un kapdân-ı deryâ tâyin edilmek üzere Istanbul'a çağırılmasından itibâren Türkler'in Akdeniz'deki büyük mücadelesini ve bu denizi nasıl âdeta bir iç deniz hâline getirdiklerini tetkik edeceğiz.

Kaanûnî Sultan Süleyman'ın, Barbaros Hayreddin Paşa'ya Istanbul'a gelmek emrini bildiren tarihî hatt-ı hümâyûnunda: «İspanya'ya sefer murâdımdır. Bir yarar âdemi yerine koyup gelesin! Eğer muhâfazaya kaadir kimse yok ise, î'lâm edesin!» denilmektedir. Hatt-ı hümâyûnu, padişah yâverlerinden bir deniz subayı olan Sinan Çavuş, Istanbul'dan Cezâyir'e götürmüştür. Hattın yukarıya aldığımız cümlesinden anlaşılacağı üzere Türkiye Hâkanı, Paşa'nın Istanbul'a gelmesini, şarta bağlı olarak emrediyordu. Eğer Cezâyir eyâletini kudretli İspanya'ya karşı koruyabilecek bir amirali yoksa, Barbaros'u, Cezâyir'de kalmakta serbest bırakıyordu. Barbaros'un bu iktidarda bir değil, birkaç amirali vardı. Bunlardan evlâtlığı Hasan Bey'i, Cezâyir beylerbeyi vekîli olarak bırakıp, hemen bütün amiralleri ile berâber, Istanbul'a gelmeye karar verdi. Barbaros, bu sûretle lâfzan Türkiye'nin bir eyâleti olan Cezâyir'in, fiilen imparatorluğa katılmasına da rıza

göstermiş oluyordu. Tarihin seyri böyledir. Devletin kudretli zamanında bir Türk vâlisi, kendi kılıcıyla fethettiği koskoca bir ülkeyi imparatorluğa bağışlar. Devletin âciz zamanında XIX. asırda başka bir Türk valisi, hiçbir hakkı olmadığı Mısır gibi bir ülkeyi, imparatorluktan kendi hesabına koparmak ister.

Barbaros'un Istanbul'a getirdiği donanma, 18 parça saff-ı harb gemisi (kadırga, karaka, galerruvayyal vs.) ile 26 parça küçük harb ve nakliye gemisinden ibâret, yâni 44 parça idi. Barbaros, hemen bütün amirallerini yanına almıştı. Bunlar, Akdeniz'de büyük şöhret yapmış denizcilerdi. Amirallerin sayısının 18 olduğu anlaşılmaktadır. Barbaros, İspanya'ya ait İtalyan topraklarını dehşet içinde bırakarak Cezâyir-Istanbul yolunu almış, Akdeniz'i hemen baştanbaşa geçmiştir. Önce kuzeydoğuya yönelip Sardunya adasının batı sâhillerini taramış, kuzeye çıkıp Ligurya Denizi'ne ve Genova (Ceneviz) Körfezi'ne girmiş, Ligurya ve Toskana kıyılarını ve Korsika ile Toskana arasındaki Elba adasını vurmuştur. Buradan İtalya kıyılarını yalıyarak güneydoğuya Tiren Denizi'ne geçmiş, Messina Boğazı'ndan Yunan (İyonya) Denizi'ne çıkmıştır. Sırasıyla Latium, Kampanya, Kalabriya kıyılarını taramış, Sicilya'nın kuzeydoğu ve doğu sâhillerini vurmuştur. Bu seferin en meşhur hareketi, Messina limanına girip buradaki 18 parça harb gemisinden müteşekkil İspanyol filosuyla muhârebeye tutuşması ve muharebeyi kazanarak, 18 harb gemisinin hepsini zabtedip Istanbul'a getirmesidir (Hammer, V, 243). Bu sûretle «İspanya'ya sefer murâdımdır!» diyen padişahın irâdesini de yerine getirmiş oluyordu. Çünki Kaanûnî, yalnız Almanya cephesinden vurmakla Charles-Quint'e baş eğdirmenin kaabil olmıyacağını anlamıştı. Akdeniz'de, İspanya'ya karşı ikinci bir büyük cephenin açılması şarttı.

Bu sıralarda Andrea Doria'nın kumanda ettiği İspanyol donanması, Mora'nın batı kıyıları açıklarında dolaşıyordu. Doria, kudretli rakîbinin Messina zaferini duyup Messina Boğazı'ndan Yunan Denizi'ne intikal ettiğini öğrenince, bir vuruşmayı göze alamadı. İyonya Adaları'nı yalıyarak Arta Körfezi önündeki Preveze açıklarına geldi. Barbaros, hızla Preveze'ye doğru yol alıyordu. Fakat Doria'yı yakalıyamadı. Otranto Boğazı'nı geçen Doria, Adriya Denizi'ne girip Venedik'e doğru kaçtı (Hammer, V, 243). Bununla berâber Barbaros, donanmasının 25 gemisini Doria'nın takıybine gönderdi. Bu Türk filosu, Doria'nın artçısını teşkil eden 7 gemiyi yakaladıysa da, yapılan vuruşmada bu gemilerden 5'i kaçmaya muvaffak ve 2'si Türkler'e teslim oldu.

Barbaros, İyonya Adaları kıyılarını takıyb ederek güneye indi. Mora'nın güneybatıdaki küçük yarımadasının batı kıyısındaki Navarin limanına girdi. Kapdân-ı Deryâ Kemankeş Ahmed Paşa'nın kumanda ettiği Donanmay-ı Hümâyûn, Navarin limanında yatıyordu. İki donanma top ateşi teati ederek selâmlaştıktan sonra birleşti. Beraberce Istanbul'a gidilmesine karar verildi.

Barbaros'un Istanbul limanına vardığı 27 aralık 1533 günü, güzel bir kış günü idi. Soğuğa rağmen bütün sâhil boyunca bir iki yüzbin Istanbullu birikmişti. Yıllardan beri adı efsânelere karışan ve daha hayâtında bir masal kahramanı hâline gelen Barbaros'u görmek için halk, birbiri üzerine yığılıyordu. Türk denizcisi, 18 amirali, yâverleri ve kalabalık maiyyetiyle top ateşleri ve halkın tezâhüratı arasında karaya ayak bastı. İlk defa «Pây-i taht-ı Cihân» denen Istanbul'a geliyordu, bundan önce Cihan Türk İmparatorluğu'nun taht şehrine hiç ayak basmamıştı.

Barbaros, halka güzel bir zafer alayı seyrettirdi. Alayın önünde 200 esir gidiyordu. Bunlar, altın ve gümüş ganimet eşyası taşıyorlardı. Sonra, 30 Avrupalı esir asılzâde geliyordu. Bunlar, Avrupa'nın hemen her milletine mensup seçkin şahsiyetlerdi, kimi amiraldi, kimi general. 200 köleden müteşekkil bir delikanlılar kafilesi bunu takıyb ediyordu. Bunlar, arkalarında altın ve gümüş para ile dolu ağır torbalar taşıyorlardı. Daha sonra 200 esir çocuk geliyordu. Başları ve boyunları mücevherlere boğulmuştu. Omuzlarında zer (altın) ve sîm (gümüş) teller çekilmiş pek kıymetli kumaş topları vardı. Bu kafileyi, Avrupa'nın en güzel kızlarından müteşekkil 200 cariye takıyb ediyordu. Bunlar, en değerli elbiseler giymişler, mücevherlere boğulmuşlardı. Daha sonra 100 develik bir kervan geliyordu ki, ağırlığınca ganimet eşyası yüklüydü. Bunu Afrika'nın en nâdir hayvanlarından müteşekkil bir topluluk takıyb ediyordu. Altın ve gümüş zencirlerle bağlanmış olan bu hayvanları, bakıcıları sevkediyordu. Bu muhteşem kafilelerden sonra, gayet basit bir şekilde giyinmiş, Barbaros ve maiyyeti ile Türk levendleri geliyordu. Bu sûretle Topkapı Sarayı'na kadar yürüdü. Ertesi sabah, Kaanûnî, Barbaros'u 18 amirali ile berâber kabûl etti ve hepsine teker teker el öptürdü (daha o zaman ayak ve saçak öpmek âdeti yoktu).

Dîvân-ı Hümâyûn, törenlere mahsus şekilde toplanmıştı. Bütün vezirler hazırdı, padişahın iki tarafında yer almışlardı. Yalnız Haleb'te bulunan Vezîr-i âzam Dâmâd İbrahim Paşa yoktu (21 ekimde İran seferine çıkmıştı). Kaanûnî, Cezâyir beylerbeyisinin getirdiği milyonlar değerindeki hediyelere teşekkür etti. Türk amirallerine merâsimle muhteşem hil'atlar giydirildi.

Adam tanımakta ve mühim makamlara o makamı en iyi dolduracak şahsı seçmekte büyük bir kaabiliyet ve sezgisi olduğu mâlûm bulunan Kaanûnî, Barbaros'un, hiçbir devirde tesadüf edilmiyecek dehada bir denizci olduğunu çoktan anlamıştı. Koca Cezâyir ülkesini ve İspanya'ya kan kusturan pek kudretli bir donanmayı, en iyi şekilde yetiştirilmiş Türk levendlerini imparatorluğa bağışlıyan Barbaros Hayreddin Paşa'yı, en büyük iltifatlara lâyık gördü «(Hayreddin» adının Kaanûnî tarafından Barbaros'a verildiği rivâyetinin aslı yoktur, bu ismi Barbaros, çok öncelerden beri kullanıyordu). Bununla berâber, devlet teşkilâtını bu çapta bir adam için bile zorlamaya lüzum görmedi. Tarihin en büyük denizcisinin hiçbir zaman vezir (büyük-amiral) rütbesini alamadığı, o zaman kapdân-ı deryâlara henüz vezirlik (büyük - amirallik) verilmemesi dolayısiyle, bir gerçektir. Barbaros, hayatının sonuna kadar beylerbeyi (oramiral) rütbesini taşımıştır. Üstelik kapdân-ı deryâlık (imparatorluk deniz kuvvetleri kumandanlığı) tevcihi de, devlet reîsi olan padişaha değil, hükûmet reîsi olan sadrâzama ait bir işti. Padişah, sadrâzamın yaptığı tâyini ancak usûlen tasdik ederdi. Kaanûnî, bu hususta da, kanunu değiştirmedi. Barbaros'a, Haleb'e gidip Sadrâzam İbrahim Paşa ile görüşmesini emretti. İbrahim Paşa, Barbaros'a kapdân-ı deryâlık tevcih edecekti. Barbaros'un amirallerinin ekserisine daha önce Yavuz ve Kaanûnî tarafından sancakbeyi (tümamiral) rütbesi verilmişti. İbrahim Paşa, daha birkaç denizciye bu rütbeyi tevcih edecektir.

Kaanûnî, uzun müddet Barbaros'la görüştü. İspanya'nın Batı Akdeniz'de daha şiddetle vurulması kararlaştırıldı. Bu arada padişah, Doria'nın bahsini açtı. Barbaros, bu bahsin açılmasına hiddetlendiğini göstermekten çekinmedi. Senelerce önünden kaçan bu gûya en büyük Hıristiyan amiralinin adının, Cihan Padişahı'nın huzûrunda anılmasını saygısızlık telâkki ettiğini söyledi. Bundan sonra Kaanûnî, kendisinden bir çeyrek asır yaşlı olan Türk amiraline izin verdi. Barbaros, Istanbul'da ancak 3-4 gün kaldı. 1533 aralığının, yâni senenin son günü, Istanbul'dan İbrahim Paşa ile görüşmek üzere hareket etti. Haleb'e çabuk gidebilmek için, deniz yoluyla değil, atla yol aldı. Barbaros, Haleb'de kaldığı 2 gün dışında, 20 gününü at sırtında yıldırım gibi yol almakla geçirdi. Kuşuçuşu 880 km. (tabiî yol olarak aslında çok daha fazla) olan Istanbul-Haleb yolunu 10 günde aldı ve aynı şekilde 10 günde geriye döndü. Aynı yolu şimdi trenlerin 3 günde gittiği hatırlanırsa, orta yaşını bile geçmiş olan Türk denizcisinin beden gücü ve fizik kaabiliyeti hakkında bir fikir edinilebilir. Hammer

de bu sür'at karşısında hayret ızhar etmektedir (Hammer, V, 244). Barbaros, Haleb'te kaldığı 2 gün içinde şehirde bulunan Türk ordusunun büyük kuvvetleri ve halk tarafından şerefine parlak törenler düzenlendi. Yolda giderken Konya'dan geçti ve Hazret-i Mevlânâ'nın sandukasını örten pûşîdeye yüz sürmeyi ihmal etmedi. Gidişte, yalnız Bursa ve Konya'da birer gün geçirdi. Diğer günler, gece birkaç saat hâriç, attan inmedi. İbrahim Paşa ile Türk deniz kuvvetlerinde yapılacak değişiklikler üzerinde karara varıldıktan sonra Barbaros, 22 ocak 1534 günü Istanbul'a döndü. 6 nisan 1534'te İbrahim Paşa olmaksızın Dîvân-ı Hümâyûn (bakanlar kurulu) toplandı ve bugün merâsimle Barbaros Hayreddin Paşa'ya hil'at giydirilip kapdân-ı deryâlığa tâyin fermânı verildi. Türk deniz kuvvetleri, o zamana kadar görülmemiş kudret ve liyakatte bir şahsın ellerine teslim edildi. Birkaç yıl sonra Kaanûnî'nin, deniz kuvvetlerine, ordudan biraz daha fazla ehemmiyet verdiği açıkça görülecektir ki, bu keyfiyet, daha önce ve daha sonra, Türk tarihinin hiçbir devresinde vâki olmamıştır (İngiltere'nin de bu sûretle yükseldiği ve cihânın birinci devleti olduğu hatırlanmalıdır).

Kapdân-ı Deryâlık tevcihinden 3 ay, 24 gün sonra Barbaros, Tunus'u fethetmek üzere, aşağıda anlatılacağı üzere, Donanmay-ı Hümâyûn'un başında Istanbul'dan ayrılmıştır. Bu kısa müddet içinde, esâsen mükemmel olan Türk deniz kuvvetlerini iyice düzenlemiştir. Barbaros, Istanbul'a gelirken, Charles-Quint'in himaye ettiği Tunus Hafsî sultanı Mevlây Hasan'ın kardeşi Mevlây Reşîd'i berâberinde getirmişti.

Barbaros, birkaç ay içinde Istanbul tersânelerinde 61 harb gemisi daha inşa ettirip donattı. Türk Donanması, dünyanın yalnız en büyük değil, aynı zamanda «en yeni» donanması idi. Avrupa'da hiçbir devletin donanmasının gemileri Türkler'de olduğu kadar değiştirilip yenilenmezdi. Türk gemileri, birkaç yılda bir değiştirilir, yerlerine yeni tezgâhtan indirilmiş olanlar geçirilir, eskileri, topları çıkarıldıktan sonra, ticâret gemisi olarak Türk tâcirlerine veya Avrupa'ya satılırdı. Keza kara ve deniz topları birkaç yılda bir değiştirilir, eskiler dökümhânelere götürülüp eritilir, bunlarla, daha yeni modeller dökülürdü. Türk kara ve deniz kuvvetlerinin bazan çok şaşırtıcı olan başarılarının sebepleri arasında bu hususları da hatırlamak lâzımdır.

Bu devirde Türk deniz siyâsetinin esâsı şu idi ki, Türk Donanması, dünyanın geri kalan bütün donanmalarının toplamından daha güçlü olmalı ve daima bu seviyede tutulmalı idi. Belki gemi sayısı bakımından değil, fakat teknelerin mükemmelliği, efradın

tâlim ve terbiyesi, deniz topçusunun menzil üstünlüğü bakımından, bu husus, XVI. asır boyunca gerçeğin ta kendisi olmuştur. Bilindiği üzere, dünya tarihinde Türkiye'den sonra ancak 2 devlet, İngiltere ile A.B.D., aynı deniz siyâsetini gerçekleştirmeye muvaffak olmuşlardır. XIX. asırda İngiliz donanması, dünyadaki diğer bütün donanmaların toplam gücünden üstün bir seviyede tutulduğu gibi, II. Cihan Harbi'nden sonraki yıllarda da aynı hususu A.B.D. gerçekleştirmeye muvaffak olmuştur.

Charles-Quint, Barbaros'un Istanbul'a gidip doğrudan doğruya Türk imparatorluk deniz kuvvetlerinin idaresini eline almaması için çok çalışmış, Barbaros'a tahtlar, taçlar, servetler teklif etmiştir. Bu teklifler, Preveze zaferinden sonra, tekrarlanacaktır.

2 nisan 1534'te, yâni Barbaros'a resmen kapdân-ı deryâlık tevcihinden 4 gün önce, Koron kalesi de geri alınmıştır. Mora'nın güneyindeki bu limanı, 1 yıl, 6 ay, 11 gün önce, Andrea Doria, Charles-Quint'in emriyle işgal etmişti. Kaleyi, Kaanûnî'nin halasının oğlu olan Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmed Bey (sonradan Paşa) geri almıştır. Koron'daki garnizon, karşı koyamıyacağını anladığı için, bir aylık bir muhâsaradan sonra kendiliğinden teslim olmuş ve silâhlarıyla berâber gemilerine binip İtalya'ya gitmiştir.

Barbaros'un Tunus'u Fethi (22 Ağustos 1534)

Tunus'ta 1228'den beri Arablaşmış bir Berberî hânedânı olan Hafsîler (Benî-Hafs) hüküm sürüyordu. Bu devlet, 1311-1317 arasında Mısır Türk Memlûk imparatorluğuna tâbî olmuştu. 1346 - 1349 arasında da 3 yıl Fas'tan gelen Merînîler, Tunus'u işgal etmişlerdi. Bunun dışında Hafsîler, asırlardan beri bağımsız bir Müslüman devlet teşkil etmişti. Fakat XVI. asrın ilk yıllarında İspanyollar'la Barbaros Kardeşler'in nüfuzu —Yavuz devrini inceliyen bahislerimizde anlatıldığı üzere— çarpışmış ve bu ülkenin iki büyük kuvvet, Türkler ve İspanyollar arasında bağımsız kalamıyacağı anlaşılmıştı. Bir zamanlar Tunus'tan başka Cezâyir'e de hâkim olan, hattâ Fas'ın ve İspanya'daki Müslüman devletlerin metbûu bulunan, yâni geçici olarak bir imparatorluk teşkil eden Hafsîler, tam bir inhitat, hattâ tereddî içinde idiler. Şimdi Tunus'un birçok limanları bile Türkler'in elinde olup, hânedan ancak başkent olan Tunus şehri ile civarında tutunuyordu («Cezâyir, Fas ve Tunus» isimlerinin, hem ülke, hem de ülkenin merkezi olan şehirlere verildiği unutulmamalıdır).

1526'da tahta, hânedânının 22. sultanı olan Mevlây Ebû-Abdullah Hasan geçti. Tarihin gördüğü en dejenere şahsiyetlerden, bir çeşit Caligula olan bu adam, tam 44 erkek kardeşini öldürtmüş, saraydaki bütün câriyeleri sattırdıktan sonra, 400 genç delikanlıdan müteşekkil yeni bir harem kurmuştu. Değil millî, dinî bir endişesi bile yoktu. Kuzey Afrika'yı İspanyol zulmünden kurtaran ve koruyan Türkler'e karşı her fırsatta, İspanyollar'ı dâvet ediyor ve onlarla uyuşuyordu. Trablusgarb'in henüz Charles-Quint'e bağlı Rodos'tan kovulan Malta (Saint-Jean) Şövalyeleri'nin elinde bulunduğu düşünülürse, Tunus'u fethetmek, hiç olmazsa bu ahlâksız adamı bu ülkeden atmak, Türk siyâseti için elzem bir keyfiyet olmuştu. Mevlây Hasan'ın erkek kardeşlerinden bir teki, Mevlây Reşîd, katliamdan kurtulup Cezâyir'e gelmiş, Barbaros'a sığınmıştı. Barbaros, yukarıda anıldığı gibi, bu prensi Istanbul'a gelirken berâberinde getirdi. Mevlây Reşîd, artık Istanbul'da oturmayı tercih etti. Kendisine günde 36.000 TL. (500 akça) tâyinat verildi (Peçevî, I, 492).

Barbaros'un Tunus seferine çıkan donanması 84 parça harb gemisiyle 20 nakliye gemisinden müteşekkildi. Bu kuvvete, deniz askeri dışında, 8.000 de piyâde bindirilmişti. Dîvân-ı Hümâyûn, Kapdân-ı Deryâ'nın emrine, ayrıca çeşitli masraflar için şimdiki râyiçle 2.880.000.000 TL. tutan altın para vermişti (Hammer, V, 246).

Bu bahsimizde, daha aşağıda ele alınacağı üzere, Fransa kralı I. François, Charles-Quint ve onun himâyesindeki Ceneviz cumhuriyetine karşı Türkiye'den tekrar yardım istemişti. Dîvân-ı Hümâyûn, Kapdân-ı Deryâ'ya bu yardıma cevap vermek için, İtalya kıyılarını vurduktan sonra Tunus'u fethetmesini emretmişti.

Barbaros, 1 ağustos 1534 sabahı Istanbul limanından halkın tezâhüratı ve askerî merâsimle ayrıldı. Ege Denizi'ni hızla geçip, Mora'nın güneyinden Yunan (İyonya) Denizi'ne girdi.

Donanmay-ı Hümâyûn, Messina Boğazı'na geldi. Barbaros, Istanbul'a giderken, geçen defa ters taraftan geçtiği boğazı, bu kere güneyden kuzeye geçmeye hazırlandı. Messina Boğazı, Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya ile İtalya'yı, İtalyan çizmesinin burnunu teşkil eden Kalabriya eyâletini ayırır. Kalabriya eyâletinin merkezi olan Reggio şehri, boğazın doğu kıyısındadır. Karşısında, az kuzeybatıda, Sicilya'nın kuzeydoğu ucunda, Messina limanı bulunur. Messina, Sicilya'nın Palermo ve Catania'dan sonra 3. şehridir. Reggio ve Messina şehirleri, karşı karşıyadır. Barbaros, bu kere de her iki limanda yatan gemilere taarruz et-

ti. İki şehir halkının gözleri önünde 6 büyük İspanyol ticâret gemisini ele geçirdi ve 18 İspanyol harb gemisini yaktı. Reggio şehrini fiilen zaptetti. Bu sûretle İtalya'nın topuğunun ucu olan Otranto'dan sonra, burnunun ucu olan Reggio da geçici de olsa Türk hâkimiyetinden kurtulamadı.

Donanmay-ı Hümâyûn, Messina Boğazı'ndan Tiren Denizi'ne çıktı (İtalya ile 3 büyük İtalyan adası, yâni güneyde Sicilya, batıda Sardunya ve kuzeybatıda Korsika ile çevrili denizdir). Türk gemileri, Sicilya'nın kuzey ve İtalya'nın Tiren Denizi'ne bakan kıyılarını yaktılar. Andrea Doria, büyük donanması ile ortada görünmüyordu ve Barbaros'la karşılaşmamak için büyük dikkat sarfediyordu. Birçok İtalyan limanı, Citraro, Spermonga, San Lucido, Sigilo, Fondi vs., fiilen Türkler tarafından işgal edildi. Bu sûretle Kalabriya, Kampanya, hattâ kısmen Latium eyâletleri sahilleri yakıldı. Bir Türk filosu da Sardunya kıyılarını vurdu. 10.000'den fazla esir elde edildi. Bunların en mühimmi, Fondi kasabası ve şatosunun zaptıdır (Hammer, V, 245). Fondi, Napoli - Roma yolunun aşağı yukarı ortasında, denizden (Gaeta Körfezi'nden) 10 km. kadar içeridedir. Fondi gibi kıyıda olmıyan bir şatonun zaptından maksat, burada bulunan ve Avrupa'nın münakaşasız şekilde en güzel kadını sayılan Prenses Giulia (Culya)'yı ve onun kadar güzel olan kızkardeşi Giovanna di Aragon'u esîr edip, Kaanûnî'nin haremine yollamaktı. Bu prenses, Mantua'da saltanat süren Gonzaga hânedânından olup, Trajetto Dukası ve Fondi Kontu ile evli idi, zevcinin şatosunda bulunuyordu. Türk levendlerinin şatoyu zaptı üzerine, gecelik kıyâfetiyle ata bindirilip kaçırılmış ve esîr edilememiştir. Bu olay, tarihî romanlara mevzu olmuştur.

Le Titien gibi büyük ressamlara ve yüzlerce şâire mevzu olan dilber düşesin kaçırılamamasından sonra Barbaros, asıl hedefi olan Tunus'a gitmek üzere güneye doğruldu. Roma'ya 100 km.'den fazla yaklaşması üzerine, Papa, şehirde askerî tedbirler almakla uğraşıyordu. Fakat buna lüzum kalmadı. Donanmay-ı Hümâyûn, 15 ağustosta Tunus'un kuzeyindeki Benzert (Bizerte) limanına girdi. Istanbul'dan hareketinden ancak 15 gün geçmişti.

Tunus'un bilhassa doğu kıyıları ve güneyi, zâten Türkler'in elindeydi. Şimdi fethedilecek olan ülkenin başkenti Tunus ve çevresi, yâni memleketin kuzey parçası idi. Barbaros, Tunus'a çıkartma yaptığı anda, Kaanûnî, Tebrîz'e yerleşen Sadrâzam Dâmâd İbrahim Paşa ile birleşmek üzere, Doğu Anadolu'da bulunuyordu (VII. bahse bakınız).

Donanmay-ı Hümâyûn, Bizerte'den Tunus Körfezi'ne geçti. Tunus şehrinin limanı olan ve daha önceleri de Barbaros Kardeşler'e ait bulunan Halku'l-Vâd (İtalyanca ve İspanyolca : Goletta, Fransızca : La Goulette) işgal edildi. Halk, sefih ve rezil hükümdarlarından nefret ettiği için, Mevlây Hasan, Türkler'e karşı taht şehrini savunamadı. Ertesi gün, 22 ağustosta Tunus şehri fethedildi. Mevlây Hasan, güneye çekildi. Türkler'e çete harbi vermek ve ilk fırsatta taht şehrini geri almak emelindeydi. Ancak pek ciddî bir İspanyol desteği olmaksızın bunu gerçekleştirmek müşkildi ve bu destek, henüz te'mîn edilememişti. Mevlây Hasan, Tunus kalesi önlerine saldırdıysa da, Türk levendleri tarafından püskürtüldü. Bu kere, ülkenin, Tunus şehrinden sonra ikinci ve kutsal şehri olan Orta Tunus'taki Kayverân'a çekildi. Barbaros, Tunus şehrinin 120 km. güneyinde olan Kayverân'a yetişmekte gecikmedi. Çölde, top arabalarına yelken taktırarak toplarını yürüttü. 10.000 askeri olmasına rağmen Kayverân'da da yenilen Mevlây Hasan, çöle çekildi ve Charles-Quint'den istimdâd etti. Tunus, tamâmen fethedilmişti. Sicilya'ya ancak 150 ve Sardunya'ya 185 km. mesâfede olan bu ülkenin Türkler'e geçmesi, Charles-Quint'in en değerli memleketlerinden olan Güney İtalya'nın fazlasıyla tehdit edilmesi demekti. 1534-35 kışında, İmparator-Kral, ülkeyi Türkler'den temizlemek için, bizzat kumanda edeceği büyük bir sefer hazırlamakla meşgul oldu.

Tunus'un fethi üzerine Barbaros, kapdân-ı deryâlık ve Cezâyir beylerbeyiliği makamlarına ek olarak, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından bir beylerbeyi tâyinine kadar, Tunus beylerbeyi vekilliğini üzerine aldı.

Bu müthiş darbelere karşı Charles-Quint, esaslı bir karşılık hazırlıyordu. Bu karşılık, Kuzey Afrika'da, Tunus'ta verilecekti. Bu karşılık muvaffakıyetli bir netîce vermezse, Trablusgarb, Malta, hattâ Sicilya ve Balearlar'ı Barbaros'un elinden kurtarmak, çok şüpheli bir keyfiyet hâline gelirdi. Zâten I. François, Barbaros'a Sicilya ve Napoli krallıklarını fethetmesi için ricâlarda bulunuyordu. Sicilya düştü mü, Malta ve Trablusgarb de kendiliğinden düşerdi. Trablusgarb, Malta'daki Saint-Jean Şövalyeleri'nin elinde idi (Bingazi, Türkler'de). Şövalyeler, Charles-Quint'in himâyesinde bulunuyordu. Kaanûnî, İran seferinde bulunuyor, Mevlây Hasan, ülkesinin Türkler'den kurtarılması için İmparator'a istirhamlarında devam ediyordu. Meşrû bir hükümdârı müstevli Türkler'den kurtarmak gibi bir hukukî bahaneyi Charles - Quint, istismara kararlı idi.

Charles-Quint'in Tunus'u Zaptı (21 Temmuz 1535)

Charles-Quint, Istanbul'un fethinin 82. yıldönümü olan 29 mayıs 1535'te, Tunus'a müteveccihen Barselona limanından ayrıldı. 500 harb ve nakliye gemisine 30.000 piyâde ve süvâri, deniz topçusundan başka kara topçusu da yüklenmişti. Hıristiyan ordu ve donanması, İspanyol, Katalan, İtalyan, Alman, Portekiz, Holanda-Belçika, Papalık, Malta kuvvetlerinden müteşekkildi (Hammer, V, 248). 17 günde Barselona-Tunus yolu alındı ve 15 haziranda Tunus şehrinin limanı olan Halku'l-Vâd'e asker çıkarıldı. Halku'l-Vâd'in Türkler tarafından iyice tahkim edilmiş kudretli bir kalesi vardı. Burası, tarihî Kartaca şehrinin yerindeydi. Kalenin bir tarafı denize bakıyordu. Diğer tarafları göl ve suyla doldurulmuş hendekle çevrili idi. Kale, Barbaros'un en değerli amirallerinden bahriye sancakbeyi (tümamiral) Sinan Reîs tarafından savunuluyordu. Halku'l-Vâd düştüğü takdirde, Tunus şehrinin müdafaasına askerlik bakımından imkân yoktu. Muhâsaraya bizzat Charles-Quint, donanmaya da Andrea Doria nezâret ediyordu.

Halku'l-Vâd muhâsarası tam bir ay sürdü. Sinan Reîs'in kuvvetleri, düşmana nazaran muvazenesiz bir azınlık teşkil ediyordu. Kale, karadan 120 topla ve deniz tarafından Andrea Doria'nın yüzlerce deniz topu ile dövülüyordu. Sinan Reîs, 3 kere huruc hareketi yaptı ve düşmana 6.000 zâyiat verdirdi. Barbaros, Halku'l-Vâd'de değil, Tunus'ta idi. Mevlây Hasan'ın tahriklerine karşı taht şehrini tutuyordu. 12.000 askeri vardı. Fakat bunların takriben yarısı, askerlik kaidelerine göre savaşmayı bilmiyen Arab gönüllüleri idi. Barbaros, bir kere şehirden çıkıp düşmana saldırdı. İki taraf da ağır zâyiat verdi. İkinci bir taarruzda kuvvetlerini tamamen kaybedeceğini anlıyan Türk amirali. Halku'l-Vâd'in savunmasına ümîd bağladı. Kale biraz fazla dayanabilse, Istanbul'dan Donanmay-ı Hümâyûn gelir, Tunus kurtarılırdı. Fakat bu kadar büyük kuvvetlere karşı kalenin bir ay mukavemeti bile, askerî tarihçiler tarafından fevkalâde bir başarı sayılmıştır. Sinan Reîs'in huruc hareketleri, Andrea Doria'ya korkulu anlar yaşattı. Bunların ilkinde Sarno Dukası, sonuncusunda Mondeia Markisi ve daha birçok büyük İspanyol kumandanı hayatlarını kaybettiler (Hammer, V, 249). Fakat Charles-Quint'in Tunus'u almak azmi kesindi ve Mevlây Hasan'a da güveniyordu. Gerçekten Mevlây Hasan, 8.000 deve yükü erzak ve mühimmat ve 1.600 atlı ile, Charles-Quint'in imdadına yetişmek üzereydi. İki ateş arasında kalan Barbaros, bu kere partiyi kaybettiğini anlamış, mümkin olduğu kadar az zâyiat verip çok zâyiat verdirerek çekilmeyi kararlaştır-

mıştı. Muhâsaranın devam ettiği bir ay zarfında yalnız Halku'l-Vâd'de değil, Tunus'ta da durum Türkler aleyhine gün geçtikçe kötüleşmiştir. Önceleri tarafsız kalan Barbaros'un 6.000 kadar Arab-Berberî gönüllüsü, muhâsaranın son haftasında, daima kuvvetlinin tarafında bulunmak itiyatlarından ve çapul hırslarından dolayı, açıkça Kapdân-ı Deryâ'ya baş kaldırdılar, hattâ şehirdeki 10.000 Hıristiyan esirini kurtarıp Charles-Quint'in gözüne girmeye teşebbüs ettiler. Mevlây Hasan'ın Tunus'a gönderdiği câsuslar, Barbaros taraftârı yerli gönüllülerin ve halkın mâneviyatını kırıyor, tehdîd ve teşviklerle, onları her gün daha fazla Türkler'den koparıyordu. Öyle bir an geldi ki, Barbaros, kendisine düşman bir halkın içinde, elindeki başına belâ kesilen ve muhafazaları için mühim kuvvetler ayırmaya mecbûr kaldığı 10.000 Hıristiyan esîr karşısında, bir avuç Türk levendinin hayâtını koruyamaz hâle geldi. Tam bu sırada, 15 temmuzda Halku'l-Vâd düştü. Sinan Reîs, maiyyeti ve sağ kalan Türk levendleri ile berâber, Tunus'a geldi, Barbaros'a katıldı. Charles-Quint'e esir olmaması bile başlı başına bir başarı olup, İmparator'u çok kızdırmıştır. Dük Ferdinand de Gonzaga gibi arazisi Türk levendleri tarafından yakılmış hükümdarcıklar, sûret-i mahsûsada, Barbaros'u esîr alıp zencîre vurulmuş görmek için bu sefere katılmışlardı (Hammer, V, 249-50).

Şimdi sıra, Kuzey Tunus'ta Türkler'in elinde kalan tek yere, ülkenin merkezi Tunus şehrine gelmişti. Barbaros burasını savunamıyacağını biliyordu. Ancak Halku'l-Vâd'in düşmesinden sonra daha 6 gün mukavemet etti. Düşmana büyük zâyiat verdirdiği gibi, şahsını, maiyyetini ve levendlerinin büyük kısmını da esir olmaktan kurtarmaya muvaffak oldu.

Sinan Reîs'in Halku'l-Vâd'den getirdiği kuvvetlerle berâber Barbaros'un kuvvetleri şimdi 9.700 Türk'e yükselmişti. Bunlar, 30.000 asker ve 500 gemi ile yüzlerce topa karşı dayanacaklardı. Halku'l-Vâd'deki 40 Türk topu, birkaç Türk harb ve nakliye gemisi, oldukça mühim erzak ve silâh, düşmanın eline geçmişti. 29 haziranda Mevlây Hasan, Hıristiyan ordugâhına gelmiş, İmparator'un ayaklarına kapanmıştı. Bir müddet sonra onun sâyesinde mühim Arab kuvvetleri de gelip Hıristiyanlar'a katıldı.

Daha ilk vuruşmada Barbaros, 2.500 şehîd verdi. Geri kalan 7.200 kişiyle mukavemet büsbütün zorlaşmıştı. Bununla berâber, Türk mukavemeti, yaz sıcağı ve susuzluk, düşmana da büyük bir zâyiat verdirmişti. Charles-Quint, birkaç gün sonra tekrar gelmek üzere kuvvetlerine Tunus'tan çekilmek emrini vermek üzereydi ki, Tunus halkının kitle hâlinde şehri terkedip Türkler'i yalnız bıraktığını haber aldı. Düşmanı püskürtmek azminde olan Barba-

ros, 7.000 kişiyle huruc hareketi yaptı. Fakat kaleye geri döndüğünde, Tunus kapılarını kapalı buldu. Şehirde bulunan ve sayıları Hammer'e göre 7.000, Peçevî'ye göre 40.000, başka kaynaklara göre 10.000 veya 30.000 kişi olan, her halde sayıları Türkler'den fazla bulunan Avrupalı esirler, Câfer isminde yeni ihtidâ etmiş bir Avrupalı'nın ihânetiyle zindanlarından salıverilmişler ve esâsen hemen hemen boş olan şehri işgal edip, kale kapılarını Türkler'in yüzüne kapamışlardı. Her taraftan Haçlılar, Arablar, âsiler tarafından sarılan Barbaros, korkunç bir yarma hareketi yaptı. Ekserisi Maraşlı olan levendlerinden birkaç bin şehîd verdikten sonra, diğer birkaç bin kişi de Aydın ve Sinan Reîsler gibi pek değerli amiralleri ile, düşman hatlarını yardı. Tunus Körfezi'ni baştanbaşa dolaşarak ülkenin Sicilya'nın güneybatısına bakan Bon (Beledu'l-Unnâb) Burnu'na geldi. Kendisini bekliyen Türk gemilerine bindi. Burada Barbaros'un 14 kadırgası vardı. Aydın Reîs, bu sıralarda Bon Burnu açıklarında 1535 ağustosunda boğularak şehîd olmuştur.

21 temmuzda Haçlılar, Tunus şehrine girdi. Burası, büyük ve zengin bir Müslüman şehri idi. Afrika'nın en kalabalık birkaç beldesinden biri idi. Burada Hıristiyanlar'ın yaptıkları zulüm, Haçlı Seferleri'ne rahmet okutacak bir mertebeyi buldu. 30.000 Arab boğazlandı. 10.000 genç kadın ve çocuk esîr alındı. 30.000 Hıristiyan esîr kurtarıldı. Camiler, medreseler, türbeler tahrib edildi. Saraylar yağma edildi. Kütüphânelerdeki on binlerce yazma kitab yakıldı. En nâdir san'at eserleri yok oldu (Hammer, V, 252-3). Haçlılar, Barbaros'u ve amirallerini ele geçirememenin bütün hıncını, parlak Tunus şehrinin zavallı Müslüman ahalisinden aldılar. Haçlılar'dan bilhassa İspanyollar, zulüm ve şenaatte pek ileri gidiyorlardı. 72 saatlik bir yağmâ ve katliamdan sonra 24 temmuzda Charles-Quint, harâbe ve mezbaha hâline gelmiş olan zavallı şehre girdi.

Avrupa medeniyetinin yüzkaralarından olan Tunus olayını, bütün tarihçiler nefretle kaydetmektedirler. Bu arada büyük tarihçi Von Hammer, aynen şöyle demektedir : «Bîtaraf bir tarihçi, Tunus ve Tebrîz seferlerini mukayese ederken, İbrahim Paşa'nın tutumunun Charles-Quint'den üstün olduğunu saklıyamaz. Vezîr-i âzam, orduda padişahın bulunmamasına rağmen (Tunus'un düşmesinden az önce olan) Bağdad ve Tebrîz şehirlerinin fethinde, Türk ordusuna hiçbir yağma ve zulüm yaptırmamıştır. İmparator Charles-Quint'in za'fı ise, 30.000 mâsumun katline ve değerine paha biçilmez kütüphanelerin imhâsına meydan vermiş ve kazanılan zaferin şerefine nakîsa getirmiştir» (Charles-Quint'in,

Hammer'in mensub olduğu milletin, Almanlar'ın imparatoru olduğu ve bu satırların henüz Hıristiyan taassubunun çok kuvvetli bulunduğu XIX. asrın başlarında yazıldığı hatırlanmalıdır) (*).

8 ağustos 1535'te Mevlây Hasan ile Charles-Quint arasında bir ittifak muâhedesi aktedildi. Gerçekte Tunus Hafsî Sultanı'nı Charles-Quint'in basit bir tâbii derekesine indiren bu muâhedeye göre, İmparator, icâbında ülkeyi Türkler'e karşı savunmayı üzerine alıyordu. Mevlây Hasan ise, zâten serbest bırakılmış olan bütün Hıristiyan esirlerini âzad ediyor ve Tunus'a gelecek İspanyol gemilerinin imtiyazlı durumlarını kabûl eyliyordu. Tunus'ta her zaman 10 İspanyol harb gemisi bulunacak ve şehirde 1.000 İspanyol askeri kalacaktı. Tunus, İmparator'a yılda 12.000 duka (30.000.000 TL.) vergi ödiyecekti. Bu vergi, gûyâ ülkenin savunması için Tunus topraklarında kalacak olan İspanyollar'ın masraflarına karşılık tutulacaktı.

Bu sûretle Tunus'un Türkler'in idâresinde kaldığı ilk devir, tam 11 aydan ibaretti. Bundan sonra Tunus'ta, tam 39 yıl, 1 ay, 23 gün sürecek olan İspanyol hâkimiyeti başlar. Hafsîler, lâfzan saltanat sürerler. Mevlây Hasan, 1542'de oğlu tarafından gözlerine mil çekilerek Kayrevân'a gönderilir ve orada 1550'de ölür. Yerine oğullarından Mevlây Ahmed Sultan (1542-1569) geçer. Tunus, II. Sultan Selim'in saltanatının son aylarında, 13 eylûl 1574'te Barbaros'un muktedir talebesinden Kapdân-ı Deryâ Kılıç-Ali Paşa tarafından fethedildi ve 1881 Fransız işgâline kadar, Türkiye imparatorluğunun bir parçasını teşkil etti. Fakat burada bahis mevzuu olan, Kuzey Tunus yâni Tunus şehri ile çevresidir. Ülkenin güneyi ve bütün doğu kıyıları, Bon Burnu'ndan Trablusgarb'e kadar, Türkler'in elinde bulunuyordu.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Balear Adaları Seferi (Ağustos 1535)

Barbaros, Tunus'tan Cezâyir'e geldi. Tunus'tan hareketinden 15 gün sonra, 5 ağustosta, 32 parçalık bir donanma ile Cezâyir'den ayrıldı. Hedef, Balear adaları idi. Önce, bu adaların en doğu-

(*) «Toutefois, l'historien, dont le regard impartial se porte à la fois sur les deux expéditions de Tunis et de Tebriz, ne peut cacher le préférence qu'il accorde à la conduite d'Ibrahim sur celle de Charles-Quint : la volonté ferme du grand-vizir préserva, en l'absence du Sultan, Tebriz et Bagdad des dévastations et du pillage, tandis que la faiblesse de l'Empereur laissa souiller son triomphe par la destruction de précieuses bibliothèques et par la mort de trente mille victimes innocentes» (V, 256-7).

sundaki Minorka'ya geldi. Bu adanın merkezi olan Mahon limanı, güneydoğusundadır. Cezâyir-Mahon yolu sâdece 360 km.'dir. Mahon ve adanın bütün meskûn yerleri tahrib edildi, 5.500 esir alındı. Türk donanması, Minorka'dan Majorka'ya (Mayorka) geldi. Burası, Balearlar'ın en büyüğü, olup, ortadadır. Adanın ve Balearlar eyâletinin merkezi Palma şehri, Mayorka'nın güneybatı kıyısındadır. Palma ve diğer şehir ve kasabalar da bombardıman edildikten sonra Barbaros, Cezâyir'e döndü. Burada az kalıp, 15 ekimde, Istanbul'a gitmek üzere Cezâyir'den ayrıldı. Evlâtlığı Hasan Bey, eskisi gibi kendisine Cezâyir'de vekâlet edecekti.

Osmanlılar'ın «Sebte Boğazı» dedikleri Cebelitârık'tan Atlantik'e çıkıldı. İspanya ile Portekiz arasındaki Kadiz Körfezi dolaşıldı. Portekiz'in güneyindeki Faro limanı yağmalandı.

Yolda Tunus'un kuzeyindeki Bizerte limanını işgal etti ve buraya bir Türk garnizonu koydu. Bu sûretle İspanyol-Arablar, Tunus şehri ile çevresi içindeki dar bir alanda mahsûr kalıyorlardı. «Melfi Prensi» sanını taşıyan Charles-Quint'in deniz kuvvetleri kumandanı Cenevizli Andrea Doria, Sicilya'nın kuzeydoğusundaki Messina limanında idi. Barbaros'u Tunus'ta esîr ettiği rivâyetleriyle Avrupa'da mahcub olan Charles-Quint, Barbaros'un tevkifini emretmişti. Andrea Doria, Messina'dan Akdeniz'e açıldı. Cerbe adası civarında (Tunus ile Trablusgarb arasında) Barbaros ile Andrea Doria çok yaklaştılarsa da, iki taraf da açık deniz vuruşmasını göze alamadı. Fakat bu hususta Barbaros, tamâmen haklı idi. Zîrâ 30 küsur harb gemisi vardı. Düşman kuvvetleri ise, kendisinden 5 misli üstündü.

Şimdi, Türkiye-Fransa münasebetlerine geçmeden önce, Barbaros, kapdân-ı deryâ olduktan sonra Cezâyir beylerbeyiliğinin durumuna kısaca göz atacağız.

Cezâyir Beylerbeyiliği'nin Durumu

Bu devirde Cezâyir'de, 6.000 kişiden müteşekkil mühim bir Türk piyâde kuvveti kuruldu. Bunlara «Yeniçeri» denmekle berâber, merkezdeki yeniçeriler gibi devşirme değil, Anadolulu Türk idiler. Yalnız teşkilât bakımından, Istanbul'daki Yeniçeri ocağı örnek alınmıştı. Cezâyir'deki Yeniçeriler'in de bir ağası vardı. Bu ağanın, Istanbul'daki teşkilât ile hiçbir alâkası yoktu. Cezâyir beylerbeyisinin veya vekilinin emrinde idi. Bilindiği gibi bu ocak, sonradan Cezâyir'de büyük nüfuz kazanacak ve ağalarının nüfuzu, beylerbeyilerinkini geçecektir. Fakat ele aldığımız devirde bu, bahis mevzuu değildir. Cezâyir Yeniçeri ağasının, İzmir, Antalya

ve Istanbul'da birer mümessili vardı. Bunlar, Cezâyir'deki Yeniçeri ocağına yazılmak istiyenleri seçip, masraflarını vererek Cezâyir'e gönderirlerdi. Cezâyir'e giden Türkler, orada yeni bir hayata başlarlar ve Anadolu ile alâkalarını hemen hemen keserlerdi. Çünki ekserisi mâceraperest ve şu veya bu suçtan dolayı Anadolu'da takibata mâruz kalmış kimselerdi. Cezâyir'e gelince, eski suçlarından dolayı kendilerinden hesap sorulmazdı (devletin güvenliği ile alâkalı bir suçları yoksa). Bunlar Cezâyir'de ya Türk kızları ile veya Arab kızları ile evlenirlerdi. Çocukları, Türk anadan doğmuşsa Yeniçeri olurlar, Arab-Berberî anadan doğmuşlarsa «Kuloğlu» adıyla, diğer bir sınıf piyâde askeri yazılırlardı. Kuloğullarının Yeniçeriler kadar nüfuz ve ehemmiyeti yoktu. Fakat zamanla, onlar da büyük ehemmiyet kazandılar. XVI. asırda Cezâyir'in esas askerî kuvveti, Türk donanmasının burada bulunan büyük bir parçasından ve bu donanmadaki levendlerden, yâni deniz askerinden ibaretti. Yeniçeri ve Kuloğulları, tamamen ikinci derecede bir kuvvettiler. XVII. asırda vaziyet değişti ve bunlar, birinci dereceye yükseldiler.

Yeniçeri ve Kuloğulları'nın kışlaları vardı. Her odada 3 nefer yatardı. Levend, Yeniçeri ve Kuloğulları'ndan başka Cezâyir beylerbeyiliği, yerlilerden de asker kullanırdı. Bunlar, Endülüs göçmenleri ve Berberî kabîlelerinden gelen gönüllüler idi. Şehirli Arab halkından pek az gönüllü vardı. Bu sonuncular, Türkler'in getirdiği zenginlik ve büyük ticâret aktivitesi içinde müreffeh yaşarlardı. Endülüslü ve Berberî gönüllülerin muntazam askerî teşkilâtı yoktu. Bazan işe yararlarsa da, sıkışık vaziyetlerde kaçmak, hattâ düşman tarafına geçmek îtiyâdında idiler.

Yeniçeri neferi olabilmek için, 3 yıl «acemioğlan» adıyla bir ortada (taburda) tâlim görmek şarttı. Acemiler, evlenemezlerdi. Yeniçeri subayları, neferlikten yükselirlerdi. Yeniçeri ağalığına kadar çıkabilirlerdi. Ancak birkaç kere Cezâyir Yeniçeri ağalığına, Istanbul'daki Yeniçeriler'den bir general tâyin olunmuştur. Sancakbeyi (tümgeneral) derecesinde olan Yeniçeri Ağası'nın muâvini «kedhudâ» adını taşıyan bir albaydı. Yeniçeri ağalığı boşalınca, çok kere kedhudâ yerine geçerdi. Tâyin keyfiyeti Istanbul'a değil, Cezâyir beylerbeyisine aitti. Görüldüğü gibi, bir deniz eyâleti olan Cezâyir'in başındaki beylerbeyinin, diğer Türk beylerbeyilerinden fazla salâhiyeti vardı. Esâsen Barbaros'tan îtibâren Cezâyir beylerbeyiliği bazan kapdân-ı deryâ, yâni Türk imparatorluk deniz kuvvetleri kumandanının uhdesine verilirdi. Beylerbeyi aynı zamanda kapdân-ı deryâ ise, tabiatiyle Istanbul'da oturur, eyâleti bir vekili vasıtasiyle idare ederdi.

Cezâyir'deki Türk topçusu, 3 kısımdı : Deniz topçusu, kale topçusu ve seyyar topçu. En mühimmi, Cezâyir'deki donanmaya yerleştirilmiş olan topçu kuvvetleri idi. Kale topçusu, Cezâyir şehrinde vesâir kalelerde bulunurdu. Seyyar topçu taburu da Cezâyir şehrindeydi. Bu taburu, Yavuz'un buraya gönderdiği Türk topçu subayları kurmuştu.

Avrupalılar tarafından krallık sayılan ve iktisadî ve askerî kaynakları bakımından orta çapta bir Avrupa krallığının kuvvetine denk kuvvette olan Cezâyir beylerbeyiliği, sancaklara ayrılmıştı. Her sancağın başında, tümamiral rütbesinde bir bahriye sancakbeyi bulunurdu. Bunlar, Cezâyir beylerbeyisinin tavsiyesi üzerine, Istanbul'dan tâyin olunurdu. Ülke, 5 sancağa (vilâyete) ayrılmıştı : Cezâyir merkez sancağı, doğu, batı, güney ve Tlemsen sancakları. Doğudaki sancağın merkezi Kosantîne idi. Güneyde «Titeri Sancağı» denen vilâyetin merkezi Medea şehri idi. Bu sancak Kabîliye dağlık bölgesindeki Berberî kabîlelerine ve güneydeki çöle nezâret ederdi. Batıdaki sancağın merkezi 1701'e kadar Mazûna, bu tarihten 1791'e kadar Maskara, bu tarihten sonra da Avrupalılar'ın «Oran» dedikleri Vahrân limanı idi. Nihâyet Tlemsen sancağı, Fas sınırı üzerinde idi ve Fas'ı gözlerdi. Fas'ın doğu toprakları, zaman zaman bu sancağa katılmıştır (Vacde şehri ve çevresi). Zaman zaman Becâye ve Tenes gibi başka sancaklar da kurulmuştur.

Sancaklar kaaidliklere, kaaidlikler şeyhliklere ayrılırdı. Bunlar kaymakam ve nâhiye müdürü derecesinde idâre âmirleri olup, çoğunlukla yerlilerden seçilirlerdi. Fakat sancaklara değil, doğrudan doğruya beylerbeyiliğe bağlı, iç işlerinde bağımsız kaaidlikler de vardı. Bu Arab ve Berberî kaaidlikleri, daha çok güneyde, dağlık bölgede ve Büyük Sahrâ'nın kuzeyinde idiler.

Cezâyir şehrinde Mâlikî ve Hanefî mezheplerinden iki büyük müftü bulunur, diğer müftüleri bunlar tâyin ederlerdi. Mâlikîlik, halkın, Hanefîlik ise, Türkler'in mezhebi idi. Türk tesiriyle, şehir halkı içinde, Hanefî yerliler de vardı.

Cezâyir şehrinde cuma ve salı günlerinden başka 5 gün bir meclis toplanır ve ülkenin iç işleriyle uğraşırdı. Salı günleri bu meclis, Cenîne Sarayı'nda, beylerbeyinin başkanlığında toplanır ve en mühim işler, beylerbeyinin veya vekîlinin tasdikıne arz edilirdi. Sâir günlerde yapılan toplantıya beylerbeyi katılmazdı. Beylerbeyi, sarayında, yüksek askerî ve siyâsî işlerle uğraşırdı. Meclisin başlıca üyeleri hepsi Türk olmak üzere Hanefî mezhebinden bir büyük-kadı, mâliye işlerine bakan defterdar, Yeniçeri Ağası, yerlilerin problemleriyle uğraşan «Arab Ağası», donanmanın ida-

rî ve mâlî işleriyle uğraşan «yalı vekilharcı», mîrî emlâke bakan «hazineci», vakıflara ve içtimâî yardım müesseselerine bakan «beytülmâlci» vs. idi. Bunların 200 kişilik bir maiyyetleri, kâtipleri vs. vardı. Ekseriya Istanbul'dan gelen büyük-kadı, ülkenin adliye ve eğitim işleriyle uğraşır, sancak ve kaza kadılarını tâyin ederdi.

Beylerbeyinin emrindeki yukarıda sayılan kuvvetlerden başka, sancakbeylerinin de kuvvetleri vardı. Kosantîne sancakbeyine bağlı 300 Türk sipahisi ve 150 yerli gönüllü, Titeri sancakbeyine bağlı 500 Türk sipahisi ve 2.000 Kuloğlu (Türk-Arab melezi) ile 1.500 yerli gönüllü, ayrıca deniz kuvvetleri vardı. Kaaidlerin emrindeki kuvvetler tamamen yerli olup, yalnız inzibat işlerine bakarlardı.

Beylerbeyiliğin yıllık bütçesi 500.000 duka (1.250.000.000 TL.) idi. Istanbul'a gönderilen vergi bunun dışında kalıyordu. Keza mahallî idarelerin bütçeleri de hâriçti. Ganimet malı dışında Cezâyir beylerbeyiliği, Istanbul'a mühim vergi yollamazdı. Bilâkis Istanbul'dan daimî şekilde gemi, top gibi harb malzemesi gönderilirdi.

Cezâyir, büyük bir şehirdi. Şehrin belediyesi ve bu belediyenin mühim bir bütçesi vardı. Belediye reisine «şeyhu'l-beled» denir ve ekseriyâ Arablar'dan tâyîn edilirdi. Ülkedeki Türkler'in en mühim kısmı, bu şehirde yaşarlardı. Diğer şehirlerdeki Türkler küçük bir azınlıktan ibâretti. Cezâyir şehri ahalisini Türkler, Kuloğulları, yâni Türk baba ile Arab veya Berberî anadan doğmuş melezler (ki bunlar da Türkçe konuşurlardı), Arablar, Arab'laşmış veya henüz dillerini muhafaza eden Berberîler, Endülüs'ten göçmen olarak gelen Arablar (veya Arab'laşmış Berberî ve İspanyollar), 2.000 kadar Yahudi, Avrupalı tâcirler, nihâyet, bütün beyaz ve siyah ırklardan bol örnekler ihtiva eden on binlerce esîr teşkil ederdi. Yalnız Türkler'le Kuloğulları, Hanefî, diğer Müslümanlar, Mâlikî idiler.

«Şeyhu'l-Beled» denen Cezâyir şehri belediye reisinin üç yardımcısı vardı: Su işlerine, su yollarına, çeşmelere bakan «kaaidu'l-uyûn», temizlik işlerine, bekçi teşkilâtına, imar işlerine bakan «kaaidu'z-zibil» ve iaşe, ibata, iş bulma, sosyal yardım mevzularıyla meşgul «kaaidu'l-vassân».

Her Avrupalı milletin tâcirlerini temsil eden şahıslar bulunuyordu. Şehirde muazzam bir ticâret, bilhassa esir ticâreti yapıldığı için, âsâyişe çok dikkat edilirdi. Şehrin âsâyişinden «çavuş» denen 8 polis subayı mes'uldü. Bunlar hiçbir silâh taşımazlardı (İngiliz polisleri gibi). Fakat bir çavuşa itaatsizlik etmek dahi

son derece ağır bir suç teşkil eder, hattâ idamla neticelenirdi. Halktan yardımını istiyeceği her şahıs, çavuşa istediği yardımla mükellefti. Şehrin banliyölerinin inzibat işlerine «fahs kaaidi» denen bir yerli memur bakardı. Bu banliyölerde 10.000 bahçe vardı. Cezâyir şehrinin sâhil banliyölerinde 12.000 ev, iç tarafta 25.000 çiftlik bulunuyordu. Şehrin nüfûsu 100-150 bin ise de, uzak banliyöleriyle berâber bu nüfus, iki misline çıkıyordu.

Cezâyir'e gelen ilk yabancı temsilci, Fransız konsolosudur. 1564'te Kaanûnî, bu şehre bir Fransız konsolosu gönderilmesine izin vermiştir. Fakat ancak 1576'dan itibaren Fransızlar ve 1580'den başlıyarak İngilizler, Cezâyir'de konsolos bulundurmuşlardır. Bilindiği gibi Fransa ile İngiltere, Türkiye tarafından, İspanya'ya karşı desteklenen devletlerdi. Diğer Avrupalı konsoloslar, XVII. ve sonraki asırlarda geldiler.

Fransa'ya İlk Kapitülasyonlar'ın Verilmesi (18 Şubat 1536)

18 şubat 1536'da İbrahim Paşa, Fransa'ya «kapitülâsyon = capitulations» denen bâzı imtiyazları veren muâhedeyi imzaladı. I. François'nın Türkiye'den istimdâd etmesi ve Almanya-İspanya'nın Fransa'yı da yutmaması için Türkiye'nin bu devlete daimî şekilde yardıma başlaması, Kaanûnî-Charles-Quint münasebetlerini inceliyen II. bahsimizde anlatılmıştı. Dîvân-ı Hümâyûn, Fransa'ya birtakım ticâret imtiyazları bahşederek, bu devleti diğer bütün devletlerinden üstün bir mevkıe yükseltiyordu. Böylece Fransa da ticâret yoluyla İspanya ve Venedik gibi kazançlar sağlıyacak ve Charles-Quint'in dev imparatorluğuna karşı koyabilmek için kalkınacaktı.

Fransa, bu imtiyazlara karşı Türkiye'nin vasali bir devlet olmayı kabûl ediyordu. I. François, Istanbul'a gönderdiği büyükelçisine şu husûsu kabûl ettiğini açıkça bildiriyordu : «Ticârî imtiyazlar bahşedilmesinden minnettar olan Fransa, her yıl, muayyen bir vergi ve padişaha belirli miktarda hediye vermeyi kabûl eder» (*).

Türkiye devletinin yabancı devletlere bu çeşit imtiyazlar tanıması, ilk defa vâkî olmuyordu. Daha Selçuklular devrinde böyle imtiyazlar verilmişti. Prof. Osman Turan şöyle diyor (*Türkiye Selçukluları,* T.T.K. neşri, 116) :

(*) «Et davantage reconnaîtra ce bienfait et payera, par chaque an, convenable tribut et pension au Grand-Seigneur».

«Bu, Ortaçağ'da cârî bulunan exterritorialité des lois (ecnebilerin kendi memleketleri kanunlarına tâbiiyeti) hukuk kaidesinin tabiî bir netîcesi idi. Latinler'in Küçük Ermeni krallığı ile imzaladıkları muahedenâmelerde bu hukukî hususlar bu sûretle kaydedildiği gibi, Ebû-Saîd Bahâdır Hân ile İlyas Bey'e ait mukavele-nâmelerde Venedik ve Cenevizli tüccar ve tab'a arasındaki bu gibi dâva ve ihtilâfların halli de, onların konsolosluklarına havale edilmiştir. Nitekim milletlerarası ticârî faaliyetlerin çok arttığı XIII. asırda Sıvas'ta Cenevizliler'e, Konya'da Venedikliler'e ait birer konsoloshânenin mevcudiyetini de biliyoruz. İzzeddin Keykâvûs ile Kıbrıs Kralı arasında aktedilen bu ahidnâmeler, bu ve daha sâir hukukî maddeleri hiç nazar-ı îtibâra almamıştır. Ortaçağ hukukî anlayışına uygun ve mütekabiliyet esâsına göre tanzim edilmiş bu ticârî muâhedeler, Osmanlı devrinde de aktedilmiş ve dünyâda ticâret ve milletlerarası hukukta vukubulan değişiklere rağmen Osmanlı imparatorluğu, zayıf zamanlarında tek taraflı olarak bu an'aneye icbar edilmiştir. Tarihimizde kötü hâtıra bırakan kapitülâsyonların menşei budur».

Avrupalılar'a kapitülâsyon veren vesikalar, aslında Türkçe metinlerde hep birer ferman veya ahidnâme mâhiyetindedir. Yâni milletlerarası bir taahhüt ve muâhede olduğu söylenemez. Tek taraflıdır. Aynı imtiyazları Türkiye, kendinde mevcut farzederek, XVI. asırda, mütekabiliyet (réciprocité) istemeyi hayâlinden bile geçirmemiştir. Tıpkı Fâtih'in Ortodoks Patrikliği'ne verdiği imtiyazların XIX. - XX. asırlarda devletin başına belâ olması gibi. Ancak XIX. asırda devlet zayıf düşünce, Avrupalılar, kendi hukuk sistemlerinin tatbik edilmediğini iddia ettikleri birtakım imparatorluklarda, Çin'de, Brezilya'da, Fas'ta, 1899'a kadar Japonya'da olduğu gibi, Türkiye'de de kapitülâsyonları tek taraflı bir imtiyaz şeklinde telâkki etmeye kendilerinde güc ve kudret bulmuşlar ve görüşlerini, inhitat hâlindeki eski devletlere empoze etmişlerdir.

Daha önceleri Türkiye, Venedik'e birtakım ticâret hakları tanımıştı. Şimdi Fransa'ya tanınan haklar ve kolaylıklar, Venedik'e verilenleri gölgede bırakıyordu. XVI. asrın sonlarında Dîvân-ı Hümâyûn, İspanya-Almanya'ya karşı desteklemek istediği İngiltere ve Holanda gibi devletlere de bu imtiyazları teşmil etmiştir.

I. François, Avrupa'da büyük hükümdar geçiniyor ve Charles-Quint'le rekabet iddiasında bulunuyordu. Fakat Türkiye'ye karşı vazıyeti, Kral Ferdinand'ın III. bahsimizde anlatılan tâbî durumundan az farklı idi. Türkiye de Fransa'yı vasat bir devlet telâkkî ediyordu. Kaanûnî'nin I. François'ya gönderdiği fermanlardaki

ifade, bu husûsu açıkça te'yid eder. Fransız diplomasisi, bu ifâdeleri aynen kabûl etmekte hiçbir mahzur görmemiştir. Avrupa tarihlerinde, bilhassa yeni Fransız eserlerinde yazılan Türkiye ile Fransa'nın, Kaanûnî ile I. François'nın eşit şartlar dahilinde bağlaştıkları, tamamen tarihî gerçeklere aykırıdır.

«Barbaros'un Fransa'ya yolladığı hususî bir elçilik hey'eti, 1533 temmuzunda Puy'de Kral tarafından kabûl edilmişti... 1534 kasım ayında Barbaros'un Fransa'ya yolladığı 12 kişilik muhteşem elçilik hey'eti, Kral tarafından Châtellerault'da alenen kabûl edildi. Hey'et ayrıca Kaanûnî'nin bir dostluk nâmesini getirmişti (İsmail Soysal, *Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri,* 8). «La Forest, üzerinde, biri Barbaros, diğeri Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa ile müzâkere edeceği meseleler için iki tâlîmat-nâme taşıyordu... La Forest, 1535 bahârında evvelâ Tunus'a gidip Barbaros ile konuştu; sonra Istanbul'a gitti ve yaz ortalarında, Doğu seferinde bulunan Kaanûnî tarafından Tebrîz'de kabûl edildi» *(Aynı Eser,* 9). «Baron de Saint Blancard idâresindeki deniz kuvvetleri, 15 ağustos 1537'de Marsilya'dan hareket ederek, 10 eylûlde Korfu adası karşısında Kaanûnî'nin karargâhı önüne geldi. Blancard, Barbaros'un kuvvetleriyle birlikte, Türk-Venedik deniz harblerine müdahaleden kaçınarak, Adalar Denizi'ne ve sonra Istanbul'dan hareketle, haziranda Marsilya'ya döndü» *(Aynı Eser,* 10).

Fransa, ilk büyükelçi olarak Türkiye'ye Comte Jean Frangipani'yi (1525-1528) göndermişti. Onu Rinçon (1528-1536), Kardinal Montluc (1536), Laforest (1536-1537), Marillac (1537-1539), César Cantelmo (1539-1540), tekrar Rinçon (1540-1541), Pellicier (1541), Polin (1541-1544), Montluc (1544-1547), d'Aramon (1547-1554) takıyb etti (Hammer, XVII, 140-1). Bu sonuncusu, I. François'nın son büyükelçisi olup, bu kralın halefi olan oğlu II. Henri tarafından da makamında bırakılmıştır.

Kaanûnî nezdine gönderilen sonraki Fransa büyükelçileri şunlardır : de Codignac (1554-1557), de Lavigne (1557-1559), Pétremole (1559-1563), Guillaume de l'Aube (1563-1566).

Bunlardan Rinçon, I. François'nın mühim tâlimâtını hâiz bulunmakta iken, maiyyetiyle berâber, Po vâdisinde, Charles-Quint'-in Milano (Lombardiya) umumî valisi Marquis du Guast tarafından katledilmiştir. II. Henri tahta geçince, akrabasından Baron de Fumel'i fevkalâde elçi olarak Istanbul'a göndermiş, babasının öldüğünü, tahta geçtiğini, tamamen babasının siyâsetini tâkıyb edip Türkiye'ye sâdık kalacağını, Türkler'in yardımına muhtaç olduğunu bildirmiştir. Fakat —aşağıda görüleceği üzere— I. Fran-

çois ne dereceye kadar Türk ittifâkına sâdık kaldıysa, II. Henri ve halefleri de aynı yoldan yürüdüler.

1536'da fevkalâde elçi olarak, Fransa'nın mühim ricalinden Kardinal Montluc, Istanbul'a geldi. Türk yardımı almakla vazifelendirilmişti. Dîvân-ı Hümâyûn, 18 şubat 1536'da Fransa'ya bugünki râyiçle 15 milyar TL. gibi muazzam bir meblâğ tutarında yardım yapılmasına karar verdi. Bu sûretle Fransa krallığı, dev Charles-Quint'e, bir cephede olsun karşı koyacak güce erişmiş oldu. Fakat Türk yardımı bununla kalmadı. Bizzat Donanmay-ı Hümâyûn'un birçok kereler yardıma gitmesine ihtiyaç hâsıl oldu. Şimdi kronolojik sırayı bozmamak için, Barbaros Hayreddin Paşa zamanındaki Türkiye'nin Akdeniz siyâsetini gözden geçirmekte devâm edecek ve hemen sonra, Fransa'ya yardım bahsine döneceğiz.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın İtalya Seferine Hareketi (11 Mayıs 1537)

Barbaros, Balear adalarını vurduktan sonra, bol ganimet, 5.700 esîr ve kurtardığı birkaç yüz Türk esirle berâber Istanbul'a dönmüştü. Yolda Pulya (Apuglia) eyâleti kıyılarına uğramış, Brindisi civarındaki Castello kalesini bombardıman etmişti. Bu sefer, Cezâyir filosu ile yapılmıştı. Donanmay-ı Hümâyûn'un büyük parçaları, Istanbul'da ve Ege'deki üslerinde idi.

11 mayıs 1537 günü Donanmay-ı Hümâyûn, Barbaros Hayreddin Paşa'nın kumandasında Istanbul'dan ayrıldı. 6 gün sonra da Kaanûnî, Orduy-ı Hümâyûn ile taht şehrini terketti. Müşterek hedef, Venedik üzerine İtalya seferi olup, Korfu adasının fethi kararlaştırılmıştı. Bu seferin tafsilâtı, III. bahsimizde verildiği için, biz burada yalnız deniz harekâtını gözden geçireceğiz.

Donanmay-ı Hümâyûn, 280 parçadan müteşekkildi. Donanmada 30.000 forsa, on binlerce levend, 4.000 yeniçeri, 600 kara topçusu, birkaç bin tımarlı sipahi bulunuyordu. Bu kuvvetler, Korfu üzerinde Orduy-ı Hümâyûn ile aynı zamanda birleşmek üzere yola çıkarılmıştı. Gerçekten 11 temmuzda donanma ile Barbaros, 2 gün sonra da ordu ile Kaanûnî, Avlonya limanına geldiler. Şu hâlde donanma Istanbul-Avlonya yolunu 2 ay, 1 günde almıştır. Orduyla aynı zamanda birleşmek için, yavaş hareket ediyordu ve donanmaya bindirilen kuvvetlerin bir kısmı, Istanbul'dan değil, yoldaki çeşitli limanlardan alınmıştı.

Andrea Doria, 17 temmuzda Sicilya'nın Messina limanından ayrıldı. Yunan Denizi'ni, Otranto Boğazı'nı tâkiben Adriyatik'i geçti. Fakat Donanmay-ı Hümâyûn'a çatmamak için âzamî gayreti gösterdi. Ancak yolda 22 temmuzda, 12 parçadan müteşekkil bir Türk filosuna rastladı. Bu sıralarda Barbaros, Arnavutluk kıyılarında idi. Korfu'ya ve az sonra —III. bahsimizde görüldüğü üzere— İtalya'nın topuğuna, Otranto'ya yapılacak Türk çıkartmalarına karşı denizden bir tecâvüzde bulunulmamasına dikkat ediyordu.

Andrea Doria'nın yakaladığı Türk filosu, Gelibolu kedhudâsı (deniz albayı) Ali Çelebî'nin kumandasında idi. Bir müddet önce İskenderiye'den Istanbul'a gitmekte olan 10 Türk ticâret gemisini, ağzına kadar dolduran ticâret eşyası ile zabtetmenin gurûru içinde bulunan Doria, Türk filosuna taarruza geçti. Güneşin batışına ancak bir saat kalmıştı. Ali Çelebî, Donanmay-ı Hümâyûn'a erişmek için gayret gösterdi. Fakat muvaffak olamadı. Mukayese kabûl etmez üstünlükteki İspanyol donanması tarafından Korfu'nun güneyindeki Paksos adacığı açıklarında tevkif edildi. Vuruşma, ancak 1,5 saat sürdü ve son derece kanlı geçti. Türk levendlerinin hepsi şehîd oldu. Doria, dizinden yaralandı. Bu haberi derhal öğrenen Barbaros, rakıybinin üzerine yürüdüyse de, Doria, gerisin geriye Messina'ya kaçtı. Dâmâd Lutfî Paşa, Pulya'ya, yâni İtalya'nın topuğuna asker çıkardığı zaman, Barbaros da yeniden bu eyâlete daldı. Otranto yakınlarında Castro kumsalına demirleyen Donanmay-ı Hümâyûn'dan çıkan levendler, birkaç kol hâlinde Pulya'ya girdiler. Başta Ugento olmak üzere, birçok kasaba ve kale, Türkler'in eline düştü. Akın bir ay sürdü ve hiçbir Hıristiyan kuvveti, eyâlete imdat göndermeye cesâret edemedi. 10.000 seçme esîr yükliyen Kapdân-ı Deryâ, bir ay sonra İtalya'yı terketti (Hammer, V, 264-5).

Korfu ve Pulya seferinden sonra Yunus Bey, beşinci defa olmak üzere Venedik'e gönderildi. Türk diplomatı, Türkiye-Venedik münâsebetlerini yeni esaslar üzerinde kurmak için müzâkereye başladı. Bir Türk armatörünün taarruza uğrıyan ticâret gemisi için de Senato'ya şikâyet ve taleplerini bildirdi (Hammer, V, 266). Kaanûnî'nin bu sefer-i hümâyûnunun neticesi, III. bahsimizde anlatılmıştır.

Barbaros'un Kiklad Adaları'nı Fethi (1537 Sonbaharı)

Barbaros, İtalya'dan çekildikten sonra, Mora'nın güneyindeki Modon'a geldi. Eylûl ayı başlamıştı. Donanmay-ı Hümâyûn'un büyük kısmı, 3. Vezir (sonradan sadrâzam) Dâmâd Lutfî Paşa'nın kumandasında Istanbul'a döndü. Barbaros, 70 harb gemisi ile, Kiklad Adaları üzerine yürüdü. Güney Ege'de bulunan ve topunun yüzölçümü 2.649 km² tutan bu adalar, Venedik'e aitti. Fakat bâzıları, pek uzun zamandanberi Türkiye'ye yıllık vergi veriyordu. Yâni Venedik, adalardaki hâkimiyetini, Türkiye ile paylaşmak mecburiyetinde kalmıştı.

Bu adaların en büyüğü, Türkler'in «Nakşa» dedikleri Naksos olup, 439 km²'dir; ortada bulunur. Adaların en yüksek mevkıi (1.003 metre) Naksos'tadır. Naksos'tan kuzeybatıya doğru sırasıyla Mikonos (Türkçe : Mekene), Tinos (Türkçe : İstendil), Andros (Türkçe : Andiriya) uzanır. Andros'tan sonra, Kikladlar'dan sayılmıyan Ege Denizi'nin en büyük adası Ağrıboz gelir. Naksos'un güneydoğusuna doğru da Amorgos (Türkçe : Yağmurcu), Astropalia adaları uzanır. Astropalia'nın doğu açığında — Kikladlar'dan sayılmıyan — İstanköy (Kos) adası, güneydoğusunda da Karpatos (Türkçe : Kerpe) adası yer alır. Karpatos, Rodos ile Girit arasındadır, Kikladlar'dan değildir, fakat henüz Venedik hâkimiyetindedir. Karpatos'un güneydoğusunda Kaşos (Türkçe : Kaşot) adası bulunur. Naksos'un hemen batısında Paros (Türkçe : Bara) adası uzanır ki, burada râkım 771 metreye kadar çıkar. Naksos ile Paros'un güneyinde Nios (Türkçe : Anya), onun güneyinde Santorin adaları bulunur. Santorin, Kikladlar'ın en güneyindedir ve daha güneyde Girit yer alır. Nios'un batısında Milos adası vardır. Burada râkım 772 metreyi bulur. Meşhur «Milo Venüsü», XIX. asırda bir Fransız tarafından bu adada bulunmuştur. Milos'un kuzeyinde Serifos (Türkçe : Paşa Adası), bu ada ile Tinos arasında da Syra (Türkçe : Güğercin Adası) vardır. Takımadaların şimdiki merkezi olan Hermupolis şehri, bu adanın kuzeydoğu kıyısındadır. Kikladlar'da bu devirde halk Yunanlı olup, mühim bir İtalyan azınlığı vardı. Naksos'ta oturan İtalyan asıllı bir duka, iç işlerinde bağımsız olarak adaları idâre ederdi. Kikladlar, Ege Denizi'nde Venedik hâkimiyetinde kalan sonuncu adaları teşkil ediyordu (Karpatos ile Girit, Ege dışındadır) (bu adaların Türkçe isimlerinin listesi için bk. Hammer, XVII, 206-8).

Barbaros, önce Mora'nın güneydoğusu ile Girit arasındaki Cerigo (Türkçe : Çuha, Çuka Adası) adasını tahrîb etti (burası da Venedik'e aitti). Sonra kuzeydoğu Mora ile güneydoğu Attika

arasındaki Egine Körfezi'ne geldi (Atina'nın iskelesi olan Pire, bu körfezin kuzey kıyısındadır). Bu körfezin güneyinde Venedik'in elinde kalmış Egine adasını fethedip Türkiye'ye kattı (körfezin ve bu adanın kuzeyinde bulunan Salamin adası —ki Pire ile karşı karşıyadır— Türkiye'ye aitti). Sonra Kikladlar'dan Syra adasına geldi. Bu adadan başlıyarak, yukarıda başlıcalarını teker teker andığımız adaların hepsini fethetti. Naksos adası, Türkiye'ye yılda 5.000 duka (12.500.000 TL.) vergi vermek üzere Duka Giovanni Crispo'ya bırakıldı. Bu sûretle eylûl, ekim ve kasım aylarında Venedik Cumhuriyeti, Ege Denizi'nden atılmış oldu ve Kikladlar, Türkiye imparatorluğuna katıldı. Şimdi Venedik'in elinde, Ege dışında olmakla berâber, bu denizi Akdeniz'e karşı kapatan Çuha, Girit, ikisinin arasındaki minik Cerigetto, Rodos ile Girit arasındaki Karpatos ile bunun güneybatısındaki minik Kaşot adacıkları kalmış oluyordu. Doğudaki Kıbrıs da Venedik'in elindeydi. Bunlar da ileride fethedileceklerdir.

Barbaros, kasım 1537 sonunda 20.000 esîr ve 2.160.000.000 TL. değerinde altın ve gümüşle Istanbul'a döndü. Altın, gümüş ve diğer ganimetlerle esirlerin bir kısmı hazineye alındı. Diğer esirler Istanbul'da satıldı. Normal zamanlarda değeri 1.080.000 TL. olan güzel kızların satışı 18.000 TL.'na düştü. Diğer esirlerin birkaç bin liraya satıldığı görüldü.

Barbaros'un bu seferi ve hemen şimdi anlatacağımız İkinci Adalar seferi, III. bahsimizde gözden geçirdiğimiz Venedik için ağır bir sulha Cumhuriyet'i zorlamıştır (Hammer, V, 317). Charles-Quint'in desteğine rağmen Venedik, tamamen baş eğdi. İmparator'un Napoli (Güney İtalya) umumî valisi (capitain-général) Türk düşmanlığı ile tanınmış Ferdinand de Gonzaga'nın faaliyetleri, hiçbir netice vermedi (Hammer, V, 311).

Barbaros'un İkinci Kiklad ve Girit Seferi, Kerpe ve Kaşot Adalarının Fethi (1538 Yazı)

Barbaros Hayreddin Paşa, kış ve baharı Istanbul'da geçirdi. 7 haziran 1538'de Istanbul'dan sefere çıktı. 31 gün sonra da 8 temmuzda Kaanûnî, 8. Boğdan Seferi'ne çıkmak üzere, Orduy-ı Hümâyûn ile Istanbul'dan ayrıldı. Andrea Doria, 40 parçalık bir İspanyol donanması ile Girit açıklarına gelmişti. Sâlih Reîs'in İskenderiye'den Istanbul'a getirmeye hazırlandığı değerine paha biçilemez «Hind Hazinesi»ni ele geçirmek istiyordu. Bu hazine, Gücerât imparatoru Bahâdır Şâh tarafından Istanbul'a yollanmıştı. Barbaros'un Istanbul'dan ayrılmasından 6 gün sonra ve Kaa

nûnî'nin sefere çıkmasından 25 gün önce Mısır beylerbeyisi (sonra sadrâzam) Süleyman Paşa da, Hindistan seferi için Süveyş limanından ayrılmıştı. Aynı zamana rastlıyan bu 3 muazzam sefer, bu devirde Türk devletinin eriştiği güc ve imparatorluğun iktisadî kaynakları hakkında açık bir fikir vermeye kâfi gelir.

Sâlih Reîs (sonra Paşa), Turgut Reîs (sonra Paşa) ile berâber, hayli zaman önce Andrea Doria'ya esir düşmüş, Ceneviz'de bir kadırgaya forsa olarak zencirlenen Türk amiralleri, 3 yıl kadar esârette kalmışlardı. Barbaros, bir gün ânîde Ceneviz (Genova) limanına girmiş, doç'a (cumhurbaşkanı), iki arkadaşını teslim etmediği takdirde şehri bombardıman edip taş üzerinde taş bırakmıyacağını bildiren birkaç saatlik bir ultimatom göndermişti. Doç, bunun üzerine Hayreddin Paşa'ya, pek namlı amirallerini teslim etmişti. Doria'nın büyük bir kin beslediği, inanılmaz cür'eti, görülmemiş pratik zekâsı, deniz işlerindeki büyük dehâsı ile tanınmış olan müstakbel Fas imparatorluğu fâtihi ve Cezâyir beylerbeyisi Sâlih, şimdi tekrar ele geçirilmek isteniyordu. Dîvân-ı Hümâyûn, Doria'nın maksadını istihbar etmiş ve Barbaros'a zamanında yetişmesi için derhal denize açılmak emrini vermişti.

Barbaros'un 40 parça gemi ile üzerine yürüdüğünü öğrenen Doria, maksadından vazgeçti. Girit sularından ayrıldı, İtalya sularına intikal etti. Barbaros'un donanmasında 3.000 Yeniçeri, Kocaeli bahriye sancakbeyi (tümamiral) Ali Bey, Alâiye (Alanya) bahriye sancakbeyi Mustafa Bey, Teke (Antalya) bahriye sancakbeyi Hurrem Bey, Sayda (Lübnan'da) bahriye sancakbeyi Ali Bey de bulunuyordu. Kapdân-ı Deryâ, İmroz adası açıklarında batık bir harb gemisini 17 topu ile berâber denizden çıkarttı. Sonra Kiklad adalarına geldi. Geçen yılki seferden sonra Venedikliler, bu adalardan birkaçına yeniden asker çıkarmışlardı. Barbaros, adaları teker teker düşmandan temizledi. 7 gemi dolusu ganîmet ve esir, Istanbul'a yollandı. Sâlih Reîs'in 20 gemisi ile birleşti. 13 temmuzda, yâni Istanbul'dan çıktıktan 1 ay, 6 gün sonra, Girit sularına geldi. Ege, Venedikliler'den temizlenmiş, sıra, bu denizi Akdeniz'den ayıran adalara gelmişti.

1538 temmuzundaki Girit seferi, şimdiye kadar Türkler'in bu adaya yaptıkları en mühim akındır. Girit, vaktiyle asırlarca İslâm imparatorluğuna dâhil olmuş, sonra müstakil bir Müslüman Arab devleti hâline gelmiş, Bizans tarafından geri alınmış, IV. Haçlı Seferi'nde de Venedik'e geçmiştir. Aydınoğlu Gazi Umur Bey, bu adaya akınlar yapmıştı. Osmanlılar da Barbaros'tan önce birçok kereler Girit'e akın yapmışlardı. Fakat Barbaros'un seferi, bütün Girit'e şâmil olmuş, daha öncekileri gölgede bırakmıştır.

Barbaros, 7 gün içinde adanın bütün kıyılarını bombardıman etmiştir. Türk levendleri sâhilden içeriye doğru meskûn yerlerin çoğunu basmışlardır. Kaleler bile basılmış, topları sökülüp götürülmüştür. Büyük ganimet toplanmış, 15.000 seçkin esir alınmıştır. Adayı savunmaya çalışan Venedikliler'e ağır zâyiat verdirilmiştir. Hanya, Kandiye ve Resmo gibi adanın kuzey kıyısında bulunan müstahkem büyük kaleler düşürülememekle berâber, sûrlara kadar banliyöleri taranmış, *Tabakaatu'l-Memâlik*'e göre tam 466 köy, kasaba ve şehir tahrib edilmiştir. Ahâli, adanın ortasındaki dağlara sığınmıştır.

Barbaros, Girit'e, Venedik'e öldürücü bir darbe indirdikten sonra kuzeydoğuya çıkmış, Kerpe (Karpatos) adasına gelmiştir. Adadaki 3 Venedik kalesinin zayıf savunmasından sonra, Rodos ile Girit arasındaki bu ada fethedilmiş ve güneybatısındaki Kaşot'la berâber imparatorluğa katılmıştır. Barbaros, buradan İstanköy adasına, sonra Ege'yi kuzeybatıya doğru geçerek Ağrıboz'a gelmiştir. Burada kendisini bekliyen Sâlih Reîs'le birleşmiştir.

Andrea Doria'nın kumandasındaki İspanyol-Ceneviz ve Venedik donanmaları, Barbaros'un karşısına çıkmayı akıllarından bile geçirmemişlerdir. Ancak Girit'in pek ciddî bir tehlike içinde olduğu anlaşılmıştır. Dîvân-ı Hümâyûn'dan bu yolda tâlimat almadığı için Barbaros, Girit'i fethe teşebbüs etmemiştir. Halbuki bu yıllarda Girit fethedilseydi, imparatorluğun fevkalâde yararına olacak, XVII. asırdaki uzun Girit harbleri olmıyacak, yolu kesilen Kıbrıs da bir müddet sonra, daha kolayca düşürülecekti. Cihanşümul bir strateji uğruna çok daha uzak yerleri tutma gayreti, imparatorluğu bu yıllarda Girit-Kıbrıs fethi gibi istikbalde çok daha faydalı olacak bir hareketten alakoymuştur.

Barbaros'un bu sonuncu seferi üzerine, Papa ve Charles-Quint'in uzun zamandan beri bir araya getirmeye çalıştıkları birleşik Avrupa armadasının teşkili ve Donanmay-ı Hümâyûn üzerine gitmesi, çabuklaştırılmıştır. Barbaros, Ağrıboz'da iken, o zamana kadar cihan tarihinde görülmemiş azamette bir armada, Türkler'den Akdeniz hâkimiyetini koparmak ve Türk devletinin cihanşümul üstünlüğünü yok etmek gayesiyle, Yunan Denizi'nde toplanıyordu.

Preveze'de Barbaros, Birleşik Avrupa Donanmasını Yenerek Tarihin En Büyük Deniz Zaferini Kazanıyor ve Akdeniz'de Türk Hâkimiyetini Gerçekleştiriyor (28 Eylûl 1538)

1538 eylûlünde cihan tarihinin en büyük deniz vuruşmalarından biri, belki birincisinin vuku bulacağı an yaklaşırken, Vezir Süleyman Paşa'nın Hind Okyanusu donanması, Gücerât'ta Hindistan'a çıkartma yapmış, Kaanûnî ise, 8. sefer-i hümâyûnu tamamlamış olarak, Kuzeydoğu Romanya'da bulunuyordu.

1538 yazında, cihan tarihinin o âna kadar gördüğü en büyük armada, hemen bütün Avrupa Hıristiyan devletlerinin katılmasıyla meydana gelmişti. Charles-Quint, bu korkunç kuvvete Andrea Doria'yı başkumandan tâyin etti. Armada, İspanya, Almanya, Venedik, Portekiz, küçük devletlerden Ceneviz, Malta, Floransa, orta devletlerden Papalık vs. devletlerin donanmalarından müteşekkildi. Ancak Fransa ile İngiltere, Haçlı Donanması'na gemi vermemişlerdi. Charles-Quint, XVI. asrın en büyük Hıristiyan amirali olan, fakat dehası bu asırda yetişen bir düzine kadar büyük Türk amiralinin hepsinden geri bulunan Andrea Doria'nın zaferinden emindi. Hattâ Haçlılar, zaferden sonra, Türkiye'nin hangi eyâletlerini ne sûretle aralarında paylaşacaklarını bile kararlaştırmışlardı.

Dîvân-ı Hümâyûn, Barbaros'a, bir Haçlı armadasının Yunan (İyonya) Denizi'nde toplanmakta olduğunu bildirdiği zaman, Kerpe ve Kaşot adalarını fetihten dönen Kapdân-ı Deryâ, Donanmay-ı Hümâyûn'un esas parçası ile İstanköy (Kerfe) Körfezi'nde idi. Haberi alınca, Ege'yi kuzeybatıya doğru geçip Ağrıboz (Khalkis) limanına geldi. Bu sırada Andrea Doria'nın, Yunan Denizi üzerindeki en mühim Türk deniz üssü olan Preveze'yi bombardıman ettiği ve kaleyi muhâsaraya aldığı öğrenildi. Barbaros, 20 parçalık bir keşif filosunu, Turgut Reîs'in kumandasında öncü olarak Yunan Denizi'ne gönderdi. Turgut, düşmanın kuvvetleri ve pozisyonu hakkında tam bilgi toplayıp dönecekti. Turgut, İyonya (Yunan) Adaları'nın en güneyindeki Zanta adası açıklarında Haçlılar'ın 40 parçalık öncü filosunu gördüğü zaman Barbaros, Ağrıboz'dan hareket edip Mora'nın doğu kıyılarını tâkiben, yarımadanın güneyindeki Modon üssüne gelmişti. Barbaros'un yaklaştığını öğrenen Andrea Doria, donanmasını Korfu'dan toplamak üzere, Preveze muhasarasını bırakıp kuzeye çekildi. Mora'nın güney ve sonra batı kıyılarını takıyb eden Barbaros ise, Zanta adasını atladı, kuzeyindeki Venedik'e ait Kefalonya adasını bom-

bardıman ettikten sonra, Preveze'ye geldi. Düşman bombardımanından büyük zarar görmüş olan kaleyi acele tâmir ettirdi. Donanmay-ı Hümâyûn, Arta Körfezi'ne girdi. Preveze, bu körfezciğin kuzeybatı ucundaki burnun üzerindedir. Körfez, Epir ile Attika'yı ayırır, yâni kuzey kıyıları Epir ülkesine aittir. Körfezin medhali olan boğaz o kadar dardır ki, buradan, Preveze üssündeki Türk topçusunu susturmadan hiçbir donanmanın cebren geçmesi mümkin değildir. Nitekim 25 eylûl sabahı Haçlı Armadası güneydoğuya doğru kayıp Preveze önlerine geldiği zaman, Andrea Doria bu fikirdeydi. Türkler'in körfezden çıkıp açık denizde, pek üstün Hıristiyanlar'la vuruşmayı göze alacaklarını aklından geçirmiyordu. Türk Donanması burada hapis kalınca da Doria, Türk kıyılarını yakıp yıkmakta serbest bulunacaktı.

Haçlı Armada, 600'den fazla gemiden müteşekkildi. Bunlardan 308'i saff-ı harb gemisi (karaka, galerruvayyal, kadırga, kalyon), gerisi küçük harb ve nakliye gemileri idi. Donanmanın küreklerini çeken on binlerce forsadan başka Armada'ya 60.000 asker bindirilmişti. Armada'da 2.000'den fazla asker taşıyan 20'ye yakın dev gemi vardı. Bunlar, kat kat güverteleri ve koca topları ile, gerçek birer yüzer kale mâhiyetinde idiler. Donanmay-ı Hümâyûn, 122 gemiden ve forsalar dışında 20.000 askerden müteşekkildi. Bu sûretle forsalarla berâber en az 120.000 insan deniz üzerinde karşı karşıya gelmiş oluyorlardı ki, bu, şimdiye kadar görülüp işitilmiş bir şey değildi. Aynı mevkide, 1.596 yıl evvel M.Ö. 2 eylûl 31'de de İlkçağ ve Ortaçağlar'ın en büyük deniz vuruşması olan Actium muharebesi geçmişti. Roma Cihan Devleti'nin mukadderâtını belirten bu vuruşmada 32 yaşındaki müstakbel imparator Octavianus (Avgustus), Marcus Antonius'la Kleopatra'nın müttefik donanmasını yenmişti.

Barbaros, bütün amirallerini kapdân-ı deryâ kadırgasına çağırdı. Mecliste ileri sürülen fikirler, düşman beklemekten usanıp defoluncaya kadar körfezden çıkılmaması esâsı üzerinde toplanıyordu. Barbaros, bu fikri kabûl etmedi. Boğazdan çıkacağını ve düşmana taarruz edeceğini bildirdi. Düşmanın 3-4 misli olan silâh üstünlüğünün, tâbiye üstünlüğü ile bertaraf edileceğini söyledi. Cihan tarihinde o tarihe kadar bu kadar büyük bir armadanın bir araya gelmemiş olmasını Barbaros, bir felâket gibi değil, tâlihin bir lûtfu gibi telâkkî ediyordu. Bu armada mağlûb edilirse, Akdeniz'deki Türk üstünlüğünün artık uzun zaman için münakaşa mevzuu olamıyacağını biliyordu. Esâsen âtıl vazıyette bekleyip Türk kıyılarını düşmana açık tutmak, Dîvân-ı Hümâyûn'dan aldığı emirlere aykırı idi.

27 eylûlde Donanmay-ı Hümâyûn, Arta Körfezi'nden çıktı. Kıyıdan 9 km. kadar uzaklaştı. Hilâl şeklinde açılarak ve Turgut Reîs'i arkada bırakarak, düşmana ateş açtı. Ümid etmediği bu vaziyet karşısında Doria, daha iyi bir pozisyon almak üzere, vuruşmayı burada kabûl etmedi. Kuzeybatıya doğru kaydı. Korfu'nun güneyindeki Paksos adasının güneyinde bulunan Antipaksos adacığı açıklarına geldi. Oradan da güneydoğuya kaydı. Aya Mavri (Leukas) adası ile İthake adacığı arasına girdi. Sonra buradan kuzeydoğuya ilerledi. Bu manevra, 27 eylûlü 28 eylûle bağlıyan gece içinde oldu. 28 eylûl cumartesi sabahı güneş doğarken, iki büyük deniz kuvveti, tekrar karşı karşıya gelmişlerdi.

Barbaros da aynı gece içinde Paksos ile Antipaksos arasında düşmanı aramış, fakat Armada'nın o sulardan ayrıldığını görünce, o da Aya Mavri adasının güneybatısındaki İncirlimanı'na (İtalyanca : Porto Fogo, Yunanca : Vasiliko) gelmişti.

Türk orta kanadında Kapdân-ı Deryâ ve Cezâyir beylerbeyisi (oramiral) (*) Barbaros Hayreddin Paşa bulunuyordu. Mânevî oğlu Hasan Reîs (tümamiral) ve oğlu diğer Hasan Reîs (tümamiral), Barbaros'un yardımcıları olarak orta kanatta idiler. Sağ kanada Kazdağlı Sâlih Reîs (tümamiral), sol kanada da büyük coğrafya ve matematik bilgini Seydî-Ali Reîs (tümamiral) kumanda ediyordu. Turgut Reîs (tümamiral), donanmanın ardında, ihtiyat filosunun başında idi. Murâd, Sâdık ve Güzelce Mehmed Reîsler, Turgut'un kurmayını teşkil ediyordu. Bütün bu amiraller, dünya denizcilik tarihinin büyük isimleridir. Sâlih Reîs (sonra Paşa), Fas imparatorluğunun müstakbel fâtihi ve Cezâyir beylerbeyisi idi. Barbaros'un oğlu ve oğulluğu olan her iki Hasan Reîs de, ileride paşa (oramiral) ve babaları gibi Cezâyir beylerbeyisi olmuşlardır. İkincisi, Charles-Quint'e karşı, XVI. asrın en büyük muhârebelerinden biri bulunan ve az aşağıda ele alınacak olan Cezâyir zaferini kazanmıştır. Bundan sonraki V. bahsimizin mevzuu olan Turgut Reîs (sonra Paşa), ise, Türk deniz tarihinin, Barbaros'tan sonra en büyük simâsıdır. Seydî-Ali ve Murâd Reîsler, VI. bahsimizin mevzuunu teşkil eden Hindistan seferleri ile tanınmışlardır. Seydî-Ali Reîs, XVI. asır ilim tarihinin en mühim iki eserinin müellifi, aynı zamanda şâirdir. Sinan Reîs, Şâban Reîs, Câfer Reîs gibi namlı amiraller de, Türk donanmasında idi-

---

(*) Türk devlet teşkilâtında XVI. asrın sonlarına kadar kapdân-ı deryâlara, yâni deniz kuvvetleri kumandanına «vezir = büyük - amiral» rütbesi verilmezdi. Onun için, Kaanûnî'nin kanunlara mutaassıp denilecek bağlılığı yüzünden, cihan tarihinin en müstesnâ amirali, hiçbir zaman beylerbeyi (oramiral) rütbesini aşamamıştır.

ler. Türk Donanması'nda, bunlar gibi daha nice şöhretli denizci bulunuyordu. İnanılamaz gibi görünen büyük zafer, Barbaros'un emsalsiz dehâsının yanında, bu çok değerli denizciler sâyesinde elde edilmiştir.

Türkler'in üstünlüğünün en mühim sebebi, Barbaros'un görülmemiş tâbiye dehâsında idi. Türk kapdân-ı deryâsı, bütün kanatlara, bütün gemilerine hâkimdi, emirleri derhal tatbik olunuyordu. Andrea Doria, bu bakımdan tamamen avantajsızdı. Bir kere kumanda ettiği deniz kuvveti, millî bir donanma değildi. Armadayı teşkil eden donanmalar, birbirlerinin dilinden bile anlamıyorlardı. Aralarında rekabet de vardı. Netekim hezimetten sonra, Venedik büyükamirali Vincenti Capello ile Papalık amirali Marco Grimani, Doria'yı ihanetle itham edecek derecede işi ileri götürmüşlerdir. Türkler'in ikinci üstünlüğü, gemilerinin yapılışında ve topçularında idi. Türk gemileri, düşman gemilerinden daha hafif, daha yollu ve yürük, binâenaleyh manevra kaabiliyeti daha fazla olan teknelerdi. Büyük Hıristiyan kadırga ve karakaları ağır ağır hareket ederken, Türk tekneleri, istedikleri yerde düşmanı çevirip top ateşine tutuyorlardı. Kemal Reîs'in daha yarım asır önce Türk deniz topçusunda yaptığı mühim ıslahattan beri, Türk deniz topçusu, Avrupa'ya nisbetle üstünlüğünü muhafaza etmişti. Bu üstünlük, Türk toplarının menzil uzunluğundan ileri geliyordu. Türk topları düşman gemilerine ateş yağdırırken, kaptanlar öyle bir mesâfe muhafaza ediyorlardı ki, kısa menzilli düşman toplarının gülleleri, Türk teknelerinin güvertelerinden birkaç metre ilerisine düşüp gidiyordu. Nitekim bu vaziyeti gören ve gülünç duruma düşen Doria, gemilerine, Türkler'e iyice yaklaşmaları emrini verdi. Fakat bu anda artık Barbaros, düşman donanmasını birkaç parçaya ayıracak şekilde yarma hareketini başarmış ve Turgut'a, düşmanı çevirme emrini vermişti.

Muhârebe başlarken güney rüzgârı, Türkler'e muhalif şekilde ve çok sert esiyordu. Bu, büyük bir talihsizlikti. Barbaros, denize *Kur'ân*'dan âyetler yazılı kâğıtlar serptirerek, Türk levendlerinin mânevî gücünü ayakta tutmaya çalıştı. Nitekim az sonra tâlih, Türkler'e güldü. Hafifliyen rüzgâr, yön değiştirdi.

Barbaros'un manevrasının esîri olan Hıristiyan Armada, küçük filolar hâlinde Türkler tarafından imha edilirken Turgut, düşmanın arkasına düştü ve geri dönmek istiyen Haçlı gemilerini top ateşiyle batırdı.

Büyük açık deniz vuruşmasını tamamen kaybettiğini anlıyan Cenevizli meşhur Amiral, ric'at emrini verdi. Doria bu emri verdiği zaman, akşam karanlığı basmak üzereydi. Denizin, Haçlı-

lar için pek hazin olan manzarası, artık hayal meyal seçiliyordu. Barbaros, hezîmete uğramış düşmanın tâkıybini emretti. Buna karşılık Doria, bütün gemilerine fener söndürme emrini verdi ki, bir armada için, o zamanın telâkkisine göre bu, şerefsizlik sayılan bir keyfiyetti. Bu sûretle karanlıktan faydalanan Doria, artan gemilerini kurtardı.

Doria, bu kadar açık üstünlükte bir deniz kuvvetine karşı Türkler'in taarruza cesâret edemiyeceği fikriyle hareket etmiştir. Barbaros taarruza geçince, üstünlüğüne güvenerek, Türkler'e kendi tâbiyesini kabûl ettirmek istedi. Filhakika bu tâbiye, askerlik bakımından doğru idi. Fakat Barbaros, insiyatifi asla düşmana bırakmadı ve yepyeni bir tâbiye tatbik etti. O zamana kadar, deniz vuruşmaları, iki donanmanın karşılıklı ateş teatisinden sonra teknelerin birbirine yanaşması ve asker çıkarması sûretiyle olurdu. Barbaros'un tâbiyesi, açık deniz savaşları tarihinde bir çığır açtı. İleride, başta Nelson olmak üzere büyük İngiliz amiralleri, Barbaros'un deniz savaşlarına getirdiği bu yeni tâbiyeyi kullanmak sûretiyle, üstün düşman kuvvetlerine karşı şaşırtıcı başarılar elde edeceklerdir.

Preveze'de Haçlılar, gemilerinin yarısını kaybetmişlerdir. 128 saff-ı harb ve birçok nakliye gemisi Türk topları ile batırılmış, birçoğu da zaptedilmiştir. Donanmanın karanlıktan faydalanıp kaçan diğer gemilerinin çoğu da yaralı idi. Denebilir ki, Türk topçusundan isâbet almıyan hiçbir düşman teknesi kalmamıştır. Türk zâyiatı ise, birkaç gemiden ibâret olmuştur.

Barbaros, takriben 5 saatte bu şaşırtıcı neticeyi aldıktan sonra, düşmanı bir müddet karanlıkta takıyb eden Turgut da, daha birkaç yaralı gemiyi zapta muvaffak olmuştur. «Korsan» denen deniz akıncı kuvvetlerinin Turgut'un kumandasındaki müdahalesi, kesin neticeyi tamamlamıştır (Hammer, V, 296). Barbaros, vuruşmanın en kızgın ânında Turgut'a müdahale ve çevirme emrini vermişti. Barbaros'un, o zamana kadar deniz vuruşmalarında esas olan, zayıf tarafın kuvvetli tarafın tâbiyesini kabûl etmesi esâsını değiştirmesi, büyük zaferin kazanılmasının kumanda cephesi bakımından en mühim unsurudur.

Büyük zaferin müjdesini vermek için Barbaros, oğlu Hasan Bey'i, Kaanûnî Sultan Süleyman'a gönderdi. Türk Hâkanı, 8. Boğdan sefer-i hümâyûnundan Edirne'ye dönüyordu. Türk ordusu Tunca üzerinde Yanbolu konağında iken Hasan Bey ordugâha geldi, büyük zaferden ancak 17 gün sonra, Cihan Padişahı'nın huzuruna çıktı. Elini öptü. Kaanûnî, dîvânı fevkalâde toplantıya çağırdı. Hasan Bey'in okuduğu Barbaros'un ağzından yazılmış za-

fer-nâme, Tanrı'ya şükür makamında, ayakta dinlendi. Kaanûnî, Hasan Bey'in getirdiği iki esir düşman amiralini de gördü (Hammer, V, 297). Padişah, zaferi «cihâd-ı ekber» olarak ilân ettirdi. Bütün imparatorlukta şenlikler yapılmasına karar verildi. Atlas Okyanusu ile Hind Okyanusu ve Orta Afrika ile Moskova'nın az güneyi arasında uzanan Türk Cihan Devleti'nin her köşesinde, törenler ve şenlikler yapıldı. Barbaros, Istanbul limanına muazzam bir gösterişle ve büyük tezâhüratla girdi. Istanbul'da ancak bir iki gün kaldı. Ata atlıyarak Edirne'ye geldi.

23 ekimde Edirne'ye vâsıl olan Barbaros, Padişah'ın elini öptü ve günlerce süren husûsî mülâkatlarında, Kaanûnî'ye zaferin bütün tafsilâtını anlattı (Hammer, V, 293).

Akdeniz'i âdeta bir Türk gölü hâline getiren Preveze zaferinden sonra, 27 ekimde, Karadağ kıyısında, Kotor (Cattoro) koyundaki Castelnuavo kalesi, Venedikliler tarafından düşürüldü. Andrea Doria, Preveze'nin döküntüsü olan donanmasıyla bu Türk kalesini işgal etti ve çok kuvvetli bir garnizon bıraktı (3 veya 6 bin kişi). Türkiye-Venedik harbi Dalmaçya'da da devam ediyordu. En mühimleri Castelnuavo olmak üzere, daha 3 Türk kasabası Venedikliler'in eline geçmişti. Buna karşılık Türkler de başta Nadin olmak üzere birkaç Venedik kalesini almışlardı.

Castelnuavo, işgalinden 9 ay, 14 gün sonra Barbaros'un evlâtlığı Hasan ve Turgut Reîsler tarafından 10 ağustos 1539'da geri alındı (Barbaros'un asıl oğlu olan Hasan Reîs, Turgut Reîs'in dâmâdı idi, Turgut'un Barbaros'un gelini olan bu tek kızından başka oğlu veya kızı yoktur). Donanmaya bizzat Barbaros kumanda ediyor, karadan da Rumeli beylerbeyisi Husrev Paşa baskı yapıyordu. Kaledeki düşman garnizonu, nihâyet Turgut ve Hasan Reîsler'in kumanda ettikleri deniz cephesinden taarruz karşısında cebren teslim alındı. Muhâsara 3 hafta devam etti ve harbin Dalmaçya cephesinde de Türkler tarafından kazanılmasıyla sona erdi. Az sonra yapılan Venedik sulhu üzerinde bu kalenin istirdadının mühim te'siri olmuştur. Çünki muâhedeye göre Türkler, Dalmaçya'daki, yâni Adriya Denizi'nin doğu kıyılarındaki bütün yeni fetihlerini muhafaza ediyor, fakat Venedik, bu harbde işgal etmiş olduğu yerleri Türkiye'ye geri veriyordu. Castelnuavo, Bosna beylerbeyisi —eski Tebrîz beylerbeyisi— Ulama Paşa tarafından son derece tahkîm edildi.

Venedik ile 20 ekim 1540'da sulh imzalandı ve Türkiye, bu düşmanı tasfiyeden sonra, Charles-Quint'le başbaşa kaldı. Muâhedeye göre Cumhuriyet, Türkiye'ye 3.312.000.000 TL. tutarında (bugünki iştirâ kıymetine göre) harb tazminatı ödüyordu. Preve-

ze'den sonra Venedik, bütün ümîdini kaybetmiş, karada olduğu gibi denizde de bütün Avrupa'nın müttefik kuvvetinin Türkler'le baş edemiyeceği anlaşılmıştı. Ancak Charles-Quint, başını daha mühim bir belâya sokmaya kararlı idi. Bu kere, Cezâyir'in fethine karar verdi ve Tunus'takine benzer bir başarı ile, Kuzey Afrika'daki Türk egemenliğinin kalesi olan bu ülkenin başkentine saldırmaya karar verdi.

Akdeniz hâkimiyeti uğrunda Türkler'le Charles-Quint arasında yapılan en kanlı vuruşmalardan birini teşkil eden Cezâyir muhârebesinden az önceki zamanlarda, nihâî darbe için iki dev hasım, İspanya-Almanya ile Türkiye, iyice hazırlandılar. Bu arada Kaanûnî, 9. sefer-i hümâyûnuna çıktı ve bu seferde, bilindiği gibi, Türkiye himâyesinde muhtar Macaristan krallığını ilga ederek, bu büyük ülkeyi, alelâde bir eyâlet şeklinde imparatorluğa bağladı. Orta Avrupa'da bu müthiş darbeyi yiyen İmparator-Kral, Kuzey Afrika'da, bu kaybı telâfî için cehennemî hazırlıklar yapıyordu. Darbenin nereden indirileceği mâlûm olmamakla berâber Dîvân-ı Hümâyûn, İmparator'un askerî olduğu kadar diplomatik kesif faaliyetinden de haberdardı.

Preveze'den sonra Türkler'i açık denizde yenmekten Charles-Quint bile ümîd kesmişti. Cezâyir'de babalığı Barbaros'a vekâlet eden Hasan Reîs, 30 parçalık bir donanma ile İspanya kıyılarını vurdu ve 2 defa Cebelitârık kalesini ânî bir baskınla ele geçirip tahrîb etti (C. F. Seybold, *İslâm Ans.*, III, 38a). Şimdi İngilizler'in olan Cebelitârık, aynı adı taşıyan ve Atlantik ile Akdeniz'i birleştiren boğaza hâkim kayalık bir burundur; karşısında, yâni Afrika'daki mukabilinde şimdi İspanya'ya âit olan Septe (İspanyolca : Ceuta) limanı vardır (Tanca yarımadasının kuzeydoğu ucunda).

Charles-Quint, Barbaros'a gizliden elçi gönderdi. Eğer Istanbul'la alâkasını kesecek olursa, kendisi Atlas Okyanusu ile Kızıldeniz arasındaki bütün Kuzey Afrika'nın, diğer bir deyişle, o zaman mâlûm olan ülkeleriyle bütün Afrika kıt'asının hükümdârı tanıyacağını, kendisi gibi sâbık bir kralın (Cezâyir kralı), Büyük-Türk'ün (padişahın) alelâde bir beylerbeyisi olmasının ayıp telâkkî edildiğini söyledi. Barbaros, bu teklifleri, bunların reddinden sonra İmparator'un son bir ümitsizce teşebbüs yapacağını sandığını ilâve ederek, Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirdi. Böyle bir teklif XIX. asırda inhitat hâlindeki imparatorluğun bir umumî valisine yapılsaydı, o vali, devlet, millet, din ve hükümdarına ihânet edip böyle bir teklifi nîmet şeklinde kabûllenirdi. Çünki inhitat devirlerinde, milletlerin ahlâkının da alçaldığı muhakkaktır.

Barbaros, İmparator'un ümidini bir an önce kırmamak için, Dîvân-ı Hümâyûn'dan, Charles-Quint'in mümessillerini oyalamak emrini aldı. Müzâkerelerin neticesinden Charles-Quint, bizzat Andrea Doria'yı mes'ul tutmuştu. İmparator'un elçileri Alonço de Alarcon, Kapdan Vergara ve Doktor Romeo, Cezâyir'de uzun yıllar geçirdiler. Bunlardan ikisi İspanyol, diğeri Cezâyirli, yâni Türk tab'ası bir Yahudi idi. Sonunda Dîvân-ı Hümâyûn, bir beylerbeyisini ısyâna teşvîk eden bu Türk tab'ası adamın tevkıyfini emretti. Istanbul'a yollanan Yahudi, sorguya çekildikten sonra Yedikule'de hapsedildi. Doria, geç de olsa, Barbaros'un oyununu kavramaya başlamıştı ki, bu sefer Charles-Quint, daha genç ve Türk Hâkanı'na daha az bağlı saydığı Barbaros'un evlâtlığı ve Cezâyir'deki vekili Hasan Reîs'i (sonradan Paşa) elde etmek istedi. Bu misyonla, Vahrân (Oran) umumî valisi meşhur Kont Alkodet'i vazifelendirdi. Kont'un teklifine göre, Hasan Reîs, babalığı kadar mühim bir şahsiyet olmadığı için bütün Afrika'yı elinde tutamıyacağından, kendisine, Türkiye ile alâkasını kesmek karşılığında, sâdece Cezâyir krallığı verilecekti. Hasan Bey, Dîvân-ı Hümâyûn'dan, Charles-Quint'i Afrika'ya çekip yıpratmak yolunda emir aldı. Bunun üzerine Kont'a, kendiliğinden Istanbul'a baş kaldıracak gücte olmadığını, bunu yaptığı takdirde Cezâyir'deki Türk donanmasının onu yakaladığı gibi Istanbul'a göndereceğini, fakat bizzat Charles-Quint veya Andrea Doria'nın kumanda edeceği bir donanma Cezâyir'e asker çıkardığı takdirde, Türk donanmasının imha edileceğini ve o zaman Istanbul'dan ayrılıp kendisini Cezâyir sultânı ilân eyliyeceğini bildirdi. Koca İmparator, bunu yuttu. Cezâyir'e bizzat gitmeye ve başını kelimenin tam mânâsiyle belâya sokmaya karar verdi. Ancak bu kararın ne zaman tatbik edileceğini Hasan Reîs, öğrenemedi.

Barzaros-zâde Hasan Bey'in Cezâyir Önlerinde Bizzat Charles-Ouint'in Kumanda Ettiği Haçlı Donanma ve Ordusu Yok Etmesi (24 Ekim 1541)

Preveze'den 3 yıl geçmişti. Charles-Quint, Cezâyir'i fethetmek veya Tunus'ta yaptığı gibi Türkiye'den ayırmak sûretiyle, Kuzey Afrika'daki Türk hâkimiyetinin temelinden yıkılacağına inanmıştı. Muvaffak olsaydı, gerçekten öyle olur ve Türkiye'nin başına mühim bir gaile açılırdı. Çünki Cezâyir'i tutmaksızın Akdeniz'de üstünlük, bahis mevzuu olamazdı. İmparator, 20 ekim 1541'de Cezâyir limanının yakınlarında Harrâş çayının ağzına korkunç armadasından muazzam Haçlı kuvvetleri çıkartırken, Kaanûnî, 9. sefer-i hümâyûnundan Istanbul'a dönüyordu.

Haçlı donanması, Andrea Doria'nın kumandasında 516 parçadan müteşekkildi. Bunlardan 274'ü harb gemisi, diğerleri nakliye gemisi idi. Harb gemilerinin içinde 65 dev galer, bilhassa dikkati çekiyordu. Armadaya, forsalar dışında 12.330 denizci ve 23.900 kara askeri, cem'an 36.230 muhârib bindirilmişti. Bunlar, Hıristiyan kaynakların verdiği rakamlardır. Türk kaynakları, Haçlılar'ın sayısını daha kabarık göstermektedir (Kâtib Çelebî'ye göre 50.000 kişi). Ordunun keyfiyet bakımından değeri de zikre şâyandır. Zira bizzat İmparator'un kumanda ettiği bir seferin, birkaç yıl önceki Tunus misâli de göz önünde bulundurularak, mutlak bir zaferle, yâni Cezâyir'in fethi ile biteceğinden şüphe edilmiyordu. Nitekim Hasan Bey, oldukça gafil avlanmıştı. O, İmparator'un seferini gelecek yıldan önce beklemiyordu, zira sonbahar gelmişti. En değerli ve cesur kumandanlar bile, bu dev ve nisbetsiz kuvvetler karşısında, Istanbul'dan takviye aldıktan sonra tekrar gelmek üzere Cezâyir şehrini terkederlerdi. Fakat Hasan Bey, kesin şekilde savunmaya karar verdi.

Haçlılar arasında en seçme 140 Malta Saint-Jean Şövalyesi dikkati çekiyordu, bunların maiyyetinde 400 asker vardı. En büyük İspanyol, İtalyan, Alman asılzâdeleri, imparatorlarına refakat ediyorlardı. Charles-Quint'in zafer alayını seyretmek için, İspanyol, İtalyan ve Alman düşes, markiz ve kontesleri de gelmişlerdi. Avrupa yüksek sosyetesinin en kibar hanımları ve genç kızları, bu zafer alayında İmparator-Kral'ın yanında bulunmak fırsatını kaçırmak istememişlerdi.

Hasan Reîs'in kuvvetleri, 600 Türk levendi ile 2.000 Arab gönüllü süvarisinden ibâretti (Hammer, V, 346). 23 ekimde Haçlılar, Cezâyir şehrine taarruza geçtiler. İmparator, Alman birlikleri arasında idi. Önde Sicilya kral nâibi Prens Fernando Gonzaga kumandasında İspanyollar vardı. Onların arkasında İtalyanlar ve Prens Camillo Colonna'nın kumandasında Malta Şövalyeleri geliyordu (Hammer, V, 346). Diğer kumandanlar arasında Meksika Fâtihi ve umumî valisi de la Vallée d'Oaxaca Markisi Hernando Cortes (ki bu sırada 57 yaşındadır) ve 2 oğlu, Alba Dukası, Alman birliklerine kumanda eden General Georg Frundsberg, Prens Colonna'nın muavini General Augustin Spinola, Malta kuvvetlerine kumanda eden Georg Schilling, Papa'nın generali Virginius Urbido d'Anguillara, topçu kumandanı Don Pedro de la Cueva d'Alcantara zikre değer (Lavisse-Rambaud, IV, 810-1). 23 ekimi 24 ekime bağlıyan gece Hasan Reîs'in levendleri, İmparator'un kuvvetlerini bozdu. Charles-Quint, kendisinden önce Cezâyir'i almak istiyen Vera de Moncada'dan daha tâlihli çıkmadı. Şehre hâkim

Küdyetu's-Sabûn tepesini işgale muvaffak olduysa da, hiç beklemediği Türk mukavemeti karşısında şaşırdı, sarsıldı ve geceye doğru tamâmen bozuldu. Hasan Bey, düşman ordugâhını gece yarısı o şekilde bastı ki, mağrur İspanyol askeri, çılgın gibi çadırlarını terketti ve sabaha kadar korkusundan uyuyamadı. Sabaha doğru, uykusuz ve bitkin askerleriyle Charles-Quint, geriye çekildi. 3.000 düşman askeri, Türk levendlerinin palaları altında can vermişti.

Cenevizli amiral Vikont Cicala, Cezâyir'e yardıma gelen 2 Türk gemisinden birini zabtetmiş, diğerini de kaçırmıştı. Haçlılar'ın harb gemileri arasında, Turgut Reîs'in sâbık amirallik gemisi de bulunuyordu. Bu gemiyi Turgut, Korfu'nun güneyindeki Paksos adasının karşısında bir Venedik amiralinden zabtetmişti. Korsika'nın bir limanında sulanırken Turgut, Andrea Doria'nın yeğeni Amiral Gianetto Doria (Türk kaynaklarında : Oğlan-Kapdan) tarafından pek üstün kuvvetlerle basılmış, Turgut ve Sâlih Reîsler esir edilmiş, Ceneviz'e götürülmüş, 3 yıl forsada kalmış, sonra Barbaros tarafından kurtarılmışlardı. İşte Gianetto Doria'nın gemisi, yıllar önce Turgut'tan zabtettiği, aslında bir Venedik amirali kadırgası olan bu tekne idi (Hammer, V, 347).

Charles-Quint'in vaziyeti pek kritikti. Büyük Türk donanmasının her an Cezâyir limanına girip Haçlılar'ı iki ateş altında bırakması mümkindi. Gerçi Cezâyir'de vazıyet kötü idi. Halk, Haçlı armadasının gerçekten korkunç olan manzarasından ve birkaç yıl önce Tunus'ta bütün ahalinin katledilmesinden ürkmüş, Hasan Bey'i, teslim olması için sıkıştırıyordu. Charles-Quint sebat gösterebilseydi, Cezâyir'in düşmesi muhakkak gibiydi. Fakat bu sebatı göstermedi. Barbaros şu an nereden görünür korkusuyla, dağılmış olan birliklerini Matifou Burnu'nda (Kantaru'l-Afrûn) toplamaya başladı. Bu vaziyette Hasan Bey'in yerinde kim olursa olsun, düşmanın çekilip gitmesi karşısında sevinçten başka tepki göstermezdi. Fakat İmparator'un mânevî gücünün, daha Türk'ler'in teslim olmayıp mukavemete karar vermesiyle tamamen bozulduğunu sezen Barbaros-zâde, Haçlılar'ı, donanmaları ve askerleriyle, tamamen imhaya karar verdi. Tabiat de Türkler'e güldü ve onların tarafını tuttu. Çok büyük bir fırtına yaklaşıyordu.

31 ekimde İmparator, Andrea Doria'ya, bütün askerin donanmaya bindirilmesini emretti. Haçlılar, zâten kıyıya kadar çok zor bir yürüyüş yapmışlar ve sırtlarından Türk levendlerinin palası eksik olmamıştı. Birlikler tamamen dağılmıştı ve bir an önce gemilerine can atmak için birbirini çiğniyordu. İmparator başta olmak üzere bütün asker aç, susuz, uykusuz ve yorgundu. Tabiatiy-

le bu büyük orduyu perîşân hâle getiren, birinci derecede, kumandanlarının liyakatsizliğiydi. İmparatorlarının bile Barbaros'tan titrediğini kesin olarak anlıyan Haçlı askerinin mâneviyâtı mahvolmuştu. Hasan Bey, bu psikolojik ortamı yakalamakta ve istismarda gecikmemek sûretiyle, askerlik dehâsını gösterdi. Fırtınanın gittikçe artan bir tempo ile şiddetlenmesi, bulundukları araziyi tanımıyan Haçlılar'ı büsbütün şaşkına çevirdi. Barbaros-zâde, her an taarruzlarını arttırıyor ve düşmana büyük zâyiat verdiriyordu. 31 ekimde Avrupa'nın en seçkin birlikleri birbirine karışmış vaziyette gemilerine hücum edip birbirlerinin ayakları altında ezilirken, vaziyet en fecî derecesini bulmuştu. Armadanın yarısından fazlası sâhile oturmuş ve Türkler tarafından tahrib edilmişti. 20.000 düşman, fırtınada boğulmuş, Türk kılıcı altında can vermiş veya esir düşmüştü. 4.000 safkan süvari atından boğulmıyanlar, erzakları kaybolan birlikler tarafından kesilip yenilmişti. Topların tamamı, Türkler'in eline geçmişti. Fırtınadan dehşet içinde kalan düşman askeri, gruplar hâlinde Türkler'e teslîm oluyorlardı. Düşmanın barutu ve silâhları ıslanmış, tüfekleri ateş almıyordu. Zırhlı İspanyol askerleri, yağmurdan bataklık hâline gelmiş arazide yürüyemiyor, çamurlara gömülüp boğuluyorlardı. Kıyı kilometrelerce, Şerşel'den Denis'e kadar, düşman cesedleri, hayvan leşleri, parçalanmış gemilerle dolmuştu. Haçlılar, hiçbir ağırlıklarını gemilerine bindiremediler. Hepsi Türkler'in eline geçti veya mahvoldu. Büyük kumandanlar, amiraller, prensler, Avrupa sosyetesinin kreması olan İspanyol, İtalyan ve Alman hanımları, tahmîn edilemez değerde ganîmet, Türkler'in eline geçti. Meksika'nın kanlı ve şerefsiz fâtihi, sâbık hapishane kaçkını Fernando Cortez'in, Aztekler'den iğtinam edilmiş en değerli eşya ile dolu kadırgası battı ve kendisi, zorlukla canını kurtarabilip başka bir gemiye geçti (Hammer, V, 348). Türkler, tamamen yenilmez bir millet olduklarına, kesin şekilde inandılar (G. Yver, *İslâm Ans.*, III, 148a-b).

Andrea Doria, denizden Türkler'in üzerine gülle yağdırmakla berâber, bu bombardıman, Türkler'i yıldırmadı, büsbütün kızdırdı. 14 harb gemisinin battığını gören Cenevizli büyük Amiral, artık bütün gayretini İmparator'un canını kurtarıp onu gemiye almaya hasretti. Haçlı armadasındaki Müslüman forsaların mühim kısmı da boğuldu, ancak Hasan Reîs'in büyük gayretleri neticesinde 1.800'ünün hayâtı kurtarıldı (Hammer, V, 348). 31 ekim gecesi, 130 düşman gemisi Türkler'in eline geçmiş bulunuyordu. Batan gemiler arasında, Melfi Prensi Andrea Doria'nın ve yeğe-

ninin Turgut Reîs'ten iğtinam ettiği büyük kadırgaları da vardı. Cenevizli amiraller, başka kadırgalara geçtiler (Hammer, V, 347).

Fransız tarihçisi Alexandre de la Borde'un yazdığına göre (s. 85), ömründe felâketin bu derecesini görmemiş olan Charles-Quint, ağlamış ve başındaki tâcı teessüründen fırlatıp denize atmıştır. Gerçekten, yakında bu tâcı tamamen başından çıkarmaya karar verecektir. İmparator, değerine paha biçilemez atını, bizzat kestirip âfiyetle yedi. Haçlı armadasında durum, bu derece kötü idi. Ciddî şekilde hiçbir orduya kumanda etmemiş olan Charles-Quint, büyük rakıybi Kaanûnî Sultan Süleymân'ı taklîd edip bizzat başkumandanlık etmenin ne demek olduğunu, tamamiyle anlamıştı.

Charles-Quint'in hayâtını, Malta Şövalyeleri'nin kahramanlığı kurtardı. İmparator'u esir etmek istiyen Barbaros-zâde Hasan Reis, kuvvetinin çok az olması yüzünden, muvaffak olamadı. Alınan ve pek perişan halde bulunan esirler, kafileler hâlinde Cezâyir hapishanelerine sevk ediliyordu. Cezâyir'de esirlerin hapsedilmediği hiçbir mahfuz bina kalmadı.

Nihayet 2 kasımda Haçlı armadanın geri kalanı, perişan bir halde denize açıldı. Bu sûretle ancak 13 gün Cezâyir topraklarında kalan ve mahvolması için 3 gün kâfi gelen büyük armada, Avrupa'ya doğru yol aldı. İspanya ve İtalya limanları, Haçlılar'ın Türk kılıcından arta kalan kısmını, yaralı ve perişan gemileri, teessürle seyretti. Hıristiyan âlemi, büyük bir mâtem içinde kaldı. Türkler'in yenilemez olduğu ve Tanrı'nın yardım ve himâyesine mazhar bir kavim bulunduğu inancı kökleşti. 27 kasımda 9. sefer-i hümâyûnundan Istanbul'a dönen Kaanûnî, zaferin bütün tafsilâtını öğrendi ve büyük rakıybinin sonunun yaklaştığını şüphesiz anladı.

Haçlı armadasının döküntüsü, doğrudan doğruya Akdeniz'i güneyden kuzeye geçecek güçte değildi. Cezâyir limanının doğusundaki Becâye (Bougie) limanına geldi. 13 gün burada kaldıktan sonra Avrupa'ya gitti. Türk kılıcının artıkları, limanlarına çıktıkları zaman, başları önde, utanç içindeydiler (Hammer, V, 349). Bütün Avrupa'da hayret uyandıran bu büyük Türk zaferi üzerine, Dîvân-ı Hümâyûn, baştercümanı olan Yûnus Bey'i, 4. defa fevkalâde elçilikle Venedik'e gönderdi ve Türkiye lehine birtakım menfaatler elde edildi (Hammer, V, 350). Artık Avrupa'da kimsede Türkiye'ye baş kaldıracak tâkat kalmamıştı. Nitekim Barbaros, Fransa seferine hazırlanıyordu.

Charles-Quint, donanmasını 16 kasımda Becâye'den gönderdi. Kendisi, bir kısım kuvvetlerle 23 kasım akşamına kadar burada kaldı. 26 kasımda Balearlar'ın merkezi olan Palma limanına, 1 aralıkta da İspanya'nın güneydoğusundaki Cartagena limanına geldi. Oradan kara yoluyla başkenti Toledo'ya gitti. Bu sıralarda Barbaros, ancak Cezâyir'e gelmişti. Eğer Türk kapdân-ı deryâsı, 100 kadırgadan müteşekkil büyük donanması ile bir ay önce vâsıl olabilseydi, Charles-Quint'i esirlikten kurtarabilecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemezdi. Fakat Dîvân-ı Hümâyûn, Charles-Quint'in taarruzunu daha geç bekliyordu. Gerçekten bu ülkede ideal hareket için sonbaharı beklemek icab ederdi. Yaz, son derece kızgın geçiyordu. Nitekim Charles-Quint, Barbaros'un yetişmek üzere olduğunu bildiğinden dolayı, ilk taarruzunda başarı göstermeyince, Cezâyir muhâsarasını kaldırıp gitmeye karar vermiştir. Halbuki bir iki hafta dayansaydı, Türkler için şehri bırakmaktan başka çâre olmıyacaktı. Fakat bu sefer de Barbaros yetişecek, Haçlılar, daha da büyük bir felâkete uğrıyacaklardı.

Cezâyir seferinin sebebi, Türkiye ile Almanya-İspanya arasında geçen cihanşümûl mücâdeledir. Orta Avrupa'da ve açık denizde (Preveze) fevkalâde bunalan Charles-Quint, dünya üzerindeki mevkiini, hiç olmazsa Avrupa devletleri arasındaki üstün prestijini koruyabilmek için, sonuncu bir teşebbüs yapmaya karar verdi ve bu teşebbüs, yukarıda anlatılan sebepler dolayısıyle, Cezâyir'e teveccüh etti. Vakit iyi seçilmişti. Türk Donanması, Cezâyir'de değildi. Fakat başkumandanlığa özenen Charles-Quint'in büyük askerî harekâtı idâre edecek kabiliyette olmaması ve Barbaros-zâde Hasan Bey'in hiç beklenmiyen karşı koyması, vazıyeti altüst etti. Cezâyir düşmedi ve bir daha hiçbir kuvvet de, tâ 1830'a kadar, Cezâyir'i Türkler'den almayı aklından geçirmedi. Ortada, hep ismi kendinden büyük olan Charles-Quint misâli duruyor, hiçbir Hıristiyan hükümdar, Charles-Quint'in başaramadığını başarmayı ümîd etmiyordu. Nitekim XIX. asırda Fransızlar, bu ülkeyi Türkler'den alınca, Fransız basını, Charles-Quint'in galiplerine galip gelindiğini yazarak öğünmüştür.

Bizzat Charles-Quint de artık Türkler'e karşı büyük çapta bir teşebbüs yapmaktan vazgeçti ve Avrupa'daki pozisyonunu muhafazaya çalışmaktan başka birşey düşünmedi.

Barbaros-zâde Hasan Bey'in, yâni bir Türk tümamiralinin Hıristiyan âleminin kesin şekilde en büyük hükümdârı olan bir şahsiyetin bizzat başında bulunduğu dev bir deniz-kara kuvvetine karşı koymadan kaçacağı veya ülkeyi İmparator'a teslim edip, İspanya'nın vesâyetinde Cezâyir krallığını ricâ edeceği sanılıyor-

du. Haçlılar arasında bu kanaat hâkimdi, çünki Hasan Bey, Dîvân-ı Hümâyûn'un emirleri mûcibince, Charles-Quint ve Andrea Doria'yı, bu minval üzerine uyutmuştu. İlk taarruzu kırması ve bununla kalmayıp pek çok üstün düşmanı takibi, Hasan Bey'in cesâret, cür'et ve askerlik dehâsını göstermeye kâfidir ve bu arada, Türkler'e büyük bir zafer kazandırmıştır. Fransa kralı gibi büyük bir hükümdarı birkaç saatlik bir vuruşmadan sonra esir alabilecek gücte bir imparatoru, ric'ate mecbûr etmek zâten XVI. asrı dolduracak büyük bir zaferdi. Fakat olayların gelişmesi, bununla kalmadı. Tabiat, Türkler'den yana davrandı. Fırtınanın perişan ettiği Haçlı armadası, Türkler'in oyuncağı oldu ve Haçlılar için sefer, tam bir felâketle bitti.

Cezâyir'in düşürülmek istenmesinin bir sebebi de, burasının, Batı Akdeniz Türk amiralliğinin merkezi olmasıydı. İspanyol gemileri, Batı Akdeniz'de dolaşamaz olmuşlardı. Nitekim Cezâyir bozgunundan sonra Akdeniz'den ümid kesen İspanyollar, gözlerini tamamen Atlas Okyanusu'na çevirdiler. Asrın sonlarında da İngiltere, bu okyanusta İspanya'nın karşısına rakıyb olarak dikildi (XVI. asırda İngiltere, büyük devletler arasında sayılmakla berâber, henüz değil İspanya, fakat Fransa ve Portekiz gibi devletlere nazaran bile ikinci derecedeydi). Türkler'i Atlas Okyanusu pek az alâkadar ediyordu. Gerçi bu okyanusu pek çok kereler dolaşmışlar, hattâ İngiltere suları için başlı başına bir filo bile tahsis etmişlerdi. Fakat gene de Türkler için esas Akdeniz'di. Bugünki telâkkimize göre Atlas Okyanusu, Akdeniz'i gölgede bırakmaktadır. Fakat tarih olaylarını, bugünki anlayışımıza göre değil, o zamanki dünya şartları içinde değerlendirmek lâzımdır. XVIII. asırda Voltaire gibi çok büyük bir mütefekkirin, hattâ XIX. asrın sonlarında Bismarck gibi emsalsiz bir dâhînin, deniz aşırı siyâseti küçümsedikleri, Okyanus'un öte tarafının yalnız maceracı serserilere mahsus olduğunu düşündükleri, bütün hâkimiyeti Avrupa'da gördükleri düşünülürse, XVI. asır Türk siyâsetinin esasları daha iyi anlaşılır.

Haçlılar, Cezâyir'e ayak bastıkları zaman, mâneviyatları çok yüksekti. Zaferden yüzde yüz emindiler. Başlarında istisnâî olarak imparatorlarının bulunması ve Cezâyir'i Türkler'den boş denecek bir anda yakalıyabilmeleri, bu psikolojik ortamı yaratıyordu. Bir kere zafere itimatları sarsılınca da, artık hiçbir otorite onları ric'atten vazgeçiremedi. Hasan Bey'in vazıyeti zâten ümitsizdi. Cezâyir'i boşaltıp babası gelinceye kadar iç taraflara çekilmek, yahut askerlik şerefiyle ölmek yollarını tercîh etmesi gerekiyordu. Ümitsizlik içinde kalan Türkler, Tunus'ta birkaç yıl önceki Haç-

lılar'ın fecî davranışını da hatırlıyarak, son fertlerine kadar savunmaya karar verdiler. Türk levendlerinin, reîslerine olan itaat ve itimat dereceleri hatırlanırsa, Hasan Bey'in zaferinin sırlarından biri açığa çıkar.

Bozgun, Charles-Quint gibi bir hükümdar için, silinemez bir leke teşkil ediyordu. Gerçi tarih, en hayalperest bir romancının tasavvuruna dahi cesâret edemiyeceği her türlü olayla doludur. Dünyaya hükmedenlerin acıklı sonuçları, hiç olanların dünyaya hükmetmeleri, pek çok defalar vâki olmuştu ve olmakta devam edecekti. Fakat Charles-Quint'in bu kere Cezâyir'de uğradığı hezimet, hiçbir şekilde müdafaası kaabil bir keyfiyet değildir ve bütün Avrupa tarihçileri, bu noktada birleşmektedirler. Bizzat İmparator da bu hususu müdrikti. Gemiye binerken başından tâcını çıkarıp atması ve tarihe geçen meşhur : «Haydi git zavallı oyuncak! Belki seni, benden daha bahtı açık bir hükümdar bulur da başına koyar!» demesi, Charles-Quint'in ümitsizliğinin derecesini gösterir.

Cezâyir olayından cür'et alan I. François ise, tekrar İmparator'la mücâdeleye başlamak cesâretini kendinde bulmuş, bu sûretle Türkiye, bir müddet sonra doğuya, İran işlerine dönebilmiştir. Dîvân-ı Hümâyûn, Fransa Kralı'nı bu mücâdelesinde desteklemek ve yenilirse Türkiye'yi de müşkil durumda bırakmamak için, Barbaros'u bizzat yardıma göndermeye hazırlanıyordu ki, bundan sonraki bahsimizin mevzuunu teşkil edecektir (Pirenne, II, 428).

Dîvân-ı Hümâyûn, Hasan Bey'in zaferinin azametini takdîr etti. Kaanûnî, Türk amiraline beylerbeyi (oramiral) rütbesini verdi ki, babası Barbaros Hayreddin Paşa da zâten ancak bu rütbeyi taşıyordu. Barbaros-zâde Hasan Paşa, Batı Akdeniz'de bu seferden sonra İspanya'yı eskisinden fazla tazyik etti. Bu Hasan Paşa'nın, Barbaros'un evlâtlığı olduğunu, yukarıda söylemiştik. Barbaros'un tek çocuğu ve Turgut Reîs'in dâmâdı olan diğer Hasan Reîs'e de bir müddet sonra beylerbeyilik (oramiral) rütbesi verilmiştir.

Türkler, Cezâyir limanı açıklarında batan Haçlı gemilerinin bir kısmını yüzdürdüler ve bir hayli eşya, bu arada 150 top çıkardılar. Türkler'in eline geçen ve çoğu asîl olan esirlerin bâzıları, bedava şuna buna hediye edildi. Esir pazarlarındaki esirler değerlerini o derecede kaybetmişlerdi.

Charles-Quint'in saltanatı terketmesinin en mühim sebeplerinden biri, Avrupa'nın çağdaş kaynaklarına göre, bu korkunç Cezâyir hezimetidir (Hammer, V, 349, 4). Bu sûretle Charles-Quint

bu anormal şartlar içinde zuhur eden anormal dev, Avrupa'da üstünlük dâvasından vazgeçti, meydanı Türkiye'ye bıraktı. İspanya ile Almanya devletleri birbirinden ayrıldı. Charles-Quint'in tek erkek kardeşi I. Ferdinand, Almanya imparatoru, büyük oğlu II. Felipe (Philippe) de İspanya kralı oldu. Charles-Quint, öylesine bir devdi ki, Almanya ayrıldıktan sonra bile İspanya, mutlak sûretle, bütün XVI. asır boyunca, en kudretli, büyük ve zengin Hıristiyan devleti olmakta devam etti.

Hasan Paşa, Cezâyir beylerbeyi vekîli olarak, ölümüne kadar bu ülkede kaldı. Fas sınırında Tlemsen'e gitti, burada 400 Yeniçeri'den müteşekkil bir garnizon bıraktı. Tlemsen, küçük bir Arab krallığının, Abdülvâdîler veya Zeyyânîler'in merkezi idi. Bunlar, 1517'den, Oruç Reîs'ten beri Türkler'e tâbî idiler. Tlemsen olayları, her iki Barbaros-zâde Hasan Paşa'nın beylerbeyilikleri zamanında Cezâyir, bundan sonraki V. bahsimizde ele alınacaktır.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Nice Seferi (1543 Yazı) ve Donanmay-ı Hümâyûn'un Toulon'da Kışlaması (1543-44 Kışı)

Cezâyir zaferinden henüz 2 yıl geçmemişti ki, Dîvân-ı Hümâyûn, Barbaros Hayreddin Paşa'nın kumandasındaki Türk Donanması'nın, I. François'nın Charles-Quint'le yaptığı harbde yardımcı olması için, Fransa'ya gönderilmesine karar verdi. Barbaros, 28 mayıs 1543'te, Donanma ile Istanbul'dan ayrıldı. Bu sûretle I. François'nın uzun müddetten beri ısrarla ricâ ettiği büyük ölçüde Türk yardımı, gerçekleşmiş oluyordu. Aynı zamanda, ilk defa olarak, büyük bir Avrupa devletinin kuvvetleriyle birleşecek olan Türk kuvvetleri, diğer bir Hıristiyan Avrupa devleti üzerine gidecekti. Şimdiye kadar Fransız askeri ile Türk askeri yanyana vuruşmuş değildi. Fransa'ya, ancak başka cepheler açılmak ve mâlî yardımlar yapılmak sûretiyle müzaheret edilmişti.

Gerçi Fransız siyâseti, Dîvân-ı Hümâyûn'da beğenilmiyordu. I. François'nın kaypaklığı ve ikide bir küçük menfaatler karşılığında Charles-Quint'e yaklaşması, nefret uyandırıyordu. Fakat Dîvân, gene de Fransa'yı desteklemenin, Türkiye'nin yüksek menfaatlerine uygun olduğu fikrindeydi. Padişahın son seferine katılan Fransa büyükelçisi Polin, Baron de la Garde, Dîvân'da Sadrâzam Süleyman Paşa tarafından çok ağır şekilde azarlanmıştı. Şimdi bu Polin, Barbaros'a refakat ediyordu. Dîvân, Türk yardımı olmaksızın Fransa'nın Charles-Quint tarafından yutulacağını iyiden iyiye kestirmişti. Barbaros'a, bu devlete mümkin olan her

türlü yardımın yapılmasını emretti. Kaanûnî, kapdân-ı deryâsının Istanbul'dan hareketinden 35 gün önce, 23 nisan 1543'te, 10. seferine (Estergon Sefer-i Hümâyûnu) çıkmak üzere, Ordu ile Edirne'den ayrılmıştı. Kaanûnî, 4 haziranda Belgrad'a geldi ve ayın 6'sında buradan hareket etti. Bu sırada Donanma, Yunan (İyonya) Denizi'nde olup, Messina Boğazı'na yaklaşıyordu.

Türk Donanması, 154 parça harb gemisinden müteşekkildi. Bunlardan 110'u galer, 40'ı galyot, 4'ü de büyük nakliye gemisi idi. Donanma, forsalar dışında, 29.440 asker taşıyordu. 20 haziranda, Istanbul'dan hareketinden 23 gün sonra, Sicilya ile İtalya'yı ayıran Messina Boğazı'na girdi. Bilindiği gibi, boğazın Sicilya kıyısında Messina, İtalya (Kalabriya) kıyısında da Reggio şehirleri vardır. Bunlar mühim limanlar ve İspanyol donanmasının mühim üsleri idi. Messina kalesi, tek top atmadan teslim oldu. Reggio da onu taklid etti. Barbaros, bu şehirlere hiçbir kötülük yapmadı (kendiliğinden teslim olan yerlerde o zamanki devletler hukukuna göre yağma yapılamaz, ahâli, hattâ askerler esir alınamazdı) (Hammer, V, 351). Barbaros, bu şehirlerin tahkimatını yerle bir ettikten sonra, Tiren Denizi'ne geçti. İtalya kıyısını takiben kuzeye çıktı. Napoli'yi geçti. Napoli ile Roma arasındaki Gaeta Körfezi'ne girdi. Gaeta kalesi önünde demir attı.

Kalenin kumandanı Don Diego Gaetano adlı İspanyol generali, Türkler'e karşı koymaya çalıştı. Fakat Barbaros, ancak 3 levendini şehîd verdikten sonra, kaleyi zabtetti. Devletler hukukuna göre limanı yağma ve ahaliyi esîr edebilirdi. Fakat lûtufkâr davranmayı tercih etti. Çünki Don Diego Gaetano'ya dâmâd olmuştu. İspanyol asılzâdesinin güzelliği Avrupa'ca meşhur kızı Dona Maria'yı nikâhla alan Barbaros, 18 yaşındaki gelini, Istanbul'a gönderdi. Türk denizcilerinin ölünceye kadar zindeliklerini korudukları malûmdur. 90'ına yakın Kapdân-ı Deryâ Kılıç-Ali Paşa'nın da —ki Barbaros'un en değerli talebesindendir— bir genç kızla evlendiğinin sabahı öldüğünü tarihler yazıyor. Dona Maria, Don Alvarez de Guyman diye bir İspanyol asîli ile nişanlı idi. Barbaros, bu şahsa karşı da lûtufkâr davranmayı ihmal etmemiştir.

Türk Donanması, Gaeta'yı aldıktan sonra, kuzeybatıya doğru İtalya'nın Latium kıyılarına çıktı. Türkler'in «Tiber» dedikleri Tevere ırmağının ağzındaki Ostia limanına geldi. Ostia, aynı akarsuyun ortasında kurulmuş olan Roma'nın limanı olup, bu ünlü şehre mesâfesi sâdece 15 km.'dir. Türk Donanması'nın Roma kapısına gelmesi, bu şehirde, Papalık ülkelerinde, İtalya'da, nihâyet Avrupa'da, dalga dalga, büyük bir heyecan yarattı. Dîvân-ı

Hümâyûn'dan bu yolda bir emir almamış olmasına rağmen, tam hareket serbestîsine sâhip bulunan Barbaros'un, Roma'ya girip bir gösteriş yapmak istediği anlaşılıyor. Fakat Roma'nın banliyösünün işgal edildiğini gören ve Barbaros'un kadırgasında bulunan I. François'nın elçisi Polin, Kapdân-ı Deryâ'nın ayaklarına kapanarak buna engel olmuştur. Polin, Roma'yı işgalin Dîvân'ın emirlerine aykırı ve seferin hedefine zıt olduğunu, böyle bir şey olursa bütün Hıristiyan âleminin, hükümdârı I. François'yı afvetmiyeceğini, Papa'nın kralını afaroz edeceğini, Fransa'ya yardım yerine çok büyük zarar verileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Barbaros, Roma'nın işgalinden vazgeçmiştir. Esâsen Ostia ve civar şehirler halkı, Türkler'e yiyecek, içecek, meyva takdim ederek dostluk göstermişlerdir. Bununla berâber Roma'da onbinlerce ahali, kuzeye çekilmek üzere şehri terke başlamış, büyük panik olmuştur. Bu sûretle Barbaros, İspanya'ya değil, fakat Papa'ya ait olan Latium kıyılarından çekilmiştir.

Ostia'dan kuzeybatıya doğrulan Donanmay-ı Hümâyûn, Sardunya ile Korsika arasındaki Bonifacio Boğazı'ndan geçmiştir (Sardunya, İspanya'ya, Korsika ise İspanya'nın himâyesindeki Ceneviz Cumhuriyeti'ne aitti). Bu sûretle Tiren Denizi'nden Batı Akdeniz'e çıkılmıştır. Kuzeybatı istikameti takıyb edilerek, 11 temmuzda Fransa'nın Akdeniz'deki amirallik merkezi olan (bugün de öyledir) Toulon'a gelinmiştir.

Toulon'daki Fransız harb gemileri, direklerine Türk bayrağı çekerek Kapdân-ı Deryâ'yı selâmladılar. Burada birkaç gün kalan Barbaros, 20 temmuz sabahı, az kuzeybatıdaki büyük Akdeniz limanı Marsilya'ya vâsıl oldu. 44 parçalık Fransız donanması, burada bulunuyordu. Gemiler, direklerine Türk bayrağı çekerken, Barbaros'u, Fransız deniz kuvvetleri kumandanı Amiral Prens François de Bourbon (Enghien Dukası) karşılamıştır. Müstakbel kral IV. Henri'nin amcası olan 23 yaşındaki genç Prens, krallık hânedânındandır ve I. François nâmına Barbaros'a : «Hoş geldiniz!» demiştir. Kapdân-ı Deryâ'ya tamamen bir hükümdar muâmelesi ve merâsimi yapılmıştır; zira Barbaros, Fransa'da ve Avrupa'da hâlâ Cezâyir kralı sayılıyordu. Büyük Türk Donanması'nı ve Türk denizcilerini görmek için Côte d'Azur halkı limana dökülmüştü. Enghien Dukası'na, başta Provence umumî valisi Baron Grignan olmak üzere birçok mâruf Fransız asılzâdesi refâkat ediyordu. Barbaros, ertesi gün, 21 temmuzda, maiyyetiyle ve büyük törenle karaya çıktı. Şerefine verilen ziyâfetten sonra Barbaros, amirallik kadırgasına döndü.

Türk Donanması, Marsilya'da 16 gün kaldı. Levendler, şehri ve çevresini gezdiler. 5 ağustosta Fransa Donanması'nı yanına alan Barbaros, Marsilya'dan Toulon'a hareket etti ki, 208 parçalık Müttefik Donanma, Toulon'a geldiği zaman, 10 ağustosta, Kaanûnî de 10. sefer-i hümâyûnunun büyük başarısını kazanmış, Estergon'u fethetmişti. Toulon, I. François'nın emriyle, daha önce Dîvân-ı Hümâyûn ile bu minval üzere anlaşıldığından, Türkler'e verilmiş ve kalesine Türk bayrağı çekilmiştir. Burada fazla kalmıyan Barbaros, Antibes'e, oradan da Nice'e gelmiştir. Nice ve çevresini teşkil eden kontluk, o zaman Fransa'ya ait değildi (XIX. asır ortalarında Fransa'ya katılmıştır). Barbaros, I. François hesabına Nice'i fethederek Charles-Quint'i sıkıştırmaya karar verdi.

Donanma, Nice kalesini bombardımana başladı. Fakat bombardımanın en ateşli bir ânında Fransız gemileri birer ikişer ateş kesmeye başladı. Fevkalâde hiddetlenen Barbaros, Enghien Dukası Prens François de Bourbon'u derhal gemisine çağırtıp bombardımanı kesmesinin sebebini sordu. Fransızlar'ın barutlarının tükendiği ve Marsilya'da yüklenip Türkler'in barut fıçısı sandıkları fıçıların şarapla dolu olduğu anlaşıldı. Prens'e ağır şekilde hakarette bulunan Barbaros, amirali gemisine gönderdi. Nice önünde deniz bombardımanı ile oyalanmamak için, kaleyi arkadan, kara tarafından da çevirmeye karar verdi. Bir kısım gemilerini Villefranche limanına gönderdi. Türk bataryaları karaya çıkarıldı. Arkadan da Nice kalesi dövülmeye başlandı. Türkler, Nice'in etrâfına çepeçevre tabyalar yapıp hendekler kazdılar. Böyle şeylerin bu derecede sür'atle yapılabileceğine inanmıyan Fransızlar, hayret içinde kaldılar. Nihâyet 20 ağustosta Nice, teslim oldu. Barbaros Hayreddin Paşa, şehrin anahtarlarını, Kaanûnî Sultan Süleyman adına kabûl etti. Anahtarları getiren vali, şehrin affı için yakardı (çağdaş Fransız kaynağımız —o zamanki Fransızca ile— «l'y demandant pardon per tous» diyor). Şehir kendiliğinden teslim olduğu için, Barbaros, af isteğini kabûl etti. Nice'ten ayrıldı. Nice önünde Türk levendleri, 100 şehîd vermişlerdi.

Barbaros, Nice'i Fransızlar'a teslim etti ve çekildi. Türkler gittikten sonra Fransızlar, teslim şartlarına riâyet etmediler ve Nice'i fecî şekilde yağmaladılar. Üstelik bu yağma hâdisesini Türkler'e isnad ettiler. Genç Enghien Dukası'nın amcası Vieilleville Markisi, hâtıralarında aynen şöyle diyor : «Nice şehri, teslim şartlarına aykırı olarak yağmalandı, sonra yakıldı. Bu hâdise Türkler'e isnad edilmek istendi. Fakat yağma başladığı zaman Barbaros ve bütün Türkler, Nice'ten çoktan uzaklaşmışlardı. Bu-

nunla berâber hâlâ Fransa'nın ve Hıristiyan dininin şerefini korumak maksadiyle bu çirkin olay, zavallı Barbaros'a yüklenmek istenmektedir».

Bundan sonra Côte d'Azur limanlarını gezen Donanmay-ı Hümâyûn, kışı geçirmek üzere Toulon'a geldi. Yukarıda söylendiği üzere I. François, şehri ve çevresini geçici olarak Türkiye'ye bırakmıştı. Toulon'u Türk üssü olarak kabul eden muâhede «Actes relatifs du séjour de la Flotte Turque en Provence» başlığını taşımaktadır, 16 eylûl 1543 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında imza edilmiştir. Gene bu muâhedeye göre Fransa, Türk Donanması'nın bir kısım masrafları için Barbaros'a 800.000 duka (bugünki râyiçle 3.456.000.000 TL.) ödemiştir.

Barbaros, Toulon'da kaldığı müddetçe, şehre Türk bayrağı çekildi. Şehir ve civarı, o yılki vergiyi Türk memurlarına ödediler. Şehirde 5 vakit ezan okundu. Bu hâdisenin hâtırasına Toulon Belediye Sarayı'na, üzerine bir Fransız şâirinin bir kıt'asının yazıldığı bir tablo asıldı. Bu kıt'anın son 2 mısraı şöyledir :

C'est Barberousse et son armée
Venant nous secourir trèstous

Yâni : «Bu gördüğünüz, hepimizin imdadına gelmiş olan Barbaros ve ordusudur!»

Türkler, 8 ay Toulon'da kaldılar. Bu müddet içinde Sâlih ve Barbaros-zâde Hasan (asıl oğlu) Reîsler'in kumandasındaki Türk filoları, İspanya ve İtalya sahillerini yaktı. Zaten Türk Donanması'nın, başında Barbaros gibi bir şahsiyet olduğu halde Toulon'da üslenip kışlaması, Charles-Quint'e en acıklı günlerini yaşatmıştı. İkinci bir Preveze macerasına hevesli görünmiyen düşman donanmasından iz yoktu. 1544 senesi nisanında Donanmay-ı Hümâyûn, Toulon'dan ayrıldı. 1 yıl, 3 ay süren bir seferden sonra, Istanbul'a döndü.

En az 100.000 Istanbullu, muzaffer donanmalarını seyretmek ve «alkış tutmak» için sahillere dökülmüştü. İspanya ve İtalya'dan alınan esirlerin bir kısmı Cezâyir'e gönderilmiş, 14.000'i de Istanbul'a getirilmişti. Istanbul'da esir piyasası, yeniden kriz devresine girdi. En güzel cariyelerin, şimdiki râyiçle 7.200 TL.'na satıldığı görüldü.

Bu sefer, Charles-Quint'i iyice yıldırmış ve Türkler'in ne derece ileri gitmeye muktedir oldukları hakkında bir fikir vermişti. Fransa ile Crespy Sulhu'nu yapmakta acele etti. Artık Charles-Quint'in Fransa devletinin istiklâlini tehdit etmesi, bahis mevzuu

olmadı. Nice seferi, Barbaros'un denizde geçen uzun hayatının da son seferi oldu. Türk Kapdân-ı Deryâ'sı, artık sefere çıkmadı. Istanbul'a döndükten 2 yıl sonra öldü. Yaşı 80'e yaklaşmıştı.

Bu sûretle 1525'te Fransa'nın Türkiye'den resmen yardım istediğinden beri bu devlete yapılan Türk yardımlarının ilk safhası kapanmış oldu. Bilindiği gibi I. François, 1525'te Pavia meydan muharebesinde Charles-Quint'e yenilip esir düşmüş, Madrid'e götürülüp hapsedilmişti. Paris'te bulunan annesi Prenses Louise de Savoie'ya Madrid hapishanesinden yazdığı mektupta I. François, klâsik olmuş şu cümleyi de kullanıyordu : «Madame, tout est perdu, fors l'honneur = Madam, şeref hariç, her şey kaybedildi!».

Bu şerefi, Dîvân-ı Hümâyûn savunmayı üzerine aldı. 1525'te Louise de Savoie, oğlunun esaretten ve Fransa'nın istilâdan kurtulmasını yakaran mektubunu, Kaanûnî'ye göndermişti. «Cihan Padişahı», Kont Frangipani'yi, ümidinin çok üzerinde iltifatla karşıladı. Bunun üzerine meşhûr 3. sefer-i hümâyûn açılmış ve Charles-Quint'in müttefikı Macaristan'ın Mohaç meydan muharebesini kaybedip Türkler tarafından fethi ile neticelenen bu seferde, Almanya-İspanya'ya Orta Avrupa'da muazzam bir cephe açılmıştır. Louise de Savoie'nın hânedân yadigârı yüzüğüyle Kaanûnî'ye yolladığı nâmede : «Sultân-ı Cihân'dan inâyet ola, deniyordu; biz dahi Sâhib-Kırân-ı Zamân olan Pâdşâh Hazretleri'nin bende-i ihsânı olalım».

Charles-Quint devini yok etmeye karar veren Kaanûnî, I. François'ya : «Sen ki Françe Vilâyeti Pâdşâhı Françesko'sun...» diye hitab eden ünlü mektubunu gönderdi ve artık Fransa'ya yapılan Türk yardımının ardı kesilmedi.

Barbaros'un Nice seferine katılan büyük Türk bilgini Matrakçı Nasûh'un bizzat yaptığı minyatürler, bugün elimizdedir. Nasûh, bu minyatürleri, Fransız limanlarına bir Türk gemisinden bakarak yapmıştır. Fransız tarihçisi Madam Jane Laroche, bu minyatürlerin, Fransız limanlarının XVI. asır ortalarındaki topografyasını, bütün teferruatiyle, dikkate değer bir doğrulukla aksettirdiğini yazmaktadır. Marsilya, Toulon, Nice («Kal'a-i Nîse») Antibes («Kal'a-i İnteb») şehirleri, limanlarında yatan Türk Donanması ile berâber, zarif çizgiler ve parlak renklerle gösterilmiştir. Matrakçı Nasûh, matematikçi, coğrafyacı, asker, silâh mütehassısı, ressam, büyük bir şahsiyettir. Minyatürlerin bulunduğu ve aslı Topkapı Sarayı Hazine Yazmaları arasında olan kitapta, kısmen manzum, kısmen mansur olarak Nice Seferi anlatılmak-

tadır. Minyatürlerin üstünde de bazı izahlara rastlanıyor. Meselâ Antibes'i gösteren minyatürün üzerinde : *İşbu kal'a-i İnteb'e vusûl bulduk* mısraı okunmaktadır.

Deniz, gümüş ve gök, altın yaldızla boyanmıştır. Yeşil, mavi, penbe ile boyanan dağların dalgalı âhengi, çok câziptir. Evlerin kırmızı kiremit damları, kiliselerin maviye boyanmış çan kuleleri arasına serpiştirilmiştir.

Minyatürlerin aslı 33×25,5 santimtir. Bu minyatürler, meşhur ressam, şâir ve denizci Nigârî Haydar Reîs'in (1494-1572) sanılmışsa da, Matrakçı Nasûh'un olduğu, Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın tarafından, ortaya konmuştur (*Matrakçı Nasûh,* 1963, s. 44-5; bu minyatürlerden 5'ini —3'ü renkli olmak üzere— *Hayat Mecmuası*'nda — Topkapı Sarayı'ndaki orijinalinden alarak — yayınladım; bir kaçı, *Türkiye Tarihi*'nin sonunda resimler arasına da alınmıştır).

Bilindiği gibi Nigârî Haydar Reîs, Barbaros'un pek meşhur portre minyatürünü yapan ressamdır. Pullara da basılmış olan bu minyatürde (*Hayat,* 1964, no. 31, s. 9'da büyük bir renkli röprodüksiyon vardır), büyük Türk amirali, karanfil koklamaktadır. İleri yaşına, bembeyaz sakalına rağmen, simasından kudretli ve pek sevimli bir canlılık yayılmaktadır. Sağ elinde, kapdân-ı deryâlık asâsını tutmaktadır. Barbaros'un iç âlemini çok iyi belirten bu minyatür, XVI. asır Türk resminin, bilhassa portre tarzının şâheserlerindendir.

Matrakçı Nasûh, Fransız limanlarının Türk gemileri ile uçsuz bucaksız bir lâle tarlasına benzediğini yazıyor. Al renge ve yaldıza boğulmuş Türk sancakları düşünülecek olursa, şâir bilginin teşbihinin doğruluğuna hükmedilebilir. O zaman Toulon, 5.000 nüfuslu küçük bir limandı. Türkler'in 30.000 nüfusu, şehri ve çevresini birden doldurmuştu. Fakat levendlerin çoğu gemilerinde kalıyordu. Esâsen bazı filolar da İspanya ve İtalya'ya gitmişti. Fransız halkı, Türk idâresinden çok memnun kaldı. En küçük bir inzibatsızlık olmadı. Büyük sükûnet hüküm sürdü. Türkler'in gürültüden ve yaygaradan hoşlanmadıklarını, o zamanki bütün Avrupalı seyyahlar, dikkatle kaydetmektedirler.

Enghien Dukası, kralının emri mûcibince «Roy d'Alger = Cezâyir Kralı» dediği Barbaros'a, nezâketten fazla dalkavukluk derecesine varan bir saygı gösterdi. Marsilya'nın If kalesindeki Fransız toplarının Türk Donanması'nı selâmlaması ve Fransız

Donanması'nın kuru sıkı ateşle buna katılması güzel bir manzara idi. Bu manzarayı gören çağdaş bir Fransız — o zamanki Fransızca ile— «ce que faysoyt ung merveileux beau veoyr = bu, hârikulâde güzellikte bir manzara idi» diyor.

Fransa Donanması'ndaki efradın askerî bilgisizliği, disiplinsizlik, lâübâlîlikleri ve subaylarını dinlememeleri de Türkler'in çok hayretini mûcib oldu. Fakat Türkler, Fransız halkını sevdiler. Halk, Türkler'e cömert davranıyor, nezâket gösteriyor, hediyeler veriyordu. Barbaros'un Fransa'da kaldığı yıl içinde, İspanya'nın İtalya ile bütün alâkası kesildi, Batı Akdeniz'de kuş uçurtulmadı.

Barbaros'un Nice seferi sırasında, İngiltere kralı VIII. Henry de Fransa aleyhine Charles-Quint'e yaklaşmıştı. Onun için Türk Donanması'nın seferi, Fransızlar'a pek geniş bir nefes aldırmıştır.

Fransa'nın mütefekkir tarihçi ve coğrafyacısı Grenard, Türkler'in Fransa seferi ile, Türk şevketinin zirvesine çıktığını, Toulon'un «küçük bir Istanbul» olduğunu, Kaanûnî'nin Türk Hâkanı ve Roma İmparatoru sıfatlarının fiilen ve hukukan itiraz edilemiyecek şekilde tarsîn edildiğini, Charles-Quint'in cihanşümul strateji sahasını Kaanûnî'ye terkeylediğini yazıyor (*).

(*) «On vit la ville de Toulon livrée à l'infidèle, transformée en une petite Costantinople enturbannée, rigoureusement ordonnée, sillencieuse et tranqulle à la turque» (*Grandeur et Décadence de l'Asie,* 132). —«Les Ottomans possédaient désormais, avec toutes les villes saintes de l'Islam, la Mecque, Médine, Jérusalem, toutes ses capitales historiques, Damas, le Caire, Baghdad. Et celle-ci étant l'héritière de Ctésiphon, le petit-fils du pâtre d'Asie Mineure occupait à la fois le siège des Sassanides et celui des Césars» (S. 81). — «En 1532 les Turcs prennent Köszeg à 100 kilomètres de Vienne, ils dévastent la Carniole, la Styrie, la haute Autriche...» (S. 84). — «Le même élu empereur, Soliman veut bien le qualifier de «potentissimus ac serenissimus christianorum electus Caesar», mais il s'intitute lui-même «ter maximus ac potentissimus Turcarum imperator». Charles-Quint revendiquant la dignité impériale, il refusa toujours de traiter avec lui... Mélila, Mars-el-kébir, Oran, Tlemcen, Mostaganem, Cherchel, le penon d'Alger, Dellys, Bougie et enfin Tripoli, qu'elle céda en 1530 aux chevaliers de Malte... La puissance de Charles-Quint se brisa contre eux. II prit Tunis en 1535, mais ne garde que la Goulette» (84-5).

Kapdân-ı Deryâ ve Cezâyir Beylerbeyisi Barbaros Hayreddin Paşa'nın Ölümü (4 Temmuz 1546)

Barbaros Hayreddin Paşa, 4 temmuz 1546'da 80 yaşına yakın Istanbul'da Beşiktaş'taki sarayında öldü. Onun kadar müsterih ve bahtiyar ölen başka bir şahsiyet göstermek güçtür. Bu bakımdan da tâlih, büyük denizciye gülmüştür. Beşiktaş'taki türbesine gömüldü. Asırlarca Türk Donanması, Istanbul'dan ayrılırken, bu türbeyi, yüzlerce topunu ateşliyerek selâmlamayı millî bir gelenek hâline getirdi. Bugün de her yıl «Türk Donanma Günü» olan Preveze'nin yıldönümünde deniz kuvvetleri tarafından selâmlanmaktadır. Bu bakımdan da tarihin nâdir talihli şahsiyetlerinden, heykeli yapılan sayılı Türk büyüklerinden biridir. Hamîdiye kahramânı bahriye nâzırı Rauf Orbay bile : «şüphe yok ki ben, Barbaros'un dümen neferi olamam» demiştir (F. Kandemir, *Rauf Orbay,* 1965, 194). Uzun ömrü, XVI. asır gibi Türk milletinin 22 asırlık tarihinin hiç şüphesiz en yükseldiği asırda yetişmesi, Oruç Bey gibi bir ağabeye ve deha sâhibi talebe ve yardımcılara mâlik olması, Barbaros'un her bakımdan âdeta Tanrı'nın nîmetleriyle çevrilmiş bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Cihan tarihinin en büyük amirallerinden biri, birçok tarihçiye göre de birincisi olan Barbaros'a, maalesef deha sâhibi amirallerinden biri değil, denizcilikle alâkası olmıyan meşhur Sokollu Mehmed Paşa halef olmuştur. Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşanın uğursuz müdahale ve entrikaları, Türk kapdân-ı deryâlık makamına Turgut, hiç olmazsa Sâlih, her iki Hasan Paşalar'dan yahut Pîrî, Seydî-Ali Reîsler'den birinin getirilmesine engel olmuş, Piyâle Paşa'ya kadar bu büyük makam, tam mânâsiyle doldurulmamıştır.

Barbaros, tarihte en fazla zafer kazanan ve ganimet alan kumandanlardan biridir. Fakat pek cömert bir hayat yaşadığı için, gene de muazzam bir servet bırakmakla berâber, meselâ Rüstem Paşa gibi nesepsiz ve mâzisiz bir adam derecesinde mal ve para bırakmamıştır. Vasiyetnâmesi bile büyük amiralin, nev'i tamamen şahsına münhasır bir adam olduğunu göstermektedir. Bu vasiyetnâme ile Barbaros Hayreddin Paşa, servetini şöyle taksim etmiştir :

Kendi parasıyla yaptırıp donattığı 30 galer yâni büyük harb gemisini ve en seçkin 800 esirini Kaanûnî Sultan Süleyman'a, 200 esirini Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa'ya, 10.000 dukayı (30.000.000 TL.) yeğeni Barbaros-zâde Mustafa Bey'e, 30.000 dukayı (90.000.000 TL.) Beşiktaş'taki cami, türbe ve başka hayrâtının bakım ve vakıflarına, Cezâyir'deki bütün emlâkini evlâtlığı ve Cezâyir beylerbeyiliğindeki halefi Hasan Paşa'ya, geri kalan bütün servetini ve içindeki 1.000 köle ve câriye ve bütün eşya ile İstanbul'daki sarayını tek gerçek oğlu ve Turgut Paşa'nın dâmâdı olan diğer Hasan Paşa'ya. Bunlardan başka yaşı 15'i geçen bütün erkek ve kadın esirlerini, hepsinin hayat boyu geçimlerini te'mîn ederek âzâd etmiş ve ölümünde fakir ve muhtaçlara büyük ölçüde sadaka verilmesini istemiştir. Ayrıca, bir müddet önce Rüstem Paşa'ya borç olarak verdiği 210.000 dukayı (630.000.000 TL.) bağışlamasını ve istememesini gerçek vârisi olan oğlu Hasan Paşa'ya vasiyet etmiştir. Turgut Paşa ile evli olan tek kızına ne bıraktığını bilmiyoruz, fakat bu hanım, zevci dolayısiyle zâten pek zengindi. Barbaros-zâdeler, Hasan Paşa'nın, Turgut'un kızı ile olan izdivacından yürümüştür.

ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU

